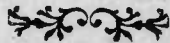

CLARORVM HISPANORVM
OPVSCVLA SELECTA ET RARIORA
TVM LATINA, TVM HISPANA,
MAGNA EX PARTE NVNC PRIMVM
IN LVCEM EDITA,

COLLECTA ET ILLVSTRATA
A FRANCISCO CERDANO ET RICO,
VALENTINO,
REGI A BIBLIOTHECA, ACADEMIAE HIST. SOCIO,
ET CAVSSARVM PATRONO APVD REG. CONSILIVM.

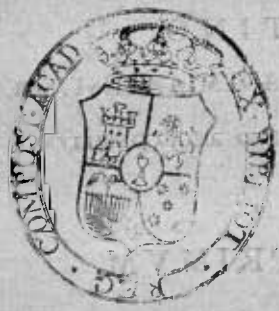
VOLVMEN PRIMVM.

MATRITI ANNO M. DCC. LXXXI.
APVD ANTONIVM DE SANCHA.
IN PLATEA VVLGO *DE LA ADVANA VIEJA.*

OPUSCULA SELECTA ET RARIORA
TOMI PRIMI
MILLESIMO EX ANNO MDCLXXII
IN LUGDUNI BATAVA

COLLECTA ET BEATRICE
A FRANCISCO GERDANO ET HIC.

MILLESIMO ANNO MDCLXXII
APUD ANTONIUM DE RANCIER
LUGDUNI BATAVAE

CAROLO III.

HISP. ET IND. REGI

PIO. AVG. PP.

FRANCISCVS CERDANVS

PERP. FEL.

ETSI non ignoro, CAROLE REX
 potentissime, quam praecleara, quam il-
 lustria, quam numeris omnibus absoluta

esse oporteat, quæ tantæ MAIESTA-
 TI offerri mereantur: TVA tamen sin-
 gulari fretus clementia, et incompara-
 bili illo, quo litteras earumque profes-
 sores amplecteris, amore inflammatus,
 temperare mihi non potui, quin collectio-
 nem hanc meam augustissimo TVO no-
 mini consecrarem. Idque eo confidentius
 feci, quod non hominis unius, quantum-
 vis docti et eruditi, labores evulgarem,
 sed CLARORVM HISPANORVM OPVSCVLA SE-
 LECTA ET RARIORA, TAM LATINA, QVAM
 HISPANA, MAXIMA EX PARTE NVNC
 PRIMVM IN LVCEM EDITA. Ego ve-
 ro, PRINCEPS OPT. MAX. quum
 dies noctesque diligenter apud animum
 meum reputarem, qua possem ratione
 reipublicæ litterariæ commodis pro ingenii
 mei viribus inservire, nihil me oppor-
 tunius facturum existimavi, hac præ-
 sertim tempestate, qua TVO eximio fa-
 vore artes omnes atque disciplinæ pri-
 stino restituantur nitori, quam si e te-
 nebris in lucem proferrem præstantiora
 Hispanorum ingenii monumenta, quæ vel

ob summam raritatem, vel quia manu exarata in bibliothecarum angulis misere adhuc iacebant, nostratium quam paucissimis, exterorum fere nemini erant comperta. Qua diligentia duo nos facile adsequuturos speramus, ut et optimis saneque utilibus libellis Remp. litterariam locupletemus, et quæ olim magnis vigiliis a nostratibus elucubrata fuerent, cum incredibili Hispani nominis gloria per universum terrarum orbem propagentur.

Atque hæc quidem documento erunt, superioribus temporibus viros in hoc terrarum tractu non defuisse, qui et ingenii acumine, et rerum cognitione, et linguarum peritia exterorum præstantissimos in certamen vocare potuissent. Nostra vero ætate quid non sperare debeamus, quum TE maximum scientiarum patronum, et liberalissimum doctorum hominum fautorem experiamur? Certe aureum illud sæculum tot laudibus celebratum ad nos rediisse, iure merito licebit gloriari. Quapropter neminem fore

re

*re arbitror , qui non adsiduo DEVM
OPT. MAX. precetur , imploret ac ve-
neretur , ut TE diu seruet incolumem
ad perficienda quæ tanto cum TVORVM
clientum beneficio quotidie agitare non
cessas.*

*Mantue novæ in Carpetanis pridie
Kalendas Apriles an. M. DCC. LXXXI.*

INDEX

OPUSCULORVM,
 QVAE IN HOC PRIMO VOLVGINE
 CONTINENTVR.

- F**O. RAMIRI de raptu innocentis martyris Guardian-
 sis libri VI. pag. 1.
 — Epithalamion de nuptiis Philippi II. & D. Annae Ma-
 ximiliani Rom. Imp. filiae, 95.
 — Epigramma ad GARSIAM GALARZAM episcopum
 Cauriensem, 101.
IO. GELIDAE Valentini epistolae aliquot & carmi-
 na, 103.
PETRI VALENTIAE Academica, sive de iudicio
 erga verum ex ipsis primis fontibus, 157.
ALOISIAE SYGAEAE Toletanae Syntra, aliaque eius-
 dem ac nonnullorum praeterea virorum ad eandem epi-
 grammata, PAVLLI III. epistola, & tumulto eiusdem
 ab ANDREA RESENDIO & CLAVDIO MONSELLO con-
 cinato, 253.
GASPARIS CARDILLI VILLALPANDEI Apo-
 logia Aristotelis adversus eos, qui aiunt sensisse ani-
 mam cum corpore exstingui, 271.
 — Commentarius praecipuarum rerum, quae in conciliis
 Toletanis continentur, 347.
 — Epistolae aliquot & praefationes, 461.
IO. B. CARDONAE episcopi Dertusani de regia S.
 Laurentii bibliotheca, & de pontificia Vaticana: de ex-
 pungendis haereticorum propriis nominibus, & de Dip-
 tychis: & Oratio de D. Stephano protomartyre, 499.
Doct̃or IVAN DE VERGARA, canonigo de Tole-
 do: Tratado de las ocho questiones del templo.
 Carta del mismo a G. ZVRITA, i su respuesta, 91.

INDEX

OPUSCULORVM,

QVIBVS SEQVENS VOLV MEN CONSTABIT.

RODERICI SANCII DE AREVALO, *episcopi Palentini, brevis tractatus de arte, disciplina & modo alendi & erudiendi filios pueros & iuvenes.*

BERNARDINI CARVALAL, *S. Crucis cardinalis, opera aliquot.*

DIDACI STVNICAE, *Augustiniani, libellus de optimo genere tradendæ totius philosophiæ & S. scripturæ explicandæ.*

—*Eiusdem epistolæ.*

FRANCISCI PEGNAE, *de expurgandis iure consultorum libris, abolendisque falsis eorum dogmatibus, facilis & brevis methodus.*

PETRI FONTIDONII, **D**IDACI SALMERONIS, **A**NTONII AVGVSTINI, & *aliorum epistolæ Latine.*

AMBROSII MORALIS, **I**O. VERGARAE, **D**IDACI COVARRVVIÆ, **A**LVARII GOMECCII, **P**ETRI CIACCONII, **A**NT. AVGVSTINI, **P**HIL. & **D**IDACI GVEVARAE, *aliorum, epistolæ patrio sermone exarata.*

Omnia ex Codd. MSS. bibliothecæ viri excellentissimi & numquam satis pro merito laudandi **EMMANVELIS DE RODA ET ARRIETA.**

FRAN-

FRANCISCVS CERDANVS

LECTORI S. P.

MIrari interdum soleo, quum animo mecum re-
puto, qui factum sit, ut i tam pauci apud
nostrates ad hanc diem extiterint, qui doctorum
hominum, quos multos multisque nominibus com-
mendandos Hispania protulit, sæculo præsertim XVI.
quod vere aureum possis appellare, lucubrationes
undique colligere, & e tenebris in lucem proferre si-
bi proposuerint. Videmus enim apud ceteras natio-
nes viros industrios, ac Reip. litterariæ commo-
dis satagentes quotidie excitari, qui sive omnia cu-
ius-

**

ius-

I Nostro hoc sæculo non
defuere ex nostris, qui Hispani-
anis auctoribus edendis animum
applicarent. Nam vir CL. GRE-
GORIVS MAIANSIVS, XII. vir
litibus iudicandis in aula urbe-
que regia FRANCISCI SANCTII
BROCENSIS opera omnia Ge-
nevæ prodire fecit apud Tur-
nesios fratres anno M. DCC.
LXVI. 4. vol. in 8. addita au-
ctoris vita eruditissime conscri-
pta. FRANCISCVS XAVIER E-
LIAS, congregationis D. Phi-
lippi Nerii sacerdos pius & do-
ctus, qui paucos ante annos e
vivi excessit, PETRI FONTI-
DONII quotquot reperire po-
tuit lucubrationes, iunctim de-
dit Barcinone apud Io. Nadal
anno M. DCC. LXVII. I. vol.

8. quibus FONTIDONII vitam
præmisit eleganter scriptam &
accurate. Sed omnium instar es-
se poterit immortalis rex noster
CAROLVS, P. F. A. qui Aca-
demix Hist. id munus iniunxit,
ut IO. GENESII SEPVLVEDÆ
opera tam edita, quam inedita
in lucem proferret, quæ brevi
in manus hominum venient 4.
voll. in 4. magnifice excusa. IO.
LVD. VIVIS editio Valentix pa-
ratur excellentissimi viri FRAN-
CISCI FABIAN ET FVERO, san-
ctæ illius ecclesix pontificis lau-
de omni cumulatissimi, ope ac-
sumptibus. His addere etiam li-
cebit ALFONSI GARSIAE MA-
TAMORI, egregii Hispanorum
litteraturæ vindicis, opera om-
nia cum eius vita.

iisque auctoris opera, sive diversorum scriptorum ingenii monumenta in unum corpus collecta in manus dent litteratorum. Nemini notum non est, quanta cum nominis sui gloria in hoc campo desudarunt viri celeberrimi IO. G. GRAEVIUS, IAC. GRONOVIVS, LVD. ANT. MVRATORIUS, GERARDVS MEERMANNVS, alii: qui quidem non iis modo, quos in lucem edebant, auctoribus, sed sibi etiam ipsis magnam apud posteros famam peperere. Ego vero, quum hanc nostrorum hominum negligentiam æquo animo ferre non possem, nihil non rerum satagi, nullum non movi lapidem, ut quod iamdiu animo ceperam consilium clarorum Hispanorum *Opuscula selecta & rariora* typis mandandi, nunc tandem perficerem sumtus liberaliter suppetente ANTONIO SANCHA, bibliopola ac typographo industrio & ad aggredienda huiusmodi facinora nato. Non dubito, quin & felicius alii, & maiori quam ego rerum apparatu instructi Spartam hanc adornare potuissent: scio enim quam sit mihi curta ingenii suppellex. Sed quoniam illi sive inglorium, uti putant, laborem detrectant, sive operibus longe utilioribus dies noctesque insudant, pro virili agrum hunc excolendum suscipiemus. Verum de instituto nostro pauca dicamus.

Propositum itaque nobis est, Hispanorum, qui de litteris præsertim elegantioribus optime sunt meriti, lucubrationes seligere & in plures fasciculos coniicere: neque eas tantum, quæ olim in vulgus editæ iam fuere, & ob insignem raritatem vix in instructissimis bibliothecis reperiuntur; sed quas nondum typis expressas cum blattis ac tineis luctari viri rerum harum æqui æstimatores indignantur. Quum vero noster hic labor Hispanorum potissimum gratia susceptus sit, operæ nos pretium facturos existi-

stimavimus, si ad extremum cuiusque voluminis lucubrationes aliquot patrio sermone exaratas reiiceremus vel ob stili elegantiam, vel ob insignem ac solidam eruditionem dignas, quæ omnium manibus terantur.

Interea illud hic monere opportunum duco, *i Opuscula* a me integra exhiberi, nec ulla sui parte mutila. Non enim satis eorum damnare possum incuriamne dicam, an stultitiam, qui auctorum epistolas & præfationes, aliaque id genus libris præfigi solita, in quibus plurima reperire licet ad illustrandam historiam litterariam haud parum facientia, tamquam inutilia prætereunt. Itaque sedulam locabo operam in locupletioribus editionibus adipiscendis ac inter se comparandis, quas totidem verbis repræsentabo. Sicubi vero aliquid aut ab editoribus, aut ab ipsis etiam auctoribus, adiectum, mutatum, aut prætermissum offendero, totum id, subiectis nostris animadversionibus, perquam diligenter adnotabitur.

Quem vero ordinem in hac collectione sequendum mihi proponerem, diu multumque fateor anxius dubitavi. Principio quidem in mentem venerat, *Opuscula* isthæc in varias classes dispescere, ita ut poetica alium, alium historica locum occuparent: & sic de reliquis. Ceterum quum unum eundemque aucto-

** 2

rem

i Tametsi *Opusculorum* nomen collectioni nostræ indidimus, non tamen ideo hinc omnino amandare est animus lucubrationes aliquot maioris molis, & quæ iustum volumen efficiant, uti ANT. LVLLI *de oratione* libros sex, ALVA-

RI GOMEZII *Musam Paulinam*. Si cui forte videbimur præscriptos nobis limites prætergressi, is sane poterit, per nos licet, *Opusculorum* loco *libros, opera, lucubrationes* in huius collectionis inscriptione substituere.

rem tum in poeticis, tum etiam aliis in rebus longe diversis ingenium suum exercuisse animadvertentem, haud æquum putabam eius monumenta per tot volumina vagari dispersa. Commodius mihi certe videbatur omnia singulorum auctorum opera continuata serie congerere: sed nec id absque improbo labore effici poterat tum ob summam, quam diximus, quorundam, si non omnium, raritatem, tum ne gratam illam rerum ac auctorum varietatem, quæ in huiusmodi collectionibus quæritur, negligere-mus. Itaque post longam ac seriam meditationem consultius visum est, nulli neque auctorum, neque scientiarum ordini me adstringere: sed ut optima quæque in manus inciderint, ea statim sub conspectum eruditorum mittere. Aliorum cura esto aut *Corpus poetarum Hispanorum* concinnare, aut celebriorum auctorum *opera omnia* colligere: quos utinam exemplo nostro ad huiusmodi laborem suscipiendum incitemus: quo nihil nobis in hac vita posset gloriosius contingere.

Cuique volumini *Commentarios* nostros sub initium adhibemus, in quibus pro ingenii modulo de auctorum vita, scriptis & in litteras meritis disceptamus. His duplicem præmittimus indicem, alterum *Opusculorum*, quæ in illo volumine contineantur, alterum eorum, quibus sequens constabit.

De operis utilitate ac præstantia dicere super-
vacuum puto, quum omnes me tacente intelligant,
nihil opportunius excogitari potuisse ad Hispano-
rum litteraturam immortalitati consecrandam, eam-
que

I Vitas auctorum omittimus, quum alia eorum opera subsequentibus voluminibus erunt collocanda, quæ nobis videre

nondum contigit, ut PETRI DE VALENTIA, IOANNIS VERGARAE, aliorum, de quibus suo loco copiosius dicemus.

que ab iniquorum calumniis vindicandam. Quare nullus dubito, quin i viri docti nos tamdiu optata molientes, ac tam præclara meditantés suis opibus iuvent, & quæ in scriniis suis adservant, nobiscum communicare haud graventur, quo temp. litterariam tam egregio sibi demereantur beneficio. Id quod plurimi sponte sua iam effecere. Horum in numero præcipuas sibi partes vindicant viri immortales, EMMANVEL DE RODA ET ARRIETA regi a secretis in omnibus *gratie iustitiae*que negotiis, & consilii sanctioris senator amplissimus; MICHAEL MARIA DE NAVA supremi Castellæ ac cameræ consilii senator; PETRVS RODRIGVEZIVS CAMPOMANES, comes *de Campomanes*, apud utrumque consilium regii fisci patronus; FERDIN. IOSEPHVS VELASCVS, Castellæ ac sanctæ fidei senatus consiliarius, IO. SANTANDER ET ZORRILLA, regiae bibliothecæ præfectus; GREGORIUS MAIANSIVS XIIIVIR litibus iudicandis in aula urbeque regia; EMMANVEL MARIA NEGRETE, marchio *de Torremanzanal*, castrorum præfectus; COMES AQVILAE Hispanensis, MARCHIO TRVXILLORVM, FRANCISCVS PEREZIVS BAIER, primarius regionum Hispaniæ Infantum præceptor, VINCENTIVS BLASCVS, eques militiae Montesianæ, eorundem Infantum magister, & canonicus Valentinus; IOSEPHVS MICHAEL FLORES, iudex militaris in provincia Carpetana, ac R. A. H. a secretis, BENEDICTVS MARTINEZ GAIOSVS sacratoris

sta-

I Quum non modo Hispanorum scripta proferre, sed & historiam simul litterariam illustrare nobis in animo sit, lectores precamur, ut quæ utrique huic proposito convenire existimaverint, nobiscum communicare non dedignentur.

Nos vero probe edocti, nihil homine liberaliter instituto dignius, quam per quos profecerit, confiteri, eorum nomina non sine debita laude adscribemus, qui aliqua in re adiumento fuerint ad collectionem hanc locupletandam.

status tabularii custos, CASIMIRVS ORTEGA, regius botanices professor, alii.

Ad me quod attinet, summa ope nisus sum, ne quid tam in *Opusculorum* delectu, quam in vitandis typhothetarum nævis desideretur. Sicubi vero somnus obreperit, quod opere in longo fas esse pronuntiat Horatius, libenti animo paratus sum 1 errores emendare, atque ex aliorum monitis proficere.

Pæne mihi exciderant duo, quæ minime erant prætereunda. Primum, neutiquam hinc arcendos scriptores quosdam, qui licet apud nostrates lucem haud viderint, civitate, ut ita dicam, Hispana donati fuerit, vel quia ingenii sui fetus hic ediderunt, vel quia in nostris academiis animum litteris excoluere, uti PETRVS MARTYR Anglerius, LVCIVS MARINAEVS Siculo, ARIVS BARBOSA, ANDR. RESENDIVS, Lusitani 2 ANDREAS SCOTTHVS, alii. Alterum, doctorum virorum imagines æri incisas a nobis exhibendas, quotquot nancisci contigerit. Quare lectores indicaturos speramus, ubi lateant, ne tam gratis munusculis rerum harum curiosos fraudemus.

1 Ingenue fateor, non mihi per occupationes licuisse operarum errores recognoscere: quare benignos lectores oratos velim, ut si quid inter legendum corruptum offenderint præter ea, quæ statim subiiciemus, typographum moneant, quo prioris voluminis mendæ in secundo adnotentur, & sic deinceps.

2 SCHOTTI *Bibliotheca Hispana*, ALF. GARSIAE MATAMORI *Apologia pro doctis Hispaniæ viris*, & rarissimus VALERII ANDR. TAXANDRI *Catalogus Hispaniæ scriptorum*, forte a nobis edentur instar apparatus ad hanc collectionem non importuni ob Hispanorum elogia.

COMMENTARIUS
DE VITA ET SCRIPTIS
CLARORVM HISPANORVM,

QVOS HOC VOLVMEN COMPLECTITVR.

Collectioni huic nostræ manus admoturi, ab iis potissimum *Opusculis* initium facere constituimus, quorum edendorum iam olim potestatem nobis fecerat summus Castellæ senatus, anno scilicet M. DCC. LXXII. quo molem hanc ipsam animo agitabamus. Quare veniam facile ab æquis lectoribus impetrabimus, si non aliquam in hoc priorî volumine lucubrationem reperiant ex iis, quæ nondum lucem viderint. Sequens autem, ut spero, totum constabit ex id genus operibus, quæ supra quam dici potest humanissime nobis suppeditavit e selecta sua ac rariorum librorum copia refertissima bibliotheca vir omnium scientiarum ornamentis instructus, ac doctorum hominum fautor egregius, EMMANVEL DE RODA & ARRIETA.

Antequam vero tum de auctoribus, tum de scriptis, quibus in hoc volumine locum dedimus, verba faciamus, temperare nobis non possumus, quin summas atque immortales regio Castellæ senatui gratias rependamus, quod regiæ Historiæ Academiæ opera, quæ a nobis edenda sunt, examinandi curam demandarit; quo fiet, ut & totum hoc negotium quam ocissime procedat, & quod summopere erat optandum, magna cum diligentia, ac ut uno dicam verbo, ad Critolai libram expensum. Quid enim mihi polliceri non ausim a tot tantisque viris doctissimis? Verum ad rem.

HIE-

HIERONYMVS RAMIRVS, cuius patriam vitæque conditionem plane me ignorare fateor, nisi quod marchioni Vallensi fuisse a secretis dicitur in inscriptione poematii mox adducendi, scripsit quam elegantissime versibus hexametris *de Raptu Innocentis martyris Guardiensi* libros VI. Matriti editos anno M. D. XCII. apud Petrum Madrigal in 4. Huic operi conficiendo auctorem suum bimestrem tantum laborem impendisse discimus ex præfatione, qua id exornavit IO. A SALE. Vnde summam RAMIRI in concinnandis versibus dexteritatem, nec minorem ingenii præstantiam licet deprehendere. *Epithalamion de nuptiis Philippi II. Hisp. regis Catholici, & D. Annæ Maximiliani Rom. Imp. filię* a RAMIRO conscriptum exstat ad finem libelli, cui titulus: *1 El recibimiento que hizo la villa de Madrid a la serenissima reina doña Ana de Austria*, cetera auctore IO. LOPEZ DE HOYOS humaniorum litterarum quondam in hac curia professore non incelebri. Multis prodiit deturpatum erroribus hoc poemation, quos nos si non omnes, maximam saltem partem elucere conati sumus.

Epigramma in laudem Evangelicarum institutionum PETRI GARSIAE GALARZAE, episcopi Cauriensis, lucen viderat una cum eruditissimo hoc opere a nobis in hac collectione, si Deo placet, edendo, Matriti M. D. LXXIX. in 4.

Denique habemus IO. RAMIRI, *amplissimi Vallis marchionis secretarii*, ad IO. ANTONIVM DE HERRERA TEMIÑO *magnæ spei puerum Epigramma*, quod quia suo loco inseri non potuit, minime hic prætermittendum putavimus. Ecce illud:

Intrepidus pueri discunt vix promere voces,

Quum

1 Editus est hic libellus Matriti M. D. LXXVIII. in 4.

Quum levis imbelles armat arundo manus.
 Tu puer, ANTONI, quum sis, non es tamen infans;
 Sessitat in labris Suada diserta tuis;
 Aetatemque supra sapis, & iam Nestora vincis.
 Et tibi nescio quid te quoque maius inest.
 Quum caderes de matre ulnis cepere cadentem
 Pierides, gremio sustulit alma Charis.
 Ambrosiaque deum minime cedentia in ore
 Contraxere tuo mella Platonis apes.
 Hinc tibi tam dulci demanant verba palato,
 Hinc lepos atque sales, hinc veneresque fluunt.
 Quid restat, nisi ut ipse sacram rapiaris in aulam,
 Laturus nectar pro Ganymede Iovi. 1

IO. GELIDA Valentinus, vir fuit Græce Latineque doctus, philosophus sua ætate magni nominis, & poeta minime contemnendus. De eius vita ac scriptis verbum addere supervacuum ducimus, quum id eleganter & copiose sit exsequutus IACOBVS BVSINVS in præfatione pag. 105. a nobis adlata, quam integram, auctoris nomine dissimulato, in suam intulit *Bibliothecam* A. S. PEREGRINVS, sive, quod verum eius est nomen, ANDREAS SCHOTTVS S. I. vir eruditissimus, deque Hispania optime meritus, pag. 615. Ex hoc fonte sua corrivarunt, AVBERTVS MIRAEVS, cuius verba postea adducemus in *Script. sæc. XVI.* NICOLAUS ANTONIVS in *Biblioth. Hisp.* IOSEPHVS RODRIGVEZIUS & VINCEN- TIVS XIMENIVS in *Valentinis scriptoribus.*

Pauca quidem ingenii sui monumenta ad nos transmisit GELIDA, sed quanti sint habenda, nisi ipsa per se loquerentur, discere possemus ex IO. LVDOVI-

***

CO

1 Exstat hoc epigramma triti editorum apud Ludovi-
 sub initium *Lusuum pueritiæ* cum Sanchez, in 8. anno. M.
 IO. DE HERRERA TEMINO Ma- D. XCLX.

XVIII DE VITA ET SCRIPTIS

CO VIVE, viro inter Hispanos ob iudicium & eruditionis copiam nemini secundo, qui eum *alterum sui temporis Aristotelem* appellare non dubitavit.

Edita sunt GELIDAE *Epistolæ aliquot & carmina* simul cum ARNOLDI FABRICII *Aquitani, viri Latinitatis purioris in primis studiosi & docti epistolis etiam aliquot*, Rochellæ apud Barthol. Bertonem an. M. D. LXXI. in 4. Summam huius operis raritatem deprecant AVG. BAIERVS in *Memoriis historico-crit. librorum rarior.* p. 207. sq. & IO. VOGT in *Catal. histor. crit. libb. rar.* edit. III. p. 304. Nos eius exemplar nacti sumus ex bibliotheca fautoris nostri EMMANVELIS NEGRETE, marchionis *de Torremanzanal*, castrorum præfecti, quod quidem exemplar fuit quondam STEPHANI BALVZII Tutelensis, uti eius manu notatum reperimus in operis fronte, ubi etiam scriptum reliquit: *Exstant epistolæ duæ ROBERTI BRITANNI ad IOANNEM GELIDAM inter epistolas ROBERTI* (quas frustra quæsivimus) fol. 28. 36.

Tametsi summo erat in pretio GELIDA apud Burdigalenses, nescio quem tamen nactus est adversarium, de quo passim queritur in epistolis. Sed nomen eius consulto in editione omissum fuit, appicta stellula, cuius loco nos *N.* collocavimus, quod lectorem monuisse non inutile ducimus.

ARNOLDVS FABRICIVS paullo ante laudatus GELIDAM celebrat epist. IX. ad ELIAM VINETVM, ubi hæc habet: *Homo nostras, quem tu nuper de me rogasti, isthinc reversus, salutem mihi dixit tuo nomine, simulque de IO. GELIDAE gymnasiarchæ morte, & quemadmodum tu in illius locum esses suffectus, narravit. Quo nuntio varie certe sum adfectus: nam GELIDAE viri eruditi & probi interitu dolui, & in isto munere tibi demandando, publicæ utilitatis non minus, quam dignitatis tuæ rationem esse habitam, vehementer lætor.*

IVLIUS CAESAR SCALIGER hoc GELIDAE parentavit epigrammate :

*Qui toties animam , GELIDA mi magne , dedisti ,
 Namque anima est : anima quin mea fama prior.
 Si quantum accepi , quantum tibi debeo , pendam ,
 Grata nec aversus deserat ora pudor ;
 O animæ huius , adhuc possis ut vivere , tecum
 Partior has fati , quas dedit aura , vices.
 Quod si non licet ; at , quantum licet , accipe famam ,
 Hinc tibi siqua tamen vivere fama potest.
 Quod si fama tibi es , nec nostro cedis honori :
 Sit sat , velle tibi , nec potuisse dare.*

AVBERTI MIRAEI verba digna sane sunt , quæ hic legantur. » IO. inquit , GELIDA Valentia in Hispania natus , quum sibi persuasum haberet , philosophia coniungendam esse eloquentiam , quadragenario maior Ciceronem ac reliquos Latinos auctores serio primum legere cœpit , Græcasque deinde litteras ad eo avide adripuit , ut in utraque lingua brevi excelleret. Lutetia itaque gymnasium , cui a cardinali conditore nomen est , cum laude præfuit ; deinde ANDR. GOVEANO Burdigalæ in ludi Aquitanici regimine successit , ubi & sub annum Christi M. D. LVI. sexagenario maiore vivere desiit. Vir de universa Aquitania ac litteris optime meritus , eoque nomine a IVLIO CAESARE SCALIGERO & aliis laudatus. Præter Commentarium in *Logica* Aristotelis vir modestissimus nihil edidit. Amici tamen eius epistolas aliquot M. D. LXXI. publicarunt : quæ quidem Latine ita perscriptæ sunt , nihil ut supra fieri possit videatur. GELIDAE amico suo EIJAS VINETVS a senatu populoque Burdigalensi substitui meruit. «

XX DE VITA ET SCRIPTIS

PETRVS DE VALENTIA, BENEDICITI ARTAE MONTANI, Deus bone, quanti viri! discipulus tanto magistro non indignus, plurima quidem scripsit, sed maximam partem nescio ne sui magis, an Hispanici nominis iactura, inedita remansere, quum & doctissima sint & quovis pretio digna. Nobis doctorum hominum ac de rep. litteraria optime meritorum beneficio omnia fere, quæ a N. ANTONIO in sua *Bibl. Hispana* memorantur, I nascisci contigit, iisque locum faciemus in hac collectione, addita auctoris vita, cui ex eius operibus clariorem lucem adfundemus.

Academica, sive *de iudicio erga verum* libellus, mole quidem exiguus, sed eruditione longe maximus, etsi non semel extra Hispaniam editus, raro tamen in his oris occurrebat: quare eum quam primum recudendum curavimus, quum tanti fieri ab exteris videremus. JOSEPHVS OLIVETVS in præfatione ad Ciceronis opera abs se edita cum delectu commentariorum Parisiis anno M. DCC. XL. & XLII. novem voll. 4. egregia hac de nostro deque eius opere litteris consignavit: „ PE-
 „ TRVS VALENTIA, ortu Cordubensis, qui se ta-
 „ men *Zafrensem* inscripsit, quod originem e *Zafra*
 „ repeteret, oppido in extrema Batica, homo non vul-
 „ gariter doctus, & qui haud scio, an omnium sol-
 „ lertissime in veteris philosophiæ adita penetraverat:
 „ *Academica* Ciceronis, quæ supersunt, mutilata adeo-
 „ que obscura, non brevibus quidem disiunctisque scho-
 „ liis, at continenti oratione ita explanavit, ut mihi
 „ solus ea intellexisse videatur. Opus illud hætenus ra-
 „ ris-

I VALENTIAE opera aliquot *αὐτὸγραφα* adservantur tum in regia bibliotheca Matritensi, tum in Scurialensi. Alia penes nos sunt magna

diligentia acquisita: alia nobiscum communicarunt IOS. FLORESIVS, R. A. Hist. a secretis, & THOMAS MORALES Hispanlensis I. C. non incelebris.

„ rissimum paucisque cognitum prodiit ex officina Plan-
 „ tiniana M. D. XCVI.“

Vt vero operi suo maius pretium conciliaret OLIVETVS, optimo sane consilio VALENTIAE *Academica* post Ciceronis de eodem argumento lucubrationem adiiicienda curavit: quod exemplum sequuti sunt postea Genevenses ac Patavini typographi, qui Olivetanam Ciceronis editionem recuderunt.

Dominus Durand, homo sane quam eruditus, qui sibi proposuerat integram operum Ciceronis philosophicorum collectionem Gallice & Latine in lucem dare suis notis illustratam II. voll. in specimine tom. XV. *Biblioth. Britannica* inserto a p. 392. hæc habet p. 402.
 „ Ayant lu dans un projet in 4. imprimé a Paris un
 „ eloge notable des *Academiques* de VALENTIA, vrai
 „ commentaire de celles-ci, je conçus une envie extrême
 „ de voir ce livre; & comme je ne le trouvois
 „ point ici, j'eus recours a la bibliotheque de Oxford,
 „ ou je savois qu' il étoit, & ou j' eus moins la peine
 „ que le plaisir de le copier. Je trouvai en general,
 „ que l' auteur du projet (OLIVET) n' en avoit imposé,
 „ & je conclus, qu' avec ce secours je pouvois
 „ entrer dans l' esprit d' un original, dont j' avois
 „ une si bonne clef.“ Certe vol. XVII. eiusdem *Bibliothecæ*
 pag. 102. reperio in lucem iam prodiisse: *Academiques de Ciceron avec le texte Latin de l' edition de Cambridge, & des remarques nouvelles, outre les conjectures de Davies & de Mr. Bentley, & le commentaire philosophique de VALENTIA. Par un des membres de la Societé R. a Londres. M. DCC. XL. 8.*
 In quadam præfationis particula, quæ ibi adfertur, postquam editor de Academicorum obscuritate disseruit, sic loquitur p. 105. „C' est ce qui me faisoit souhaiter avec ardeur de voir le livre de VALENTIA, ou j' ai trouvé en effet la plupart des éclaircissemens dont
 „ j'

„j' avois besoin. Il porte le titre d' *Academiques* de
 „PIERRE DE VALENTIA, qui se dit *Zafrensis*
 „in extrema Bætica, c' est-a-dire de *Zafra* a l' extreme
 „de l' *Andalousie*, quoiqu' l' auteur du projet le fas-
 „se de *Cordouë*, nos dictionnaires historiques n' en par-
 „lent point. Dans sa dedicace il se donne pour juris-
 „consulte, & a la fin de son commentaire pour un
 „homme occupé, & qui ne neglige pas sa profession.
 „Il promet quelque part un traité expres sur la mo-
 „rale des Stoïciens : c' est dommage qu' on n' en ait
 „point où parler depuis, au moins que nous sça-
 „chions : car avec sa profondeur & sa netteté il nous
 „eut developpé bien des choses tout autrement uti-
 „les que les contestations des deux Academies, sur
 „tout pour les entretiens de *Finibus* encore aujour-
 „d'hui si obscurs. Mais quoiqu' il en soit, ce que
 „nous en avons est excellent en lui-même, necessai-
 „re pour bien comprendre Ciceron, & particuliere-
 „ment ces deux fragmens. Il paroît un peu pencher
 „lui-même du côté du doute, quiqu' il fasse pro-
 „fession de tenir la balance égale. On y voit d' a-
 „bord une origine singuliere de la philosophie qu' il
 „regarde comme la fille de l' oisiveté & de la paix:
 „ensuite un grand eloge de celle de Socrate : de
 „la il passe aux principes de Platon & au jugement
 „du vrai, qu' il assignoit proprement a l' esprit sans
 „exclure l' aide des sens. Enfin il vient au grand
 „sujet de la dispute entre Zenon & Arcesilas, & exa-
 „mine d' apres Ciceron, mais dans une plus grand
 „étendue, les armes de l' un & de l' autre. Les sub-
 „tilitez du Portique l' occupent assez de tems, & ce
 „n' est pas l' endroit le moins travaillé de son livre.
 „De la il passé a Pyrrhon, a Antiochus, a Chry-
 „sippe, a Carneade, a Philon si peu connu, mais
 „qu' il caracterise, comme les autres, par de traits
 „qui

„ qui lui conviennent. Il finit par Epicure, dont il de-
 „ veloppe avec la même habilité le véritable système
 „ sur le témoignage des sens, tout autrement plausi-
 „ ble que Cicéron ne l' a représenté. Voilà en gros le
 „ contenu du livre de VALENTIA, qui ne m' a pas peu
 „ servi, comme on peut croire, pour donner à ma tra-
 „ duction & à mes scholies un certain degré de lumie-
 „ re, qui peut-être les garantira de l' oubli. En re-
 „ connoissance de ces secours, & pour obliger les
 „ curieux, j' ai fait réimprimer le livre même avec un
 „ exactitude rare & digne du sujet, me souvenant tou-
 „ jours du précepte de mon Plin : *qu' il n' y a rien*
 „ *de plus beau ni de plus digne de la modestie d' un*
 „ *honnête homme que d' avouer ingénument à qui on est*
 „ *redevable de ses progrès ;* quoique il y ait bien des
 „ auteurs qu' en agissent différemment. “ En ut exte-
 „ rus homo de Hispano loquitur!

Ipsi etiam *Bibliotheca Britannica* scriptores vol.
 XVIII. a pag. 60. ad 146: longum & accuratum no-
 bis dedere *Academicorum VALENTIAE* excerptum,
 una cum eius vita ex NIC. ANTONII *Bibliotheca* de-
 sumta, optareque sese non dissimulant, ut omnia tan-
 ti viri monumenta iunctim ab aliquo in lucem edantur.

ALOISIA SYGAEA Toletum patriam habuit, pa-
 trem vero Didacum Sygæum, Gallum hominem, de
 quo hæc I. Io. Vasæus : *Multum debet huic viro Lu-*
sitania, quippe qui vel primus, vel certe ex primis litteras
humaniores Lusitaniæ invexit, postea illustrissimi Bra-
ganiæ ducis & fratrum ipsius præceptor, nunc tan-
dem in regiam familiam cooptatus est, & a rege stu-
diorum amantissimo (Io. III.) docendis aulæ regię pue-
ris nobilibus præfectus. Tam docto usus patre SYGAEA,
 mi

1 In *Chronico Hispaniæ* cap. IX.

XXIV DE VITA ET SCRIPTIS

mirum non est eruditissimam evasisse feminam non tam scientia rerum ac linguarum peritia, quam morum honestate insignem. Hinc fama studiorum eius in dies crebrescente, in aulam Lusitanam admissa est & instituentæ Mariæ infanti adhibita. Ibi nupsit Francisco Cuevæ civi Burgensi, non obscuri sanguinis viro, quem postea habuit a secretis Maria I Hungariæ ac Bohæmiæ regina. Sed præstat quæ diximus, ipsius SYGAEAE verbis exprimere. Sic enim illa ad Philip-pum II. scribens: „Quum patria essem Toletana, „ nutrita tamen apud Lusitanos, ac e Gallis oriun- „ da, & Latina lingua, Græca, Hebræa, Chaldea, nec „ non Arabica mediocriter a patre meo ceterisque præ- „ ceptoribus erudita, inque Lusitanam aulam beni- „ gne admissa, ac erga Mariam infantem serenissi- „ mam præceptoris munere non infeliciter usa, Burgen- „ si civi nupsi non abiectæ quidem sortis, nec obscu- „ ri sanguinis viro, qui me in patriam adspertavit „ suam, ubi quum serenissima Hungariæ regina maie- „ iestatis tuæ numquam silenda matertera me casu ne- „ scio quo videret, benevoleque adloqueretur (quæ suæ „ fuit in doctos omnes propensio) me maritumque „ meum in obsequium sponte adscivit: illo usa est „ a secretis, me vero a studiis in nobilium femina- „ rum numero, quoad vixit; nunc vero vita fun- „ cta, mediocrem sane annonam, ac pro tempore, quo „ il-

I Inter SYGAEAE epi- stolas ternas reperio ad Ma- riam Hungariæ reginam Val- lisoleti commorantem transmis- sas: prima Burgis exarata an- no M. D. LVII. gratias ei ag- git, quod sibi suoque marito præmia digna reddituram se data fide regia spondisset;

altera se excusat, quod per mariti absentiam non sibi li- ceret ad reginam advolare: ter- tia sequenti anno mense Mar- tio scripta huius procrastina- tionis causam reicit in sto- machi nauseam duraque fasti- dia, quæ utero tunc laboran- tem fatigabant.

„ illi inservivimus , non adspernandam nobis reliquit,
 „ non tamen eam , qua in patriam commode possimus
 „ remeare , ac sine rubore patrios lares repetere. Ad
 „ te igitur aufugimus , ad te videlicet , quem Deus
 „ Optim. Max. christiani gregis verum moderatorem,
 „ benemeritum (dum nobis pie consuleret) statuit; in
 „ quo nec bonarum artium peritiam , nec pietatis a-
 „ morem , nec gubernandi sollertiam possit malevolo-
 „ rum quis obicere , non ad plenum splendere : quum-
 „ que secundum comicum nulla vis maior pietate sit,
 „ tiam supplex posco lumina , ut maritum meum in ser-
 „ vorum numero adscribi iubeas eo in ordine , eisque red-
 „ itibus , qui Mariæ reginæ a secretis virum deceant. “

Ipsa etiam SYGAEA in alia *ad Alfonsum de Cuevas coniugis fratrem* epistola de studiis suis deque paterna institutione hæc habet : „ Quum tot linguarum atque
 „ aliarum artium studiis a tenerrimis annis desudarim,
 „ ac deinde in regum aulam adscita fuerim ab i-
 „ psis principibus rogato , ac potius coactò patre , quo
 „ in plurimis usa sum præceptore , quam illius aut præ-
 „ cibus , aut fautorum ambitu regibus oblata , ac post
 „ tredecim annorum spatium sedulæ servitutis fratri tuo
 „ mihi coniugi dulcissimo ipsorum permissu nupserim,
 „ videamque studiorum atque aulicæ illius onerosæ ser-
 „ vitutis sat debita præmia negari , & me iterum ma-
 „ rito meo , dum , ut feminam extra aliarum aleam po-
 „ sitam decebat , commodo futura essem , esse incom-
 „ modo , matremque vestram pientissimam , cui ab i-
 „ pso sponsalium articulo inservire mihi fuit animus ,
 „ hac de causa adversa valetudine iam secundum men-
 „ sem , ut scribis , laborare , ac nunc demum de ipsius
 „ salute coniugi meo , pariterque mihi tam exoptata ,
 „ quam etiam necessaria , vos omnes addubitare intel-
 „ ligam , vix me ab illo , quem percepi , dolore coer-
 „ cere possum. “

****

Dios

Duos habuisse fratres SYGAEAM discimus ex eius epistola ad Paullum III. summum pontificem Vlyssipone conscripta Idibus Iulii anno salutis M. D. LVII. ubi sic legimus : „ Sunt mihi duo fratres germani , al-
 „ ter natu maior , qui paribus mecum auspiciis in lin-
 „ guarum varietate est institutus ; deinde in Complu-
 „ tensi , nunc in Coninbricensi publica schola philo-
 „ sophiæ ac sacra theologiæ dat operam per XXI. an-
 „ nos , cum pietatis ac morum approbatione ad sacros
 „ ordines initiatus. Est alter natu minor , qui iam bien-
 „ nium in sanctitatis tuæ curia versatur apud Gaspa-
 „ rem Barrerium de litteris ac virtutibus benemeri-
 „ tum virum , iuvenis in Latinis litteris , atque in mu-
 „ sicis & scribendi concinnitate mediocriter eruditus ,
 „ ad curialia perdiscenda negotia missus. Hunc tua san-
 „ ctitas in familiam suam dignetur adscisci iubere ea
 „ vitæ conditione , quæ SYGAEAE polyglottæ fratrem
 „ germanum deceat ; alterum vero redivitibus ecclesia-
 „ sticis per aliquam formam , quæ occurrerit , orna-
 „ re & ditare de apostolicæ potestatis plenitudine di-
 „ gnetur tua sanctitas. Quod si mihi concesserit , vi-
 „ rum litteris æque ac virtutibus ornatum ferventius
 „ Deo servire faciet , & , quemadmodum sæpe alias ,
 „ sanctitatis tuæ longe lateque patebit liberalitas , &
 „ me meosque omnes felices ubi reddiderit , nec ope-
 „ ræ , nec impensæ in bonis artibus nos umquam pœ-
 „ nitebit.“

Habuit & sororem Angelam nomine , quæ etiam linguarum & musices peritia claruit.

De ¹ obitu ALOISIAE illustris eiusdem ætatis poetæ verba lubet adducere. En illa :

LOI-

¹ *ALVISIAE patrem Di- tugalliæ oppido Torres-novas,*
dacum Sygæum obiisse in Por- ibique in cænobio Carmelita-
rum

CLARORVM HISPANORVM. XXVII
LOISIAE SIGAEAE TOLETANAE

SAECVII SVI MINERVAE

I IOANNES MERVLVS TOLETANVS

B. M. T.

*Docta SYGAEA iacet gelido sub marmore , cuius
Ob mortem mærens heu gemit Hesperia.
Et merito , quoniam Hebræa , Græca atque Latina ,
Non secus ac patria , voce perita loqui.
Invida mors rapuit idiomata tanta puella
In tenera admirans accumulata simul.
O mors in vanum livor , diffusa per orbem
Fama volat , sanctam non capit urna animam.*

**** 2

To-

rum iacere cum hac epigraphe: AQVI IAS DIEGO SYGEO, retulit nobis eiusdem oppidi civis frater Emmanuel a Resurrectione Augustinianus excalceatus, dum in urbe Roma Lusitanæ provincie suæ procurator ageret, quo cum parente sepeliri se ipsa voluit in confecto ibidem loci, dum ibi moraretur, prius quam in Castellam se conferret, publico ultimæ voluntatis coram Constantino Mendez de Gouvea notario eiusdem oppidi de Torres-novas expressæ documento: quod se vidisse idem pater Emmanuel affirmabat. Hæc NIC. ANTONIVS in additionibus MSS. ad suam Bibliothecam, quæ

nunc cum immortalis hoc opere suis locis insertæ excuduntur IO. SANTANDERIS regie bibliothecæ præfecti diligentia, iussu autem CAROLI III.

I MERVLVS, ex quo mutati sunt hoc epigramma SCHOTTVS & ANTONIVS, patria fuit Toletanus; scripsit *Epigrammaton libros VI. ad præceptorem doctissimum, & amantissimum magistrum Alfonso Cedilium linguæ Latinæ professorem in florentissima academia Toletana.* Exemplar operis huius poetici ipsa, uti videtur, auctoris manu passim emendatum exstat in bibliotheca CL. V. FERDINANDI IOS. VELASCI alibi iam a nobis laudati.

XXVIII DE VITA ET SCRIPTIS

Toletum nascentem excepit, Lusitania honores & divitias dedit, Burgi maritum, unicamque filiam, & prohi dolor! ante diem sepulcrum, anno salutis M. D. LX. Octobris die XIII.

I FERDINANDVS RVIZIVS VILLEGAS, Burgensis, poeta non incelebris, tria exaravit epigrammata lectu dignissima, quibus SYGAEAE mortem lamentatur.

I. DE MORTE SIGAEAE.

Ergo obiit decus orbis? & hoc iacet inclita Phœbi
 Gloria, Musarum spesque iubarque loco?
 Illa ergo, illa iacet tumulo hoc, quæ femina doctis
 Anteforenda fuit, diva SYGAEÆ, viris?
 Illa Palestine, Græce, Laticque perita,
 Quam decimam Musis addidit Hesperia?
 Nec dirum patrasse nefas, rupisse beata
 Stamina crudeles erubere deæ?
 At sacer in lacrymas Helicon, Pindusque Rhodosque,
 Nec non Parnassi collis uterque fluit.
 Quin pater ipse etiam cytharam indignatus Apollo
 Fregit, & Hæc quod agit, nil magis, inquit, habet.
 Per quam numen eram, per quam mihi gratus, adempta est:
 Umbra modo, & Phœbus non nisi mutus ero.
 Ad quem Musarum planctu chorus inquit amaro,
 Singultu voces impediende graves:
 Hactenus Aonides fuimus, fuit Hippocrene,
 Numinis atque ingens gloria, Phœbe, tui.
 Splenduit eloquii iubar hactenus, ardens
 Doctrinæ emicuit cultus, & almus honos.

Quæ

I VILLEGATIS quæ exstant opera V. CL. EMMANVELIS MARTINI, Alonensis ecclesiæ decani, studio emenda-

ta, edita sunt cura & diligentia BERN. ANDR. LAMAE Venetiis typis Io. B. Albrizzi anno M. DCC. XXXIV. 4.

Quæ tamen eripuit terris mors dira SYGÆEAM,
Phœbeum eripuit Pieriumque caput.
Nec quidquam reliqui, lacrymas nisi, fecit, & orbis
Aeternum nequeat quod doluisse satis.
Sic divi & pariter tumulo accubuerunt, sepulcrum
Signantes mæsti carminis indicio.
Hæc tegit urna novem Musas Phœbumque, SYGÆEAM
Quæ tegit, inque uno marmore turba sumus.

II. DE SYGÆEÆ.

Quum rapere ambiret solam mors dira SYGÆEAM,
Ingens calicolum copia posse negat.
Egregia in forma moriar, Venus inquit, oportet:
Subdit: & in casto pectore obibo, Pudor.
Culta Minerva: Manus sine me periisse SYGÆEÆ,
Nec possunt sine me lumina, dixit Amor.
Phœbus Idumæa, Latia, Græcaque loquela,
Occido, ait, docto turba novena sinu.
Quum mors indignata refert, rapere ausa SYGÆEAM,
In superos quid ni sæviat illa manus?
Dixit: & erepta, Musæ Phœbusque, SYGÆEÆ,
Et Venus & Probitas, Pallas Amorque iacent.

III. SYGÆEÆ TVMVLVS.

Siste, hospes; brevis est labor; heus consiste: puella
Te voco, quæ gelido contegor hoc tumulo.
Hæc satis ampla moræ merces tibi; sed cape maius
Hoc pretium, ut quæ sim marmore clausa, legas.
Hic sum communis mundi dolor, illa SYGÆEÆ,
Illam novem Aoniis addita virginibus:
Erudiit cunctis quam Pallas in artibus, & quam
Ornarunt forma conspicua Charites:
Quam docti stupere viri, quam maxima Roma,
Quam

*Quam Græci & Solymi, quamque perusti Arabes.
Ergo caput cuius vix tellus nomen, at urna
Hæc tegit exiguo marmore membra brevis.
Nescius hoc volui ne esses. I, fide caducis
Aut formæ aut rari dotibus ingenii.*

Multi quidem SYGAEAE laudes pro dignitate celebrarunt: quorum testimonia, si non omnia, salutim potiora huc transferemus.

IACOBVS SALVATOR Murgensis in *Poeticis* non minus raris, quam elegantibus, Salmanticae editis apud Io. a Canova anno M. D. LVIII. in 8. duo scripsit epigrammata

AD ALOYSIAM SYGEAM.

*Tu decus Hesperiae nostros, ALOYSIA, versus
Accipe, reginae te licet aula premat.
Et lege quales sint nostras, SYGAEA, Camoenas
SYGAEA Hispani gloria rara soli.
Non Pompeianas cantamus in orbe secures,
Nec qualis veniat Caesarianus eques:
Non monumenta Pyli, nec Caesaris amphitheatrum,
Nec Babyloniaci moenia celsa loci.
Venisti tu sola meis cantanda Camoenis,
O SYGAEA, decus deliciaeque patris.
Sola Toletanae, SYGAEA, es gloria gentis,
Qua currit toto notus in orbe Tagus.
Nusquam nata fuit tam laeto femina fato,
Sive Latina fuit, Graecaque sive fuit.
Tanta tibi est Latiae scriptis facundia linguae,
Atticus & roseo tantus in ore lepos:
Ut dubitem Hesperiam talem genuisse Latinam,
Et talem Danaam te genuisse Tagum.
Adde quod Hebraeis poteris contendere virgo,*

Cum-

*Cumque Syris facile iam potes ipsa loqui.
 Invidet omnis Arabs germanam, ALOYSIA, linguam,
 Quod superas Arabes, & superare pium est.
 Felix quæ tantis potuisti vincere linguis
 Et Crassum, atque alios femina sola duces.*

A D E A M D E M.

*Auges Musarum numerum, Charitumque dearum,
 Pieridum decima es tu mihi, quarta Charis.*

AND. RESENDIVS in epistola ad Mariam Portugal-
 liæ principem, post celebratam ex aulicis feminis Va-
 sianam quamdam,

*Altera, inquit, SYGAEA est, virgo admirabilis, unam
 Quam natura parens ideo produxit, ut esset
 Femina, quæ maribus vitam opprobare supinam
 Posset, & ignavos magno adfecisse rubore.
 Nam quum septenæ vix dum trieteridis annos
 Computet, indefessa dies noctesque Latinas
 Volvere non cessat chartas, non cessat Achæas,
 Moseaque & Solymos rimatur sedula vates;
 Quin per Achemenios scopulos, Arabumque salebras
 Currit inoffense, linguarum quinque perita.*

ALFONSVS GARSIAS MATAMORVS in de adserenda
 Hispanorum eruditione, sive de viris Hispaniæ doctis
 narratione apologetica, ait: Quid SYGAEAM Toleta-
 nam (referam) quam propter litteras Latinas, Græ-
 cas & Hebraicas serenissima Lusitaniæ regina intra
 aulam suam incredibili admiratione exceptit, & in il-
 lustrium feminarum classem, quibus ipsa privatim &
 honestissime uteretur, statim referri voluit?

LYDOVICVS NONIVS in Hispania pag. 185. edit.

XXXII DE VITA ET SCRIPTIS
 Antwerp. 1607. „ Non pigebit referre ALOISIAM SY-
 „ GAEAM , virginem Toletanam , quæ cum sui æ-
 „ vi doctissimis viris conferri posset , fuisseque quin-
 „ que linguarum adeo peritam , ut non immerito Paul-
 „ lus III. Pont. Rom. litteras illius ad se scriptas vi-
 „ dens , Latine , Græce , Hebraice , Syriace & Arabi-
 „ ce , admiratus fuerit in tenella hæc & mustea vir-
 „ gine tam multiplicem ingenii fructum.

PAVLVS COLOMESIVS in *Italia & Hispania Orien-
 tali* pag. 236. hæc scripta reliquit : „ I Debito fraudan-
 „ da non est elogio LOISA SYGAEA , Toleti in Car-
 „ pentanis nata , linguarum Latine , Græcæ , Hebrai-
 „ cæ , Syriacæ & Arabicæ ad miraculum in hoc sexu
 „ perita , ob idque in aulam reginæ Lusitanæ adsci-
 „ ta , ubi & non modicas opes ex regali munificentia
 „ sibi paravit , & ANGELAM sororem paribus ingenii
 „ dotibus excultam habuit ; a IO. VASÆO ANDREA
 „ RESENDIO , ALVARO GOMETIO , & FRANCISCO LVISI-
 „ NIO certatim laudata , quæ quum Burgis postea do-
 „ micilium fixisset , a FRANCISCO CUEYA marito an-
 „ te diem , superstite ex ipsa filio , elata est Id. Octo-
 „ bris anni M. D. LX. “

Sed

I Habet hæc THVANVS ,
 ex quo & repetiit TEISSERIVS
 cum quibusdam suis accessio-
 nibus in *Elogiis Thuanæis* tom.
 I. pag. 191. seq. Compar-
 NIC. ANTONIVM in *Biblioth.
 Hispan. Nov.* tom. II. pag. 57.
 seq. IO. VASÆVM in *Chronico
 Hispanie* cap. IX. CHRIS-
 TIAN. IVNCHERVM in *Centu-
 ria feminarum eruditaram* p.
 336. sq. Quæ sub illius nomi-
 ne exstat *Satyra Sotadica* , ex

orco nata & perpetuis tenebris
 damnanda , nomen mentitur ,
 quod coniecturis primum adse-
 quutus est DAN. GEORG. MOR-
 HOFIVS in *Polyhistore litte-
 rario* lib. I. c. 8. argumentis
 autem idoneis confecerunt alii ,
 verumque eius auctorem IO.
 VVESTRENE , I. C. Hagien-
 sem , indicarunt. Lege IO. MOL-
 LERI *Homonymoscopiam* pag.
 35. & adnotationes ad Mor-
 hofii *Polyhistorem* p. 81.

Sed iam tandem ad enarranda SYGAEAE scripta deveniamus. Et primo quidem in hunc censum venit

Syntra, quæ cum aliis SYGAEAE, ac nonnullorum præterea virorum ad eandem epigrammatis, Paulli III. epistola, ac tumulo eiusdem feminae ab AND. RESENDIO & CL. MONSELLO concinnato, lucem vidit Parisiis ex typographia Dionysii a Prato, M. D. LXVI. 4. NIC. ANTONIVS, quod mirere, nullam huiusce editionis habuit notitiam. Nos eam eruimus ex penu libraria marchionis *de Torremanzanal*. 1 Quando scriptum fuerit hoc poemation, nobis haud constat. Certe missum est a Iacobo Sygæo ALOISIAE fratre Parisios ad Io. Nicotium Gallorum regis apud regem Lusitaniæ legatum, Vlyssipone VI. Non. Octobris an. M. D. LXI. In eo eleganter describitur villa regum Lusitanorum *Syntra* appellata. Quemadmodum vero multos ante annos litteras dederat SYGAEA ad Paullum III. Hebraice, Græce, Latine atque Arabice scripas, ut ingenii sui ac navatæ litteris operæ specimen aliquod exhiberet summo pontifici, a quo 2 epistolam impetravit plenam benevolentia ac comitatis, ita anno M. D. XLVI. *Syntram* ad eundem transmisit, addita etiam 3 epistola, quam minime hic prætereundam ducimus.

„Obtuleram iam diu sanctitati tuæ quosdam ingenii mei flosculos studiosi instar agricolæ, qui floribus primum plantulis deorum cingit aras, ut iis propitiis ad iustam proceritatem exsertæ uberiores fructus ferant. Nunc vero iugi studio, provectiori ætate, & cura vigilantissima, quum ad aliquanto maiores litterarum proventus essem provecta, opera duxi pretium maturiorum fructuum indicatu-
*****
„ram

1 Scriptum iam anno M. D. XLVI. discimus ex epistola mox adducenda.

2 V. p. 266. huius vol.

3 Exstat inter SYGAEAE epistolas primo loco.

„ram linguarum varietate exornatam ad sanctissimos
 „pedes tuos, vere pontifex maxime, profundere; acces-
 „sit etiam Britonii poetæ egregii ac philosophi sua-
 „sus, cui, si bene memini, abhinc sexennio immatu-
 „ras primitias audacula ad beatitudinem tuam perfe-
 „rendas curaveram. Is sane nuper a nobis subrusti-
 „cum pudorem quadam epistola prosus excussit, ad-
 „serens id, quod per totum orbem christianum fa-
 „ma celebrat, te cælestis aulæ clavigerum, *qui ape-*
 „*ris, & nemo claudit, qui claudis, & nemo aperit,*
 „non, ut mortales principes solent, difficilem, non
 „morosum, non parcum, quin humanissimum, cle-
 „mentissimum, atque in bonos propensissimum esse.
 „Sed ne tot epistolarum numero sanctitatis tuæ aures
 „gravioribus hac tempestate negotiis defatigatas ob-
 „tunderem, Musæ meæ modulos apposui, quod bea-
 „titudinem tuam numeris potius, quam oratione so-
 „luta audierim delectari. Accipiat igitur læta fronte
 „*Syntram* nostram in gratiam Mariæ Portugalliæ in-
 „fantis serenissimæ editam, quippe cui nostras ope-
 „ras eo libentius locamus, quod, quemadmodum cum
 „Cæsare ac reliquis monarchis sanguinis splendorem,
 „sic cum Musis rationem studiorum habet coniunctis-
 „simam; quod si sexui, ingenio & eruditioni nostræ,
 „sacratissimo pontificatu tuo florente, favere cœpe-
 „rit tua sanctitas, immortale hoc cum aliis innume-
 „ris beneficiis tota celebrabit posteritas. Valeat feli-
 „cissime sanctitas tua, ut commissum sibi gregis chri-
 „stiani ovile pascat ac munit. Apud invictissimi Por-
 „tugalliæ regis aulam. Anno M. D. XLVI.

„*Tuæ sanctitatis pedibus provoluta*
 „*ancilla humillima, LOYSA SYGEA.*

Epi-

Epistolas Latinas XXXIII. habuisse NIC. ANTONIVM secum a IOS. PELLICERIO communicatas ex codice Ios. Ronquilli, qui ex avito SYGAEAE sanguine gloriabatur, testatur ipse in sua *Bibliotheca Hisp.* in qua appendicis loco eas edere meditabatur: sed nescio qua de caussa promissis haud steterit. In regia Matritensi bibliotheca adservatur codex epistolarum SYGAEAE, idem forte, qui qui fuit ANTONII, nam totidem constat epistolis, hanc in fronte gerens inscriptionem: *Sequuntur epistolæ ad varios missæ LVDOVICAE SYGAEAE Lusitanæ feminae eruditissimæ.* Prima data est ad Paullum III. Pont. Max. quam superius integram adduximus. Constat opus 41. foliis in 4. Sub finem legitur:

IN LOYSIAE SYGAEAE LAVDEM

*Magno verborum stillat auro,
Osque eius lacteo eloquentiæ fonte manat.*

De epistolarum stilo ex locis a nobis adlatis facile cuiquam iudicium facere licebit: de eruditione ac linguarum peritia, nemo dubitare poterit, qui unam, aut alteram legerit. Nos eas aliquando edemus.

Scriptis etiam *Dialogum de differentia vitæ rusticæ & urbanæ* multis & Græcorum & Latinorum philosophorum sententiis interspersum. Coniectari licet Latino sermone fuisse exaratum, quum I ALFONSVS MA-

***** 2

TRI-

I ALFONSVS MATRITENSIS, archidiaconus Alcorensis in ecclesia Palentina, *magnæ quidem existimationis fideique scriptor*, ut vocatur a N. ANTONIO, hæc habet de SYGAEAE in Palentinæ urbis historia M. S., „Sobre todas pa-

„rece cosa monstruosa, i que
„se debe contar por cosa de
„prodigio en este tiempo. Esta
„es una dueña llamada LVI-
„SA SYGEA, que al presente
„vive en Burgos, cuio padre
„es Frances de nacion casó
„en Toledo, i con esta hija
„que

XXXVI DE VITA ET SCRIPTIS

TRITENSIS, qui huius operis meminit, auctorum locatum Græca, tum Hebraica a SYGAEA adduci Latine abs se conversa, fidem faciat.

Poetica quædam olim in bibliotheca Olivariensi extitisse, testem eundem habemus NIC. ANTONIVM.

Re-

„ que alli le nació, se fue a
 „ Portugal, i la puso en pa-
 „ lacio en servicio de la prin-
 „ cesa doña Maria, hija del
 „ rei D. Manuel i de la infan-
 „ ta de Castilla doña Leonor.
 „ A esta SYGAEA enseñó su
 „ padre algunas letras; i ella
 „ despues en palacio se dió
 „ tanto a ellas, que se hizo
 „ mui docta en philosophia i
 „ oratoria i poesia; i princi-
 „ palmente en las lenguas La-
 „ tina, Griega, Hebrea i Cal-
 „ dea: las quales tan facilmen-
 „ te habla i escribe, como la
 „ nuestra Castellana. Por lo
 „ qual, segun ella misma escri-
 „ be, es conocida en la maior
 „ parte de Europa. I aun con
 „ todo eso no creiera io la fa-
 „ ma, que suele a veces en-
 „ grandecer las cosas, sino vi-
 „ niera a mis manos un libro
 „ que compuso, i no de mol-
 „ de, sino de su mano, segun
 „ me dixerón, en el qual en
 „ forma de dialogo entre dos
 „ damas se trata elegantemen-
 „ te la diferencia que hai en-
 „ tre la vida cortesana de pa-
 „ lacio, i la solitaria de la al-
 „ dea i campo. Disputase la
 „ materia por ambas partes con

„ gran copia de razones i au-
 „ toridades de philosophos mo-
 „ rales. Lo que tengo aqui en
 „ mucho es, que aunque esta
 „ señora en este libro no pu-
 „ siera nada de su casa, sino
 „ buscar para su proposito sen-
 „ tencias tan notables de Pla-
 „ ton, Aristoteles, Xenophon-
 „ te, Plutarco i otros muchos
 „ autores Griegos, i ponerlas
 „ a la letra enteras en su pro-
 „ pria lengua i caracteres Grie-
 „ gos, i trasladarlas luego le-
 „ tra por letra en Latin, i
 „ juntamente las autoridades
 „ de Prophetas, i Psalterio i
 „ Salomon escritas en lengua
 „ i caracteres Hebreos, i tras-
 „ ladadas en Latin, digo, que
 „ aun quando mas no hiciera,
 „ havia hecho mucho. Quan-
 „ to mas que en lo que es-
 „ cribió de suio, mostró gran-
 „ de erudicion en philosophia
 „ i historia con harta elegan-
 „ cia en Latin i gentil vena
 „ en los versos. Esta señora
 „ casó despues en Burgos mui
 „ honradamente, donde vive
 „ con su marido este año de
 „ 1556. i las cargas del matri-
 „ monio no le impiden el no-
 „ ble exercicio de las letras.“

Restat, ut dicamus de impurissimo omnium, qui sub celo sunt, libello, quem male feriatu nebulo sub ementito SYGAEAE nomine in lucem edere ausus est cum inscriptione: *Satyra Sotadica*, in quo genus omne spurcitiarum ac nefandæ libidinis inquinamenta cogessit. Hominis frontem! Sed nemo hactenus fuit, quod sciam, qui non fetum hunc SYGAEAE, femina castissimæ, supponi non indignaretur: quare nullum non moverunt lapidem viri eruditi, ut tanti flagitii auctorem proderent. Alii existimant, opus hoc a Io. Meursio profectum, quod in aliquibus editionibus in fronte praeferat: *Meursii elegantiae linguae Latinae*: sed nullo, ne probabili quidem, nituntur fundamento: alii a Io. Westrene I. C. Hagiensi: alii denique, non levis duæ rationibus, a Nic. Choreio senatus Gratianopolitani advocato: quam sententiam tuentur dominus LANCILOT academiae inscriptionum & bonarum artium Parisiensis socius in epistola Gallica inserta vol. XXXII. pag. 42. operis inscriptioni: *Observations sur les écrits modernes*, & FRID. OTTO MENCKENIUS in observatione *de vero auctore libri famosi ALOISIAE SYGAEAE Satyra Sotadica inscripti*, quam videre licet vol. IX. *Miscellaneorum Lipsiensium nov.* pag. 324. Nos etiam hac de re copiosius egimus in vita ALF. GARSIAE MATAMORI, quo quo lectorem amandamus.

Quoniam superius diximus, SYGAEAM Mariæ Emmanelis Lusitaniæ regis institutioni præfectam fuisse, iuvabit huius I epistolam in medium adducere nusquam antea editam, ut quam illa feliciter in excolendo principis feminae ingenio se gesserit, facile inde appareat.

» CHRI-

I Exstat inter SYGAEAE thecæ Matritensis pag. 35. epistolas in MS. regie biblio-

„ CHRISTIANISSIMÆ GALLIARVM REGINÆ

„ ELEONORÆ MATRI PIENTISSIMÆ

„ M A R I A

„ OBSEQUENTISSIMA FILIA SALVTEM.

„ Pro summo celsitudinis tuæ erga me amore, ma-
 „ ter pientissima, per litteras mihi consuluisti non se-
 „ mel, atque adeo materno in filiam amore impera-
 „ sti, ut Latinum sermonem conarer addiscere, quod
 „ ea res maximam olim mihi voluptatem esset adla-
 „ tura, & ornamenti non parum. Ego autem quam-
 „ vis rei difficultate deterrebar, tamen ut imperio tuo
 „ parerem, cœpi litteris indulgere Latinis, quatenus
 „ vel aulæ delitiæ, vel pueriles mei anni patiebantur;
 „ nam neque ego tunc per ætatem studia hæc amare,
 „ quorum nondum noveram utilitatem, neque labo-
 „ riosa illa grammaticæ fastidia æquo animo ferre pot-
 „ eram; nunc autem ubi Romanæ linguæ suavitatem
 „ utcumque degustavi, & quam pulchrum esset La-
 „ tine scire, intellexi, non invita, ut antehac, sed
 „ animo perquam lubenti hunc laborem amplector, &
 „ maiestati tuæ, quæ me pro iussu & exhortatione
 „ frequenti huc pepulit, ac in virtutum omnium do-
 „ micilia (sic enim litteras recte appellarem) renuen-
 „ tem ferme pertraxit, ingentes gratias ago, agam-
 „ que semper, dum vivam, maximas, nam digne pro
 „ tot tantisque in me beneficiis collatis referre num-
 „ quam potero. Et quamquam hoc in genere vires no-
 „ stræ non adeo convaluere, ut per me ipsa mihi suf-
 „ ficiam, volui tamen has ad celsitudinem tuam litte-
 „ ras dare, quibus intelligat, quousque meus hoc in
 „ studio labor sit progressus. Quem si probabis, ad-
 „ des animum, ut libentius ultra progrediar; sin mi-

„ nus

„ nus , adnitar porro , ut aliquando tibi probetur. De-
 „ nique quando eadem opera & celsitudini tuæ mo-
 „ rem gero , & mihi rem comparo nequaquam vulga-
 „ rem , curabo posthac diligentius , ut quod hactenus
 „ cessatum est , industria sedula , vigilantique studio
 „ pensem. Servet Christus celsitudinem tuam. “

GASPAR CARDILLVS VILLALPANDEVS Se-
 govix lucem vidit anno M. D. XXVII. ibique gram-
 maticæ præceptis animum applicuit. Complutum dela-
 tus philosophiæ ac theologiæ studia sectatus est in
 celeberrimo illo scientiarum Athenæo tanto cum fru-
 ctu , ut dignus habitus fuerit , qui inter sodales D.
 Illesonsi collegii cooptaretur. Occasionem hanc nactus
 studiis obsequendi suis , simul atque philosophiam ex
 munere sibi demandato tradere aggressus est , in id
 totis viribus incubuit , ut barbariem e scholis pro-
 fligaret, Aristotele eiusque interpretibus inductis : quod
 ut facilius adsequeretur , nonnulla philosophi illius o-
 pera e Græco in Latinum sermonem conversa egre-
 giis illustravit commentariis , ac quæstionibus e pro-
 pria penu depromptis , itemque aliquot elucubravit o-
 puscula , quæ non vulgarem sapiunt eruditionem , mul-
 tumque se lectoribus commendant ob stili munditiam
 atque elegantiam. His studiis tantam sibi nominis clari-
 tudinem comparavit , ut unus designari meruerit , qui
 ad celeberrimum post hominum memoriam conventum
 Tridentinum mitteretur I ALVARI MENDOZÆ Abulensis
 ec-

I Testem habemus CAR-
 DILLVM ipsum , qui in epi-
 stola ad Carolum Borromæum
 S. R. E. presbyterum cardina-
 lem *Disputationibus* mox lau-
 dandis præmissa sic inquit:

*Quum enim in concilio Tri-
 dentino Alvari Mendozæ re-
 verendissimi Abulensis epi-
 scopi , viri nobilissimi , par-
 tes agerem , a beatissimo pon-
 tifice nostro , avunculo tuo , im-
 pe-*

ecclesiæ antistitis, qui illic adesse non poterat, vi-
ces gesturus. Ibi dici vix potest, quanta ingenii lu-
mina CARDILLVS ostenderit, quantumque animi ar-
dorem ad tutandam christianam religionem attulerit,
qua habitis ad patres de rebus gravissimis concioni-
bus, qua scriptis adversus protestantes disputationi-
bus, & nervosa indictionis concilii a Pio IV. factæ
apologia.

In patriam reversus auctus est sacerdotio, quod vo-
cant *canonicatum*, in sacro Iusti & Pastoris marty-
rum collegio. Sed nec ideo quidquam de pristino
suo in litteras amore remisit, ceu plane ostendunt
opera, quæ post annum M. D. LXIII. quo absolu-
tum est Tridentinum concilium, luci publicæ com-
misit. Obiit anno M. D. LXXXI. acuta febris corre-
ptus, die Ioanni Baptistæ sacra, sive VIII. Kal. Iulii,
annos natus quatuor ferme & quinquaginta, elatusque
est in ipsa æde sacra, cui se vivus addixerat.

Multa quidem ille atque elegantissima ingenii sui
monumenta ad posteros transmisit, quæ accurate a
nobis sunt recensenda.

Isagoge sive introductio in Aristotelis dialecticam.
Compluti anno M. D. LVII. 8.

Summa sumularum. Ibi. M. D. LVII. M. D. LXXI.
M. D. LXXXIV. & M. D. LXXXVI. & M. DC. 8. a-
pud Iustum Sanchez Crespo. Sub initium legitur episto-
la ad Complutensis academiæ patres, qui quidem publi-
co sanxere decreto, ne aliunde quam ex hac *Summa* dia-
lecticæ præcepta iuvenibus addiscenda proponerentur. In
edi-

*petrasti, ut me Tridenti do-
ctorem suum, nihil simile co-
gitantem, designaret, ac PE-
TRO SOTO, viro admodum re-
ligioso doctoque, sufficeret,*

*qui, Tridento vita functus, in
æthereas sedes, & mentium
beatarum domicilium paullo
ante commigrarat. Obiit SOTVS
die 24. April. M. D. LXII.*

editione anni M. DC. quam videre nobis contigit, legitur sub finem epistolæ nuncupatoriæ: *Ex collegio & bibliotheca nostra Idibus Februariis M. D. XC.* Quam si habita fuerit hæc *summa*, inde apparet, quod post tot editiones illustrata prodierit a Io. Gonsalio Martino Burgensi Compluti anno M. DC. XV. apud viduam Gratiani, 8. & argumentis Hispanicis aucta a licenciato Murcia de la Llana, eodem anno Matriti typis Ludovici Sanctii, 8.

Nescio an idem opus sit ac superius, quod ab ANTONIO refertur sub inscriptione: *Breve compendium artis dialecticæ* a Io. Villanova editum anno M. D. XCIX.

Commentarius in Categorias Aristotelis una cum questionibus in easdem. Ad Honoratum Ioannium, cet. Compluti typis Io. Brocarii. M. D. LVIII. 4.

Commentarius in libros Aristotelis de posteriori resolutione, cui adiectæ sunt questiones proposito negotio consentaneæ. 4. *Ad illustrissimum simul & doctissimum virum D. D. Bartholomæum Carranzam Mirandensem, archiepiscopum Toletanum.* Compluti ex officina Io. Brocarii. M. D. LVIII. In fine legitur: *Hæc autem de his rebus dixisse satis sit, iam ad explanationem libri II. contendamus. Quam nos libenti animo aggrediemur, præsul illustrissime, si senserimus, te nobis præsentem adesse, æqui bonique nostrum laborem consulere.*

Commentarius in librum perihermæias Aristotelis, cui adiectæ sunt questiones illæ, quæ ad explanandam uberius eius sententiam conducere videntur. 4. Compluti ex officina Io. Brocarii. Anno M. D. LVIII. In *questionibus præambulis* adnuit auctor, antea iam a se enarratas *quinque voces* Porphyrii, & decem Aristotelis *Categorias*.

Commentaria in Aristotelis Topica. Compluti ex officina Io. Brocarii. M. D. LIX. 4. Est & altera edi-

*****

tio,

XLII DE VITA ET SCRIPTIS

tio, cui accedit *Liber de ratione disputandi ex VIII. libro Topicorum Aristotelis*. 4. Ex typographia Io. de Villanova. M. D. LXIX.

Oratio ad sacrosanctam Tridentinam synodum an. M. D. LXII. quod non sit laicis calix permittendus.

Altera ad eandem *de primatu Petri habita die sacro Petro & Paulo* eodem anno.

Tertia *de nomine IESV, Kal. Ianuarii anno M. D. LXIII.*

Editæ sunt tres istæ *Orationes* cum aliis doctorum virorum *Orationibus & Concionibus*, ipsoque *Tridentino concilio*, Lovanii apud Petrum Zangrium Tiletanum anno M. D. LXVII. fol. itemque Lutetiæ Parisiorum impensis societatis typographicæ librorum ecclesiasticorum iussu regis constitutæ, opera & studio PHILIPPI LABBE, S. I. theologi, an. M. DC. LXVII. fol. qui uti & NIC. COLETVS, eas intulere in suas conciliorum collectiones.

Apologia indictionis concilii Tridentini facta a Pio IV. P. M. adversus Io. Fabritium Montanum. Exstat tum in concilii Tridentini editione Labbeana, tum in eiusdem ac COLETI collectionibus, demum una cum tribus laudatis *Orationibus* inter *I clarorum Hispanorum*

I IO. SANTANDER, quem non semel in hoc opere laudavimus, quum animadvertet, ex editione lucubrationum, quæ ab Hispanis in lucem emissæ fuerunt, dum sacro Tridentino concilio interessent, non parum & honoris & utilitatis redundaturum, eas iunctim exhibere constituit, pæneque iam ad finem perduxit

priora duo volumina, quorum alterum *Orationes & conciones* complectitur ad eandem synodum habitas, alterum PETRI FONTIDONII & CARDILLI *Apologias*, huius IX. *Disputationes*, BARTH. CARRANZÆ IV. *Controversias* & libellum *de necessaria episcoporum residentia*. His alia, Deo propitio, adiciemus.

rum Orationes, Conciones & Opuscula ad S. Tridentinum concilium, vol. I. & II.

Disputationes I adversus protestationem triginta quatuor hæreticorum Augustanæ confessionis habitæ a GASPARO CARDILLO VILLALPANDEO, Hispano Segoviensi, doctore theologo, pro sacra œcumenica synodo Tridentina. Simul etiam redditur ratio multorum, quæ in eadem sacra synodo contigerunt. Ad illustrissimum & reverendissimum D. CAROLVM BORROMÆVM S. R. E. Presb. Card. Venetiis ex officina dominici Guerrii & Io. Bapt. fratrum. I. vol. 8. denique vol. II. Claror. Hisp. Orat. Concion. & Opusc. cet.

Novem continet disputationes hoc opus. I. *Ad quem spectet œcumenicam synodum indicere convocareque.* II. *De concilii generalis atque œcumenici præsidente.* III. *De loco, in quo synodus Tridentina libera sit.* V. *Virum generalis sit.* VI. *An Christiana.* VII. *Vtrum vera & legitima procedendi ratio in concilio Tridentino servata.* VIII. *Vtrum possit aliquo modo synodus experientia argui.* IX. *Vtrum Spiritus sanctus conciliis præsideat congregatis legitime.* Pag. 142. aversa insertus est de ecclesie traditionibus libellus eodem auctore adversus eosdem protestantes.

Opusculum hocce editum est in collectione superioris laudata. De eius præstantia pluribus disseruit IACOBVS GIBERTVS NOGVERAS episcopus Aliphanus, vir doctus & eloquens in epistola ad Gonsalium Peresium Philippo II. a secretis, operi præmissa. Sed ne laudes ab Hispano homine in Hispanum collatæ minus ponderis habere videantur, ipsa Tridentinæ synodi præsidum gravissima verba adferamus. Sic enim inquit.

„Nos IOANNES, episcopus Prænestinus, MORONVS;

***** 2

„STA-

† Laudat hasce *Disputationes* ROB. BELLARMINVS lib. I. de concil. & ecclesia cap. 2. 5. & 21.

„ STANISLAVS, Vvarmiensis, tituli sancti Prancatii; LV-
 „ DOVICVS, tituli sancti Cyriaci in Thermis, SIMONE-
 „ TA; ac BERNARDVS, tituli sancti Nicolai inter ima-
 „ gines, NAVAGERIVS, vulgariter nuncupati, presbyte-
 „ ri S. R. E. cardinales, sacrosancti, œcumenici & ge-
 „ neralis concilii Tridentini præsidentes, & apostolici
 „ de latere legati, quæ erudite, catholice, & ma-
 „ gno quodam studio veritatis scripsit adversus pro-
 „ testationem triginta quatuor theologorum Augusta-
 „ næ confessionis pro sacro concilio Tridentino GA-
 „ SPAR CARDILLVS VILLALPANDVS, doctor
 „ theologus sanctissimi domini nostri, & vicarius e-
 „ piscopi Abulensis in hoc sacro concilio, concedimus
 „ libenter, ac desideramus, ut typis mandentur: ad
 „ quod nos præter ea, quæ vidimus ipsi, & cogno-
 „ vimus in publicis disputationibus in hoc sacro con-
 „ cilio de eius catholica doctrina, eruditione, pro-
 „ bitate, & propensione animi erga religionem chri-
 „ stianam & apostolicam sedem, insuper etiam præ-
 „ ter ea, quæ legimus, tum in hoc libro, tum etiam
 „ in illo altero, quem confecit adversus *Fabritium*
 „ *Montanum*, illud quoque hortatur, quod a pluri-
 „ mis doctissimis, catholicis & piis viris fidele ac le-
 „ gitimum de præfata eius in dictis suis scriptis ca-
 „ tholicæ doctrinæ sinceritate testimonium acceperimus,
 „ qui eius scripta diligentissime legerunt. In quorum fi-
 „ dem præsentem per ipsius sacri concilii secretarium sub-
 „ scriptas, & antiquioris nostrum sigilli impressione,
 „ & secretarii subscriptione munitas fieri mandavimus.
 „ Datis Tridentini die prima Decembris. M. D. LXIII.

„ ANGELVS MASSARELVS episcopus Thelesimus,
 „ sacri concilii secretarius:

„ ANGELVS MELIOLVS secretarius. “

Edi-

Editio secunda commentariorum & questionum in quinque voces Porphyrii ..... in qua tam multa ab eodem auctore inmutata sunt, tam multa adiecta, tam multa detracta, ut novus videri liber possit. 4. Compluti ex officina Io. a Villanova. M. D. LXVI. Primam huius operis editionem nobis videre non contigit. Quæstiones ei præmissæ ob eruditionem & sermonis elegantiam aliquando a nobis edentur.

Commentarius in octo libros physicorum Aristotelis, præterea quæstiones, quæ ad eosdem libros pertinent, in contrariam partem disputatæ. Compluti ex officina Io. de Villanova. M. D. LXVII. fol. Sub finem legitur: *Finivi istos commentarios & quæstiones Compluti die 26. mensis Maii anno M. D. LXV. ætatis autem meæ XXXVIII. post reditum ex concilio Tridentino.* GASPARD CARDILLO VILLALPANDEVS Segoviciensis, doctor theologus.

Commentarius in duos libros Aristotelis de ortu atque interitu. Præterea quæstiones, quæ ex his libris accipi possunt in contrariam partem disputatæ. Compluti ex typographia Io. de Villanova anno Domini M. D. LXIX. fol. Ad finem scriptum reperio: *Absolvi hanc enarrationem librorum de ortu & interitu Compluti in contubernio divi Illephonsi decimo quinto Kalendas Decembris M. D. LXI. quo tempore vix expleveram trigesimum quartum meæ ætatis annum. Pag. 2. Quæstionum præambularum legitur hæc Observatio: Quamquam multi nostris temporibus apte fortasse verterunt libros Aristotelis de ortu atque interitu, quos in præsentia enarraturi sumus, malimus versione illa uti, quam GENESIUS SEPVLVEDA fecit, quam ulla alia, quod ea nobis præ ceteris probaretur. Nam neque paraphrastem agit, neque sermoni Latino plus æquo indulget, neque voces receptas ab schola mutat, in quibus sæpenumero magna sententiæ vis sita est; sed*
rem

rem exponit pure, Latine accommodateque. Hoc præterea debemus Hispani Hispano homini atque doctissimo viro.

Commentarius in libros de priori resolutione Aristotelis. Compluti 4. Excudebat Io. de Villanova anno M. D. LXXI. Ad finem exstat elegans MARTINI TORRE collegæ trilinguis de laudibus præceptoris sui lyricum carmen, quod hic apponere non gravabimur.

Sicut antiquæ sophiæ magister,
Cui dedit sacras Academus umbras,
Primus incultas decoravit amplis

Vocibus artes:

Non secus Musis Latiis honorat
GASPAR ornatu phalerisque linguæ
Quidquid a Graiis varios in usus

Fontibus hausit.

Non enim vires minus hic remittit,
Quam Plato grandes numeros loquendi,
Nec madent huius minus uberanti

Flumine ripæ.

Namque dicendi veneres sequutus
Vrget, impellit, remoratur, instat,
Et Pericleo quatit atque versat

Fulmine mentes.

Mulcet, & fessos animos relaxat,
Qualis argutis peramænis undis
Inter umbrosos nemorum recessus

Labitur annis.

Hinc fit, errorum nebula remota,
Primus ut nobis aditus recludat,
Quos ad hæc clausos tenuere fidæ

Tempora sordes.

Dum viam munit facilem iuventæ,
Quam gradu posthac queat ire tuto,
Et iubet falsos avidis sophistas

Vrere flammis.

*Ergo CARDILLVM redimite , Musæ ,
Vosque odoratis , Dryades , capillis ,
Huic serenatam viridante frontem*

Cingite lauro.

*Phoebus hunc pleetro resonans eburno
Tollat ignitos super orbis axes ,
Qui sophistarum salebras Iberis
Pellit ab oris.*

Interrogationes naturales , morales & mathematicæ.

12. Compluti. Excudebat Io. Gratianus anno M. D. LXXIII. Liber plane elegantissimus in dialogi morem conscriptus , cui locum aliquando faciemus in nostra collectione.

Commentarius in quatuor libros Aristotelis de cælo. Insuper etiam quæstiones , quæ ex eisdem libris accipi possunt in contrariam partem disputatæ , Compluti Io. Iniguez a Lequerica excudebat. M. D. LXXVI. fol. Sequitur CARDILLVS Argyropili versionem , quod ea sibi præ ceteris non sine magna ratione probaretur.

Apologia Aristotelis adversus eos , qui aiunt sensisse animam cum corpore exstingui , cet. anno M. D. LX. 8. Edita a nobis est p. 271. seq. sed omisimus tum auctoris , tum IOAN. GENESII SEPVLVEDAE epistolas , quæ ad finem adnexæ fuerant in priori editione , quod in novissima collectione operum SEPVLVEDAE integræ legantur , uti pag. 346. huius voluminis adnotavimus.

Commentarius præcipuarum rerum , quæ in conciliis Toletanis continentur , cet. M. D. LXX. 8. Collectioni huic insertus est p. 437. sq. Ex hoc opere perspicue apparet , quam versatus esset CARDILLVS tum in ecclesiasticis antiquitatibus , tum in patriæ historia: quare miror ab AGVIRRIO cardinali in sua concilio- rum collectione non admissum. Huic commentario ad-
iice-

iicere nobis est visum *epistolas* aliquot & *præfationes* ex auctoris nostri lucubrationibus erutas, quibus reliquas hic prætermissas alibi adiungemus, quum ob eruditionem ac stili elegantiam dignæ sint, quæ omnium manibus terantur.

Suma de doctrina christiana, que compuso en Latin el doctor PEDRO CANTISIO, i traduxo en lengua Castellana el doctor GASPAR CARDILLO DE VILLALPANDO. It. Vna declaracion del Psalmo Miserere mei Deus: en Alcalá por Iuan Iniguez de Lequerica. M. D. LXXVI. 8.

Catecismo breve para enseñar a los niños. Ibid. M. D. LXXX. 12.

IO. BAPT. CARDONA, Valentia, cui natales debet, philosophiam ac theologiam addidicit, ibique in celeberrima illa scientiarum omnium academia i artium ac theologiæ laurea donatus est. Multa quidem ille ob egregias suas virtutes ac doctrinam adeptus est munera, nam primus designatus est 2 canonicus, ut vocant,

1 In commentariis, quos IOSEPHVS IOACHIM. LORGA rhetorices quondam in academia Valentina professor concinnavit ex libris, qui patrio sermone vocantur *Manuals*, & eorum nomina continent, qui in illa academia graviora studia consecrabantur, & philosophiæ, theologiæ aliarumque scientiarum publici professores fuerant designati, sic scriptum reperio: IVAN BAPTISTA CARDONA natural de Valencia, que estudió sus cursos en ella; le graduó de licenciado en ar-

tes Pedro Gil, cathedratico, en 28. de Abril de 1556. Et alibi: En 28. de Julio de 1562. se certifica que IVAN BAPTISTA CARDONA bachiller en artes, i estudiante de theologia, estudió con Juan Celaia, Pedro Maza, Francisco Castro, i otros cathedra- ticos, cinco años i seis meses, no solo el curso de theologia, sino tambien dos años i medio la sagrada Escritura.

2 Vid. MARTINEZ *Antiguedades de la iglesia de Ori- guela*, pag. 200.

cant, *Magistralis* a Philippo II. Hispaniarum rege in ecclesia Oriolensi, apostolicus fidei quæstor in Hispaniæ triremibus: quod munus sub commissarii titulo duobus fere annis exercuisse tradit I LVD. PARAMVS. Romam delatus anno iubilæi M. D. LXXV. *Orationem* habuit coram Gregorio XIII. Pont. O. M. *de divo Stephano protomartyre* ibi primum editam eodem anno apud Iosephum de Angelis in 4. Deinde Lugduni typis Petri Roussin eodem anno, etiam in 4. cura ac studio Alexandri 2 Bervich abbatis commendatarii B. Mariæ de Scarp, ordinis Cisterciensis Ilerdensis diœcesis.

Dum Romæ CARDONA versaretur, nihil habuit antiquius, quam ut sanctorum patrum editiones cum manuscriptis codicibus conferret, quo veram eorum lectionem anquireret, ac depravatis locis medicinam faceret: cuius rei specimen exhibuit in Hilarii & Leonis Magni operibus, ut ipse fatetur in libello *de regia S. Laurentii bibliotheca* pag. 508. nostræ editionis. Scripsit & *varias lectiones*, ut credere par est, ex ipsis codicibus erutas, quarum meminit in epistola ad ANT. AVGVSTINVM Tarraconensem antistitem Valentia exarata pridie Idus Iulii anno M. D. LXXXI. cuius particulam ex autographo, quod possidet cl. vir GREGORIUS MAIANSIVS, adfert XIMENVS vol. I. pag. 185.

Anno M. D. LXXVI. Romæ in lucem prodiit libellus sub hac inscriptione: *IOANNIS BAPTISTAE CARDONAE doctoris theologi, canoniceque Valentini, ad S. D. N. Gregorium XIII. Pont. Opt. Max. de expungendis hæreticorum propriis nominibus etiam de libris, qui de religione ex professo non tractant. Adiecta*

*****

est

1 *De origine inquisitionis* lib. 2. cap. 14. IOSEPHVS DORMER in opere: *Progressos de la historia en el reino de*

Aragon, pag. 327. col. 2. n. 3.

2 Male a XIMENO vocatur *Beroich*.

I DE VITA ET SCRIPTIS

est IOAN. MATTHÆI GRILLI, nobilis Salernitani, ad fratrem epistola de rationibus & causis, quæ cum moverunt, ut ad ecclesiam catholicam Romanam rediret. Cum licentia superiorum. Romæ apud Iosephum de Angelis. I M. D. LXXVI. in 8.

Eo quoque tempore (verba sunt 2 ANTONII) de regia S. Laurentii bibliotheca libellum edidit CARDONA, sive consilium cogendi omnis generis utiles libros, & per idoneos ministros fructuose callideque custodiendi: cui adiunxit de bibliothecis quædam ex FVLVIO VRSINO, deque Vaticana ex ONVPHRII schedis. His studiis tantam sibi nominis gloriam comparavit, ut Gregorius XIII. superius laudatus, egregius & ipse ingeniorum æstimator, eum inter viros doctos adlegerit, quos repurgando ac nitore suo restituendo 3 Gratiani decreto præposuerat.

Tot scriptis clarus CARDONA, fieri non poterat, quin ad summos honores eveheretur. Quare 4 Elnensi primum, deinde Ausetano, demum 5 Dertusensi episcopatu donatus est.

Anno M. D. LXXXVII. 6 prelo subiecit Tarracone

1 XIMENVS aliam memorat Romanam editionem libri *De exp. hæret. propr. nom.* anni M. D. LXXIX. in 4.

2 *Bibl. Hisp.* tom. 1. pag. 489. col. 1.

3 V. libellum *de Bibl. S. Laur.* pag. 518.

4 De Elnensi episcopatu silet inscriptio mox adferenda. Sed NIC. ANTONIVS *Biblioth. Hisp. N.* vol. I. pag. 489. aliique CARDONAM præsullem fuisse Elnensem constanter adseverant.

5 CARDONAM e Vicensi sede ad Dertusensem translatum anno M. D. LXXXV. ac die 17. Maii in eius possessionem venisse discimus ex veteribus illius ecclesiæ monumentis.

6 Collectionem hanc longe rarissimam esse, inagnique æstimari testatur DAVID CLEMENT vol. VI. operis inscripti: *Bibliothèque curieuse historique & critique, ou Cataloge raisonné de livres difficiles a trouver*, pag. 284. seq.

CLARORVM HISPANORVM.

LI

ne apud Phil. Mey I. vol. 4. opuscula a nobis edita a p. 449. Priori loco comparet libellus 1 *de regia S. Laurentii bibliotheca*, quem vernacule primum ab auctore suo exaratum adseruari ait XIMENVS M. S. in eadem Scurialensi bibliotheca. Alter *de expungendis hæreticorum propriis nominibus* auctior prodiit in editione hac Tarraconensi, uti eam cum priori conferenti patebit: tertius ac postremus de 2 *Diptychis* nusquam antea, quod sciam, editus fuerat.

Obiit vir pietate iuxta ac eruditione spectatissimus in cœnobio diuæ Virgini *del Puig* dicato, apud Valentinos, quo se contulerat voti exsoluendi, anno M. D. LXXXIX. ductusque est Dertusam, ubi sepultus iacet in sanctæ ecclesiæ claustro sub hac inscriptione:

IOANNES BAPTISTA CARDONA
VIR SVORVM TEMPORVM ERVDITISSIMVS,
PRIMO AVSETANAE, SECVNDO DERTOSANAE
ECCLESIAE EPISCOPVS, HIC CONDITVS.
VITA FVNCTVS EST TERTIO CALENDAS
IANVARIII. M. D. LXXXIX.

Laudant plurimi CARDONAM, quos vide apud RODRIGVEZIVM & XIMENVM. NICOLAVS ANTONIVS hæc habet de viro eruditissimo: *Romæ ea fama doctrinæ, multiplicisque diuinarum atque humanarum rerum peritia floruit, ut inter eos, qui instaurandorum ad veterem germanamque phrasin auctorum cura commissa erat, de-*
***** 2 le-

1 Libellus *de biblioth. S. Laurentii* integer ab SCHOTTO insertus est suæ *bibliothecæ Hisp.* pag. 68. & seqq.

2 Editionem hanc rarissimam esse docet GASP. SAGITTA-

RIVS *de natalitiis martyrum* cap. I. §. 17. & IO. HENR. LEICHTIVS in præfat. *Diatribes de diptychis veterum, & de diptycho Em. Quirini*, Lipsiæ 1743. 4. m.

lectus sit... Diademate pontificio insignis, nec minus literarum ornamento clarus ad mortem usque vixit. Industriam suam patribus ad veram lectionem ope manuscriptorum restituendis præcipue addixerat, cet.

In obitum I. B. CARDONAE, Valentini, episcopi Dertosani hoc exaratum reliquit carmen ANDR. SCHOTTVS Antuerpianus, pag. 609. *Bibl. Hisp.*

Stet moles immensa super titulusque sepulcro,
 Cippus, & insculptus stemmate sarcophagus:
 Regia stent cælo minitantia Mausolæa,
 Marmoreque e Pario sint monumenta licet.
 Credite, tempus edax atque invidiosa vetustas
 Destruet: hæc celeri sunt peritura die.
 Ast manet æternum ingenii decus: inclita virtus
 Durabit, nihil his flamma vel unda nocet.
 Nec cælo missum fulmen, telluris hiatus,
 Eluet, aut vastis fluctibus Oceanus.
 Sic tua perpetuum pietas, CARDONA, vigebit
 Doctrinæ & veræ religionis amor.
 Fallor? An aeris ferunt tua funera nubes?
 Adsiduus tristes dum rigat imber agros?
 Sedibus at postquam superum mens ipsa recepta est,
 Vitalesque auras deseris, alia petunt.
 Clarior ecce redit dispergens nubila Titan,
 Signaque lætitiæ terra polusque ferunt.
 Salve ergo atque vale. Cinis hic atque ossa quiescunt,
 Spiritus æthereas dum petit ipse domos.

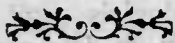
IO. VERGARA, Toletanus, vir non solum Hebraeæ, Græcæ, Latinæque linguæ, sed & graviorum scientiarum callentissimus, scripsit patrio sermone inter alia, quæ copiosius alibi recensēbimus, eruditum sane atque utilissimum libellum *VIII. questionum de templo Salomonis*, quibus totidem argumentis sibi ab In-

ni-

nico Mendozio Infantatus principe propositis non minori eloquentiæ vi, quam doctrinæ copia satisfacit: quod adeo cumulate præstat, ut simul in sacrarum litterarum, & in historiarum ac chronologiæ studio quam diligenter versatum se prodatur. Quanti vero sit habendum hoc opusculum, ex eo satis intelligi potest, quod vir eruditissimus iuxta & disertissimus MELCHIOR CANVS optimam eius partem in librum *de locis theologicis XI.* inferre non dubitaverit. Testatur id BENEDICTVS PERERIVS, Valentinus, S. I. egregius sacri codicis interpres, præfatione in librum X. *Comment. Danielis*, ubi postquam RAPH. VOLATERRANVM, IO. LVD. VIVEM & alios Berosi & similium confutatores laudavit, quibus VERGARAM præfert absque hæsitatione, subiungit: *Hic scripsit Hispano sermone libellum de octo quæstionibus, de quibus permulta in Latinum sermonem conversa MELCHIOR CANVS in XI. librum de locis theologicis, qui est de historia, ad verbum transtulit, & ex illis viri fontibus hortum illum suum multifariam & abundanter irrigavit.* Ipse etiam CANVS, ceu tantum decebat theologum, palam profitetur, quantum ex VERGARA profecerit, nam quum Io. Carionis ineptias quasdam explodere necessum esset, manum consulto abstinuit, quod *eas*, inquit, l. c. cap. 6. *omnes sigillatim IO. VERGARA, canonicus Toletanus, vir Græcæ ac Latine linguæ peritissimus in libello VIII. quæstionum Hispanè edito accuratius refutavit. Cuius nos opera & diligentia multum hoc loco adiuti sumus. Malumus enim, quod nos Plinius admonuit (in proem. N. H.) mutuuum omnino reddere, quam in furto deprehendi, cet.*

Edita sunt semel IO. VERGARAE *Quæstiones VIII.* Toleti apud Ioannem. Ferrer anno M. D. LII. 8. quare mirum non est libris rarioribus merito accenseri.

Mortalium profecto essem ingrattissimus, nisi restatam hic relinquerem singularem humanitatem viri supra laudes omnes, IOSEPHI MONNINI, comitis de *Florida Blanca*, CAROLO III. a sanctoribus consiliis & secretis, qui non modo operis huius conficiendi consilium approbavit, sed & *opuscula* omnia, nostrumque etiam *commentarium*, quod non exigui beneficii loco pono, percurrere non est gravatus. Nec his contentus, summa ope nisus est, ut primum hoc nostræ collectionis volumen CAROLI regum maximi prasidio suffultum dias in luminis oras prodiret. Quo ego favore, velut calcare adhibito, incitatus, alacrius posthac, maiorique animi contentione cœptum iter pergam, nullis neque laboribus, neque difficultatibus fractus aut debilitatus. Quapropter secundum volumen, nulla interposita mora, aggredimur.

EMENDATIONES ALIQVOT.

Pag. XVI. lin. ult. lege in 8. 15. 15. Caucaseasve. 17. 19. custode. 19. 1. *libertate*. 21. 13. inciperent. 26. 18. Tagus. 106. 29. cœpit. 109. 31. qui. 110. 16. potui. 112. 17. N. diurna. *Ibid.* 27. *post respicias sic lege*: Educatur hoc in gymnasio ipsa iuventus liberaliter & feliciter. Eadem ipsa iuventus te rogat, ne... 113. 20. abigas N. 115. 23. crimini N. 28. quod. *Ibi not.* * 1. & 2. Lutetia. 116. 13. pungit N. 117. 12. N. te. 26. N. calumnia. 12. 4. POMPADOREO. 123. 4. deveniant. 17. fraudem N. 26. eram. 124. *in not.* Germanus. 127. 24. de N. petitione. 128. 21. me certiore 129. 19. N. fabella. 130. 9. deque. 133. 7. De N. 23. & gymnasia. 137. 26. *post omnia adde*: καὶ μετὰ σιγήσ. 143. 2. Vellem hoc. 144. 10. quare quum meam. 145. 22. cubicula. 154. 20. imparibusque. 32. fragrans.

Nota: GELIDAE Epistolæ XVII. & XVIII. debebant præcedere XIII.

HIERONYMI RAMIRI
DE RAPTŪ INNOCENTIS
MARTYRIS GVARDIENSIS

LIBRI VI.

AD D. D. IO. CHRISTOPHORVM GVARDIOLAM

CAVSSARVM IN SVPREMO SENATV IVDICEM,

PHILIPPO II. HISPANIARVM REGI CATHOLICO

A SECRETIORIBVS CVBICVLI NEGOTIIS ET LARGITIO-

NIEVS; GVARDIAE, ROMERALIS, ET VILLAE

NOVAE DOMINVM CLEMENTISSIMVM.

MADRITI ANNO M. D. XCII.

APVD PETRVM MADRIGAL.

EDITIO II.

IOANNES A SALE
 IN IVRE CIVILI DESIGNATVS
 LECTORI CANDIDO.

INter opera, quæ poeta non invitis Musis in lucem edidit, studiose lector, hoc poema omnium meo iudicio elegantissimum emittitur: ubi perquam graphice GWARDIENSIS MARTYRIS INNOCENTIS depingit historiam; ex qua politioris litteraturæ professores tamquam ex viridario quodam eloquentiæ flores colligere, & poetici concentus suavitate adflari possint. Hi vero qui Dominicam passionem memoria cupiunt repetere, eius effigiem ad vivum expressam hic intuebuntur. Dum sævissimi quidam homines (si homines appellandi sunt, qui humanitatem prorsus exuere) puerum innocentissimum e matris complexu abductum verberibus adficiunt, cædunt, puniunt, perque montis dumeta, confragososque scopulos raptatum, ad ultimum supplicium deposcunt: res quidem ob atrocissimi criminis immanitatem omnium literis atque linguis celebranda, & quæ non tantum admirationem, sed stuporem quemdam

P R A E F A T I O

⁴
 adferat. Quis enim non admiretur in Toletano regno, qui umbilicus est & velut arx quaedam totius Hispaniæ, ubi sanctissimæ leges vigent, fides catholica floret, & omnis impietas severissime vindicatur, nostris prope temporibus homines fuisse tam perditos tamque profligatos, qui easdem propemodum plagas in Christiani nominis dedecus & ignominiam puero innocentissimo incusserint; quibus Christum servatorem ac Dominum nostrum adficiendum & mactandum esse censuerunt?

Enimvero in hac quasi tragœdia adumbratæ passionis, non iudicem, qui Pilati partes agat, non venales testes, non accusatores improbos desiderabis; non sputa in venustissimam pueri faciem ex putido ore proiecta, non arundinem pro sceptro dexteræ impositam, non coronam peracutis sentibus dolorem capiti introrsum adigentem; non clavos, non lanceam, non crucem denique ipsam tenero corpusculo longe imparem, defuisse cognoces. Et ut carnicifex illi crudelissimi aliquid suo, quod aiunt, Marte excogitatum adderent, novum quoddam, & post hominum memoriam inauditum tormenti genus inveniunt. Divinissimo namque

que puero de crucis patibulo suspensio, viventi adhuc & sentienti pectus gladio resecant ac dilaniant, ut corculum illud sancti Spiritus habitaculum non sine magno doloris sensu evellerent, ut eo in pulverem contuso, per fluvios fontesque disperso, potum corrumperent, & Christianorum genus a stirpe delerent. Quam una re quid dici, aut excogitari potest immanius?

Isthæc omnia tam lepidis carminibus & sua sponte fluentibus poeta exsequitur, ut res non narrari, sed ob oculos geri videatur. Quam ob rem qui humaniores litteras profitentur, non solum moneo, sed etiam hortor, ut opus hoc voluminis specie perexiguum, at sententiarum pondere, carminis maiestate, verborum nitore ac elegantia sublime, suis auditoribus prælegant, & ediscendum proponant. Nam præter quod argumenti novitate lectorem adliat, INNOCENTIS pueri tutelaris, divi nostris prope tectis educati, historiam complectitur. In quo exornando unusquisque nostrum ingenii sui nervos debet intendere, quum eius laus, quum sit Hispanus, ad totam quoque Hispaniam pertineat. Imitemur itaque dominum

IO. CHRISTOPHORVM GWARDIOLAM , virum mehercule magnum & incomparabilem , qui nullis sumtibus & labori parcens , non solum illi templum magnificum , & operis pulchritudine & firmitate admirandum construxit , sed cœnobium simul perinsigne ædificavit , ubi religiosi piique viri beatissimæ Triados servitio mancipati , INNOCENTIS laudes noctu diuque decantent. Cuius famam , quum apud nos celebris satis & illustris sit , ad exteras quoque nationes pervadere cupiens , amplissimis præmiis poetam invitavit , ut ad hoc opus sese accingeret , quod bimestri labore perfecit. Fruere igitur , lector optime , præclaris eius lucubrationibus , & si quid inde voluptatis ac fructus perceperis , GWARDIOLAE pietati acceptum refer : cuius ego amantissimus , sui que & suorum familiaritati maxime obnoxius , ut poema typis mandaretur exoptans , auctorem invitum ac diu reluctantem excitavi , ut cygneum nescio quid & solito dulcius sibi ac posteris caneret. Vale.

7

HIERONIMI RAMIRI
DE RAPTIV INNOCENTIS
MARTYRIS GVARDIENSIS

LIBER I.

Flagra cano, sævamque necem renovataque Christi
Vulnera, & invisæ scelus execrabile gentis,
Quæ trucidis indomitas effundens pectoris iras
Insontem puerum prærupti in vertice montis
Compulit exiguo maiorem corpore molem
Ferre humeris, tenosque cruci præbere lacertos.

Christe patris virtus, nostræ spes fida salutis,
Qui sacros adflas cælesti numine vates,
Vt pueros, actasque animis in bella puellas
Decantent, quæ vincla, rotas gladiosque cruentos
Sprevere adserta pro relligione parentum:
Aethereo mihi corda riga sitientia fluxu,
Et tutum coeptos in portum dirige cursus,
Vt valeam numeris late vulgare per orbem
Infantem, cui pura fides & Martius ardor
Concessit vastos præ se ridere Gigantes.

Te quoque dum gravibus furaris tempora curis,
Et fessas mulces sopitis litibus aures,
Ne pigeat nostris vacuas dare lusibus horas,
GVARDIOLA, e cuius pendent examine leges:
Quique diu profugam Astræam, cæloque morantem
Humanas iterum fecisti invisere sedes.

Te genus a prima nascentis origine mundi
Nobilitat cum sole satum, longaque nepotum
Transfussum serie extremos durabit in annos.
Musa tuis datserta comis, tibi præmia virtus
Iam maiora parat: te plebs, te curia patrum
Suspicit, & merito venienti adsurgit honore.

Et

Et te Carolides multis e millibus unum
 Delegit, cui sacra suæ penetralia mentis
 Panderet, & regni secum molimina ferres.
 Sunt equidem Hesperiae magno data scepra Philippo,
 Et scepri regale decus: sed cura regendi
 GVARDIOLAM insomnem noctesque diesque fatigat.

Id tamen exsuperat laudum decora alta tuarum,
 Quod sis sinceræ cultor pietatis, & omnes
 Cælicolas plena thuris venereris acerra.

In primis sacer ille puer tua maxima cura est,
 Quem niveo candore refers, cui templa dicasti
 Exciso in scopulo Boreæ ridentia flatus,
 Fulminaque, & tacito labentia tempora motu.
 Nam quamvis nihil usque sinat durare vetustas,
 Cumque suis magnas convellat mænibus urbes,
 Et penetret solidæ paullatim in viscera rupis
 Annoso putrefacta situ: tamen ista ruentis
 Vis ævi, & fati numquam violata potestas
 Haud poterit tantum illud opus, tantosque labores
 Artificum delere, ruat licet æthere ab alto
 Ore vomens flammæ Titan, & fumida tellus
 In cineres abeat: tanto nec tempore posset
 Stare decus templi, nec saxa evincere mortem
 Duro innata iugo, ni fulciat inclita virtus,
 Famaque Guardiolaræ sacræ fundamina molis,
 Guardia quam supplex adeat, votisque frequentet:
 Dum se præcipiti volvet vertigine cælum,
 Et dum templa colet magnus Romana sacerdos.
 Ergo ades, & iam iam nostris bonus adnue coeptis
 O pater Aonidum & rerum tutela mearum.

Aequoreis postquam stagnasset fluctibus orbis,
 Et genus humanum salsis periisset in undis:
 Quum iam nec volucres sulcarent aera pennis,
 Nec colerent stabula alta feræ (nam semina rerum,
 Quæ se sponte movent vitali impulsa calore,
 Obruerat pontus) grandi servatus in arca

Vitisator pater ex cellis emittit apertis
 Reliquias mundi, facundo ut perdita fetu
 Restituant, & longa genus per sacra propagent.
 Divisit natis carisque nepotibus omnes
 Terrasque tractatusque maris. Huic regna feracis
 Armenia curvo rumpenda adsignat aratro:
 Sorte Palæstinos illi disterninat agros.
 Occulti quidam mittuntur ad ostia Nili,
 Humentemque alii late dominantur ad Austrum.
 Sed Tubal Hesperias primus traiecit in oras
 Argento fetas & venis divitis auri,
 Lacte, oleo pingui, vinoque ac melle fluentes,
 Plena ubi se toto sudisset copia cornu.
 Namque aliis natura parens sua munera terris
 Singula concessit: messes dant Gargara tantum,
 Hybla rosas mittit, collis fert Massicus uvas,
 Victrices Epirus equas, pia thura Sabæi:
 Cuncta tamen gremio felix Hispania gignit
 Ipsa suo populis tribuens alimenta remotis,
 Ac varias telluris opes. Hinc Itala classis
 Vellera comportat fidos bibitura colores.
 Hinc musti sibi Belga cados, hinc pondera ferri,
 Hircinasque vehit, plantas quibus abdat, alutas,
 Atque solum glaciale premat, salebrasque rigentes.
 Palladio Bætis stuppam sustentat olivo:
 Corduba fundit equos, tauros Xarama feroces,
 Et Tagus evolvit fulvi ramenta metalli,
 Quæ per cribra legas, terra nisi forte beata
 Maiores auri cupias disquirere venas:
 Bombicum nitido jactat se Murtia filo:
 Murtia Maurorum terror, dum vasta tuetur
 Littora, prædonesque armis ultricibus arcet.
 Nonne vides quanto decurrant flumine præla
 Vaccæis? quot pascat Anas armenta per agros,
 Balantumque greges? quam longe citria, & altos

Medorum lucos palmosa Valentia vincat?
 Et licet hac magnis Hispania dissita terris
 Fluctibus adluitur, lapidosis montibus illac
 Cingitur, ut facile cuivis non possit adiri:
 Multi illam populi, multi petiere coloni
 Vbertate soli cælique salubribus auris
 Adlecti. Hesperiam Creta tenuera relicta
 Curetes, Liberque pater, qui vicerat Indos,
 Et qui frondosæ nemora incoluere Zacynthi.
 In terras etiam Teucer penetravit Iberas
 Aiakis frater, Græcique, & cautus Ulysses,
 Dardaniæ postquam ceciderunt Pergama Troiæ.
 Armiger huc nigri delatus Memnonis Astur
 Asturibus nomen fecit, Titonia linquens
 Regna, plagasque novo solis splendore rubentes.
 Nec non Phœnices, veterique ex Phocide gentes
 Appulsæ occiduis mandarunt semina campis.
 Tu quoque Geryonis domitor felicibus intras
 Auspiciis latos qua pandit Iberia tractus,
 Constituisque orbi metas, comitesque relinquis,
 Qui sub saxosa colerent radice Pyrenem:
 Massagetæ venere truces, Celtæque vetustas
 Liquerunt sedes. Ad nos quoque Sarmata venit,
 Persaque Achæmeniis excessit finibus ultro,
 Potaret dulces ut Iberi fluminis undas.
 Deseruit Libyam calidas exosus arenas
 Poenus, & Hesperidum miratus flumina & hortos
 Posthabuit veteres celsæ Carthaginis arces.
 Duxit & Italicos Hispana in rura colonos
 Roma potens, thermasque suas, luxuque fluentes
 Delitias oblita colit te fertilis agris,
 Emerita, & canas Bætis miratur olivas.
 Vandalus huc, multoque feri post tempore Alani
 Navibus adscensis fecerunt vela per æquor.
 Belligerique Gothi, nostris genus unde superbum

Regibus, harentes mundi qui margine terras
Subicere sibi victricia signa ferentes,
Sulcarunt Mauri angustæ freta fervida Calpes,
Et sceptum tenere diu, quod iure tenebat
Illicito heu! nimium parens Rodericus amori.
Sicut apes saltus steriles inamænaque prata
Effugiunt, quæruntque locos ubi floreat arbor,
Rosque maris, lateque thymus diffundat odorem;
Fluminaque & placido decurrant murmure fontes,
Ut vacuas dulci distendant nectare cellas:
Sic liquere suas populorum examina sedes
Damnatas genio tristi, cæloque maligno,
Et pulchram Hesperiam quærunt per saxa, per undas.
Gens etiam Iudæa plagas dispersa per omnes,
Romanus postquam Solymas deleverat arces,
Aequaratque solo, regnis consedit Iberis,
Et velut infelix lolium, fetæque genistæ
Accrevit, sobolisque ferax se sparsit ubique:
Sed non incelebres vicos, non incolit urbes
Obscuras, nec humum rastris & vomere trito
Exercere placet, nec semina condere sulcis:
Pulchrius ædificat, lætos sibi conserit hortos,
Remque facit quocumque modo: ditescit in horas,
Dum ponit miseris duplicato in fenore nummos.
Furta, doli, fraudes & erant mendacia cordi,
Sacrilegumque nefas, atque auri immensa cupido.
Illis temporibus Iudæo impune licebat
Vivere more suo, & Phasem celebrare quotannis.
Biblia Rabbini non intellecta docebant,
Aureque pendenti voces Synagoga dolosas
Ebibit, erroresque amens & somnia discit.
Inter Christicolos vanos gens perfida ritus
Propositique tenax adeo servabat, ut olim
Marmoreas coleret magno sub Mose tabellas.
Donec iam tandem fidei duo lumina nostræ

Enituere simul rex & regina virago.
 Alter Aragonii generis decus, inclitus heros;
 Altera nobilium generata e stirpe Gothorum,
 Ambo pares atate, pares virtutibus ambo.
 Non hoc coniugium Iuno, non improbus arcu
 Conciliavit Amor, sed Pax & pacis alumna,
 Quæ dat cuique suum componens legibus orbem.
 Et Deus omnipotens tam magnos foedere lecti
 Coniunxit reges, regna ut sociata vigerent,
 Quæ fuerant disiuncta diu, floreret ut alma
 Religio, impietasque orco damnata lateret.
 Numquam alias superum votis atque auspice cælo
 Tam clari coiere duces in pacta Hymenæi.
 Isabella viro dignissima, dignaque summis
 Imperitare viris tanto sine coniuge cælebs
 Viveret; & coniux solus traduceret ævum,
 Ni talem regni consortem fata dedissent.
 Illa regit populos, populis dat iura vocatis
 Ferrandum quia bella trahunt. Nunc agmina fundit
 Lysiadum, regemque sibi pro dote petentem
 Castellæ sceptrum cogit desistere cœptis,
 Et volucris remeare fuga. Nunc cuspide frangit
 Gallorum vires, rabidoque a Fonte repellit:
 Obtinet & pulchras expulsis hostibus arces
 Parthenopes, partemque sibi desumit utramque
 Divisi late imperii: namque arma tenenti
 Invitus dare cuncta solet, qui iusta negabat.
 Nec sat erat cursum Hadriacas tenuisse per undas,
 Sulphureisque globis Venetorum impellere turres,
 Occiduas ni tentet aquas, & claustra latentis
 Oceani rumpat. Te, magna Canaria, ferro
 Ferrandus domat, & iustis Teneriphion armis,
 Victaque regificis accessit Palma tropæis.
 Nec non Hesperii divulsa a corpore regni
 Ad nostros rediit pinguis Navaria census

Principis auspiciis , qui sese præbuit hosti
 Terribilem carumque suis , Turcasque feroces
 Vicit , & extremos fanta perterruit Afros.
 Hic firmo pacis connexuit oppida nodo ,
 Vt per rura procul ferro insequerentur & igni
 Latrones cædi aduetos & vivere rapto.
 Quumque diu Granata potens , invictaque bello
 Coctilibus muris , lati & munimine valli
 Reliquias tegeret Maurorum , & funera nostris
 Ederet , agglomerans immensæ stragis acervos :
 Quumque urbes flammaque agros popularet adultos ,
 Et raperet pecudes , vastaret tecta colonis ,
 Densaque Christiadum vinctis per colla catenis
 Agmina laurigeri ductaret more triumphi :
 Et Zaharam noctu spoliis cepisset onustam ,
 Irrita nubivagis committens foedera ventis :
 Rex pius & tenero Martem sectatus ab ævo
 Dedecus Hesperia Granatam excindere prorsus
 Decrevit , viresque omnes intendere contra.
 Non animus bello excellens , non strenua virtus
 Defuit optatis , vultu aut fortuna renidens.
 Accipit imperium Tagara , expugnatur Alama ,
 Almeria evulsam Ferrando porrigit herbam ,
 Supplex Losca cadit , collum submittit Alora ,
 Cartama victa dolet , plorat sua damna Coinum.
 Nec Malacam tegit undisonum cum fluctibus æquor ,
 Præruptæque viæ , patitur quæ vulnera , fecit
 Militibus nostris , illataque damna rependit.
 Paullatim Mauri coguntur cedere terra ,
 Extremasque oras relinquunt , ac tecta parentum ,
 Et se Granatæ malefida in moenia condunt ,
 Vt quum frigida mors , postremus & halitus instat ,
 Quo ruat in temues corpus mortale favillas ,
 Vitalis calor ardentis diffusus in artus
 Sensim extinctus abit , primum vestigia & ambas

Des-

Deserit inde manus, naresque ac labra relinquit,
 Et velut invictam recipit se cordis ad arcem,
 Vnde fugax etiam impulsu maiore recedit.
 Sic pridem Maurus possessas liquerat urbes
 Ferrandi cogente metu, gladioque potenti,
 Granatamque petit. Sed nil latissima prosunt
 Moenia, sint quamvis triplici circumdata muro.
 Nil rubeæ turres, cano nil vertice montes
 Magnanimi regis cursum potuere morari.
 Singulis ad ripas metatur castra, latetque
 Gentis Agarenæ tectis inclusa propago:
 Nec iam se effundit portis, nec cominus audet
 Cum nostris conferre pedem: se dedit & urbem,
 Quæ tenuit sceptrum multos invicta per annos.
 Turribus adspexit tum primum Alfambra sub altis
 Vexillum pendere crucis: lætatur Olympus
 Evicisse fidem, choreas Hispania ducit,
 Ardentesque faces obscura nocte coruscant
 Compita per latasque vias ac tecta domorum.
 Regina in primis pertentant gaudia mentem,
 Barbaricas cum cernit opes, regnumque superbum
 Deletum, nobis quod sæpe infixit adactas
 Introrsum plagas, bello dum fulmina torquet.
 Vix imo cohibere valet sub pectore plausus:
 Gestit, & augusti collum complexa mariti,
 Humidulis fovet ora labris dulcissima libans
 Oscula, sint quamvis adpersi pulvere vultus,
 Et sudor riget imbre genas: namque ille redibat
 Ex acie victor, qualis fusso hoste triumphans
 Mars Paphon, aut Amathunta petit ruiturus in arctos
 Matris Acidaliæ amplexus. Stant vertice cristæ,
 Et multis perfossa locis gerit arma, per artus
 It sudor, pulvisque levis sedet ore cruento.
 Talis erat regis species, quum coniugis altæ
 Oscula grata legit, quum nectit & ipse lacertos

Reginae inspirans liquefactis ossibus ignem.
 Illa viro demit clypeum, galeamque comantem,
 Armaque robustis aufert Mavortia membris,
 Et salsas ori detergunt lintea guttas,
 Lintea Cecropiae superant quae pensa Minervae.
 Postquam rex calidos exhalans pectoris aestus
 Ex humeris posuit fabrefacti pondera ferri,
 Sic illum adloquitur lecti fidissima conjux.
 Fregisti tandem, fortunatissime regum,
 Maurorum vires, opibus quos vincere nullis
 Maiores potuere mei: tibi subdita paret
 Urbs dominata diu, sceptrisque est addita nostris.
 Hesperia optatos vidit te rege triumphos,
 Promittitque sibi ventura in saecula pacem,
 Hostibus evictis, qui bellis bella trahentes,
 Oppida funesto replebant cuncta tumultu.
 Ante tuos superata pedes iacet Africa collo
 Ferrea vincla gerens. Quid possit Gallia sensit
 Pulsa loco; gentesque Italum vel nomine terres.
 Quaecumque infracta gessisti praelia dextra
 Sunt pugnata tibi, dum regna tueris avorum,
 Aut maiora facis titulis & finibus augens.
 Iam curas omnes ad religionis amorem
 Converte, o dulcis coniux, & pectore toto
 Res superum bellator agas, quando omnia caelo
 Dona fluunt, nobisque deus tot sceptras, tot urbes
 Regnandas dedit, exhaustis nunc undique bellis.
 Iudaeos hinc pelle procul, ne virus inhalent,
 Inficiantque pios, gelidum trudentur ad Istrum:
 Caucasosque petant rupes, aut Braconas ultra
 Cederant, linquant hortos, Pulchrosque penates,
 Si renuunt Christo nomen dare: cur mala passim
 Gramina, cur lappas steriles tribulosque nocentes
 Innasci segeti fido patiemur in agro?
 Evelle hos sentes, tolle has radicitus herbas

Quae

Quæ nil frugis habent, purga sata pinguia Christi,
 Et genus invisum Stygio sub flumine conde.
 Si, coniux dilecte, mihi tam iusta potenti
 Adnus, o qualem Hesperiam, quantoque videbis
 Extendi imperio: condes nova sæcula mundo,
 Relligioque obstricta tibi pietasque manebit.
 Dixit. Mellifluæ Ferrandus nectare linguæ
 Coniugis adlectus, fideique impulsus amore
 Flectitur, & precibus submittit pectora iustis.
 Edicit patriis festinent cedere ab oris
 Iudæi, extremasque plagas trans æquora quærant.
 Edicto trepidant, tabescunt corda dolore,
 Nec quid agant, subit: aduetos deponere mores
 Extincta cum lege piget: sedesque quietas
 Linquere, & incerta profugos tellure vagari.
 Quidam florentis patriæ dulcedine victi
 Aegra salutifero respurgunt membra lavacro,
 Contractas sordes vitæque piacula tollunt.
 Ossibus ast alii Moses quibus insidet imis,
 Constituunt mutare solum: pars tendit ad Afros:
 Pars petit Italiam: subito pars turbine rapti
 Invisunt Gallos, sulcant aut navibus undas,
 Turcarum expansis adeuntes opida velis.
 Ceu nigro turdi complentes agmine campum,
 Decussa ut spicis, avidisque relicta colonis
 Grana ferant alvo, pastor si verbere fundam
 Intorquet, sonitumque ciet, sparguntur in auras
 Immities volucres: varias sic orbis in oras
 Imbellem fundunt regis præconia gentem.
 Neve aliquis fidei mysteria sacra perosus
 Ad vomitus moresque patrum, nebulasque rediret,
 Insignes pietate viri, legumque periti
 Sunt lecti, quibus hæc in primis cura recurset,
 Occlusisse vias sceleri, componere mores,
 Et linguas cohibere malas, & pellere densas

Errorum tenebras , animisque infundere lucem ,
Vt puri vigeant , defæcatique fideles ,
Et firmo maneant in relligionis amore.
Iudicibus sacris magnas dat habere per urbes
Rex pius obscuras metuendi carceris umbras ,
Dat manicas , dat vincla pedum , rigidasque catenas ,
Durateos & equos , flammisque ardentibus ignes :
Et data crux scapulis , latoque a pectore pendens
Panno insuta brevi , & rubeo signata colore :
Vt poenæ gravitate malos ad crimina pronos
Terrere , & possent iuste punire nocentes.
Dum bella extremis Hispania gentibus infert ,
Cæruleumque legit ratibus mare , dum domat Indos ,
Atque novas quærit terras , nova sidera cælo :
Aut Belgas valido pacat tirone rebelles ,
Vel premit amentes delecta classe Britannos ,
Vltores fidei visu speculantur acuto ,
Hæresis interea nostras ne reptet in urbes ,
Littoraque & portus vigili costode tuentur.
Nam quid collatis prodesset vincere signis
Externos hostes , si bella domestica nobis
Sævirent , hominumque animos invaderet error ,
Impietasque manu crudeles spargeret ignes
Per vicos , per tecta , domos ac fana Tonantis ?
Hæreticos vafro gestantes pectore fraudes
Vulpes esse reor , quæ per vineta , per agros ,
Perque urbes longa mittunt incendia cauda ,
In cineres ut cuncta ruant. Pia Gallia quondam
Exarsit , Christi postquam descivit ab aris.
Pannonia obscuri nebulas amplexa Lutheri
Corruit , infussoque tumet per membra veneno.
Nec non , pro facinus ! temulenti in verba magistri
Belgica iuravit tellus , excussit honestum
Infida cervice iugum , divina profanis
Permiscet , rectoque patrum de tramite flectens

Perfidia meritas æquo dat iudice poenas.
 Tendit ad interitum bellis agitata cruentis,
 Militibusque obsessa diu nec vivere tuto
 Intra tecta potest, nec semina condere terra,
 Secura nec pace frui: Mars undique sævit,
 Et curvæ falces nitidos conflantur in enses.
 En quo perduxit miseros amentia cives,
 Contemtusque Dei; quantis tolluntur in altum
 Fluctibus, & rursus quanto se gurgite mergant:
 Postquam gemmiferis labrusca inculta racemis
 Præposuere, acido damnantes mella palato.
 Et tu præcipiti mentis cæcata furore,
 Anglia, quo raperis? quæ diverticula quæris
 Per vepres salebrasque: sciens in tartara ferris
 Immemor ipsa tui, certam dum linquis avorum
 Quam tenere viam, dum tu tibi somnia fingis,
 Romanumque patrem solio detrudere ab alto,
 Deque manu sceptrum, ceu magno fulmina curas
 Extorquere Iovi: compilas templa deorum,
 Connubioque sacras iungis malesana puellas,
 Quæ purum Christo corpus mentemque dicarunt.
 Nec satis hoc, liquidum fundis per saxa cruorem
 Sanctorum rectamque fidem sensumque sequentum.
 Ausa es letiferum Roffensi immergere ferrum,
 Pro pudor! Henrici crudelia iussa capessens.
 Et te, More, neci veræ pietatis amator
 Anglia devovit, dirus caput abstulit ensis:
 Vnde tot eximix voces, tot scripta, tot artes,
 Consilia & versus fluxerunt sponte cadentes,
 Quos ipse ad citharam doctus cantabat Apollo.
 Te nemora & fontes, teque umbriferæ convalles
 Flevere, & sparsis Musæ per colla capillis:
 Elogiumque notis hoc incidere sepulcro.
Hic situs est MORUS generis cognomine clarus,
Clarior ingenio, vita clarissimus acta,

Quam

Quam fidei egregia pro liberate profudit.
 Non hic Anglorum præses, non optimus ille
 Antistes, nec tu gladium, regina, furentem
 Sanguine tinxisses angusti carceris umbra
 Clausa diu, laribus regnoque extorris avito:
 Nec vos, magnanimi patres, qui ad retia tractos
 Sumitis in victum pisces (quia tangere carnes
 Relligio est) partim e terra trabs alta levasset,
 Pressaque nodosæ fregissent guttura funes:
 Nec ferrum medios partim secuisset, & imas
 Dextra ferox sacro traheret de corpore fibras,
 Si tales tantosque viros ea terra tulisset,
 Iustitiæ qui lance pari dant præmia dignis,
 Corripiuntque malos, longe qui pellere curant
 Errores, rabidosque lupos ab ovilibus arcent,
 Tutanturque fidem, ritusque ac dogmata patrum:
 Nos quoque naufragio forsitan reperemur eodem,
 Gallia quod patitur, quod tota Britannia fecit,
 Horribilisque lues, quæ sese effudit in orbem,
 Hesperias etiam vastasset funditus urbes.
 Sed vos, o proceres, fidi custodia catus
 Impia reptantis sensistis furta Lutheri,
 Occultosque dolos, & iniquæ toxica linguæ,
 Te quibus ad certam lætabat, Pintia, mortem,
 Pintia Vaccæos inter celeberrima tractus.
 Qualis nostra foret respublica, quale maneret
 Imperium, & quantis ruerent nunc tecta procellis,
 Pestiferum si forte malum per regna domosque
 Serperet, & pueros late macularet Iberos?
 Non fas, non pietas, non regum iura valerent,
 Non starent delubra deum, non oppida fossis
 Cincta cavis: Bellona ferox, scelus, arma, rapinæ,
 Atque animi præceps error, rerumque novarum
 Ambitus ad certas traxissent cuncta ruinas.
 Sed pater omnipotens oculis nos adspicit æquis:

Nam dedit Hesperiaē veluti sub monte Sionis
 Castellum fidei non expugnabile telis,
 Vnde arcus pendent, rigidoque ex ære dolones,
 Lorica, & magnis crispandæ viribus hastæ,
 Pendent cristatæ galeæ, celeresque sagittæ,
 Ensesque, clypeiue pares, duræque bipeanes.
 Hic agit excubias procerum manus optima visu;
 Hinc simul arma capit, sævos quibus impetat hostes,
 Pellat & ad Scythicos feralia crimina montes,
 Incæstus magicosque dolos, periuria, sordes,
 Pactaque connubii repetita, superstite nupta,
 Quæ sit communi primum socia addita lecto.
 Hinc fera terribili mittuntur fulmina dextra
 In linguas, quæ foeda Deo convitia iactant,
 Cælitibusque bonis: ardens hinc fulgurat ignis,
 Sectarum vindex, & adurens corpora flammis.
 Si gramen letale, nocens si pullulat herba,
 Tristiaque incultos serpunt aconita per agros
 Exitium pecori, curvata falce secantur:
 Namque etiam hic cernas pendentes ordine falces
 Ad similes usus: aut quum non utilis hæret
 Ramus inarescens trunco, vel sentibus aspris
 Aruit atra seges rapido tradenda camino.

Qua te laude feram, dignoque ad sidera cantu
 Extollam, **FERRANDE** potens? quo carmine nomen,
ISABELLA, tuum galidas ego ferre per Arctos,
 Regna per Antipodum valeam, Morinosque remotos.
 Horrida vos sævi clausistis limina Iani
 Multiplici religata sera: vos densa latronum
 Agmina grassantum, cædesque ex orbe fugastis.
 Sed nil suggestit sollers prudentia vobis
 Vtilius terris, superis neque gratius ipsis,
 Quam reperisse modum, quo stirpitus atra periret
 Hæresis, & poenas luerent pro crimine sontes,
 Ne fausto eventu scelera impunita tumerent.

HIERONYMI RAMIRI
DE RAPTIV INNOCENTIS
MARTYRIS GVARDIENSIS

LIBER II.

Ransiliunt profugi vastæ iuga celsa Pyrenes,
 Vnde agros lætæ Hesperiaë, tractusque iacentes,
 Et purum nitido prospectant lumine cælum.
 Vbertim lacrymæ ex oculis volvuntur inanes,
 Et dolor occulto rumpit præcordia sensu:
 Dum cernunt quam dulce solum, quam pulchra relinquunt
 Regna, laresque sibi multo post tempore amatos.
 Sed quum paullatim tenui vanescere visu
 Runcatæ incipient valles, lateque patentis
 Hesperiaë regio terræ se conderet umbra,
 Suspirant, imoque trahunt de pectore questus,
 Aeternumque vale dicunt felicibus oris.
 In loca præcipiti tandem planissima lapsu
 Descendunt, qua culta suos Aquitania campos
 Ruderibus pascit, curvoque exercet aratro.
 Iam te piscoso qui laberis amne, Garumna,
 Transierant flentes, quum Gallica protinus arva
 Contingunt, variasque domos, diversaque quærunt
 Exsilia, & lato miscent sese agmine Celtis;
 Non tamen impuros mutant cum sidere mores,
 Mens eadem scelerata manet, rerumque sacrarum
 Immortale odium. Nihil est Vulcanius ignis,
 Ensis hebet, mors ad poenas quæcumque moratur,
 Vt cito Christicolas adigant in funera cunctos.
 Zacharias scelere ante alios crudelior omnes,
 Cu-

Cuius ab ore diu fallax Synagoga pependit,
 Infremit, ardentique irarum perfurit æstu,
 Quum sese eiectum patria, dubiisque videret
 Sedibus errantem, mundi que extrema petentem.
 Ergo tristitia atque odio stimulatus acerbo
 Hæc secum: Cur terra vorax non sponte dehiscit?
 Aut cur se effundens claustris non prosilit æquor?
 Fulmineosve iacit celsis e nubibus ignes
 Terrificus Moses, ut Christo addicta propago
 Dispereat, tantumque nefas tollatur ab orbe?
 Invitis superis floret, pro dedecus ingens!
 Iura dare, & mundo iam se præponere tentat,
 Nosque genus simplex, nec formidabile cuiquam
 Legibus exagitat, magnisque laboribus urget,
 Quos vix maiores Phario sub rege tulerunt,
 Dum lateres fingunt paleas per rura legentes.
 Nec satis est multare bonis, expellere tectis:
 Solem, si posset, nobis auferret & ignem,
 Et prohiberet aqua, cæli que patentibus auris.
 Si quidquam tamen ira valet iustissima, si quid
 Lædere forte potest læsus dolor, ipse meorum
 Damna, fugam, luctus, maculasque ulciscar inustas,
 Inveniamque modum, quo vis furiosa veneni
 Diffusa in latices mortis compendia quærat,
 Potantumque animas imo ex pulmone revellat.

Talia dicta dabat revomens e corde furores
 Hostis atrox, facinus tam detestabile nollet
 In longos differre dies, sed cogitur iram
 Supprimere, atque altum vultu simulare dolorem.
 Nam pueri evulsam derat cor, hostia derat
 Viva placensque Deo pro mundi oblata salute,
 Vasa quibus constant atro spumosa liquore.
 Dum pendet dubius, mentemque per omnia versat,
 Ostendit fortuna viam, quæ immanibus ausis
 Dat facilem cursum sæpe, & connivet iniquis.

Vir quidam vicinus erat, qui clara parentum
Stemmata, & expressos vultus monstrabat avorum.
Sed prope nobilitas generis demersa latebat
Paupertate gravi, atque animos adimebat heriles
Res angusta domi: proles numerosa capacem
Circumstat mensam Fabiorum prandia carpens,
Flumineaque adsueta sitim restinguere lympha.
Raro edit aut capræ iecur, aut farcimina porcæ
Solemni donata die. Properaret ad istas
Pythagoras ædes crebro conviva vocatus.
Sobrietas, mediisque habitat pax aurea tectis,
Recta fides, socialis amor, germana voluntas.
His laribus turres & picta palatia regum
Mutares, nisi te forsán terreret egestas.
Tentat Apella virum cultu nummisque carentem,
Oreque magnifico spondet se grande daturum
Argenti pondus, quo tandem emergeret, & se
Fortunæ eriperet sævæ, tritasque lacernas
Exueret membris, angues ceu sole fruentes
Deponunt segnem primo sub vere senectam,
Si cor molle daret nati de corpore tractum.
Ille mari similis, reflua quum fluctuat unda,
Huc illuc animo rapitur, dubiusque vagatur.
Hinc amor & pietas, tangit quæ corda parentum,
Bella ciet, natiq; monet defendere vitam:
Illinc dira fames stimulat, cogitque potentis
Rumpere naturæ leges, ut compleat alvum.
Pauper eques prope consueta in tecta reversus,
Vix lacrymis parcens uxori singula narrat.
Illa virum complexa, inquit: Dulcissime rerum,
Consorti gratare tuæ, & curam exime cordi,
Inveni namque ipsa viam, qua perfidus hostis
Deceptus tribuat nummos sine sanguine nati:
Absit tale scelus; tu, si quid fraudibus audes,
Aggredere egregium facinus, sponsæque monentis

Vocem audi. Est clavo nobis religata trabali
 Porca: neci dedas, & cor de pectore velle,
 Quod tu pro vero exhibeas. Cur anxius hæres?
 Ne dubita, impones cupido, expiscabere nummos.

Dixerat. Extemplo vir spe meliore levatus
 Coniugis admonitu fert cor animantis obesæ
 Persimile humano, ac veluti lacrymantia tergit
 Ora manu, queriturque necem fecisse puelli.
 Accipit optatum pignus Iudæus, & illo
 Pascit inexpletos oculos, gravioraque volvit,
 Quum sibi tam recte videat procedere vota.
 Ergo ubi cautus eques non indonatus abivit,
 Muneribus corrumpit anum crucis impius hostis,
 Ut quum divorum mensæ discumbat, & atro
 Ore Deum capiat, suavi se temperet esu,
 Extractumque ferat. Promissis obruta magnis
 Paret anus dictis, fidoque innixa bacillo
 Tempa petit, geminasque manus ad sidera tollens,
 Quo circumfussæ plebi sese approbet, agnum,
 Immaculatum agnum, & delentem crimina mundi
 Pane brevi clausum sumit. Non improba mandit
 Cælestes epulas, grato nec pectora gustu
 Exhilarat, nimiave replet dulcedine mentem;
 Angelicum sed ab ore cibum depromit, & aufert
 Dulce animæ nectar, digne si sumere vellet.
 Lucentes gemmas atque aurum nobile porcis
 Proiicit, & dominum cæli rerumque parentem
 Femina avara nimis sceleratos vendit in usus.
 Iudæus furto lætus nihil abfore credit,
 Quin iam Christicolæ penitus sub tartara mittat.
 Haud voluit magicis virus medicarier herbis,
 Quærere nec cineres placuit phoenicis adustæ,
 Prærabidive canis spumam, lapidesve sonantes
 Alitis armigeræ, non lumina torva luporum,
 Non anguis pellem Libyci, cervique medullam

Quæritat, aut funes, hominum quæ guttura nodis
 Fregere, effætave placet iecur addere lycis:
 Sed duo, quæ vitam tribuunt mortalibus ægris,
 Præparat ad mortem contusaque pulvere miscet,
 Cor vegetans corpusque Dei. Nox atra replebat
 Cimмериis orbem tenebris, & lumina parcus
 Demebat Titan evanescentia lunæ,
 Quum liquidos ruit ad fontes crudelis Erymnis.
 Corda tument rabie, suffusaque sanguine gestat
 Lumina, pallescunt vultus, terrentque furore:
 Vasque tenens dextra: Triplici nunc, Cerbere, rictu,
 Tuque ait, o Phlegethon, ades, Eumenidesque malignæ.
 Inficite hos latices, rabidos potantibus haustus
 Virus atrox, luctus & tristia funera volvant.
 Quod si letiferi vis est iam nulla veneni,
 Nec quidquam Stygii faciunt ad carmina manes,
 Labere, virga, polo, tactu quæ noxia quondam
 Sanguine dividui maculasti flumina Nili,
 Et vires ostende tuas, undasque perennes
 Succo immisce malo, rabidumque immitte furorem.
 Dixit, sanguineosque oculos post terga retorquens
 Virus sparsit aquis, & nota in tecta recessit.
 Ceu postquam stimulum depicto corpore vespa
 Infixit sævum linquens sub pelle dolorem,
 Continuo moritura volat: sic hostis abivit
 Impius, ut mediis potum vitiavit in undis.
 Ignivomos iam Phœbus equos sublimis agebat,
 Quum gravis arentes exurit Syrius agros,
 Oblitæque hiemis resonant per rura cicadæ,
 Ecce sues, grex magnus, aquas & frigora captat,
 Illi vix avido potarant ore liquores,
 Quum fusi per saxa volant, per devia tesqua,
 Grunnituque replent valles, terrentque subulcos
 Attonitos novitate rei: non funda minæque
 Currentes inhibere valent: in celsa feruntur

Culmina , seque gravi mittunt per inania lapsu.
 Non aliter , si parva licet componere magnis ,
 Quam quum pascentes porcos sub culmine montis
 Irruere in stagnum dæmon violentus adegit
 Præcipites , terrore vagos , umbrisque paventes ,
 Permittente Deo , voluit qui compede vinctum
 Solvere , & humano furias e corpore pulsas
 In foedos clausisse sues. Deus optimus idem
 Fons vitæ lucisque parens innoxia fecit
 Vasa viris : referunt plenas humoribus urnas
 Carmina dulcisona modulantes voce puellæ ,
 Nec cuiquam infuso latices nocuere veneno.
 Quin potius Galli , detecta fraude , furentes
 Artificem sceleris lapidum sub monte sepultum
 Supplicii exemplum populis liquere futuris.
 At socii vertere solum formidine poenæ ,
 Atque insperato notissima tecta revisunt
 Propter aquas , Tagum undosum quibus exit in æquor.
 Herculeis quidam præinctam moenibus urbem
 Festino petiere gradu , quam maximus olim
 Bamba suæ celebrem protendens gentis honorem
 Muro instauravit pulchro templisque decoris.
 Ast alii circum vicina per oppida fusi
 Aedificant , clauduntque sibi vivaria septis ,
 Incumbuntque opibus per furta dolosque parandis.
 Interea ultores fidei per Iberica regna
 Iudæos etiam plectunt , qui pectore nondum
 Expulerant Mosem , vetitæ sed dogmata legis ,
 Atque Neomenias & Phases festa colebant.
 Præcipue tamen Isacidæ in turpe relapsos
 Hæresis indicium ferro flammaque severa
 Insequitur , variisque modis urbs clara Toletum
 Cinctæ Tago , flexu triplicis circumdata muri ,
 Feta viris , armisque potens studiisque Minervæ.
 Hanc Virgo terris fertur magis omnibus urbem

Incolere., æternum Virgo quæ lacte tonantem
Fovit, & illæsi peperit sine labe pudoris.
Hic templum augustum centum sublime columnis
Pyramidas Memphis superat, Rhodiosque colossos,
Paciferique adfectat opes & munera regis
Vincere, gemmarumque globos, paterasque micantes,
Picturas, lances, cochleas, laquearia, postes.
Huc genitrix adlapsa Dei sub marmore plantas
Pressit, & tactu sacravit templa beato,
Pastori eximio portans mirabile donum,
Eius perpetuos quod defendisset honores
Voce pia, fusoque in multa exempla libello.
Semper ab Eugeni felici tempore nostris
Cura Toletanis fuit hæc, vestigia Christi
Indubitata sequi, divumque accurrere ad aras,
Romanamque fidem colere, & submittere sese
Pontificum iussis cælestia sceptrâ tenentum.
Curabant etiam errores expellere longe
Egregii cives, aditusque occludere sectis,
Hæreticosque arcere malos, aut urere flammis.
Neve animos forte inficerent contagia foeda
Iudaici pecoris, sponte admisere verendos
Consilio vitaque patres, quos numine dextro
Nuper in Hesperia rex & regina crearant,
Iudæo expulso. Sed quis non crederet illos,
Qui patrio mansere solo, caligine mentis
Discussa, Christique sacro iam nomine census,
Perpetuo nostros fore, propositique tenaces?
Ecce datæ fidei immemores propriæque salutis
Conspirant multi, qui quum manantia cælo
Pabula gustassent, Aegypti obsonia quærunt,
Atque iterum impingunt desuetæ legis amore.
Conveniunt noctis tenebris, ritusque sepultos
Ceum postliminio repetunt, faciuntque parentes
Quæ fecere sui, quum lex onerosa manebat,

Sabbata sanctificant, non tangunt ore suillam,
 Exspectantque diu, quem nos venisse fatemur,
 Vt cælo terras, terrisque adiungeret astra.
 Quod postquam excubias sacris pro rebus agentes
 Olfecere patres, trudent in vincula sotes:
 Atque alte prius extructo de more theatro,
 Infami quosdam producunt veste notatos,
 Quosdam lugentes opera ad fabrilia mittunt,
 Aut remo per transtra iubent agitare triremes,
 Vt fracta attenuent diuturno membra labore.
 Indecores alii portant in vertice mitras,
 Funiccosque gerunt nexus per colla fluentes,
 Ad mortemque ruunt. Medio latissima campo
 Fit pyra fraxineis ramis atque ilice pinguis,
 Arenti folio siccaque intexta genista:
 Ardet, suppositis facibus circumque supraque,
 Flamma vorax crepitat, fert fumus ad æthera nubem.
 Vruntur trabibus constricta cadavera longis,
 Ore oculisque ignem totoque e corpore volvunt,
 Et tabo liquefacta fluunt, semiustaque fumant.
 Quale virens truncus gelidæ sub tempora brumæ,
 Lumen ubi evomuit consumtis viribus ignis,
 Paullatim densos spargit per tecta vapores,
 Donec eum calor in cineres & frusta resolvit:
 Vsta rebellantum sic mittunt corpora sursum
 Fumiferam noctem, & cælum caligine complent.
 Territus Aetnæas fugeret Vulcanus in umbras
 Iudæis parcens iam vita & lumine cassis,
 Contactu ne forte malo quid labis ab illis
 Contraheret, foedaque ignem corrumperet aura:
 Sed patris imperium summi, cui sidera parent,
 Continuit, iussitque suas expromere vires,
 Vlciscique rogo scelera, & punire nocentes.
 Quin etiam pueri balearis verberare fundæ
 Contorquent medios stridentia saxa per ignes,

Fumantesque petunt geminatis ictibus artus.
 Qui rebus lapsis Iudææ mente favebant,
 Edita quum plebi cernunt exempla suorum,
 Vincula dura, neces, lacrymas, ludibria, casus,
 Dentibus infrendent, rabidasque feruntur in iras:
 Sed timor occulto cohibet præcordia motu,
 Atque graves differt in idonea tempora poenas.

In Carpetanis locus est celeberrimus agris,
 GVARDIA nomen habet muro vallata vetusto,
 Frumenti viniq̄ue ferax, & pinguis olivo:
 Ostentat longe pulchram venientibus arcem,
 Quæ quantum æthereas transcendit vertice nubes,
 Fundamenta gravi tantum se pondere mergunt.
 Non Boreæ flatus, nec aquosi fulmina cæli,
 Adultusve timet Martis, non sentiet ævum,
 Cincta decennali non obsidione fatiscet.
 Si celsas turres spectes, lateque patentes
 Prospectus, muros & propugnacula, pinnas,
 Impluvia, & clara radiantes luce fenestras,
 Belligeræ nihil esse putes Capitolia Romæ.
 Vrbs hæc pontificum quondam parebat habenis,
 Sed læta nunc pace vigens & legibus æquis
 GVARDIOLAE imperio regitur, quem sancta dederunt
 Numina, ut adflctis ferret sæcla aurea rebus.
 His sedere locis multi de semine Iudæ,
 Qui quum vidissent torvo spectacula vultu
 Facta Toletanis, bacchantum more feruntur,
 Et spumas iaciunt ore, & crudele minantur.
 Messuras furit ante alios, pedibusque trementem
 Errabundus humum quatit, & convitia iactat
 In superos, Christum diris & devovet atris.
 Ergo sic loquitur sociis in tecta vocatis.

Quæ nos segnities, aut quæ formido moratur
 Imo in corde latens: glacie cur deside nobis
 Membra rigent, tantumque animam salis instar habemus?

Corripimur flammis, sparsi toto orbe fugamur,
 Et sumus insano facti iam fabula vulgo,
 Ludibrium pueris. Quis tot, nisi plumbeus, excors
 Damna ferat, miseramque velit sic degere vitam?
 Formicis sua bilis inest, muresque pusilli
 Norunt intrepidus expellere morsibus hostem:
 Nos vero genus electum, cui militat æther,
 Cuique alta iratos substernunt æquora fluctus,
 Perque undas se pandit iter, moriemur inulti?
 Non ita, sed revocate animos viresque potentes,
 O socii, quas maiores in prælia nostros
 Exeruisse ferunt, Libani quum montis ab umbra
 Flumen ad Euphratem populos domuere feroces:
 Quumque Machabæi fratres, horrentia Martis
 Fulmina, fregerunt acies currusque superbos
 Antiochi, pro re, pro vita ac lege parentum.
 Nonne gigantæos conculcavere furores
 Hebræi quondam pueri? Non femina victrix,
 Bethuliæ decus, ense ducem iugulavit acuto,
 Suspenditque caput, fusosque exterruit hostes?
 Et nos, qui validis hastam torquere lacertis
 Possumus, Isacidæ proles certissima gentis,
 Vt mites moriemur oves? nec splendor avorum,
 Nec mala, quæ patimur, subdent calcaria nobis,
 Iusta lacessiti capiamus ut arma, piosque
 Nostrorum manes ferro ulciseamur & igne?
 Quod si tale decus nobis fortuna negabit,
 Nec iusto ad pugnam liceat nos credere campo,
 Longe aliud tentemus opus. Iam quærite raptum
 E matris gremio puerum, subducite panem
 Ex ipsis adytis, quem plebs ut numen adorat,
 Gallicaque in fontes spargamus vasa perennes.
 Dixit: eoque magis placuit sententia cunctis,
 Quod renovanda Dei mors lamentabilis esset
 Exiguo in puero, quem sidera clara parabant

Divorum ut numerum nobis augetet & aras.
 Mandatur Franco raptus puerilis iniquo,
 Qui domitare boves & ducere plaustra solebat,
 Sævus homo, durumque gerens in pectore ferrum,
 Contemptor superum, periuria fundere suctus,
 Et versare dolos, pecudesque avertere caulis.
 Iam pariles Francus cogit sub lora iuencos,
 Optatum iam carpit iter, solitasque Toletum
 Comportat merces, puerum quo nomine quærat.
 Dum vehitur currumque citat, crudele volurat
 Mente scelus, parat & sese tam grandibus ausis.
 Lux alma hebdomadæ currens statione secunda
 Belligero sacrata Deo iam lumina terris
 Grata dabat, vicibusque suis & munere fungens:
 Quum lato stat turba foro, populique coacti
 Emporium celebrant, cernas rude fervere vulgus,
 Et querulas gravido collidi ventre puellas.
 Hic cæpas, acri mercatur & allia morsu,
 Fictilibus replet ille domum, tenuissima quærunť
 Lini pensa nurus: hic sunt emtoribus uvæ
 Solibus arentes, illic venalia pandunt
 Frumenta agricolæ, & prostant suis aspera terga.
 Quisque foro expositas merces, quibus indiget, ambit;
 Aut emit annonam, longum quæ duret in annum,
 Aut calathos violis, pulvinos, fulcra, tapetas,
 Calceolos auriga pares, pictumque galerum
 Emtitat, & rubeo poma insignita colore,
 Crustula blanda, nuces, pueros quibus ille tenellos
 Callidus hamatis ceu pisces falleret escis.
 Intentis oculis vicos & compita lustrat
 More lupi, qui sæva diu ieiunia passus
 It, redit, & clauso circum insidiatur ovili.
 Incidit in pueros raptor, dum permeat urbem,
 Sed timet adspectus hominum curamque parentum:
 Namque hoc stelliferi magnus fabricator Olympi

Soli CHRISTOPHORO decus immortale reservat.
 Is tum , quum medio se ferret in æthere Titan ,
 Matrem exspectabat modulantem carmina voce
 In superum laudes , demti solatia visus.
 Stat puer augusti lato sub limine templi ,
 Qua Virgo ingressa est cælo delapsa sereno ,
 Divorum effigies caudenti e marmore factas
 Contemplans vultu tacito , gaudetque beatæ
 Virginis ora tuens , pressumque ad pectora natum.
 Miratur niveo pendentia fornice saxa ,
 Artificumque manus , & postes ære rigentes.
 Divinos illi per membra adflarat honores
 Natura , & pulchro flavos in vertice crines ,
 Ad nexusque aptos dederat , lac miscuit ori ,
 Purpureasque rosas lacti , duo lumina lucem
 Sideris instar habent , Tyrios labra bina colores.
 Ardentem cunctis ex se spirabat amorem
 A capite ad talos totus pulcherrimus imos.
 Talis erat , ni vana serunt mendacia vates ,
 Aligera in cælum quondam puer alite raptus.
 Ingenium præcox illi , rationis & usus
 Contigit ante diem , roburque virilius annis ,
 Vt sub persona crudelia vulnera ferret ,
 Quamque tulit Christus mortem , grata hostia patri.
 Haud illo quidquam vidisses mollius unquam ,
 Nec magis ad præcepta sequax , dabat indole pulchrum
 Virtutis specimen , roseaque in fronte micabat
 Quid puero maius , celeres non texere cursus ,
 Non lapides torquere iuvat , non voce penates
 Mane ferit poscens resono ientacula luctu :
 Sed facilis matri partus , spes sola senectæ ,
 Duxque benignus erat , mensæ & parasitus egentis ,
 Urbis amor , summique ingens iam cura tonantis :
 Quum sic letali prolectat carmine Siren.
 Quid puer hic impransus agis ! sol altior undas

Excoquit , & stratis fumant obsonia mensis.
 Sume nuces , dubia quas possis vincere sorte ,
 Nectarei cape mellis opus , cape mitia poma ,
 Quæ nec læsit hiems , vento aut cecidere procaci ,
 Vni lecta tibi , quando parcissima mater
 In seram differt frugalia prandia noctem.
 Si vis calceolos , adsunt ; iam tegmine nudos
 Conde pedes , ornaque caput , frontemque galero ,
 Cui Numida ignivoro plumas ex alite misit ,
 Quemque emi tibi , belle puer , dignissime magno
 Pocula ferre Iovi , mensisque accumbere divum.
 Si sequeris , meliora dabo , sunt tympana nobis
 Pulchra domi , celeresque pilæ , crepitacula , nolæ ,
 Est trocus , in gyrum rapido quem turbine verses.
 Mecum in tecta veni vita fruiture deorum.

Dixit. Continuo non æquis passibus infans
 Adsequitur , ceu quum catulus iam ludere gaudens
 Ante fores , spes agricolæ , terrorque futurus
 Altorum nemorum , manibus plausuque sonanti
 Deceptus trahitur , proiecta & cominus offa ,
 Indeprensa sequens cauti vestigia furis.
 Successu exsiliens Francus , sub nocte silenti
 Plaustro imponit onus fulvo pretiosius auro ,
 Matris delitias , atque urbis amabile pignus ,
 Quæ primum amplexa est fidei mysteria nostræ ,
 Quæque per Hesperidum terras , dum bella tonarent ,
 Afrorumque furor repletet cuncta tumultu ,
 Inter Agarenos mansit purissima ritus ,
 Sacra colens , Christique piis altaribus hærens.
 Quam claros tulit illa viros bellique togæque ,
 Quotque patres sacra gestantes fronte tiaras ,
 Exemploque graves : tellus quos extera quamvis
 Edidit in lucem , potuit sibi iure Toletum
 Adserere , & propriis adnectere civibus illos ,
 Quos habuit vitæque duces , clerique magistros.

Sed te nascentem vidit, Leocadia, teque
 Plorantem in placidos adlexit carmine somnos;
 Dulcia lactifluis instillans ubera labris:
 Te quoque, Virginei defensor magne pudoris,
 Audiit implentem teneris vagitibus auras:
 Vt tantus talisque fores, ut munera cælo
 Acciperes, & digna palam præconia divum
 Audires gladium exsertans, quo Virginis almæ
 Rupisti vestem toto mirante senatu.
 Quid memorem indigenas reliquos, gravitate verendos,
 Doctrina insignes, vitæ candore probatos?
 Vel qui per cultros & athena undantia flammis
 Ad superos fecere gradum? Nunc optime nobis
 Cunctorum instar eris, puer o, quando aspera iam te
 Multa manent, ruis & plaustro ad tormenta citato,
 Ornamentum ingens patriæ, tutela decusque.

Ad notas iam raptor atrox remeaverat ædes,
 Laxaratque boves foeno præsepia complens,
 Quum socii accurrunt, tolluntque ad sidera Francum,
 Francum omnes laudant, Francum amplexantur ovantem,
 Franco dona ferunt, lautæ & pulmenta culinæ.
 Illi est tam pulchri custodia credita raptus,
 Quoque magis simulet, populum rumoribus implet
 Christophorum esse suum, turpique in fornice natum,
 Inculpata thori quum nondum gaudia nosset.
 Miratur pueri claros vicinia vultus,
 Sidereosque oculos, atque aurea fila capillos.
 Illum multiplici licet auctæ prole parentes
 Optavere sibi, fortunatamque vocabant
 Quæ tulerat gravida tam pulchrum pignus in alvo.
 Excipit has laudes invitis auribus infans
 Mæsta verecundo suffundens ora rubore.
 Dumque animo gratique lares, materque recursat
 Aegra nimis, famæque malo traducta susurro,
 Ingemit, & lacrymis humectat lumina fuis:

Sed

Sed nullos tristi proferre e pectore questus,
Edere non voces audet, non murmura lingua,
Impellente metu: custos nam perfidus armat
Terribilem dextram loris, & verberare sævitur.
Nunc terræ partum appellat, nunc claudit in umbras
Ieiunum, seroque atri dat frustula panis.
Sed quodam magis ille die truculentus & acer
Colligit in rabiem sese, atque exsuscitat iras:
Incusansque moras, & iam solemnia damnans
Supplicia, insani reprimit vix pectoris æstum.
Ne tamen indocilis puer ad maiora maneret
Tormenta, auratos rigido secat ungue capillos,
Et turpat livore genas, pulcherrima tundens
Ora manu, mortisque ciet simulacra futuræ.
Pusio carnificis vultu commotus, & alto
Poenarum sensu vicinas fugit in aedes,
Et latuit sub fulcra thori: sed proditus inde
Vt pictura tacet, nec Franci furta recenset.
Quin potius laudata sequens exempla magistri
Labra premit, ceu mitis ovis, cui vellera tonsor
Dissecat, & resonos adspicit forcipis ictus.
Magne pater, quæ vis fragili maturior ævo,
Aut quæ tanta rudes docuit prudentia mentes
Infantum, cohibere levem sub pectore vocem,
Virtutemque sequi, & laudem adfectare virorum?
Quum nuclei, quum poma placent, quum mollis arundo
Admissa Aeliadum cursus imitatur equorum.
O vigor ætatis teneræ, o constantia nullis
Cognita temporibus, quamvis te Roma, Papyri,
Celantem secreta patrum super æthera tollat.
Flet desiderio matris puer, intima tentat
Corda dolor, sævamque pia pro matre novercam
Extorris sentit, patrum pro patre furentem,
Et tacitus perstat, viresque excedit adultas.
Nil adeo imbelle est, ægrum ac sine viribus ullis,

Quod si divino firmetur numine, casus.
 Non possit tolerare graves, & spernere mortem.
 Qui currens per saxa latex, quæ cera liquenscens
CHRISTOPHORO mage blanda fuit? Sed lecteus infans
 Adflatus virtute Dei crudelia Franci
 Verbera sustinuit, cruciatus, vincla, dolores,
 Ieiunosque dies & frigora noctis opacæ.
 Nec sunt ista satis, multo graviora voravit.

HIERONYMI RAMIRI
 DE RAPTIV INNOCENTIS
 MARTYRIS GVARDIENSIS
 LIBER III.

Vre Deus vatam solvens in carmina linguas
 Exprobrat Hebræis ingrata crimina mentis :
 Nam quum legisset populis ex omnibus illos
 Ad decora , & sobolis magna incrementa beata :
 Quumque acres Pharaonis equos validasque phalanges
 Aequoreis mersisset aquis , fugientibus undas
 A dextra lævaque tenens , ut pervius esset
 Transitus , & solidi premerent vestigia gressus :
 Gens hæc corde gravi , libertatisque receptæ
 Immemor , ac semper recto de tramite flectens
 Haud cessat iustas incurrere numinis iras
 Responsans ducis imperio , iussisque tonantis,
 Nunc præfert pingues epulis caelestibus ollas ,
 Appetit & cepas , dubiæque obsonia mensæ :
 Nunc vitulum ex auro conflatur , cui substruit aras ,
 Incurvatque genu , & sacros decernit honores.
 Quin etiam æqualem patri , cunctisque priorem
 Progeniem sæclis indigna morte peremit.
 Nec sat erat Solymos furiis crudelibus actos
 Flagrorum nodis , & iniqui pondera ligni
 Adflixisse Deum : seri nunc ecce nepotes
 Ore truci , & patulis efflantes naribus ignem
 In Christum sub corde fovent odia aspera avorum :
 Quumque neci verum nequeant addicere Christum ,
 Quem scirent plagas olim subiisse cruentas ,

Fa-

Factitium punire parant. Iam menstrua Phoebe
 Lumine furtivo circum repleverat orbem,
 Hebræi quo mense patres de more solebant
 Victricem celebrare diem, quum stantibus undis
 Instar montis, iter medium fecere per æquor:
 Nos quoque lugentes eadem sub tempora Christi
 Mortem instauramus, quum victo ex hoste triumphans
 Transiit ad patrem, clausum & reseravit Avernum.
 Ergo Iudæi, quos Guardia dives albat,
 Conveniunt, quique oppidulis sedere propinquis.
 Stat cunctis renovare Dei lacrymabile funus,
 Flagra, crucem, vepres, & hiantia vulnera clavis,
 Dedecus in nostrum & fidei ludibria sacræ.
 Guardia patrandæ visa est aptissima cædi,
 Quod regione, situ Solymæ foret æmula terræ,
 In qua Christus obit: nam sese attollit in auras
 Rupibus imposita, & virides prospectat olivas,
 Quæ speciem montis (tanta est concordia) præbent
 Cecropiæ quondam laudati fronde Minervæ.
 Si geminas arces, nubes quibus ardua vincit,
 Adspicias, quasque illa procul venientibus offert,
 Cantanen dices, & vastæ molis Aphem,
 Isacidum turres & propugnacula gentis.
 Hic quoque Calvariæ locus est salebrosus & asper,
 Cedrorumque rapax torrens, est vallis aperto
 Iucunda intuitu, non illi dissona presus,
 Quæ late humanum capiet genus, omnia quando
 Corpora de ruptis surgent animata sepulcris.
 Grata quies hominum mulcebat corda sopore,
 Latratusque canum per tecta obscura silebant:
 Rura tacent, nullosque ciet natura tumultus,
 Stridulaque inclusi deponunt murmura venti:
 Quum fera gens rabidos acuens in vulnera dentes
 Infremit, & pueri poenas cum sanguine poscit.
 Itur in exesam rupem, quæ surgit in altum

Anfractu acclivi , summo sed vertice fessis
Planitiem præbet , camposque adspectat amænos.
Hic specus agricolis picea fuligine sordens
Sæpe receptus erat , gelidos quum sidera rores
Nocte dabant , vel sævus aquas spargebat Orion.
Procedunt cuncti : gerit hic , quæ tempora circum
Hæreat , intexam dumis tribulisque coronam.
Pertrahit ille crucem pondus temonis obusti :
Fert alius clavos , alius madefacta pruinis
Vimina , cornupetis detractaque lora iuvenis.
Est quoque qui cultros dextra prætendit , ut imas
Rimetur fibras , & corda latentia quærat.
It puer indutus chlamydem , saxisque rigenti
Insistit pede nudus humo , duplicataque restis
Nodo colla premit candore simillima lacti.
Adsequitur stipante manu deiectus ocellos ,
Præsumensque animo mortis simulacra futuræ.
Ventum erat ad montem , magnus quum sistitur infans
Aetheris ut celsi dominum , rerumque parentem
Oraret genibus flexis , ceu Christus in horto.
Sed puer haud fictas mittit de pectore voces ,
Quumque oculis geminas tendens ad sidera palmas
Hæc ait : O genitor , nutu qui concutis orbem ,
Quique humiles cælo exæquas , & ad ima superbos
Præcipitas animos parvis fortissima vincens ,
Adfer opem , maiusque annis mihi suffice robur ,
Vt nati tormenta tui , & grave funus adumbrem ,
Vnde homini largo manant tot commoda fluxu ,
Vita , decus , vires , puræ & constantia mentis.

Vix hæc : quum supera delapsus ab arce minister
Imbriferas pennis tranat velocibus auras ,
Aeternique patris fidus mandata reportat.
Adstitit , & pura seu sese in veste videndum
Obiiciens , seu clam transfundens dicta per aurem
Adloquitur puerum : Macte o virtute potenti

Ag.

Aggredere haud dubiæ certamen nobile palmæ,
Iamque humeros suppone cruci, da membra flagellis
Acribus, & pectus cultris immitibus offer.

Non cedes, puer alme, malis: nam conditor orbis
Adspirans, magnoque tibi se numine miscens
Suggeret ingentes infirma in pectora vires,
Multorum ut superes insigni laude triumphos,
Qui sibi mansuram peperere in sæcula vitam
Morte obita, & strictos cælum meruere per enses.
Euge licet poenas iam sis subiturus acerbas,
Quas ego magna voco celebris præconia famæ,
Et monumenta tui, ruptis quum vulnera costis
Sublimi e ligno ostendes, & stigmata Christi.

Talia dicta dabat fandi doctissimus ales,
Quum subito erumpunt omnes, puerumque fruentem
Colloquio superum densa obsedere corona,
Iniiciuntque manus, vinctumque per ardua ducunt
Teste polo, cunctisque simul cernentibus astris:
Nam quæ patrabant, ipsis haud magna videntur,
Nec digna ut fugerent oculati lumina cæli,
Conspectusque hominum: sed iam, quia maxima restant,
Noctis amant latebras, & sese in tuta receptant
Antra, scelusque atrox umbris horrentibus abdunt.

Quo gens cæca ruis? quamvis trans ultima curras
Aequora, desertosque agros, locaque invia quæras,
Fessa volucripedes ponunt ubi cornua cervi:
Aut Tanaim, Nilive petas septemplicis ortus,
Teque vel obscuræ condas in viscera terræ,
Ex alta veluti specula Deus omnia late,
Sive die, seu nox vastum quum amplectitur orbem,
Prospicit, atque oculis Acheronta subintrat acutis.
Nunc quoque concilium infandum videt, & videt atra
Vt fundunt lingua falsi periuria testes.
Audit ab exæolso causam Ribera sedili.
Hic nummos ipsis solvandos rite calendis

Exigere ante diem, & certo numerare lapillo
 Doctus erat, miserisque dolos versare paratus:
 Vnde amplas quæsit opes, ædesque superbas,
 Iamque suburbanos septis concluderat hortos.
 Nunc demum ignotam iuris deflexit ad artem,
 Pilatum sic fatus agens: Quid vultis, Hebræi?
 Nil obiecta probant, testes non voce cohærent.
 Esto, sit ille latro, pecoris sit abactor, & exlex:
 Aut regale decus, sacrosve adfectet honores;
 Optate, ex binis utrum dimittere vobis
 Adridet? Christumne, an tardum compede furem?
 Inclamant, mittique virum de carcere poscunt
 Furta latrocinii, gladiisque minacibus ignes
 Miscentem, inque deos convicia foeda vomentem.
 Christum autem (Christus puer est, sed ludricus) omnes
 Ad cædem clavosque petunt, ad pondera ligni.
 Tum iudex Siculos agitans sub corde tyrannos
 Invitum obstreperæ simulat se cedere turbæ,
 Ac puerum indignis quatiendum tradere loris.

Trabs alta infoditur terræ, similisque columnæ,
 In qua magna domus pars inclinata recumbit.
 Huic puer applicitus circumdat brachia nexu
 Consociata gravi, nudus stat corpore toto.
 Expromunt animos alternis ictibus acres
 Carnifices sævi, binique ad verbera fessis
 Succedunt, plagasque novas, sensumque recentem
 Incutiunt. Artus multo livore tumescunt,
 Flagraque dira sonant, sonituque impellitur antrum.
 Qualiter Aetnæi quum conflant arma gigantes
 Magnanimo gestanda duci, vel fulmina ab aure
 Nubiferi iaculanda Iovis, vi brachia tollunt,
 Alternantque vices, resonantque incudibus ictus.
 Non aliter nocturna cohors puerilia membra
 Taurino corio, lento quoque vimine cædit.
 Cælicolæ claro, penetrant quo tartara, vultu

Adspectant teneri tormentum immane puelli,
 Et votis animoque favent. Tuque optima bello
 Turba infans, regis gladios experta feroces
 Aequalem stupefacta tuum miraris acerbis
 Tot superesse malis, nec Christi nomine tantum,
 Sed veluti Christum mortem sentire cruentam.
 Et Simon numquam laus interitura Tridenti,
 Idem lacteolus puer, atque ex ubere matris
 Raptus ab Isacidis, & ligno erectus in auras,
 Transfixus clavisque manus, plantasque pusillas,
 Et corpus terebratus acu, te lumine cernit,
CHRISTOPHORE, inmoto, & poenæ gravitate fatêtur
 Se vinci, quum flagra videt liventia membris,
 Ad numerumque vocat, pluresque instare dolores
 Sentit, & in furias odia increbescere gentis
 Infantes etiam, Hesperiiis quorum alter in oris
 Urbis ad augustæ pomoeria natus & undas,
 Quas secum leni deducit flumine Iberus,
 Irruit in tumidas recutiti seminis iras,
 Christiparæ dulces caneret quæ Virginis hymnos:
 Alter apud Treviros simili prope funere mersus
 Nomine Wernerus patriæ memorabile pignus,
 In te sidereos figunt, o Guardia, vultus,
 Ut puerum adspiciant, partes & cuique tributas:
 Utque sit hic iudex, utque ille sit improbus actor,
 Hic sceleratus Anas, hic sit quoque testis iniquus,
 Ille ferus tortor, quamvis id munus obire
 Gratam adeo est cunctis. Iudex capit acre flagellum
 Oblitus decorisque sui, legumque sacrarum,
 Testis sputa iacit, pugno ferit ipse sacerdos,
 Personasque fori, confusaque munera cernas.
 Ceu tragico in luctu Pyladem qui nuper agebat,
 Belligerumque ducem, aut vastantem regna tyrannum,
 Nunc satyrum lascivus agit, tremulamque Cybelem:
 Sic illi partes mutant, sed mente furenti

Conspirant , animisque petunt concordibus omnes
 Extremas puerum ad poenas , & funus acerbum.
 Mirantur non voce queri , non hiscere labris ,
 Nec flecti ad gemitus validis potuisse lacertis.
 Ipsi & carnifices lenti segnesque videntur
 Esse sibi , fletus quod non exculpere possent
 Tam parvo in puero. Stabat velut aspera cautes ,
 Quam Boreas flatu , aut canis ferit unda procellis.
 Res miranda quidem , veterique incognita sæclo ,
 Monstra licet passim referat venanda vetustas.
 Ore tacet , cohibetque alto sub corde dolorem ,
 Dum flagra , quæ ferret , tumidis exstantia membris
 Aequarent numero , quæ sunt incussa magistro.
 Pluribus at postquam creverunt verbera nodis ,
 Extemplo incrementa puer superaddita sensit ,
 Conquestus lacrymis nimium sævire tyrannos ,
 Qui quum plorantem audirent tactumque dolore ,
 Vicimus , exclamant , fas est iam dicere Pæan ,
 Vicimus , ingemuit multo qui pisce replebat
 Retia , qui poterat supra conscendere solem ,
 Et terris æquare polos , qui monte sub alto
 Annona tenui plebis tot millia pavit .
 En qui sæpe oculis usum Titanis ademti
 Restituit , teretes volvit per lumina guttas ,
 Qui rex noster erat , servo nunc vilior adstat
 Contusus loris. Tune es divina propago ,
 Furcifer , obscænæ proles foedissima matris ,
 Tu figis leges , & quum vis , ipse refigis ?
 Talia sacrilega vibrabat toxica lingua
 Progenies invisa astris , infestaque Christo ,
 Et sese ad poenas stimulabat sæva recentes ,
 Maiorum quærens irritamenta malorum :
 Nam flagra lassatæ iam sunt fastidia dextræ.
 Ergo brevem flexu capiti posuere coronam.
 Spina nocens hæret cerebro , magnumque dolorem

Per venas introrsum adigit , rigat aurea sanguis
 Lumina , purpureasque genas & eburnea colla.
 Neve vacet poena pars corporis ulla , tenaces
 Subiiciunt pedibus sentes , scapulasque flagelis
 Concisas refricat morsu paliurus acuto.

O præceps furor , o rabidi inclementia cordis ,
 Ne propera , nox multa manet , lentoque Triones
 Ducunt plaustra gradu : cessent tormenta sequestra
 Intermissa mora , dum sese colligit infans
 Ad pugnam , viresque novas animumque resumit.
 Ne mala continuo subeat tam grandia ductu ,
 Plus cruciant suspensa diu. Vix tempora duri
 Confixere rubi , quum protinus incutit ictus
 Solis inarescens radiis , nodosaque arundo.
 Sputa volant , & frontis honos ac gratia vultus
 Humoris foetore latet. Rex maxime regum ,
 Fatur , ave , tibi terra patens , tibi subditur æquor ,
 Et nos ecce tuis proni damus oscula plantis.
 Quam pulchrum diadema caput venerabile cingit ?
 Pro gemmis tribuli , pro sceptro est canna palustris ,
 Murice pro Tyrio suffusus sanguine livor
 Membra tegit : nos turba sumus , quæ claudit utrumque
 Ense latus. Salve , o mundi clarissime rector ,
 Salve , & digna tuis iam suscipe præmia factis.

His illi atque aliis iaciunt convicia verbis.
 Tum præses sacri testatus numina cæli
 Lavit utramque manum tanto se crimine solvens ,
 Ac demum ligno figendum tradidit alto
 Insontem furia cedens , precibusque luporum
 Clamantum , duramque crucem clavosque petentum.
 Tu mihi nunc , Deus , ora move , mihi coepta secunda
 Adlabens , viresque novas in carmina funde.
 Numquam alias humeros sensi sub pondere tanto
 Succubuisse meos , nec se locus obtulit umquam ,
 Quo magis optarim divini numinis auram ,

Vt portum ex alto adspiciens vada tuta tenerem.
 Narrandum subit ecce nefas, quo grandius ullum
 Numquam posteritas cernet, nec sæcla priorum
 Viderunt quondam, quamvis habuere Neronēs,
 Marmaricasque feras, aliena & voce gementes
 Aeris opus tauros. Nihil hæc, aut parva fuerunt,
 Si scelera & cædem, cruciatus, vulnera, casus
 Speluncæ immanis reputes, & nocte sub una
 Annales rerum tacitus cum mente revolvās.

CruX gravis infanti gestanda imponitur, ille
 Sponte subit se maius onus, perque aspera fertur
 Culmina saxosæ rupis deductus ab antro,
 Vt plus nitendo tanta sub mole laboret.
 Pondere depressus vestigia lubrica figit,
 Sæpe etiam titubante gradu per lævia tendens
 Labitur: at lignum flexis tenet usque lacertis,
 Oscula dat ligno, cum ligno tollitur una,
 Vt pedibus loca senta premat. Quatit halitus artus
 Crebrior, & salsis sudor fluit undique rivis.
 Quid iam compressos digitis puerilibus angues
 Fama canat, vatesque ferant super astra labores
 Herculis invicti, partosque ex Dite triumphos?
 Monstra licet domuit rictu metuenda trifauci,
 Sustinuitque humeris immensa volumina cæli,
CHRISTOPHORI fortasse crucem tolerare nequiret,
 Cuius vivifico præcordia compluit imbre
 Ipse Deus sese insinuans, viresque potentes
 Sufficit, heroas magnos ut robore vincat.
 Dumque evincit iter durum, dum transit anhelans
 Saxa effusa solo, sublimi ex æthere cernit
 Aerumnas pueri ingentes oblita laboris
 Cynthia clara sui, cæloque immobilis hæret
 Attonitæ similis; noctemque Aurora morari
 Plus solito queritur lecto iam fessa senili,
 Et per furta novum fieri putat inscia rerum

Amphitroniaden , Phoebumque impendere lucem.

Postquam in speluncam venerandi simia Christi
 Devenit , lignum ex humeris deponit , & illi
 Veste tegunt longa prærupti montis hiatus ,
 Ne vox , aut liquidas prodiret lumen in auras
 Indicium sceleris. Vacuo crux sternitur antro ,
 Malleus elicitur , resonant ad vulnera clavi ,
 Lataque pelvis adest , & corda novacula quærens.
 Iudæis rabidi gliscit violentia cordis ,
 Ne forte extremo scæne feralis in actu
 Corruerent. Chlamydem exiuitur venerabilis infans ,
 Non vultu velut ante rosas , non aurea vincens
 Astra comis , totus sed iam mutatus ab illo ,
 Qui forma ardentis animis spirabat amores.
 Ora fluunt tabo , cruor & suffusus ocellis
 Aufert omne decus , pauci stant ordine dentes ,
 Labra tument , lacerosque caput de vertice crines
 Spargit , & obliquis livescunt membra flagellis.
 Non qui purpureos exacto vere racemos
 Calcat , & expressos fundit per prela liquores ,
 Squallet tot corpus maculis , & fæcibus unctus ,
 Sanguineas quot habet guttas , & vulnera toto
 Corpore deformis puer , & vix cognitus ipsi ,
 Qui rapuit stantem sacri sub limine templi.
 Sed pulchro licet ore sibi coniungere mentes
 Non valeat , pietate tamen vel saxa moveret ,
 Ni tam crudeles esset delapsus in hostes.
 Non sunt flagra satis , nec tot convicia linguæ ,
 Nec pugnis violasse genas , faciemque venustam ,
 Aut læsisse rubis dignissima tempora lauro ;
 Ecce cruci scapulas infans plantasque manusque
 Admoveret , haud totum dimensus corpore lignum.
 Hæreat ut pendens clavis transfigitur imis ,
 Horrisonosque cadens excercet malleus ictus ,
 Perque trabis latæ nodos transmittit acuti

Duritiam ferri. Chordis puer ipse canoris
 Tensior erigitur, nec crux, cui fixus inhæret,
 Infoditur tellure, suo se pondere firmat
 Speluncæ dorso incumbens. Gens improba ludit
 De more, & curvant ut foeda ciconia collum.
 Si Deus est, descendat, ait, sibi consulat ipse,
 Corpora qui clausis dudum mandata sepulcris
 Ad puras iterum revocabat luminis auras.
 Hæc illi, atque etiam mordax in pocula vinum
 Admouisse ori fama est, ne forsitan inausum
 Quid sinerent, Christi funus quod triste referret.
 Messuras, nondum cuius deferbuit ira
 Tot saturata malis, aliquid nunc addere tentat
 Marte suo inventum, ne per vestigia patrum
 Curreret, & notas inglorius iret in artes.
 Abscindit cultro tenues per brachia venas
 Fixa cruci, pelvisque capit sitibunda cruorem,
 Aspera ne fluxu macularet saxa rubenti
 Fusus humi, factique foret damnabilis index.
 Exhausto prope iam pueri de corpore sanguis
 Fluxerat, & raris manabant vulnera guttis,
 Venarum quum sector atrox (seu pectoris æstu
 Nubilus, obfusaque oculos caligine noctis,
 Sive volente Deo, dextram qui duxit iniquam,
 Vt faceret vulnus, Christo quod cuspide miles
 Fecerat eliciens puro cum sanguine lympham)
 Percussit dextrum ferro latus, intima quærens
 Corda manu, & digitis vellens spiramina vitæ.
 Tum puer: Hac quid quæris, ait, sævissime tortor?
 Si cordis latebras nostri rimaris, aberras;
 Ad lævum te verte latus, nec plura loquutus.
 Ille opus inceprat rursus, cultroque mamillam
 Percutit oppositam, magnique foraminis instar
 Rimam aperit, diram qua condat in ilia dextram.
 Molle iecur, fibras occultaque viscera tactu

Lædit, in optati donec penetralia cordis
 Incidit. Hoc postquam digitis atque unguibus atris
 Attigit, actutum vitali e sede revulsit,
 Exoptans oculis tantum iam cernere pignus,
 Per varios casus, per tot discrimina partum.
 Pendet onus lugubre puer, sine sanguine corpus,
 Vertice demisso veluti flos natus in agris,
 Cui decus & formam vomer crudelis ademit.
 Sicne, infans divine, rigent tibi frigore membra?
 Sic palles ut cera recens? sic lividus ore
 Ostendis convulsa suis præcordia claustris?
 O sitis humani numquam satiata cruoris?
 O vis, o feritas imis innata medullis?
 Corporis abstrusos tangis, Messura, recessus,
 Crudelisque tepet manus intra viscera vastans
 Naturæ vigilantis opus, mirumque laborem,
 Nec tua tam blando mollescit dextera tactu.
 Misit ubi digitum lateris per vulnus aperti
 Discipulus dubitans, clavorumque attigit ictus,
 Continuo senssit liquefactum pectus amore,
 Expulit & mentis tenebras, lumenque recepit.
 Tu vero truculenta lues, furialis Erynnis,
 Fax hominum, gentisque malæ deterrima proles,
 Contrectans pueri fibras & mollia corda,
 Durior efficeris, sævoque Lycaone peior.
 Turres & magnos feriunt cita fulmina montes,
 Ventus in obiectas frangit sua sibila quercus,
 Et maris unda procax scopulis illisa resultat.
 Languescit virtus, nec quo se prodat, habebit,
 Si nihil obstiterit. Nulla est victoria belli,
 Si sudore vacet, si det qui vincitur, hosti
 Vltro ad vincla manus, Martemque capessat inermis.
 Is sacrata Iovi scandat Capitolia curru,
 Qui valido instructas domuit tirone phalanges,
 Vique viam fecit conferta per agmina pugnans.

Vsque adeo oppositas pulchrum est evincere moles.
 Qui tamen imbellem puerum vix ora moventem
 Verbera tot diramque necem tolerare coegit,
 Quod decus, aut quanta peperit sibi laude triumphum?
 Crudeles Decii, crudelia monstra Neronēs
 Non nisi maiores quærebant undique prædas,
 Pontifices atate graves, linguaque disertos
 Præcones fidei, & iuvenes splendidibus armis
 Conspicuos, animisque duces in bella ruentes.
 Hos variis vexare modis, religare catenis,
 Attenuare fame, vastumque immittere in æquor
 Ducebant pulchrum: namque apta laboribus ætas,
 Et mentis vis acris erat, sensusque vigebat.
 • Spernebant pueros, culices velut Indica parvos
 Bellua contemnit, nec dignos esse putabant,
 In quos evomerent iras, poenasque virorum.
 Cæsarei quoque iura fori puerilibus annis
 Prospiciunt, quibus error abest & prava voluntas.
 Nec non sæpe feræ (si vera est fama) pueros
 Expositos auris dudum, cæloque patenti
 Naturæ immemores fidis aluere papillis.
 Capra Iovi lac dulce dedit, quum fulmina nondum
 Posset habere manu, nec ferre sub alite fraudem.
 Et lupa nutritivis vagitibus excita fratres
 Marte satos, genus unde tibi, Romane, superbum.
 Effera bruta fame, regum decreta, tyranni
 Aetati parcunt fragili, vitamque tuentur
 Criminis expertem, subeat ne funus acerbum,
 Neve det immeritas, nequeat quum lædere, poenas:
 Et tamen hi, quibus antra placent, gens sæva piique
 Sanguinis hostis atrox ausa est contemnere leges,
 Et puerum mactare sacrum, quo maius ab alto
 Aethere nil umquam vidit crinitus Apollo,
 Sed neque posteritas sæclis revoluta videbit.
 Debuit esse satis probris onerasse, malisque

Innumeris, dum sensus erat, dum vita manebat.
 Nil iam debentem superis, & lumine cassum
 Vexant Isacidæ duri, atque ab stipite tractum
 Conculcant pedibus, perque antrum ignobile raptant.
 Mandandumne foret telluri exsangue cadaver,
 An magis incultos spargendum in frusta per agros,
 Ut fratrem perhibent quondam laniasse Medeam,
 Ambigitur. Corvis pars censet edacibus illud
 Tradendum: pars Christiadam vult ponere mensis
 Pro missu, & lauto genialis munere coenæ.
 Pluribus illa tamen potior sententia visa est,
 Admissum sepelire solo cum corpore crimen:
 Ut puer egregius, qui Christum mole laborum
 Expressit moriens, tumulatus & ipse referret.

Est locus haud longe speluncæ a faucibus atris
 Valle cava distans, ubi primum Guardia dives
 Fundamenta suis fertur posuisse colonis.
 Mutato nunc illa loco se nubibus æquat.
 Antiquæ remanent urbis vestigia nullis
 Imbribus, aut ævi morsu deleta ruentis.
 In primis exstat sacrum tibi, Virgo, sacellum,
 Virgo Dei genitrix, mundi tutela labantis,
 Relligione frequens, donis precibusque piorum.
 Hoc prope despectus terra puer abditur ima,
 Magnanimus puer ille, canet quem fama superstes,
 Cuius & indictis adscribet nomina fastis.

HIERONYMI RAMIRI
DE RAPTU INNOCENTIS
MARTYRIS GVARDIENSIS

LIBER IV.

 VAM gravis arbor erat, rigidisque asperrima necdis
 Quæ tenuit Christi tam duro stipite membra?
 Florigera non fronde virens, sed spreta tot annos,
 Atque æstus cælique imbres perpessa cadentes
 Aruerat divulsa solo: postquam illa cruore
 Tincta Dei maduit corpus complexa sacratum,
 Floruit, & Stygias radices egit in oras,
 Astraque, & oclusum reseravit vertice cælum,
 Complectens ramis, & inumbrans frondibus orbem.
 Salve, teque genu supplex & thure Sabæo
 Infidus veneretur Arabs, & ad oscula pronos
 Submittat vultus, meritosque indicat honores,
 Crux ꝑ sancta Dei, silvæ decus. En pavet ingens
 Cerberus, & vanum premit ad tua nomina murmur,
 Et trepidi toto litant Acheronte Cerastæ.
 Illa olim æthereo Paradisi consita in horto
 Arbor opaca ferax, quæ dulci tempora gustu
 Inconsumta dabat, vitamque, annosque perennes,
 Signabat virtute crucem, quæ contulit orbi,
 Morte triumphata, mortis contemnere vires.
 Iure igitur, crux alma, pio tibi fumat odore
 Ignis, & excelso te magni in vertice reges
 Sublimem gestare solent, auroque nitentem.
 Dat pulchras tibi terra rosas, tibi concinit æther
 Eximias laudes, vates tibi carmina fundunt,

Quando Dei crudo tenuisti brachia ligno,
 Transfixosque pedes ferro, & liventia membra.
 Ipse quoque infirmis te sum veneratus ab annis,
 Et mea victrici munivi pectora signo,
 Ne ruerent labefacta malis aut dæmonis astu.
 Parcito tam iusto, lector studiose, labori,
 Sic nunc Musa canit sacri vexilla triumphi,
 Et vulgata crucis tentat miracula referre,
 Qua Deus omnipotens, & qua puer ille pependit,
 Cuius in adflictis experta est Guardia rebus
 Semper opem facilem, pæsensque ex æthere numen.
 Ergo ades, & nostris placidus nunc adnue coeptis.

Spirabat tumidas animo Maxentius iras,
 Danubiique amplas compleverat agmine ripas,
 Adfectans terras ac æthera more gigantum.
 Mille acies ductabat ovans currusque superbos,
 Et vix armatas capiebant rura phalanges.
 Vicini circum populi, totusque tremebat
 Orbis, & immani curvabat sceptrata tyranno.
 Constantinus opes tanti dum pensitat hostis,
 Seque videns equitum turmis ad bella minorem,
 Nec tam præstantes sub signis ferre cohortes,
 Mæstus erat, curaque animum percussus edaci,
 Non poterat dulci committere lumina somno,
 Cernere nec vultu cæli convexa sereno.
 Volvebat tacitus secum, quibus artibus hostem
 Luderet, aut sævæ posset se opponere pugna.
 Deplorata quidem cernebat cuncta, nec ullum
 Suppetere auxilium, quo regna cadentia firmet,
 Ni Deus ipse polo tribuat miseratus ab alto.
 Evictus tandem curis, pressusque sopore,
 Non plumis lecto exstructo regalia membra
 Committit, nec fulcra premit substrata tapetis:
 Sed solio innitens somnum vix tradit ocellis.
 Alta regebat equos iam luna, atque ultimus ignis

In cineres resolutus erat , gallique priores
 Ediderant cantus , thalamoque Aurora cubabat :
 Quum subito igniferis descendens nuntius astris
 Adloquitur regem. Vanum depone timorem ,
 Suspice & in cælum placido , dux inclite , vultu.
 Ille graves oculos cælo defigit in alto ,
 Invictæque crucis cernit mirabile signum ,
 Cui circum titulus nitido fulgebat in auro :
Victor in hoc signo referes ex hoste triumphos.
 Confestim Princeps detergit pollice somnum ,
 Seque levat , magnisque replet clamoribus aulam
 Arma petens , clypeumque sibi fulgore micantem ,
 Poscit equum , iam iamque cupit dare fræna volanti
 Per medias acies , hostemque invadere ferro.

Ast ubi Phoebea lustrata est lampade tellus ,
 Fugeruntque atræ discusa umbracula noctis.
 Decrevit campo se Constantinus aperto
 Fundere , & ad pugnam sensim prodire cruentam.
 Prævia signa gerit sacro circumlita signo ,
 Quod clausis oculis vidit sub nocte silenti.
 Buccina rauca sonat , Martemque accendit ad arma.
 Hinc turmas ferus ille suas Maxentius urget
 Ad belli feralis opus , stimulatque fremendo.
 Illinc oppositæ procedunt ordine gentes
 Portantes fidei vexilla salubria nostræ.
 Fit cædes utrimque , quatit cælum undique clamor.
 Corpora multa cadunt , & inundat sanguine tellus.
 Iam trepidat pedibusque labat Maxentius ægris ,
 Corripiente metu : crucis impenetrabile robur
 Tunc primum sensit , quum vinci posse negabat.
 Ergo quum dæmon ligni simulacra verendi
 Adspiceret iam thure coli votisque piorum ,
 Eius ut effigiem penitus deleret in orbe ,
 Iudæis dedit hanc mentem , ut sub viscera terræ
 Ima crucem Christi inforderent , simul atque latronum.

Gem-

Gemma nitens , mundi que salus immersa latebat
 Ignota tellure diu , & quo fallere possent
 Lumina quærentum , Veneris de marmore factæ
 Imposuere super simulacrum ignobile gentes.

Non tulit omnipotens genitor , qui prospicit alto
 Cuncta polo , abstrusis terræ latitare sub umbris
 Pondera sancta crucis scapulis admota beatis.
 Admonet in somnis Helenam , cui tempus utrumque
 Cingebat diadema potens , ut præpete cursu
 Quæsitura crucem Solymas properaret ad arces.
 Illa volat montes transmittens , flumina , valles ,
 Devenitque locum , quo crux despecta iacebat.
 Fossores agitare iubet regina lacertos ,
 Ac tam præstantem manibus iuvat ipsa laborem.
 Nunc versat nitidos turba spectante ligones ,
 Egerit & terram , cophinisque capacibus effert.
 Nunc quoque cessantes opera ad præclara lacessit
 Prompta manu , validosque cupit superare colonos.
 Tres animosa cruces invenit femina tandem ,
 Altius effossa terra , nec scire valebat
 De tribus appensi quæ crux foret inclita Christi.
 Quandoquidem titulus trunco divulsus ab ipso
 Non poterat plane rem definire latentem.
 Macharius præsul divino numine plenus ,
 Qui Solymas pascebat oves , verboque salubri
 Reddebat pingues , dubiis fert lumina rebus.
 Nam spectare placet quænam de pluribus arbor
 Vna foret , Christi quondam perfusa cruore.

Femina iam pridem morbo cruciata iacebat ,
 Et desperata plorabat mæsta salute.
 Nil huic profuerat medicis Epidaurius herbis ,
 Vitaque iam tenui pendebat languida filo.
 Egregius pastor fuerant quæ ligna latronum ,
 Admouet ægrotæ , sed fracto in corpore nullam
 Sentit opem , pedibusque gravis velut ante vacillat.

At

At postquam Domini tetigit crux alta iacentem,
 Redditus est membris vigor, & vis pristina cordi.
 Pallor ab ore fugit, macies iam pulsa recedit.
 Tunc Helena ut lignum vidit cæleste repertum,
 Inflexit genua, & palmas ad sidera tendit,
 Grata saluifero defigens oscula trunco.
 Inque loco, thesaurus ubi latitaverat ingens,
 Erexit regina potens memorabile templum,
 Atque aras centum niveas, & lumina centum
 Victuris semper posuit lucentia flammis.
 Ex illo Cæsar Christi iam sacra professus
 Edicto vetuit, ne crux sit poena nocentum.
 Lex hæc ad nostros firmissima manserat annos.
 Rescudit hanc nemo, cuncti violare timebant:
 Impia gens donec tenebroso clausa sub antro
 Ausa fuit iustam longo post tempore legem
 Solvere, & augustas primum contemnere voces:
 Quam te, parve puer, divulgum ex ubere matris
 Sustulit in lignum, quod per iuga celsa trahebas.
 Hæ tuæ erunt laudes, hæc sint solatia mortis,
 Quod purus sceleris poenas pro sonte dedisti.
 Dic, o quæ potuit contingere laurea fronti
 Pulchrior ulla tuæ, decus aut virtutis adultæ,
 Quam fieri similem meruisse per omnia Christo?
 Ille insons, tu labe cares. Tulit ille flagella,
 Tu quoque das teneros loris crudelibus artus.
 Ille cruentatos terebrato in vertice sentes,
 Perfossumque latus mucrone ostentat acuto:
 Et tibi vulnificam posuit gens dira coronam,
 Purus & inciso fluxit de pectore sanguis.
 Præbuit immiti liventia brachia ligno
 Christus, & infixas sociavit vulnere plantas:
 Crux etiam in superas, puer o, te sustulit auras
 Hærentem clavis sub iniqui pondere ligni.
 Denique calcata Christus de morte triumphat

Sidereas scandens agili cum corpore sedes :
 Et tu sublimi raperis super astra volatu
 Corporis exuviis , carnisque indutus amictu.

Sed cur tam gracili tento percurrere versu
 Divinæ miracula crucis? mihi ferrea quamvis
 Lingua sonet , vocemque ærato e gutture fundat ;
 Castaliæ quamvis agitent præcordia Musæ ,
 Mæoniumque melos possim superare canendo ,
 Illa equidem numquam , quum sint tam multa , referrem.
 Tu , lector , dispersa legas , utque optima quondam
 Femina silvarum cultrix , parcissima victu ,
 Grande Paretoniæ decus & laus unica terræ
 Hoc signo munita sacro transiverit undas
 Sicca pede , & rabidos sopiverit ipsa dracones.
 Nec non invenies libris exempla vetustis ,
 Quæ deceant tetro spumantia vasa veneno
 Sumta viro intrepide , qui Pathmi in littore signans
 Corda cruce innumeris exemit tuta periclis.
 Sese etiam obiiciet populis cantatus Iberis
 Paschalis , qui signa manu victricia portans
 Agmina per , densasque acies evasis inermis ,
 Ad Navas quando commissa est pugna Tolosæ.
 Sed mihi iam per prata crucis silvasque vaganti
 Fontibus irriguas , & multo flore vigentes ,
 Consueto tandem liceat decurrere campo.

O scelera , o mores , o corda impura nocentum
 Dedita nequitia , vitiisque accincta nefandis?
 Si semel improbitas claustris se effundat apertis
 Impunita manens , ausuque exsultet inulto ,
 Gliscit , & abiectis fertur rationis habenis
 Per quodcumque nefas : illam non optima virtus ,
 Non monita aut lacrymæ possunt inhibere volantem.
 Tantum poena solet cives compescere pravos.

Ceu silva in magna late quum maximus ignis
 Per ramos frondesque furit , dumosque iacentes

Flante Noto, nisi forte manus robusta coloni
 Vicinas quercus cædat splendente securi,
 In fumum cineremque ruat nemus omne necesse est:
 Crimina non aliter successu elata secundo
 Lascivire solent, reprimat nisi dextera vindex.
 Coniurata cohors victoris more triumphat,
 Moliturque novis cumulare piacula culpis:
 Quum tantum patrasse nefas impune videret:
 En maiora parat: nihil est demergere leto
CHRISTOPHORVM, Christum tentat violare veneno
 Impius æditimus, terrisque invisus & astris
 Servabat templum, cui primas Guardia fruges
 Læta offert, Cereris spicas, Bacchique racemos.
 Nullus eum ingressu, divumque arcebat ab aris,
 Sive intrare die, seu clauso vellet Olympo:
 Quandoquidem poterat commissis clavibus ambas
 Templi aperire fores, dentato & iungere ferro.
 Isacidæ hunc adeunt, quando prognatus eisdem
 Esset avis, coeptis atque opportunus iniquis.
 Promittunt illi vestem post terga fluentem
 Triginta appensam drachmis, qua in funera nostri
 Utuntur cives pulla ferrugine tecti,
 Si furto abstractum corpus venerabile Christi
 Traderet occulti miscenda ad vasa veneni.
 Conditio placuit. Tum custos ille sacrorum
 Pessimus, adlectus vili mercede nigrantes
 Exspectat tenebras, atque astra cadentia cælo.
 Cuncta tacent, matresque colos vigilemque laborem
 Deposuere, gravi perflantes pectore somnum,
 Quum sese ad templum scelerato proripit ausu.
 Dextra gerit claves, ferro quas abdit in imo,
 Impellensque fores sensim de cardine movit.
 Ingressus loca nota petit, flammaque maligna
 Ductus ad oclusi tendit sacraria Christi,
 Contrectatque manu. Cur non polus intonat ingens,

H

Et

Et Pater omnipotens iaculatur fulmina dextra?
 Cur triplices furias rabidus non evomit Orcus
 Vlturas tam grande scelus, fibrisque piandum.
 Si, quia declivem tetigisset federis arcam,
 Vindicta periit cunctis trepidantibus Oza:
 Cur tu, summe Pater, duro qui crimina vultu
 Prospicis, & damnas aeterno carcere sontes,
 Dedecus illatum nato, furtumque nefandum
 Perfers, & fracto cælum non corrui axe?
 Terra timet, manesque pavent, superique tremiscunt,
 Aligerumque chori, fragili quum panis amictu
 Velatum adspiciunt Christum, nec tangere quisquam
 Audet sacratas aras, ubi rite sacerdos
 Pro nobis offert tam puri velleris agnum:
 Et iuvenis non mente pavens, non corda timore
 Perculsus, spretaque Dei pietate fideque,
 Christum, pro facinus! digitis squallentibus audet
 Surripere ex adytis, & iniquæ tradere genti.

Ergo successu lati, votisque potiti,
 Quum coeptis magis atque magis fortuna faveret,
 Concipiunt animos, & iam sibi plurima fingunt
 Spe vana elati nimium, rebusque secundis.
 Vasa fore haud dubie cunctis letalia credunt,
 Quæ miscere parant. Iam iam genus omne piorum,
 Censores sacros fidei patresque verendos,
 Matres atque viros, pueros tenerasque puellas,
 Innocuosque greges ovium, pecorumque magistros
 Casuros rabidi sperant ardore veneni,
 Et sese Hesperias habituros sceptras per oras.
 Plurima iam magno designant iugera templo,
 Quod referat Salomonis opus, iam victima Phases
 Quæritur, & ritus properant renovare sepultos.

Vnus Mesuras crucis infestissimus hostis
 Deligitur coetu ex omni, qui sacra beati
 Corda ferat pueri magno cum pignore Christi.

Mittitur ad socios qui Zamorana colentes
 Moenia legiferi servabant dogmata Mosis
 Interdicta piis, ut iniquam disceret artem,
 Lurida qua possent aconita parare bibenti.
 Sublimi legatus equo per strata viarum
 Advehitur, superatque cito fastigia cursu
 Cantillans. Illum circumstant agmina divum,
 Alituumque acies venerans comitatur euntem,
 Quod posita in panno pueri præcordia vili,
 Et dominum tenui gereret velamine tectum.
 Adriperent hostes Stygii post terga sequentes
 Sacrilegum furem, vivumque in tartara ferrent:
 Ni superi expellant furias in flagra ruentes.
 Sed passu quamvis procedat lenta moroso
 Ira Dei, at iusta quum punit crimina poena,
 Supplicii gravitate moras compensat, & acrem
 Vindictam sumit, ne felix culpa triumphet.
 Sicut avem volucris qui vult configere telo
 Fronde super viridi, vel celso in culmine tecti,
 Quo magis adducit retrahitque ad pectora nervum
 Cunctanti dextra, citius volat acta sagitta,
 Et ferit incautam graviori vulnere prædam:
 Sic Deus omnipotens iram si colligat omnem,
 Consuevit delicta manu punire severa.
 Mesuras licet ipse sibi supplaudit, & alto
 Lætitiæ motu exsultat, iam poena minatur,
 Corripiat quæ immane nefas ardente camino.
 In mortem ruit ecce suam: nam moenia postquam
 Est Abulæ ingressus saxo fundata vetusto,
 Frenum demit equo, removentur ephippia costis,
 Et palea & multis saturat præsepia granis.
 Detrahit e pedibus calcaria, pulvere plena
 Excutitur vestis, faciem lavat inde manusque,
 Conceptos pellens undis argentibus æstus.
 Utque oculos hominum specie virtutis & umbra

Falleret , appropereat Christi genitricis in ædem ,
 Fundat ut ore preces : quo postquam perfidus intrat ,
 Lustrali se spargit aqua vestigia flectens ,
 Equè sinu promit detersum pomice librum ,
 Obtectum corio lævi , minioque rubentem ,
 Hostia ubi iucunda Deo compressa latebat .

Se versus simulat vatis recitare canoros ,
 Psalmographi vatis , cithara qui dulce canebat ,
 Mussanti sed labra sono , non corda movebat
 Marmora & infractum circum gestantia ferrum .

Vir quidam tunc forte aderat , qui pronus ad aras
 Aurea supplicibus pulsabat sidera votis

Ora rigans lacrymis , quatiens & pectora palmis .
 Sed precibus fuis consueta in tecta revertens

Respicit ecce virum multo splendore micantem :

Nam liber , immotis in quem spectabat ocellis ,

Ardentes spargit radios ignemque coruscum ,

Ceu lampas Phœbæa vomit , quia Christus in illo est .

Territus hoc monstro totos expalluit artus

Ille pius divum cultor , secumque putabat

Plebeia de fæce hominem , natumque pudenda

Alluvie scelerum , sublimi ex æthere lapsum :

Quod multa obsessum radiorum luce videret .

Oscula fixisset pedibus , sed luminis ardor

Perstringens oculos , & mens correpta timore

Ire vetat propius . Postquam lux alma resedit ,

Egreditur templo gentis legatus iniquæ ,

Pone subit testis , tacitusque observat euntem ,

Exploratque omnes aditus , quo tendere pergat ,

Atque ubi iam tandem sero se vespere condat .

Postquam hospes notas pervenit lætus in ædes ,

Indigena ad patres vitæ morumque magistros ,

Qui rebus fidei præsent , miracula defert

Visa sibi , ac tali coram sermone profatur :

Egregii proceres , rara decus urbis & orbis ,

Per quos alma fides animis immota piorum
 Floret , & evictis ecclesia sancta procellis :
 Vos precor huc hilari mentes convertite vultu ,
 Iudicioque gravi , trutinæque examine recto
 Pensate , o patres , rari miracula casus :
 Quandoquidem vestrum est falso discernere verum ,
 Et certa obscuris proferre oracula rebus.
 Fundebam de more preces , veniamque malorum
 Poscebam lacrymans niveas ad Virginis aras ,
 Quæ peperit sine labe Deum : quum pergere vellem ,
 Votaque fecissem superis , superumque parenti ,
 Adspicio quemdam seu cæli e civibus unum ,
 Seu magicas vafro gestantem in pectore fraudes :
 In dubio res est , id vos expendite , patres ,
 Qui genibus flexis venerans altaria divum
 In vocem vix labra movet , librumque tenebat ,
 Quem tactu innocuo circum , mirabile dictu !
 Lambit flamma micans , ut quondam fertur in agro
 Exarsisse rubus magno haud violatus ab igne.
 Si studia & mores hominis , si discere vitam
 Vultis , & unde satus , quid nostris captet in oris ,
 Quove petat ; sit latro ferox , an perfidus hostis ,
 Vel potius superis gratus sine crimine vivat ,
 Ostendam vobis tectis quibus ille quiescit .

Dixerat. Eximius procerum sapiensque senatus
 Decrevit sacrum ducatur ut ante tribunal
 Hospes dicturus causam. Clam mittitur illuc,
 Qui trahat incautum tenebrosa in vincula furem.
 Ille cibus ventrem lautis atque ora replebat ,
 Dulciaque annosi libabat pocula Bacchi ,
 Quum motæ crepuere fores. Color excidit ore ,
 Lingua hæret , titubantque pedes , stupefacta tremiscunt
 Ossa gelu : ut primum licetor penetravit in ædes.
 Quæ gazæ , quæ scepra ducum , quæ purpura regum ,
 Aut quæ delitiæ , quæ luxu effusa voluptas

Gravior esse potest, quam præstantissima virtus,
 Aut mentis secreta quies? Qui criminis expertus
 Vivit, nec palleat culpa sibi conscius ulla,
 Non ventos imbresque timet, non fulminis iras
 Horrescit, licet astra cadant, legesque minentur,
 Ponit corde metus, & in aurem dormit utramque.
 At qui nequitia, scelerumque libidine plenus
 Transigit infelix ævum, terretur inani
 Murmure, sequæ pavet, dulci nec lumina somno
 Declinat, nusquamque potest sibi vivere tuto,
 Quamvis lustra colat, vastis & montibus erret.
 Quam melius, si mente deum, si dogmata patrum
 Amplectens, Mosis non deflexisset ad umbras
 Proditor hic Christi manifesto proditus igne?

En trahitur, diroque latens sub pectore crimen
 Præ se fert vultu, cæloque abstractus aperto
 Consuetas non ore dapes, non pocula tangit,
 Sed saxo similis tacet atque immobilis hæret.
 Ceu quum per frondes nemorum, ramosque virentes
 Advolitat philomela loquax, si callidus auceps
 Deceptam tenui iunco vel vimine condatur,
 Moesta silet, nec libat aquam, nec vescitur esca:
 Sic ille obscuri mandatus carceris umbris
 Tristitia languet: moerenti præta recursant
 Amissa, & patrios lacrymans reminiscitur agros.
 Sistitur ante patres fidei iurisque columnas,
 Atque unus, cui longa ætas & plurima virtus
 Iudicii partes concessit habere priores,
 Voce reum adloquitur: Quo cursum dirigis, hospes?
 Quod genus? aut quæ causa viæ? Tene appulit isthuc
 Error? consilio venis animoque volente?
 Fare age, quis circum nitido te lumine sepsit.

Ille oculis humili paululum tellure moratis
 Sustulit ad cælum palmas: Te, numen Olympi,
 Testor, ait, te, Virgo parens, vos sidera testor,

Et

Et te , qui claro lustras , sol , omnia vultu ,
 Me nulli nocuisse umquam , nec crimine tantum
 Demeruisse malum. Non quovis transfuga vento
 Deserui vexilla ducis , non sæva bibenti
 Vasa propinavi , Petri neque liquimus aras.
 Sum pius , antiquo gentis sum sanguine cretus ,
 Quæ pinguem attrito suspendit vomere terram ,
 Nunc ubi se valido circumdat Guardia muro ,
 Guardia dives opum , glebarumque ubere felix ,
 Plena mero dulci , ramisque virentis olivæ.
 Zamoræ recta alta peto visurus amicos.
 Non igne armamus dextra , non urimus agros ,
 Ardentesve faces hominum iaculamur in aedes.
 Ergo si cura est recti mortalibus usquam ,
 Si veri studium viget , & sine crimine vitam
 Transegisse iuvat , me nunc absolvite , patres ,
 Et liceat tandem coeptos persolvere cursus.

At iudex blandæ suetus non credere fronti
 Tortorem accersit. Strictis venit ille lacertis ,
 Ore ferox , funesque gerit resonasque catenas ,
 Et manicas , & vincla pedes nexura fugaces.
 Ligneus hic substratur equus , qui membra negantum
 Funico nexu constrictisque orbibus urget.
 Illic stant plenæ lymphis manantibus urnæ ,
 Humida quæ tenues rapiant per guttura vittas ,
 Tormenti genus. Vt poenas ante ora cruentas
 Mesuras instare videt , formidine torpent
 Membra gravi , tædetque viæ , tædetque veneni.
 Sed tunc maiori coepit trepidare tumultu ,
 Demere quum voluit tortor de corpore vestem ,
 Nudatos dolor ut premeret vehementior artus.
 Iam muta in claras erumpunt pectora voces ,
 Iam crimen vulgare placet cogente timore.
 Ergo sic loquitur toto mirante senatu.

Quum nihil hic prosit falsos componere vultus ,
 Nec

Nec lacrymis simulare scelus , quum fallere nemo
 Vos valeat , patres , vincat licet arte Sinonem ,
 Quandoquidem Deus est , qui vobis abdita pandit ,
 Audite , æthereas dum singula ferre sub auras
 Conor , & occulti miracula prodere facti.
 Ipse ego nutricis fateor cum lacte vetustus
 Exsuxi ritus Mosis , vestigia patrum
 Iam damnata sequens : mihi plus Synagoga placebat ,
 Inflatas quam cymba Petri iactata per undas.
 Sunt multi sectæ socii , sunt pulpita , classes ,
 Et loca sunt nobis coetu celebrata frequenti ,
 In quibus antiquæ profitemur dogmata legis
 Ad muros , liquidis quos Guardia nubibus æquat.
 Christicolas , Christumque ipsum , cælique Quirites
 Despuimus cuncti , atque odio execramur acerbo.
 Nil animo mentique subit noctuque diuque ,
 Quam rutilas per rura faces , per templa domosque
 Mittere Christiadam , cunctosque absumere ferro.
 Rumor erat gentes inter dispersus Hebræas
 Nuper apud Rhodanum nostro de littore pulsos
 Iudæos latices atro vitiasse veneno.
 Nos quoque currentes fluvios fontesque perennes
 Reddere letales volumus sitientibus æstu.
 Sed derant nobis lactentis corda puelli ,
 Derat item sacri venerabilis hostia Christi ,
 Quo dare possemus dispersum virus in undas.
 Vnus de nostris , querulo cui iungere plaustro
 Moris erat validos domita cervice iuencos ,
 Promittit puerum , tribuat qui corda veneno.
 Ille vehens merces insignem fertur ad urbem ,
 Quam Tagus auriferas eructans gurgite arenas
 Adluit , & circum sinuosis flexibus ambit.
 Dumque oculis densasque vias & compita lustrat ,
 Quæreret ut prædam , sacram devenit in ædem ,
 Quam pedibus quondam fertur tetigisse beatis

Virgo parens adlapsa polo. Cava limina templi
Circumstant miseri que senes ægrique gementes;
Quique oculis nequeunt rerum spectare colores,
Communi nec luce frui, pia carmina cantant,
Et stipis auxilio vitam transmittere discunt.
Femina consuetis recitabat vocibus hymnos;
Capta oculis, ieiuna fame, vilissima cultu,
Cui puer ore ruber fuis per colla capillis
Dux erat, adspectu superis gratissimus ipsis,
Sola quies matris, miseræ spes sola senectæ.
Hunc colludentem nucibus, vel moenibus arces
Fingentem luteas, vel terram forte cavantem
Fur blande adloquitur, parvisque ad retia donis
Adlicit. Ille mali sequitur vestigia furis,
Et plaustro impositus largo rigat aurea fletu
Ora, Toletanam numquam rediturus in urbem.
Attulit has merces nobis auriga triumphans,
Quas Arabes numquam, nec fortunata Canopus
Navibus imposuit, nec vidit decolor Indus.
Servamus puerum, patimur nec abire licenter,
Quo vellet, datus est custos qui traxerat illum.
Cynthia iam pleno replebat cornua vultu,
Quum gens nostra solet tempus celebrare quotannis,
Quo maris horisoni sicco pede transiit undas.
Victima iam nobis de more litanda paratur,
Proque agno captum volumus mactare puellum.
Ex duro temone crucem, tristemque coronam,
Tempora quæ premeret, tribulis conflamus acutis.
Sunt clavi cultri que truces, qui pectora cædant,
Nec desunt strictis horrentia verbera nodis.
Progredimur cuncti per amica silentia noctis,
Ducimus & puerum gestantem vincula collo.
Non procul a patriis rupes altissima muris
Distat, quæ vallem late prospectat amœnam.
Adscensu acclivi surgit, cæloque propinquat,

Planitiem fessis præbens in vertice summo.
 Hic spelunca vetus nigro se pandit hiatu,
 Incertum manibusne hominum sit facta, potentis
 Naturæ an genio, densa fuligine sordet:
 Namque huc agricolæ noctis se tempore condunt,
 Vel quando imbriferas Auster quatit humidus alas.
 Pondere crudeli puerilia membra gravamus,
 Impositamque crucem portat mitissimus infans.
 Oppressus sed mole labat, totosque per artus
 It sudor, dum rumpit iter, dum saxa laborat
 Nitenti superare gradu. Quum venit in antrum,
 Vestibus exuimus; flagrisque & vulnere multo
 Cædimus. Immiti corpus livore tumescit,
 Humectatque pio respersam sanguine terram.
 Præterea vinctum probris oneranius acerbis,
 Incutimus capiti resonos & arundinis ictus.
 Non his suppliciis rabies saturata quievit,
 Namque aliud, quod tentet, habet: sævissima duris
 Plectitur e tribulis frontem læsura corona
 Arcta nimis, cerebroque hæret peracuta cruento.
 Inde crucem puer immanem, quam traxerat ipse,
 Corpore inæquali stratus metitur & ulnis.
 Pendebat, clavique manus plantasque tenebant,
 Nec dum deseruit moribundos spiritus artus.
 Quidam visceribus cor ut divelleret imis,
 Seu noctis tenebris cæcus, mentisve furore,
 Invasit dextrum cultro latus. Optimus infans,
 Si cor quæris, ait, non hic, sed parte sinistra
 Palpitat, ad lævam dirum converte mucronem.
 Tunc ille audaci reserat præcordia ferro,
 Et tenerum gemino disruptit vulnere pectus,
 Quumque suis evulsa fibris corda impius hausit,
 Quæ mihi sunt commissa, patres, quæ perfero mecum.
 Tandem quum gelida clausisset lumina morte
 Iam puer, inflectens pronos ad pectora vultus,

Per declive iugum trahimus deforme cadaver,
 Per lapides rigidosque rubos ad Virginis ædem,
 Quam pia turba colit, nec longe distat ab antro,
 Nos ubi tale scelus cædemque patravimus illam.
 Sed non Virgineo frigentia membra sacello
 Condidimus; tumulata iacent sine honore sepulcri,
 Terra adpersa gravi, spretoque infossa sub agro.
 Restat ut alterius facti nunc persequare ausum:
 Expediam paucis, animis advertite, patres.
 Nos pretio haud magno iuvenem tentamus avarum,
 Cui fuerat patrii custodia credita templi,
 Vt Christi corpus, quod conficit ore sacerdos,
 Traderet ad fraudes & inevitabile virus.
 Connivet precibus, pretioque adducitur ille
 Egregius templi custos, panemque sacratum
 Vendidit: hunc etiam compressum codice gesto.
 Iam peccasse piget, veniam date, quæso, fatenti.
 Aut si iam duro sontes clementia vultu
 Respuit, & pietas humana haud pectora tangit,
 Me damnate, patres, me vivum absumite flammis,
 Quandoquidem merui, & fas est me solvere poenas.
 Sic fatus tristi finem dedit ore loquendi.
 At proceres tanto stupefacti crimine vultus
 Deiecere graves, hærent in pectore voces
 Insolitæ novitate rei, veroque putabant
 Iam prope abesse fidem, quod nullum credere possent
 Tam pravum, plenumque odiis ac mente carentem.
 At iudex ætate prior sic denique moesto
 Adfatur sermone reum: Da corda puelli
 Quæ geris occisi, sacri da pignora Christi.
 Tunc ille immittit digitos in claustra crumenæ,
 Quam zonæ hærentem veteri de more ferebat,
 Vnde rudem profert ullo sine pondere pannum.
 Quem postquam explicuit, nusquam præcordia cernit:
 Sed tantum ostendit puro lita signa cruore.

Exclamat non rapta dolo, non esse relicta,
Nec cecidisse sibi, corio quum clausa laterent,
Numine sed divum loculis exemta crumenæ
Servari meliori loco. De codice puri
Sacramenta cibi coram proferre iubetur.
Quæ postquam licet exiguo sub tegmine patres
Conspexere, ruunt faciem multo imbre rigantes:
Quum dominum vitæ, divumque hominumque parentem
Illotis manibus tangi, & sine honore viderent.
Illum circumstant auro nitidisque lapillis,
Accenduntque faces, & digna in sede reponunt.
Huius adhuc facti monumenta perennia durant,
Quæ nec flamma vorax poterit, nec longa vetustas
Delere, aut nigras Lethe celare sub undis.

HIERONYMI RAMIRI
DE RAPTIV INNOCENTIS
MARTYRIS GVARDIENSIS

LIBER V.

POstera luce dies tenebras ex orbe fugarat,
Et rorem viridi sol matutinus ad herba
 Depulerat: iam rura sonant, iam curvus arator
 Alternas nitido proscindit dente novales:
 Sollicita quum mente patres de more coacti
 Concilium insomnes magnis de rebus habebant.
 Cura subest animo sontes religare catenis,
 Vlscisque fidem. Cæco latet abditus antro
 Hospes atrox, umbrasque manu contrectat, & hæret
 Moestus humi, ingenti constrictus pondere ferri.
 Mittuntur qui digna trahant in vincula sævos
 Carnifices pueri, quorum iam nomina, mores,
 Et testæ, atque habitus scirent, certosque recessus.
 Illi plaudebant crudeli cæde peracta
 Securi rerum, meritas pro crimine poenas
 Evasisse putant, & iam felicibus urbem
 Ingressum auspiciis socium, mixtoque veneno,
 Per notas remeare vias: reduci que triumphos,
 Lautitiasque parant, & opimæ fercula mensæ.
 Exsultant, nec ea contenti cæde, quotannis
 Disquirunt alias: fervent præcordia motu
 Terrifico, spirantque minas, & virus anhelant.
 Non sic ursa lupum, non sic lupus ipse capellam
 Appetit ad morsus, vacuique ad prandia ventris,
 Ut gens illa cupit ritus abolere piorum,

Fun-

Funditus & Christum totum delere per orbem.
 Iræ in corde latent, sed quum datur ulla facultas,
 Erumpunt, odioque animus se promit acerbo.

Qualiter inclusus pulvis tellure sub ima
 Ex nitro factus, magnas ut diruat urbes,
 Quum nequeat prodire foras, obstructaque tentet
 Spiramenta luto, furit atque exæstuat intus,
 Et sese æthereas profert furibundus in auras.
 Sic cohibere solet truculenti pectoris æstus
 Progenies recutita metu, dum claustra pudoris
 Effringat, rabiemque animi vomat ore cruento.

Lictores patrum iam per divortia nota
 Carpentanorum superatis montibus altis
 Attigerant vallesque cavas, collesque supinos,
 Guardia pulchra, tuos, iam sese in tecta ferebant
 Diversa regione viæ, ne multa ruentum
 Turma equitum parvam simul ingrederetur in urbem,
 Et strepitu sotes, quibus est mens conscia pravi,
 Forte fugam adriperent, taciti se in moenia condunt,
 Quum iam defessi repetunt præsepia tauri,
 Et redit agricola, & terram perstringit aratro

Illuxit veneranda dies, qua rector Olympi
 Prosiluit tumulo superas redivivus in auras.
 Hanc choreis lucem, ramisque virentis olivæ
 Christicolæ de more colunt, & templa frequentant,
 Permittuntque boves plaustro per rura solutos
 Errare, & dulces discerpere graminis herbas.

Ergo pastores cruda vestigia pelle
 Induti, agricolæque comis per tempora fuis,
 Et pueri tremulique senes, comtæque puellæ
 Templum adeunt, cumulantque piis altaria donis.
 Gens quoque, quæ puerum miseranda morte peremit,
 Devovitque neci, sacram festinat in ædem
 Composita ad laudes & vulgi ignobilis auras
 Captandas, fluxumque decus vanumque favorem.

Insertos filo resonis quatit ictibus orbes
 Plebs, quibus effusas ad puræ Virginis aras
 Consuescit numerare preces. Si forte videres
 Incessum vultusque hominum pallore notatos:
 Si verba ex imo non erumpentia corde
 Audisses, tantumque sono resonantia Christum,
 Iurares illos cælestem degere vitam
 Criminis expertes prorsus, sortisque caducæ.
 Qui non virtutis solidæ radicibus hæret,
 Sed vulgi adspectum atque umbras venatur inanes,
 Pictori est similis, qui tantum lumina pascit,
 Non addens tabulæ fibras, non vivida corda,
 Sed superinducto velat simulacra colore.

Iam mixtum in templum confluxerat undique vulgus,
 Antistes iam sacra facit, iam præco canorus,
 Ambrosiæ dulces fundens de pectore voces
 In populum spargit divini semina verbi:
 Mellifluo cuncti pendent ex ore loquentis
 Obliti rerum atque sui, cælestia gaudent
 Auribus ebibere, & superas volitare per oras.
 Fucatis mundi discunt non fidere rebus,
 Amplecti nec opes, nec gaudia lubrica vitæ.
 Discunt effrenes carnis componere motus.
 Extremumque timere diem. Per lumina cunctis
 Decurrunt lacrymæ, gemitu sonat undique templum.
 Tantum lingua valet mensque inculcata docentis.
 Plebs factis iam rite sacris exire parabat,
 Et remeare domum consuetæ ad prandia mensæ:
 Lictores quum templi aditus & limina magno
 Agmine circumstant, ut nemo erumpere posset.
 Turba pavet; magnosque ciet stupefacta tumultus,
 Quum sese clausam adspiceret. Quid vincula, funes,
 Quid lictor, quid virga velint, ignorat, & hæret
 Eventu suspensa novo. Lætissima tandem
 Tecta laresque petit, dum quæ sibi quisque timebat,
 In

In gentem vidit merito conversa rebellem.
 Vinciti omnes, captique plagam cecidere sub unam,
 Vnaque lux tribuit multos ex hoste triumphos.
 Nam quot erant fontes & monstra horrentia Ditis,
 Tot lauros palmasque putes. Non latior urbem
 Approperat præda ingenti venator onustus,
 Quam qui inculta petens Abulæ pomœria traxit
 Nigræ noctis aves, omen ferule canentes.
 Diversas petiere vias. Hac Francus, & illac
 Aeditimus fertur turri cantare sub alta
 Suetus, & imbriferas sonitu dispergere nubes.
 Nunc gemit & tristes vix audet promere voces.
 Sed quamvis capti non uno tramite pergunt,
 Deveniunt ferme sub eodem tempore cuncti,
 Quo delicta vocant. Cellas mittuntur in arctas,
 Tardant vincla pedes, oculis se Delius aufert.

Continuo patres iuris legumque severos
 Evibrant gladios, verum depromere curant
 E puteo, iustaque reos expendere lance.
 Quid tamen heu prodest sollers prudentia cauti
 Iudicis, arsve iuvat, sævi aut tormenta Perilli,
 Si reus aut vino commiscet thura, vel omnes,
 Vt fugiat mortem, statuit superare dolores?

Vidi ego cantatum pueris per compita furem,
 Qui caulas ovium, clausasque intrasset in ædes,
 Elingui similem statuæ, dum verbera ferret,
 Discerptoque graves toleraret corpore poenas;
 Nec vinci potuisse, licet tormenta redirent
 Tormento reparata novo, ceu saxea rupes
 Perstabat valido tortorem pectore ridens.
 Postquam Deucalion mundi stagnantis origo
 Perdita restituit iactis pro semine saxis,
 Contraxere homines durum per membra rigorem,
 Cordaque duritiem venas sparsere per omnes,
 Vt iam nec doleant natorum morte parentes,

Exoptentque patrum crudeles funera nati:
 Tanta adeo vis est mortalibus insita cunctis,
 En faciunt exempla fidem, torquentur iniqui,
 Exercetque suas ultrix Rhamnusia vires,
 Nec linguam nec labra movent, nec vera loquuntur:
 Sed tantum questus animo dolor exprimit ingens.

Consumtis poenis censores ultima tentant.
 Ut causam fidei, qua possent arte, iuarent,
 Et scelus elicerent, coram prodire iubetur
 Mesuras mærore gravi confectus & umbra.
 Quem postquam extractum socii nil tale putantes
 Conspexere, tacent, pallor simul occupat ora:
 Quemque vident, vidisse piget, ludibria noctis
 Esse putant, tenuique aliquam cum corpore larvam.
 Nam qui Zamoræ claram venisset in urbem,
 Ignari rerum subito mirantur adesse.
 Iam credunt oculis, visus caligine pulsa,
 Legatum nec adhuc commisso munere functum
 A patribus vinctum subit, & iam crimina fassum.
 Ergo quum tormenta nihil superasse valeret,
 Nec sparsisse leves vernacula carmina in auras,
 Mesura prodente scelus, quæcumque fatentur:
 Utque fides facti magis inconcussa pateret,
 Ad montis prærupta viri mittuntur, ut ipsis
 Perlustrent oculis diræ vestigia cædis.
 Approperant, & equo fertur sublimis in alto
 Auriga, haud solitus properato tendere cursu:
 Sed lento se ferre gradu, dum plaustra bovesque
 Adsequitur, scanditque rotas iam corpore fessus.
 Nunc vinctus maturat iter, loca nota revisens,
 Et docet unde puer cœpisset pondera ligni
 Subiectis portare humeris, qua parte labori
 Succumbens cecidit, quæ saxa cruore rigasset,
 Quodque subobscurum fessus penetravit in antrum.

Itur Virgineam, quæ non distabat, in ædem,

K

Vt

Vt puerum tumulo effoderent, sed non puer usquam est,
Signa tamen manifesta vident iacuisse sepultum,
Et terram inversam. Veluti quum dextera sollers
Agricolæ campo e pingui, pluviaque madenti
Ad coenam radit fecundum tuber inemtam:
Ipsa diu suspensâ manet, revolutaque tellus
Ablatas ut monstret opes: sic ille beati
Infantis tumulus leviter commotus ademptas
Corporis exuvias puro cum corde canebat
Ad superas volitasse domos, quo tempore cælum,
Alme puer, tibiserta parat lætosque triumphos.
Nam pater omnipotens dum figit lumina terris,
Atque hominum duros sublimi ex arce labores
Despicit, & rapido concussas turbine frondes,
Granaque formicas angusto calle trahentes;
Ad te convertit sacros, o Guardia, vultus,
Et spectat pueri ferri per saxa cadaver,
Mandarique solo, postquam tam sæva tulisset
Verbera, & immanem saturasset sanguine gentem.
Ergo hominum divumque pater, cui maximus æther
Paret, & iratos substernunt æquora fluctus,
Cælicolas omnes ad magna palatia cæli
Acciri iubet, unde oculis late omnia lustrat.
Ipse sedet solio claris lucente pyropis
Arduus, a dextra natus virtute parenti
Adsidet æqualis longaque ætate coævus.
Hunc alta de mente pater sine semine fudit,
Ante mare & terras, cælique novemplicis orbis.
Adspicit immoto genitorem lumine natus,
Et genitor nati lætatur cernere vultum.
Mutuus ardentem spirat conspectus amorem,
Qui quoque procedens utroque a numine cunctas
Res alit, imperiisque regit communibus orbem.
Tres licet existant, non est divisa potestas,
Sed Deus est simplex, cui sese curvat Olympus,

Cuius calicolæ veniunt in tecta vocati,
 Sive ii, qui Eoas læti spatiantur ad oras,
 Seu qui fessa vident languentis lumina solis,
 Aut Austrum Boreamve colunt, septemque Triones,
 Vicinosque Deo meritis tenuere Penates.
 Hos super alma parens æterni federis Iris
 Ingenti splendore micat coniuncta tonanti,
 Et fessis hominum rebus mundoque labanti
 Succurrit, fulmenque Deum vibrare parantem
 Mitigat, & iustas divini pectoris iras
 Demulcet, quoties deponunt crimina poenas.
 Hanc superum manus alta colit, veneratur, adorat,
 Quos pater omnipotens sic ore adfatur amico.
 Aetherei proceres, faustos qui degitis annos;
 Non cæli anfractu, spatiisque volubilis ævi
 Currentes, namque his mecum regnatis in oris,
 Et senium a vobis vita meliore fugastis:
 Quam sit grata mihi, quæ non adoleverit ætas,
 Vos equidem scitis: quod nulli texere fraudes
 Noverit, aut vana mendacia fundere lingua:
 Munditiam quod mentis amet, quod nescia labis
 Exæquet primos animi candore parentes,
 Dum virides inter silvas, nemorosaque Tempe
 Dæmonis insidiis impervia corda gerebant.
 Sæpe mihi sævos pueri domuere tyrannos,
 Carnificumque minas, gladiosque ante ora micantes:
 Sæpe truces fregere rotas, lætumque canentes
 Riserunt densos flammis crepitantibus ignes.
 Sed cui tot decora & laudes, tantosque triumphos
 Bellatrix peperit virtus lactentibus annis,
 Quam puero, immanem quem vos sub vertice montis
 Ferre crucem, funusque pati vidistis acerbum,
 Matris ab amplexu raptum carisque propinquis?
 Ergo iam vitreas agili cum corpore sedes
 Scandit ovans, portasque poli bipotentis adintrat,

Pergite in occursum, fetasque agitate choræas,
Et puerum ad solium plausu deducite nostrum.

Dixerat, actutum procedunt ordine longo
Cælituum distincta manus. Volat agmine primo
Alma cohors, quæ bella olim civilia fratrum
Detestans magno voluit servire tonanti,
Et retinere fidem. Veloces explicat alas,
Pulsat & argutas aurato pectine chordas
Dulce canens, divumque aures concentibus explens.

Inde patres ætate graves, canisque verendi,
Qui vastam implerunt secundo semine terram,
Incedunt, quique instinctu præcordia sacro
Adflati populis oracula certa ferebant.

Hos sceptro fundaque potens citharaque canorus
Præcedit vates, dulci qui carmine quondam
Infantum cecinit laudes, linguasque disertas.
Nunc eadem suavi cantat præconia voce
Post multos repetita dies, & pollice tangens
Harmonix vocalis ebur sic ora resolvit,
Applaudens puero, cui late effunditur æther.

Etge anima egregia, & cælo spatiare sereno
Aligeris comitata choris: venerabilis ævo
Adsurgit tibi turba patrum, tibi condita fundunt
Lilia virginei coetus, laurosque comantes
Substernit nitidis fulgens exercitus armis,
Qui sævos domuit magna virtute tyrannos.
Et quum stelliferi lustraveris atria cali,
Alme puer, qua plaustra trahunt ignita Triones,
Et qua se occiduis Titan demergit in undis,
Adsideas Christo propior, cui morte fuisti
Proximus, infixis ostentans vulnera clavis.

Hæc & plura canit divino percitus oestro
Veridicus vates, acies quum nobilis instat,
Non clypeo, non ense potens, armatave ferro,
Sed libris instructa sacris, & docta per aures

Mittere ferventes , cogant quæ pectora , voces.
 Quorum alii procul a patria coetuque frequenti
 Per montes solisque plagas ardore perustas
 Secura innocuæ tenuere silentia vitæ
 Suspensi cælo , atque animo super astra volantes.
 Ast alii celsa frontem cinxere tiara ,
 Et monitis magnas rexere salubribus urbes ,
 Gens vigil , humentes per agros , viridesque per herbas
 Sueta greges ductare , acri & compescere funda.
 Quatuor adspiceres fulgentes lumine magno
 Ire viros , supraque omnes capita alta ferentes ,
 Qui scriptis & voce palam docuere fideli ,
 Et germana sacris hauserunt sensa libellis.
 Ad plantas stola longa fluit , cunctique canentes
 Stelliferi sensim ad portas gradiuntur Olympi.
 Hos sequitur non ampla cohors , sed lecta , nivesque
 Exsuperans , aurique decus , pulcherrima visu ,
 Virginitatis amans , conservatrixque pudoris.
 Serta gerit non decidui de floribus agri ,
 Nec quæ longa dies , aut æstus lædere possit ,
 Sed quæ perpetuos ostendant frondis honores.
 Prætendit dextra ramos felicis olivæ
 Secura iam pace fruens : nam fortiter olim
 Bella rebellantis plusquam civilia carnis
 Sustinuit. Felix blandos qui evincere sensus
 Curat , & ardentes superare Cupidinis arcus ,
 Quique , manet dum vita comes , sine compare lecti
 Exegit noctes , Veneris neque gaudia novit.

Classica iam , lituique sonant , iam maxima denso
 Agmine procedit legio , cui pectora circum
 Aes triplex ac robur erat , splendentibus armis
 Induitur , duros clypeos , fideique trilices
 Gestat loricas , quibus imperterrita magnos
 Adfata est reges , gladiosque hebetavit acutos.
 Cælituum primus iam iam processerat ordo

Ad

Ad portas, quum lenta premunt vestigia cuncti
 Consistentque simul, proceres medio agmine tendunt,
 Bisseni proceres, quos udo e littore traxit,
 Et media de plebe Deus: caelestia primi
 Dogmata, veridico prolata ex ore magistri
 Per vastum sparsere orbem, gentesque repostas.
 Claudere nunc pueri pergunt latus. Obuius illis
 Angelus infirmis comes indivulsus ab annis,
 Et puer accurrit multo formosior astris.
 Fert humero vexilla crucis rutilamque coronam,
 Quæ Phœbi claros perstringit lumine vultus,
 Non tribulis, nec iam paliuro tempora pungens,
 Aurea sed radiis vincens diademata regum.
 Vulnera, quæ fuerant inhonesta atque horrida visu,
 Adliciunt splendore oculos, totoque tumentes
 Corpore livores, violas aut lilia dicas
 Mista rosis, quæ terra ferax, quæque educat aura.

Iam redeunt divum instructæ mira arte phalanges
 Ad solium sublime Dei, nec tramite recto
 Ire placet, sed grata viæ dispendia quærunt,
 Vt sese lata possint effundere pompa.
 Nam modo summa petunt, modo per declive feruntur,
 Lactea nunc ipsos ducit via, nunc quoque pergunt
 Limite in obliquum secto, quo signa fluentem
 Enumerant annum variis distincta figuris.
 Astra puer, lunamque vagam contingere planta
 Gaudet, & immenso spectare ex aethere terras,
 Aequora, cumque suis turritas moenibus urbes.
 Sed comes & custos lateris fidissimus inquit:
 Desine nunc, venerande puer, mortalia pronis
 Adspectare oculis, læto & iam conspice vultu
 Egregios cæli cives, qui sanguine fuso
 Hoc regnum pepere sibi, vitamque beatam,
 Quando per similes & te vis ignea cordis
 Iactavit casus, terramque cruore rigasti.

Ille,

Ille , vides , magna qui se fert mole , geritque
 Evulsas palmas dextra ab radicibus imis ,
 Ad-uetus quondam ripis & fluminis alveo ,
 Perque undas vectare homines , summumque tonantem
 Promptus , & incoeptos noctis perrumpere somnos ,
 Christophorus certe est , Lycios qui sanguine cultros
 Imbuit , & Dagni crudeles pertulit iras ,
 Quique suo proprium mutat tibi nomine nomen.
 Corpore terrificos vincat licet ille Gigantes ,
 Ipsum , parve puer , meritis ingentibus æquas.
 Aequales en cerne tuos , quos abstulit acer
 Herodes , ceu turbo rosas. Simul adspice fratres ,
 Henareæ fratres decus indelebile ripæ.
 Qui dum prima ferunt pictis elementa tabellis,
 Carnifices adiere truces. Ignatius ille est ,
 Frumentum frugale Dei , quem dente leones
 Dissecuere fero. Viden' ut præcordia Christus
 Occupat , utque sacro cælatus nomine fulget?
 Ostentat lapides Stephanus fortissimus heros
 Illisos capiti : præfert Laurentius ignes ,
 Vulnificam Catherina rotam , dignissima primum
 Sorte tenere locum , calathis fuisque relictis ,
 Inter laurigeras acies , belloque potentes ,
 Quando viris magnis potuit concurrere virgo.
 Ille senex iam maturo venerabilis ævo
 Rexit oves quondam liquidas ad Tibridis undas ,
 Quum Christi veneranda fides adolescere primum
 Occiperet. Decii gladio percussus ad istas
 Migravit sedes , Marti quod thura negasset
 Armipotens Xistus fama super æthera notus.
 Proximus incedit pietate insignis & armis
 Clemens , & custos ovium , quem traxit ad imas
 Ferri pondus aquas. En pendens anchora collo ,
 En quoque Chrysogoni fractam virtute securim.
 Non opus est claros iam longe intendere visus ,

Parve puer : cerne hic fidei primordia sacræ
 Hærentes lateri proceres , qui fortia bella
 Victricis gessere manu , fusasque cohortes
 Ad turpem pepulere fugam , pacemque sequestram.
 Qui gerit e rubeo detractam corpore pellem
 Adsertor Christi nigros penetravit ad Indos.
 Andreas fert ecce crucem , fortissima Petri
 Vna manus claves , lignum tenet altera sævum ,
 Vertice cui prono , plantisque supinus adhæsit.
 Sed longum est nunc velle , puer , percurrere cunctos
 Ordine cælicolas , partosque ex hoste triumphos,
 Ex ipso tu discite Deo , quem lumine cernens
 Cognosces quæcumque voles. Pulcherrimus ales
 Ore dedit finem , magnus quum sistitur infans
 Aeterni patris ante pedes , quibus oscula præbet
 Dulcia , iucundaque illum sic voce precatur :

Magne pater , quod non tribuas hoc tempore munus,
 Densa serenato quum pellis nubila vultu ,
 Lætitiæque vacas? quum iam mihi ferre dolores
 Haud parvos dederis fundens in pectora vires?
 Ob quod nunc agimus , rector tibi maxime , grates:
 Quodque etiam facie te contemplemur aperta
 Innixum solio , terras unde adspicis imas ,
 Et manes , curasque hominum sub corde latentes.
 Vnum restat adhuc , quod des , pater optime , nobis,
 Quam sit cæca mihi , quam tristis & indiga mater,
 Nosti , quamque gravi traducat tempora luctu.
 Tu solare inopem , precor , & succurre relictæ.
 Da solis decus ut videat , cælumque coruscum,
 Quando illi ablatus dux est & rector ademptus,
 Et vis ipse coli , qui nos genuere , parentes.

Adsensere omnes superi , Deus adnuvit æquus,
 Et Christi pectus strinxit pietatis imago ,
 Dum subit , in terris vitam quum degeret olim,
 Qua cura matrem & custodem Virginis una

Suspiceret , puerique videns in corpore plagas ,
 Occurrunt quas ipse tulit , convicia , sentes ,
 Cruxque gravis ; iuvat & veterum meminisse laborum.

Capta oculis mulier stabat confecta dolore
 Ante fores templi , primi sub lumina solis
 Absentem puerum , & sera sub nocte vocabat.
 Dicebat lacrymans : Proles dulcissima matri ,
 Desertæ tutela domus , spes sola senectæ ,
 Qua regione lates ? quis te mihi fluctus ademit ?
 Anne Tagus rapido decurrens flumine salsum
 Detulit in littus , ripa dum ludis aperta ?
 An magis es nigras putei delapsus in undas ?
 Seu te , clare puer , rapuit manus impia nobis ,
 Vitalesque auras carpis , seu forte supernas
 Iam colis ipse domos , & calcas sidera plantis ,
 Huc converte oculos , ægræ & memor esto parentis.
 Tales fundebat mater de pectore questus
 Luctibus indulgens , cæcis quum pulsa repente
 Luminibus caligo fugit , cælumque serenum ,
 Errantes & cernit aves , rerumque colores.
 Gaudet & augusti miracula cernere templi ,
 Ex auro divum effigies , vitreasque fenestras.
 Miratur visus plebs circumfusa receptos ,
 Discussasque oculis tenebras , miratur & ipsa
 Exhilarata parens , aquilas quod vincere posset ,
 Quamvis intuitus Phœbea in lampade figant.
 Nescit quo vitæ merito , quo numine cæli
 Nacta sit amissos iucundæ lucis honores.
 Non etenim mater fortunatissima norat
 Cælicolam genuisse , Deus cui panderet aures ,
 Et cuncta adnueret. Tempus sed iam tamen instat ,
 Virtutis quum signa tuæ dispersa per orbem
 Adsuesces dare , sancte puer , votisque vocatus
 Innumeros pelles languenti e corpore merbos.
 Visum oculis lucemque feres , qui cernere clarum

Non potuere diem : membris torpentibus æquas
 Restitues vires : per te distorta coibunt
 Ora simul , surdasque fluet vox missa per aures.
 Atque etiam exstincta vento perflante lucerna ,
 Excuties subito duris e cautibus ignem ,
 Qui circum stuppas pingui flammescat olivo ,
 Sacra tibi vigili careat ne lumine rupes.

His tu prodigiis fies notissimus orbi,
 Cunctorumque per ora virum volitabis & urbes.
 GVARDIOLAE in primis virtus pietasque fidesque
 Regna per Europæ , Libyæ & sitientis arenas ,
 Perque Asiæ latos fundet tua nomina campos.
 Nam petet , ut fama est , Romano a patre beatis
 Vt te cælitibus numeret , numerosaque condat
 Carmina , Christophorum quibus omnis concinat ætas,
 Christophorumque sonent valles & cærule Doris.

HIERONYMI RAMIRI
DE RAPTIV INNOCENTIS
MARTYRIS GVARDIENSIS

LIBER VI.

 VI putat exstingui penitus cum corpore mentem,
 Eque rogo superesse nihil, delirus aberrat:
 Nam Deus haud ullo perituram tempore partem
 Condidit, & fragili septam velavit amictu,
 Hæc est effigies ad vivum expressa tonantis,
 Lucis inextinctæ, cæli terræque patentis,
 Cunctarumque capax rerum, quas ambit Olympus,
 Et circum vasto complectitur æquore pontus.
 Quadrupedes, quas fixit humi natura, rudemque
 Abiecit tantum ad pastum, vilemque laborem,
 Nil sensus post facta manet, mors funditus ipsas
 Delet: dumque fuit vita hæc quæcumque, fuerunt.
 Ast homo divini satus ad commercia regni,
 Ad decus, ad claros famæ vocalis honores,
 Perstat, & e tumulo surgit victurus in ævum
 Parte sui meliore, tegunt nam busta caduci
 Corporis exuvias terrena mole gravatas.
 Pauci, quos ardens tollit super æthera virtus,
 Quæ posuere semel, frigentia membra resumunt
 Ante diem, quo labentem tuba rauca per orbem
 Clanget, & abruptis tellus commota sepulcris
 Depositum reddet. Numeres ex agmine tanto
 Quatuor, in puro retinent qui corpora cælo.
 Cunctorum primus mundi infelicis ab ortu
 Christus ovans niveis pressit vaga sidera plantis.

Tu quoque, Virgo parens, superum decus, anchora nostræ
 Fida ratis, pelagi adversis quæ fluctuat undis,
 Postquam tabescens curis animique dolore
 Saucia duxisses extrema per omnia vitam,
 In nubes adsumpta poli fulgentia tecta
 Scandis, plena gerens divini viscera amoris,
 In quibus æternum latuit sine semine Verbum.
 Nec non æquoreæ quondam bonus incola Pathmi,
 Christi amor, æthereas totus volitavit in oras,
 Ut narrat pia turba, pie cui credere fas est.

Nec quisquam dubitat, puer o sanctissime, carmen
 Dulce mihi, Musisque ingens iam cura Latinis,
 Quin inflicta sacris ostentes vulnera membris
 Cælicolis magnis, scapulas & verberare cæsas.
 Non erat exuviisque tuis & pulvere tellus
 Digna satis, non capsâ nitens, aut nobile marmor:
 Ipsa nec irriguo sensim labentia trunco
 Balsama tam purum meruerunt ungere corpus.
 Ergo te vitrei cepit plaga lucida cæli,
 Vnde preces audis multorum, atque antra videre
 Sæpe iuvat perfusa tuo, puer alme, cruore,
 Pastorum iam non olidis accomoda caulis,
 Nec fumo iam plena nigro & caligine noctis,
 Pervia sed soli, vigilique micantia flamma
 Thure pio redolent, & spargunt floribus aras.
 Hic ubi balabant divulsi a matribus agni,
 Vbera dum pingui exspectant turgentia lacte,
 Nunc patres sacro Triadis de nomine dicti,
 Lecta manus, procul a strepitu & popularibus auris,
 Angelicos dulci fundunt e gutture cantus
 In superum egregias laudes, puerique beati
 Berbenæ foliis, & anetho altaria velant.
 Iam vates sileant orbis miracula septem,
 Plus satis extremas fama vulgata per oras.
 Desinat & patrium Segovia tollere pontem,

Pendeat in vincuo rudibus licet aere saxis,
 Admixtum nil calcis habens, plumbique tenacis.
 Et sua centifores taceant iam moenia Thebæ
 Dulcisona fabrefacta cheli. Sub rupe cavata
 Adspicies miranda ævo monumenta futuro,
 Limina, templa, aras, chocleas, triclinia, cellas,
 Tecta, focos, adyta, & lustratas sole fenestras.
 Quæ dedit excellens virtus, pietasque fidesque
 GWARDIOLAE dura superantis saxa bipenni:
 Cuius ego eximias postrema in parte laboris,
 Adspiret si Musa, velim percurrere laudes,
 Quando illas cælo puer haud invitus ab alto
 Audiet, e mortis rapuit qui faucibus olim
 Guardiolum, præstantem animam iam iam ore vomentem,
 Quem mihi sancta diu viventem numina servent.

Nulla mora es: propero quo me rapit impetus, & quo
 Pectoris ardor agit. Valeant præcepta disertis
 Vsurpata viris, non est opus arte magistra.
 Sed veluti ingrediens castæ nemora alta Dianæ
 Cæsurus ferro truncos & brachia silvæ,
 Quum videt hic cælum tangentes vertice pinos,
 Illic proceras ornos, quercusque vetustas,
 Fraxineasque trabes, & duris robora nodis,
 Hæret suspensus dudum, queat unde laborem
 Ordiri, manibusque gravem vibrare securim,
 Donec villosos detracta veste lacertos
 Expedi, & primo obiecta secat arbore truncum:
 Non aliter numerosa seges, mentique recursans
 Virtutum, quibus ille nitet notissimus orbi,
 Reddit me dubium, capere unde exordia possim.
 Illarum quæcumque tamen, sive obvia sorte,
 Iudicio seu lecta mihi, pulcherrima nostris
 Coepta dabit numeris, nihil est de face popelli
 GWARDIOLAE sumtum, nil non mirabile præfert.
 Illum equidem natura vigil formavit ad unguem,
 Haud

Haud ignara parens, quantus qualisque futurus
 Esset in Hesperia, fesso quamque utilis orbi.
 Membra dedit robusta; dedit venerabile corpus,
 Et dignam imperio faciem, dedit ubere glebæ
 Florentem patriam, cui mille armenta per agros,
 Mille græges errant ovium, totidemque caprarum.
 Bombyces prædives alit, pretiosaque Serum
 Fila legit, linique ferax, ac mellis abundans,
 Temperie nulli cedit, victuque salubri
 Iumilla illimes fundens per pascua lymphas.
 Hic genus antiquum, celsis e moenibus arcis
 Pernoctans, vigilumque aures clamoribus implens
 Tecta sibi posuit multis exstantia sæclis.
 Hinc ortum trahis ipse, sacris spes unica Musis,
 Christophore, & nimium magno dilecte Philippo.
 Sic iam per cunctas volitasti nomine terras,
 Consilio clarus, studiisque iuvantibus orbem,
 Ut decus addideris generi, fatisque tuorum.
 Si genitus Tersite fores, fraterve Gigantis,
 Virtus ipsa tibi pro nobilitate fuisset,
 Stemmata quæ vincit foribus pendentia regum.
 Ne tamen ex omni non dici parte beatus
 Possis, ingenuum patrem, matremque pudicam,
 Et primos numerare potes sine labe parentes
 Cantabricas inter rupes & frigora natos;
 Sed tractu meliore poli, campisque benignis
 Iumillæ adlecti patrios liquere penates.
 Clarior adrisit fausto tibi Iuppiter astro
 Nascenti, & Musæ generosa a matre cadentem
 Excepere ulnis, solidæ & virtutis amorem
 Et curam haud tenuem vatum, studiumque sophiæ
 Insevere animo, multo maiora daturæ
 Munera, quum primum florens adoleverit ætas.
 In cunis examen apum contraxit in ore
 Mella tuo, dulci fueres ut nectare totus,

Nec

Nec quemquam paterere domum discedere tristem.

Res quæ præcellunt, voluit natura quibusdam
 Insignire notis, simul ac eduntur in auras.
 Spem facit agricolæ prælucens indole pulchra
 Arbor, quæ pomis ramos curvabit olentes.
 Quique phareros posternit calcibus hostes
 Acer equus, per prata prius vernantia lusit
 Transmittens spatia ampla fuga, vallesque replevit
 Hinnitu, corpus maculis interlitus albis.
 Et tu clara dabas virtutis signa futuræ,
GVARDIOLA, infirmos ageres quum parvulus annos.
 Prætermitto libens latissima tempora, frontis
 Expensæ decus, & radiantis sideris instar
 Ardentes oculos, vultusque virilis honorem,
 E quibus eliceret divinum mentis acumen
 Quisque tuæ; potiora animi argumenta latentis,
 Et veræ pictatis erant, coluisse parentes,
 Diligere æquales, capitique adsurgere cano,
 Suspicere & doctos ut numina sacra magistros.
 Non tu crudeli figebas lumina dextra
 Cornicum, fundave graves in tecta foresque
 Torquebas lapides, non septos cratibus hortos
 Irrumpis dulces rapturus ab arbore ficos.
 Sed tibi litterulas depingere, ducere versus
 Marginibus clausos, sanctorum discere vitas,
 Nec non expressos illorum cernere vultus
 Ludus erat. Quandoque etiam carbone per ædes
 Aligeras volucres, piscosumque æquor adumbras,
 Virtutis specimen, natæque ad grandia mentis.
 Quo nunc te dicam studio, quam præpete motu
 Ingenii linguam penitus didicisse Latinam?
 Testis erat schola tota, prior quam semper adibas
 Fabrorum vincens operas, vigilesque lucernas.
 Testis præceptor, cui tu, si solus adesses,
 Pro cunctis aderas, solus te absente tacebat.

Tunc

Tunc lætas vectus Parnassi montis in umbras
 Dulcia vatidicas hausisti in pocula lymphas,
 Tunc aurem dextra sapiens tibi vulsit Apollo,
 Admonuitque lares & tecta parentum
 Desereret, Musisque sacris loca nota videres,
 Quæ vitreus lato præterfluit Henarus amne.
 Hic ars nata foro, linguaque micantia vibrans
 Fulmina pendentis moderari frena theatri
 Sponte tibi indulisit: dedit hic Dialectica sollers
 Tendere subtiles laqueos, nodoque tenere
 In varias sese mutantem Protea formas.
 Hic etiam Vranie cælo suspensa sereno
 Signa, potestates stellarum, nomina & ortus
 Te docuit; quis clara novæ det cornua lunæ,
 Volvat & æthereos diversis motibus orbis;
 Quid terris nitido portentant igne comoetæ,
 Et ferrugineo Titanem obnubat amictu.

Sed cur consumptos studiis puerilibus annos
 Commemoro spatii chartarum exclusus iniquis?
 Iam me cunctatam duplicis prudentia iuris,
 Iam vocat & Tormis, vocat & Salmantica dudum,
 Quæ te doctrinæ præclaris dotibus auctum,
 GWARDIOLA, Henaræ traxit de margine ripæ.
 Haud ullus memorare queat, licet ille potenti
 Eloquio sævas possit lenire novercas,
 Quam fausto cursu ingenii, quam mollibus auris
 Vectus, inexhaustum legum sulcaveris æquor.
 Non regum voces, cani non iussa senatus,
 Non responsa virum, non plebiscita, nec illæ
 Bissenæ tabulæ, veteris moderamina Romæ:
 Nec quidquid bonus ille Solon, sapiensque Lycurgus
 Dictavit, pœnisque Draco furantibus acer
 Divinam potuere tuam, vir maxime, mentem
 Obruere, aut studio corpus lassare tenaci.
 Haud umquam stomachosa tibi fastidia virtus

At

Attulit, ast aliquid meditari & discere semper
 Dulce fuit. Nunc illa quidem ex te ipse reposcis
 Abditus in latebras, quæ præceptoris ab ore
 Audieras: nunc iuris aquas sine cortice rumpens
 Per te sacrarum nodosa ænigmata legum
 Solvis, & antiqui reseras mysteria Galli.
 Quin & sæpe legis sinuosa volumina Baldi,
 Nocturnaque manu versas, versasque diurna
 Victuris quidquid scripsit per sæcula chartis
 Bartolus, & densas pallens Accursius umbras.
 Non est ullus apex in toto iure, nec ullus
 Angulus intuitus aliorum & lumina vitans,
 Qui tibi perspectus non sit, minioque notatus.
 Illa quoque abstrusi decreta voluminis ipsis,
 Qui docuere diu, vix intellecta magistris,
 Sunt tibi ceu digiti, demorsi cognita ut ungues.
 Sed cur tam præstans virtus, tamque alta lateret
 Cognitio rerum tectis inclusa parentum?
 Qui fuit ad laudem & vivacis nomina famæ,
 Ad patriæ commune bonum, atque ad maxima natus,
 Conspectu populi gaudet, coetuque frequenti,
 Et cupit egregiis orbi innotescere factis.
 Præcelsas ideo Granatæ nobilis arces
 Ipse petis, signa ingenii manifesta daturus,
 Doctrinæque tuæ. Dictu mirabile quanto
 Vrbs ea te excepit plausu, conventus & ille
 Iustitia Hesperii longe clarissimus oris.
 Hic tu flexanima defendis voce clientes,
 Et desperatas summa probitate fideque
 Victor agis causas, multosque a morte reducis
 Damnos capite, & gladio iam colla parantes.
 Illa tuas inter prima est victoria palmas,
 Marmoreis signanda notis, & Apolline digna,
 Quod patrocinium divi susceperis æquum,
 Magnanimi divi, qui res tutatur Iberas,

Et sæpe hostiles acies turbavit, & albo
 Vectus equo stravit flavas ut messor aristas.
 Huic tu frumentum per sæcula longa negatum
 Curasti reddi, quod rex fortissimus olim
 Vovit, laurigeri monumentum insigne triumphii.
 Nil non undanti legum de fonte petisti,
 Seu nostros recolens mores, seu tempora patrum,
 Egregiam ut causam scriptoque & voce iuvares.
 Quo certe obsequio sacrum cum præsule clerum
 Devinctum tibi semper habes, ipsumque Iacobum,
 Thuricremas cuius ditasti frugibus aras.

Nemo Granatæ fama te notior uno
 Degebat, nemo cunctis qui civibus esset
 Carior: optabat fidum te quisque patronum
 Fautoremque sibi, fractisque in rebus amicum.
 Quod Romæ virtute fuit Cato maximus ille,
 Cecropidis Pericles, rapido dum fulgurat ore,
 Id Granatensi fueras, nec fallimur, urbi.
 Illa senatorem de nobilitate cooptat,
 Illa patrem patriæ te nominat, & tua cingit
 Tempora civili quercu, atque adsurgit eunti.
 Tecta superba dedit, secundæ & iugera terræ,
 Magnificas & opes, opibusque adiunxit honores.

Nil tibi iam derat felicem ut ducere vitam
 Inter mortales posses, quam nobilis uxor
 Corpore præstanti, studiis & dedita honestis,
 Quæ tecum placide sociales degeret annos.
 In sortem cecidit vultu Violanta modesto,
 Clara atavis, probitate micans, laudata pudore,
 Lanificæ studiosa colus, & docta Minervæ
 Nocturnis calathos pensis implere capaces,
 Femina labra premens, vano non turgida fastu,
 Prompta manu, pede tarda, viro fidissima coniux,
 Quæ te iam feceret numerosa prole parentem.
 Huius ego in primis inter præconia pono

Eximiumque decus, quod sit dignissima neptis
 PulgarI magni, cuius præstantibus armis
 Belligeraque manu victrix Hispania crevit
 Ad summum, & Libycos turbavit cominus hostes.
 Rex bonus Hesperiaë tantum illi credidit uni,
 Vt quum conscensis superandæ turribus arces,
 Aut ut capienda forent disruptis oppida muris,
 Aut acclive iugum, præcepisse ad tartara saltus,
 PulgarI discrimen erat, Pulgarius omnes
 Evincit moles animæ contemtor opumque.
 Non potuit Salar arce sua, non vulnere tantum
 Propulsare ducem, non de statione movere
 Basta ferox potuit, quamvis bipotentibus illa
 Erumpens portis nostrorum terga feriret
 Dispalata metu, capta & vexilla referret.
 Stans acie in prima solus Pulgarius omnem
 Sustinet incursum Martis: sæpe ille labantem
 Restituit pugnam, pavefactaque corda suorum,
 Candida pro amisso suspendens lintea signo.
 Corpore sæpe suo, dextra dum fulminat, hosti
 Intercludit iter, celeri sæpe ocior Euro
 Labenti resiliivit equo, non pondere pressus
 Argolici clypei, fractusve ingentibus armis.
 Obsessa heu plane rueres, Salobrenia, longa
 Iam prope victa siti, repleres sanguine Mauros,
 Divitiasque tuas, pueros tenerasque puellas
 Duceret in speciem læti Granata triumphi,
 Ni te PulgarI tegeter Mavortia virtus,
 Et data legato phiala, & gravis amphora lympha.
 Si se cæruleum Cocles demisit in amnem
 Fracto ponte ruens, Stygias si Curtius umbras
 Vidit equo insidens, plus est per fluminis alveum
 Irrepsisse urbi, vigiles & fallere noctu,
 Et templi valvis lata descripta papyro
 Figere verba, quibus rubefecit Virginis ora

Alipotens iuvenis portans mandata tonantis.

Ante maris bibulas numero complectar arenas,
 Vel quot habent arbusta comas, vel grana papaver,
 Quam possim exhaustos bello memorare labores
 PulgarI, pugnas, cædes, data vulnera, palmas,
 Captaque signa manu, versasque in terga phalanges.
 Quantum uxoris avus supra sese extulit omnes
 Virtute armorum, tu tantum, magne senator,
 Consilio præstas reliquis, & laude togata.
 Non minus est pulchrum studiis florescere pacis,
 Quam bello meruisse decus. Per tela, per ignes
 Irruere, atque viam vi pandere, cædere & hostem,
 Et victo dare iura, fuit laudabile semper,
 Horrisonos etiam populi sedare tumultus,
 Conservare bonos, lites sopire molestas,
 Liberaque ultrici compescere crimina dextra,
 Quis regum curam esse neget, munusque deorum,
 GWARDIOLAEque mei? vires quo sospite numquam
 Iustitia amittet, probitas nec victa queretur.
 Tanta viri virtus, cunctis & dedita terris
 Gloria, non potuit, Rex o te magne latere,
 Hesperiae columen, Carli successor & heres.
 Hæc tua sit fortuna prior, quod talibus ipse
 Imperium moderere viris, quod semper ad omnes
 Ancipites casus, magnarum & pondera rerum
 GWARDIOLA utaris caro fidoque ministro,
 Qui tibi non parvam demit de pectore curam,
 Dum dat cuique suum, iuris dum discutit umbras
 Diffundens pacem populis. Ille inclita regna
 Lysiadum, piperisque rates, auroque refertas
 Iure tibi attribuit, stimulosque infixit acutos,
 Vt quod maiorum communia stemmata, quodque
 Fas legesque dabant, peteres victricibus armis,
 Sanguineum quando poscebant omnia Martem.
 Nec solum partes scriptis præstantibus æquas

GVAR

GVARDIOLA adseruit, veterum monimenta rovolvens:

Sed Lusitanas orator missus in oras

Dixit voce palam deberi regna Philippo

Fulgentes inter clypeos inimicaque tela.

Vix referam quanto vitæ discrimine duram

Sustinuit caussam, qua libertate fideque

Suasit, ut imperium acciperet gens illa tumultus

Marte ciens, regesque alios excire parata.

Munere honorato functus, spretisque periclis

Castellæ pro re, mundi pro pace ruentis;

Vnus eras, quem vulgus iners, quem curia patrum,

Claraque nobilitas oculis iam ferret & ore,

Et multas optaret opes, annosque voveret.

Eximium id natura tibi, superique dedere,

Christophore, auratis ut amoris retibus omnes

Involvas, de te vere bona cuncta loquentes

Per fora, per vicos, per compita lata, per ædes.

O laus, o probitas hominum dignissima linguis,

O numquam auriferæ mens rapta cupidinis æstu?

Divitias aliis, & opes & munera Croesi

Guardiola impendit, ditat, beat, implet & omnes:

Solus eget. Non asse fuit locupletior uno

Factus, ubi mundi coepit dispergere gazas,

Quæ quondam Granata dedit, patrumque voluntas

Vltima. Coniugio quidquid, pactisque hymenæis

Accrevit, retinet tantum, nihil addidit ultra.

Nonnullis inflata crepant præcordia fastu,

Erigit & cristas vultu fortuna sereno,

Et sublimis honor: sed quamvis dextra benigni

GVARDIOLAE multos reddat fortasse superbos,

Quos iuvat, & titulis evexit ad æthera magnis,

Tu tamen haud quidquam videas humanius illo.

Non gravitate tumet, populi non ebrius aura est,

Gratia non inflat regis, nec lata potestas

Auratos currus, abacos, aulæa, clientes,

Aut

Aut celeres quæsit equos, artemve culinæ.
Decrevit luxus, quantum ipsa potentia crevit.
Ut sol vitali perfundens lumine terras,
Altior a cæli meta quam distat utraque,
Lentius approperat, laxasque adducit habenas:
Sic ille eximii iam culmen adeptus honoris
Compressit motus animi, vanumque tumorem,
Mortalem sese agnoscens. Heu fata, brevemque
Vitam hominum, nihil heu miseris durabile terris.
Hesperianæ salus, ingens tutela bonorum,
Gloria Pieridum, rarique exemplar honesti,
Doctrinæ & quidquid superest, sanctique pudoris,
Iustitiæ fideique, viro consistat in uno,
Cui quoque mors impendet, eo ut moriente caduci
Intereant simul orbis opes & candida virtus?
Parca vel hoc nimium sæva est, & iniqua putatur;
Aequa quod est cunctis, nec saltim parcere discat,
Quos superesse diu humanis est utile rebus.
Sed quoniam lex una iubet, moriamur ut omnes,
GVARDIOLAE, o superi, longæ date tempora vitæ,
Ex quo iuris honos, pax & sanctissima pendet.
Tu quoque, magne puer, cui templa sacra vit & aras,
Dexter ades, placidoque illum bonus adspice vultu,
Vxorem & natos, & qui nascentur ab illis.

EPITHALAMION

DE NVPTIIS PHILIPPI II.

HISPANIARVM REGIS CATHOLICI,

ET D. ANNAE MAXIMIL. ROM.

IMP. FILIAE.

QVIS mihi tam lato titillat pectora motu,
 Et rapit ad plausus, dulcemque imitatus Olympi
 Concentum, adsidua dum se vertigine volvunt
 Orbes aetherei, complet sonus. Entheus aures?
 Ut me tam late nugis & mollibus odis
 Adsuetum, manesque edoctum flere sepultos,
 Ad regum thalamos, generosa ad carmina regum
 Musa vocet, stimuletque novum tentare laborem?
 Ipsa quidem cultus iam nunc induta priores
 Hesperia, ipsa suos, discussa nube, nitores
 Explicat, & lato perfundit pectora plausu,
 Respirans, lauroque comas & tempora velans:
 Ac si quæ Libycas inter caput extulit urbes
 Terra viris armisque potens & feta rapinis,
 Capta sit, & Solymis late domus inclita templis.
 Quin etiam superi tædis, orbique faventes
 Festivum Pæana canunt, velut aethere ab alto
 Quum male præcipites egit Iovis ira Gigantes.
 Temperie numquam maiori & foedere vincta
 Servarunt elementa fidem: furor impius Austri,
 Ventorumque minæ ponto siluere quieto,
 Et zephyri blando demulcent murmure terras,
 Quum canas de more nives, amnesque furentes
 Præcipitet glacialis hiems e montibus altis,

Exar-

Exarmata tepet vultuque adridet amico.
 Hanc rerum faciem Deus atque hæc tempora donat,
 Non temere certatim omnes animisque volentes
 Coniugio festisque favent, ac munera reddunt
 Cælicolæ, & radiis connivent astra benignis,
 In primis genialis Hymen & pronuba Iuno
 Multa parant, lætoque accendunt omine tædas.
 Hic dulces annos dextra lævaque cubile
 Illasum gerit, & pendentia vincula collo:
 Illa Arabum merces, lapidesque oriente petitos,
 Et pallam insignem, castasque in tempora vittas
 Læta offert, orisque decus sanctumque pudorem
 Rectus Amor, qui pacta thori sollemnia sancit,
 Inneſcitque animos, & nulli obnoxia culpæ
 Gaudia permittit, circum plaudentibus alis
 Ibat, & auratam regis properabat in aulam.
 Olli se Charites una iunxere venustæ,
 Et Nymphæ Idaliæ. Sed ubi Capitolia plantis
 Alatis tetigit, nubes atque æra tranans
 Constitit, & paullum commoto pectore anhelans,
 Auratam tinctamque rosis violisque sagittam
 Aptavit: rapido illa furit per inane volatu,
 Ac tandem stetit usque tremens, pectusque Philippi,
 Qui tunc pro rapta fundebat coniuge questus,
 Traiecit, subitoque Annæ inflammavit amore.
 At rex illato stimulatus vulnere amoris,
 Ecquis, ait, lacrymis modus, ecquis fletibus istis
 Finis erit? semperne animo servabo dolores?
 Et me sol oriens, & me nox atra videbit
 Lugentem? querulæque piis plangoribus urbes
 Vsque adeo resonent? nec quis mihi ludet in aula
 Carolides, patremque vocet? Ergo advena nostras,
 Quod superi avertant, heres tractabit habenas,
 Sceptraque iam pridem serie deducta parentum?
 Ah quantum nostris sese implicat Anna medullis.

Et

Et placet, & sanctos animo iam ventilat ignes,
 Quamvis iuncta mihi materno sanguinis ortu,
 Communes sortitur avos: iam denique vincat,
 Vincat amor tua tela, puer, tua vulnera teque
 Accipio agnoscoque libens, & publica curans.
 Ad thalamos adspiro procus. Sic fatus acerbas
 Sopivit curas, lacrimasque & lumina tersit.

Iam sceptrum regale manu, iam vertice celso
 Ignivomum diadema gerit, radiisque capillos
 Intensos pectit fusamque in pectora baibam.
 O quantum decus ore niter? Sic aurea quondam
 Adflavit Venus Aeneam, faciemque rubore
 Pinxit, & æthereos oculis difudit honores,
 Quum nati adspectu miseram liquefecit Elisam.
 Numquam alias casto devincti foedere lecti
 Tam magni coiere duces: hic ore, manuque
 Belligera, clypeoque viros & fortibus armis
 Vincit: & illa potest præ se ridere laceram.
 Sunt tamen ambo pares, & non est coniuge coniux
 Inferior quidquam, si spectes stemmata & altos
 Austriacæ gentis titulos, & nomina avorum.
 Consilium rerum, gravitasque in fronte renidens
 Par ambobus inest, & primis insita ab annis
 Maiestas iam digna polo regnare sereno.
 Sed terris contenta modo sceproque minori,
 Res hominum foveat tennes & sidera donet:
 Quod iam lanificæ firmarunt numine Parcæ,
 Quum bene connubii inserunt orgia sacri,
 Phoebæasque lyras, atque exsultantia plausu
 Tecta poli. Nunc turba mihi dilecta sorores
 Exsiluisse decet, nunc ora remittite sævis
 Torva supersiliis, Lachesis ait; anxia vitæ
 Stamina, fatalesque manu deponite telas.
 Exemta arbitrio nostro mortalibus ægris
 Tempora eant, nec fila colo suspensa trahantur,

Dum festus celebratur hymen, lateque resultat
 Hesperiae tellus, & felix Mantua gaudet;
 Mantua Niliacæ superans miracula Memphis,
 Et regum generosa domus sacrata triumphis,
 Quam male, pro facinus! lacrymis oppressimus usque,
 Funereisque rogis, virides dum principis annos
 Demetimus, regemque thoris & coniuge cara
 Fraudamus, fetuque uteri. Iam cædis abunde est.
 Firmemus thalamos, Pyliique senilia vivant
 Lustra senis pulchris implentes regibus orbem.

Finierat Lachesis, nec dictis abnuvit ulla;
 Consilium sed voce probant, pariterque volentes
 Impia fatales iurarunt verba sorores.
 Interea virgo tectis egressa parentum
 Regificis, roseasque genas & eburnea fletu
 Ora madens, dum matris amor pietasque recursat,
 Cæruleum mare sulcabat, ratibusque superbis
 Credita dotales cursu tendebat in oras.
 Quaque, ait, Nereidum chorus, & Neptunia Thetis
 Motas sternit aquas, & mixtas floribus algas,
 Purpureasque rosas & rubra coralia fundit,
 Adspiceres ora exsertos & verbere caudæ
 Plaudentes thynnos raptosque e littore nautæ
 Delphines bibulæ sistebant margine terræ
 Impositos humeris, & iam per cæcula vectos.
 Nec tulit immanes ventos incumbere ponto
 Neptunus pater, ipse manu trifidoque tridenti
 Ductabat classem, deerant ubi sidera cælo,
 Et syrtes scopulosque vadis monstrabat opertos.
 Auditus concha Triton mulcere procellas,
 Atque vocare deas, quæ claustris æquoris imis
 Humidiora tenent, solique impervia regna.
 Carpathio tunc forte mari squamosa trahebat
 Proteus armenta, & turpes in pascua phocas.
 Qui postquam cantus sensit Tritonis ovantes,

Et

Et motum in plausus æquor, præsaga futuri
 Pectora concutiens, divinos mente calores
 Concipit, & rerum pandens arcana latentum,
 Tranquillum claris complebat vocibus æquor.

I, felix virgo, magno socianda marito,
 Regia progenies & fessis anchora rebus:
 I, digna Hesperiaæ sceptrum gestare tremendum,
 Et digna omniparæ regnis succedere terræ.

Ipsa tibi late resonabilis Amphitrite
 Ridet, & ipsa tibi submittit lilia tellus.

O quot opes iam nunc fluere, o quæ surgere regna

Coniugio tali aspicio, quam mira laborum

Spectacula, artificumque manus operumque figuras.

Euge pater patriæ, atque idem rex optime regum.

Euge, & opes hilaris iam tandem profer avitas

De locuplete penu, baccata monilia gemmis,

Quæque vomant ignes & spirent undique odorem

Vestes, bombycum labor, & mirabile textum.

Euge iterum, faciet iam te regina parentem

Prole nova, sanctoque inolescent pignora lecto,

Quæ te, quæ matrem referant, atavosque potentes,

Et totum iustis submittant legibus orbem.

Tu, Lucina, fave: redeunt iam sæcula mundo

Aurea, & armisonos ponit Bellona tumultus;

Paxque emissa polo lætis dabit otia terris.

Victor io bellator, io iam dicite yates,

Dicite victrices palmas lætosque triumphos.

Adspirat fortuna favens, & rebus Iberis

Incipit adnuere, & casus relevare priores.

Hæc ubi vaticino concusus numine Proteus

Edidit, innumeros texebat in æquore ludos,

Et consulta volens rerumque arcana ferebat.

Quid memorem choreas hilares cantuque sonantes

Nympharum, quæ rura colunt & pervia tantum

Lustra feris, quum fama ipsos effusa per agros

Rettulit incolumi portum tetigisse carina
 Reginam septam Nymphis , numeroque suorum ?
 Errarunt tuto in silvis hoc tempore damæ ,
 Et capræ cervique leves , nec vulnera tergo
 Sensit aper. Diana suis immista puellis
 Dum canit , exercetque choros , proiecit eburnum
 Arcum humeris , scelus esse putans occidere quemquam,
 Et sanctos muculare dies. Spectacula belli
 Ficta dedit : Mauros & amico milite campos
 Struxit , & innocuos in morem fulminis ictus
 Aerea canna dedit , fumoque & pulvere nigro
 Obduxit convexa poli , tractusque serenos.
 Navales etiam pugnas , celeresque triremes
 Nereides , vitreisque pater Guadarama fluentis
 Attonitus vidit miratus classica bella :
 Vt iam nec Bathi cedat , Nilove potenti,
 Auriferove Tago , quum magnæ roborâ silvæ
 Antennasque graves liquidis vectarit in undis.
 Sed tu , summe pater divum , qui semina rerum
 Solus habes , hominumque genus , seriemque nepotum
 Amplificas , pulchroque facis coalescere fetu :
 Quique mala colubri deceptum fraude parentem
 Primævum sancto sociasti foedere lecti :
 Divulsamque ferunt animasse viragine costam,
 Quæ coniucta viro comes esset læta bonorum :
 Hæc , precor , auspiciis sancti connubia faustis ,
 Summe pater , coniuxque diu cum coniuge vivat ,
 Turbaque natorum mensam numerosa coronet ,
 Qui claris referant factis atque ore parentes .

EPIGRAMMA

IN LAUDEM *EVANGELICARVM INSTITVTIONVM*

P. GARSIAE GALARZAE BELLANENSIS,

DOCT. THEOLOGI,

PVBLICI SALAMANTICAE PHILOSOPHI,

EPISCOPI CAVRIENSIS.

VT quondam placuit Stoicis, is dives habetur,
 Qui fruitur terra, qui fruiturque polo.
 Iure igitur librum quicumque evolverit istum,
 Dives erit, magnas & sibi promet opes.
 Namque hic cælesti sapientia panditur, hic quod
 Mirari possit Quinctilianus, habet:
 Eloquii late currentia flumina casti,
 Doctrinæ phaleras & decus omne suæ.
 Auctorem libros dices spoliasse profanos,
 Vt Pharias olim gens abitura nurus.
 Quum vero fidei divina oracula nostræ
 Ipsius ex Christi mente resecta docet,
 Non sinit Hebræas obduci pulvere chartas,
 Attica nec tineas bibliotheca timet.

IOANNIS GELIDAE
VALENTINI,
BVRDIGALENSIS LVDIMAGISTRI,
EPISTOLAE ALIQVOT ET CARMINA.

ROCHELLAE.
APVD BARTHOLOMAEVM BERTONEM.

M. D. LXXI.
EDITIO SECVNDA.

IOANNIS GELLII

V. A. L. E. N. T. I. E

BARINGALENSIS IUDICII AGISTRII

EPITOLAE ALIQUOT ET CARMINA

R. O. C. H. E. L. I. A. N.

AVD. BARTHOLOMAEVM BERTONEM

M. D. C. C. C. I.

EDITIO SECUNDA.

IACOBVS BVSINVS
 BURDIGALENSIS,
 LECTORI S. P. D.

IOANNEM GELIDAM semper nostra tempora inter doctissimos numeraverunt & cives & peregrinos, quos in litteris erudisset nostra Gallia, & apud se retineret. Illi patria fuit quæ LUDOVICO XVI, Valentia, Hispaniæ civitas nobilis & dives: ubi quum primas litteras didicisset, & iam aliquid sapere cœpisset, sed patriæ sapientiæ poeniteret, Lutetiam, omnium litterarum nomine in Gallia clariorem urbem, quam olim fuerunt in Græcia Athenæ, petere illum invitavit maxime aliquot suorum civium nomen, qui præ ceteris illic in sophisticæ excellebant, quæ illis temporibus ubique summo erat in honore. Eo igitur se contulit adolescens iam grandiusculus: tradiditque se in disciplinam magistrorum clarissimis, sub quibus ita profecit pauculis annis, ut mox ipse docere potuerit: quatuor philosophica stadia, quæ quaternorum erant annorum, confecerit maxima cum laude. Erat enim homini statura quidem mediocris, sed valde firma latera, vox clara, ingenium acutum, acre, ut in disputationibus, quibus Lutetiæ publice privatimque philosophiæ discipuli magistrique exerceri crebro solent, ipse nemini unquam facile cederet. Sic ille inter doctissimos philosophos habitus est Lutetiæ, indeque eum amare, colere, observare multi cœperunt condiscipuli, magistri, discipuli ac alii.

Quum autem iam tandem IACOBI illius FABRI,
alio-

aliorumque aliquot studio & diligentia sophisticæ istius impostura, turpitude & inutilitas detecta esset, multique iam humanioribus se disciplinis ac seriæ philosophiæ dedissent: GELIDA novum istud genus quidnam esset, postquam aliquando degustasset, & sensisset denique, quantum temporis in nugis frustra contrivisset, puderet pigeretque, ita attente homo quadragenario iam maior Ciceronem ac reliquos Latinos auctores legere cœpit primum, ac deinde litteras Græcas adeo avide adripuit, quo Aristotelis ac aliorum veterum philosophica penitus aliquando intelligere posset; in utrisque illis litteris brevi temporis spatio tantum profecit, ut qui eius ingenium ante propius cognitum habuerant, magnum iam quiddam ab eo statim expectare cœperint. Nam homo sapientiæ studiosissimus, & in qua, quamquam barbaris magistris, iam magnum progressum fecisset: videbatur aut Aristotelem interpretandum mox suscepturus, aut aliquid aliud etiam maius ausurus: verum tempestas nescio quæ illum alio transversum abripuit. Quum enim iam quinquagenarius cerneret in humanioribus istis studiis plerosque omnes esurire, nisi si quibus ampliora essent patrimonia: & sic, *dum nova canities*, ut ait ille, *dum prima & recta senectus*, opes aliunde parare quum constituisset, quibus se & studia sua, quod reliquum erat vitæ, sustentaret, gymnasiolorum præfecturas ambire cœdit, quod earum pleræque lucrosæ viderentur, & eum non dedecerent, qui litterarum studia persequeretur. Quamvis enim rei scholasticæ cura, vix fieri possit, ut studiosi hominis otium non interpellat frequenter; aut si quis suis studiis satisfacere velit, rei scholasticæ non satis vacare queat: tamen GELIDA bonitate sui ingenii fretus, ut vir erat

ma-

magno animo , utrique se abunde satisfacturum confidebat.

Lutetiæ itaque primum ludo , cui a Cardinale conditore nomen est , præfuit : deinde Burdigalæ Aquitanico. Nam ANDREAS GOVEANVS , Burdigalensis gymnasiarcha , vir de universa Aquitania & litteris , ut si quis alius , optime meritus , homo pius , doctus , & ad regendam iuventutem omnino natus , quum in suam Lusitaniam a Ioanne rege revocaretur : & IOANNEM GELIDAM , quem tum ob mores & doctrinam , tum quod eum in philosophiæ studio magistrum Lutetiæ habuisset , unice diligebat , rem non satis in Cardinalitio facere cognovisset , eum secum in Lusitaniam cum Georgio & Patricio Bucchananis fratribus Scotis , Nicolao Gruchio & Guiljelmo Guerenta Rotomagensibus , Elia Vineto Santone , Arnaldo Fabricio Vasatensi , Ioanne Costano , Iacobo Tevio , & Antonio Mende Lusitanis (omnes hi tunc præter Patricium & Fabricium litteras , gymnasiarcha GOVEANO , Burdigalæ docebant) ducere voluit , magnis regio nomine propositis stipendiis : sed eo ut iret , nec prece , nec pretio adduci potuit. Mirum enim homo Hispanus Gallicanis moribus adsuetus , quanto odio Hispanienses prosequeretur. GOVEANO itaque , qui post biennium redire in Aquitaniam constituerat , Burdigalæ substitui maluit , ac id petiit : sicque , Lutetia relicta , Burdigalam venit mense Maio , anno a Christo nato millesimo quingentesimo quadagesimo septimo. GOVEANVS incunte vere cum suis profectus fuerat : qui quum ante constitutum biennium Conimbricæ mortuus esset , magno Ioannis regis sui , optimi principis , omniumque , qui eius industriam noverant , desiderio : confirmatus est GELIDA a senatu populoque Burdigalensi in Iudi sui

sui præfectura: quæ illis non multo prosperior fuit, quam prior illa Parisiensis. His namque temporibus adversa multa pertulit Burdigala, frequentem pestilentiam, annonæ caritatem, & gravem civium seditionem ob salis vectigal: quæ GELIDAE rationibus non potuerunt non multum incommodare.

Denique anno Christi millesimo quingentesimo quinquagesimo quinto, quum Burdigalæ mense Iulio gravis orta esset pestilentia, & ideo Calendis Augusti coactus fuisset suos dimittere gymnasiarcha; Quinsacum secessit (vicus est supra Burdigalam in Garumnæ ripa) cum uxore, filia annos nata quatuor, & aliquot ex suis professoribus discipulisque. Alio alii, ut ab amicis invitabantur, se receperunt. Quindecim autem tunc præceptores cum gymnasiarcha habebat Aquitanica schola. Quinsacum ergo ille quum ita se recepisset, in febrim tertianam statim incidit, ex qua vix convaluit. Aegrotavit eius quoque uxor illic gravissime, & filiola: quæ quum convaluissent tandem post aliquot menses, & iam mitius ageret pestilentia, Burdigalam rediit: ubi in morbum rursus incidit Februario mense: quo morbo obiit undecimo Calendis Martias, sexagenario iam maior, multo ære alieno obstrictus, superstite filia cum uxore: & in proxima Carmelitarum æde sepultus est.

Homo autem hic quoniam litterarum omnium peritissimus erat, in quarum otio & studio totam vitam suam consumserat; qui sciebant eum prima illa barbarie, nescio quæ sophistica in Aristotelis logica emisisse, existimabant fieri non posse, quin in tanto otio vir purioris iam & solidioris doctrinæ, aliquid scripsisset, quo priora illa deleret; & de litteris, quarum studiosissimus erat, deque posteritate aliquid mereretur: & quia in
lu-

lucem nihil miserat, sperabant multi in defuncti scriniis aliquid inventum iri: sed eos sua spes fefellit. Quando enim omnia diligenter perquisita sunt, ac excussa cuncta, nihil omnino inventum eorum, quæ ab eo expectabantur.

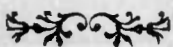
In eius bibliotheca hoc solum fuit: aliquot epistolarum exemplaria neglecta, humi iacentia, semilacera, pedibus contrita, a blattis, tineis, muribus corrosa, titulum habentia quædam, alia sine titulo: quæ ab eius domesticis studiose collecta, in nostras manus tandem pervenerunt. Hæ sunt illæ litteræ IOANNIS GELIDAE, quas in hunc libellum coniecimus, emisimusque contra eius expectationem, qui eas crematas vellet, sicut Virgilius suam Aeneida. Nam certo scimus, eas ab illo non fuisse eo animo scriptas, ut aliquando typis in lucem ita exirent, & a multis legerentur. Scimus & hoc, GELIDAE nostri eam eruditionem & nomen fuisse, ut meliores ab illo litteras expectari etiam possint, quales illum facere aliquando vidimus, quando ad eos scribebat, quos Ciceronem attentius legisse cognoverat.

Verum in hac editione me aliquid peccasse videri non possum. Primum enim de GELIDAE estimatione nihil diminuere debet partus postumus. Deinde qualescumque sunt hæ epistolæ, tales profecto mihi esse videntur, ut perquam paucos reperias, qui quantumcumque laborent, Latiniore facere possint: quare eas luce non indignas existimaui, in quibus sit, quod libenter legant Latinæ linguæ studiosi. Tum quia ex hoc libello cognoscent, hominem quadragenarium in Latino & Græco sermone adeo profecisse, invitabuntur ad simile studium, ut animum numquam despondeant ætate provectiores. Quin ex meo ingenio iudicavi, gra-

tissimum facturum me omnibus GELIDÆ amicis, innumeris iuvenibus, qui eo magistro cum Lutetiæ, tum Burdigalæ sunt usi, si pro doctissimi magistri sui imagine aliqua libellum hunc habeant, quo bibliothecas suas ornent: & in eo partem aliquam sui GELIDÆ olim magna cum voluptate conspiciant pro tabellæ angustia.

Postremo hoc aliquod nostrum de patria nostra meritum esse volui: quæ si se iactat de MINERVII, ALÇIMI, DELPHIDII, LAMPRIDII, & aliorum eruditione, quos ex Ausonio, Hieronymo & Sidonio cognovimus litteras Burdigalæ quondam docuisse: cur ea, atque eius schola, laudes IOANNIS GELIDÆ ludimagistri sui non aliquando lubens audiat, si diutius libellus hic vivere possit? Adde quod animo meo non potuit non morem gerere, qui cum GELIDA tantam necessitudinem habui, eum ita amavi, tanti semper putavi magistrum & amicum doctissimum, ut eius memoriam hic reddere immortalem, si possim, cupiam. Sic has *Epistolas*, & pauca quædam eius *Carmina* edere visum, postquam nihil erat aliud, quo posteris testatum relinquere tentarem, virum tam raræ eruditionis Burdigalensem scholam aliquando rexisset. VALE.

IOANNIS GELIDAE VALENTINI,
 BYRDIGALENSIS LVDIMAGISTRI,
 EPISTOLAE.

IOANNES GELIDA
 AMPLISSIMI VIRO, CARDINALI * BELLAIO.

S. P. D.

EPISTOLA I.

PER Abbatem sanctæ Crucis ad te litteras misi,
 Cardinalis præstantissime, quibus tibi de tuo in
 Galliam fausto felicique reditu gratulabar: & a te Mæ-
 cenate meo optimo adversus hominem barbarum & im-
 portunum auxilium petebam. Sciebam enim te nolle,
 ut quidquam mihi in caussa litterarum administranda
 tuo iussu occupato molestiam exhiberet. Qua in re quid
 ego præstiterim, malo te ex aliis, quam ex me audire.
 Me certe intelliges, Cardinalis amplissime, omnia fe-
 cisse in adversa fortuna, quæ a me in secunda exspe-
 ctari poterant. Ad quod meum officium me tuorum præ-
 ceptorum memoria iucundissima inflammabat: quibus
 obtemperare, mihi pulcherrimum & honestissimum sem-
 per existimavi. Quæ quum ita sint, libenter sane fa-
 cio, ut ad tuum præsidium confugiam, oremque ve-

O 2

he-

* Bellaius hic Archiepiscopus erat Burdigalis.

hementer ut meam causam commendatam habeas, dum gymnasio Aquitanico, publicæque iuvenum utilitati studeo. Quod ipsum eo a me maiori animo fit, quod tua præsentia, veluti numen aliquod præsens, me incitat mirabiliter, mihiq; dat signum, ut, contempto adversario, constanter viam persequar, quam te ducesum ingressus. Vale Mæcenas humanissime. Ex tuo gymnasio Aquitanico.

EPISTOLA II. *

Erebam æquo animo, vir clarissime, meam hanc administrandi gymnasii curam in tempora misera incidisse: idque putabam fato quodam meo fieri, ut Lutetiæ gymnasium Cardinalitium, & hic Burdigalæ Aquitanicum, summo meo labore, magnaue iactura, restituerem: sed illud me valde torquet, quod me laborantem reipublicæ causa, & sollicitum in conservando Aquitanicæ gymnasio, diuturna & vetus ambitio non solum exagitat, sed etiam opprimere contendit. Eram ego Lutetiæ mea conditione contentus: vocatus tamen a decurionibus Burdigalensibus, & iussu Cardinalis Bellaii adductus huc veni: quem temporum calamitas, & avaritia cum ambitione coniuncta nunc misere indignisque modis vexant, quum tamen antea & de senatus auctoritate fuerim approbatus. In his meis molestiis ad te confugio, Abbas sapientissime, idemque Mæcenas humanissime, oroque vehementer, ut me & causam litterarum respicias. Quæ educatur hoc in gymnasio, ipsa iuventus te rogat, ne tu pro tua in patriam caritate, tuoque singulari in bonas litteras amore, pa-

* Sine titulo hæc fuit. Sed ad Augerium Lantinum, consiliarium regium, & Abbatem S. Crucis Bur-

digalensis, scripta videtur, cuius mentio in precedente.

tiare, se a barbarissimo & sordidissimo homine turpiter corrumpi. Hoc tuum de barbarie turpissima trophæum iuventus Aquitanica clarissimum ac speciosissimum in gymnasio Aquitanico statuet, æternæque memoriæ consecrabit. Vale.

IOANNES GELIDA

CL. VIRO, * CANCELLARIO SAPIENTISSIMO

S. P. D.

EPISTOLA III.

IN meis molestiis ad te libenter confugio, Cancellarie prudentissime, quod totius nostræ reipublicæ summam teneas: me vero velis hic Burdigalæ onus publicum in formanda iuventute sustinere. Quæ tua illustris voluntas mihi dat animum ad perferendam omnem huius mei oneris molestiam: quod certo sciam magnum esse viris optimis & in republica principibus placere. Ac ne a tua voluntate discedam, utque meo officio satisfaciam, his litteris a te etiam atque etiam oro, vir clarissime, ut a me in republica litteraria difficillimis temporibus conservanda occupato, abigas hominem, ut levissime dicam, bonorum litterarum ignarum & audacem: qui quum antehac huic gymnasio insidiaretur, nunc nactus occasionem ex hac rerum nostrarum perturbatione in regis voluntatem irrepsit. Quod quum præter expectationem acciderit, circumventus hominis insidiis, a te Galliarum principe & moderatore optimo auxilium peto, oroque vehementer, ne hoc gymnasium bonarum litterarum domicilium, quod tuis stat

au-

* Oliverio Cancellario.

auspiciis , hominis impudentis barbarie contaminetur. Illud tuum beneficium longe maximum erit , quo tuum gymnasium , tuumque GELIDAM ad litteras illustrandas confirmabis.

EPISTOLA IV.

SCripsi litteras ad Cancellarium & Cardinalem Castionensem , quibus gratum memoremque beneficii in me gymnasiumque Aquitanicum collati animum ostendo. Est quidem mea oratio tanto beneficio impar : sed tamen , quod possum , præstabo , ut beneficium immortale sempiterna memoria conservem. Ac in hac recordatione , crede mihi , inflammor vehementer ad amplificandam litterarum causam , non tam ut officio meo satisfaciam , quam ut clarissimorum hominum voluntati de me deque litteris Aquitanicis optime meritæ respondeam. Itaque & ab officii mei ratione incitatus , & tanta divinaque meorum Mæcenatum benignitate adiutus , omnia summa faciam , ut schola hæc Aquitanica barbarissimi hominis metu liberata , caput efferat ; & quum caput efferet , una suorum Mæcenatum memoriam commendet. Quod ego quum commemoro , intelligo te mihi Deum optimum maximum dedisse importunissimi mei adversarii vindicem , & scholæ Aquitanicæ amplificatorem. Nam quum te tam egregia voluntate in me iuvando , litterarum causa , intelligam , quanti putas illud a me fieri , quod in tua extrema epistola a te scriptum est , tua officia mihi non defutura ? Alii sua bona , quantum volent , prædicent : ego certe tuam in me benevolentiam studiumque in litteras omnibus rebus antepono.

IO. GELIDA * IOANNI TASTAEO S.

EPISTOLA V.

Tibenter facio, ut meam causam tuæ diligentiae ac fidei commendem. **N**. ut tute scripsisti, me acriter isthic oppugnat. Huius hominis improbi ac ignari oppugnationi resistere constitui. Multum hac in re potest Nulliacus, ad quem per tabellarium mitto litteras, quibus oro, ut si a rege obtinuerit, ut eadem sim conditione, qua antea, ad me diploma regium mittendum curet. Et quoniam illius liberi, qui meæ curæ aliquando fuerunt commisi, multum apud patrem possunt: hos per litteras rogo, ut rem meam apud patrem agant. Scripsi præterea ad Galenum eorum famulum, a quo disces omnia, & quid tibi hac in re sit agendum. Hunc tu diligenter convenies, hunc impelles, ut pueri patrem adeant, ut rem meam illi commendent. ** Doderium audivi, qui antea eos instituebat, non amplius huic rei dare operam: quæ res facit, ut in scribendi festinatione ad illum non scribam. Tu tamen hoc totum quid sit, videbis pro nostra amicitia, meque illi commendabis. Beroaldum, si videbitur, tibi coniunges: quamquam ille mihi videtur aliud cogitare. Dat mihi crimini, quod sum Hispanus, quum sim regno donatus. Dat præterea crimini, quod uxorem duxerim: at hic *** Claudius Budinus uxorem habebat: & pæne ubique, excepta Lutetia, uxores habent gymnasiarchæ: per quas rebus domesticis consulunt. Sed quid illud fuit, quod in arcem Antonianam

* Tastaus hic Burdigalensis, Lutetia tunc medicinæ operam dabat.

** Doderius hic Parisiensis civis Burdigalæ sub Goveano docebat

rat anno Christi 1540.

*** Carnotensis erat hic Budinus, & sub Goveano docebat Burdigalæ.

nam fuit coniectus? Audio certe ea caussa accidisse, quod de rebus Gallicis male cogitaret, & tamen iste mihi peregrinitatem obiicit? Tu liberos Nulliaci ad patrem, si me amas & opus sit, protrahes: & cum Galeno colloqueris. Vale Burdigalæ, pridie Calendas Iunii.

G E L I D A T A S T A E O S.

E P I S T O L A VI.

PER tabellarium, qui ad vos magnis itineribus contendebat, scripsi ad Nulliacum, qui facile rem meam potest perficere, atque, ut libentius in eam incumbat, per litteras liberos eius, & Doderium rogavi, ut meam caussam apud eundem Nulliacum susciperent: facturos puto. Sed me tantopere pungit ambitio, ut ego te rursus etiam atque etiam orem, ne me & gymnasium hoc tempore deseras. Ad te sponte & libenter confugio: quod certo sciam, hanc rem tibi curæ esse, præsertim quum non de mea salute hic agatur, sed de caussa litterarum, quæ a te vehementer petunt, ne patiare, ut in hominis barbarissimi & ineptissimi manus incidant. Iam vero res meæ propter superiorum temporum difficultatem ita sunt afflictæ & miseræ, ut si hac caussa cadam, de me prorsus actum sit, nihilque me sit futurum miserius. Denique ex quo Lutetiam reliqui, nullus dies mihi latus illuxit: tanta fuit rerum omnium perturbatio, ideoque fuit mihi in restituendo gymnasio laborandum. Ad cuius meæ miseræ remedium tu unus te mihi offers, in cuius fide & benevolentia diligentiaque conquiescam. Age igitur, mi Tastæ, liberos Nulliaci & Doderium ipsum sollicita, impelle, urge, ut Nulliacum adeant, meque illi diligenter commendent. Reliqua tu ipse pro tua
pru-

prudencia & consilio moderaberis. Vale. Ex gymnasio Aquitanico, Nonis Iunii.

GELIDA TASTAEO S.

EPISTOLA VII.

 Votidie tuas litteras exspecto, ex quibus intelligam, quo pacto res nostra se habeat. Non equidem de tua diligentia dubito, sed ita me *N.* improbitas exagitat, ut valde de statu rerum mearum sim sollicitus, praesertim quum cogitem, nulla me caussa in discrimen fortunarum esse adductum. Quo magis te oro & obtestor, ut in hac mea propugnatione adversus levissimam calumniam te mihi amicum praestes & diligentem. Praesto est noster Vinea, cui ad Nulliacum eiusque liberos litteras dedi. Hoc socio & adiutore uti poteris, qui iam a me causam nostram edoctus, tecum omnem laborem suscipiet. In eo res mihi posita videtur, ut Nulliacus causam nostram suscipiat & defensionem. Hoc igitur unum effice, hoc praesta, ut is in causam nostram incumbat. Habes illius liberos & Doderium, qui a te sunt incitandi: & per quos inflammatos a te inflammabitur sine ulla dubitatione Nulliacus. Hoc ego ipsum tibi commendo, & quidquid ad rem nostram pertinere existimabis.

Hic nos pestis commovet, & ipsos adolescentes metu percussos abigit: sed ego non ita commoveor. Me certe pestilens calumnia commovet. Vale Burdigalæ, octavo Idus Iulii.

Obsignatis his litteris, accepi tuas plenas fidei ac benevolentiae. Nunc te oro, ut ad rem perficiendam una cum Vinea nostro eam praestes diligentiam, quam te superioribus diebus adhibuisse ex tuis litteris intelligo. Vale rursus.

Constitui tandem ad Doderium scribere. Tu illius

P

ope-

opera ad hanc rem perficiendam utere. Si is Nulliacos apud se habet, omnia a Nulliaco patre impetrabit. Tu modo perface, ut Doderius Nulliacos ad patrem deducat, qui me illi coram singularibus verbis commendent. Litteras Mendocæ cuidam Hispano & Dominicanano curabis meo nomine apud Dominicanos reddendas. Rursus vale.

G E L I D A T A S T A E O S.

E P I S T O L A V I I I.

Nihil ad te possum novi scribere, quod ad res gymnasii nostri pertineat: sed tamen cum * Voltanus noster ad vos cursu incitatissimo proficiscatur, scribo eadem de re, ut intelligas, quantum tibi tribuam in summis meis miseriis: quæ eo sunt molestiores, quod reliquias etiam gymnasii pestilentia profligaverit. Sed me spes ipsa consolatur, ut tandem per vos tres ipsos adspicere aliquando lucem, atque homines intueri possim. Interim fac, ad me sæpe scribas, meque de rebus omnibus certiores facias. Nihil est, mihi crede, tuis litteris neque gratius, neque iucundius. In rebus gymnasii tractandis illud unum iudico necessarium, ut Stephanus Nulliacus nostræ causæ faveat, quod eius voluntas magnum habeat apud patrem momentum. Hoc ipsum velim, atque adeo oro, ut a vobis tanta diligentia tractetur, quanta ad obtinendam causam adhiberi potest & debet. Non temere hoc scribo, quare facite, ut vestra diligentia nostræ causæ idem Stephanus patrocinium suscipiat: Vale. Octavo Calendas Augusti, 1549.

* Guilielmus Martinus Voltanus, procurator urbis Burdigal.

IOANNES GELIDA

ELIAE VINETO S. D.

EPISTOLA IX.

QUum hinc discederes, res gymnasii meque ipsam totum tibi commendavi. Quod quum te memoria tenere arbitror, hoc unum superest, ut ex me intelligas, pestilentia urbem adfligi, quæ iuvenes omnes expulit. Quo magis res nostras tibi commendo, ut tua diligentia, tuaque fide aliquando respirare possint. Quidquid his in rebus optimum factu erit, vos tres prudentissime iudicabitis: quibus ego me ipsum & gymnasium Aquitanicum, quantum in me fuit, tradidi & commisi adversus hominis improbi, quem tu nosti, calumniam. Iacobum * Gupilum & Patricium Buchananum meo nomine salutabis. Illud certe velim memineris, ut aliquando apud nos sis, & tuæ nos morum suavitatis ac doctrinæ participes facias. Vale. Burdigalæ, octavo Calendas Augusti.

EPISTOLA X.

AD te de rebus meis scripsi, quas te & memoria tenere, & curare certo scio. Sed ecce, quum hæc ad te scribo, perferuntur ad me tuæ litteræ, in quibus de adventu adversarii me certiorem facis. Superest igitur, ut causam meam defendam: erit quidem id peracerbum cum homine improbo de fortunis contendere. Sed tamen, ut potero, defendam, & rem omnem Deo committam. Interim vos isthic apud Nulliacum causam nostram

P 2

agi-

* Hic est Gupilus ille Picto, vir doctissimus.

agite, & apud eos, qui aliquid posse videbuntur. Vale
Burdigalæ, tertio Nonas Augusti.

E P I S T O L A X I.

A Ccepi tuas litteras molestiæ plenas, quibus scribis, *N.* rem suam confecisse. Verum ne sic quidem homini cedam: experiarque, quantum iuris, illius calumnia habeat. Quod si, ut nunc hominum vita est, secundum illum iudicetur: illud me certe consolabitur, me non meo scelere aliquo, sed adversarii improbitate eiici. Nos hic quidem pestilentia exagitat: me vero *N.* furor. Tu fac, ad me sæpius scribas, Patricioque me commendes. Vale. Burdigalæ, tertio Nonas Augusti.

I O A N N E S G E L I D A

S T E P H A N O N V L L I A C O

S. P. D.

E P I S T O L A X I I.

S Cripsi ad te sæpe, meamque causam per litteras tibi commendavi: quam apud patrem tuum Mæcenatem meum ageres. Quod etsi te fecisse non dubito, tamen ita me urget huius rei sollicitudo, ut te per litteras rogare sæpe audeam: ne mihi in articulo desis. Novi tuum erga me animum, quantoque opere olim mea causa sollicitus esses. Eodem te in me esse animo existimo, præsertim in hac re, quæ ad salutem meam pertinet. Fac igitur, ut pater meam causam suscipiat honestissimam adversus *N.* calumniam, qui iamdiu huic gymnasio insidiatur. Ego vero ex quo Burdigalam veni, in omnium rerum miserias incidi, dum gymnasium

sium Aquitanicum adversus temporum fluctus conservo. Et nunc *N.* sola adductus ambitione, me hostiliter insectatur benemeritum de republica. Quare te rogo, ut mei meaque salutis memineris. Quod ego a te impetratum putabo, si per te vir clarissimus, pater tuus optimus, animum ad meam causam adiungat. Vale. Budigalæ, octavo Calendas Septembris, 1549.

IOANNES GELIDA

ELIAE VINETO S.

EPISTOLA XIII.

Ludovicus Sanctogelasianus, Lansaci dominus, & ego, quum de te loqueremur, in eum devenimus sermonem, ut ille a me peteret cubiculum, in quo tu cum eius filio commode habitares. Respondi me facturum libenter & illius & tua causa. Nunc superest, ut tu de redeundo cogites, & a me omnia expectes, quæ ab amicissimo expectari possunt, quum tui mores tuaque doctrina valde placeant. Rohardus, qui unus ex præceptoribus nostris ad nos redibit, te adloquetur isthic, ut eo itineris socio uti possis. Quod si isthic vir aliquis bonus sit & bene doctus, cuius opera in instituenda iuventute gymnasio utilis esse possit, te oro, ut tua oratione tuaque auctoritate ad nos pertrahas. Faciam, quod tu cum eo ipso transiges. Hac in re a te & Tastæo nostro fidem vestram implo-ro, ut mihi & gymnasio Aquitanico opem feratis. Patricium meo nomine rogabis, ut in hanc causam incumbat: facturum puto. Pestilentia vis se frangit. * Brino ut ad nos pervenit, obiit. Magnum in eo homine patronum amisi: sed me innocentem Deus optimus ma-
xi-

* Brino tertius ex senatus principibus.

ximus adversus importunos tuebitur. Vale , Burdigalæ
quinto Calendas Septembris , 1549.

I O A N N E S G E L I D A

CL. V. DOMINO POMPADORE, CONSILIARIO REGIO,

SYPPHYCVMQVE LIBELLORVM IN REGIA MAGISTRO.

S. P. D.

EPISTOLA XIV.

DEbet quidem suam tibi salutem gymnasium Aquitanicum , vir amplissime : eoque , quamdiu spirabit , te auctorem suæ salutis , te Mæcenatem fatebitur. Sed insultat adversarius , maleque tractat tuum gymnasium : quod me , qui in eo conservando hac præsertim temporum difficultate valde laboro , domo eiicere , & meorum laborum fructu privare contendat. Ac ut suam ambitionem , qua iamdiu fervet , ferturque , prodat , hoc clamitat : me uxorem duxisse Hispanam. A me non est ex Hispania uxor quæsita , sed oblata cum sexcentis coronatis in gymnasio Cardinalitio : quos omnes gymnasii causa & litterarum insumsi propter summam rerum omnium difficultatem , in quam eo tempore incideram. Deinde uxor etsi Hispana est , tamen suorum maiorum exemplum sequuta , una mecum splendori nominique Gallico servire optat. Quod scelus hoc tantum est , si mulier Hispana suorum imaginibus adducta cum viro suo se in Galliæ potestatem dedat? Verum , ut aperte loquar , non est hic ullum vel meum , vel uxoris crimen , sed adversarii furor , qui ut suæ veteri ambitioni serviat , tragoediam in re levi concitat.

Qua-

Quare a te peto, Mæcenas humanissime, ut me afflictum, & per iniuriam exagitatum, litterasque ipsas respicias, ne in potestatem hominis barbarissimi & importunissimi deveniat. Sic profecto efficies, ut per te gymnasium Aquitanicum restitutum, tuo quoque præsidio sua ornamenta consequatur. Vale, vir clarissime. Ex tuo gymnasio Aquitanico, quarto Calendas Septembris, 1549.

GELIDA TASTAEOS.

EPISTOLA XV.

TVAM fidem hoc summo meo tempore a te requiro, petoque vehementer, ne mihi sollicito & laboranti desis pro tua in litteras tuumque GELIDAM benevolentia. Meæ petitionis duo sunt capita. Vnum tibi commendatum, curæque esse scio: sed tamen N. importunitas me impellit, ut te sæpe per litteras rogem, ne patiare, quoad poteris, me per fraudem & ambitionem opprimi. Qui quum nihil habeat, quod obiiciat, suis nugis hominum auribus abutitur. Duxi, inquit, uxorem. At uxorem de ce e extra Lutetiam in omnibus omnium civitatum scholis probatissimum est. At mea Hispana est, in eoque putat homo argutus se aliquid dicere. Est certe Hispana, verum non est a me ex Hispania quæsita, sed cum sexcentis coronatis in gymnasio Cardinalitio oblata: quos ego insumsi, ut illud gymnasium sustentarem eo tempore, quo fame, bello & peste erat oppressus. Deinde Poblacio Lutetiæ regius mathematicarum artium professor, uxoris meæ erat avunculus maternus. At Lerma, theologus certe pius ac doctus, eiusdem erat avunculus paternus: qui defunctus est, Sorbonæ theologorum decanus; quum alter Poblacio obiisset Aureliis. Quod igitur tantum est hoc crimen in uxore Hispana, cuius pe-

cu-

cunia gymnasium Cardinalitium sustentavi , cuiusque maiores maiestati Gallorum regiae servierunt? quod idem quemdam ex maioribus meis fecisse comperio. Non igitur hanc tragoediam excitat uxor, sed *N.* vetus ambitio. Leo Albertus, homo theologus, mihiq̄ amicissimus, qui gymnasium Cardinalitium tenet, apud se liberos habet domini Ludæ, qui apud nos regis est legatus. Ad hunc litteras misi, quas tu, velim, illi reddas, tuaque oratione incites, ut legatum regis per litteras ad causam adiungat. In eo magnum erit momentum, si *N.* mecum experiri iure cogitet. Quare te oro, ut mea causa Leonem Albertum adeas, unaque tecum nostrum procuratorem ad hominem impellas, ut vestra sollicitudine inflammatus in meam causam incumbat, cui & bene cupit, & prodesse plurimum potest. Hoc etiam atque etiam a te peto, pluribusque verbis peterem, nisi iam te intelligere existimarem, rem magnam in eo positam, ut hic Burdigalæ meam causam meumque ius legatus regis defendat. Venio ad alterum petitionis meæ caput: quod vehementer quoque ad me & gymnasium Aquitanicum pertinet. * Horstanus Montanorum præceptor, munere docendi supersedebit, fortasse perterritus nostrorum temporum calamitate. Sed quoniam meliora omnia speramus, te rogo & oro, ut tua diligentia tuaque fide efficias, ut alius eius loco succedat, qui & vitute & doctrina præstet. Quod promittes, effectum dabo. In eo fac te virum, & mihi amicum ostendas. Non ignoras, hic carmen in primis requiri. Pecuniam ego per mercatorem quemdam, qui ad vos proficiscetur, curabo. Tu vero facito, ut tua prudentia me magnitudine stipendii liberet. Ea enim res me evertit, quum multi sint, quibus stipendium enumerem, & tamen pauci sint, qui stipendia publica offerant: & in-

te-

* Horstanus hic homo erat Germanus.

terim temporum conditio sit periniqua, sed tu facito, uti tempus resque ipsa postulabunt. * Blondus, qui has tibi reddet, morte patris ad suos revocatur. Huius quoque loco quærendus isthic est, qui secundanos instituat. Res erit fortasse difficilis: sed amabo te, ne me hoc tempore deseras, quo ad tuam fidem confugio, & tuam opem imploro. Hoc profecto tuum beneficium erit maius, quod a te uno res nostras ac rationes suspensas habeam. A Blondo equum accipies, qui ad præceptores huc mittendos usui esse poterit. Denique me totum tibi commendo ac trado. Vale. Burdigalæ, pridie Calendas Septembris.

IO. GELIDA IOANNI TASTAEO S.

EPISTOLA XVI.

TE rogavi per litteras, ut ad nos primum aliquem grammaticum mitteres. Hoc labore velim supersedeas, quod Horstanus mihi fidem dederit, se proximo anno apud nos mansurum. Blondus incertus erat consilii, quum hinc abiret: si illius rationes non patiuntur, ut ad nos redeat, facito, te oro, ut habeamus virum bonum & doctum, qui illius loco secundi ordinis iuvenes doceat. Vinetum meo nomine salutabis, monebisque, ne nostram de se expectationem fallat. Veniet, crede mihi, omnibus expectatus. Peltarius sese mihi obtulerat, qui hoc tempore Burdigalæ agit apud senatorem quemdam: sed ego Vinetum nostrum opposui. Itaque Peltarius Vineto cessit, quod ipse me fefellisset, & ego Vinetum semper amaverim. Vale. Burdigalæ, pridie Nonas Septembris.

Q

IO.

* Blondus Belga erat Ambianensis.

I O. G E L I D A E L I A E V I N E T O S .

E P I S T O L A X V I I .

OMnes tuum reditum exspectant , egoque in primis , qui tua consuetudine valde delector. Hoc ipsum Lansaci dominus expetit , uti ex eius oratione intellexi. Quare si me amas , si tui desiderio vis satisfacere , te rogo , ut ad nos quamprimum redeas. Eris , mihi crede , omnibus gratissimus propter tuam virtutem , & propter singularem morum integritatem. Pel-tarius ad me nuper Pictavis rediit : cui ut te antepo-nerem , fecerunt & mea fides , & mea in te benevolen-tia. Si quid erit , ut certe erit , in ipso itinere dispen-dii , ego bona fide sarciam. Vale. Burdigalæ , sexto-decimo Calendas Septembris.

G E L I D A T A S T A E O .

E P I S T O L A X V I I I .

TAbellario homini & amico & honesto commisi nego-tium numerandi tibi duodecim nummos aureos , & præterea semissem. A te peto , ut rem tua pruden-tia modereris , quum probe scias , in quantam difficul-tatem devenerim. Si maiori pecunia opus sit , ego eam , cui videbitur , postea dependam. Interea curato , ad nos Elias Vinetus cum altero præceptore in tempore huc ve-niat. De præceptore grammatico iam antea ad te scripsi. Hunc , velim , ad nos mittas & bonum & doctum , qui-secundum ordinem recte instituat. *N.* ad me per quem-dam scribendum curavit , se velle ea conditione trans-igere mecum , ut dimidium stipendii & totius emolu-menti a me accipiat. Haud stulte sapit. Ego ipse profe-cto

Et minori meorum laborum fructu essem contentus : sed , ut est insanus , ingentem animo quæstum concepit : putatque apud nos omnia esse aurea & fructuosa. Tu hoc , velim , apud te contineas : & per amicum aliquem illum terreas , ne se falso quæstu decipiat , neve se in eum locum temere coniciat , ex quo postea se non possit explicare : non hic defuturos , qui meam causam defendant , & illius iniuriam propulsent. Sed hæc omnia tu prudenter ages. Nam nobis cum homine turbulentissimo & astutissimo est negotium. Vale. Sexto-decimo Calendas Septembris Burdigalæ.

GELIDASTAEO.

EPISTOLA XIX.

Blondus ad nos rediit , a quo sex coronatos accipi. Nam reliquam pecuniam in viaticum insumsit : quod æquo animo fero , ne se aliis postponi putet. Quod si pecuniam tu retinuisses , nec id mihi molestum fuisset , quum me tibi plurimum debere sentiam , & tua in me maxima constent beneficia. Sed de his hæcenus , maior enim est nostra amicitia , quam ut hæc inter nos commemorari debeant. Hoc unum velim ex me intelligas : quidquid est in rebus meis , id iure quodam tuum esse. Arbitror te nihil de petitione certi habere , quod me ad Blondum omnium rerum nostrarum incertum reiicias : sed scito *N.* de concilii sanctioris sententia esse reiectum , ut nihil iam habeat , quod accuset , præter suam ambitionem , & temeritatem præcipitem ac præproperam , qui suas cogitationes inanes rebus suis certis anteposuit. Abeat nunc , & aliud gymnasium cogitet. Qua in re agnosco tuam benevolentiam , quum mea causa omnia summa feceris. Itaque omnia mea officia ac studia in te exspe-

128 IO. GELIDAE
stare potes , & debes. Vale. Burdigalæ , septimo Ca-
lendas Novembris , 1549.

GELIDA VINETO S.

EPISTOLA XX.

MISI ad te litteras superioribus diebus , quibus a te magnopere petebam , ut ad nos quam primum venires. Venies , mihi crede , expectatus , meque magna sollicitudine liberabis. Deinde , ne alicuius offensionem timeas , a domino Lansaci obtinui , ut apud nos hac hieme sine illius liberis esses : idque & mea & gymnasii causa impetravi. Quare rursus te oro etiam atque etiam , ut mea , atque adeo omnium expectationi satisfaciamus ; quæ tanta est , ut sine te vitam nobis acerbam putemus. Vale. Burdigalæ , pridie Calendas Novembris.

IO. GELIDA ELIAE VINETO S.

EPISTOLA XXI.

SAepe ad te scribo , rogoque per litteras , ut ad nos venias : nec tamen quidquam de te ad me perferatur. Itaque statueram ad te meum puerum mittere , ut de tua voluntate mihi certioreme faceres : sed consilium mutavi , quod tabellarius Engolismensis rem hanc in se recepit , ut de tuo adventu deque nostra tui expectatione ageret. Ego vero quanti te faciam , vel ipse dominus Lansaci testis esse potest , a quo magna contentione impetravi , ut tu hac hieme apud nos esses sine illius liberis. Quod quum in tua potestate sit , a te peto , ut hoc nobis des , qui tui sumus amantissimi : hoc des Musis Aquitanicis , quæ te iamdiu summo desiderio

ex-

exspectant. Iam iuvenes ipsi nihil vehementius expetunt, quam ut tua doctrina tuisque moribus frui possint. Quare si quis locus apud te meis precibus relictus est, effice, amabo te, ut quamprimum ad nos venias, nostrosque tui desiderio satisfacias. Vale. Ex gymnasio Aquitano, Nonis Novembris, 1549.

IO. GELIDA IOANNI TASTAEO S.

EPISTOLA XXII.

DE quodam Brolardo mihi per litteras Elias noster mentionem fecit: qui quoniam doctus est, velim ad nos veniat; ut si quis ex præceptoribus vel in morbum incidat, vel mutet sententiam, habeam quem possim substituere. Non ignoras, quam sit hæc res necessaria, in hoc præsertim gymnasio: quod quum per me sartum tectum esse debeat, facile tamen ad rimam aliquam patet, nisi a me diligenter provideatur. Tu si hominem habeas paratum, facito me per tabellarium certiozem, ac pecuniam mittendam curabo. Puto te iam tenere, quem exitum habeat fabula. Fac, ut per tuas litteras possimus ridere. Nam hic ego negotiis districtus nihil habeo, quod rideam, nisi a te fuerim provocatus, præsertim quum facetus sis & lepidus, & hominis mores isthic perspectos habeas. Vale. Burdigalæ, septimo Idus Novembris, 1549.

De grammatico te rogavi: nunc a te vehementer peto, mittas ad nos dialecticum, in quo petendo mihi sunt primani valde molesti. In eo igitur fac, ostendas, quanti me facias.

E P I S T O L A XXIII.

Litteræ tuæ pergratæ mihi fuerunt, etsi teipsum potius, quam litteras tuas expectabamus. Quare a te etiam atque etiam contendo, ut ad nos quamprimum venias. Atque ut intelligas, quantopere tua præsentia egeamus, mitto Engolismam ad te Arnoldum Landrium civem tuum Berbeziliensem, ut te ad nos tui cupidissimos deducat. De supellectile, æque rebus aliis domesticis ne sis sollicitus, ego ea omnia bona fide curabo. Denique me eo animo in te esse existima, ut nihil sit, quod tua causa non cupiam propter tuam virtutem, qua ego vehementer delector. Itaque noli mihi tuam adversam valetudinem proponere. Malo enim istud ipsum, quod præstare potes, quam aliorum magna verba, tuamque rationem simplicem aliorum ostentationi antepono. Vale. Burdigalæ, sextodecimo Calendas Decembris.

Peltarius quidem est Burdigalæ, uti scribis: sed tamen, mihi crede, hoc gymnasium te unum expectat.

E P I S T O L A XXIV.

PERgratum mihi fuit, quod ad me de Brolardo scripsisti: in eoque me tibi multum debere intelligo. A te peto, ut hominem retineas: ut si forte ad nos venire constituerit, ego ad vos pecuniam mittam; sed vide, te oro, ut sit in carmine faciendo sic exercitatus, sicuti vetus gymnasii disciplina postulat: quod ipsum cum Tacito nostro velim communices, ut res vestro iudicio confirmata ad publicam utilitatem sit accomodatior. Magna exstant tua erga me beneficia: sed tuus iste labor in iuvanda republi-

blica tanto erit illustrior, quanto publica privatis & honestiora & ampliora censentur. Mitto sedecim coronatos, ut una Brolardus tuus veniat cum dialectico aliquo, quem hic primani valde requirunt. A te peto, ut in hac recum Tacito nostro diligentiam adhibeas. Sumtus viatici reliquos ego hic rependam. Vide, ut ad nos quamprimum protrudas.

IOANNES GELIDA

IOANNI TASTAEO S. P. D.

EPISTOLA XXV.

Perscriptis ad te litteris venit mihi in mentem ad te per tabellarium mittere pecuniam, ut primo quoque tempore ad nos dialecticum mittendum cures, hominem bonum, qui in explicando Aristotele Latine loquatur. Hac in re consules amicos nostros Eliam & Barsium, & eos, qui pro tua virtute tibi sunt coniunctissimi. Conditio, per me licet, sit honestissima: modo sit is, quem mittis, ea conditione dignus. Honestissimam vero existimo quinquaginta coronatorum: sed tu homo frugi videbis, & quid optimum sit factu, & quid gymnasio utilissimum. Malo enim, & ut tu in eam partem pecces, ut ego gymnasii publicæque utilitatis causa grandem pecuniam dependam, quam ut quidquam detrahatur de commodis iuventutis, lucri causa. Elias noster ad me scripserat de Brolardo quodam. Hic, velim, una cum dialectico veniat: inque viaticum mitto sedecim coronatos. Quod erit præterea insumtum, ego id bona fide dependam: tæque, si me amas, hoc perficias, ut se in viam dedant quamprimum. Quod transegeris cum illis, ego hic præstabo. Vale.

GE-

* **A**rchangelus mihi gratus fuit, & quia a te missus, & quia diu expectatus; non dubito, quin iuventuti nostræ sit se probaturus, quum tute intelligas, in huius gymnasii præceptoribus & mores & doctrinam requiri. Quo ego te vehementius oro, ut me, atque adeo rempublicam Burdigalensem iuves. Magnum est tuum iudicium, magna tua erga nos benevolentia, & diligentia non mediocris. Hæc omnia, si nos amas, velim adhibeas, quum ad nos præceptores mittes. Quod in eam partem dico, ne ad nos Trollardum mittas, quod in carmine faciendo non sit exercitatus. Hic vero poësis in præcipuis grammaticis requiritur. Quare illius loco aliquem velim habeas bonum poetam, si quem isthic nancisci possis: quem ad nos Hilaribus mittas, & unacum eo grammaticum aliquem mediocre, in docendo diligentem & industrium. Magna peto, sed omnia sunt in tua virtute posita; curabo ego pecuniam. Interim amabo te, & omnia gymnasia, omnesque angulos Lutetiae excute, ut Burdigalæ satisfacias. Sed audi. Quid? Hoc ipsum, quod tua sponte intelligis: viri sint boni & faciles, & ad docendum iuventutem prompti. Nam isti superbi, & qui se aliquos esse putant, non tam eo animo huc veniunt, ut doceant, quam ut suæ cupiditati serviant. Quare si qui sint iuvenes bene instituti & alacres, hos ego morosis & negligentibus anteponom. Nec tamen omnino iuvenes approbem, ne propter ætatem aliquid de dignitate detrahatur. Hac in re ne te Galandianis committe, quorum dux in me odium

ex-

* Italus hic erat, & philosophiæ professor.

exercet & inimicitias, ex quo iuventutem instituendam suscepi. Denique omnia sunt in tuo iudicio, in tuaque fide, cui me libenter committo. Ad alios non scribo, quod has ad te in summa festinatione mittam. Pecunia fratri tuo reddetur quamprimum: ac fratrem tuum parvulum libentissime complectar, ut tuis in me meritis respondeam. De homine officioso & amicorum cupidissimo recte sentis; ego certe bonam illi mentem precor, ne res suas amittat, dum alienas temere & ambitiose captat. Vale. Burdigalæ, undecimo Calendas Ianuarias, 1549.

EPISTOLA XXVII.

Constitueram ad te longam epistolam mittere de rebus nostris: sed tabellarius urget, mihi que scribendi otium abrumpit. Summa hæc est: tua diligentia atque industria mihi opus est: ut ad me mittantur isthinc præceptores, homines honesti & docti, quique ad instituendam iuventutem sint paratissimi. Nolo istos iactabundos, qui stipendia maxima requirunt, & interim iuventutem negligunt. Eos valde velim, qui, quum mediocri stipendio sint contenti, pro fama & nomine sibi elaborandum putant, ut auditoribus satisfaciant. Hos ipsos isthic obtinebis, si per otium rem pervestiges: gymnasia, atque adeo angulos excutias diligenter; quod ego te mea & gymnasii Aquitanici causa facturum puto. Itaque ad Calendas Octobris velim paratos habeas præceptores duos, unum dialecticum, alterum primum grammaticum, eosdemque Gallos, qui me meo labore in triclinio & sacro sublevant. Interim magno me beneficio adicies, si ad Hilaria mittas doctum aliquem hominem, qui secundo ordini præsit. Nam Blondus *στασιδαι*.

Scripseram ad te de altero: sed hic nobis satis erit; nisi forte occasio ipsa ad nos alterum impellat. Pecunia

mihî interim curæ erit. Archangelus suis valde placet, in eoque tuam veterem benevolentiam in nos agnosco, proboque tuum iudicium. Vale. Burdigalæ, quarto Idus Ianuarii.

GELIDATASTAEOS,

EPISTOLA XXVIII.

Mitto ad te quindecim nummos aureos: quos simul atque acceperis, isthinc velim expedias doctum aliquem hominem, qui secundum ordinem recte instituat. A te vehementer peto, ut in eo ostendas, quanti me statumque gymnasii Aquitanici facias. Res valde urget, eoque magis ad tuam fidem & diligentiam confugio. Puto te iam tenere, quantopere hac in re celeritate opus sit. Quare rem tibi commendo; quæ ita posita est in tua diligentia, ut me possis quamprimum maxima hac sollicitudine liberare. Fratris tui studia mihi curæ sunt. Vale. Pridie Calendas Februarii.

IO. GELIDA IOANNI TASTAEOS,

EPISTOLA XXIX.

Mitto litteras ad procuratorem nostrum, & advocatum Lanam * de rebus meis. Has mea causa, velim, ad eos perferendas cures. Secundus grammaticus nondum ad nos pervenit. Frater tuus est egregia indole, & natura permodesta. Huic ipsi tua causa mea officia detuli: neque umquam deero in iis rebus, in quibus meum studium desiderari poterit. Versatur nunc in quarto ordine & magno cum fructu, quantum

ego

* Lana, advocatus Burdigalensis.

ego ex illius themate perspicere potui. Itaque scito mihi magnam spem esse de tui fratris studiis, quæ ego mea cura iuvabo diligentissime. Vale. Burdigalæ, tertio Nonas Februarii.

GELIDA TASTAE O S.

EPISTOLA XXX.

Nihil habeo, quod ad te scribam hoc tempore, quod a te tuas litteras & secundum grammaticum expecto: verum tabellarii occasio me impulit, ut te rogem per litteras, quod tibi curæ esse non dubito, & antea per advocatum Lanam a te vehementer contendi, ut per otium scilicet isthuc inquiras, quos possis ad Calendas Octobris ad nos mittere. Multum in eo tua fides ac diligentia rationes nostras iuvabunt. Vale. Ex gymnasio Aquitanico, septimo Idus Februarii.

EPISTOLA XXXI.

Ver venit ad nos Ramasæus & modestiæ & litterarum nomine gratissimus. Quæ res facit, ut quoties illum ac alios, quos ad me misisti, intueor, toties de tua virtute, deque tuis in me atque gymnasium Aquitanicum meritis cogitem. Ac ut in re aliqua ostendam, quantum me tibi debere sentiam, fratrem tuum in numerum victorum post pascha referam, ut ego tua causa illum & re & consilio iuven. Denique me totum tibi ac tuis debere fateor: quod ego tibi non tam verbis, quam re ipsa præstabo. A te vehementer peto, ut meæ litteræ procuratori nostro ac Lanæ redantur. Vale. Burdigalæ, Calendis Aprilis.

IO. GELIDA IOANNI TASTAEOS.

EPISTOLA XXXII.

QUOD a te per litteras petii, ut ad nos ante Ca-
 lendas Octobris praeceptores mitteres, id ego nunc a
 te vehementer etiam atque etiam peto: ut meis lit-
 teris admonitus, de ea re cogites interea: omniaque mea
 & gymnasii causa facias. Qua in re illud efficias ve-
 lim, ut sine grandi stipendio per te honestos praece-
 ptores obtineamus. Enecat me, crede mihi, stipendio-
 rum magnitudo. Quod nisi tua prudentia ac diligen-
 tia singulari effectum sit, ut mediocri tolerabilique sti-
 pendio apud me praeceptores doceant, necesse est one-
 ri succumbam, praesertim quum multis incommodis fra-
 ctus ac debilitatus, vix dum respirare possim. Quare,
 mi Tastae, hanc in rem incumbere, hoc effice, hoc mi-
 hi praesta, ut ego sine iactura rerum mearum possim
 gymnasio consulere. Multi isthic latitant viri boni & do-
 cti. Hos tu tua prudentia ad gymnasium hoc protrahe.
 Multi novarum rerum sunt cupidi, & novarum regio-
 num cupiditate tenentur: fac igitur, ut tua oratione ad-
 ducti hoc gymnasium ament. Hanc rationem si adhi-
 beas, litteras ac patriam ornabis, meque recreabis de-
 fessum. Atque ut tecum aperte loquar, primum opus
 est dialectico, qui Aristotelem potissimum teneat, &
 humaniorum litterarum non sit ignarus. Hunc velim
 antea moneas de officii ratione, ut sacro intersit & tri-
 clinio, suaque praesentia iuventutem contineat: quod
 etsi ego facio, tamen dialectici partes sunt, anno pri-
 mo iuventuti praesse: quod isthic Lutetiae dialecti-
 ci omnes faciunt. Hoc in eam sententiam dico, ne
 hic solum se legibus putet, quem ad nos mittes. A
 te praeterea peto primum aliquem grammaticum, qui
 pri-

primum ordinem honeste ac docte ducat. Nosti, quem hominem hic in prima classe requiramus, exercitatum scilicet in faciendo carmine, & edendis fabulis. Huic & dialectico par conditio esse debet triginta coronatorum: quamquam primus grammaticus maiori conditione videatur dignus. Verum hoc tuæ prudentiæ fuerit: unum tamen hoc videto, ne conditio sit quadraginta coronatis maior. Ramasæus est sane dignus primo ordine: sed quoniam primis ordinibus prospectum esse debet diligenter propter ordinum vicinitatem & contentionem; existimo e republica esse, ut suum locum Scotus teneat, & primo ordini præficiatur vir aliquis insigni doctrina præditus. Magna peto: sed maiora efficit tua prudentia cum diligentia coniuncta. Præter hos vellem duos mediocri doctrinæ homines, qui mediocres ordines ducerent plausibiliter. Quod ut a te fiat, excutere debes gymnasia, in quibus sunt iuvenes honesti & docti, qui facile ad conditionem viginti coronatorum tua admonitione pertrahi possint. Denique res meas, neque ipsum tuæ fidei, prudentiæ, diligentia committo. Frater tuus apud me in cubiculo Ramasæi agit, eius causa quum omnia fecero, numquam tamen mihi videbor minimæ parti tuorum erga me meritorum respondisse. Vale. Burdigalæ, tertio decimo Calendas Iulii, 1550.

Rem nostram velim tractes prudenter, ut soles omnia.

GELIDA TASTAEOS.

EPISTOLA XXXIII.

 VI tibi has reddet, iuvenis est perhonestus, qui ad vos proficiscitur, ut in hoc gymnasium inchoata isthic audiendis summis viris perficiat. Duce aliquo opus est, qui commoditates rerum, & viam, quam

in-

ingrediatur, commonstret. Præter te, qui melius hoc faciat, habemus neminem. In eo non solum homini tibi amicissimo, sed etiam civi tuo beneficium dabis. Quod tibi nuper per nuntium in causa præceptorum commendavi, rursus ita tibi commendo, ut maiori commendatione non possim. In eo mihi posita sunt omnia, ut ad me honestissimos præceptores, & quam minimo possis stipendio, mittas. Nihil est, quod tua prudentia & industria non perficias. In gymnasio Cardinalitio, * Burgensis quidam docet, iuvenis, ut mihi videtur, ad nostram inventutem instituendam idoneus. Tu litteras Blondi homini reddes: ac cum eo quamprimum, si possis commode, transiges. Sed velim, primum explores, quæ sit de illo hominum opinio, utque munus snum obeat. Vale. Ex gymnasio Aquitanico, decimo Calendas Iulii, 1550.

G E L I D A T A S T A E O S.

EPISTOLA XXXIV.

Nihil est necesse rem meam tibi homini amicissimo sæpe commendare: quod certo sciam mea omnia tibi esse commendatissima: sed quum ** Soroetanus ad vos iret, facere non potui, quin de causa, quam ad meas rationes valde pertinere non dubitas, mentionem facerem, & una hominem amicum tibi commendarem. Est, mihi crede, propter summam virtutem, summamque modestiam tua dignus benevolentia: qui tantum apud nos, atque adeo ipsos adolescentes valuit, ut præceptoribus carus fuerit, & turbulentos sæpe oratione sua represserit. Eum ita velim ames, ut se meo nomine a te amari intelligat. Vale. Septimo Calendas Iulii, 1550.

GE-

* Burgenium hic se appellabat, & Parisiensis erat. ** Soroetanus Baiouensis.

GELIDA TASTAEO S.

EPISTOLA XXXV.

EXspecto tuas litteras, ex quibus intelligam, quid de rebus meis, quas tuæ fidei commisi, sit sperandum: quamquam nihil est, quod te auctore fieri posse dubitem. Quum vero tuas litteras accepero, tum demum re magis comperta & explorata, quid mihi optimum factu videatur, declarabo. Interea, uti valde confido, tu mihi rem isthuc conficies: ut per te & mihi & gymnasio Aquitanico optime sit consultum, & quam possis minimo. *N.* Liburniæ emortuam scholam excitat, nobisque cladem minatur: sed hominis minas contemno: qui quum a me impetrare non potuerit, ut apud nos esset, ad venandas muscas se convertit. Satis superque fui circumventus. Non committam posthac, ut mea fide astuti homines abutantur. Quod ego eam ob causam ad te scribo, ut magis ad sublevandam meam sollicitudinem exciteris. Vale. Burdigalæ, quinto idus Iulii, 1550.

Te Ramasæus & frater tuus salutant.

IO. GELIDA IOANNI TASTAEO S.

EPISTOLA XXXVI.

Vanta res non modo mea, sed publica, agatur in tua de mittendis præceptoribus procuratione, & tua sponte intelligis, & ego tibi per litteras declaravi: sed facit fides tua iamdiu mihi perspecta, ut ego, deposita omni sollicitudine, in te uno secundum Deum conquiescam. Nihil enim futurum est in hac re tam difficile, quod tua benevolentia, certo scio, mihi non

præ-

præstet. Vti debes tuorum amicorum etiam communium diligentia & fide, ut id, quod cupimus, adsequamur. Quare quum tuam prudentiam in hac re perficienda explicaveris: fac ad eos diligenter adeas, qui tibi de re honestissima, & amici, atque adeo reipublicæ caussa laboranti adiumento esse possunt. Isthic est Doderius rerum nostrarum cupidus, qui se facile tibi socium adiunget, utriusque nostrum caussa; omnia tamen tibi tribuo, & te uno duce sum contentus, quod nihil tua fide neque certius neque gratius habeam. Vale. Quarto-decimo Calendas Augusti, 1550.

IO. GELIDA IOANNI TASTAEO S.

EPISTOLA XXXVII.

Soroetano hinc discedenti mandatum dederam, ut ad me quasdam perscriptiones mitteret: quod haud dubie ille faciet, si per te reditum ad nos tabellarii intelligat. Itaque tu illum monebis, ne uterque nostrum hac occasione excludatur. Negotium meum, atque adeo publicum tibi commendo: in quo non solum gymnasii Aquitanici dignitas, sed etiam salus posita est. Hoc se tuæ fidei committit, teque unum nominat, ut ad tuum præsidium, tuamque humanitatem confugiat. Hoc te valde rogat, ut suæ calamitatis tu rationem habeas, quem aliquando in suo sinu humaniter continuit, & aluit. Alia multa summo cum dolore hoc gymnasium te unum spectans pronuntiat: quæ ego libenter ad te scriberem, nisi tabellarius stans coram, me & litteras exspectaret. Vale. Tertiodecimo Calendas Augusti, 1550.

GELIDA TASTAEO S.

EPISTOLA XXXVIII.

AD tuas litteras scriptas Nonis Augusti, sic habeto. Mediocres ordines intelligo tertium & quartum. Cum dialectico nisi transegeris, velim transigas cum Textore quodam, qui habitat in gymnasio Rhemensi. Is enim suam mihi operam per amicum quemdam detulit. Laborem in obtinendo primo grammatico, fac veluti alter Hercules exantles. Propediem ad te mittam quin-quaginta coronatos. Vale. Burdigalæ, quartodecimo Calendas Septembris.

Vide & cura, te oro per amicitiam & causam publicam, ut tertius & quartus homines sint plausibiles, & docti.

GELIDA TASTAEO S.

EPISTOLA XXXIX.

NVper rescripsi ad ea, quæ velle scire videbaris, opus mihi esse tertio & quarto grammatico, qui expectationi iuventutis nostræ satisfaciant. Dialecticum in promptu habes, Textorem quemdam, qui est in gymnasio Rhemensi. Eius voluntate & opera uti velim. Summa est, uti intelligo, in primo grammatico contentio: sed quum tua fides tuaque benevolentia in mentem veniunt, magno sum animo, speroque futurum, ut proximo anno gymnasium Aquitanicum per te optimos habeat iuventutis duces. Pecuniam curabo in tempore. Vale. Burdigalæ, tertiodecimo Calendas Septembris, 1550.

G E L I D A T A S T A E O S

E P I S T O L A X L.

Mitto ad te per Blondum quinquaginta aureos Hispanicos, quos isthic quadraginta quinque asses valere audio. Tu illis utere pro tua prudentia. Hoc unum a te contendo, ut isthinc præceptores ad nos quamprimum extrudas, ne nobis ad Calendas Octobris in mora sint. Qui si ii sint, quos esse existimo, multum rationes nostras iuveris, & gymnasium Aquitanicum magnum tibi beneficium debebit. Vale. Burdigalæ, octavo Idus Septembris.

G E L I D A T A S T A E O S.

E P I S T O L A X L I.

MEam ad te scribendi voluntatem sæpe impediunt occupationes meæ, quæ hoc tempore maximæ sunt propter oeconomiam penus & gymnasii. Accedit alia caussa, quod nihil certum haberem, quod ad te de meis præceptoribus scriberem. Nunc vero, re explorata & comperta, sic habeto. Mureus & Burgesius valde probantur, non solum a iuuenibus, sed a viris doctis. Furnius propter exercitationem illam, quam est consecutus in schola Aristotelis, placet quidem suis: doctis non item, quod litteris humanioribus non sit perpolitus. Quartus vero plane friget & suis, & aliis, qui res nostras observant. Itaque infausto aliquo sidere videtur agi quartus ordo, cui nec superioribus annis, nec hoc anno per me consultum esse potuerit. Sed ut ad Furnium redeam, is venerat ad nos Montanorum spe adductus: qua excidit, quod Græcas litteras non teneat,
qua

quasi vero non satis meo officio fungar, nisi qui Aristotelem docent, iidem sint Græce doctissimi. Vallem hoc quidem: sed fieri hoc non posse tute es optimus testis, qui mea & gymnasii causa omnia summa facis; sed adducuntur homines exemplo: qui quum viderint Be-roaldum & Saliniacum in docendo Aristotele Græce doctos, putant id perpetuum esse debere. Interim non intelligunt, quantam iacturam fecerim in huiusmodi præceptoribus, nec in promptu esse huius doctrinæ præceptores, etiamsi maxime velim. Atque ut scias, quam sit incommoda stipendiorum magnitudo, nunc Ramasæus de augendo stipendio mecum contendit: & Horstanum mihi proponit. Quare posthac ea nos prudentia uti necesse est, ut obtineamus præceptores mediocri doctrina præditos, quique mediocri stipendio sint contenti. Hac in re, tua industria me multum potest iuvare, si non temporis articulum expectes, sed multo ante isthic hominum voluntatem & doctrinam explores. In gymnasio frequens iuvenum turba: frequentissimam ineunte vere expectamus. In quo & tuos labores, & tuum in me beneficium agnosco & fateor. Vale. Tertiodecimo Calendas Ianuarias, 1550.

IOANNES GELIDA

* PETRO PASCHALI S.

EPISTOLA XLII.

IGO meam fidem ita tibi præstare constitui, ut nulla futura sint commoda, nullæ preces, quæ me ad eam violandam possint adducere. Est enim constantis hominis ac plane viri tueri fidem, in re præsertim ho-

S 2

ne-

* Hic Aquitanus erat, Salvaterrensis.

nesta. Itaque quum constanti sim in te animo, meque omnes esse intelligant: a te peto, ut tu vicissim tuam fidem mihi præstes. Non dubito, quin multa te a data fide avocent: sed tu teipsum intueri, & vide, quid te deceat, cui promiseris, quos sermones inter nos habuerimus. Cogita de fide tua, tuaque constantia, quam mihi tibi obstricto, virtutique debes: ac plane intelliges, nihil esse, quod te commovere debeat. Primum honeste vivemus, deinde si comoda rei que dignitatem spectes, omnia hic habes superiora. Quare non meam constantiam desiderare non possis, ne committas, ut quisquam de tua te deducat. Ego enim ita te amo, ita me ad tua comoda exponere proposui, ut tu nulla ratione me tibi obstrictum deserere nec possis, nec debeas. Vale, Paschalis. Burdigalæ, xi. Maii.

I O. G E L I D A I O A N N I T A S T A E O S.

E P I S T O L A X L I I I.

FUrnus senatus iudicio suum locum retinet: de quo nonnulli ex illius discipulis seditiosi ac turbulenti deiicere vehementer contenderant. Vix credas, quantum nobis fuerit laborandum in propulsanda istorum iniuria: quod senatui querella propter ætatem iam grandio- rem non iniusta videretur: nos vero morbus domi detineret, ne ius causæ coram possemus exponere. Verum extintum est incendium seditiosorum, & nos tranquillitate otioque fruimur litterarum, non sine frequenti iu- venum concursu. Burgesium designavi dialecticum: eius- que loco, qui doceat tertium ordinem, habiturus sum hominem bene doctum, qui suam operam mihi detulit. Ita- que ego te isto labore in mittendis præceptoribus hoc anno liberabo: & ego minori sumtu gymnasii rationibus consulam. Vale. Burdigalæ, sexto Idus Iulii, 1551.

GE-

GELIDASTAEOS.

EPISTOLA XLIV.

¶ Xspectabam tuas litteras cupide, atque eo magis, quod iamdiu ad me nihil de rebus tuis perferebatur. Sed scilicet tabellarius festinabat, & tibi occupato scribendi otium non erat. Sed si me amas, nunc ad me per * Hervæum familiarem nostrum scribes. Is tibi omnia nuntiabit, quæ hic gerantur, ut nihil præterea in meis litteris sit requirendum. Sed ego, ut res vestras intelligam, non tam reditum Hervæi, quam tuas litteras exspecto. Vale. Burdigalæ, pridie Calendas Septembris, 1551.

EPISTOLA XLV.

¶ Calendæ Octobris me monent, ut tecum de tuo reditu agam: utque per litteras te rogem, ut quamprimum nostro tui desiderio satisfacias. Voluissem equidem, ut statueram, isthuc proficisci, & coram tecum de die ipso tui reditus colloqui; sed me ita gymnasium retinet, ut neque mei, neque otii meminerim. Quare, ut spero, meam excusationem accipies: & ad nos cum tuis Montanis primo quoque tempore redibis. Venies, mihi crede, expectatus propter & tuam doctrinam & virtutem singularem. Sunt tibi parata cubicula, de quibus tecum transegi. Tuum auditorium erit frequentissimum. Denique fausta omnia & lata hoc anno speramus, quæ superioris anni infelicitatem corrigent. Tuo Flandro dixi, me facturum tua causa, quod possem. Lansacius nihil mihi numeravit: sed quotidie sum in spe accipiendæ pecuniæ. Quam simulatque accepero, tu, quod tuum est, auferes. Nondum Ro-

har-

* Ioan. Hervæus Parisiensis, qui Burdigalæ adhuc docet.

hardus rediit: verum reliqui præceptores crastino die ad prælectiones suas se referent. Quæ res me movet, ut te rursus rogem de tuo ad nos reditu. Vale. Ex gymnasio Aquitanico, pridie Calendas Octobris.

GELIDA IOANNI TASTAEO S.

EPISTOLA XLVI.

 Vantum ex meis rebus possum intelligere, arbitror fore, ut duorum præceptorum opera egeam ad Calendas Octobris: quorum unus tertium ordinem, alter secundum recte instituat. Sed quum secundum dico, a te primum intelligi volo: quod inter eorum ordinum præceptores nihil interesse velim. Quod eo ad te scribo hoc tempore, ut multo ante possis meæ petitioni, rebusque meis consulere, quibus tu superioribus annis consuluisti, præsertim quum is sis, cui uni ex omnibus plurimum tribuam in rebus meis tranctandis propter fidem tuam singularem, & perspectam in me ac gymnasium nostrum benevolentiam. Quare, si me umquam in caussa præceptorum iuisti, nunc velim ostendas, quanti me facias, pristinumque illud tuum in hac re studium declares, idque eo magis, quod iuvenes nostri mirabili quadam liberalitate in suos doctores sunt inflammati. Scripsi de hac ipsa re ad Blondum, cum quo postquam fueris colloquutus, velim ad me per tabellarium diligenter literas de rebus omnibus, quæ ad me pertinent, scriptas mittendas cures. Vale. Burdigalæ, Calendis Iulii, 1552.

GELIDA IOANNI TASTAEO S.

EPISTOLA XLVII.

ET si tuas litteras exspecto; tamen rationibus meis subductis, existimavi ad te scribi oportere, quid tandem in rebus meis habeam constitutum. Scripsi ad te antea de quarto præceptore: nunc intelligo, me eo sumtu, te vero labore in præceptore eo inquirendo, posse carere. Reliquum est igitur, ut in primi ordinis & tertii præceptoribus eligendis tuam operam ponas, atque eam, quam ego de te in summo rerum mearum tempore exspecto. De stipendio primi statui, quod mihi videbatur honestissimum. De tertio vero tu ipse præfines. In eo res est, ut uterque is sit, qui iuventutem delectet diligentia & doctrina. Nihil est necesse pluribus verbis uti, ne videar tuæ diligentia diffidere. Hoc tamen unum scito, meas rationes ex te uno pendere. Vale. Septimo Calendas Augusti, 1552.

IOANNES GELIDA ROCHARDO S.

EPISTOLA XLVIII.

Vetus nostra amicitia me impellit, ut a te homine amicissimo & viro optimo auxilium hoc tempore petam. Sunt quidem isthic Tacitus & Blondus, quibus hæc mea sollicitudo curæ est: sed ego te, mi Roharde, quum tuam virtutem singularem, tuamque fidem in rebus meis considero, præterire silentio non possum. Nam si quis sit isthic, qui meam causam tueatur, tu sane illi, certo scio, non concedis: fierique iniuriam nostræ amicitia puto, si te aliis in procurandis gymnasii Aquitanici rebus postponam. Age igitur, Roharde optime, ostende in
hac

hac caussa, quanti me facias; opus est duobus præceptoribus, primo & tertio, iisque doctissimis. A te peto vehementer, ut hanc caussam mea gymnasiique caussa suscipias. Multa tua in me exstant benevolentiae officia: sed ego hoc tuum officium longe omnium præstantissimum putabo. Vale. Burdigalæ, sexto Calendas Augusti, 1552.

GELIDA IOANNI TASTÆO S.

EPISTOLA XLIX.

• **A**verius & Cigonius valde suis placent auditoribus propter doctrinam & diligentiam. Elucet enim in his disciplina quædam honesta, & vere Gallica, ad instituendos iuvenes aptissima, quod sane utriusque nostrum caussa mihi est periucundum. Nam de rebus nostris secundis lætari scio; & ego summo rerum mearum tempore exspectationi bonorum satisfeci, ac invidorum paratam calumniam propulsavi, qui putabant me propter præceptorum inopiam posse opprimi. Atque ut de rebus nostris certior fias, sic habeto. Pædagogi apud nos tyrannidem exercent: qui quum apud se domi convictores pæne omnes habeant, fructus laborum nostrorum ipsi percipiunt: nos vero onus sustinemus in egestate. Rei indignitatem decurionibus per libellum supplicem exposui, ac simul postulavi, ut tanta licentia coerceretur, & pædagogorum avaritia gymnasio inimicissima tolleretur. De eo consultant decuriones. Rei exitum proximis litteris declarabo. Vale. Burdigalæ, pridie Calendas Novembris.

• Averius Belga erat, qui Vasatis hydrope est mortuus.

GELIDA TASTAEO S.

EPISTOLA L.

Scripsi ad te antea, præceptores tuos onus susceptum honeste sustinere. Idem ipsum ad te nunc scribo, ut tamquam egregius aliquis artifex tuis operibus delecteris. In quibus quum meis sis socius & adiutor, communisque sit nostra opera in ornando gymnasio Burdigalensi; merito me tibi meas fortunas debere, sentio. Magna enim vis in eo est, ut præceptores habeam honestos, graves, doctos, denique, qui in erudienda iuventute existimationem gymnasii augeant. Perfectum aliquid & absolutum in hoc genere cogito: sed quum res humanæ a perfecto longè absint, eo contenti esse debemus, quod similitudine ad perfectionem accedit. De pædagogis nihil dum est constitutum. Certum tamen est causam persequi, & hanc veluti coniurationem quamdam tetram & detestabilem opprimere. Vale. Burdigalæ, Idibus Novembris, 1552.

IO. GELIDA GEORGIO BVCCHANANO S.

EPISTOLA LI.

Reditus tuus in Galliam cum omnibus tuis, tum vero mihi fuit periucundus propter veterem nostram coniunctionem, & propter restitutam tibi libertatem, quam scio tibi semper fuisse carissimam. Fruere igitur εὐθυμία, qua & ut diutissime fruarè, valde cupio, ut quum hic cumulus ad tua tot tantaque bona accesserit, omnia expleta cumulataque habeas, quæ ad beatam vitam desiderari possunt. Atque hac vita quum te omnes, qui te noverunt, dignissimum iudicent, interdum Lusitaniæ subirascuntur, quæ tibi non præstitit, quod ei

T

præ-

præstare debuit, a quo magnam dignitatem accepisset. Ego verò in hac gymnasii procuratione multis magnisque incommodis sum adfectus partim hominum iniuria, partim temporum calamitate; interim tamen onus sustinemus, grave quidem illud, sed quod sublevatur usu rerum, & sententia illa Epicharmi, quæ nervos & artus sapientiæ continet: Non esse temere credendum. Vale. Burdigalæ, Idibus Novembris, 1552.

Fratrem tuum, quem multis de causis amo, meo nomine salutes velim.

I O. G E L I D A * L E S T R A E O S.

E P I S T O L A L I I.

¶ Onesta quidem est tua oratio, quum scribis parentem esse tibi patris tui voluntati: sed si res tuæ ferunt, ut & patri tuo obtemperes, & apud nos sis, valde velim. Nam quum hominum doctorum consuetudine delecter, te sane propter doctrinam tuam singularem hic esse cupio. Nihil est necesse hoc loco meum studium tibi polliceri. Hoc tamen unum tibi persuade, te mihi nobisque omnibus, si huc venias, fore gratissimum. Itaque a te peto, ut ad me scribas de rebus tuis: ut intelligam, quid ego de te sperare possim.

De Senecæ declamationibus, reipublicæ causa gaudeo: ac tuum consilium de iis ipsis edendis non solum mihi, sed meis præceptoribus multum probatur. Vale. Burdigalæ, decimo Calendas Apriles.

* Lingonensis hic erat, & Lemovicis tum agebat.

IOANNES GELIDA IOANNI * RUTERFORTI

ET FILIBERTO LODENOTO

S. P. D.

EPISTOLA LIII.

V Incentius noster mihi significavit, vos velle scire, quo in statu res meæ essent, quidque de vobis cogitarem. Ego vero adhuc sum Quinsaci: qui locus quum mihi & uxori & filiolæ propter valetudinem sit perincommodus, de mutanda sede cogito. Vellem equidem, liceret Burdigalam redire: sed vetat periculi magnitudo. Vos vero facite, ut magno fortique animo sitis: utque speretis fausta omnia, & læta post adversam fortunam. A me quidem exspectate omnia officia, quæ ab amicissimo homine exspectari possunt. Atque ut ex animo me hæc scribere existimetis, polliceor tibi quidem, Ruterfortis, omnia mea studia in augendis tuis commodis, amplificandaque dignitate: tibi vero, Lodenote, primum ordinem defero, & quadraginta aureorum stipendium in annos singulos. Illud unum a te peto, ut quemadmodum soles, te diligentem, industrium, magnique animi hominem prætes. Quod si, uti valde confido, feceris, non dubito, quin tu meæ omniumque exspectationi respondeas, ac fructus tui laboris percipias amplissimos. Valete. Decimo Calendas Novembris, 1555.

* Ruterfortis Scotus erat. Lodenotus Augustodunensis, Gallus.

IOANNES GELIDA IOANNI RVTERFORTI

ET FILIBERTO LODENOTO S.

E P I S T O L A L I V . *

Vellem equidem & vestra & mea causa scholam aperire : sed rem differendam censent , qui reipublicæ præsent , ne hoc malum ex puerorum conventu incendii materiam accipiat. Illud præterea addunt , satius esse ad tempus aliquod valetudini consulere , quam festinatione maius malum accersere. Quod quum ita sit , exspectanda sunt Hilaria : quod ea sit hominum sententia , quodque non ante illud tempus ad nos adolescentes venient. Eo tempore vobis redeundum censeo , ut per vos faustis auspiciis rem aggrediamur. Interim vestra prudentia leniet desiderium , quæ vel maximas molestias æquo animo ferendas esse docet , præsertim quum malorum exitus adventet , qui nobis omnia læta promittit. Valete. Burdigalæ , Nonis Februarii.

* Hanc scribebat Gelida epistolam diebus 14. antequam e vita decederet.

EIVSDEM IOANNIS GELIDAE
 EXHORTATIO DE SERVANDA AMICITIA
 AD LOPESIVM ET PODIANVM SCRIPTA,

QVVM LVTETIAE AMBO ADOLESCENTVLI
 PHILOSOPHIAE OPERAM DARENT.

 VAS nuper vobis servando in foedere leges
 Ore dedi praesens, monitisque fidelibus ambos
 Admonui, firmo pietas ut staret amore
 Vestra diu, tenerisque incoepa senesceret annis:
 Has ego, secretas quando mihi credere curas
 Est cordi, repetam scriptis. Huc vertite mentes,
 O iuvenes, vestrisque animis mea figite dicta.
 Principio feritas ponenda est omnis, & omnes
 Tollendae ex animo stimulis immanibus irae,
 Ne fors lingua gravi mentis turbata furore
 Irruat, & verbis hostilia iurgia nectat.
 Illinc caussa mali pendet: frustra loquacem
 Coneris linguam duris frenare lupatis,
 Ni primum toto aetherius, qui in corpore regnat,
 Sceptra regens animus, magno virtutis amore
 Ultro pacis amet leges, & pareat ultro.
 Ille quidem in sensus alta velut arduus arce
 Imperium exercet, viresque immittit, & aufert,
 Dum cupit, alterno regnans per subdita nutu.
 Qualis quadrupedi dominus quum laxat habenas,
 Læva lora tenens: nunc ora coercet eidem
 Naribus adflanti, variosque fatigat in orbes.
 Tum spumat sonipes, & caelum pulvis inumbrat.
 Sæpe virum stipata cohors horrentibus armis
 Hanc arcem oppugnant: tormento pars quatit actam
 Fulmineam nubem, atque ingenti pondere ferram;

Moe-

Moenia pars vallant , alii non segnius urgent :
 Ad murosque faces iaciunt , flammisque furentes.
 At nihil his bellique minis , terroreque tanto
 Efficitur : nec tela nocent. Patientia tantum
 Arcem defendat ; portasque & moenia servet.
 Non hæc arma armis , telisque intendere contra
 Tela parat , murisque egressa incurrit in hostem :
 Sed vigilans urbis tuto munimine portas
 Nocte dieque tenet ; donec tela omnia tandem
 Missa manu fuerint , viresque exhauserit hostis.
 Linquntur obsidio (neque enim sæva arma , nec ipso
 Tempore tracta fames domuit) linquntur & arces :
 Atque hostis remeat patrias inglorius urbes.
 Non secus ac cauto postquam lustravit ovile
 Munitum custode furens lupus , atque rapinæ
 Spem posuit : noti repetit nemora aspera montis ,
 Demittitque aures , caudamque in crura reflectit.
 O longe ante alias præstans , Patientia , virtus ,
 Quis fando poterit tantis par laudibus esse ?
 Ipsa quidem imparabusque pares , famulumque potenti
 Adsocias domino. Per te concordia fratrum
 Firma coit , sociosque fides amplexa cohæret.
 Demittisque animos se astris cæloque ferentes.
 Aspera nec quemquam telis , aut voce lacessis ,
 Si quidquam temere , contingunt qualia sæpe ,
 Ore volat rapidum , volucres fundatur in auras ,
 Ipsa sinis simplex : audes nec sistere contra :
 Aut dictum simulas , ne surgant altius iræ ,
 Neu tumido fervens animo violentia gliscat.
 Ac velut in mediis Pæstana rosaria dumis
 Horrescunt late , rosei sed gratia floris
 Magna rubet lætum flagrans , reficitque videntum
 Lumina : sic animi præstans tolerantia fulget
 Lauro cincta comas , ostroque insignis & auro
 Tela inter media , atque hostes crudele minantes.

Quam-

Quamque magis duri crudescunt praelia belli,
 Tam magis hæc perfert, vincitque illæsa ferendo.

Ille adeo felix dicetur, eritque per urbes,
 Per gentes, tollens supra caput arduus omnes,
 Qui te, qui placidos sequitur, penitusque ferocis
 Expertes vitæ mores, culpamque remittit.

Hæc vos, o iuvenes, carissima pectora, laudis
 Gloria tanta manet: spes ne deludite tantas.
 Sed quas iampridem iunxistis foedere dextras,
 Et vita studioque pari, patriaque domoque,
 Aeternum maneant nexæ: nec temporis ulla
 Antiqui series olim, violentaque verba
 Vincant: quin vester pariter crescentibus annis
 Crescat amor, memorique virum celebretur ab ore.

G V I L I E L M I B U D A E I,

E P I T A P H I V M P E R E V M D E M G E L I D A M.

UER te Gallorum, vita, Budæe, manente,
 Gloria doctrinæ nomine magna fuit.

Per te tres linguas immensa Lutetia novit:

Per te rex linguis præmia certa dedit.

At perdunt Gallique decus, linguæque patronum

Morte tua. Heu multis mors cumulata malis!

I D E M D E E O D E M,

M E T R O I A M B I C O T R I M E T R O.

Ὅταν ἔθανεν Βουδαῖος, οὐχὶ μὲν μόρω
 Δαμεις ὄλωλ' ἀλλὰ θάνατον νῦν ζῆ δαμών.
 Καὶ γὰρ προ θανάτῃ θνητὸς ἦν ἔπειτα δὲ
 Τῷ καταλιπεῖν μούσαις, ἑαυτῷ, πατρίδι,
 Δόξαν μεγίστην, ἐγενετ' ἀθάνατος θανών.

SCHO-

VINTVS Cicero ad Marcum fratrem de *Petitione*:
Quamobrem ἐπιχαρμειῶν illud teneto: NERVOS
ATQVE ARTVS esse sapientiæ, Non temere
credere. Marcus ipse frater libro primo epistolarum ad At-
 ticum: *Vt crebro mihi vaser ille Siculus insusurret Epichar-*
mus cantilenam illam suam: Νῆφε, καὶ μήμνησο ἀπισεῖν
ἄρθρα ταῦτα τῶν Φρενῶν. Exstat eadem sententia in septi-
 mo decimo libro epitomes Polybii, & apud Ioannem
 Stobæum sermone tertio, ac Suidam in verbo Νῆφε:
 quod exponit γρηγορεῖ, id est, *vigila*; proque νῆφε, si
 in nonnullis codicibus νᾶφε etiam inveneris, & μεμνησο
 pro μεμνησο Doricam Siculamque esse dialectum scito:
 qua Epicharmum hominem Siculum esse, verisimile est.
 Est autem metrum Trochaicum catalecticum:

Νᾶφε, καὶ μεμνησο ἀπισεῖν. ἄρθρα ταῦτα τῶν Φρενῶν.
 qualia exstant apud Stobæum: & duo hæc in secundo
 commentariorum Xenophontis:

Τῶν πόνων παλοῦσω ἡμῖν παντα τ' ἀγαθὰ οἱ θεοί.
Ω πόνηρε, μὲ τὰ μαλακὰ μῶμοι μὴ τὰ σκληρ' ἔχης.

Idem metri genus hoc in Tusculana prima: *Emori*
nolo, sed me esse mortuum nihili æstimo, ex quocumque
eiusdem Epicharmi Græco Cicero converterit.

ACADEMICA,

SIVE

DE IUDICIO ERGA VERVM

EX IPSIS PRIMIS FONTIBVS,

OPERA

PETRI VALENTIAE

ZAFRENSIS IN EXTREMA BAETICA.

ANTVERPIAE,

EX OFFICINA PLANTINIANA,

APVD VIDVAM ET IOANNEM MORETVM.

M. D. XCVI.

ACADEMICA

LIBER

DE IUDICIO ERGA VERUM

EX IUSTIS REBUS CONITUS

OT ΔΟΚΕΙΝ ΑΛΛΑ ΕΙΝΑΙ

OPERA

PETRI VALENTIS

SARACENSIS IN EXTREMA BARBARIA

ANTVERPIAE

IN OFFICINA THAMINIANA

ADVIDVAM ET IOANNEM MORETUM

M. D. XCVI

D. GARSIAE DE FIGVEROA
 PHILIPPI III. HISPANIARVM
 PRINCIPIS FELICISSIMI
 CVBICVLARIO
 PETRVS DE VALENTIA I. C.

VI libros edunt, quum initio statim ingenii tenuitatem temporisque angustias excusant, non legitimam, nec accipiendam excusationem adferunt: ostendant enim oportet, se & ad scribendum & ad festinandum coactos. Ego quidem iure hoc a me in alios statuto uti non recuso. Verum quanta imperium tuum mihi necessitas sit, palam est: quam me iusseris festinare, scis ipse: ut si cuiquam numquam ea uti excusatione licuit, mihi certe liceat. Numquam equidem ego mihi persuadere potui, eiusmodi ingenii mei fructus esse, ut vel indoctorum palato saperent, nedum tuo subtilissimo. Qui ergo tibi apponendos existimarem? quum etiam nec in more sit positum aut deceat, ut aut diis, aut principibus viris gregaria & nulla præcipua pulchritudine insignia poma offerantur. At quum noster qualis qualis est, agellus tuus sit, quos is fructus ferat, petenti non protinus tibi offerre nefarium foret. Mittimus ergo, vir illustrissime, eorum, quæ imperaveras, partem alteram quasi gustum, dum maturescunt reliqua: nec enim tua festinatio longiorem moram passura videbatur. Sunt autem priora hæc, quæ tu Academicarum M. Tullii quæstionum illustrationem spectare volebas. *Academica*, sive *de iudicio veritatis*,

inscripsimus, fere enim totam eam quæstionem absolvunt. Scio quam sis hæc avidè lecturus, ut illorum argumentum explicare non oporteat. Exspectet aliquis (nam te id non exspectare certo scio) ut laudum tuarum partem, id enim huiusmodi epistolis solemne iam est, hic collocem. Non faciam. Nimis angustus locus, si vel minora tua decora, genus, dignitatem (hæc enim maxima minora tua sunt) commemorare velim. Atque hæc quidem laus minime philosophica, & quæ philosophico scripto non decore præfigatur: illa maiora & philosophica valde, pietas, virtus, fides, animi magnitudo, humanitas, doctrina, innumera alia. Verum tacere sapiens monet Euripides:

Αἰνούμενοι γὰρ οἱ γὰθοὶ, τρόπον τινα
Μισοῦσι τοὺς αἰνοῦντας, ἐὰν αἰῶσ' ἄγαν. i. ε

*Laudes honestos si viros, quodam modo
Aegre ferunt, si excesseris laudis modum.*

Namque & interim illam non modicam laudem res ipsa loquitur, te tali genere, ea dignitate, ista ætate, hisce temporibus, in regia aula versantem, litteras curare. Vale. Zafra, in extrema Bætica. Ad X. Kalendas Martii, Anno M. D. XC.

ACADEMICA

SIVE

DE IUDICIO ERGA VERVM.

SAPIENTIAE studium gentibus omnibus satis ex antiquo in pretio habitum, nec ulla adeo barbara & ab humano officio aliena natio fuit, quæ suos sapientiæ professores non habuerit & laudarit. Verum enimvero non æque ex antiquo apud alios & alios populos id studium claruit. Serius enim alii aliis sapientiæ vacarunt. Græci, qui præcipuam in hac re laudem vindicant, si cum Asiæ terræ incolis conferantur, pueri, quod doctrinæ ætatem spectat, censendi: uti ab Aegyptio sapiente Soloni aliquando obiectum narrat in Timæo Plato. Huius ea causa fuisse videtur. Nam quum sapientia illa, quæ humani ingenii opera & studio paratur, non nisi otiosis & in pace agentibus, eiusque satagentibus obveniat, ac plerumque dominationem comitari, & apud illos, penes quos rerum imperium sit, agere, eosque colere soleat, (quum & ventri & ambitioni hoc sapientum genus in primis attendat, privatique commodi rationibus ducatur: inde enim est, ut & mendaces prophetæ & gentium sapientes aulas frequentare, & circa divites regesque versari gaudeant, unde ut & muscarum examina divitum culinas compleant:) i Græcis sero tandem sapientia cum imperio pace & otio uti contigit. Qui enim ii, qui vel rei augendæ, vel parando victui, vel hostium iniuriæ propulsandæ intenti esse opus habeant, sapientiæ otiique artibus operam dent? Primi ergo inter Græcos susperstitionum magistri illi, theologi ab ipsis dicti, poetæque, qui deorum genealogias decantarunt,

mys-

^a Vide Thucydidem lib. 1.

mysteriaque & numinum cultum tradiderunt, sapientiæ nomine celebrantur, quum hi in nulla veræ sapientiæ parte operam posuisse sint dicendi, fucate vero & personate illam, quæ politica dicitur, coluisse videantur. 1 Nam religionis procuratio atque constitutio civilis gubernationis prima præcipuaque pars habetur. Post hos ii prodierunt, qui, quod naturæ rerum contemplationi impense vacarunt, physici, i. e. naturales, nuncupantur. Inter hos illustris, sed Socratis magisterio illustrior Anaxagoras physicorum ultimus. Nam post Socratem alia philosophandi ratio fuit. Quum enim 2 philosophorum maior pars philosophiam omnemque de sapientia tractationem in tres partes distribuat, id est, in τὰ λογικά, τὰ φυσικά, ἢ τὰ ἠθικά, quarum prima de sermone rationeque est; secunda de natura; tertia vero de moribus, cuius membrum politica sunt, quam quartam philosophiæ partem numerabant Peripatetici: logica quidem & ethica, qui Socratem præcessere, nec nomine tenus tractaverunt: multa ipsorum dicta & apophthegmata ad mores pertinentia circumferebantur; sed non quæ artem redolerent, aut integram morum disciplinam conficerent: pluribus etiam rationibus & argumentationibus inter docendum & disserendum usi sunt: omnes enim homines ratione utuntur. Tamen argumentationum contexendarum & diiudicandarum ars, διαλεκτικὴ postea vocata, numquam illis in mentem venerat. At Socrates non is erat, qui rem ullam sine arte occiperet, aut agere commodum duceret. Igitur quum, omissa curiosa illa naturæ & sublimium speculatione ac indagazione, & ratione uti duce in agenda vita, & suos aliorumque hominum mores efformare instituisset, earum rerum, id est, rationis morumque artes adinvenit. Certe peritissimum in iis dis-

1 - Plutarchus de Oracul. defect.

2 Accuratam philosophiæ divisionem vide apud Senecam lib. 14.

epist. 1. Laertium in Zenone, Plutarchum initio libri de Placitis philosophorum.

disciplinis & egregium artificem evasisse illum constat. Sed quum & ipse fortasse, sicut & posteriores Academici, τὴν εἰς ἑκάτερα ἐπιχειρήσιν. i. *disputationem in utramque partem* optimum docendi genus existimaret, eoque plerumque uteretur, ac de nulla re audacter affirmaret, sed quærere semper diceret, & nihil scire præter hoc ea eius professione sive dissimulatione effectum est, ut ipsius discipuli sive sectatores & adseclæ, aut eius sententiam non plane perviderent, aut pro vario cuiusque ingenio, in varias opiniones abirent, certe nemini eorum, qui Socratis familiaritate sunt usi, cum alio quopiam ex eodem sodalicio in rationalis aut moralis philosophiæ traditione convenit; sive forte etiam id ex gloriæ, præcipuique nominis ac laudis cupiditate & contentionis studio evenerit. Quippe & in naturali parte, quam non a Socrate didicerant, non minor inter ipsos discordia est. Sicut autem in hac summa concertatio περὶ ἀρχῶν, i. *de principiis* & causis rerum semper fuit, ita deinceps in rationali περὶ κριτηρίου τῆς ἀληθείας. i. *de iudicio*, vel potius, si eo vocabulo uti liceat, *indicatorio veritatis*, hoc est, de instrumento, quo veritas sit diiudicanda: atque in morali περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, i. *de bonorum malorumque finibus* præcipuum dissidium fuit. Verum non de universa philosophia, deque omnibus omnium philosophorum decretis agere est animus, nimis id longum, nec benignum opus foret. Tantum eum rivum cursim sectabimur, qui a Socrate in Academiam derivatus varia doctorum successione ad Ciceronis usque ætatem propagatus evanuit: ni forsitan postea in Phavorino & Chæronensi Plutarcho aliquando rursus ebullierit, certe non ita illustris post Ciceronem fluebat. Hanc enim Græcæ eruditionis partem, sine qua Latine scriptam philosophiam intelligi non posse Varro adfirmat, iis qui Marci Tullii philosophica, Lucillum in primis, legere aggredientur, magnum adlaturam operæ pretium existimamus: pluribusque aliis antiquorum libris lumen porre-

recturam ; quum præterea ipsa de criterio quæstio , quam pertractabimus , scitu digna semper fuerit iudicata.

Igitur discipulorum Socratis longe principem 1 Platonem dogmaticum quidam , alii aporematicum sive Scepticum , aut utrumque putant. Unversim enim philosophos omnes in duo summa genera partiuntur. In dogmaticos , i. qui decreta dogmataque ponant & statuunt , & aporematicos vel Scepticos , i. qui de omnibus dubitent , atque disquirant & considerent , nihilque adfirmant , nullique rei adsentiantur. Sive ergo dogmaticus Plato , sive , quod in plerisque fuisse videtur , aporematicus sit dicendus , hæc de criterio existimasse perhibetur : 2 namque nihil prohibet Scepticum decreta habere , quibus quidem non uti perceptis adsentiatur , sed ut probabilibus utatur. Qua cautione etiam de criterio 3 sententiam proferre illi licebit: *Ab humana mente* seu intelligentia [ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνου νοῦ] ratione utente res iudicari. Quum autem res partim sub intelligentiam , partim sub sensum cadant , hoc est , quum τὰ πρόγματα alia νοητά. i. intelligibilia , alia αἰσθητά i. sensilia sint : humanam etiam rationem [λόγον] duplicem esse : nam qua αἰσθητά percipiuntur , opinatricem sive opinantem rationem [δοξαστικὸν λόγον] sicut & res sensui expositas opinabilia [δοξαστά] appellari , earumdemque rerum perceptionem δόξαν. i. sententiam sive opinionem esse , sicut ex rebus , quæ sub intelligentiam cadunt ratione alia , quæ scientiam efficiat [τῷ ἐπιστημονικῷ λόγῳ] comprehensis scientiam [ἐπιστήμην] existere. Rerum enim sensilium perspicuitatem , quæ rationi probetur , approbat etiam Plato ; sed non ut ea scientiam effici dicat ; opinionem tamen , quæ scientiam eorum , quæ vere sunt , nobis in memoriam reducat. Ergo sensu cum opi-

1. Platonis opinio de iudicio ve-
 2. Plutarchus ad Colotem D. Augustinus contra Academicos lib. 3.
 3. Alenibus de placetis Platonis. cap. 17.

matrice ratione sensui exposita iudicari, mente vero seu intelligentia una cum ratione scientiam efficiente, quæ intelligentia comprehenduntur. Hæc autem esse *Ideas*, id est, constantes quasdam rerum formas, quæ revera sint, sive, ut dicit, quæ in eo, quod est, existant. De universa ratione hac sic ipse in *Timæo*: Τὸ τὸ ὄν μὲν αἰεὶ, γένεσιν δ' οὐκ ἔχον, καὶ τι τὸ γιγνόμενον μὲν, ὄν δ' οὐδέποτε. τὸ μὲν δὴ νοήσει μετὰ λόγου περιληπτὸν, αἰεὶ κατὰ ταυτὰ ὄν. τὸ δὲ αὖ δόξῃ μετὰ αἰσθήσεως ἀλόγου δόξασθόν, γιγνόμενον καὶ ἀπολλύμενον, ὅτως δὲ οὐδέποτε ὄν. 1. *Est quid quod est, & non generatur; aliud vero quod gignitur quidem, est vero numquam: illud quidem intelligentia cum ratione comprehensibile, quod semper uniusmodi est: hoc vero rursus opinione cum sensu rationis experte, opinabile, generatum & interiens, numquam vero revera* IENS. Hanc, quam Platonis & veterum Academicorum sententiam esse Antiochus dicebat, apud 2 Ciceronem Varro exponit. „Quamquam iudicium oriretur a sensibus, tamen non esse iudicium veritatis in sensibus. Mentem volebant [Academici veteres] rerum esse iudicem, solum lam censebant idoneam, cui crederetur, quia sola cerne- ret id, quod semper esset simplex & uniusmodi, & tale quale esset. Hanc illi *Ideam* appellabant, iam a Platone ita nominatam, nos recte *speciem* possumus dicere. Sensus autem omnes habetes & tardos esse, nec percipere ullo modo res eas, quæ subiectæ sensibus videntur, quæ essent aut ita parvæ, ut sub sensum cadere non possent, aut ita mobiles & concitatæ, ut nihil unquam unum esset constans, ne idem quidem, quia continenter laberentur, & fluerent omnia. Itaque hanc omnem partem rerum opinabilem appellabant; scientiam autem nusquam esse censebant, nisi in animi notionibus atque rationibus. Idem Cicero in Lucullo: „Pla-

X

” TO

1 Existens. 2 *Academ.* ad Varron, lib. 1.

to autem omne iudicium veritatis, veritatemque ipsam
 abductam ab opinionibus & a sensibus, cogitationis i-
 psiis & mentis esse voluit. « 1 Galenus ipse etiam Pla-
 tonicus Φυσικὰ κριτήρια, id est, *instrumenta a natura ad*
iudicandum tributa, αἰσθησὶν καὶ γνώμην dicit, id est, *sen-*
sum & intelligentiam, quam & διάνοιαν sive νοῦν, id est,
mentem, sive λογισμὸν, id est, *ratiocinationem* appellare et-
 iam liceat. Hæc eadem veterum Peripateticorum sententia
 fuit. Nam & ipsi sensui rerum, quæ sentiantur, non se-
 clusa ratione, & intelligentiæ eorum, quæ mente percipian-
 tur, iudicium detulerunt: nisi quod Aristoteles ideas il-
 las speciesque rerum, quæ 2 Platoni sunt τὰ νοητὰ, id est,
intelligibilia, labefactavit, universalibus quibusdam rerum
 notionibus, quæ nusquam alibi, præterquam in singulis
 quibusque rebus sint, intelligentiæ vero opere a materia
 seponantur, atque perpetuæ simplicesque iam & unius-
 modi in contemplationem veniant, quum singulares res
 fluxæ multiplicesque sint, in idearum vicem inductis.
 Hæc sunt genera speciesque rerum, & alia, quæ de re-
 bus intelliguntur & enuntiantur, & circa quæ scientia
 versatur, scholastico vocabulo *universalia* nuncupata: sed
 abstrusiora hæc sunt, minutæque disquisitionis, & quæ
 ex duobus summis philosophis eorumque satis multis in-
 terpretibus sint perdiscenda.

Speusippus, qui post Platonem Academiam tenuit,
 & Xenocrates ceterique veteres Academici usque ad Ar-
 cesilam parum a Platonis sensu abludunt, ut ipsorum de
 criterio sententiæ a 3 Sexto Pyrrhonio relatæ ostendunt.
 Cetera etiam Platonis antiquaque decreta diligenter ab iis
 conservata atque defensa, apud 4 Ciceronem scriptum est ex
 An-

1 De decretis Hippocrat. & Plato.
 lib. 9. & in comment. lib. κατ' ἰ-
 στήριον pag. 665. 48. Græcæ edit. Basil.

2 Vide Platonis Parmenidem, &
 de repub. lib. 7. & 10. Plutar. ad Co-

lotem. Stobæum in Physicis cap. de
 Idea. Plutarch. de placit philosoph.
 lib. 1. cap. 10.

3 Adversus disciplinas cap. de
 criterio.

4 Lib. 1. Academic. ad Varr.

Antiochi, cuius ibi partes Varro agit, sententia. Tamen 1 Numenius Pythagoricus, eandem fere dogmatum indolem ea tantum ratione apud eos permansisse concedit, quod nondum celebris illa *epoche*, eiusmodique alia induta essent. Namque quod ad reliqua Platonis placita, alios quidem citius, alios posterius ab eo discessisse multisque modis decreta ipsa enervasse & invertisse adfirmat, & dolere se id ait, sive consulto hoc, sive per imprudentiam, aut alia, utinam non ambitiosa, causa ab ipsis fuerit admissum.

At vero 2 Arcesilas ab Stoicis philosophisque omnibus, qui Academici non sint, tamquam novator, veterisque omnis, non Platonicae modo, disciplinae eversor manifestatus accusatur: *Namque quum iam* (ait apud Ciceronem Lucullus) *philosophorum disciplina gravissima constitissent, tum exortus est, ut in optima repub. Tib. Gracchus, qui otium perturbaret, sic Arcesilas, qui constitutam philosophiam everteret, & in eorum auctoritate delitesceret, qui negavissent quidquam sciri aut percipi posse.* Apud 3 Plutarchum Stoici quidam Arcesilam veteresque post eum Academicos σοφιστας και λυμεῖνας τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ και δ. γμάτων ὁδῶ βαδιζόντων ἀνατροπέας, id est, *sophistas & philosophiae pestes, decretorumque recta via procedentium eversores ac deturbatores appellant.* Quod autem eum sub antiquorum auctoritate delitescere voluisse Lucullus ait, id eiusmodi est. Nam quum 4 Arcesilas ambitiosi novandi ac calumniandi studii invidiam declinare cuperet, non solum a Socrate Platoneque, quos magistros iactabat, se non descivisse ostendere conabatur, sed & physicorum philosophorum, qui Socratis aetate superiores fuerunt, maiorem partem pro sua, sive potius Pyrrhonis acatale-

X 2

psia

1 Apud Euseb. *preparation.* lib. 14.
 2 De Arcesila & media Academia.
 3 De commun. notitiis adver-

sus Stoicos.

4 Vide Lactant. lib. 3. *de falsa sapientia* cap. 4.

psia epocheque citabat. 1 Quod non candide aut bono animo ab ipso fieri, qui tunc erant Sophistæ, interpretabantur, illumque insimulabant quasi propria ac minime antiqua decreta antiquis & illustribus viris, Socrati & Platoni, Parmenidique atque Democrito adfingeret, ut doctrinæ suæ auctoritatem fidemque apud vulgus conciliaret. Verum *Acatalepsia*, id est, desperatæ comprehensionis dogma ex Homero ipso antiquissimisque aliis repetitur & confirmatur apud 2 Laertium in *Pyrrhone*. Quod etiam & Cicero in *Lucullo* probare studet: namque id Academicis omnibus post Arcesilam propositum fuisse videtur. Multum igitur diversa origo novæ, sive mediæ, id est, Arcesilæ Academicæ ab aliis philosophis ambitionem & calumniam atque contentionem caussantibus, & ab ipsis Academicis commemoratur. Hi enim sic: 3 *Cum Zenone, ut accepimus, Arcesilas sibi omne certamen instituit, non pertinacia aut studio vincendi, ut mihi quidem videtur, sed earum rerum obscuritate, quæ ad confessionem ignorantis adduxerunt Socratem, & veluti amantes Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omnes sane veteres, qui nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt, angustos sensus, imbecillos animos, brevè curricula vitæ, & ut Democritus, in profundo veritatem esse demersam, opinionibus & institutis omnia teneri, nihil veritati relinquere, deinde omnia tenebris circumfusa esse, dixerunt.*

Vnicam ergo tantum Academiam, cuius originem & antiquitatem a Socrate Platoneque, aut etiam antiquioribus repetunt, Academici concedunt, nihil post Platonem aut ab Arcesila, aut ab alio ex successoribus novatum fieri volunt, ut paullo post hæc, quæ adscripsimus, Cicero scribit. *Hanc, inquit, Academiam novam appellant: quæ mihi vetus videtur, siquidem Platonem ex illa vetere*

nu-

1 Plutarchus ad Colotem.

2 Vide Sextum adversus disciplinam.

cap. de criterio, & Hypotypos. lib. 1.

3 Cicero Acad. ad Varr. lib. 1.

numeramus, cet. Ipse Philo, de quo non modicus nobis futurus est labor, quique 1 magnus in Academia novator fuisse perhibetur, negavit duas Academias esse, erroremque eorum, qui ita putarunt, coarguit. Plutarchus in eo libro; quem in omnium philosophorum defensionem adversus Colotem Epicuri auditorem scripsit, quum ab Epicuro Coloteque contrario convitii genere petum Arcesilam referat, quasi qui antiqua ac minime propria decreta pro novis ac suis venditaret, eaque ratione apud illitteratum vulgus laudem ac gloriam aucuparetur; gratias se de hoc & Colotæ, & alii cuilibet, qui Academicæ disciplinæ rationem antiqua successione in Arcesilam derivatam ostendat, debere se & agere ait. Itaque Arcesilam, qui novæ Academicæ primus auctor plerisque creditur, ipsi eius sectatores nihil novi attulisse, obstinate contendunt, nisi illud fortasse, quod a Zenone primum pronuntiatum ipse probavit, id est: Non opinaturum sapientem, id est, non adsensurum incognito aut impercepto. Nam, nihil esse, quod percipi possit, Socratis Platonisque atque antiquiorum etiam complurium, quos ipse sequeretur, sententiam esse Arcesilas adstruebat. His vero duobus positis, NON OPINATURVM SAPIENTEM, & NIHIL PERCIPi POSSE, necessario ἐποχή, id est, *approbationis retentio* ac continentia consequabatur. Qua etiam ratione non solum scientiam omnem, sed & philosophiam universam everti & e medio tolli 2 Lactantius putat. *Namque*, inquit, *si neque sciri quidquam potest, ut Socrates docuit, neque opinari oportet, ut Zeno, tota philosophia sublata est.* Sic epoche in Platonis scholam venit. Namque etsi, ut novi volunt, veteres Academici & Peripatetici nihil percipi dicerent, tamen quum opinari non prohiberent, nihil epoche opus habebant. Quoniam vero nos perspicuitati potius quam aut elegantia aut brevitati studemus, Arcesilas

1 Cicero *Acad.* ad Varr. lib. 1. 2 *De falsa sapient.* lib. 3. cap. 3.

lam cum Zenone disputantem ea ratione, qua nunc vulgo in scholis per digladiantium scholasticorum committi solet, inducemus, apposita etiam Zenonis & Stoicorum de veritatis criterio sententia: sic enim maximi belli inter duas principes philosophorum factiones, Academicos & Stoicos, causa origoque constabit, quæ ab historiæ scriptore minime est prætermittenda. Nos autem nunc nec quæstionem ipsam examinamus, nec decretum interponimus nostrum, sed rem gestam narramus, grammatico operi, ut i Galenus ait, id est, veterum dictis repetendis & in medium adferendis operam impendentes nostram, inglorio nimis, uti nunc hominum sensus est, ne dicam infami negotio. Tamen hoc agamus. Sic, inquam, & belli causæ, & novæ Academiæ Arcesila fabro constructæ, quæ ipsius sectatoribus origo placet, perspicua fient.

Zenonis effatum, sive, ut vocant, conclusio erat: *Sapientem non oportet opinari*, id est, sapiens non adsentietur nisi percepto & cognito. Probat hoc Arcesilas laudatque tamquam sapientis gravitate dignum, licet novum, & quod ipse a sapientiæ, quam profiteretur, antecessoribus non acceperit. Verum & concedi sibi illud aliud postulat a Zenone, *Nihil approbaturum sapientem*, ut quod ex illo priore consequatur, aut pugnare. Zeno minime id concedit, pugnamque haud detrectat. Adoritur Arcesilas, & quasi Græco more iacto titione inter acies, prælium committit. *Sapientem*, inquit, *non adsentietur nisi percepto: sed nihil est, quod percipi possit*. Nulli ergo adsentietur sapiens, sed adsensum sustinebit. Negat Zeno posterius illud, id est, *Nihil percipi*. Quoniam aliquid sit, quod percipiatur. Quid illud sit, rogat Arcesilas. *Φαντασία*, id est, *visum vel visio*, aut, si liceat eo verbo uti, *apparentia*, hoc est, id quod apparet, Zeno ait. Omne ne, quod apparet, omneque visum verum est atque percipitur? subiungit Arcesilas. 2 Nequaquam, Zeno respon-

x De optima docendi ratione. 2 Cicero in Lucullo.

spondet, verum phantasia illa, quam comprehendi dico, 1 sola ea est, quæ impressa sit atque efficta ex eo, quod est, qua ratione illud est, qualisque nulla possit offerri ex eo, quod non est. Recte definitum concessit Arcesilas, 2 tamen nullam eiusmodi phantasiam esse, ut non similis alia, & quæ ab illa non discernatur, id est, ut ipsorum verbis loquamur, 3 ὁμοιότητι καὶ ἀδιάκριτος, a falso etiam obiici possit. Hanc speciosam belli causam ipsi Academici narrant. Quod si id, quod 4 D. Augustinus credit, verum sit existimandum, honestior etiam Arcesilæ & Academicorum causa est, quam vel ipsos ego voluisse crediderim. Ait enim, quum Zeno a Platonis Polemonisque magistri sententia aperte discedens, nihil in rerum natura præter corpora esse concederet, ut & ipsum Deum animosque corpora esse diceret, Arcesilam, celata tamquam mysterio quopiam de iis, quæ intelligentia percipiuntur, & de quibus solis scientia veraque perceptio esse potest, Platonis sententia, quum nihil a Zenone relictum videret, de quo opinione amplius quid esse posset, comprehensionem omnem optimo iure secundum Platonis decreta impugnasse, nec cognitionem aliam, quam opinionem Zenoni concedere voluisse. Quum vero Zeno opinari prohiberet, Arcesilas merito adsentiri etiam vetuit. Nam de corporibus, id est, non veris rebus, opinio, non scientia aut vera comprehensio est. Platonica ergo dogmata Academicorum decreta fuisse 5 Augustinus sibi persuasit, quæ tamen ipsi celarent, nec, ut Ciceronem scripsisse testatur, ea aperire solerent aliis, quam qui secum ad senectutem usque vixissent. Verum enimvero novæ Academiæ rationem universam, quum ad Carneadem verum eius auctorem ventum fuerit, describemus. Namque

Ar-

1 De hac definitione inferius agemus.

2 Vide D. August. *contra Acad.* lib. 3. cap. 9.

3 Epictetus Arriani lib. 2. cap. 10.

4 Lib. 3. *contra Acad.* cap. 17.

5 *Contra Acad.* lib. 1. cap. 20.

1 Arcesilam merum Pyrrhonium sub Academici nomine fuisse, plerique omnes tradiderunt. 2 Sextus magnam sibi videri habere Arcesilam cum Pyrrhonorum verbis adfinitatem dicit, ita ut eadem propemodum disciplina eius sit ac Pyrrhonis. Numenius apud 3 Eusebium, Arcesilam & Crantoris & Theophrasti, Diodorique atque 4 Pyrrhonis disciplina imbutum & armatum ad pugnandum cum Zenone accessisse, scribit, verum præter cognomentum Academici Pyrrhonium perseverasse. *Μνασέας γάρ, inquit, & Φιλόμηλος & τίμων οἱ σκεπτικοὶ, σκεπτικὸν αὐτὸν προσονμάζουσι, ὡς περ & αὐτοὶ ἦσαν, ἀναιροῦντα & αὐτὸν τὸ ἀληθές & τὸ ψεῦδος & τὸ πιθανόν.* Id est, *Mnaseas ergo & Philomelus & Timo Sceptici Scepticum eum cognominant, quales & ipsi erant, qui etiam ipse verum & falsum & probabile tolleret.* Academici autem cognominationem propter Polemonis magistri reverentiam retinuisse illum, Numenius ait. Namque ei, quod Diocles Gnidius in *Diatribis* scriptum reliquit, minime se fidem habere, scribere vero illum, Arcesilam sibi caventem metu Theodoræorum Sophistarum ac Bionis, qui omnia omnium philosophorum decreta nullo discrimine impugnant, ac pertinaciter instarent, nullum dogma palam statuere ausum, sed epoche, ut atramenti effusione sepiæ, sese occultasse, & tutum delitescere voluisse. Quin &, quod 5 Cicero ipse de eo scripsit, Sceptico magis quam Academico convenit: *In utramque partem eum disserere solitum, ut quum in eadem re, inquit, paria contrariis in partibus momenta rationum invenirentur, facilius ab utraque parte adsensio sustineretur.* Atqui hæc Sceptica vox est, *παντὶ λόγῳ λόγος ἴσος ἀντικείμεται*, id est, *omni rationi ratio alia æqualis obstat*: qua voce non solum comprehensio, sed

1 Arcesilas Pyrrhonius plerisque habetur.

2 *Hypotypos.* lib. 1. cap. 33.

3 *Preparation. Evang.* lib. 14.

4 Vide Laertium in Arcesila.

5 *Academic.* ad Parr. lib. 1.

sed & probabilitas omnis evertitur. Si enim pro alterutra parte aequalis momenti rationes omnes sunt, neutra est altera probabilior. Tamen Ciceronianum hoc de Arcesila cum eo, quod de veteribus Academicis 1 Galenus scribit, satis concordat: Ait enim is, *Disputationem in utramque partem in epochen desinere a veteribus Academicis existimatam*. Certe rationum pondera, quod perceptionem spectat, Academicis paria iudicantur; quod ad probabilitatem fidemque faciendam attinet, aliæ aliis rationibus præferuntur maiorique in pretio sunt. Vix enim, ac nec vix quidem Academicum a Pyrrhonio discernere liceret, si nec Academicus quidquam alio probabilius crederet. Verum de hac re satis multa dicturi sumus. Illa quoque Eusebii de Arcesila magis est, ut de Sceptico dicta videantur: Πολέμωνα γὰρ Φασὶ διαδέξασθαι ἀρκεσίλαον, ὃν δὴ κατέχει λόγος ἀφέμενον τῶν πλάτωνος δογματῶν ξένην τιὰν ἢ, ὡς Φασὶ, δευτέραν συστήσασθαι ἀκαδημίαν: Φάναι γὰρ περὶ πάντων ἐπέχειν δεῖν: εἶναι γὰρ πάντα ἀκατάληπτα ἢ τοὺς εἰς ἑκάτερα λόγους ἰσοκράτεις ἀλλήλοις, ἢ τὰς αἰδησεις δὲ ἀπίστους εἶναι, ἢ πάντα λόγον. ἐπὶ γοῦν ἠσιόδου τοῦτο τὸ ἀπόφθεγμα: κρύψαντες γὰρ ἔχουσι θεοὶ νόον ἀνθρώποισιν. ἐπειράτο δὲ ἢ παράδοξά τινα ἀνακαινίζειν, id est, Polemoni enim Arcesilam aiunt successisse: quem memoriae est proditum, relictis Platonis decretis, peregrinam quamdam & novam, ac, uti vocant, secundam Academiam constituisse. Dixisse enim, in omnibus adsensionem continere oportere: esse enim omnia incomprehensibilia, rationesque pro alterutra parte aequalis momenti. Fallaces esse sensus & rationem omnem. Laudabat igitur Hesiodi dictum illud: Sapientiam enim dii hominibus celarunt. Voluit etiam 2 & inopinata quaedam ac nova introducere.

Y

II-

1 De optima docendi ratione.

2 Vel, inopinata quaedam dogma-

ta iam obsoleta denuo excitare.

Illud vero, quod a Cicerone dicitur, Arcesilam non pertinacia aut studio vincendi cum Zenone certamen instituisse, probri, quod Arcesilæ obiiceretur, depulsandi causa dictum accipimus. Hæc enim, quæ ex Lactantio Numenioque adscribemus, ex antiquorum sententia petita sunt. 1 Lactantius: *Verum Arcesilas ignorantiae magister, quum Zenoni obtrectaret principi Stoicorum; ut totam philosophiam everteret, auctore Socrate, suscepit hanc sententiam, ut adfirmaret; Nihil sciri posse. Itaque coarctavit æstimationem philosophorum, qui putavissent, ingeniiis suis erutam esse atque inventam veritatem*, cet. 2 Numenius de Zenone & Arcesila: *συφοιτῶντες παρὰ πολέμωνι ἐφιλοτιμήθησαν ἀλλήλοις. i. Quum Polemonis magistri scholam una frequentarent, mutuo ambitionis & contentionis studio exarserunt. Et alio in loco: τὸν δὲ οὖν Ζήωνα ἀρκεσίλαις ἀντιτεχνον καὶ ἀξιότιμον ὑπαρχοντα θεαρῶν, τοὺς παρ' ἐκείνου ἀποφερομένους λόγους καθήρει ἢ ἔδ' ἐν ὤκει, id est: Quum igitur Arcesilas Zenonem sibi in arte æmulum esse videret, dignumque eum existimaret adversarium, ex quo debellato decus sibi pararet, quæcumque ab illo dicta ad se deferebantur, impigre impugnabat & intrepide. Et paulo post: Τὸ δὲ δόγμα τοῦτο αὐτοῦ πρώτου εὐρεμένου, καὐτὸ τὸ ὄνομα βλέπων ἐυδοκιμοῦν ἐν ταῖς ἀθηναῖς τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν, παση μηχανῇ ἐχρήτο ἐπ' αὐτὴν, id est, Quum igitur dogma hoc, ipsumque nomen comprehendentis phantasiae ab illo primum inventum maxime Athenis celebrari ac placere cerneret, omni adversus eam machinarum genere utebatur. Subdit autem Numenius, Zenonem quum multa forte se haberet, quæ pro sua phantasia diceret, nihil tamen respondisse, verum quum nullum appareret Arcesilæ decretum, quod ipse vicissim impugnet, adversus Platonis nihil in se commeriti dogmata sese convertisse. Impune ergo Arcesilas sensus & consuetudinem*

✦ Lib. 3. de fals. sapient. cap. 6.   ✦ Apud Euseb. Præp. lib. 14.

nem comprehensionemque universam devastabat, donec exortus ultor est, 1 Chrysippus videlicet, qui porticum videtur fulcire Stoicorum, id est, porticus columna esse: *ἔμην γὰρ ἢν χρυσίππρος, οὐκ ἂν ἢν στωά*, id est, *Nam si 2 Chrysippus non fuisset, non foret Stoa.* Hunc, uti 5 Plutarchus scribit, non casu; sed deorum providentia quadam Stoici dicebant post Arcesilam, & ante Carneadem prodiisse, quorum ille quidem iniuriæ ac contumeliæ adversus consuetudinem initium dedit, hic vero Academicorum omnium celeberrimus fuit. Chrysippus igitur quum inter utrumque exstitisset, iis, quæ adversus Arcesilam scripta reliquit, Carneadis ingenio atque acumini quasi vallum opposuit, aditumque præcluserit, multis præsidiiis quasi in obsidionem sensibus & consuetudini relictis, tumultuque omni, qui circa notitias oboriri aliquando posset, omnino sublato, singulis iis correctis aptoque ac proprio loco positus: ita ut qui iterum in posterum rebus vim inferre, easque loco pellere aggredierentur, nihil amplius agerent, quam ut deprehensi poenas darent. Hæc Stoici de Chrysippo, id est, Hectore suo. At Academici longe aliter de illo sentiunt. Tantum enim abesse eum, aiunt, ut sensibus consuetudinique subsidium attulerit, ut potius imperiti medici more, morbo vires addiderit & maiorem fecerit. Nam quum in iis, quæ pro sensibus & consuetudine scripsit, antequam ad obiecta responderet, ipse etiam multa, quæ solvere se facile posse sperabat, in contrarium rogaret, idque, ut non inferiore, quam Arcesilas, ingenio esse crederetur, ambitiosius faceret, viresque in eam rem ita intenderet, ut non solum philosophi more rationes opponeret, sed & rabulæ in modum interdum declamaret, iis rationibus quum minus postea satisfaceret, lectoribus, non quod volebat, persuadebat. Ipsi Stoici de

Y 2

Chry-

1 Cicero in *Lucullo*.2 Laetius in *Chrysippo*.

3 De commun. notitiis adversus Stoicos.

Chrysippo gloriantes, ab eo armatum Carneadem conqueri solebant. Quem, quum Chrysippi libros legeret, solitum dicere aiunt, ἰ Δαιμόνιε, φθίσει σε τὸ σὸν μένος, id est, *Miser, tua te perdet vis*. Quod hemistichium ab Andromacha Hectorem a pugna revocare studente apud Homerum pronuntiatur. Dicebat etiam Carneades & illud: εἰ μὴ γὰρ ἦν χρύσιππος, οὐκ ἂν ἦν ἐγὼ, id est, *si Chrysippus non fuisset, non essem ego*: quod per parodiam ex illo superius relato est detortum. Ita Stoici de Chrysippi scriptis ac ingenio sibi placent, ut dicant, omnes omnium Academicorum libros, qui adversus sensus sint editi, si simul congerantur, non conferendos cum iis, quæ ab uno Chrysippo adversus sensus sunt scripta. Hæc Cicero non prætermisit, sic enim ait in Lucullo: *De quibus volumina impleta sunt, non a nostris solum, sed etiam a Chrysippo: de quo queri solent Stoici, dum studiose omnia conquerit contra sensus & perspicuitatem, contraque omnem consuetudinem, contraque rationem, ipsum sibi respondentem se ipso inferiorem fuisse, itaque ab eo armatum esse Carneadem.*

Est ergo nostra sententia Arcesilas Pyrrhonius, aut qua ratione eius, quam plerique mediam Academiam vocant, a Carneadæa, quam novam & tertiam dicunt, discernamus, non habemus; nisi si nec Arcesilam a Platone, nec Carneadæm ab Arcesila, nec ab utroque Philonem descivisse Academicis concedamus. Vnum tamen est, quod Arcesilam non usquequaque cum Pyrrhone consentientem ostendere videatur, quod a Sexto in libro *adversus disciplinas* tradit; scribit enim is, Arcesilam id in vita agenda sequi iussisse, quod probabile iudicaretur. Namque prudenter se gerens quispiam, aiebat, beatitatem adipiscetur. Prudentia in recte factis versatur. Recte vero factum, id est, de quo, quod ita factum fuerit, proba-

1 Plutarchus & Laert. in *Carn.*

babilis & rationi consentanea potest reddi caussa. Atque hoc modo qui probabile sequutus fuerit, & recte se geret, & felicitatem adsequetur. Hæc autem omnia vehementer sunt Academica. Namque, ut ex 1 D. Augustino colligere est, Academici sapientem & beatum beatitate ea, quæ homini contingere possit, eum putabant, qui verum quæreret, licet id numquam apprehendat, sed probabilitatem sequatur. Beate enim vivere eum aiunt, qui secundum rationem vivat ab errore liber. Error autem illis est veri pro falso approbatio. A quo satis se securos putant nihil approbando. Magna autem apud me, etiam in huiusmodi, Augustini est auctoritas: existimo enim omnia, quæ ab illo de Academicorum disciplina in libris, quos adversus eos scripsit, commemorantur, ex M. Tullii libris, qui non exstant, esse desumpta. Verumtamen ea ratione probabile sequi oportere, Arcesilas dicere potuit, qua Sceptici etiam ipsi $\pi\epsilon\iota\theta\epsilon\alpha\lambda\gamma$, id est, *persuaderi se*, aut quidpiam sibi probari dicunt, quum simpliciter id, quod apparet, sine vehementi aliqua adfectione aut animi propensione sequuntur, ut ne nihil agant, quod idem 2 Sextus scribit.

Quid autem 3 Scep sis, ipsaque Pyrrhonis doctrina & institutio sit, etsi res postulare videatur, ut a nobis exponatur, tamen quum Sexti Pyrrhonii commentaria omnibus præ manibus sint, ex quibus hoc abunde liceat haurire, atque ii, qui non adeo vacarint, ut illa perlegant, ex 4 Laertio commode id capere possint, non magno vitio a nobis ommitterentur. Sed quia non omnino sine vitio breviter universam Scepseos rationem perstringemus; vel præstiterit, a Timone Pyrrhonis ipsius discipulo iam olim in brevem summam redactam, & ab Aristocle Messenio

re-

3 *Contra Acad.* lib. 1. cap. 1. & 2. & 4.

2 *Hypotypos* lib. 1. cap. 31.

3 De Scepti, sive Pyrrhoniorum secta.

4 In Pyrrhonis vita.

repetitam transcribere. I Igitur quum dixisset Aristocles, adfirmasse quosdam aliquando, quibus Aristoteles contradixerit, haud quaquam nos ea ratione natura comparatos, ut quippiam cognoscere valeamus, subiungit: ἔχουσι μέντοι τοιαῦτα λέγων ἢ πύρρων ἢ ἡλείος, ἀλλ' αὐτός μὲν οὐδὲν ἐν γραφῇ καταλείπειν, ἰδέ γε μαθητὴς αὐτῶν τῶν Φησὶ δεῖν τὸν μέλλοντα εὐδαιμονήσῃν εἰς τρία ταῦτα βλέπειν. πρῶτον μὲν, ὅποια πᾶσι τὰ πράγματα. δεῦτερον δὲ, τίνα χρὴ τρόπον ἡμᾶς πρὸς αὐτὰ διακεῖσθαι. Τελειοτάτων δὲ, τί περιεσθαι τοῖς οὕτως ἔχουσιν. Τὰ μὲν οὖν πράγματα Φησὶν αὐτὸν ἀποφαίνειν ἐπίσης ἀδιόφορα καὶ ἀσάφητα καὶ ἀνεγκριτα, διὰ τοῦτο μήτε τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν μήτε τὰς δόξας ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι. διὰ τοῦτο οὖν μηδὲ πιστεύειν αὐταῖς δεῖν, ἀλλ' ἀδοξάστους καὶ ἀκλιβεῖς καὶ ἀπραδάντους εἶναί περὶ ἐνὸς ἐκάστου λέγοντας, ὅτι οὐ μᾶλλον ἐστὶν ἢ ἔκ ἐστίν. ἢ καὶ ἐστὶ καὶ ἔκ ἐστίν, ἔτ' ἔκ ἐστίν. Τοῖς μέντοι διακειμένοις ἔτω περιεσθαι τῶν Φησὶ, πρῶτον μὲν ἀφασίαν, ἔπειτα δὲ, ἀταραξίαν, αἰνησιδίημος δ' ἠδονὴν. Τὰ μὲν οὖν κεφάλαια τῶν λεγομένων ἐστὶ ταῦτα, id est: *Perseveravit tamen ac invaluit huiusmodi quaedam adfirmans Pyrrho Elæus, verum ipse quidem nihil in scriptis reliquit; discipulus tamen eius Timo ad tria hæc animum advertere debere eum dicit, qui sit beatus futurus. Primum, qua natura res ipsæ sint: secundum, qua ratione nos erga easdem adfectos esse oporteat: postremo, quid ii, qui isto modo habeant, consequantur. Res igitur sibi videri ait, ex æquo indifferentes, & eiusmodi, ut nec mensuram nec iudicium ullum admittant: ideo neque sensus nostros, nec opiniones verum sentire, aut falsum: quare nec adhibendam fidem illis esse, sed absque opinione perstare nos oportere immotos ac stabiles, de quacumque re dicentes, non magis eam esse, quam non esse, vel esse & non esse, nec non esse. Eos, qui*

isto modo sint animati, *Timo consequi dicit, primum quidem APHASIAM*, id est, ut de nulla re aut aiant aut negent; *tum etiam ATARAXIAM*, id est, perturbationibus liberum mentis statum; *Aenesidemus vero voluptatem. Atque hæc quidem illorum, quæ ab ipsis discuntur, summa capita sunt.* Hæc Aristocles. Iuvabit autem & Scepticæ definitionem ex I Sexto adscribere. *Sceptica*, inquit, est δύναμις, id est, *vis & facultas*, quæ, ea, quæ sunt *Φαινόμενα*, id est, *sub sensum cadunt*, iis, quæ sunt *νοούμενα*, id est, *mente percipiuntur*, opponit; idque quolibet modo. Definitionis huius explanationem videat apud ipsum Sextum cui vacarit. Adfert etiam Laertius ex Aenesidemo hanc alteram Pyrrhoniæ disciplinæ & rationis descriptionem: *ἐστὶν ὁ πυρρώνειος λόγος μνήμη τις τῶν φαινομένων ἢ τῶν ὅπως οὖν νοουμένων, καθ' ἣν πάντα πᾶσι συμβάλλεται, καὶ συγκρινόμενα πολλὴν ἀνωφέλειαν καὶ ταραχὴν ἔχοντα εὐρίσκειται*, id est: *Est vero Pyrrhonia ratio & institutio, memoria quædam & recordatio eorum, quæ apparent, vel qualicumque ratione in cogitationem veniunt, secundum quam omnia omnibus conferuntur, & comparata atque inter se composita inutilia valde & confusionis plena comperiuntur.* Monet autem plusquam uno loco 3 Sextus, Scepticum minime *phænomena*, id est, ea, quæ apparent, sensibusque obiiciuntur, tollere. Namque, ut ait, Scepticus iis, quibus per phantasiam cogitur adfici, adsentitur. Exempli gratia, quum calefit aut frige fit, nequaquam dixerit, puto me non caleferi aut frigeferi: sed dicimus, Scepticum dogma non ponere eo sensu, quo dogma nonnulli esse aiunt, adsensum ad rem aliquam dubiam & incertam earum, de quibus in scientiis quæritur & ambigitur. Nulli enim rei incertæ & controversæ adsentitur 4 Pyrrhoniæ, quærit autem & ambigit, non de

1 Hypotypos. lib. 1. cap. 4.

2 Libenter aliam vocem substituat.

3 Hypotyp. lib. 1. cap. 3.

4 Hypotyp. lib. 1. cap. 10.

de ea re , quæ apparet , sed de eo , quod dicitur de re apparente. Veluti , phænomenon est , mel gustum dulcem nobis præbere , de hoc non quærit ; sed de illo ; an mel dulce sit , quod ad rationem & intelligentiam attinet , ambigit. Quod si etiam aperte circa id , quod apparet , aliquando quæstiones movet , non ita id facit quasi apparentia velit everere , sed ut dogmaticorum temeritatem arguat. Si enim eiusmodi sunt rationis imposturæ , ut etiam apparentia tantum non oculis nostris surripiat ; quomodo in incertis suspectam eam habere non debeamus , ne eam sequentes in temeritatem labamur ? Est autem animadversione & adnotatione dignissima admonitio hæc , non pro Pyrrhoniis modo , sed potiori etiam ratione pro Academicis. *Nam & Academicis placuit , ait D. Augustinus , nec homini scientiam posse contingere , earum dumtaxat rerum , quæ ad philosophiam pertinent. Nam cetera curare se Carneades negabat , cet.*

„ Criterium igitur , inquit Sextus , Scepticæ institutionis dicimus esse id , quod apparet ; quod perinde
 „ est , ac si phantasiam dicamus. Quum enim persuasivonem & coactam passionem adferat , ambigi de ea non
 „ potest. Itaque hoc quidem nimirum tale , aut tale apperere ipsum subiectum , nemo fortasse in dubium vocat : sed de hoc videlicet , an tale sit , quale apparet ,
 „ ambigitur. Apparentibus igitur adquiescentes , ea , quæ
 „ ad vitam communem pertinent , observando , opinatione omni liberi vivimus : quia omnis actionis prorsus
 „ expertes esse non possumus. Videtur autem hæc observatio eorum , quæ ad vitam communem spectant , triplex esse , & partim in naturali institutione versari ,
 „ partim in impulsu & coactu passionum , partim in constitutione legum & consuetudinum , partim in traditione artium ; institutione naturali , per quam a natura & sensuum & intellectus facultate præditi sumus : Passionum coactu ; quo fit , ut fames ad cibum

„ nos deducat , sitis ad potum : legum & inorum consti-
 „ tutione , quæ facit , ut pie agere in vita communi , bo-
 „ num censeamus ; impie agere , malum : artium tradi-
 „ tione , per quam non inutiles & otiosi sumus in iis,
 „ quæ nobis traduntur , artibus. Hæc autem omnia citra
 „ opinionem dicimus. “ Hæc Sextus.

Quum autem Scepticus de quæstione aliqua rogatur,
 illis verbis , quibus quasi cautionum formulis utitur , solet
 respondere : *σκέπτομαι* , id est , quid respondere oporteat,
 quum nondum compertum habeam, *quæro* atque considero.
ἐπέχω , id est , *adsensionem sustineo*, *οὐδὲν ὀρίζω* , id est , *ni-*
hil definitio : namque omnia sunt *ἀβρίστα* , id est , *indefinita*,
οὐδὲν μᾶλλον , id est , *nihil magis* , hoc videlicet est quam
 illud : *παντὶ λόγῳ λόγος ἴσος ἀντικείται* , id est , *omni*
sermoni & rationi ratio alia æqualis obstat. Vtebantur &
 aliis similibus formulis , quas omnes illarumque expla-
 nationem ex ipso Sexto petas licet , una cum aliis multis
 ad hanc sectam pertinentibus. De qua etiam non pauca
 invenies apud Laertium in Pyrrhonis vita. Gellii quoque,
 sive Agellii caput quintum libri undecimi de Pyrrhonis
 consulas licet , non tamen ut differentiam , quam inter
 Academicos & Pyrrhonios ipse adsignat , probes. *Quod*
Academici quidem , inquit , *ipsum illud* , *Nihil posse com-*
prehendi , *quasi comprehendunt* ; & , *Nihil posse decerni* ,
quasi decernunt : *Pyrrhonii ne id quidem ullo pacto vide-*
ri verum dicunt , *quod Nihil esse verum videtur*. Falsum
 enim hoc esse , quod de Academicis scribit , ex Carneadis
 ad Antipatrum responsione apud 1 Ciceronem manifestum
 fit. Nec enim ipsum hoc decretum , id est , *Nihil compre-*
hendi , Academicis comprehensum sibi dicebant , sed proba-
 bile existimabant. Sed ea est inter Pyrrhoniæ & Aca-
 demicæ rationem , quum utrique philosophi epoche u-
 tantur , id est , adsensionem cohibeant , potior differentia ,
 Z quod

quod Academici, uti postea planissime constabit, verum ac falsum ex rebus minime tollant, ac nec ex phantassii quidem: nam phantasias aut veraces aut mendaces dicunt. Pyrrhonii hæc utraque ἐπίσης ἀδιάφορα, id est, *nihil inter ea interesse*, pronuntiant. Pyrrhonii paribus omnia stabili-ri rationibus existimant: Academici & quædam improbabilia omnino, & alia aliis probabiliora, quæ pluribus aut potioribus rationibus fulciantur, maioremque fidem faciant, concedunt. Quæ tamen adhuc quantumvis probabilia, quum comprehensa non sint, ad sensum ab ipsis minime extorqueant.

Et hæc de Scepsi pro instituti nostri ratione satis multa. Iam enim ad Academiam reverti tempus; sed contrarii, id est, Stoici exercitus copiis prius enumeratis, ut promisimus & necessarium existimamus.

1 Stoica dogmata nisi altius repetito principio non facile intelligas, quum etiam plerumque inopinata sint. Explicaturi ergo Stoicorum de veritatis iudicio sententiam, illinc exordium sumendum ducimus. Animus secundum Stoicos corpore non caret: nec enim ipsi quidquam corporis expers in rerum natura esse credunt. Definiunt autem eum 2 πνεῦμα θερμὸν, id est, *calidum spiritum*, sive ut princeps ipse Chrysippus apud 3 Galenum ait, ἢ ψυχὴ πνεῦμά ἐστιν σύμφυτον ἡμῖν συνεχὲς παντὶ τῷ σώματι διῶκον ἐς' ἂν ἢ τῆς ζωῆς 4 εἰστέτα παρῆ ἐν τῷ σώματι. Id est, *Animus est spiritus nobis ingenuus totum corpus pervadens, qui tamdiu est in corpore, quamdiu illud animi functionibus agitur ac regitur*. Et apud Stoicorum de Stoicis: τὸ δὲ σύμφυτὸν πνεῦμα ἡμῖν ἐνθερμον ὄν ψυχὴν ἠγοῦνται. Id est, *Spiritum enim calidum nobis ingenuum, animum putant*. Partes vero animi octo nu-

me-

1 De Stoico Criterio.

2 Lucianus in *Hermotimo*. Plutarchus de placit. philos. lib. 4. cap. 1.

3 De placitis Hippoc. & Plat. lib. 3.

4 Corrupta vox, forte leg ὄυσία vel δισκίαι.

merant, uti statim post illam descriptionem quam, ex
 1 Galeni libro excrisimus, Crysippus explicat, sed pla-
 nissime Plutarchus. „Stoici, inquit, *hegemonicon*, id est,
 „*ductricem* seu principem partem, summam in animo
 „esse dicunt, quæ & phantasiarum & adensionum & sen-
 „suum atque appetitionum effectrix sit. Hæc autem *logis-*
 „*mos*, id est, ratiocinatio illis dicitur. Ab hegemoni-
 „co vero septem animi partes enascuntur ac procedunt,
 „& per corpus tendentes extenduntur, veluti cirri ex
 „polypode. Harum autem septem animi partium quinque
 „sunt sensoria ipsa, visus, odoratus, auditus, gustus,
 „tactus. Ex quibus visus quidem est spiritus pertingens
 „ab hegemonico ad oculos. Auditus vero est spiritus per-
 „tingens ab hegemonico usque ad aures. Odoratus est
 „spiritus pertingens ab hegemonico 2 ad nares extenuan-
 „di vim habens. Gustus est spiritus pertingens ab he-
 „gemonico usque ad linguam. Tactus vero est spiritus
 „pertingens ab hegemonico ad [totius corporis] extremi-
 „tatem sive superficiem, ut quæ incurrunt & nos tan-
 „gunt, facile sentiantur. Reliquarum partium altera di-
 „citur semen, quæ etiam est spiritus pertingens ab he-
 „gemonico ad parastatas. Altera vero, quæ a Zenone *pho-*
 „*naen*, id est, vocalis, dicta est, quam & *phonen*, id
 „est, vocem dicunt, est spiritus pertingens ab hegemo-
 „nico usque ad guttur & linguam & accommodata instru-
 „menta. „Atque principem quidem animi partem *hege-*
 „*monicon* & *logismos* dictam proprio nomine apud Stoicos
διοικήσαν indigitari solitam Stobæus refert. Significat au-
 tem verbum id *gubernatricem*, sive *gubernationem*, ni-
 si corruptum sit, potiusque *διανοίαν*, id est, *mentem*.

Z 2

seu

1 De placit. lib. 4. cap. 21.

2 *μέχρι μυκτήρων λεπτή-*
ρον, Budeas, ad narium fauces, ex
 re magis quam ex verbo: an legendum,

λεπτόν ὕμνα, id est, ad te-
 nuem intra nares pelliculam seu
 membranam. Vide Galenum de odor.
 instrum.

seu cogitationem, legere oporteat. Sedem autem & quasi solium parti huic, ut idem 1 Plutarchus scribit, in toto corde aut in spiritu, qui circa cor est, adsignabant; sive, ut ipse hic philosophus alio in 2 libro significare videtur, in ipsius cordis medio centro & puncto quodam, a quo ad sensuum instrumenta veluti ex orbis alicuius media parte ad extremas quasi radii ducantur. Atque de hac quidem re apud Galenum Platonis & Hippocratis, qui in cerebro mentem collocarunt, dogmata confirman-tem, magna ac plus satis longo sermone agitata disputa-
 tio sive iurgium est. Nos autem ad Academiam festina-
 mus. Aiunt ergo 3 Stoici, ita animi principem partem nato statim homine habere veluti membranam scripturae paratam atque opportunam, in qua singulae εἰσεις, id est, *notitia* inscribantur. 4 Primus vero adnotationis sive inscriptionis modus sensuum opere fit: αἰσθησις autem, id est, *sensum*, sic definiunt: αἰσθησις ἐστὶν ἀντίληψις αἰσθη-
 τήριον ἢ κατάληψις, id est, *sensus est sensorio facta ap-
 prehensio* sive comprehensio. Namque κατάληψις, id est, *comprehensio*, ut est apud 5 Laertium fit, secundum hos, aut sensu, ut albi & nigri, asperi & levis, cet. aut rati-
 one, ut eorum quæ demonstratione colliguntur, ut Deos esse & mundo providere. Ac quum 6 plures signifi-
 cationes sensus vocabulo tribuant, in ea quum de illo sic agunt, accipiunt, qua, ut definitio ipsa continet, sentiendi instrumento factam apprehensionem significari dicunt. Atque in huiusmodi inscriptione phantasiae litterarum usum præstant. Est vero phantasia, ut apud 7 Plu-
 tarchum Chrysippus ait, πάθος ἐν τῇ ψυχῇ γιγνόμενον ἐνδεκνύμενον ἑαυτὸ καὶ τὸ πεποιηκός, id est, *adfectio in animo facta, se & id, a quo est effecta, ostendens*. Vel-
 uti

1 De placitis lib. 4.

2 De Commun. notitiis adversus Stoic.

3 Plutarch. de placit. lib. 4. c. 11.

4 Plutarch. ibid. cap. 8.

5 In Zenone.

6 Plutarchus & Laertius.

7 De placitis lib. 4. cap. 12.

tuti quum visu adspicimus album, affectio quædam atque permotio in animo fit, cui commotioni album, quod ipsum excitavit, subiacere dicimus. Namque phantasia luminis [Φῶτος] a quo denominationem accepit, in modum, & se & id, a quo est effecta, indicat. Sicut ipsum lumen se & rem lumine illustratam. Quum ergo 1 Zeno phantasiam τύπωσιν ἐν ψυχῇ, id est, *impressionem in animo* dixisset, Chrysippus τύπωσιν, id est, *impressionem*, ἀλλοίωσιν, id est, *immutationem* interpretabatur: non enim fieri posse, ut in eodem loco plures impressiones eodem tempore constant, si typi veluti impresso sigillo in animo fiant. Quum vero *in animo* dicunt, principem animi partem significant, in ea enim sola phantasias & adsensiones & appetitiones constituunt, quod præter Plutarchum Stobæus in *Physicis* tradit.

Sunt autem phantasiæ aliæ λογικαὶ, id est, *rationales*: aliæ ἄλογοι, id est, *irrationales*. Rationales sunt, quæ ratione præditis animantibus accidunt. Irrationales, quæ ratione carentibus contingunt. Hæ proprio nomine non appellantur, rationales, νοήσεις, id est, *mentis conceptiones* dicuntur. Rursus phantasias in αἰσθητικὰς, id est, *sensitivas*, quæ per sensuum instrumenta percipiuntur: & οὐκ αἰσθητικὰς, id est *non sensu*, sed mente ac ratione *perceptas*, partiuntur. Præterea, phantasiæ quædam τεχνικαὶ, id est, *artificiosæ*, alteræ ἄτεχνοι, id est, *sine arte*. Namque aliter, inquit, artifex, aliter vero imperitus signum aut tabulam conspicit & contemplatur. In quo enim sensus deficere videantur, Stoici artes adhibere iubent, quasi sensus alteros, ait apud Ciceronem Lucullus. 2 Epictetus Academicos accusat, qui id, quod in sensibus ad comprehensionem & scientiam subsidii est, impugnent & subvertere conentur, quum contra oportet

ret

1 Sextus *contra discip.* Laetius in *Zenone.*

2 Epictetus Ariani lib. 2. cap. 20.

ret studio & diligentia arteque adhibita sensus ipsos iuvare, excolere atque ornare. Lucullus sive Antiochus, id est, Stoici ipsi apud Marcum Tullium: „ Adhibita vero exercitatione & arte, ut oculi pictura teneantur, „ & aures cantu, quis est, qui non cernat, quanta vis sit „ in sensibus? quam multa vident pictores in umbris & „ in eminentia, quæ nos non videmus? quam multa, quæ „ nos fugiunt in cantu, exaudiunt in eo genere exercitati? qui primo inflatu tibicinis Antiopam esse aiunt, „ aut Andromacham, quum id nos ne suspicemur quidem. Dividunt etiam Stoici phantasias in veras & falsas. Verum præcipua, & quæ magis ad rem facit, Stoica partitio est, qua phantasiarum 1 alia *αταληπική*, in est, *comprehensiva* vel comprehendens, alia *ἀκατάλητος*, id est, *non comprehensa*, nec comprehendens, esse dicitur. Comprehendentis phantasiæ celebris est a Zenone ipso tradita definitio, ἢ ἀπὸ τῆς ὑπάρχοντος κατὰ αὐτὸ τὸ ὑπαρχόν ἐναπομεμαγμένη καὶ ἐναπιτετυπωμένη, οἷα ἐκ ἂν γένοιτο ἀπὸ τῆς μὴ ὑπάρχοντος: id est, *Quæ expressa est atque impressa ab eo, quod est, veluti est, qualisque numquam fieri possit ab eo, quod non est.* *Ἀκατάλητος*, id est, *non comprehensam*, sive quæ comprehendendi non potest, eam dicunt, quæ ab eo, quod non est, incurrat.

Ac phantasias quidem alias veras esse, alias falsas dicunt, alias comprehendendi, alias non comprehendendi: sensus autem omnes veros omnesque comprehensos, quum ipsi comprehensiones quædam sint, esse adfirmant. Neque comprehensiones solum, sed & adsensiones sensus omnes necessario esse Stoici asseverant. Quum enim quis album intuetur, albumque illud esse sentit, simul & comprehendit & adsentitur album id esse, aut non sentit. Hoc in Lucullo ex Antiochi sententia pronuntiatur, & Stoicorum verbis
apud

1 De phantasia comprehensiva.

apud 1 Laetium scribitur. Aiunt enim sensilium phantasiarum perceptionem μετὰ εἴξεως ἢ συγκαταθέσεως, id est, *sedente & adsentiente animo* fieri. Atque hoc unum est ex præcipuis controversiæ capitibus. Minime enim adsensus liber esset, minimeque illum retinere liceret, siquidem omnis, qui sentit, eo ipso & comprehendere & adsentiri dicendus foret. De hac re quædam apud Stobæum in *Physicis* leguntur, sed ita corrupta, ut huc transcribenda non existimarim, illum tamen sensum continere videntur. 2 Stoicis placere, sensum non ad solam phantasiam pertingere, sed & ipsum & appetitionem usque ad approbationem progredi, nec sine adsensione sensum esse: at veteres philosophos Academicos in primis, nudam phantasiæ adfectionem sensum esse putare, nec appetitionem initio illi adjunctam, nedum approbationem. Alioquin adsensus in nostra potestate non esset. Igitur Stoici quum neque sensum sine approbatione constare posse contendant, multo minus appetitione quemquam moveri posse concesserint, qui non adsentiat, id quod appetit, ad naturam esse accommodatum. 3 Decernunt ergo; πάσας τὰς ὁρμὰς εἶναι συγκαταθέσεις. Id est, *omnes appetitiones esse approbationes*. Fuit itaque hoc Stoicarum adversus Academicos disputationum præcipuum argumentum. 4 Plutarchus: Καὶ μὴν ἐν τοῖς πρὸς τοὺς Ακαδημαϊκοὺς ἀγῶσιν ὁ πλείστος αὐτῶ τε χρυσίπῳ καὶ ἀντιπάτρῳ πόνος γέγονε περὶ τοῦ μήτε πράττειν μήτε ὁρμῶν ἀσυγκαταθέτως, ἀλλὰ πλάσμαπα λεγὼν καὶ κενὰς ὑπεθέσει, τοὺς ἀξιούσας εὐκείας Φαντασίας ἄνομιμης εὐθὺς ὁρμῶν μὴ εἴξαντας μήτε συγκαταθεμένους, id est, *Atqui in certaminibus adversus Academicos pluri.*

1 In *Zenonis* vita.2 Vide sententiam Semii Stoici de sensu apud Galenum. κατ' ἰσ-
τρέϊον, pag. 665. 22. Græcæ edi-

tion. Basil.

3 Apud Stobæum.

4 De *Stoicis* contrariet.

rimus & Chrysippe ipsi & Antipatro labor & conatus de eo fuit, ut ostenderent, nec agere quidquam, nec appetere quempiam citra adsensionem posse: sed figmenta & vanas positiones dicere eos, qui volunt, oblata phantasia rei ad naturam accommodatæ protinus appetere nos non cedentes neque approbantes. Tamen post multa tentata machinarum genera, multaque certamina anxie decertata, nihil tandem ab Stoicis aliisque philosophis actum, idem I Plutarchus scribit, sed firmam adhuc & inconcussam Epochen permansisse, neque loco umquam pulsam. Verum præstiterit verba ipsa Plutarchi adscribere, quæ mire ad rem pertinent, qua de agimus. τὴν δὲ περὶ πάντων ἐποχὴν ἔδ' οἱ πολλὰ πραγματώσαμενοι ἢ κατατείναντες εἰς τὸ το συγγράμματα ἢ λόγοις, ἐκίνησαν· ἀλλ' οὐκ τῆς ζωῆς αὐτῆς τελούτωντες, ὡς περ γεργῶνα, τὴν ἀπραξίαν ἐπάγοντες ἀπηγόρευσαν, ὡς πάντα περιῶσι καὶ σπεύουσιν αὐτοῖς ὅτε ὑπῆκουσεν ἡ ὀρμὴ ἡρεῶς συγκατάθεσις, εὐδὲ τῆς βροτῆς ἀρχὴν ἐδέξατο τὴν αἴσθησιν, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ἀγωγὴς ἐπὶ τὰς πράξεις ἐφάνη, μὴ δεομένη τῆς προσιθεῶς: id est, Adsensus vero in omni re retentionem [id et, epochen] nec ii, qui multum negotii operæque in eam impenderunt, longis voluminibus adversus eam scriptis, loco pellere potuerunt. Verum quum nec sumta ab Stoa ipsa Apraxia [id est, actionis universæ privatione] ac veluti Medusæ capite intentata atque ostensa, quidquam proficerent, re tandem desperata destiterunt, postquam omnia experti, omnique lapide moto, numquam appetitionem adducere potuerunt, uti adsensus fieri se pateretur, nec a sensu propensionis suæ initium admittere voluit; sed sola ipsa nulla accessione egens ad adliciendum & deducendum ad actiones satis idonea est comperta. Sed ad minuta illa Stoicorum revertendum nobis est.

Ac

1 Eas ; quæ ratione utentibus obveniunt , phantasias , νοήσεις appellari adnotabamus , hæ postquam in mente repositæ sunt ac conservatæ , ἐννοιαί , id est , notitiæ dicuntur : sic enim definiunt , ἐννοιαί , ἀποκειμένη νοήσεις , id est , *Notitiæ repositæ in mente apprehensiones*. Atque si animo infixæ perseverent , μνήμη , id est , *memoria* iam est , quam μόνιμον ἢ χετικὴν τύπωσιν , id est , *stabilem impressionem* , & quæ in habitum abierit , dicunt. Ut quum albi sensu percepti memoria , eo e conspectu sublato , remanet. Namque quamdiu id , quod sentitur , adest , non memoria , sed , ut arbitror , phantasias ἐμφασίς (quasi dicas *apparentia*) ab Stoicis dicebatur. Sic enim illa apud 2 Laetium accipio , εἰσὶ δὲ τῶν φαντασιῶν καὶ ἐμφάσεις ἕως ἂν ἀπὸ ὑπαρχόντων γινόμεναι ἔτι , id est , *sunt etiam phantasiarum emphases , donec ab eo , quod est , fiunt*. Non negarim tamen , hæc illum sensum admittere , ut significant , phantasias ab eo , quod est , proprio nomine *emphases* vocari. Postquam vero multæ generis eiusdem memoriæ convenerint , ἐμπειρίαν , id est , *usum* sive artem habere dicunt. Est enim ἐμπειρία τὸ τῶν ὁμοειδῶν μνημῶν πλῆθος , id est , *generis unius memoriarum collectio* sive multitudo. Apud 3 Ciceronem Stoici artem non ex una aut ex duabus , sed ex multis animi perceptiōibus constare dicunt.

Ac quotquot sine arte nostra notitiæ rerum mente excipiuntur , 4 Φυσικαί , id est , *naturales* vocantur , suoque nomine προλήψεις. Est autem 5 πρόληψις ἐννοιαὶ Φυσικῆ τοῦ καθόλου , id est , *Notitia naturalis universalium* , vel eorum , quæ in genere aut in universum dicuntur : ut notitia hominis , equi , bovis , albi , nigri , cet. Quæ vero arte & studio atque disciplina notitiæ

Aa

com-

1 Plutarchus de Stoicis contrariet.
 2 de placit. phil. lib. 4. cap. 11.
 3 In Zenone.

3 In Lucullo.
 4 Plutarchus.
 5 Laert. in Zeno.

comparantur, τεχνικαὶ ἐννοιαί, id est, artificiosæ notitiæ sunt, nec proprio nomine insigniuntur. 1 Cicero ἐννοιας & προλήψεις non distinguit, sed uno vocabulo notitias vertit.

2 Logos, id est, ratio ipsa, propter quam homines rationis participes esse dicuntur, ἐκ τῶν προλήψεων, id est, ex naturalibus illis prænotionibus atque notitiis in animo collectis confici atque consummari constareque dicitur. Quod primo ætatis septennario absolvi solere putant. Iam enim eo tempore diversarum rerum notionibus consideratis, alterisque ad alteras comparatis ac invicem compositis, rationes & argumentationes construere & iudicare homines valent.

Criterionum igitur veritatis 3 Zeno & Stoicorum maior pars τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν, id est, visionem comprehensivam seu comprehendentem esse decreverunt. Cuius phantasiæ definitio superius a nobis Græce recitata, sic a 4 Marco Tullio Latinis verbis redditur: *Visum impressum effictumque ex eo quod est, quale esse non potest ex eo, quod non est.* Ac nescio, qua ratione in translatione hac verba illa definitionis κατὰ αὐτό τό ὑπαρχον, id est, sicut est ipsum, quod est, ommissa sint, quum uti ex 5 Sexti explicatione, (is enim definitionem istam late prosequitur, singulasque eius partes interpretatur) apparet, necessaria omnino videantur. Namque ut visio aliqua comprehendens dici mereatur, & ab eo, quod est, proveniat oportet, & rem ita, uti est, repræsentet, eiusmodique sit, ut falsum aliquod visum eiusdem formæ omninoque simillimum, & quod nulla arte a vero discernatur, nullum contingere queat.

Ac talis certe phantasia revera comprehendens, & cui

1 In Lucullo.

2 Plutarchus de Plac. lib. 4. cap.

3 & Philo in sacrar. leg. allegor. post exahemer.

3 Cicero, Sextus, Laertius.

4 In Lucullo.

5 Lib. advers. disciplin. cap. de criterio.

cui adsensus iure optimo deberetur, foret, si quidem eiusmodi aliqua posset reperiri. Nec aliter 1 Academici ipsi censent, qui mire definitionem istam commendant, & Acatalepsiæ fundamento utuntur. Nisi quod Stoici multas eiusmodi visiones esse, pertinaciter adseverant. Academici nec unam quidem talem umquam contigisse aut contingere posse, probant. Atque adeo quum, uti aiunt, nullum visum sit, quod ad hanc comprehendendi veram rationem attinet, quod comprehendendi possit, retinendam adsensionem merito sibi videntur statuere. Atque de hac una re tota fere concertatio est illis pro sensibus, consuetudine, perspicuitate & ratione depugnantibus; his, id est, Academicis, sensuum consuetudinisque universæ ac perspicuitatis, rationumque omnium, quod quidem ad aliud quippiam probabilitate maius præstandum faciat, iudicium damnantibus ac dilacerantibus. Hinc tot Chryssippi scripta pro sensibus & consuetudine laudantur, totque Academicorum contrariæ disputationes. Stoici 2 apud Plutarchum *πρόδομοι τῆς ἐναργείας*, id est, *evidentiæ advocati* & patroni cognominantur. Phavorinus Academicus tres libros adversus comprehendentem phantasiam scripsit, ut 3 Galenus refert, qui etiam tradit, Carneadem nec illud quidem concessisse: quæ duo uni cuiquam æqualia sint, mutuo etiam æqualia esse. Ipse 4 Cicero geometricis his elementis non multum adquiescit. Verum enimvero nondum ad Academiam divertimus: sunt enim Stoica hæc amplius expedienda, quum sint impeditiora.

Igitur primum 5 occurrente phantasia animus percellitur, tum mens, ut quæ discernendi habet facultatem rationisque & eloquutionis usu est prædita, quidnam sit illud, quod phantasiam immittit, apud se enuntiat, ut

Aa 2

pu-

1 D. Augustinus *contra Academ.*
lib. 2. cap. 5.

2 *De commun. notitiis adversus Stoicos.*

3 Galenus *de optimo docendi genere.*

4 *In Lucullo.*

5 Laetius *in Zenone.*

puta, Albi visio est hæc. Ac si quidem nihil impediat, id est, ut dicebant, ἡ ἐνσήματα vel ἐνστάσεις, id est, impedimenta nulla sint, quominus visio vera habeatur, Mens eam apprehendit, & apprehensæ adsentitur: hæc res, si sensus instrumento excepta visio fuerat, Stoicis *Sensus* est. Quod si res, cuius visum perceptum & approbatum fuit, ad naturam iudicetur accommodata, ὁρμὴ, id est, *appetitio* euestigio sequitur; sin vero naturæ incommoda ἀφορμὴ vel ἐκλισις, id est, *animi declinatus* ac fuga. Est autem 2 ὁρμὴ, Φορὰ Ψυχῆς ἐπὶ τι, id est, *Impetus animi ad aliquid*. Quæ vero λογικὴ ὁρμὴ, id est, *rationalis appetitio* dicitur, illo modo definitur, Φορὰ διάνοιας ἐπὶ τι τῶν ἐν τῷ πράττειν, id est, *impetus* vel motus, vel impulsus *mentis ad aliquid eorum, quæ in actione sunt*. Hæ apud Stobæum appetitionis definitiones ex Stoicis sunt exscriptæ. At 3 Plutarchus, Chrysippum in libro de lege isto modo appetitionem descripsisse, refert: ἡ ὁρμὴ τοῦ ἀνθρώπου, λόγος ἐστὶ προσηκτικὸς αὐτῷ τοῦ ποιεῖν, id est, *Homini appetitio ratio [quædam] est, quæ illi actionem imperat*. Quæ definitio quum de animi adfectionibus in morali tractatione ex Stoicorum sententia agendum fuerit, memoriæ maxime tenenda. Cicero secundam illam descriptionem respicere videtur, quum scribit: 4 *Nam aliter appetitio (eam enim esse volumus ὁρμὴν) qua ad agendum impellimur & id appetimus, quod est visum, moveri non potest*. Hanc idem Cicero alio in 5 libro, animi appetitum & adscitum interpretatur, contrarium, id est, ἀφορμὴν, *depulsionem & declinatum* vocat, Seneca *fugam*. Philo Iudæus, qui plerumque philosophicis variarum sectarum vocibus & decretis uti gaudet, in libro, cuius index est; ἔτι ἀτρέπων τὸ θεῖον, id est, *non esse divinam*

na-

1 Sextus.
2 Stobæus.
3 De Stoicis contrarietatib.

4 In Lucullo.
5 De fimbis.

naturam mutationi obnoxiam, de appetitione hæc non quidem Stoica, sed planissime Academica scripta reliquit: τὸ δὲ Φανὲν ἢ τυπῶσαν τότε μὴν οἰκειῶς, τό τε δὲ καὶ ὡς ἑτέρως διεθῆκε τὴν ψυχὴν. τῆτο δὲ αὐτῆς τὸ πάθος ὀρμὴ καλεῖται, ἐν ὀρμίζομενοι πρῶτην ἔφασαν εἶναι ψυχῆς κίνησιν, id est, *Id vero, quod apparuit, visumque sui impressit, nunc quidem uti naturæ accomodatam, nunc vero ut altero modo habens adfecit animum.* Cuius adfectio ea *appetitio* nuncupatur, quam definire volentes primam animi motionem esse dixerunt. Πρακτικὴν autem, id est, *agentem* hanc appetitionem, Stoici more suo in multa minutiora dividunt, numerant enim eius species, πρόθεσιν, ἐπιβολὴν, παρασκευὴν, ἐγχείρησιν, προαίρησιν, θέλησιν. Quasi dicas, *propositum, intentionem, præparationem, conatum, consilium, voluntatem.* Verum nimis iam multum in Stoicis senticetis hæremus, Ad scientiam ergo, hæc enim ipsis viæ finis & navigationis portus, ipsaque beatorum civitas est, tandem accedamus.

Scientiam Stoici varie definiunt: hæc enim eius sunt ex ipsis collectæ apud Stobæum definitiones: ἐπιστήμη ἐστὶ κατάληψις ἀσφαλῆς καὶ ἀμετάπτωτος ὑπὸ λόγου, id est, *Scientia est firma & immutabilis ac rationi innixa comprehensio*, vel, quæ ratione convelli non possit, comprehensio. Et σύστημα ἐξ ἐπιστημῶν τούτων κατὰ μέρος ἡ λογικὴ ἐν τῷ σπουδαίῳ ὑπάρχουσα, id est, *collectio ex huiusmodi scientiis in rationali animi parte sapientis constituta.* Et σύστημα ἐξ ἐπιστημῶν τεχνικῶν ἐξ αὐτοῦ ἔχον τὸ βέβαιον, ὡς 2 ἔχουσιν αἱ ἀρεταί, id est, *Collectio sive aggregatio ex scientiis artificiosis firmitudinem a se ipsa habens, quales virtutes sunt, vel qualem firmitudinem virtutes habent.* Et ἕξις Φανησοῶν δεκτικὴ ἀμετάπτωτος

1 Leg. λογικον.

2 δ. τ. ἔχουσιν.

τῶλος ὑπὸ λόγῳ, id est, *Habitus ad phantasiarum receptionem accommodatus, a ratione firmitatem habens, ut convelli non possit, vel, quem convellere nulla ratio possit.*

In solis autem virtutibus atque in sapiente solo scientiam esse, 1 Stoicorum dogmatum caput est: quam & summum bonum dicunt, & solum. Cicero in *Lucullo*: *In quibus [virtutibus] solis inesse etiam scientiam dicimus, quam, nos [Stoici & Antiochus] non comprehensionem modo rerum, sed etiam stabilem atque immutabilem esse censemus.* Et paullo ante libri finem: *No: enim [Stoici] defendimus, etiam insipientem multa comprehendere. At scire negatis quemquam rem ullam nisi sapientem.* 2 Plutarchus Stoicorum verbis, πᾶσα κατάληξις ἐν τῷ σιφῶνι καὶ μνήμη τὸ ἀσφαλὲς ἔχουσα καὶ βέβαιον, εὐθύς ἐστὶν ἐπιστήμη καὶ ἀγαθὸν μέγα καὶ μέγιστον, id est, *Omnis comprehensio in sapiente & memoria, quæ constantiam & firmitudinem habeat, protinus scientia est, magnumque ac maximum bonum.* Omnia enim, quæcumque in sapiente sint, bona esse, in stulto, id est, vulgari hominum conditione, nihil bonum, meliora media esse statuebant. Vnde & officia quantumvis recta, in sapiente solo perfecta & bona & κατορθώματα, id est, *recte facta*, in insipiente non nisi media & imperfecta officia appellari volebant. Sed de his alius erit dicendi locus.

Quibus autem quasi gradibus ad hoc summum bonum deveniatur, & ex iis, quæ dicta sunt, iam elucescit, siquidem memoria tenes, quid visa, quid notitiæ, quid prolepses sint, quid memoria ac usus sive ars, qua ratione mens, dialecticæ etiam ductu, ex notitiis rationes conficiat, decretaque statuatur & firmet. Quæ omnia etiam stulto ante sapientiam contingunt, nec, ut modo dicebatur

1 D. August. *contra Academ.* lib. 1. cap. 7.

2 *De commun. notitiis advers. Stoic.*

bamus, quantumvis speciosa, illi plusquam media sunt, neque propter ea aliquid est consequutus, quo minus stultus plane & miserimus habeatur, nisi quod iis stationibus ultimo tandem pedatu scientiam tenet, repenteque ex insipiente & infelicissimo, cuique nullum malum absit, sapiens beatissimusque evadit, καὶν τέλειον (ait 1 Plutarchus) ἀκράν Φρόνησιν, ἰσόθεον διάθεσιν, ἀδόξασον ἐπισήμην, ἢ ἀμετάπτωτον ἔξιν ἐχθικᾶς, οὐδὲν ἐνδύσης πρότερον αὐτῷ τῆς μοχθηρίας· ἀλλ' ἔξαιφνης, ὀλίγη δὲ εἰπεῖν, ἢ πρὸς τις ἢ δαίμων ἢ θεὸς ἐκ θυρίσ τῆ κακίσου γενόμενος· ἐκ τῆς σαᾶς γ' λαβόντα τὴν ἀρετὴν, ἔσω εἰπεῖν. Ἐῶξαί εἰτι βούλει, πάντα σοι γενήσεσθαι, id est, *Mentem perfectam, summam sapientiam, divinæ parem conditionem, scientiam ab opinione omni liberam, immutabilemque habitum consequutus: quum tamen antea nihil ei ex nequitia decederet: sed repente (parum est quin dicere ausim) in heroem quempiam, aut daemonem aut deum mutatus. Qui enim virtutem ex Stoa sumtam habeat, dicat statim licet: Opta siquid vis, omnia tibi aderunt*, cet. Illos gradus idem 2 Plutarchus alio in loco indicat aperte, dum Stoicorum inconstantiam accusat: quos ita sibi non constare, neque quid dicant, animadvertere ait, ὡσε τὰς ἐννοίας διασκευμένας τινὰς ὀριζόμενοι νοήσεις, μνήμας δὲ μονίμας ἢ χρετικὰς τυπώσεις, τὰς δὲ ἐπισήμας ἢ παντάπασι πηγνόντες ὡς τὸ ἀμετάπτωτον ἢ βέλαιον ἐχούσας, εἶτα τῆτοις ἰσοτιθεῶς βάσιν καὶ ἔδραν οὐσίας ὀλισηρᾶς ἢ σκεδασίς ἢ φερομένης ἀεὶ καὶ βεβύσης, id est, *ut quum notitias repositas quasdam mentis conceptiones esse definiant, memorias autem constantes & habitum adeptas impressiones: scientias vero etiam omnino cogant & quasi coagulent, ut quæ immutabiles ac firmæ sint; fundamentum deinde sedemque istis ex lubrica & non stabili, sed*

1 Quod Stoici poetis magis inopriata dicunt.

2 De commun. notitiis advers. Stoic.

dissipabili semperque fluente natura substernant. Animum videlicet ex tenui aura compactum. Longa de hac re Lucullo habetur oratio ab illis statim verbis: *Ordiamur igitur a sensibus*, cet. Quam apud Ciceronem legas. Nos integrum librum exscribere nolumus. Duo tamen loca apponere necessarium existimamus. Altero tota Stoici criterii ratio ex Antiochi fide a Varrone describitur; altero Zenonis imago, qua omnia hæc repræsentare ipse solebat, Ciceronis verbis depingitur. 1 *Visis*, inquit Varro, *non omnibus adiungebat fidem [Zeno;] sed iis solum, quæ propriam quamdam haberent declarationem earum rerum, quæ viderentur.* Id autem visum quum ipsum cerneretur, *comprehensibile, feretis hæc? Nos vero, inquam; quoniam enim modo καταληπτόν diceres? Sed quum acceptum iam & approbatum esset, comprehensionem appellabat, similem iis rebus, quæ manu prehenderentur: ex quo etiam nomen hoc duxerat, quum eo verbo antea nemo in tali re usus esset, plurimisque idem novis verbis (nova enim dicebat) usus est.* Quod autem erat sensu comprehensum, id ipsum sensum appellabat. 2 *Et, si ita erat comprehensum, ut con- velli ratione non posset, scientiam; sin aliter, inscientiam nominabat: ex qua existeret etiam opinio, quæ esset imbecilla & cum falso incognitæque communis. Sed inter scientiam & inscientiam comprehensionem illam, quam dixi, collocabat. Eamque neque in rectis, neque in pravis numerabat, sed soli credendum esse dicebat: e quo sensibus etiam fidem tribuebat, quod, ut supra dixi, comprehensio facta sensibus & vera esse illi & fidelis videbatur, non quod omnia, quæ essent in re, comprehenderet, sed quia nihil, quod cadere in eam posset, relinqueret; quodque natura quasi normam scientiæ & principium sui dedisset. Unde postea notiones rerum in animis imprimerentur, e*
qui-

1 Cicero. Acad. ad Varr. lib. 1.
2 Vides qua ratione interpretetur

τὸ ἀδιάπτωτον ὑπὸ λόγου

quibus non principia solum, sed latiores quædam ad rationem inveniendam viæ reperiuntur. Errorum autem & temeritatem, & ignorantiam, & opinionem, & suspensionem, & uno nemine omnia, quæ essent aliena firmæ & constantis adhesionis, a virtute sapientiaque removebat. Hæc apud Ciceronem Varro. Illo autem altero loco ipse Cicero: *Et hoc quidem*, ait, *Zeno gestu conficiebat*: nam quum extensis digitis adversam manum extenderat, visum, inquit, huiusmodi est: deinde quum paulum digitos constrinxerat, adensus huiusmodi: tum quum plane compresserat, pugnumque fecerat, comprehensionem illam esse dicebat: qua ex similitudine etiam nomen ei rei, quod antea non fuerat, κατάληψιν imposuit. Quum autem lævam manum pugno admoverat, & illum pugnum arte vehementerque compresserat, scientiam talem esse dicebat, cuius compotem nisi sapientem esse neminem. Cernis ergo, quo ista ordine procedere Stoici velint. Hoc nempe, phantasia, comprehensio, & sensus & adensus, memoria, scientia. Adsensum autem ideo in imagine apprehensionem præcedere suspicor, quod in plerisque hominum id soleat accidere, ita ut minus firmus & pertinax adensus, quam comprehensio sit, si vulgarem hominum conditionem spectes. Namque in sapiente comprehensio approbationem antecedit necesse est, aut opinari sapientem, a quo maxime Stoici abhorrent. ¹ Aiunt enim peccare homines, dum phantasiis adsentiuntur, ἂν μὲν ἀδήλοις εἰκασί 2 προσπίπτοντας, ἂν δὲ ψευδέσι, διαψευδομένοις: ἂν δὲ κοινῶς ἀκαταλήπτοις, δόξαζοντας, id est, Siquidem incertis cedant & abduci se patiantur, proruentes ac præcipites quasi qui cadere festinent; si vero falsis, deceptos; sin autem communiter imperceptis, opinantes. Stobæus de Stoicis: Μηδὲν δὲ ὑπολαμβάνειν ἀσθενῶς, ἀλλὰ μᾶλλον ἀσφαλῶς

Bb

λῶς

¹ Plutarchus de Stoic. contrarietibus.

² δεπροπίπτοντας.

λῶς καὶ βεβαίως, διὸ καὶ μὴδε δόξάζει τὸν σοφόν. δῖττας
 μὲν εἶναι δόξας, τῆι μὲν ἀκατάλητον συγκατάθεσιν, τὴν
 δὲ ὑπόληψιν ἀδεῆν. ταῦτας δὲ ἀλλοτρίοις εἶναι τῆς τοῦ
 σοφῶ διαθέσεως. διὸ καὶ τὸ προπίπτειν, πρὸ καταλήψεως
 συγκατατιθεῖσθαι. κατὰ τὴν προπετῆ μᾶλλον εἶναι, καὶ μὴ
 πίπτειν εἰς τὸν ἐνφύη καὶ τέλειον ἄδρα ἢ σπουδαῖον. Id
 est, *Nihil vero existimare nisi firmiter, ideo nec opinari sa-*
pientem. Ac duas quidem esse opinionis species: alteram,
quæ sit adsensus sine comprehensione; alteram vero, existi-
matio infirma. Utramque alienam a sapientis adfectione.
 Quare & approbatione apprehensioni præcurrere, quod
 προπίπτειν dicunt, temerario ac præcipiti, sapienti vero
 atque perfecto viro minime accidere. Harum duarum opi-
 nionis specierum priorem simpliciter opinionem, alteram
 suspicionem a Cicerone in Varronis verbis, quæ retulimus,
 vocatam advertere debuisti. Esto ergo scientia maximum
 summumque bonum, sed quæ tandem eius est utilitas, si
 nemo futurus est, qui eius compos fiat? Ait namque
 1 Cicero, qui sapiens sit, aut fuerit, nec ipsos quidem
 Stoicos dicere solere: id est, non habere eos, nec pro-
 nuntiare cuiuspiam nomen posse, qui illam magnam feli-
 citatem consequutus umquam fuerit. Contingere quidem
 posse virtutem & sapientiam, inde sibi 2 Possidonius
 Stoicus colligere videbatur, quod Socrates Diogenesque
 ac Antisthenes ad eam profectus fecissent: tamen nemi-
 nem, qui virtutem ipsam obtinisset, Stoici noverant,
 aut fuisse aliquando credebant. De quorum sententia illud
 a Plutarcho, quum de Stoico sapiente agit, pronuntiatur:
 ἐστὶ δὲ ἕτερος ἑδαμοῦ γῆς ἑδὲ γέγονεν. Id est, *Est vero*
hic, aut fuit nusquam gentium. Nec solis Stoicis hoc pla-
 cuit, sed & omnes fere gentium sapientes producere pos-
 semus, 3 qui non solum nulli umquam sapientiam con-
 ti-

1 In Lucullo.

2 Apud Laetium in Zenone.

3 Vide Plutarch. in Lycurgo.

tigisse, sed nec contingere homini posse aperte sunt professi. Sunt autem hæ gentium confessiones animadversione dignæ pro illo divi Paulli dicto: *Neminem ad perfectum adduxit lex. Philosophia enim instar legis habet. Nam huiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex.* Illud etiam non prætermittendum, quod a Diocle apud 1 Laetium est traditum, fuisse Stoicos aliquos, quibus Zenonis de criterio sententia non probaretur. Nam antiquiores quidam Stoici, ut Possidonius in libro *de criterio* scripsit, rectæ rationi iudicium veritatis tribuerunt. Boetius mentem & sensum & ὀρεξίω, id est, *appetitum* seu appetitionem seu desiderium, & scientiam criteria dicit. Chrysippus in libro *de ratione* vel sermone, sensum & prolepsin criteria statuit. Tamen 2 Galenus Zenonis sententiam de criterio Chrysippo tribuit. Hæc de Stoico criterio.

5 Arcesilæ successit in Academia Lacydes, qui dum adhuc viveret, Teleclo & Evandro Phocensibus scholam regendam tradidit. Evandrum sequutus est Hegesinus Pergamenus, post quem Carneades Cyrenensis Clitomachi Pœni, quem Larissæus Philo audivit, magister Academiam tenuit. Hic est ille Carneades, cuius & in oratoria & in philosophia magnum nomen est, quique verus novæ Academiæ auctor habetur: quam enim hic philosophandi rationem edixit, eam plerique omnes, qui Academicorum cognomento gavisi sunt, postea tenuerunt, certe tenere & sequi sunt professi. Quare & nos omnia, quæ de huius disciplina invenire potuerimus, colligere, & in medium adferre curabimus, nec diligentia & laboris pro viribus parci erimus.

Igitur Carneades hic, uti videbatur, de Arcesilæ illa Pyrrhonia ac rigida pertinacia aliquantum laxans ac re-

Bb 2

mit-

1 In Zenone.

2 De placitis Hippocr. & Plat. l. 9.

3 De Carneade & nova Academia.

mittens, ferarum potius more (ait apud Eusebium Numenius) ut auctis viribus & contentis maiori insultu & impetu adoriretur, retrocessisse existimandus. Gravior enim & expugnatu difficilior, quam Arcesilas, Carneades hostis dogmaticis omnibus infensissimus, sed præcipue Stoicis fuit. Tota vero eius sententia huiusmodi fuisse videtur.

Primum quidem certe omnia sunt ἀκατάληπτα, id est, *incomprehensibilia*, nihilque est, quod percipi & comprehendere possit. Verum hoc non rerum ipsarum culpa; sua enim ipsæ apud se natura constant, ut siquid de illis adfirmetur aut negetur, effatum aut verum, aut falsum necessario sit, a parte rei, ut nostri philosophi loquuntur. Tamen hominibus non obtigit facultas vel ars aliqua, qua verum a falso discernant & diiudicare valeant. Similiter & de phantasiis, quod quidem res spectat, quarum imagines sunt, & a quibus ingeruntur, vel veræ vel falsæ sunt, veraque nuntiant, aut mentiuntur. At quum sua veritas apud res ipsas remaneat, ipsæque immotæ perstent (non enim res animos nostros ingrediuntur) immissa tantum nobis ex se phantasia atque similitudine quadam, quæ plerumque, uti mali nuntii, mentiri & fallere solet, nec nota aliqua nobis comperta sit, qua veraces a mendacibus visionibus distinguamus, nullum apud nos visum comprehensum esse potest, aut verum haberi debet, potest tamen verum videri, & probabile iudicari: *Quia probandi species est*, ait I Cicero, *percipiendi signum nullum habemus*, id est, nulla præcipua nota insignes veræ phantasie animos nostros ingrediuntur, ut ea statim animadversa: *Hæc vera phantasia est*, dicere possumus: tamen aliqua phantasie ita nos commovent, itaque erga illas adficimur, ut sese nobis probent ac magis veræ iudicentur. Iis probabilibus, quando veris & perceptis caremus, in
tra-

traducenda vita uti oportebit, ne nihil agamus. Ad eundem etiam modum de notionibus decretisque, & omnibus, quæ de rebus intelliguntur aut enuntiantur, est statuendum, ut nihil horum perceptum aut comprehensum, id est, plus quam probabile existimetur.

Hæc est universæ Carneadæ sententiæ satis aperta summa. Sed iteranda eadem ista sunt dialectice magis & ad doctrinam accommodatiore ratione: valde enim percipi velim, qua ratione *Nihil percipi* nova Academia probet, ac decreto utatur. Res sua natura sunt, suaque, ut aiunt, essentia constant, nec per eas stat, quo minus percipiuntur. Sed hominibus nullum integrum iudicium aut idoneum iudicandi instrumentum a natura est concessum: non phantasia, quia fallere potest & plerumque solet: non mens, quia phantasiis utitur, nihilque sine illis excipere aut augere valet. Nam notitiæ prolepsesque universæ ex phantasiis ortum habent: ex his & sermones sunt, & argumentationes constant. Ipsa dialectice, cuius ductu & opera ratiocinationes compinguntur atque iudicantur, lubrica est ac fallax; ut nec decretis, quæ huiusmodi rationibus nituntur, nimium fidere debeamus. Sic itaque percipientis ratione, id est, hominis, de quo, quum de comprehendendo agitur, sermo est, omnia esse incomprehensibilia Carneadis sententia fuit; quum Arcesilas, uti arbitramur, res etiam ipsas non extra culpam poneret. Sed confirmare hæc veterum testimoniis debere nos scimus. Numenius apud Eusebium de Carneade: Τὸ γὰρ ἀληθὲς καὶ τὸ ψεῦδος ἐν τοῖς πράγμασιν ἐνεῖναι συγχωρῶν, ὡς περ σιωπεργαζόμενος, τῆς ζητήσεως τρόπῳ παλαίστου δεινοῦ λάβην δούς, περιεγίγνετο ἐνθεν. καὶ γὰρ τὴν τοῦ πιθανῆ ῥοπήν ἐκάτερον παραχῶν, ἑδέτερον εἶπε βεβαίως καταλαμβάνεσθαι. Id est, *Verum enim & falsum rebus ipsis inesse concedens, quasi qui [adversario] cederet, & illius etiam ipse iam rem ageret, velut callidus luctator ansa tantum & nexu disputationi permissio, illinc rursusque sese*

extricabat & resiliabat. Ex probabilitatis enim ratione & momento utroque tributo, neutrum dicebat firmiter comprehendere. Cicero in Lucullo: Veri esse aliquid non negamus, percipere posse negamus. Et alio in 1 loco: Non enim sumus ii, quibus nihil verum esse videatur: sed ii, qui omnibus veris falsa quædam adiuncta esse dicamus, tanta similitudine, ut nulla insit certa iudicandi & ad-sentiendi nota. Ad hanc rationem illustre illud apud Philonem in libello de ebrietate acatalepsiæ patrociniū est referendum: Τὸν μὲν τοι σεμνωρόμην, inquit, ἢ ἐπὶ τῷ ἐσλεύεσθαι, ἢ ἐπὶ τῷ τὰ μὲν αἰρεῖσθαι τὰ δὲ Φεύγειν ἰκανῶς δύνασθαι, διὰ τῶν ὑπομνησέων. εἰ μὲν ἀπὸ τῶν αὐτῶν αὐτὰς αἰεὶ συνέβαινε προσπίπτειν ἀπαραλλακτοῖς φαντασίας, ἢ ἴσως ἀναγκαῖον τὰ τε ἐν ἐμῶν αὐτοῖς φύσει κατασκευασθέντα διττὰ κριτήρια, αἰσθησῶν τε ἡγεῖσθαι, ὡς ἀψευδῆ καὶ ἀδεκάστα θαυμάζειν καὶ περὶ μηδενὸς ἐνδοιάζοντας ἐπέχειν· ἀλλὰ τοῖς ἀπαξ φανεῖσι πισεύοντας τὰ μὲν αἰρεῖσθαι τὰ δὲ ἐμπάλιν ἀποσρεφῆσθαι. ἔπειδὴ δὲ διαφόρως ἀπὸ αὐτῶν ἐυεπισκόμεθα κεννημένοι, βεβαῖον περὶ ἕδενος ἕδεν ἂν ἔχοιμεν εἰπεῖν, ὅτε μὴ ἐσῶτος τῷ φανέντος, ἀλλὰ πολυτρόποις καὶ πολυμόρφοις χρωμένον ταῖς μεταβολαῖς. Ἀνάγκη γὰρ, ἀνιδρυτὰ τῆς φαντασίας ἕσης ἀνιδρυτον εἶναι καὶ τὴν ἐπ' αὐτῇ κρίσιν, id est: Eum igitur, qui sibi placeat ac iacet, vel in consilio capiendo, vel in iis, quæ seligenda, quæque reiicienda sunt, satis ingenio & sapientia valere, his admonere oportet. Siquidem ab iisdem semper rebus easdem nulloque discrimine dissimiles phantasias occurrere contingeret: esset etiam foriasso necessarium, duo in nobis a natura fabricata ac constructa iudicia, sensum videlicet & intelligentiam, plurimi facere uti incorrupta, & quæ minime mentirentur, nec de ulla re oporteret dubitantes adsensum sustinere, sed phantasiis semel oblati fidentes illa quidem capere, decernere alia. At

quum

quum ab iisdem rebus vario modo adfecti comperiamur, quum visum non stet, sed multis modis permutetur. Necesse enim est commutabile nec firmum iudicium de commutabili phantasia sit, & quæ sequuntur omnia. Academica sunt & Carneadæ, etsi ex illis decem pervulgatis Pyrrhonorum sive locis, sive modis, quibus illi acadalepsiam statuunt, & epochen commendant, petita videantur: nam & ii modi maiori ex parte hanc rationem spectant, quum sensus & phantasias potius accusent.

Academici certe propter eas maxime phantasias comprehensionem ablatam dicunt, quas, quum a falso sint, simillimas iis, quæ sunt a vero, apparere aiunt, ut discerni nequeant. Verum retulerit totum hoc imagine repræsentare. C. Iulii Cæsaris, qui Dictator dictus est, veram faciem, quam ipsam ego numquam vidi, quantumvis multas eius adfabre factas imagines ac simillima simulacra attente perspexerim & considerarim, nec Stoici quidem ipsi cognitam mihi ac comprehensam dicent. Existimare mihi certe ac arbitrari licebit, hanc vel illam picturam Cæsaris faciem reddere propiusque ad veri vultus speciem accedere, coniectura ex eo facta, quod videam plures ex illis imaginibus huiusmodi effigiem repræsentare, aut alia demum ratione adducto mihi hanc præ illa imaginem probare placebit, probabilemque laudabo & amplectar, reieclis ceteris, minime fortasse probandam. Verum ipsam viri faciem visam mihi ac comprehensam numquam mihi aliquis argutando persuadebit, aut quæ verax & cum ipsa re conveniens pictura sit, comperitum nihil & cognitum umquam esse poterit. Ita & de visis sive phantasiis, quæ & ipsæ non res, quas ostendunt, sed rerum imagines & spectra quædam sunt, i Academici iudicabant. Idque Carneades ipse duplici partitione docuisse dicitur. Altera est: Phantasiæ aliæ ve-

ræ,

1 Sextus ad disciplin. cap. de criterio.

ræ, aliæ falsæ sunt, id est, aliæ rem, a qua sunt immissæ, recte repræsentant. Aliæ veram rei imaginem non reddunt. Verum qua ratione quove iudicio veraces a mentitis separemus, non habemus, ideo quum veræ sint eæ, quas comprehendere oporteret, neutras comprehendimus. Namque inter quæ nihil intersit, haud quaquam alterum percipietur, alterum minime percipere licebit: sed inter visa vera & falsa nihil interest, falsaque non possunt comprehendi; igitur neque vera. Visa aliqua esse falsa, solus fortasse Epicurus negabat, quem coniunctis viribus Academici & Stoici, & reliquarum sectarum turbæ omnes impugnabant. Illud erat difficilius duriusque maxime propugnantibus Stoicis: Inter visa vera & falsa, quod ad perceptionem comprehensionemque attingit, nihil interesse. In hoc maxime Academici desudant, hic ipsorum præcipuus labor & conatus; omnisque adversus sensus & consuetudinem rationemque omnem atque coniecturam ipsorum disputatio de hoc est, dum universa hæc enervare, infirmaque ad veritatis iudicium ac comprehensionem reddere omni studio adnituntur: idque adeo ipsi admonent, & maxime adnotatum volunt: omnia, quæ ab ipsis contra sensus contraque perspicuitatem dicantur, ad eam divisionem pertinere, qua visa in ea, quæ percipi possunt, & in ea, quæ non possunt, dividuntur. Reprehensio vero illa, quæ in his implicata videtur, quaque Philonem maxime perturbatum narrare solitum Antiochum I Cicero refert, nihil est, quod quemquam commoveat. Ea est: Contraria sibi dicere eum, qui, phantasiis in veras & falsas divisas, nihil veras a falsis differre rursus adfirmet. Quod tantumdem ac plurimum inter eas interesse, & nihil interesse, simul ponere sit. *Namque id ita esset*, ait idem Romanus Academicus, *si nos verum omnino tolleremus. Non faci-*

ci-

*cinus : nam tam vera , quam falsa cernimus : sed probandi species est ; percipiendi signum nullum habemus. Itaque , ut ad nauseam usque repetitum volunt , veræ , & falsæ phantasiæ sunt , hoc est , quæ veram rei similitudinem referant , & quæ mentiantur ; quod tamen ad nostram comprehensionem attinet , inter utrasque nihil interest , quum nihil sit , quo eas abinvicem dignoscamus , aut notam illam , qua differunt , Stoici indicent. Quam quidem nullam compertam illis esse ; nihilque ita in animis nostris signari a vero posse , quod non eodem modo possit a falso , Antiochus dum adhuc Academiam propugnaret , ex Dionysii Heracleotæ , qui ob hoc Metathemenos est cognominatus , commutata sententia probare sibi videbatur. Qui enim is , si certa illa nota , dum Stoicus fuit , certum & comprehensum habuisset , *Solum honestum esse bonum* , postea oculorum dolore vexatus ad Cyrenaicorum , ut 1 Laertius scribit , vel ad Epicuri , ut 2 Cicero , partes transiret ? Sed idem Antiochus a nova in veterem Academiam , ut ipse dicebat , sive potius ad Stoam migrans fecit , ut idem argumentum adversus eum cuilibet sumere liceat. Multa ergo Academici pro sua hac acatalepsia ratione congerunt argumenta sensibus rationique auctoritatem detrahentia , quorum aliqua 3 Tertullianus & 4 D. Augustinus retulerunt & solve se credunt. Adferebant similitudines 5 ovorum , capillorum , geminorum , visa somniantium & furiosorum , & 6 eiusmodi alia. Aristonem Stoicum , qui Stoicum dogma illud , *Nihil opinaturum sapientem* vehementer commendabat & defendebat , sic a Persæo re ipsa convictum*

Cc

men-

1 In *Zenone*.2 In *Lucullo*.

3 Tertul. lib. de anima cap. 17.

4 D. Aug. lib. 3. *contra Acad.*5 Ex hoc Hermagoræ Stoici *περί*

σοφιστίας πρὸς τὸς ἀκαδη-

μαίονος dialogo titulus factus ἀσσοπία , id est , ovorum inspectio sive examinatio. Suid.

6 Vide D Hieron. ad Pammach. de errorib. *Iohan.* cet. ad libri finem.

tradunt: curavit enim hic, ut ex duobus simillimis geminis fratribus alter pecuniam apud Aristonem deponeret, alter repeteret, quam Aristo similitudine deceptus ei, qui non deposuerat, restituit. *Omnia autem hæc, ait 1 Cicero, proferuntur, ut illud efficiatur, quo certius nihil potest esse, inter visa vera & falsa ad animi adensum nihil interesse. Vos autem nihil agitis, quum falsa illa vel furiosorum vel somniantum recordatione ipsorum refellit. Non enim id quæritur, qualis recordatio fieri soleat eorum, qui exsperrecti sunt, aut eorum, qui furere destiterunt, sed qualis visio fuerit aut furentium aut somniantium, tum quum commovebantur.* Namque quum visio aderat, quam Stoicus falsam iudicat, Academico non quidem probatur, nihil differebat a vera, quamdiu ea afficimur. Quod si nec postea visum id suspectum redderetur, nec ab alia probabili phantasia aut a ratione refelleretur, nec in argumentum quidem adduci ab Academicis posset: quum enim Academicus diceret: Vides, visa furentium falsa nihil, quamdiu adsunt, a veris differre, sed eodem modo adficere, nec discerni a veris posse? Stoicus, nisi & ipse illa improbaret & falsa diceret, id, quod Epicuræus, responderet: Non mirum hoc esse, quum ea etiam visa vera sint. Eo ergo modo Academici nihil comprehendere decernunt, id est, probabile putant, quasi dicerent: Libenter imaginibus utimur, quum de imaginibus, id est, de phantasiis sermo fit: res ipsas apud se suo quamque pondere esse, sed nullam apud homines esse stateram; vel, quum verum & adulterinum aurum sit, Lydi lapidis non esse copiam, ita ut ex colore, pondere & duritia aurum probare vel improbare, probabilique tantum auro uti, sit necesse.

Adversus hæc 2 Stoici aliqui ne disserere quidem necessarium aut dignum ducebant, quod nihil esset clarius ipsa

1 Cicero in Lucullo.

2 In Lucullo.

ipsa ἐναργεία, id est, *evidentia* sive perspicuitate, qua nullam illustriorem orationem reperiri posse dicebant. Epictetus apud 1 Arrianum sic Academicum adloquitur: καταλαμβάνεις ὅτι ἐγρήγορας; οὐ, Φησὶν: οὐδὲ γὰρ ὅταν ἐν τοῖς ὑπνοῖς φαντάζωμαι ὅτι ἐγρήγορα. οὐδὲν σὺν διαφέρει αὐτὴ ἢ φαντασία σκείνης; οὐδὲν. ἔτι τούτῳ διαλέγομαι; καὶ ποῖον πῦρ, ἢ ποῖον αὐτῷ σιδηρον πρὸς ἀγαθὸν ἵνα αἰσθῆται ὅτι νεκρῶται; αἰσθανόμενος οὐ πρὸς ποιεῖται, ἔτι χεῖραν ἐστὶ τοῦ νεκροῦ, id est, *Vigilare te comprehendis? Non, inquit, nec enim quum in somnis vigilare mihi videtur. Nihilne ergo visum hoc ab illo differt? Nihil. Vltterius ne quum hoc disseram? Quemne ignem aut quale ferrum illi admoveam, ut mortui adfectionem habere se sentiat? Sentit, & tamen sentire dissimulat. Mortuo etiam peior est.*

Aliquando illo potius modo, quam ullis rationibus vel argumentis redarguendos Academicos Stoici censent, quo, si cuiuspiam illorum servum esse contingeret, usurum se dicit Epictetus. 2 Namque, ait, *etiamsi millies quotidie sibi vapulandum foret, quum oleum adferre & infundere herus iuberet, adlaturum se garum; quumque herus diceret, quid hoc est? nonne oleum dixi? Dixisti, inquit, responderem: sed a garo mihi olei phantasia oblata est: ὁμοιοτάτη ἀδιάκριτος, id est, simillima, & quæ non discerneretur.* In omnibus eodem se modo facturum dicit Epictetus, & sperat, si duo vel tres ex conservis secum adversus herum conspirent, effecturum, ut aut sententiam mutaret Academicus, aut ad suspendium adigeretur. Verum, o Epictete, si tuus ille herus me audiat, experiri oportebit, quis prior defatigatus consilium mutaret, tu vapulando, an cædendo ille. *Alii autem negabant (ait Lucullus) se pro hac evidentia quidquam priores fuisse dicturos: sed ad ea, quæ contra dicerentur, dici oport-*

Cc 2

te-

tere putabant, ne qui fallerentur. Multa ergo Stoici Chrysippus, Antipater & Antiochus pro sensibus & evidentia dixerunt & scripserunt, quorum aliqua in Luculli sermone legas; nos omnia huc non transcribimus. Illud non prætermittendum, quod ad similitudines respondebant: *Omnia sui generis esse, Nihil esse idem, quod sit aliud.* Stoicum ἀξίωμα, quo id significatur: omnes singulas res propria natura, atque, uti dicitur, essentia constare, ideoque & propriis qualitatibus, quæ eadem in nullo alio sint aut esse possint. Quare quum quæque res natura sua ab omnibus aliis differat, dignosci etiam atque discerni, proprioque discrimine animadverso separari a ceteris omnibus poterit & debet. 1 Plutarchus: Ακοῦσαι τοίνυν ἐστὶν αὐτῶν (de Stoicis sermo est) ἢ γράμμασιν ἐντυχεῖν πολλοῖς πρὸς τῆς Ἀκαδημαϊκῆς διαφερομένων καὶ βιώντων, ὡς πάντα πράγματα συγχέουσι ταῖς ἀπαρραξίαις. ἐπὶ δὲ οὐσίῳ ἓνα ποῖόν εἶναι βιαζόμενοι. Καίτοι τοῦτο μὲν ἐκ ἐστὶν ὅσις ἀνθρώπων ἐδιανοεῖται, ἢ τοῖναντίον οἶεται θαυμάσιον εἶναι ἢ παράδοξον, εἰ μήτε φάττα φάττη, μήτε μελιττη μελιττα, μήτε πυρῶ πυρός, ἢ συκῶ (τὸ τῆς λέγου) σῦκον ἐν παντὶ χρόνῳ γεγενεὲν ἀπαράλλακτον, id est, *Audire autem eos est (multosque ipsorum de ea re libros legere) cum Academicis altercantes clamantesque, Omnia ab illis confundi ac permisceri indiscreta hac similitudine inducenda atque concessa, rebus ab ipsis vim fieri, dum qualitatem unam substantiis duabus tribuere conantur. Atqui hoc nemo hominum est qui non existimet, contraque mirum & præter opinionem putet, si neque palumbus palumbo, neque apis api, neque tritici granum grano alteri, vel ficus (ut in proverbio est) fico, in universo tempore existit ita simile, ut discerni non posset.* Verba 2 Ciceronis concordant: *Omnia dicis sui generis esse, nihil esse idem, quod sit*

1 De commun. notitiis adversus Stoic.

2 Lucullo.

sit aliud. Stoicum est id quidem, nec admodum credibile, nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius, nullum granum. Hæc refelli possunt, sed pugnare nolo: ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibusne partibus visa res nihil differat, an internosci non possit, etiamsi differat, cet.

Ea, vero quibus dialecticæ oppugnant ac subvertere putant Academici, valde sunt infirma. 1 Proferunt & obiciunt soritas, & ea quæ Stoici ἀπορα vocant, *inexplicabilia* 2 Cicero; quæ quum vitiosa manifesto sint, nullum tamen adversus illa auxilium a dialecticâ adferatur, nullaque artis regula excludantur: sed æque ac ea, quæ vitio carere dicuntur, concludere videantur: non enim hoc artis vitio tribuendum, sed artificum negligentiam, qui regulam, qua horum vitium aperiant, commenti non sint. Quin & arti satis est illa notare & cavere iubere: ut & navis rector satis pro officio facit, si, etsi brevia de medio non tollit, tamen cavere iubeat, ac declinet. Nec enim ideo ars aliqua damnanda, quia quædam superare non possit. Summum gubernatorem aut medicum, 3 Plato ait, quæ effici arte sua possint, & quæ non, cognita habere, & illis quidem manus admovere & aggredi facere, omittere alia. Itaque melius adversus huiusmodi se gerat dialecticus, si tantum vitiosa dicat, nec explicare anxie laboret. Etsi non multi negotii foret distinctione aliqua illius modi omnia eludere & frangere. Quis umquam dixit, *Ego mentior*, quum hoc ipsum pronuntiatum falsum vellet declarare? Nemo umquam, existimo, aut nihil dixerit. Sed quum sic aliquis loquitur, de alio aliquo paullo ante a se adfirmato sermonem facit; si non facit, quum nihil dicat, nec verum nec falsum dicit. Verum non tantum otii est, ut operam in hisce nostram profunda-

1 Laertius in Zenone.

2 Cicero in Lucullo.

3 De republic. lib. 2.

damus. Nec multum etiam firma sunt ea, quibus D. Augustinus dialecticam adversus Academicorum incursionem munit, vera multa docere dialecticam, ut effatum omne aut verum esse, aut falsum: disiunctiones necessario esse veras. 1 Ipsum vide, nec enim hæc negotium nobis facere debere putavimus. Dictam ergo visorum in vera & falsa divisionem, rerum, quarum visa sunt, rationem spectare admonebamus. At vero ratione eius, qui visione adficitur, id est, hominis, phantasias in veras, aut falsas, comprehensas, aut non comprehensas partiri non oportere Academici aiunt, quum apud eum nihil veræ a falsis differant, nullæque ab ipso comprehendantur. 2 Tamen hominibus quædam phantasiæ veræ videntur, ac probantur; quædam falsæ videntur, atque improbantur. Quæ veræ videntur, *πιθανὰ*, id est, *probabiles*, & *ἐμφάσεις* & *πιθανόν* Academicis vocantur. Quæ vero falsæ habentur, ac improbantur, *ἀπιθανὰ*, id est, *improbabiles*, & *ἀπεμφάσεις* & *ἀπιθανόν* ab iisdem dicuntur. Quum igitur homines non otiosos in vita esse oporteat, sed moveri & agere aliquid, humanaque omnis cognitio (Academicorum partes agimus, nec ex animi nostri sententia loquimur) & perceptio probabilitate amplius quid non adsequatur; probabili phantasia necessario erit utendum: hæc enim est 3 Academicis criterium, non quidem veritatis: namque huius nullum usque adhuc constitit: sed τῆ *πιθανῶν*, id est, *probabilis*, quod in vitæ actionibus atque electionibus, officiisque omnibus & decretis sequi Carneades iussit, & sectari se Academici profitentur. Atque hac una re sapientes se putant & haberi volunt, sapientia ea, quæ hominibus contingere possit, etiamsi nihil sciant neque comprehendant, ut 4 D. Augustinus in libris adversus

1 *Contra Academicos* lib. 3. cap. 13.

2 *Academica divisio altera phantasiarum.*

3 D. Augustinus *contra Acad.* lib. 3. cap. 1.

4 *Lib. 3. cap. 4.*

sus eos scriptis testatur. Quum autem aliis alia veriora videantur & magis probentur, illa amplecti oportere aiunt, quæ probabiliora iudicabuntur, & accuratius & attentè magis sint examinata & considerata. Ea vero examinatio & circumscriptio non est omnibus in rebus æqualis impendenda, sed maior minorve, prout res, de qua agitur, quæque in deliberationem venit, maioris aut minoris momenti fuerit æstimata. Vniversa hæc novæ Academicæ ratio ex Clitomachi Carneadis discipuli locis duobus in *Lucullo* relatis manifestior sit. Duo, inquit, *placet esse Carneadi visorum genera. In uno hanc divisionem [Stoicam]: Alia visa esse, quæ percipi possint, alia quæ non possint. In altero autem: Alia visa esse probabilia, alia non probabilia. Itaque quæ contra sensus contraque perspicuitatem dicantur, ea pertinere ad superiorem divisionem. Contra posteriorem nihil dici oportere. Quare ita placere. Tale visum nullum esse, ut perceptio consequatur; ut autem probatio, multa. Etenim contra naturam esset, si probabile nihil esset. Vides igitur comprehensionem universam negatam a Carneade, probabilitatem concessam. Comprehensione autem sublata omnia subverti putant Stoici, sensus, memoriam, artes, decreta, scientiam, quæ sine comprehensione stare nullo modo posse, uti abunde iam exposuimus, dicebant. Verum nihil hoc Academicos perturbat: ad omnia enim, ad quæ Stoici vero & comprehenso, hi suo probabili utuntur. Scribit ergo in illo altero loco Clitomachus: Academicis placere esse rerum eiusmodi dissimilitudines, ut aliæ probabiles videantur, aliæ contra; id autem non esse satis, cur alia percipi posse dicas, alia non posse: propterea quod multa falsa probabilia sint, nihil autem falsi perceptum & cognitum possit esse. I Cicero hoc solo Academicos ab Stoicis differre aiebat, quod ea, quæ hi percipi comprehendique,*

ea-

eadem illi, si modo probabilia sint, *videri* dicant. Igitur quum urgentur, ad *probabile* confugiunt. Idque Carneadis consilium fuisse videtur, inducto ac constituto probabili, ut quum ad illud quasi ad castra, quum *acatalepsiam* defendens premeretur, sese reciperet, nihil ex eo amplius adversariis fieret, quum interim æque impercepta omnia relinquerentur, *acatalepsia* non expugnata. D. Hieronymus *advers. Ruffin.* lib. 2. *Arcesilaum aut Carneadem putes, qui omnia incerta pronuntiant: licet & illos superet cautio. Illi enim omnium philosophorum invidiam non ferentes, quod vitam e vita tollerent, verisimilia repererunt, ut ignorantiam rerum probabili adsertione temperarent.* Eum Carneadis fucum, quo visus cedere concesso probabili nihil concedebat, Numenius post illa verba, quæ superius ex eo attulimus, sic indicabat: ἦν γοῦν λήθης ἢ γόης σοφώτερος: παραλαβὼν γὰρ ἀληθεῖ μὲν ὅμοιον ψεῦδος, ἢ καταληπτικῆ φαντασίᾳ καταληπτικὸν ὅμοιον, ἢ ἀγαγὼν εἰς τὰς ἴσας, οὐκ εἴασεν ἕτε τὸ ἀληθές εἶναι, ἕτε τὸ ψεῦδος, ἢ οὐ μᾶλλον τὸ ἕτερον τῶ ἑτέρου, ἢ μᾶλλον ἀπὸ τοῦ πιθανοῦ. ἦν γοῦν ὄνειρατα ἀντὶ ὄνειράτων, διὰ τὸ ὁμοίας φαντασίας ἀληθέσιν εἶναι τὰς ψευδεῖς, ἄς ἀπὸ ὡοῦ κηρίων πρὸς τὸ ἀληθινὸν ὡόν. συνέβαιεν οὖν τὰ κακὰ καὶ πλείω. Id est, *Erat ergo (Carneades) latro ac prestigiator sapientior. Adsumens enim vero falsum simile, & comprehendente phantasia similiter comprehensibile, ac ad pares deducens calculos, (id est suffragia) nec verum nec falsum esse sinebat, vel alterum altero non magis, vel magis probabilitatis ratione. Erant igitur insomniis pro insomniis, ideo quod similes veris falsæ phantasie essent, ut ea, quæ ab ovo cereo ei quæ a vero ovo. Sequebatur ergo eadem aut plura etiam mala.*

Eadem certe mala ex hac, quæ ex Arcesilæ sententia contingebant, aut plura maioraque etiam, quum eodem modo comprehendens phantasia, id est, Stoicorum arx subverteretur, hostes vero ipsi non eodem modo propugna-

torum ictibus paterent probabilitatis vallo protecti. Namque quum *εναργεια*, id est *evidentia* perspicuitasque rerum sensuumque manifesta certitudo, rationumque omnium atque capitum consensus & *ὁμολογία* in illos iaciabantur, universa hæc magna tela i probabili quasi Aiacis septem bouum scuto excipiebant, omnemque Stoicorum tormentorum impetum frangebant. Aiebant enim, perspicuis se non repugnare, probabilia maxime esse atque certa, libenter se illa sequi, iisque uti, a quibus vel nolentes adficiantur & percellantur: verum comprehensa hæc aut cognita esse, numquam, ut fateantur, adduci posse. Ita scilicet Academici comprehensioni & perceptioni omni infensi sunt & inimici, *ὡς μηδὲ τὸν ἥλιον* (inquit 2 Galenus) *ὁμολογεῖν εἶναι καταληπτὸν*, id est, *ut neque solem percipi posse concedant*, rem omnium, quæ sub sensum cadunt, evidentissimam, eius tamen non nisi probabilem visionem fatentur. Ratio autem ea, qua 3 D. Augustinus Academicorum probabile impugnat, & qua una os illis occlusisse credit, Carneade solutore non eget. Nihil inquit Academicis verisimile esse posse, quum nihil veri cognitum sibi ipsi fateantur. Quomodo enim quis simile quippiam iudicet ei rei, quam numquam viderit? Latini enim verbi *verisimile* notatione tota hæc argumentatio nititur, nec adversus Græcos Academicos rogari potest, qui *πιθανὸν* & *πείθεσθαι* se dicunt; ac nec adversus Latinos quidem, si *probari* sibi quidpiam dicant & *probabile* id vocent, non vero simile, sed, si sic placeat, perspicuo simile.

Quadam etiam alia distinctione evidentia impetum a se propellunt Academici, quam Carneadi auctori tribuit 4 Eusebius: *Διαφορὰν εἶναι ἀδήλου καὶ ἀκαταλήπτου,*

Dd

καὶ

1 Vide D. Augustinum *contra Academicum*. lib. 3. cap. 15.

2 *De optimo docendi genere.*

3 *Contra Acad.* lib. 1. cap. 7.

4 *De preparati.* lib. 14.

καὶ πάντα μὲν εἶναι ἀκατάληπτα, οὐ πάντα δὲ ἄδηλα. id est, *Differre incertum & incomprehensibile, atque omnia quidem esse incomprehensibilia, verum non omnia esse incerta.* Huius differentiae in Lucullo quoque mentio facta est. *Alii autem elegantius, qui etiam queruntur, quod eos insimulemus, omnia incerta dicere: quantumque intersit inter incertum, & id quod percipi non possit, docere conantur, eaque distinguere.* Ea distinctione id significabant, non omnia se ita incerta dicere, ut stellarum est numerus: namque quinque se digitos in altera manu habere certum putare & vehementer probabile, in iis vero, quae incerta sint, nihil probabile esse. Et hoc enim ex Academicorum sententia ¹ in Lucullo est scriptum. Quum tamen, si Graeci vocabuli δῆλον, & Latini certum propriae & certae significationes sint attendendae, multa πιθανὰ ἄδηλα & probabilia incerta dici haud iniuria possint.

Aiebat itaque Clitomachus (uti apud 2 Ciceronem est) vehementer errare eos, qui dicant ab Academia sensus eripi, a quibus numquam dictum sit, aut colorem, aut saporem, aut sonum nullum esse; illud sit disputatum, non inesse in his propriam, quae nusquam alibi esset, veri & certi notam. Plutarchus de hoc perquam eleganter Colotae respondet: τὸ δ' αἰσθάνεσθαι ἢ τυποῦσθαι πρὸς τὰ φαινόμενα, κοινόν ἐστι πάθος, ἀλόγοις περαινόμενον αἰτίας. ὁ δὲ τὰς αἰσθήσεις λόγος ἐπαγόμενος ὡς οὐκ ἀκριβεῖς ἔδδ' ἀσφαλεῖς πρὸς πίστιν ἔσας, ἔκ' ἀναρῆι τὸ φαίνεσθαι τῶν πραγμάτων ἡμῖν ἕκαστον, ἀλλὰ χρωμένοις καὶ τὸ φαινόμενον ἐπὶ τὰς πράξεις ταῖς αἰσθήσεσι, τὸ πιστεύειν ὡς ἀληθεῖσι πάντα καὶ ἀδιαπύτως ἔδιδασκον αὐταῖς. τὸ γὰρ ἀναγκαῖον ἀρκεῖ ἢ χρωδὲς ἀπ' αὐτῶν, ὅτι βέλτιον ἕτερον ἔκ' ἐστίν. ἢν δὲ πυθεῖ φιλόσοφος ψυχή 3 λαβεῖν εἰσισημῆν περὶ ἐκάστου καὶ

¹ Cicero in Lucullo.

² In Lucullo.

³ λαβεῖν suo loco excidisse vi-

detur, & ponendum post ἀπ'

αὐτῶν.

ἔχει γινώσκω, καὶ ἔχουσι. Id est, sentire vero, & ab iis, quæ apparent, visorum impressiones recipere, communis omnibus adfectio est, & quæ caussarum ratione ac intelligentia carentium opere absolvitur. Doctrina vero ea atque disputatio, qua sensus uti minus ad fidem faciendam exacti atque idonei reiciuntur, non tollit quominus quæque res nobis appareat; sed sensibus ex eius, quod apparet, ratione ad actiones uti concedens, fidere eis tamquam omnino veris, & qui errare ac labi non possint, non permittit: id enim, quo ad necessarios usus est opus, ab ipsis sumere satis fuerit, quoniam melius aliud non est, eam autem de singulis rebus scientiam & cognitionem, cuius desiderio sapientiæ studiosus animus tenetur, [sensus] non habent. Hic autem in memoriam revocanda ea, quæ de sensibus ab Stoicis dici & ab Academicis contradici adnotabamus: nihil enim comprehensione est opus, ut quis sentire dicatur, ac multo minus ad sensu, si, uti Academici volebant, sensus ψιλὸν πάθος, id est nuda ac simplex adfectio est: quod & Peripatetici existimare dicuntur.

Memoriam vero, & artes decretaque omnia facile sine comprehensione stare, satisque firme probabile inniti, quis neget? quum falsa quæque, ipsasque adeo poetarum fabulas memoria etiam tenacissime teneamus.

Qualem vero probabilitatem, quibusque ponderibus examinatam atque perpensam Carneades sequi iuberet, accurata hac probabilitium phantasiarum partitione tradita ipse docuit. Phantasiæ aliæ sunt tantum πιθαναὶ, id est, probabiles; aliæ πιθαναὶ καὶ ἀπερισπασοί, id est, probabiles simul, & quæ non impediuntur, circa quas animus non distrahatur, ad verbum, indistractæ, aliæ πιθαναὶ, ἀπερισπασοί καὶ περιωδευμέναι ἢ ἐξωδευμέναι, id est, probabiles non impeditæ aut indistractæ; perlustatæ aut peragratae, vel, ut Cicero vertere videtur, ex circumspeditione & accurata consideratione, & quæ non impediuntur.

Aperispastos, id est, *indistracta*, phantasia ea vocatur, cuius probabilitati omnes, quæ simul cum illa occurrunt, phantasix suffragantur, nullaque obstat quominus vera videatur, & quam omnia, quæ una mente excipiuntur, confirmant. Quum enim ego Socratem conspicio, non nuda ac simplici solum eius visione ferior; sed & plurium, quæ circa illum, quæque extra sunt, rerum visiones me petant atque tangant necesse est, etiamsi nulla accuratiore circumspectione adhibita tantummodo eum intuear. Video enim una, quæ circa ipsum sunt, illique insunt, colorem corporis, & magnitudinem ac staturam, habitum, motum, vocis sonum, si tum forte loquatur, vestitum, alia. Quæ vero extra sunt res, verum earum visiones huic una comitantur, eodem etiam intuitu video, ut puta cæli, lucis, diei, regionisque & amicorum, qui illi adsint, aut servorum, qui præsto sint, facies. Hæc igitur omnia si concordent & in eandem concurrant sententiam, nullumque illorum visorum probabili Socratis visioni refragetur, ei phantasix ut adquiescat animus oportet, ideoque ea merito *aperispastos* nuncupetur & fidem faciat. Verum enimvero contingit aliquando, ut nullo eorum, quæ enumeravimus, visionem impugnante, opinio tamen aliqua, quæ antea in animo insederit, suspectam eam reddat, nec fidere illi sinat. Sic apud Euripidem Menelaus in Pharum delatus visam i Helenam non agnoscit, quia a se in navi relictam arbitratur, eaque opinio animum eius retrahit, nec fidem visioni adhibere permittit, ita ut non *indistracta* phantasia sit, quæ, quantumvis reliqua consentiant, opinione aliqua impediatur, *Aperispastos* vero & *periodeumene* sive *exodeumene* (idem enim hæc duo verba significant) id est, *indistracta* & *perillustrata*, phantasia primum probabilitatis locum tenet, maioremque quam ea, quæ *aperispastos* tantum sit, fidem

me-

1 In Helena.

meretur. Namque accidit, ut propter rem non satis circumspexam, minusque attente singula quæque examinata, phantasiam aliquam nulla re impediri, ideoque aperispaston quis iudicet ac probet, & minime fidelem sequatur. At visio ea, quæ singulis quibusque, quæ circa quæque extra sunt, animo ac mente perlustratis, attenteque circumspectis & consideratis, nulla vel minima re impediri comperitur, fide dignissima est & minime fallax. Hæc autem ea est, de qua agimus, quæque ex hoc nomina ista est adepta, ut aperispastos periodeumene dicatur. Atque hanc phantasiam illis apud Ciceronem verbis significatam existimo: *Sin ex circumspeditione aliqua & accurata consideratione, quod visum sit, id se dicent sequi* [Academici].

Quale autem examen qualemque animi attentionem, quamque diligentem circumspeditionem, ut visio huiusmodi existat adhibere oporteat, diligentissime docent: adiunt enim, quum visum aliquod iudicium subit, multa consideranda convenire. Primum quidem, instrumentum ipsum, quo iudicium fit; puta visus oculique, num caligent hebetesve sint. Secundo ipsa res, quæ oculis subicitur, an ita parva sit atque exilis, ut facile visum fallere existimare quis possit. Tertio circumfusus aer, num obscurus ac nubilus. Deinde intervallum, an nimis longe res distet. Locus, in quo ipsa res iacet, num quia rei concolor, aut cavus est, aut alia ratione quapiam rei veram faciem celet. Tempus, si nimis sit exiguum, ut rem satis perspicere non licuerit. Rei ipsius adfectio atque habitus, ut si quaratur, quale animal sit id, quod currens pertransierit. Multa præterea alia attendere iubent, quorum si nullum impediatur, phantasiam probare, illaque etiam in maximi momenti rebus uti permittunt. *Quum tamen* (uti apud Ciceronem est) *possit accidere sapienti, ut quum omnia fecerit, diligentissimeque circumspexerit, existat aliquid, quod & verisimile videatur, & absit longis-*

gissime a vero. Verum, aiunt, quid aliquis faciat, si natura nullam veri trutinam dedit? Concessa utere, id est, probabili phantasia, licet non exacta.

Non est autem ubique omnibusque in rebus fide dignissima hæc visio expectanda, sed pro rerum æstimatione ac pretio exactiori aut minus exacta statera erit utendum. Namque in levioribus probabilem quampiam visionem sequi licebit: graviora non nisi *aperispasto* phantasia trutinari expedierit. Gravissima, & quæ ad bene beateque vivendum pertinent, eius, quæ *aperispastos* & *periodeumene* nuncupatur, iudicium subeant. Atque hunc observationis ordinem præscribunt, nisi quid impedimento sit, quominus cura hæc atque diligentia impendatur. Nam si quis post fugam e prælio latibula petens speluncam ingredi paret, sed iam iam ingressurus rumore aut tumultu aliquo percellatur, huiusmodique phantasia hostes intra antrum latere suspicionem faciat, aufugere evestigio expedierit illa vel parum probabili visione admonitum, nec moram examinando facere. Et hæc quidem omnia ex I Sexto petita sunt. Verum ut mihi videor comprehendere, illustrissima divisio hæc uno membro trunca est. Potest enim aliqua visio contingere, quæ *periodeumene*, nec tamen *aperispastos* sit. Sic ergo integra divisio constabit. *Probabilium* phantasiarum alia tantum *probabilis* alia *probabilis aperispastos*, alia *probabilis periodeumene*: quarta demum *probabilis aperispastos & periodeumene*: simul. Exemplum autem phantasiæ, quæ *periodeumene*, nec tamen *aperispastos* sit, ex Euripidis *Alcestide* sumere est. Mortuam Alcestin ac humatam Hercules a mortuis revocat, ac Admeto marito, ut quæ alia mulier sit, servandam tradit. Admetus uxoris visione percussus, re diligenter perlustrata, phantasiam attentissime examinat. Omnia conveniunt: sed qui credat eam esse, quam nuper ipse

* Lib. advers. disciplinas cap. de criterio, & Hypotipos. lib. 1. cap. 33.

ipse sepelierit? Simillimam iudicat, verum aliam: περι-εσπάζετο, id est, distrahebatur enim ipsius animus opinione, ita ut quantumvis singula convenirent, minime hanc Alcestin ipsam putaret, ac nec suspicaretur quidem. Erat igitur phantasia illa satis periodeumene, non aperispastos tamen.

Est ergo Academicorum criterium Φαντασία πιθανή, id est, *visum probabile*. Galenus phantasiā probabilem periodeumenen, & aperispastos criterium Academicis fuisse scribit. Quod dicta a nobis ratione accipiendum. I Galeni verba altius repetita adscribere commodum duximus. Εικότως οὖν ἐνίοι τὴν τῶν ὁμοίων τε καὶ ἔχ' ὁμοίων ἀκριβοῦς γινῶσιν αὐταρκῆ νομίζουσι ὑπάρχειν εἰς μεθοδικὴν σύστασιν ἀπάσης τέχνης, εἴγε καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀμφισβητουμένων κρίσιν ἰκανὴ ποδηγός ἐστιν. ὁμοιότητες γὰρ οὕτως πολλὰς ἐνίοις τῶν πιθανῶν μὲν οὐκ ἀληθῶν δὲ πρὸς τοὺς ὄντας ἀληθεῖς λόγους, ὁ γεγυμνασμένος διακρίνειν ἀπ' ἀλλήλων αὐτοὺς, εἴσεται σαφῶς, ὅσον γε χρὴ δόγμασι πιστεύειν ἄς ἀληθέσιν, ὅσον τε καταγιγνώσκειν ἄς ψευδῶν, ὅσον τε τὸ πιθανὸν ἀδελὸν ὅπως ἀδηλίας ἔχον προσέοικε τῷ ἀπιθάνῳ, ὡς περ γὰρ ἢ τῶν ἐπίσης ἀλλήλων εἴτ' ἐν δυσί, εἴτ' ἐν τρισί, εἴτ' ἐν πλείουσιν ἔκτασις γένοιτο, μηδὲν ἡγεῖσθαι πιστότερον. Ἀνάγεται δ' ἡ τρίτων κρίσις εἰς Φαντασίαν, ἄς μὲν οἱ νεώτεροι τῶν Ἀκαδημαϊκῶν λέγουσιν, οὐ μόνον πιθανὴν ἀλλὰ καὶ περιόδουμένην καὶ ἀπερίσπαστον, ἄς δὲ οἱ περὶ τὸν χρύσιππον, εἰς καταληπτικὴν, ἄς δὲ κοινῇ πάντες ἀνθρώποι πεπιστεύασιν, εἰς αἰδήσιον τε καὶ νόησιον ἐναργῆ. Id est, *Non igitur præter rationem quidam existimant, integram exactamque similitum atque dissimilium cognitionem sufficere ad quamcumque artem ex methodo tradendam & constituendam: siquidem hæc ad ea, quæ in controversiam veniunt, iudicanda satis idonea est: quum enim magna similitudo sit probabilium, sed non vera-*

rum

rum rationum ad eas, quæ revera veræ sunt, qui ad has abinvicem discernendas peritiam sit consequutus, manifesto sciet, quantum oporteat decretis uti veris fidem habere, quantumque ipsa uti falsa reprobare, quantumque id, quod probabile est, incertum quam rationem incertitudinis habens, ad eius, quod est improbable, similitudinem accedat, sicut & in iis, quæ inter se sint æqualia (nec ulla dissimilitudine discernantur): seu inter duo, seu inter tria, aut inter plura huiusmodi æqualitas comperiat, nihil aliud alio ad fidem faciendam præferet. Horum autem omnium iudicium ad phantasiam refertur, ut quidem recentiores Academici dicunt, non solum probabilem, verum & periodeumēnen & aperispaston, ut vero Chrysippus, comprehensivam; ut autem omnes homines consentiunt, ad sensum & intelligentiam evidentem. Adicit & alia de criterio, lectu quidem digna omnia: sed hæc ad Academiam pertinebant.

Reliquum est de epoche dicere, quod unum ex præcipuis Academiæ capitibus, certe maxime decantatum ac a ceteris philosophorum generibus valde exagitatum est. Primum quidem, si Carneades, ut aliqui tradiderunt, epochen, quam ab omnium una in illam coniuratorum philosophorum incursu tueri non sustineret, ignave dereliquit & subverti est passus, indecore nimis, nec pro Academiæ antiqua dignitate & fortitudinis gloria fecisse fuerit dicendus, ipsa Academiæ arce hostibus tradita. Certe tamen Clitomachi discipulus 1 Philo Larisæus ac Carneadis ipsius quasi nepos, & Metrodorus Carneadem probasse dixerunt, uti liceret opinari sapienti, id est, ei, quod probasset, adsentiri, licet non percepto. 2 Eusebius dissensisse Carneadem ab Arcesila de epoche, scribit, ac significare quidem videtur, illam Carneadis fuisse sententiam, ut diceret, non esse in omnibus adsensum retinendum;

1 Cicero in Lucullo,   2 De preparat. lib. 14.

dum; sed in incertis. Hoc autem ex Philonis fortasse auctoritate Eusebius retulit: mirum enim, nisi hæc est Philonis sententia, quam ipse Carneadi adfingeret. Eusebii verba sunt: Μόνον δὲ ἐν τῷ περὶ τῆς ἐποχῆς λόγῳ πρὸς αὐτὸν διεση, φῶς ἀδύνατον εἶναι, ἀνθρώπον ὄντα περὶ πάντων ἐπέχειν, διαφορὰν δ' εἶναι ἀδήλου καὶ ἀκατάληπτου, καὶ πάντα μὲν εἶναι ἀκατάληπτα, οὐ πάντα δ' ἄδηλα: id est, *De sola epoche ab illo dissensit* (Carneades ab Arcesila): *dicebat enim impossibile esse ei, qui homo sit, in omnibus rebus adsensum retinere: differre autem incertum & incomprehensibile, & omnia quidem esse incomprehensibilia, sed non omnia incerta.*

Verum ego quidem cum 1 Cicerone Clitomacho plus quam Philoni aut Metrodoro credens, hoc magis ab illo disputatum quam probatum puto: quæ enim necessitas adiecit Carneadem, ut, quum liceret aut adsentientem, aut retento adsensu, probabili uti, adsentiri impercepto, id est, opinari, potius vellet? At is, qui numquam opinari sibi proposuerit, qua possit meliori cautione quam epoche uti, nulla est. *Nobis*, ait 2 Cicero, *primum etiam si quid percipi possit, tamen ipsa consuetudo adsentiendi periculosa esse videtur & lubrica.* Ut autem ei, qui a periurio tutus esse cupiat, nec iurare omnino optima cautio est, sic qui impercepto adsentiri nolit, nulli adsentiri tutissimum fuerit. Quid? quod nec Stoicorum iurgia effugerit, qui quum nihil percipi posse statuerit, epochen deserat: potius enim Stoici epochen, quam opinari, sapienti concesserint. *Opinatione vero e perceptione sublata*, inquit idem 3 Cicero, *sequitur omnium adsensionum retentio: ut si ostendero, nihil posse percipi, tu [Stoice] concedas numquam adsensurum esse.*

4 Galenus: Κατὰ μὲν τοὺς ἀκαδημαϊκούς τε καὶ
 Εὐ

πυρ-

2 In Lucullo.

2 In Lucullo.

3 In Lucullo.

4 De dignatione vitiorum, quæ in animo cuiusque sunt.

πυρρωνείους, ἐν συγχωροῦντας ὧν ζητούμεν ἀπόδειξιν ἐπισημονικῶν ἔχειν ἡμᾶς, ἀπασαὶ συγκαταθέσεις ἐξ ἀνάγκης μὲν εἰσὶ προπετεῖς: id est, *Equidem secundum Academicos & Pyrrhonios, qui de iis, de quibus quaerimus, demonstrationem, quæ scientiam efficiat, habere nos non concedunt, adsensiones universæ temerariæ sunt & præcipientes.* Illud vero animadversione dignum, quod Cicero adnotat, quum opinatio interdicitur, non alii quam sapienti interdictam putare oportere: *Namque non de me, ait [id est de vulgari hominum conditione] sed de sapiente quaeritur: visa enim ista, quum acriter mentem sensumve pepulerunt, accipio, hisque interdum etiam adsentior, nec persipio tamen.* Sed hoc, ut mihi quidem videtur, cedentis est: ut enim ab eo, qui sapiens non sit, proficiat tamen ad virtutem, Stoici quum κατορθώματα, id est, *recte facta*, præstari non posse dicant, officia exigunt, id est, ad sapientis exemplum philosophum sese componere iubent. Sic etiam in hoc studiosus sapientiæ quilibet sapientem imitatus a temeritate cavere & approbationem temperare debuerit.

Quo autem moderamine epoche uti expedierit, ut Pyrrhoniæ illarum rigidarum responsionum invidia vitetur, nemo melius aut dilucidius Cicerone ipso docet, qui in libro iam sæpius citato hæc ex Clitomacho refert: *I Quæ quum exposuisset [Clitomachus] adiungit, dupliciter dici adsensus sustinere sapientem. Vno modo, quum hoc intelligatur, omnino eum rei nulli adsentiri: altero, quum se a respondendo, ut aut approbet quid, aut improbet, sustineat, ut neque neget aliquid, neque aiat. Id quum ita sit, alterum placere, ut numquam adsentiatur: alterum tenere, ut sequens probabilitatem, ubicumque hæc aut occurrat, aut deficiat, aut etiam, aut non, respondere possit, [quæ quidem numquam Pyrrho-*

rhoniorum Aphasia respondere sustineret : sed illa *Nihilo magis*, *Nihil definitio*, cet.] Subiungit ipse Cicero: *Quum id placeat, eum, qui de omnibus rebus contineat se ab adsentiendo, moveri tamen & agere aliquid: reliquit* [Carneades] *eiusmodi visa, quibus ad actionem excitemur: item ea, quæ interrogati in utramque partem respondere possimus, sequentes tantummodo, quod ita visum sit, dum sine adsensu: neque tamen omnia eiusmodi visa approbari, sed ea, quæ nulla re impedirentur*, id est, non omnes phantasias, sed quæ sint aperispasti. Quum autem visa ea relicta dicit, nec sublata a Carneade, quæ interrogati in utramque partem respondere possimus, Carneadæam quamdam phantasiarum divisionem a Numenio indicatam significare illum voluisse existimarim. *Phantasiæ* aliæ *θετικαί*, id est, *adfirmantes*, quasi dicas, positivæ, quæ adfirmantem responsionem eliciant. Alteræ *ἀρητικαί*, id est, *negantes* sive *negativæ*, quæ ad negandum impellunt. I Numenii verba: *κακὸν δ' ἦν ἂν κακῷ ἐπανακείμενον ὁ καρνεάδης τῷ ἀρκεσιλάῳ, μὴ χαλάσας τὶ μικρὸν, ὑφ' ἧς ἐκ ἀπρακτοῦ ἐμελλον ἔσεσθαι, κατὰ τὰς ἀπὸ τοῦ πιθανοῦ λεγομένας αὐτῷ θετικὰς τε καὶ ἀρητικὰς φαντασίας, τῶν εἶναι τὸ δὲ τὶ ζῶον, ἢ μὴ ζῶον εἶναι.* Id est, *Malum igitur malo accesserat Arcesilæ Carneades, nec minimum quidpiam, quod (adversariis) non inutile esset futurum, remittens. Illarum phantasiarum exemplo, quas probabilitatis ratione aientes & negantes dixit, ut, esset hoc animal, vel non esset (respondere liceret.)* Atque hac divisione ab *Aphasia*, id est, altero Stoico terriculamento liberabantur.

Illæ autem phantasiæ, quibus ad actionem excitemur, ideo relicte sunt, ut *Apraxia*, id est, actionis universæ privatio, quo maximo altero terriculamento

Ee 2

Sti-

1 Apud Eusebium *Prepar. lib. 14.*

1 Stoici ab epoche absterrere volebant, evanesceret. Ut enim quis ad actionem moveatur, ac vel appetat quid, vel declinet, probabilis visio rei ad naturam accommodatæ, vel naturæ incommodæ satis est, etiam si adsensus retineatur. Nec verum est, quod Stoici maxime propugnant atque prætendunt, ὄρμην, id est, *appetitionem omnem*, immo & sensus ipsos cum approbatione coniuncta necessario esse, nec divelli posse. Hoc enim etiam 2 ipsi sibi, ut solent, contrarii tollunt, quum & sapienti suo in quibusdam epoche & 3 probabili uti permittant. Verum universa ratio hæc a Plutarcho in libro adversus Coloten, ex Academica, quam ipse profitetur, disciplina, commodissime explicatur. Ipsum Plutarchum audi, sed ex versione nostra: *At Colotæ, uti existimo, ea, quæ de appetitione & adsensione (disputari solent) commemorare, perinde fuerit, ac lyram coram asino pulsare. Verum iis, qui adsequi hæc & audire valent, sic dicta sunt. Quum triplici animus adfectione moveatur, aut enim visione adficitur, aut appetitione movetur, aut adsentitur: priorem quidem motionem, nec si velit quis, prohibere possit: necesse enim est, ut rerum incurrentium effigies nobis imprimantur, atque ab illis adficiamur: ut vero appetitionis [adfectio aut facultas] a phantasia excitata ad ea, quæ accommodata ad naturam sunt, capienda hominem impellit, quadam in principe animi parte [quasi in lance] propensione & nutu existente. Nec hanc vero adfectionem tollunt, qui in omnibus adsensionem retinent: sed appetitione utuntur, quæ naturali propensione ad id, quod accommodatum naturæ apparet, impellit ac ducit. Quid igitur solum fugiunt? Id nimirum, in quo solo*

men-

1 Vide D. Augustinum contra Aca-

dem. lib. 2. cap. 5. & 11.

2 Plutarchus de Stoicis contrarietat.

3 Vide Spheri Stoici distinctio-

nem inter τὴν καταληπτικὴν

Φαντασίαν, & τὸ εὐλογον,
id est, probabile, quo sibi uti per-

mittit apud Athenæum lib. 8. pag.

135. 43. Græcæ edit. Aldinæ.

mendacium errorque innasci atque inherere solet, opinationem & præcipuam adensationem, ne erumpat, cohibent, quæ animi apparentibus succumbentis, ac præ infirmitate cedentis est, nullumque præterea usum præstat. Operatio enim duobus indiget, phantasia rei ad naturam accomodata, & ad id, quod accomodatum apparuit, appetitione: quorum neutrum cum epoche pugnat: ab opinione enim, non ab appetitione, nec a phantasia ratio hæc deterret.

Igitur ex Academica doctrina quum tria sint κινήματα, id est *momenta* sive adfectiones animi, τὸ Φανταστικόν, τὸ ὀρμητικόν, τὸ συγκρατητικόν, id est, *phantasticum, appetens & adsentiens*; prioribus duabus adfectionibus ii etiam, qui epoche utuntur, necessario moventur, aut nihil agerent; tertia nihil illis est opus, nec se umquam ab illa auferri patiuntur, ne in barathrum, id est, opinionationem delabantur. Vides autem interim, quam hæc ab Stoica ratione dissideant, quum illi nec sentire nec appetere quemquam sine adensatione posse ad ravim clament. Sed de hoc egimus iam plus bis.

Alia quædam de epoche apud Plutarchum illo eodem loco legere potes, ad quorum finem quasi epochen ipsam describens certe commendans subiungit: ἔ μῦθος οὖν ἔδὲ θήρα μαιρακίων λαμυρῶν καὶ προπετῶν ὁ περὶ τῆς ἐποχῆς λόγος ἐστίν, ὡς οἶεται κολώτης, ἀλλ' ἔξις ἀνδρῶν ἢ διάθεσις φυλάττουσα τὸ ἀδιάπτωτον, καὶ μὴ προσιεμένη ταῖς διαβεβλημέναις ἔτω καὶ δυσατύχαις αἰσθήσεσι τὴν κρίσιν, id est, *Non est ergo fabula doctrina de epoche, neque procacium ac temerariorum adolescentum aucupium, ut arbitratur Colotes; sed habitus & adfectio virorum, quæ constantem mentis statum a lapsu liberat atque conservat, neque diffamatis adeo sensibus & inconstantibus iudicium permittit.*

Qualem vero corporis gestum aut actionem epoche in animo imitetur, explicaverat Cicero aliquo *Academici-*

micarum quæstionum, qui non exstat, libro, illis verbis, quæ ipse in quadam ad Atticum I epistola refert: *Nec est melius quidquam, quam, ut Lucillius:*

Sustineat currum ut boni sæpe agitator, equosque.

Semperque Carneades *πρὸς ἑλλήνων* pugilis & retentionem aurigæ similem facit *ἑποχῆν*. Significabat ergo, eo se modo animum in retinendo adsensu habere, quo pugil, quum pugnum quasi feriturus intentat, nec ferit tamen; aut quo auriga, quum erumpentes equos habenis retinet, nec præcipites ferri sinit.

Verum enimvero non quod adsensionem in omnibus, quæ in disputationem veniunt, Academici contingerent, ideo desides illos atque otiosos accipere quisquam debet. Qui quidem philosophorum omnium laboriosissimi verique inveniendi studiosissimi fuerunt, cuius adsequendi caussa arduum nimis & difficile opus sibi proposuere. Omnium, qui umquam fuerunt, philosophorum in omni philosophiæ parte sententias perquirere, ediscere & memoria tenere, quæque alia nondum inventa circa eandem quæstionem comminisci dogmata possent, ingenio pervestigata in medium adducere & proponere; atque pro omnibus iis sententiis contraque omnes dicere: hoc autem optimum docendi genus existimabant: sic enim omnibus omnium sententiis examinatis & rationum momentis libratis atque pensatis, quum quidem, quod ad comprehensionem perceptionemque attinet, paria contrariis in rebus rationum pondera invenirentur, adsensus velut a nondum perceptis sustineretur, probabiliora utenda seligerentur. Probabilitatis namque ratione non æqua sunt pro contrariis rationum momenta: adrident enim & placent rationes aliæ aliis magis. Quo autem modo Academici erga decreta, quæ probaverint & utenda selegerint, adfecti sint, quantum-

tumque hæc ipsorum adfectio a Dogmaticorum erga propria placita adfectio & animo differat, ex Varronis libro de philosophia 1 D. Augustinus indicavit. Quum, inquit, *quæritur de Academicis novis, quibus incerta sunt omnia, utrum ita sint res habendæ, in quibus philosophandum est, an, sicut aliis philosophis placuit, certas eas habere debeamus: non quæritur, quid in boni fine sectandum sit, sed de ipsius boni veritate, quod videtur sectandum, utrum sit, necne, dubitandum: hoc est, ut id planius eloquar, utrum ita sectandum sit, ut qui sectatur, dicat esse verum: an ita, ut qui sectatur, dicat sibi videri, etiam si forte sit falsum: tamen uterque sectetur unum atque idem bonum.*

Illam igitur disputandi in utramque partem rationem, quæ ἢ εἰς ἐκάτερα ἐπιχειρήσις Græcis dicitur, Arcesilam tenuisse 2 Cicero scribit. Huic rationi, inquit, quod erat consentaneum, faciebat [Arcesilas,] ut contra omnium sententias dies iam plerosque dissereret, ut quum in eadem re paria contrariis in partibus momenta rationum invenirentur, facilius ab utraque parte ad sensio sustineretur. Hanc eandem rationem sequutus est Carneades, ut statim post hæc Cicero dicit, & 3 Eusebius: λόγων μὲν οὖν ἀγωγῇ ἐχρίσατο ἢ καὶ ὁ ἀρκεσίλαος: καὶ γὰρ αὐτὸς ἐπετίθευε τῆν εἰς ἐκάτερα ἐπιχειρήσιν: id est, ea disserendi forma usus est, qua & Arcesilas: etenim & ipse disputationi in utramque partem operam dabat. Idem docendi genus optimum existimatum & ab omnibus Academicis retentum Galenus tradidit libello adversus hanc doctrinæ rationem scripto, cuius index est, περὶ ἀρίστης διδασκαλίας, id est, de optimo docendi genere; illiusque finem veteres Academicos epochen dixisse commemorat. In Phavorino autem, qui rationem hanc

ve-

1 De civitat. lib. 19 cap. 1.

2 Academic. ad Varr. lib. 1.

3 De Preparat. lib. 14.

vehementer commendavit , reprehendit Galenus , quod omni iudicio sublato , discipulis sententiam , quæ optima videatur , eligendam reliquerit. Non caret tamen excusatione Phavorinus : nam probandi species est , ut explicabamus , qua quisque usus probabilius dignoscet atque sumet. Nec enim decretis carebant Academici , sed , quæ decreta selegerant , probabilia , non percepta putabant. Atque hanc Academicorum libertatem respexisse potius 1 Horatium crediderim , quum scriberet :

*Ac ne forte roges , quo me duce , quo lare tuter :
Nullius addictus iurare in verba magistri ,
Quo me cumque rapit tempestas , deferor hospes :*

quam illorum philosophorum institutum , qui ἐκλεκτικοί , id est , *selectiores* , sunt cognominati : alia enim , ut dicemus , nec ita libera istorum ratio , & , ut existimo , post Horatii ætatem primum inventa.

Exemplum vero huius in disciplina tradenda formæ multi Plutarchi , omnesque M. Tullii philosophici libri continent. De quo sic in ipsius vita Plutarchus : συντάξεις μὲν ἰδίας φιλοσόφους ἀπολέλοιπεν οὐκ ὀλίγας εἰς τὸν ἀκαδημαϊκὸν τρόπον : id est , *Scripta philosophica reliquit non pauca ad Academicam consuetudinem & disserendi formam accomodata*. Istum tamen docendi morem Stoici , ut & Academica omnia , exagitant , quum eodem & ipsi genere plerumque uti comperiantur , ac maxime Chrysippus , ut 2 Plutarchus adnotavit , & eius rei exemplum nos , quum de Chrysippo ageremus , ex eodem Plutarcho descripsimus. 3 Romanus ipse Zeno libros suos sic legi vult tamquam eius , qui quærat adhuc , non sciat. *Non enim , inquit , me cuiquam mancipavi , nul-*

1 Epist. 1. lib. 1.
2 De Stoicis contrarietatibus.

3 Seneca epist. 45.

nullius nomen fero, cet. 1 Cicero primum in philosophia locum Academicos tenere ex eo putabat, quod secundæ illis partes a ceteris philosophantium sectis, sibi primas vindicantibus, concederentur. Sic Themistocles primus in Salaminia navali pugna habetur, quod ceterorum Græcorum calculis secundus fuerit pronuntiatus. Atque hæc de nova, id est, Carneadis Academia habuisse, quæ diceremus pro nostri ingenii modulo, non exiguum ducimus.

Carneadi autem successit Clitomachus Poenus, patrio nomine Asdrubas antea vocatus, non quidem ipse primus inter 2 Carneadis discipulos; namque illum locum 3 Mentor Bithynus tenuit. Verum hunc Carneades cum pelliçe deprehensum (comprehendentem phantasiam fuisse illam, non probabilem modo Carneades fateatur oportet) ex schola primum eiectum quasi exheredem fecit & successione privavit. Clitomachus ergo magistri, qui nihil in scriptis reliquerat, sententiam scriptis mandavit, & docuit. Clitomachi familiares 4 Philo quidam fuit Larisæus, hoc enim cognomento apud Stobæum cognominatum reperi, apud quem & moralis philosophiæ exquisita partitio ex Philone hoc refertur. Quum autem plures eodem nomine urbes fuerint, ex qua Larisa sit, nondum compertum habeo. Atque omnia quidem de Philone hoc in obscuro sunt: nec enim post satis diligentem indagacionem, quæ qualisve ipsius sententia fuerit, & in Academiam inducta novatio (namque novasse eum plerique, non quidem ipsi Academici, scripserunt) satis possum subodorari. Ac initio statim huius historiæ præcipuum mihi laborem de Philone futurum prædixi. Ve-

Ff

rum

1 Apud D. Augustinum *contra Academicos*, lib. 3. cap. 7.

2 Laert. in *Carneade*.

3 Numæius apud Euseb. *Prepa-*

rat. lib. 14.

4 D. Hieron. *advers. Iovian.* lib. 1. Philonem nescio quem Carneadis magistrum dicit.

rum despondere animum minime oportet, sed omnis lapis movendus, ut ipsius sententiam, si fieri possit, eruamus. Primum descivisse illum a Carneadis Clitomachique sententia, quam aliquando tenuerat, ipsius auditor Antiochus apud 1 Ciceronem testatur, cui & apud 2 Eusebium Numenius attestatur: ὁδὲ Φίλων ἄρα ὅστος ἄρτι μὲν ἐκδέξάμενος τὴν διατριβὴν ὑπὸ χαρμονῆς ἐξέπεσθηκτο, ἢ χάριν ἀποδιδὼς ἐθεράπευε καὶ τὰ δεδογμένα τῷ κλειτομάχῳ ἠύξε, ἢ τοῖς στωϊκοῖς ἐκορύσσετο νόρῳσι χαλκῷ: id est, Philo ergo hic nuper quidem scholæ successionem ad eum delata, lætitia percussus & gestiens efferebatur, gratiasque de hoc reddens, & Clitomachi decreta tuebatur & ornabat, & sese adversus Stoicos lucenti ære armabat. Sed efferbuisse eum postea, Numenius ait, nec in eodem sensu permansisse. 3 Sextus Philonis Academiam quartam a quibusdam vocatam, scriptum reliquit. 4 Eusebius etiam Philonis & Charmidæ Academiam quartam numerat denique: nova quædam commovisse, quod ea sustinere vix poterat, quæ contra Academicorum pertinaciam dicerentur, Ciceronis Lucullus adfirmat. Teneamus ergo hoc, novasse Philonem, nec eandem illi cum Clitomacho & Carneade fuisse sententiam. Atque quæ illorum quidem fuit, tribus, uti explicuimus, continebatur capitibus, acatalepsia, probabili, & epoche sive opinandi prohibitione. Ac epochen ab ipso non conservatam, quum opinari sapientem non prohiberet, manifestum est, & a Numenio aperte scribitur. Verum non solum hoc novi in Academiam intulisse Philo accusabatur: 5 Nam & Catullus pater in eadem sententia erat, & Carneadæam esse dicebat, ut percipi nihil posse putaret; adsensurum autem non per-

ce-

1 In Lucullo.

2 Preparat. lib. 14.

3 Hippoty. lib. 1. cap. 33.

4 Eusebius Prepar. lib. 14.

5 Cicero in Luculli fine.

cepto, id est, opinaturum sapientem existimaret, sed ita ut intelligat se opinari, sciatque nihil esse, quod comprehendi & percipi possit. Qui tamen i Catullus Philonem reprehendisse mendaciique insimulasse commemoratur: quod utique non faceret, si Philo ab eo de Carneadis sententia non dissentiret. Verum quid nos de Philonis sententia sentiamus, proferendum summatim est, tum & veterum testimonia, unde illam elicere nobis detur, producemus.

Natura ita comparatas esse res omnes, ut cognosci & comprehendi possent, Philo aiebat, atque adeo multa percipi: verum hoc non eo modo, quo Stoici dicebant, id est, non ita ut quum quis quippiam cognoscit & perceptum habet, certus ac securus sit aut esse possit, eiusmodi illam phantasiam, qua id comprehensum est, exstitisse, ut nulla ipsi similis alia, & quæ discerni ab illa nequeat, ab eo, quod non est, obici possit. Ita ut, si Stoici ab illa sua definitione ultima illa verba: *qualis offerri non potest ab eo, quod non est*, auferri patiantur, Philo amplius cum eis non contendat. Cognita ergo quædam Philo concedit, quæ comprehensiva phantasia percipiuntur. Hæc autem secundum ipsum ea est, *qua offertur ab eo, quod est.* Videatur igitur Philo, iam Peripateticus potius quam Academicus, quum & ad sensum non retineat, & percepta concedat, cognitæque ab incognitis secernat atque discriminet, licet non illa certissima, & quæ errare numquam possit, Stoicorum nota.

Hæc quum Academica & Carneadæa, inmo & Platonica, ut qui non plures una Academia fuisse fateri vellet, esse diceret; præter quam quod mendacii ab Antiocho & Stoicis accusatus convinci putabatur, qui commenta sua a nullo antea Academicorum dicta exponeret,

Ff 2

ret,

ret, & pro Academicis venditaret. Nec isto quidem modo Stoicorum iurgia & rixas effugiebat: qui partem illam definitionis mordicus tenentes, nihil esse cognitum aut comprehensum clamabant, cui illa potissimum pars non conveniret: atque ita Philonem, qui illam conditionem nulli umquam rei convenire posse adfirmaret, nullam rem percipi diceret, discrimenque incogniti & cogniti tollere. Cicero: *¶ Philo autem dum nova quadam commovet, quod ea sustinere vix poterat, quæ contra Academicorum pertinaciam dicebantur, & aperte mentitur, ut est reprehensus a patre Catullo, &, ut docuit, Antiochus, in id ipsum se induit, quod timebat. Quum enim ita negaret quidquam esse, quod comprehendi posset, si illud esset, sicut Zeno definiret, visum impressum effectumque ex eo, quod esset, quale esse non posset ex eo, quod non esset, id nos a Zenone definitum rectissime dicimus. Qui enim potest quidquam comprehendi, ut plane confidas id perceptum cognitumque esse, quod est tale, quale vel falsum esse possit? Hoc quum infirmat tollitque Philo, iudicium tollit incogniti & cogniti. Ex quo efficitur, nihil posse comprehendi: ita imprudens eo, quo minime vult, revolvitur.*

Illa etiam omnia, quæ ex ipsius Ciceronis persona, in Lucullo recitantur, Philonem magistrum sapiunt. Si enim, inquit, mihi cum Peripatetico res esset, qui id percipi posse diceret, quod impressum esset a vero, neque adhiberet illam magnam accessionem, quomodo imprimi non posset a falso: cum simplici homine simpliciter agerem, nec magnopore contenderem. Atque etiam, si, quum ego nihil dicerem posse comprehendi, diceret ille sapientem interdum opinari, non repugnarem, præsertim nec Carneade quidem huic loco valde repugnante. Nunc quid facere possum? quæro enim, quid sit, quod compre-

hen-

hendi possit. Respondit mihi non Aristoteles aut Theophrasius, ne Xenocrates quidem aut Polemo, sed nihilo minor, id est Zeno: Quod est tale verum quale, falsum esse non possit. Nihil eiusmodi invenio, itaque incognito nimirum adsentiar, id est, opinabor. Hoc mihi & Peripatetici & vetus Academia concedit, vos (Stoici) negatis, Antiochus in primis, cet. I Sextus Philo autem ait, quantum ad Stoicum criterium, id est, phantasiam comprehensivam, res esse incomprehensibiles: quantum autem ad naturam rerum, comprehensibiles. Numenius statim post illa verba, quæ superius ex ipso adscribebamus: ὡς δὲ προϊόντος μὲν τῆς χρόνου, ἔξιτήλου δὲ ὑπὸ συνηθείας οὐσης αὐτῶν τῆς ἐποχῆς, ἔδεν μὲν κατὰ τὰ αὐτὰ ἑαυτῶ ἐνόει, ἢ δὲ τῶ παθημάτων αὐτῶν ἀνέσρεφεν ἐνάργεια τε ἢ ὁμολογία. πολλὴν δὲ τ' ἔχων ἤδη τὴν διαίσθησιν, ὑπερεπεθύμει, εἰ οἷσθ' ὅτι τῶν ἐλεγχόντων τυχεῖν, ἵνα μὴ ἐδόκει μετὰ νῶτα βαλὼν αὐτὸς ἐκὼν φεύγειν: id est, Quum vero & tempus lapsus esset, ipsaque illorum epoche usu detrita obolevisset, non iam amplius sibi constabat (Philo), neque simile quid, prioribus suis decretis sapiebat. Torquebat autem eum, nec quiescere sinebat adfectionum evidentia & concordia. Ergo sua ipse iam apud se conscientia convictus atque edoctus, vehementer, sat scio, cupiebat, qui se convincerent, invenire, ne videretur libens ipse terga vertere & fugere.

In primo *Academicarum* ad Varronem libro Cicero Philonis partes egerat, sicut Varro Antiochinas, ut si integer liber ad nos pervenisset, non esset, quod de Philonis sententia dubitaremus. Verum ex Ciceronis oratione omnia fere interciderunt. Adhuc tamen etiam in *Lucullo* non multum a Philonis sensu Ciceronem recedere crediderim, præter id, quod opinari non probat, quod probasse Philonem citra controversiam est. Namque

1 *Hypotypos.* lib. 1. cap. 33.

que quod ad comprehensionem attinet, parum aut nihil Philonis sententia a Carneade discedit, cui etiam, immo & Arcesilæ Academicisque omnibus, de postrema illa definitionis parte tota adversus Stoicos controversia fuit. Immerito autem illi mendacium obiici, Cicero istis ex *Lucullo* verbis subindicare fortasse videatur: *Sed ut omneis, inquit, istos aculeos, & hoc totum tortuosum genus disputandi relinquamus, ostendamque qui simus: iam explicata tota Carneadis sententia, Antiochi ista corruent universa. Nec vero quidquam ita dicam, ut quisquam id fingi suspicetur, a Clitomacho sumam, cet.*

Igitur, ut videtur, in verbis solum Philo a Carneade dissentiebat, siquidem percepta & cognita vocabat illa, quæ Carneades *δήλα*, id est, *certa*, & *ἐναργῆ*, id est, *perspicua*. Quæ ratio ad posteriores etiam Academicos permanasse videtur. Namque 1 Galenus scribit, Phavorinum Academicum in quodam libro, cui *Alcibiadi* nomen fecerit, scripsisse, *Probabile sibi videri, nihil comprehendere*: in alio vero eiusdem volumine *Plurarchus* inscripto, concessisse videri, *Esse aliud, quod comprehendatur*. Quod, qua exposuimus ratione, a Phavorino concessum est intelligendum. Philonem enim Phavorinus omnimodo sequutus videtur. Accusatur namque in eodem Galeni libro, quod quum Academicus haberi velit, antiquorum epochen deseruerit. Est vero hæc universa Philonis ratio: epoche non uti, nec ab opinione cavere; quædamque percepta & cognita putare, sed non ea, qua Stoici ratione.

Philonis auditor 2 *Antiochus* Ascalonita quum multo tempore 3 *Academiam* incoluisset & defendisset, demum iis castris desertis, sive evidentia & perspicuitatis

1 *De optimo docendi genere.*

2 *De Antiocho.*

3 *Plurarchus in Ciceroe.*

tis sensuumque testimonio adductus ac flexus, seu ambitionis potius studio & contentione adversus Clitomachi & Philonis familiares actus, ad Stoam sese transtulit: non qui Stoæ nomen dederit, namque id indecorum forte putavit: semper enim Academici cognomen tum retinuit; verum *in decretis placitisque omnibus erat*, ut 1 Cicero ait; *si perpauca mutavisset, germanissimus Stoicus*. A Philone quidem & Carneade Arcesilaque novæque Academiae universa disciplina apertam discessionem fecit, nec id ipse dissimulabat: verum ad antiquam Platonis & Xenocratis ceterorumque veterum, quæ ad Polemonem, quem ipse maxime probabat, perdurasset, migrasse dicebat, quasi e nova in veterem domum. Veterisque Academicæ disciplinæ restitutor, quasi tunc postliminio redeuntis, audire volebat. Hæc & quædam alia de Antiocho a Cicerone in iis libris *Academicarum*, qui reliqui sunt, commemorantur, ipsiusque universæ doctrinæ ratio sub Varronis persona in primo libro luculenter exponitur. In *Lucullo* quoque omnia ea Stoica, quæ de veritatis iudicio dicuntur, ex Antiochi sententia sumta sunt: namque quod ad criterium attinet, Stoicus omnino erat. In naturali autem & morali philosophia, etiam quum Platonica placita explicare profiretur, plerumque Stoam sapit: ut, si hic esset locus, ostendere possemus. Quum vero Stoica refert, mire erga illa adficitur, ipsamque adeo Stoam correctionem quamdam, non mutationem, antiquæ Platonis doctrinæ dicit. 2 Namque, ut tradit Sextus, in id maxime incubuit, ut ostenderet, Stoica decreta e Socrate Platoneque petita. Non est ergo, quod de eius explicanda sententia anxii simus: quod enim huius commentationis fuisset, id est, quid de criterio senserit 3 Antiochus

1 In *Lucullo*.2 *Hypotypos.* lib. 1. cap. 33.3 Vide D. Aug. *contra Acad.* lib. 2. cap. 6.

chus in medium adferre, dum Stoica proponēbamus, una est peractum, ut iterum agendum non sit. Ipsius vero placita universa in morum atque in naturæ philosophia, quæ partim Platonica, maiori autem ex parte Stoica sunt, huc explicanda congerere supervacaneum duximus. Præterquam quod immensæ molis est Stoicorum moralis disciplina, & fortasse iusto aliquando volumine a nobis, si Deus adnuat, tractanda.

Illud autem, quod de Antiocho ¹ Cicero scripsit, non discessisse eum a Philone, nec ad Stoicum magistrum aliquem, quales erant tunc Athenis Mnesarchus & Dardanus principes Stoicorum, se contulisse; quod, si Stoica illi placebant, facere debuisset, cum istis Numenii non concordat. ² Φίλωνος δὲ γίνεται ἀκουσῆς ἀντιόχου ἑτέρας ἀρχὰς ἀκαδημίας. Μνησαρχῶ γοῦν τῷ εὐκλεῶς σχολάσας ἐναντία Φίλωνι τῷ καθηγητῇ ἐφρόνησε, μυρία τεξένα προσήνετῇ ἀκαδημία: id est, *Philonis vero auditor fuit Antiochus, qui alii Academicæ initium dedit. Mnesarcho igitur Stoico opera navata, Philoni magistro contraria sensit, innumeraque aliena Academicæ adfixit.* Sed & vide etiam de Antiocho quædam apud divum Augustinum *contra Academicos* lib. 3. cap. 18.

Ipsè ³ Cicero & Philonis & Antiochi scholas frequentavit, Antiochumque amasse & ab illo dialectica didicisse scribit. Verum in philosophicis Philonis potius placita amplexus est, ut ipsius scripta aperte demonstrant, & ⁴ Plutarchus tradidit. Fatetur interim in aliqua ad Atticum epistola Cicero, Antiochia illa decreta vehementer esse πιθανὰ, id est, *probabilia*. Varro autem ille Romanorum doctissimus Antiochum magis probabat, ut & Cicero Varroni ipsi scripsit, & ex iis, quæ ex eiusdem libro *de philosophia* D. Augustinus adfert, mani-

¹ In Lucullo.

² Apud Euseb. *Prep.* lib. 14.

³ In Lucullo.

⁴ In Cicero.

nifeste comperitur. Ecce enim universam Antiochi rationem ex Varronis sententia ab 1 Augustino descriptam. Namque sic ait: *Quomodo Varro in eo libro (quem de philosophia scripsit) enumeratis ac confutatis ceteris omnium philosophorum sectis unam eligat, quam vult esse Academicorum veterum, quos a Platone institutos usque ad Polemonem, qui ab illo quartus eius scholam tenuit, quæ Academia dicta est, habuisse certa dogmata vult videri: & ob hoc distinguit ab Academicis novis, quibus incerta sunt omnia. Quod philosophiæ genus ab Arcesia cepit successore Polemonis; eamque sectam, id est, veterum Academicorum, sicut dubitatione, ita errore omnia carere arbitretur (Varro), longum est per omnia demonstrare, &c.*

Et hæc quidem symbola collata a nobis esto in *Academicarum* M. Tullii quæstionum elucidationem, quæ quidem si ad nos integræ pervenissent, nulla a nobis luce indigerent. Absolverat enim Cicero, ut ipse Attico scribit, Academicam omnem quætionem libris quatuor, *ita accurate* (namque sic ait) *ut nihil posset supra.* In iis, quæ erant contra ἀκαταλόγητον præclare collecta ab Antiocho, Varroni dederat, ad ea ipse respondebat Philonis partes agens. Tertius in sermone erat Atticus. Atque hæc quidem in secunda editione illorum (duas enim fecit) personæ fuerant. In priore alii colloquebantur. Id quare mutaverit, 2 Attico etiam indicat. Is liber *Academicarum ad Varronem*, qui nec integer restat, secundæ editionis primus habetur. *Lucullus* prioris editi nis est, in qua quarti libri locum tenebat, uti ex iis, quæ ex illo producit Nenijs, conficitur. Atque hucusque commentationem hanc deducere decreveramus. Nunc vero quoniam ita omnem fere de criterio historiam absolutum iri existimamus, Cyrenaicorum & Epi-

Gg. cu-

curi de eadem quæstione sententias auctarii nomine adiungere placet.

Aristippus Cyreneus Socratis familiaris, eius factionis caput fuit, quæ ab illo *Cyrenaica* nuncupatur. Hic ipsiusque sectatores criterium veritatis τὰ πρῶτην dixerunt, id est, *interiores adfectiones & permotiones*: de quibus solis, quod sint, liceat pronuntiare; de iis vero, quæ extra sunt, rebus, etsi adfectiones ipsas nobis immittunt, nosque permovent, tamen statuere non posse, præterquam quod ita videantur. Quum enim alio modo eadem res alios atque alios adficiant, nec commune quid sit, quo iudicentur: omnia quidem exteriora esse ἀκαταληπτα, id est, *incomprehensibilia*, interiora, id est, adfectiones comprehendi. Ita quum quis voluptate aut dolore adficiatur, delectari se aut dolere, haud dubie possit adfirmare; sitne illa res, quæ voluptatem conciliavit, suavis, aut, quæ dolorem peperit, molesta, statuere nequeat. Similiter quum albi species dulcisve, aut odori, ceterorumve aliqua sensum ferit, is, qui illa commotione percellitur, albi, dulcis ac odori sensu adfici se adfirmet, licet: id enim verum est & illi compertum. Verum albumne, dulceque & odorum sit id, quod ipsum perculit, ne decernat, quum nec comprehendat. Igitur quum adfectiones & se, & id, a quo efficiuntur, ostendant, de se quidem ipsis non mentiuntur, rerum extra positarum non veraces nuntii sunt. 1 Cicero: *Aliud (iudicium) Cyrenaicorum, qui præter permotiones intimas nihil putant esse iudicii.* Et alia in loco: 2 *Quid Cyrenæi? Videntur minime contemti philosophi. Hi negant esse quidquam, quod percipi possit extrinsecus: ea se sola percipere, quæ tactu intimo sentiant, ut dolorem & voluptatem: neque se, quo quid colore, aut quo sono sit, scire, sed tantum sentire adfici se quodam modo.* Idem etiam de hac Cyrenaicorum sen-

ten-

1 In Lucullo.

2 In Lucullo.

tentia scribit Laertius in *Aristippo* : sed multa Sextus, quem consulas licet. 1 Plutarchus optime illam explicat & a Colotæ calumnia defendit. Εκείνοι δὲ, inquit, τὰ πάθη καὶ τὰς Φαντασίας ἐν αὐτοῖς τιθέετες, ἅκ ὄντο τὴν ἀπὸ τῶν πρῶτων εἶναι διαρκῆ πρὸς τὰς ὑπὲρ τῶν πραγμάτων καταβεβαιοώσεις, ἀλλ' ὡσπερ ἐν πολιορκίᾳ τῶν ἐκτὸς ἀποσάντες εἰς τὰ πάθη κατεκλείσαν αὐτούς, τὸ ΦΑΙΝΕΤΑΙ τιθεμένοι, 2 τὸ δ' ἐστὶ προσωποφαινόμενοι περὶ τῶν ἐκτὸς : id est : Illi vero quum adfectiones & phantasias intra se ipsos posuissent, non existimantur horum testimonia satis idonea ad sententiam de rebus ipsis ferendam ; sed, veluti in obsidione, ab iis, quæ extra [moenia] sunt, recedentes, intra adfectiones se ipsos concluserunt, de iis, quæ extra sunt, VIDETUR dicentes ; EST vero de iis, quæ sunt intra, adfirmantes. Et paullo post : γλυκαινεσθαι γὰρ λέγουσι καὶ πικραινεσθαι καὶ φωτίζεσθαι καὶ σκοτίζεσθαι, τῶν παθῶν τῶν ἐκαστου τὴν ἐνεργεῖαν οἰκίαν ἐν αὐτῷ καὶ ἀπερίσπαστον ἔχοντος. εἰ δὲ γλυκὸ τὸ μέλι, καὶ πικρὸς ὁ θαλλός, καὶ ψυχρὴ ἡ χάλαζα, καὶ θερμὸς ὁ ἄκρατος, καὶ σκοτεινὸς ὁ τ' νυκτὸς ἀὴρ ὑπὸ πολλῶν ἀντιμαρτυρεῖσθαι καὶ θηρίων, καὶ πραγμάτων, καὶ ἀνθρώπων, τῶν μὲν δυσχεραίνοντων 4 τῶν δὲ πραιμένων τὴν θαλλίαν, καὶ ἀποκασμένων ὑπὸ τῆς χαλάζης, καὶ καταψυχόμεναι ὑπὸ οἴνου, καὶ τὸν ἥλιον ἀμβλυαττόντων, καὶ νυκτῶν βλεπόντων. ὁθεν ἐμμένεσσα τοῖς πάθεσιν ἢ δόξα διατηρεῖ τὸ ἀναμάρτητον, ἐκβαίνεσσα δὲ καὶ πολυπραγμονοῦσα τῷ κρίνειν ἢ ἀποφαίνεσθαι περὶ τῶν ἐκτὸς, αὐτὴν τε πολλάκις ταρασσει καὶ μάχεται πρὸς ἑτέρους ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἐναντία πάθη καὶ διαφορὰς Φαντασίας λαμβάνοντας. Id est: Namque dulci gustu & amaro adfici, & lumine & te-

Gg 2

116-

1 Lib advers. disciplin. c. de criterio.

3 Forte ἐνέργειαν.

2 Videtur deesse περὶ τ' ἐκ-

4 τὸ μέλι.

nebris percelli se aiunt, quum videlicet harum adfectionum singulae sua propria i evidentia nullaque re impedita constant. Verum dulce esse mel, & oliuae termitem amarum, & grandinem frigidam, & calidum temetum, & obscurum nocturnum aerem, multorum tam animalium, quam rerum atque hominum testimoniis impugnari ac refelli: quum quidam mel aversentur, quidam oleagineum ramum cupide gustent, alii grandine urantur, refrigerentur vino, in sole caecutiant, noctu videant. Quapropter opinio dum intra adfectiones manet, a lapsu & errore sese tutam conseruat, si vero exeat & curiose rebus, quae extra sunt, se immisceat, illas iudicatura aut de ipsis pronuntiatura, & sese ipsa multoties perturbat, ac a tranquillitate excidit, & cum aliis certamina & contentiones iniit, qui ab iisdem rebus contrarias adfectiones & phantasias accipiunt.

Vides, quae horum fuerit sententia. Quae mihi quidem non probanda, nec ridenda tamen ullo modo videtur, quum & 2 D. Augustinus probasse magis illam, quam reiecisse videatur. At aliarum sectarum professores eo modo aliena dogmata, quibus impugnandis sese accingunt, proferre & interpretari morem habent, ita turpibus coloribus depingere ac repraesentare solent, ut nihil hac ipsa opinione ridendum magis, uti ab illis prolata est, inveniri posse videatur. Quali cachinno a Colote explosa sit, Plutarchus scripsit. 3 Aristocles Peripateticus sic nobis ridendum propinat. „ Consequantur, inquit, hos ii, qui adfectiones solas comprehendi posse dicunt, dixerunt vero hoc quidam ex Cyrene. Hi autem velut ii, qui letargo sunt oppressi, nihil omnino uspiam esse existimabant, nisi quis adsit, qui ipsos feriat aut pungat. Namque si aut urerentur, aut

„ se-

1 vel efficientis.

2 Contra Acad. lib. 3. cap. 11.

3 Apud Euseb. Prepar. lib. 14.

„secarentur, cognoscere se quidpiam pati dicebant. V-
 „trum vero, quo urerentur, ignis, aut quo secarentur,
 „ferrum esset, statuere non posse. Eos autem, qui ista
 „dicunt, roget protinus aliquis: an hoc saltem sciant,
 „pati nempe se ac sentire: namque si nesciant, nec
 „illud possint dicere, solam se adfectionem cognoscere.
 „Si vero sciunt, non solæ adfectiones comprehensibiles
 „fuerint dicendæ: siquidem istud, *Ego uror*, effectum
 „est, non adfectio. Verum enimvero tria hæc simul
 „subsistere est necesse, ipsam adfectionem, & quod il-
 „lam infert, atque id, quod adfectionem excipit ac pa-
 „titur. Is igitur, cui adfectio accidit, illam sentiet uti-
 „que: non etenim se, exempli causa, calefieri cog-
 „noscet; utrum autem ipse, an ipsius vicinus id patia-
 „tur, ignorabit: ac an nunc id contingat, an heri; A-
 „thenisne, an in Aegypto; vivusne uratur, an mortuus;
 „homine ipse, qui uratur, sit, an lapis. Ergo & a quo
 „id patiat, sciet: namque alii alios homines cog-
 „noscunt ac sciunt, vias quoque & urbes, & cibum:
 „artifices etiam sua instrumenta cognoscunt: medici
 „quoque, & ii, qui nauticæ rei sunt periti, futura ad-
 „notant ac prænuntiant: canesque ferarum tramites &
 „vestigia adveniunt. Præterea qui quidpiam patitur,
 „necessario uti accommodatum id suæ naturæ, aut uti
 „incommodum percipit; aut undenam adfirmare pote-
 „rit, voluptasne id sit, an dolor? aut quod illo, dum
 „gustat, aut dum videt, aut dum audit, adficitur? at-
 „que dum gustat lingua, ac videt oculis, & auribus
 „audit? Aut quomodo sciunt, hoc quidem capere oport-
 „tere, fugere illud? Quod si horum nihil sciant, nec
 „appetitione agi, nec conari quidquam poterunt. Eaque
 „ratione neque animantes quidem erunt. Ridiculum enim
 „fuerit, si dicant, hæc quidem illis contingere; quo-
 „modo vero accidant, nescire. Huiusmodi enim nec au-
 „d homines quidem sint, nec an vivant, dicere licebit.
 „Er-

„ Ergo nec an aliquid dicant ac statuunt. Quum his er-
 „ go quis disputationem instituat. Ac mirabitur fortasse
 „ quispiam , si nesciant , utrum in terra sint , an in cæ-
 „ lo. Verum multo magis mirandum est , nescire illos,
 „ tribusne quatuor plura sint , quotque sint unum &
 „ duo : idque quum philosophari profiteantur. Nec enim
 „ hi dicere possunt , quot in manibus digitos habeant ,
 „ aut numquid ipsorum quilibet unus sit , an plures :
 „ ut nec proprium nomen noverint , nec patriam , nec
 „ Aristippum. Igitur nec quos ament aut oderint , quæ-
 „ que cupiant. Quod si rideant , aut fleant , dicere non
 „ poterunt , illud esse ridiculum , alterum molestum. Per-
 „ spicuum igitur est etiam nec quid modo dicamus ab
 „ ipsis intelligi : huiusmodi igitur nihil a culicibus mus-
 „ cisque differant oportet. Quin potius etiam ista , quæ
 „ naturæ suæ conveniunt , agnoscunt. Ac ad eos , qui isto
 „ modo adfecti sunt , etsi multa dici possent , hæc ta-
 „ men sufficiunt. “ Hæc Aristocles ex versione nostra :
 nam Græca adscribere piguit. Quæ ideo exscripsimus , ut
 exemplo sint , quam non sint antiquorum philosopho-
 rum dogmata ex adversariorum dictis æstimanda. Atque
 ego quidem quum illustrium quondam virorum absurda
 quædam decreta , & præter communem omnium homi-
 num sensum narrari & exsibilari audio , adduci non pos-
 sum , ut credam , fideliter , & , uti ab illis sentiabantur &
 docebantur , relata & interpretata : qui enim ego nul-
 lius ingenii homo illorum absurditatem evestigio pervi-
 deam , illi multo ingenio meditata ridicula tandem pro-
 tulerint ? Sed Thucydidaem illud verissimum semper
 comperias : ἰ Πολύ τε διαφέρειν οὐ δεῖ νομίζειν ἄνθρωπον
 ἄνθρωπον. Id est : *Multum quid hominem homini præ-*
stare existimare non oportet. Et : Νομίζειν δὲ τὰς διανοίας
 τῶν πέλας παραπλησίως εἶναι : id est : *Existimare o-*
por-

portet, quæ nos cogitamus, aliis etiam in mentem venire.

Epicurum quidam nullius auditorem fuisse, sed antiquorum librorum lectione profecisse scripserunt: alii Xenocratem & Nausiphanem magistros illi tribuunt. Hic, licet rationalem omnem philosophiæ partem contemserit, noxiamque potius esse putaverit, quæstionem de criterio non intactam reliquit, sed de illo inter naturalia egit. Statuit vero: *Veritatis iudicia sensus & notitias sive prolepses & adfectiones esse*, id est, ut 1 Laertius scribit, κριτήρια τῆς ἀληθείας εἶναι τὰς αἰσθήσεις, καὶ προλήψεις καὶ τὰ πάθη. 2 Cicero: *Aliud (iudicium) Epicuri, qui omne iudicium in sensibus, & in rerum notitiis, & in voluptate constituit*. Omnes enim sensus veros esse aiebat, omniaque visa: si aliqua falsa sint, aut esse possint, nullum iudicium relinqui. Huic rei sic Epicurus ipse apud Laertium fidem facere studet: Πᾶσα γὰρ (Φησὶν) αἰσθήσις, ἀλογός ἐστι, ἢ μνήμης εὐδεμῆος δεκτικὴ. οὔτε γὰρ ὑφ' αὐτῆς κινεῖται, οὔθ' ὑφ' ἑτέρου κινεῖται, ἀδυνατεῖ τι προδεῖναι ἢ ἀφελεῖν. Sentiant enim, aut non sentiant sensus necessarium esse. Ac siquidem sentiunt, fallere minime possunt, quum ratione omni careant, nec addere quidquam aut detrahere ii, quas exceperint, phantasiis, sciant: quare fideliter illas repræsentare. Atque quum nullam præteritarum phantasiarum ipsi apud se sensus memoriam conservent (namque & hac etiam facultate destituuntur) non valent phantasias permutare, aliamque pro alia offerre. Immoti igitur constant sensus, nec ab alio, ut detrahant quid, aut addant, moveri possunt. Idem confirmare tendit: Οὐδὲ ἐστὶ τὸ δυνάμενον αὐτὰς διελέγξαι, οὔτε γὰρ ὁμογενὲς αἰσθήσις τὴν ὁμογενῆ, διὰ τὴν ἰσοθευεῖαν, οὔθ' ἡ ἀνομοιογενὴς τὴν ἀνομοιογενῆ: οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν εἰσὶ κριτικαί: οὔτε μὲν λόγος. πᾶς γὰρ λόγος ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἤρτηται: ουθ'.

1 In Lucillo.

2 In Epicuro.

ἢ τὸ τὰ
 ἐπαιθήματα δὲ ὑφ' ἑαυτῶν πισυῖται τὴν τῶν αἰσθησῶν ἀλή-
 θειαν. ὑφ' ἑαυτῶν δὲ τὸ, τε ὄραν ἡμᾶς καὶ ἀκοῦεν ὡς περ τὸ
 ἀλλεῖν. *Etiam, inquit, si mentiri sensus atque fallere
 nos possent, non est quo illos arguamus ac falsi convin-
 camus. Neque enim eiusdem generis sensum eiusdem gene-
 ris alio iudicare est. Aequalem enim vim habent, & eam-
 dem merentur fidem: nec qui diversi est generi, eum, qui
 diversi a se generis sensus est, examinare valet: quum
 diversæ rei quilibet sensus sit iudex: non enim odorem
 iudicabit visus, neque ratio: omnis enim ratio ex phan-
 tasiis pendet. Nec phantasia una aliam convincet: æ-
 que enim omnibus attendimus. Confirmatur etiam sensuum
 veritas & fides ex eo, quod ipsorum adfectiones mani-
 feste sint atque subsistant. Sicut enim nō potest ipsum
 dolere esse, & non esse id, quod dolorem infert, sed ne-
 cessario ambo simul sunt; ita quum videre nos & au-
 dire perspicuum sit, erit etiam & id, quod videtur, &
 quod auditur.*

Sunt igitur Epicuro omnes sensus veri, & omnes
 phantasiæ veræ, opiniones non item: aliæ falsæ: ait e-
 nim, unicuique phantasiæ adiungi statim, eamque eve-
 stigio consequi opinionem, quam δόξαν & ὑπόληψιν
 vocant, qua videlicet visum ipsum ab illa re immis-
 sum apud nos statuimus: opinionem ergo hanc atque
 existimationem esse eam, quæ fallatur, quam quum ab
 evidentiā ac illata vera phantasia distinguere nesciamus,
 ipsius errorem phantasiæ tribuere. ¹ Quare sapientis es-
 se, opinionem a perspicuitate seiungere, nec illa in-
 ter se confundere; si confundantur, non habituros nos
 quo iudicemus: sic enim ipse in 2 Κυρίαις δόξαις
 scripsit. Eo enim rem demittebat Epicurus: *Si unus*

¹ Cicero in Lucullo.

² Id est: præcipuus vel maxime ratio sententiæ.

sensus semel in vita mentitus sit , nulli umquam esse credendum. Namque sic scriptum est apud Ciceronem, cui ipsa Epicuri de hac re apud Laertium verba , & plus uno loco Plutarchus & Sextus adstipulantur. 1 Aristocles etiam timuisse Epicurum ait , ne , si sensus aliquos falsos diceret , criterio regulaque omni destitueretur. 2 Tertullianus, *Epicuræi*, inquit, *constantius* [quam Stoici] *parém omnibus* [sensibus] *atque perpetuam defendunt veritatem , sed alia via. Non enim sensum mentiri , sed opinionem : sensum enim pati , non opinari : animam enim opinari. Absciderunt & opinionem a sensu , & sensum ab anima.*

Quum autem visa furentium & somniantium Epicuræis obiiciuntur ; quum , qua ratione simul parva & magna , rotunda & quadrata turris aliqua sit , si ex intervallo conspiciatur , & si quis prope eam conspecturus accedat ; qua etiam ratione una res aliis calida , frigida aliis videatur , ut si visa omnia vera futura sint , res eadem & calida & frigida simul dicenda veniat , rogantur : universam illam suam de natura disciplinam docere nos atque persuadere opus habent , idque adeo satagunt. Per infinitum , inquit , vacuum innumera *corpuseula* (*ἀτόμους* vocant) diversis prædita facultatibus , ut frigida quædam , alia calida sint , perambulare. Hæc alia aliis incurrentia atque impacta densari & coalescere , illorum compages corpora ipsa esse , quæ *σερέμνια* , id est , *solida* , dici volunt. Ex corporibus ac rebus omnibus tenuiora alia atque leviora corpora , quæ rerum ipsarum imagines sint , effluere atque hac illac pervagari : *εἶδωλα* hæc vocant , id est , *spectra* & *effigies* , sive , ut Lucretius , *effigies* sive *species*. Namque & has corporeas ab ipsis inductas , Gaenus scripsit. Odores etiam saporisque & voces e rebus deferri , quæ omnia sen-

Hh

stium

1 Apud Euseb. *Præp.* lib. 14.   2 Libro de anima cap. 17.

suum instrumenta feriant & sensus efficiant, id est, sentiantur. Igitur idola hæc per varia loca delata tenuiora minoraque fieri, deterique & evanescere tandem, ac vario etiam modo inter se misceri & permutari. Quæ & a furentibus & a somniantibus intra corpus irruptione cernantur: errare ergo illos, non sensu: namque vere eiusmodi visis adficiuntur: sed opinione, dum credunt, a solidis, quæ adsint, corporibus spectra illa sibi offerri. Atque hoc quidem, ut & physica Epicuri universa, Democriti est, quem 1 Cicero dicit scripsisse, si nunc, aut si etiam dormientes aliquid animo videre videamur, imagines extrinsecus in animos nostros per corpus irrumperere. Laertius ex Epicuri sententia: *Τά τε τῶν μαυομενων Φαντάσματα, και κατ' ὄναρ ἀληθῆ. κινεῖ γάρ: τὸ δὲ μὴ ὄν ἔ κινεῖ: id est, furentiumque & somniantium visa vera esse, movent enim. Quod vero non est, non movet.* 2 Plutarchus de Epicuræis: *Και τίνα γὰρ ἔκ ὄψιν ἢ φύσιν ἐκφυλον εἰς τὸ αὐτὸ συνε νεγκαντες ἐκ τῶν ἐνυπνίων ἢ τῶν παρακεπῶν; οὐδὲν εἶναι Φασι παρίραμα τούτων, οὐδὲ ψεύδος οὐδὲ ἀσύστατον: ἀλλὰ Φαντασίας ἀληθεῖς ἀπάσας και σῶματα ἢ μορφάς ἐκ τοῦ περιεχεντος ἀφικνουμενας.* Id est: *Quam vero speciem aut naturam monstrosam atque peregrinam non una compingunt, ex insomniis & delitiis eas desumentes? quorum nihil vanam visionem, aut falsum, aut inconueniens, &, quod esse non possit, dicunt; sed veras phantasias & corpora & formas, quæ ex circumfuso aere nobis immittantur.*

3 Similiter & de procul visa turri, quæ parva & rotunda, cum magna & quadrata sit, videatur, respondent. Ita videlicet deformatam turris effigiem ad nos pervenire, vereque illa, quam animo offert, specie sensum percelli, nec mentiri. Quod si quis ipsam solidam tur-

1 In Lucullo.
2 Contra Coloten.

3 Plutarchus contra Coloten. Sextus advers. discip. cap. de criteriis.

turrim eiusdem formæ cum longo itinere defesso atque languido, & iam iam evanescente spectro suo esse existimet, opinione, non sensu decipiatur. Namque & validam quis vocem e longinquo ad se delatam, si, uti sensu percipit, exilem putet, ipse, non sensus, aberret. Namque sensus uti ad se delata est, illam exceperit, & fideliter repræsentavit. Atque hac eadem responsione in solis astrorumque magnitudine Epicurus uti potuit, nec risum sui mathematicis & philosophis omnibus facere. Tamen, præterquam quod a compluribus cum Cicerone est traditum, ipsius Epicuri verba ex epistola ad Pythoclen, & ex undecimo de natura a Diogene Laertio Epicuræo relata interpretationem non admittunt. Diserte enim adfirmat, tanta esse astra omnia, quanta videantur, aut maiora paullo. Adiicitque ridiculam rationem, non amissam illis intervallo magnitudinem, quandoquidem nec colorem. Verum sententia hæc innumeris perspicuitatis evidentissimis testimoniis convicta damnatur, & exhibita exploditur a 1 Cleomede Stoico: Stoicus enim is est, ut apparet.

Causam vero, cur eadem aliis frigida, aliis calida sentiantur, hanc illos adsignare solitos 2 Plutarchus refert. Singula diversis ac contrariis qualitatibus constare, multaque ac sibi pugnantis in unaquaque re commixta & colligata teneri. Hominum quoque sensus varia ratione temperatos, vario etiam modo ad res accommodari atque applicari, ita ut quum alius eandem rem tangat, aut quovis sensu apprehendat, non eandem illius, quas alius, partes attingat. Sed prout sensus ad rem temperaturæ habet, ita alias & alias eiusdem rei partes & facultates tangat & excipiat: veluti si ex fonte aliquo, in quo multorum generum res permixtæ conti-

Hh 2

nean-

1 Lib. 2. circularis contemplationis
sublimium.

2 Contra Colorem.

neantur, accedens alius aliud hauriat. Non esse igitur quod quis aliorum sensus damnet, aut mendaces dicat, quod non eo, quo ipse, modo ab eadem re adficiantur, quum omnes omnium sensus veraces sint, nec mentiri possint. 1 Sic vinum alios quidem calidum, alios frigidum experiri, neutros sensu decipi.

Esse ergo omnia visa vera καὶ δῆλα καὶ ἐναργῆ, id est, & certa & perspicua; opiniones sive sententias nostras, quæ ex evidentibus ipsis ortum habeant, sensusque statim consequantur, non omnes veras esse: sed alias veras, alias falsas. Solere enim nos aliquando sensui, qui nihil aliud, quam id, quod sentit, denuntiat, opinione & arbitrio nostro detrahere quid aut addere, ita ut decipiamur. Sunt igitur veræ sententiæ, quibus ipsa rei & sensus evidentia testimonium reddit, nec refragatur, id est, uti 2 Epicurus ipse aiebat, ἀν ἐπιμαρτυρήται ἢ μὴ ἀντιμαρτυρήται ἀληθῆ εἶναι. Falsæ autem, quæ evidentiae testimonio non confirmantur, vel adversus quas evidentia testimonium dixerit, ἐν δὲ μὴ ἐπιμαρτυρήται ἢ ἀντιμαρτυρήται ψευδῆ τυγχάνειν. Exempli causa: cernit quis procul hominem ad se venientem, & Socratem putat. Si is, postquam accesserit, Socrates ex evidentiae testimonio esse comperitur, ablato intervallo, quod impediēbat, quo minus illius spectrum plane integrum exciperetur, opinio vera fuerat; sin contra, falsa. Quare ad opinionum explorationem & probationem expectare iubent Epicuræi evidentiam: ut de turri procul visa nihil statuere, sed, uti dicebant προσμείναι ἢ ἐγγὺς γενέσθαι τῷ πύργῳ, ἢ μαθεῖν ὁποῖος ἐγγὺς φαίνεται. Id est: *Expectare accedereque ad turrim, & cognoscere qualis ei, qui prope sit, appareat.* Hæc expectatio, sive, expectatione facta, exploratio peculiari vocabulo τὸ πρόσμενον Epicuræis dicebatur.

Pro-

1 Plutarchus *Sympos.* lib. 3. cap. 5   2 Apud Laertium.

1 *Prolepses* etiam perspicuæ & certæ sunt, nec de illis dubitari solet. Sunt enim prolepses sive notitiæ, anticipatæ quædam rerum notiones, quæ verbis significantur; & veluti veræ certæque de unaquaque re opiniones ac universales cognitiones mente repositæ, memoriæque rerum sensibus perceptarum. Sensuum enim comprehensio præcedit, ut puta rei visæ, ut hominis & equi & bovis aliquando conspèctorum. Tum formæ ipsæ ac typi rerum apud mentem adnotati & conditi servantur, quos rebus dein in posterum visis accommodamus. Non enim de re, quæ apparet, quæreremus, equusne sit, an bos, nisi equi bovisque typum mente teneremus una cum vocibus, quibus hæc significantur. Principio enim res ipsa sensibus capitur, tum eius nomen ediscitur. Quod etiam evidens & extra controversiam est. Non enim controvertitur de bove viso, sitne eius Latinum nomen *bos*. Videor hæc facile explicare, si dicam, Epicurum, dum sensus certos dicit, de re indicata, ac quasi de subiecto dubium non esse, dicere. Quum autem prolepses certas appellat, de prædicato etiam non dubitari, adfirmare, sed de opinione, id est, de connexo sive propositione. 2 Clemens Alexandrinus de Epicuro: Πρόληψιν δὲ ἀποδίδωσιν ἐπιβολὴν ἐπὶ τι ἐναργές, ἢ ἐπὶ τὴν ἐναργῆ τῶν πραγμάτων ἐπίνοιαν: μὴ δύνασθαι δὲ μηδένα μήτε ζητῆσαι μήτε ἀπορῆσαι μήτε μὴν διῆσσαι ἀλλ' οὐδ' ἐλεγεῖν χωρὶς πρόληψεως. Id est: *Prolepsin vero definit adnotationem sive animadversionem [ad verbum adiectionem] animi de evidenti aliquo, & de evidenti rei notione: non posse autem quemquam neque quærere, nec dubitare, nec opinare quidem, ac neque arguere, sive convincere sine prolepsi.*

Adfectiones autem [id est, τὰ πάθη] (namque & hæc criteria censi ab Epicuro adnotabamus) duo ipsi sunt,

sunt, *voluptas* & *dolor*, quæ animantibus obveniant. Voluptas quidem uti naturæ accommodatum, dolor vero ut incommodum & a natura alienum. Horum igitur duorum ductu, quæ capere oporteat, & quæ declinare expediat, iudicare Epicurus iussit. Nam quæ voluptatem adferunt, eligenda, quæ dolorem, fugienda esse. Tria igitur hæc, sensus, prolepses & adlectiones perspicua esse aiebat, nec de illis dubitare oportere, sed duobus uti ad ea, quæ perspicua non sint, pervestiganda: omnes enim, quæ in animo sint, opiniones atque sententias ex evidentia ortum habuisse. Sic ipsi Epicuræi ex motu evidentia comperire sibi videntur vacuum esse, quod evidens non est: si enim omnia corporibus plena essent, nullum corpus moveretur. Hæc de Epicuri iudicio. Verum accessio adhuc alia reliqua est. Scribit enim I Laertius, qui mihi haud antiquus scriptor videtur, non multo ante suam ætatem tempore exortam novam quamdam philosophorum sectam Potamone quodam Alexandrino auctore, quæ *ἐλεγκτική*, id est, *selectrix*, fuerit nuncupata. Hic enim Potamo nullum se novum decretum statuere velle profitebatur, sed inter antiqua veterum philosophorum placita, quæ satis multa iam essent, optima quæque tenenda seligere. Hunc igitur in libro, cui *στοιχείωσις*, id est, *elementarem traditionem*, nomen fecerit, scripsisse Laertius refert: criterium, quod iudicet, esse τὸ ἡγεμονικόν, id est, *principem in animo partem*. Quo autem hoc in iudicando utatur, τὴν ἀκριβεστάτην φαντασίαν, id est, *exactissimum & maxime examinatum visum*. Sunt ergo, ut videtur, philosophi dogmatici, non Sceptici. Selecta enim illa dogmata approbant, & comprehensa, non probabilia solum, putant. Differunt etiam ab Academicis, quod isti semel a Potamone selecta decreta tenuisse omnes videantur. Academicis,

qui-

† Eclectici ad finem proœmii lib. 1.

quisque sibi eligebant aut inveniebant, quæ placerent, nec quæ Carneadi, omnibus deinceps probabilia videbantur.

Hæ fere sunt omnium post Socratem philosophorum de veritatis iudicio, quod unum ex duobus in philosophia maximus esse ¹ Cicero scribit, sententiæ. Atque hæc nunc nos pro temporis angustia, librorumque, non quantam optarem, copia præstare potuimus. Plura quidem daturi, si Sexti auctoritate uti plerumque non temperassemus. Quod minime factum oportuisset (is enim multus maximusque in hac quæstione est) si Græcum Sexti librum, quem nondum editum scimus, nacti essemus. Latinorum vero interpretum fidei non multum fidebamus, iis maxime in libris, qui adversus disciplinarum professores sunt: quum præcipue historia hæc magnam verborum Græcorum, quibus quæque scripta sunt, rationem esset habitura. Plurimum enim in huiusmodi hoc refert, quum quæque philosophorum secta propriis a se confectis verbis utatur. Ego quidem diligentiam meam desiderari nolim, quamquam illorum reprehensionem feram, qui multum me operæ studii-que in exigui momenti rebus posuisse dicent. Sint sine illis hæc nullo in pretio, scimus quam non multis operam navemus ac probemus: iis volumus potius placere, quam plurimis. Verum itane parvi est, etiamsi quæstio resque ipsa vilipendenda iudicetur, antiquorum ac gravissimorum Ciceronis, Plutarchi, Galeni, D. Augustini, aliorumque complurium libros quum legas, intelligere? At multa apud illos, nisi hæc de non percipiendo percipias, impercepta te fugiant necesse est, quæ si scire non magnum, at certe non ingratum. Quum præcipue nos, dum his vacarem, nulli aut publico aut privato negotio defuerimus; iique simus, qui præ
in-

¹ In Lucullo.

ingenii nostri tenuitate , cuius conscii sumus , vel minimis his inepti nobis videamur , tantum abest , ut maiora docere alios aggrediamur.

Verum enimvero illud interim his admonemur , Græcos humanumque ingenium omne sapientiam quærere , sibi & aliis promittere , quam tamen nec invenire nec præstare umquam posse. Qui igitur vera sapientia indigere se necum sentiet , postulet , non ab huiusmodi philosophia ; sed a Deo , qui dat omnibus adfluenter , & non improperat. Quod si quis videtur sapiens : Abscondit enim Deus veram sapientiam a falsæ sapientiæ amatoribus , revelat vero parvulis. Ipsi soli sapienti per IESVM CHRISTVM gloria. Amen.

FINIS.

SYN-

S Y N T R A
ALOISIAE SYGAEAE TOLETANAE,
ALIAQVE EIVSDEM AC NONNVLLORVM
PRAETEREA VIRORVM AD EAMDEM

EPIGRAMMATA:

Q V I B V S A C C E S I T

PAVLLI III. P. M.

EPISTOLA DE SINGVLARI EIVS DOCTRINA
AC INGENII PRAESTANTIA.

TVMVLVS EIVSDEM

AB ANDREA RESENDIO ET CLAVDIO MONSELLO
CONCINNATVS.

PARISIIS .

EX TYPOGRAPHIA DIONYSII A PRATO VIA AMYGDALINA
AD VERITATIS INSIGNE. M. D. LXVI.

EDITIO II.

ACADEMIA
SYNTROPHICA

INSTITUTIONE SYNTROPHICA

ALIAQUE RIVIS AD RIVIS

TRAVERTINA VIRORUM AD RIVIS

EPICRAMMA

CVLIVS ACCESIT

PAVILLI III. F. M.

EPICRAMMA DE SYNTROPHICA RIVIS

AD INGENIUM RIVIS

TRAVERTINA RIVIS

AD RIVIS RIVIS ET RIVIS RIVIS

CONGRUENTIA

PARISIIS

EX TYPOGRAPHIA RIVIS ET RIVIS RIVIS

AD RIVIS RIVIS M. D. RIVIS

EDITIO II.

ILLVSTRISSIMO AC DOCTISSIMO VIRO

D. IOANNI NICOTIO

LIBELLORVM SVPPPLICVM IN REGIA CHRISTIANISSIMI
GALLORVM REGIS MAGISTRO, EIVSQVE APVD
REGEM LVSITANIAE LEGATO,

IACOBVS SYGAEVS

S. P. D.

Veni ad te nudius tertius, extremum vale tibi dicturus, & in manum porrecturus ALOISIAE SYGAEAE meæ *Syntram*, aliaque eius *Epi-grammata* nonnulla. Rogavi puerum, ut me adesse tibi significaret. Excusavit te ad regem Christianissimum litteras tabellario parantem. Sedeo. At tandem veritus, ne expeditissima negotia tua, quum tu me scires adesse, urgerem, abii: male equidem mihi ipsi comprecatus, quod a tantopere exoptato tuo complexu hora me importuna arcuisset. Nunc vero, ne navim iam iam conscendere paranti importunior etiam veniam, id hisce litteris absens ago, quod coram haud potui. En tibi ergo SYGAEAE nostræ animulæ libellum. Peto autem abs te, vir illustrissime, ut, quod mihi es pollicitus, navigationis & sentinæ tædia libelli lectione, si dignus videbitur, levare velis: mox vero, ubi salvus, ut spero & precor, in Galliam appuleris, excudendum cures. Vale felicissime. Dat. Olyssipone VI. Non. Octobr. anno salutis M. D. LXI.

IOANNES NICOTIVS

LIBELLORVM SVPPPLICVM IN REG. MAG.

IACOBO SYGÆO TOLETANO

SAL.

Cum tibi, mi Sygæ, ALOISIAE tuæ carmen:
 quo equidem sum in ipsa navigatione adeo de-
 lectatus, ut tædii nausæque levationem eius Ma-
 nibus, tibi que debeam. Nunc ad te redit ornatum
 Cl. Monselli peritissimi viri commendatione. Tu
 cura, ut infans MARIA, quid iudicii de eius a-
 lumna in Gallia factum fuerit, id vero intelligat.
 ALOISIA, Sygæ, ex te denuo nascitur: immo ve-
 ro prorsus numquam interiit. Vivet autem sæculis
 innumerabilibus hoc pulcherrimarum artium, quas
 illa studiosissime coluit, adiumento: ac tamquam
 fax nunc magis accensa non Hispanas modo femi-
 nas, sed ceteras quasvis etiam incredibili littera-
 rum amore inflammabit. Vale. Dat. Lutetiæ Pari-
 siorum Kal. Iunii. M. D. LXVI.

CLAV-

CLAVDII MONSELLI CASTROVILLANENSIS

AD IOANNEM NICOTIVM

LIBELLORVM SVPPPLICVM IN REGIA MAGISTRVM,

ERVDITIONE AC VIRTVTE ORNATISSIMVM,

DE ALOISIAE SYGAEAE TOLETANAE

S Y N T R A

E P I G R A M M A.

Visitaniacæ perlegi comta LOISAE
Carmina, mirandæ dexteritatis opus.
 Quum legerem, mecum dicebam saepe stupescens:
 Certè Calliopes ista camoena deæ est.
 Femina num potuit nostris hæc pangere sæclis,
 Barbara Romano tam bene culta sono?
 Forsitan hanc auris superis adflavit Apollo,
 Tecta micans *Syntra* dum super alta cubat:
 Atque ut Parnassi rupem celebraverat olim,
 Syntraeum sic vult nunc celebrare iugum.
 Vin' me, splendide vir, quod sentio dicere? lumen
 A Phoëbo veniens debet habere liber.

IN

IN ALOISIAE SYGAEAE

SYNTRAM

GEORGIUS COELIVS.

Felix, quæ medias licet edita *Syntra* sub auras
 Altius ingenio crevit ad astra tuo.
 Illius excelsas miramur ad æthera rupes,
 Sed magis hæc numeris fulget in orbe tuis.
 Naturam ingenti cumulasti munere laudum
 SYGAEA: ambiguum est, gloria maior utri.
 Illa potens rerum scopulos eduxit Olympo:
 Tu celebrem late cuncta per ora facis.
 Græcia mellifluam mirari desine Sappho,
 Et Lusitanam suscipe Calliopen.

G A S P A R B A R R E R I V S

I N E A M D E M.

S*Yntraeos* quicumque cupis invisere colles,
 Muscosos fontes, umbriferumque nemus:
 Et varios cantus volucrum, vernantia prata,
 Lustra, lacus, rupes, flumina & Oceanum.
 Ardua nil opus est superare cacumina montis,
 Quamvis Hesperidum sis habiturus opes.
 Carmina facundæ hæc tantum divina LOISAE
 Iam lege: nihil superest amplius ut cupias.

D. LOISIAE SYGAEAE.

T O L E T A N A E

S Y N T R A.

EST locus, occiduas ubi sol æstivus ad oras
 Inclinat radios, nocte premente diem:
 Oceanumque petit, curruque invehit eburno,
 Iam cursu lassos æquore tingit equos.
 Vallis ubi inclusa, scopulis ad sidera ductis,
 Deflectit clivos: murmurat intus aqua.
 Obiicit Oceano molem, ternæque minantur
 Excelsæ rupes tangere tecta poli.
 Et nisi condensî cingant fastigia nimbi,
 His cælum credas sistere verticibus.
 Rupibus his Fauni, sunt hic quoque lustra ferarum,
 Venator matres figat ubi & catulos.
 Inferne viridi densantur robora fronde:
 Silvano & Satyris efficit umbra domos.
 Populus hic, corylique decus, fagusque pirusque,
 Et cerasus, prunus, castanæque nuces,
 Et plantæ innumeræ mortalibus esca beatis,
 Quæ sunt divorum munera cælicolum.
 Flava Ceres dextra mortales vertere terram,
 Et serere, & messes condere, sponte docet.
 Pan læva, Arcæum mundus qua surgit ad axem,
 Pascere dat passim gramina læta gregi.
 Citrea mala rubent, vallis qua tendit ad imum,
 Qualia fert rutilans hortulus Hesperidum:
 Et lauri frondes, victorum præmia quondam,
 Quæque poetarum texere sarta solent:
 Et myrtus Veneri sacra crispatur in umbra:
 Cuncta placent fructu, floribus ac redolent.

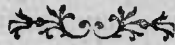
Hic

Hic philomela canit , turtur gemit atque columba :
 Nidificant volucres , quotquot ad astra volant ,
 Silva avium cantu resonat , florentia subtus
 Prata rosas pariunt , liliaque & violas ,
 Fragrantemque thymon , mentam , roremque marinum ,
 Narcyssum & neptam , basylicumque sacrum :
 Atque alios flores , ramos herbasque virentes ,
 Terra creat pinguis vallibus ac nemore :
 Queis passim Dryades capiti cinxere corollas ,
 Et Fauni & Nymphæ cornigerique dei.
 Ast ubi præcipitans leni fluit unda susurro
 Per vallem umbrosam rupibus aeriis :
 Stagna replet , pulchræ mersant ubi corpora Nymphæ ,
 Aurora aut splendet , seu tegit umbra polum.
 Regia celsa lacu supereminet , unde comantem
 Prospektat silvam candida virginitas.
 Hinc ego prospiciens , oculis dum singula lustro ,
 Naturæ admirans munera , delitias ,
 Liquerat Auroram Cephalus , vultuque rubenti
 Illa aperit terras , pandit & illa polum :
 Emersit stagnis subito pulcherrima Nympha
 Tunc forina referens , corpore , voce deam.
 Suspicit , adloquiturque ultro me hac voce sedentem
 Vocibus his : Salve grata puella deis.
 Quid tecum , SYGAEA , putas ? Tu principis almæ
 Arcibus his spectans noscere fata cupis ?
 Tunc ego : Si superi firmarent numine quantum
 Exoptem , dominam tollere ad astra velim.
 O quæ cæsarie , vultuque , oculisque , sinuque ,
 Et certe incessu diva videre mihi !
 Nympha loci custos , vitreo quæ gurgite lymphas
 Concipis , & divum pandere fata potes :
 Tu mihi fatorum seriem , quæ regia virgo
 Regna manet , resera , quosve manet thalamos.
 Illa libens roseo (dum sic loquor) intonat ore :
 Quod ,

Quod , virgo , rogitas , accipe , nec dubita.
 Neptunus genitor nuper me ad summa tonantis
 Atria perduxit concelebrata deis.
 Constiterant cuncti vescentes nectare , nec non
 Ambrosia : at postquam mensa remota fuit ,
 Digna petunt divi regali in principe dona ,
 Imperio ut superet , quas superat meritis.
 Docta Minerva aderat , cantusque inventor Apollo ,
 Nec non Calliope , pignora cara Iovis.
 Quos coluit virgo , quorumque exercuit artes ,
 Illi gratantes munera pulchra petunt.
 Iuppiter adridens vultu , quo sidera lustrat ,
 Respondet divis , qui petiere simul :
 Gaudete , o superi : perstare immota potentis
 Principis augustæ maxima fata volo.
 Nec , licet adspiciat quasdam nunc carpere regna ,
 Desperet : capient mox sua fata locum.
 Non nisi per magnos vincuntur magna labores :
 Nec tulit ignavos regia celsa deos.
 Quosque aliæ sponso captent , visuntur ubique :
 Quem sibi fata parant , non nisi summa tenet.
 Hæc reget imperium felix , quum nupserit , orbis :
 Pacatus dominæ cedet uterque polus.
 Vade ergo , & timidæ referas , quæ diximus , ore
 Fatidico , ut lætos exigit illa dies.
 Nec sis sollicita , aut metuas prædicere fata :
 Succedent votis ordine cuncta tuis.
 Augurii , repeto , tempus mihi , Nympha , recense.
 Recte , inquit , rogitas : tempora nosse opus est.
 Nam pater omnipotens , epulis de more solutis ,
 Fatorum superis tempora certa dedit.
 Ante polum quam sol circum volvatur utrumque ,
 Sæpius a cancro versus ad Aegoceron ,
 Quæ cecini , venient : voti reâ maxima princeps
 Ante aram supplex tunc pia thura feret.

264 D. LOISIAE SYGAEAE

Dixerat, & liquidas resilit dea rursus in undas,
Præcipiti & saltu gurgite mersa latet.
Ast ego, quæ infantis caussa dubitare solebam
Antea, tunc rediens omine certa fui.
Mercurium, credo, Nymphæ sub imagine Olympo
Demissum, ut dominæ sic mihi fata canat.
Nunc supplex tendo iunctas ad sidera palmas
Pro tali augurio; nec mihi cassa fides.
Hæc ego quum cernam compleri in principe vates,
Spero cælicolas inter habere locum.

L O I S I A E S Y G A E A E

E P I G R A M M A

I N H I E R O N Y M I B R I T O N I I

E L E G I A M D E M O R T E A V G V S T A E .

DVM casum Augustæ defles, dum funera narras,
BRITONI, & dominam carmine ad astra refers,
Lusitanorum celebras & stemmata regum,
E quorum antiquo sanguine nata micat.
Efficis, æternum ut vivat tam clara propago,
Reddita nunc longe clarior arte tua.
An non sat fuerat Phoebeo numine vatem
Scribere Martigenæ Punica facta viri?
Quin facis Augustam plectro conscendere Olympum,
Gloria non dispar cuius in orbe manet.

EIVS-

EIVSDEM

AD EVMDEM BRITONIVM

DE EADEM ELEGIA.

Unter calicolas miris iam terra polusque
 Augustam signis versari ostenderat olim.
 Nam sol auricomus tetrum vestire colorem
 Coeperat, & terris lumen perdulce negabat.
 Tum sparsa in crines, mundoque invisâ repente
 Adfulsit cælo minitantis stella comoetæ.
 Cynthia, quæ noctis per amica silentia fulget,
 Quadruplici radio Christi vexilla figurat,
 Qua luce ad superos migravit Cæsaris uxor.
 At tua Musa potest, quæ toto personat orbe,
 BRITONI, Augustam numeris extollere ad astra:
 Et superis faciet divis & Cæsare dignam.

IN AQVILAM, CVI TORQVEM AVREVM

MARIA INFANS PARABAT

LOISIAE SYGAEAE

EPIGRAMMA.

Desine, diva, precor, mirari desine: quid me
 Cælitus huc missam mæsta redire vetas?
 Quid volucris tentas innectere vincula collo?
 In plumis aquilæ forsân olor venio.

DILECTAE IN CHRISTO FILIAE
 ALOISIAE SYGAEAE
 MVLIERI TOLETANAE
 PAVLLVS PP. III.

Dilecta in Christo filia , salutem. Delectati valde sumus in domino ex tuis litteris , quas ad nos Latine , Græce , Hebraice , Syriace atque Arabice scriptas dedisti : quumque admirati fuimus tam multiplicem ingenii fructum in femina , cui præsertim honestas & pii mores , sicut relatam nobis est , accedant , tum Deo omnipotenti gratias egimus , qui tale donum multiplicis linguarum scientiæ , in viris quoque rarum , nedum in feminis , tibi concesserit. Ei tu quoque debes iugiter gratias agere , ornareque eius donum honestate , pietate , & aliis virtutibus , ut facis. Nos quidem , si qua in re acciderit , libenter ob Deum & virtutes tuas votis tuis honestis gratificabimur. Datum Romæ die VI. Ianuarii M. D. XLVII. Pont. nostri anno XIII.

LVDOVICAÆ SYGAEAE

TVMVLVS

L. ANDREA RESENDIO AVCTORE.

O Ccubuit SYGAEA decus telluris Iberæ,
 Ac ævi ac sexus gloria prima sui.
 Mæretis caramque deæ lugetis alumnam,
 Vestraque iustitio squallida templa silent?
 An mage SYGAEAM, Musæ, gaudetis ademiam,
 Quod par ter ternis una deabus erat?
 Mæretis certe: nam nec bona numina livent,
 Muneribusque suis, siqua dedere, favent.
 Ergo agite, oclusum quamvis, mihi pandite
 montem:

Non per ego illicitum tendo profanus iter.
 Nam licet a vobis retrahat me iniuria fati,
 Vester, ut ante fui, sum modo; vester ero.
 Audivere novem faciles mea vota Camoenæ,
 Et secreta iugi sunt patefacta sacri.
 Imparibus mihi visa modis fas esto referre,
 Quique habitus meritæ, funeris instar, honos:
 Iuxta Hippocrenen viridi de cespite factus,
 Et pulla tumulus veste adopertus erat.
 Circum aderant Musæ: quarum quæ maxima,
 luctus

Præfica, sic orsa est, subcinuitque chorus:

CALLIO. Plangite SYGAEAM, quantum fas plangere divas,
 Et date funereum carmen ad exsequias.

MVSAE. Qua fas iusque tenus, SYGAEAM plangimus omnes,
 Funereumque damus carmen ad exsequias.

CALLIO. Nulla fuit nostris instructior artibus unquam,
 Linguarumque fuit nulla perita magis.

Seu

L V D. S Y G A E A E.

Seu fando ad veteres se componebat Athenas,

Currebat passu cum Xenophonte pari.

Seu moderabatur Latia gravitate loquelam,

Mirari Arpinas quam potuisset, erat.

Seu Solymos ritus & scrinia sancta petisset,

Scriptaque veridicis Mosis originibus:

Non heros potuit facundius ille, reducti

Qui populi ductor de Babylone fuit.

Sive ad Chaldeos converterat ora sophistas,

Sive Arabum admorat ad monumenta manus:

Quum nihil hæc lingua titubante rotaret, haberi

Alterutris meruit iure diserta suo.

Quid quod, & Etrusce voluit si dicere, Dantis

Scripta videbantur Tusca fuisse minus?

Galla putabatur, presso quum coeperat ore

Gallica nativo frangere verba sono.

Risi ego tam multis variantem os molle figuris,

Et, quid non, dixi, nostra puella potest?

Hanc ego suscepi a terra mihi rite dicatam,

Susceptæ adflatis numine quæque suo.

Hanc, Lusitana quum iam mihi cresceret aula,

Ablueram nostra (vos meministis) aqua.

Huic ego, Lunæ quum montis Oreades inter

Virgo iret, carmen compositura novum:

Ira gravata comas non sum, iuvique subinde

Conantem facili texere verba pede.

Syntria testis erit, SYGAEAE carmine longe,

Quam tot regum opera, nobilitata magis.

Et nisi virgineum thalamis violasset honorem,

Hac ultra noster cresceret ordo novem.

MVSAE. Talis erat, qualis per sæcula quinque decemque

Non tetigit lucos erudienda sacros.

Virgineumque licet thalamis violarit honorem,

Noster ea poterit grex superare novem.

CALLIO. Ecquam doctrinæ, nobis fautricibus, ergo

Re-

Reginæ plures expetiere sibi?

Ecqua autem Mariæ divino principis ortu

Aptius a studiis danda ministra fuit?

Eccuius nomen, quacumque ætate, puellæ

Plus doctorum hominum docta per oratulit?

Quamque ea pontificem permorit fama supremum,

Littera pontificis laude referta docet.

Quod nisi virgineum thalamis violasset honorem,

Nuptum Dulichia tam procul urbe data,

Vnam plus Helicon dominam gauderet adeptus,

Vnaque plus fontem hunc participaret hera.

MVSAE. Scimus, & ingenio plus nulli indulsimus unquam,

Nec plus institimus numine quæque suo.

Et quum Dulichia nuptum procul iret ab urbe,

Non illam auspicio vidimus ire bono.

Nec quia virgineam zonam discinxerit Hymen,

Sitque Dioneo vincta marita iugo:

Idcirco illam Helicon dedignaretur adeptus,

Aut decimam fons hic participatus heram.

CALLIO. Plangite Naiades SYGÆAE fata Taganæ,

Vicinæque Tago Dorides aurifluo.

Plangite: vadentem vestri per terga profundi

Agmine cinxistis, vestrum erat illa decus.

MVSAE. Nec dubium Tagides quin plangent funera Nymphæ,

Nataque formosa Doride turba frequens.

CALLIO. Nectite flexibileis hedera vivace corollas;

Spargite Pæstanas terque quaterque rosas.

MVSAE. Quin & flexibileis ramos nectemus Iasmes,

Sertaque Leucoiis lilia purpureis.

CALLIO. Audiat hæc noster quoque LVCIVS ipse, puellam

Qui coluit, sancta cultus amicitia.

Perferat & mæsto nostra hæc mandata parentis:

Par-

L V D. S Y G A E A E.

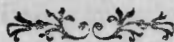
Parce umbram lacrimis sollicitare piam.
 Illustreis inter censebitur heroinas,
 Quas merito ingenii fama sacravit anus.
 Quin age, de gnata neptem mihi dede minore,
 Cui sæter a cunis imbuat ora liquor.
 Quæ, qua præluxit matertera docta, sequatur;
 SYGAEAE nobis impleat illa vicem.
 POETA. Concussus tonuit læto mons omine, læto
 Omine frondiferum mugit omne nemus.
 Largius & fontes exundavere vagati,
 Et Lamus ab summo culmine crevit aquis.
 Post quæ delituit subito turma illa dearum,
 Sublata ex oculis nube cadente meis.

A L O I S I A E S Y G A E A E

E P I T A P H I V M

E O D E M A V C T O R E.

HIC. SITA. SYGAEA. EST. SATIS. HOC. QVI. CETERA. NESCIT.
 BARBARVS. EST. ARTEIS. NEC. COLIT. ILLE. BONAS.

CL. MONSELLI CASTROVILLANENSIS

IN MORTEM ALOISIAE SYGAEAE TOLETANAE

E P I G R A M M A.

¶ Errea crudelis superavit vincula Parcae,
 Quum cecinit dium dia LOISA melos.
 Hanc non exstinguunt torpentis flumina Lethes,
 Quam sic illustrat Cynthius arte sua.

APO.

APOLOGIA
ARISTOTELIS
ADVERSUS EOS,
QVI AIUNT SENSISSE ANIMAM
CVM CORPORE EXTINGVI.

QVO LOCO OBITER ETIAM INDICATVR DE PROVI-
DENTIA DEI, DE NATVRA ATQVE NVMERO DEO-
RVM, DE EO, QVOD EST IN NOBIS, POSTREMO
DE SVMMO HOMINIS BONO CONSENTANEAM RA-
TIONI ET CHRISTIANAE PHILOSOPHIAE SENTEN-
TIAM ARISTOTELEM HABVISSE.

AD CAROLVM HISPANIARVM PRINCIPEM.

AUCTORE
GASPARO CARDILLO VILLALPANDEO

DOCTORE THEOLOGO, ELOQVENTIAE ET PHILOSOPHIAE
COMPLVTI PROFESSORE, ET COLLEGA IN CONTYBER-
NIO DIVO ILLEPHONSO NVNCVPATO.

COMPLVTI

EX OFFICINA IOANNES BRITONII, M. D. LX.

EDITIO II.

ATOLOGIA

ANALYSIS

ADVERSUS

QUI ALIANT SENSIBILE ANIMAM

QUI CORPORE EXISTIT

QUI SENSIBILE ETIAM INDICATIVE DE PROVE
DEKATA DEI, DE NATURA AVGVSTINVS BRO-
VAN, DE BO, QVOD EST IN NOBIS, POSTREMO
DE ANIMO HOMINIS BOND CONSTATANVM RA-
TOM ET EXISTANTIAE PHILOSOPHIAE SENSA-
TIAN ARISTOTELIS HABVSS.

AD CAROLVM HESPERIVM PRINCIPVM

AUCTORE

GASPARO CARDILLO VILLAFRANCO

DOCTORE THEOLOGO, EDOVENTIAE ET BENEVENTAE
CATHEDRAE PROFESSORE, ET COLLEGIUM BENEVENTANVM
EIO SVO ABBATIS BENEVENTANO

COMPLAVI

IN OFFICINA JOHANNIS BRITONII, M. D. CLXX.

EDITIO II.

AD CAROLVM
HISPANIARVM PRINCIPEM
GASPARIS CARDILLI VILLALPANDAEI

DOCTORIS THEOLOGI , ELOQVENTIAE ET PHILOSOPHIAE COMPLVTI PROFESSORIS , ATQVE IBIDEM COLLEGAE D. ILLEPHONSI

IN APOLOGIAM ARISTOTELIS DE ANIMOR. IMMORTALITATE

PRAEFATIO.

REgni cura , & repub. administrandi ratio , PRINCEPS SERENISSIME , quemadmodum per se ipsam satis clara atque honorifica est , ita quoque magni laboris atque difficultatis est plena. Neque enim est quispiam tam stupidus atque ignarus rerum , qui non videat , magno atque excelso animo , admirabili prudentia , usuque multarum rerum praeditum esse oportere , qui mores hominum , quos regnum idem intra se continet , tam varios , quam sit ipsa natura , ad observationem legum , & vitae mediocritatem velit revocare. Neque immerito , mea quidem sententia , ab antiquis hominibus , qui rem istam probe callebant , qui primi aut feros populos legibus devinxerunt , aut constrictos iam olim retinuerunt in officio virtutis , deorum loco habiti sunt , & pari cum illis honore celebrati , quod intelligerent sane , ad praestandum , quae optimum principem decent , non tantum humana , sed etiam divina vi atque facultate opus esse. Ac licet nullus fere usquam exstiterit , qui oblatos id genus honores recusarit , quod blanda in primis im-

perandi libido, mentis oculos perstringere, atque animum soleat effascinare; non pauci profecto memorantur ex iis, qui simul cum ipso regno regni fastidia degustarint, qui gravissimam istam imperii molem procul a suis humeris excutere maluerunt, & privati in otio versari, quam tot molestis curis & sollicitudinibus cruciari atque misere confici. Huius rei si nullum aliud nobis exemplum superesset, unus ætate nostra clarissimus atque admirabilis avus tuus CAROLVS V. rex noster atque orbis Imperator ad fidem faciendam satis esse posset, qui summa cum sua laude atque omnium admiratione de hostibus tum regni, tum etiam religionis Christianæ, quam semper coniunctissimam sibi, ut par est, habuit, victoria reportata, potentissimis regibus subactis, multis populis superatis ac domitis, paternoque regno adiectis, vita denique præclarissime atque innocentissime acta, sceptrum PHILIPPO filio, christianissimo regi nostro, parentique tuo, tamquam lampada tradidit, atque intra cœnobii Hieronymiani angustos parietes procul ab omni vitæ negotio reliquum vitæ tempus religiosissime atque sanctissime transegit. Is igitur sapientissimus atque optimus avus tuus, PRINCEPS clarissime, abiecto imperio, quod annos plurimos insigniter rexerat, plene nos docuit suo exemplo, laboriosum admodum esse & sollicitudinum atque curarum plenum imperandi munus: quemadmodum, quum imperium teneret, rebus tam præclare gestis, ut eisdem latissimam sibi ad immortalitatem atque æternam gloriam viam patefecerit, orbi terrarum luce clarius ostendit, nihil optimo principe melius excellentiusve a Deo O. M. mortalibus in vteris concedi posse. Cuius exemplum in instituenda vitæ ratione moderationeque regni PHILIPPVS noster felicissime imi-

tus tantum profecit , ut brevi gloria rerum domi
atque militiae gestarum immortalis atque divinus e-
vaserit. Quorum si tu , PRINCEPS clarissime , ex-
pressam propriis virtutibus imaginem animo con-
templari velis , atque exprimere agendo , numquam
te suscepti imperii poenitebit. Quod vtinam senex
regas cum PHILIPPO seniore. Illi enim te , si ani-
mum intendas , magno compendio docere poterunt,
quibus artibus immortale nomen atque aeterna glo-
ria debeant imperando comparari , qui dies no-
ctesque in ea una re gloriosissime desudarunt , ne-
que ullam umquam occasionem praetermiserunt , quae
gloriae atque honoris accessionem aliquam posset ad-
ferre. Igitur si ad paternam gloriam adspiras , CARO-
LE magne , quae te beatum in terris & coelo di-
gnum efficiat , statue in primis apud animum tuum
diligenter enitendum tibi esse , ut hac aetate tene-
ra , & quae tractari atque fingi facile possit , rectas
habeas de rebus opiniones. Illae enim te , ubi cum
aetate adoleverint , ad beatam vitam perducent. Re-
cte autem de rebus sentimus , quum rem unam-
quamque talem esse putamus , qualis ipsa est : quod
est sane sapientis munus atque officium , siquidem
illa vera sapientia est , de rebus incorrupte iudi-
care : ut non sine magna ratione divinus ille Plato
in ea re summum studium collocandum putarit. Hu-
iusmodi vero incorruptum de rebus iudicium nul-
la re melius , quam recta atque prudenti educatio-
ne , comparatur : bonorum autem virorum consue-
tudine familiaritateque confirmatur. Quam rem quum
PHILIPPVS rex noster admodum acute , ut cetera ,
cerneret , & prudenter consideraret , curavit , ut pri-
ma tua educatio atque institutio illis viris commi-
teretur ; quibus ad eam rem tua Hispania doctiorem ,
prudentiorem , aut magis idoneum habet neminem.

Vt

Vt enim pædagogum sileam, virum nobilissimum, & magna in rebus gerendis dexteritate atque consilio præstantem, de quo satius esse puto silere, quam pauca dicere: profecto litterarius institutor morumque tuorum formator HONORATVS IOANNIVS quum ad generis antiquam nobilitatem exactam linguarum peritiam, disciplinarumque cognitionem attulerit, atque insuper longo usu rerum summam prudentiam comparaverit, omnium consensu dignissimus habitus est, qui teneram istam tanti principis ætatem litteris, optimisque consiliis atque admonitionibus informaret. Quem multo ante LVDOVICVS VI-VES, vir summo iudicio (vide quantum animorum præsgia valeant) in scriptis suis ad maxima quæque divino consilio natum esse prædixerat. Vtrumque igitur institutorem tuum patienter ausculta; & utriusque præclaras admonitiones atque consilia alta mente reponere: ne dubita, facile quidem clarissimus atque maximus evades. Avi præterea atque parentis tui excellentissimorum principum exemplo da operam, ut cognitos habeas atque perspectos, & regia foveas benignitate, quicumque in amplissimis tuis regnis religione, probitate, prudentia, consilio, peritia rei militaris, scientia gubernandi, aut denique bonis quibusque artibus valent plurimum. Hi enim, quum res postulaverit, magnis negotiis tuto admovebuntur: hi magnarum copiarum instar hostibus tuis terrori erunt: hi regni splendorem & maiestatem rebus maximis præfecti amplificabunt. Denique raras istas divitias opulentissimi quique reges magna ratione tibi invidebunt. Horum similes facile invenias in tuis regnis, in quibus divino beneficio ad omnes bonas artes multi maxime idonei quotidie nascuntur: præsertim si te senserint similibus delectari, eisdemque bene velle atque fa-
ce-

cere. Litteras deinde , quantum possis , amplectere atque cole : illæ tibi procul ab omni suspitione adsentandi præcepta instillabunt , quæ & virum bonum & optimum principem efficiant. Raro enim fit , ut maximi reges , potentissimique principes inveniant , qui libere moneant : libri vero libere te , quæ optima sunt & vitæ tuæ convenientissima , nulla tardati verecundia docere poterunt. Præsertim historia , quæ vitæ magistra est , atque in utramque partem exemplis refertissima. Ut interim taceam , voluptate , quæ ex contemplatione variarum rerum capitur atque scientia , ad quam homines natura propensi sumus , mirabiliter lætionis tædium compensari. Romani Imperatores , uti scis , multi olim fuerunt : verum qui magnarum excellentissimarumque rerum gloria claruerit , neminem scimus vixisse , nisi qui strenue litteras coluerit. Qui vero flagitiose perditæque vixerunt , sæpenumero in meliorem frugem ex vitæ turpitudine revocati sunt bonarum litterarum beneficio , quas ab incunte ætate fuerant persequuti. Scio ego , negotiorum pondere reges interdum usque adeo occupari , atque opprimi , ut ex gravissimis occupationibus vix exiguum tempus illis reliquum sit , quod studio litterarum possint impendere. Atque ob eam rem suscepto iam imperio moderationeque regni , nollem tam multus libris princeps hæreret , ut officium regis desereret , cuius exactissimam rationem Deo O. M. cuius in terris imaginem gerit , redditurus est. Sed litteras discat , quum ætas permittit , & quum regni cura principem nondum occupatum atque districtum tenet , quibus animum relaxet , & pondere levet , quum ex gravioribus negotiis tempus suppetat , & honesta capta oblectatione ad negotia vegetior redire possit. Habes potentissimorum principum

pum atque Imperatorum aperta exempla. Ex Ro-
 manis quidem AVGVSTVM IVLIVMque : ex nostris
 vero ILLEPHONSVM regem , qui sapientis appella-
 tionem meruit , atque insuper IACOBVM I. Valen-
 tiæ regem , qui inter regni sollicitudines bellorum-
 que tumultus libros sæpenumero fidelissimos re-
 gum amicos salutaverunt , & earum rerum , quas
 gloriosissime , gesserant , a se conscriptos nobis com-
 mentarios reliquerunt. Quod si te magnarum rerum
 usque adeo cura sollicitat , ut neque libros evol-
 vere , neque invisere sapientium virorum scripta
 liceat , habeto domi viros doctos & multarum re-
 rum peritos , cum quibus , ubi velis , possis lit-
 teratos sermones de regis officio atque armis con-
 ferre , qui librorum præstantissimorum loco erunt,
 & suis colloquiis instructiorem te ad res quasque
 gerendas dimittent , & oratione sua tædium omne
 molestioribus occupationibus contractum levabunt,
 magnaue te suis dictis factisque voluptate atque
 animi iucunditate perfundent. Neque enim est quis-
 piam , qui aut acutius , aut argutius , aut lepide
 magis familiares sermones habere possit , quam qui
 multarum rerum notitia sit instructus. Habes id ge-
 nus multos , ut dixi , in tuis regnis , quorum ob-
 sequiis uti possis , domi vero tuæ inter ceteros HO-
 NORATVM IOANNIVM præceptorem tuum , virum
 tam consummati iudicii , & prudentiæ plane per-
 fectæ , ut multorum instar unus esse possit. Hunc
 colunt veneranturque , qui bonarum litterarum stu-
 dio flagrant , tum propter raras insignesque virtu-
 tes , quibus natura atque industria præditus est , tum
 etiam propter personam eam , quam sustinet domi
 tuæ. Is animum multis facit ad strenue persequen-
 dum studia : is multos incendit atque inflammat,
 ut litteris mandent cogitationes suas. Is etiam mihi
 cal-

calcaria addidit , ut defensionem ARISTOTELIS de animorum immortalitate invulgarem , atque illam tibi , PRINCEPS clarissime , consecrarem. Quam disputationem qui legerit , non iucundam modo , sed præterea utilem admodum ac necessariam putabit ad curandam multorum insaniam , qui , uti audio , sibi persuaserunt , nihil hominis a morte superesse , quod existiment , eam sententiam ARISTOTELI summo philosopho placuisse : quem maiore fortasse , quam par est , veneratione plerique sunt prosequuti. Patere igitur , PRINCEPS clarissime , *Apologiam* hanc de animorum immortalitate tuo nomine in lucem prodire. Quam si tu simul cum auctore benigne susceperis , atque foveris , utrumque immortalem reddes , atque insuper me multo paratiorem ad iuvandum communia studia , in quibus hætenus magnis conatibus ætatem contrivi vitamque exhausti. Vale.

A P P R O B A T I O.

Viderunt & probaverunt (*hanc apologiam*) gravissimi simul & sapientissimi doctores, CYPRIANVS sanctarum scripturarum professor, & SERRANVS moralis philosophiæ, ex permissione eximii doctoris BALBOA vicarii Complutensis.

APOLOGIA
ARISTOTELIS
ADVERSUS EOS,
QVI AIUNT SENSISSE ANIMAM
CVM CORPORE EXTINGVI.

Pincipio, quando de animorum immortalitate scri-
 pturus sum, omnibus cuperem persuasum esse, non
 ea me causa laborem hunc suscepisse, quod existima-
 rem, animam, quam sanctarum scripturarum multa va-
 riarque testimonia immortalem faciunt, funditus abo-
 leri cum corpore, quam non solum unam esse dum-
 taxat in singulis hominibus canone XI. concilii gene-
 ralis VIII. definitum est, sed etiam corporis formam
 esse naturalis vocati, quod vitam habet potentia, in
 concilio Viennensi, quod est sub Clemente V. confe-
 ctum: neque quod id velim hominibus meis, hoc est,
 Christianis persuadere. Etenim non ignoro, quædam ne-
 fas esse in dubium revocare, quorum illud, ut vir eru-
 ditissimus I. Erasmus admonuit, unum est, utrum ex-
 cessu vitæ sic deleatur homo, ut prorsus intereat, an
 potius corpore abolito vivat superstes, atque aura fruatur.
 Ut enim cetera commoda, quæ sunt illa quidem
 multa, silentio præteream, quibus nos Christi adficit
 fides: magnum profecto atque ingens haberi debet, mul-
 ta, quæ superioribus temporibus præstantissimi quique
 philosophi aut adsequi non potuerunt laborando, aut

Mm 2

non

1 Cap. 7. adnotat. in priorem epist. ad Corinth.

non sine gravi errore sunt consequuti, suscepta tantum fide, ea nobis firmitate atque constantia præstari, ut nullis, etiam excogitatis arte, argumentis subverti aut labefactari queant. Atque ut ab ultimis, quod aiunt, temporibus exempla repetam, quis, quæso, in tanta antiquitate fuit aut exercitatione, aut naturæ large fluentis benignitate tam florens præstansque ingenii atque animi dotibus, qui de universitatis origine & mundi primordiis interrogatus non protinus tamquam ex tripode pronuntiarit, nusquam coepisse: aut, si quando ortum habuisse fateri velit, non his ambagibus, verborum involucris, atque, ut in summa dicam, ænigmatibus ipsam veritatem occultarit, ut ad eam percipiendam neque Theseus, neque Oedipus sint satis?

Iam vero, ut hæc quoque commemorem, de providentia Dei, de natura deorum atque numero, de eo, quod est in nobis, postremo de animæ conditione, tam parce, tam obscure, usque adeo pugnancia secum atque cum aliis philosophi protulerunt, ut lector paullo cordatior atque eruditior eorundem scripta ingressus optimo iure possit dicere, intemperanter abusos fuisse & otio & literis. Quod si felicissimis his temporibus, quibus nostris mentibus adiulsit Deus, aniculam quantumvis rudem, quantumvis rerum omnium ignaram, modo mentis atque iudicii sit compos, in medium sistas, & de his roges, quorum vix umbram adsequi potuerunt præclara summorum philosophorum ingenia, Deus bone! tam obstinate premet animo, & sine ulla trepidatione fatebitur, modo Deum excipias, coepisse omnia: ad hæc, summam curam atque rationem in res mortalium conferre Deum, qui quum sit earum omnium princeps atque auctor, est quidem natura unus atque substantia, multiplex vero personarum distinctio: demum mortem non esse interitum omnia tollentem, sed quamdam quasi migrationem commutationemque vitæ, quæ

in claris hominibus dux in cælum esse soleat : in ceteris vero , ut Ciceronis verbis utar , huic retineatur , sed quæ permaneat tamen , ut nihil firmitus , aut constantius , nihil , quod vehementiori adseveratione defendi queat , esse videatur : tanta est tamque incredibilis vis atque momentum divinæ fidei. Quam ob rem nemo me putet in disputationem vocare , sitne nobis anima immortalis , neque rursus , utrum hoc ipsum sumtis a natura argumentis definiri possit atque constitui. Nam præterquam quod labor esset supervacaneus , quum in eo argumento divina ingeniorum vis magna etiam cum laude olim periclitata sit (nullus enim est , ut opinor , tam frequens in philosophia locus , nullus , quem plures & præstantiores auctores etiam ex Christianis libentius , ut apparet , aut maiori diligentia studioque versarint) concilium i Lateranense prohibet , immortalitatem animæ in quæstionem vocare. Cuius decretum , quoniam ad hanc rem non leve emolumentum adferre videtur , placet scrupulose referre : „ Quum diebus nonnulli ausi sint dicere de natura animæ rationalis , quod mortalis sit , & una in cunctis hominibus , & aliqui temere philosophantes saltim secundum philosophiam verum esse adseverant , sacro approbante concilio damnamus & reprobamus omnes adserentes animam intellectivam mortalem esse , aut unam in cunctis hominibus , aut hæc in dubium vertentes. “ Hactenus concilium. Quod quidem cogitans & diligenter volvens animo , vehementer mirari soleo recentiorum quorundam scriptorum negligentiam , vel potius dicam temeritatem , qui post tam illustre concilii testimonium & maxime ratam sententiam , non sunt veriti de animæ conditione atque immortalitate quærere , & de ea ipsa re magna volumina edere.

Nos

Nos vero quum ecclesiæ auctoritate neque carius quidpiam, neque coniunctius habeamus, dumtaxat in eam rem studiose operam damus, ut contra stultam perversamque quorundam opinionem ratione constituamus, Aristotelem philosophorum omnium proculdubio principem plane atque aperte monumentis suarum litterarum testatum reliquisse, animos hominum manere post mortem. In quo quidem argumento non ea solum gratia versari est animus, ut optimo omnium philosophorum ac de litteris omnibus benemerito gratum faciam, & si possim, efficiam, ut eidem ille reddatur honor, quo perditæ quædam ingenia & monstro similia superiori ætate eum spoliarunt, & nunc quoque in eam sedulo incumbunt, dum falsa multa atque eadem absurda non in colloquiis modo, sed in gymnasiis quoque, & pro concione de eodem iactant; sed ut ad eius quoque studium vehementius atque acrius animos adolescentium incendam, doceamque simul, Aristotelem posteris tradidisse, quod fide tantum constare multi falso crediderunt. Ut tamen compendio dicam, quod sentio, illud me in primis in hunc laborem detrusit nihil simile cogitantem, quod viderem multos, qui non parum apud vulgus, multorum capitum belluam, auctoritate atque sententiâ valent, præter ius & æquum multa in principe philosophorum reprehendere, ut quod de immortalitate animæ, de rerum humanarum cura, de natura deorum atque numero, de eo, quod in nostra potestate situm est, atque summo hominis bono perperam senserit, hoc tantum nomine, ut postquam his pestiferis letalibusque venenis Aristotelis scripta infecerint atque corruerint, si possint, efficiant, ut insignes summi philosophi labores passim ita contemnantur & habeantur ludibrio, ut sit nullus, qui velit eidem manus admoliri; aut ulla in eo facere operæ pretia, qui doctorum intelligentium testimonio dignus est vere atque

que sincere philosophantium ingeniiis , studio & diligentia : ut si casu aliquo id consequi contingat , sollicita æmulum voluptentur , atque ab omnibus similibus sui magno in pretio habeantur.

Verum , nisi me fallit animus , non solum (quod illi vehementer optabant) falsam sententiam persuadere vulgo non potuerunt , sed , quod minime omnium velent , ea ratione cum doctissimo quoque effectum est , ut summam alioqui diligentiam atque studium in Aristotelis scripta conferret , errorum scilicet pernoscendorum gratia. Vnde absque magno quidem negotio consequutum est , ut quæ vanis olim & ludicris rebus inculta , barbara , sordida ingenia multis imposuerant , passim innotescerent , & Aristotelis , si quam horum causa contraxerat , ablueretur infamia. Quis est enim , qui animam una cum corpore deleri funditus velit , nisi qui sibi usque adeo est conscius , & flagitiis pravisque facinoribus sic animum corrumpit , ut malorum futurorum metu , & , quæ non longe imminere atque instare sibi videantur , optet , si possit , aut natus non fuisse , aut nihil quidquam sui a morte superesse ? Ab hac autem suspitione magnum Aristotelem abesse procul , comperitius est his , qui paululum aliquid per eius scripta sunt progressi , quam ut ullis externis testibus indigeat : virum quidem , etiam inimicorum suorum testimonio , longe omnium suæ ætatis optimum , & moribus probatissimum , & quem Eusebius Cæsariensis vitæ integritate insignis , & in omni genere disciplinarum summus , in eo volumine , quod adversus philosophos scripsit , hac in parte maxime laudat. Ut taceam , integros atque incorruptos eius mores ex tot regum & principum virorum erga ipsum benevolentia facile existimari posse. Nam nisi fuisset in eo singularis gravitas atque integritas vitæ , hanc minime tueri potuisset. Num qui de Aristotele has nugas in vulgus iactant , ingenio , aut doctrina

na Solone, Thalete, Alcmaone, Socrate, Platone, sexcentisque aliis philosophis inferiorem putant? Non arbitrator. Atqui omnes hi de animæ immortalitate magnifice senserunt. Quem ergo in tanto tamque ancipiti negotio mihi narrant, cuius se aut viribus rationum, aut nominis auctoritate tutos existiment?

Respondebunt nobis, sat scio, in hanc se primum opinionem inductos, quod audierint, Alexandrum Aphrodisiensem, quem ceteri omnes Græci enarratores germanam Aristotelis interpretem vocant, in expositione commentationis de anima non modo sensisse, sed plane atque aperte pronuntiasse, animam intellectualem mori cum corpore, eamque sententiam Aristoteli placuisse. Addit his fidem, neque tenuem, ut putant, neque vulgarem, quod audierint etiam, nullam de immortalitate animæ peculiarem orationem habitam ab eo fuisse. Quod si in ceteris de philosophia quæstionibus explicandis magna ab Aristotele opera posita est, ut plane constat, quum de immortalitate animorum nihil elaboratum ingenio atque industria effectum ab eo ad posteros dimanarit, verisimile est, aiunt, de eorum natura atque ingenio dubitasse: ob eam rem maxime, quod in commentariis de anima, in quo loco argumentum hoc perstringendum fuisse videtur, quod ad immortalitatem animorum spectet, nihil testatum nobis, sed ambagibus plena omnia reliquerit.

Verum huiusmodi coniecturas, quibus hostes Aristotelis atque animæ eversores sese iactant, & nobis tantopere venditant, quum partim nugatorix sint, partim communes atque exiles, nullo negotio convincet, qui rem ipsam altius instrospiciens, eamque omni cogitatione atque animi vi pertractans Aristotelem, ut sic dicam, percunctari velit. Nam mihi quidem verisimile fit, eos homines, qui puerilibus his atque plumbeis, ut ita dicam, rationibus adversus Aristotelem disputant, sibi-
que

que maxime videntur ingeniosi, aut nullam omnino, a ut perquam exiguam veritatis habere rationem, cuius studio, quum mire sectatores adficiat, nihil gratius, aut iucundius christianis philosophis esse debuit. Quoniam nisi hoc verum sit, qui animam mori, credunt, Aristotelem putasse, quod ex enarratoribus eius unus Alexander hoc adfirmet, proculdubio mori non posse arbitrari debuerunt, quando ceteri omnes consentientibus animis atque sententiis animam ferunt immortalem atque aeternam putasse. Nam Themistius, Philoponus, Ammonius, Simplicius, & Magentinus, manere post mortem animam, citra controversiam confessi sunt, & Aristotelem probasse hanc opinionem in scriptis suis explicuerant. Existimandum ergo est, eos homines, qui hæc atque horum similia Aristoteli dant probro, aut ne a limine quidem Aristotelem eiusque gravissimos expositores salutasse, aut animi vitio eam notam atque infamiam summo philosopho inurere, aut, quod libentius crediderim, in utroque esse vitio.

Quod si tantorum hominum auctoritas & doctrinae opinio minor visa est, quam ut conferri cum Alexandri supercilio aut possit, aut debeat: graviter sane peccant, qui id suspicantur. Nam tametsi Alexandri Aphrodisiensis, quem Aristotelis calumniatores fortasse non ex scriptis, sed ex nomine tantum noverunt, magnum ingenium atque industria fuerit: is proculdubio clarior atque illustrius habitus est, non tam quod Aristotelem aliis exposuerit, quam quod eundem, qui iniquorum culpa, aut quod magna eius ætatis pars studiorum amantates quereret, aliquamdiu absque ullo, illustri præsertim, nomine delituerat, epe Sosigenis præceptoris e tenebris in lucem revocarit, & laborando tandem effecerit, ut is philosophus, qui ab omnibus, etiam his, qui in Aristoteleorum numero passim habebantur (quod & Cicero initio *Topicorum* de quodam sæ ætatis Peripa-

tetico philosopho narrat) propter obscuritatem in scribendo, rerum gravitatem atque pondus ignorabatur, minus profecto durus videretur. Nam si elegantiam splendoremque orationis desideres, si concissam atque fecundam brevitatem requiras, numquam Themistio Euphradæ par erit: si vero accuratam diligentiam, studium summum cum quadam suavitate orationis coniunctum, Ioanne Grammatico, cognomento Philopono, multis partibus inferiorem esse constabit: postremo si copiam rerum & præceptorum, hæc omnia multo cumulatius atque copiosus Simplicius tibi suppediet. Atqui si tam multi ex Aristotelis familiaribus neque peius, neque minus liberaliter Alexandro instituti, passim offenduntur, qui probent, qui adfirmant, & tueantur in ea esse Aristotelem opinione, ut credat, hominum animos a morte superesse: ego sane non video, quorsum Alexandri eiusque studiosorum opinio pertineat.

Quod vero nullam de immortalitate animorum ab Aristotele fuisse habitam iustam commentationem obii-ciant, in quo quidem argumento sitam esse putant non infimam partem fidei: non est, cur ulla ratione perturbare nos, aut movere debeat. Primum, quoniam, ut a doctissimis hominibus accepimus, immortalitati animorum Aristoteles peculiare quoddam volumen dicavit, quod una cum aliis eius philosophi scriptis indiligentia quadam hominum antiquatum est atque abolitum. Deinde, quia, tametsi nihil esset de ea re ab Aristotele scriptum, nulla sane ratio est, cur existimare quispiam debeat, qui non sit agrestibus atque barbaris moribus institutus, intellectualem animam simul cum corpore interire, Aristotelem putasse. Nam si protinus censendum sit, extinguere animam credere eum, qui de eius immortalitate nihil scribit, in eodem profecto vitio multos veterum philosophorum reperiemus, qui tamquam huius sententiæ auctores principesque vulgo celebrantur.

Optandum sane nobis fuit, fateor, ut ab eo philosopho, qui omnium iudicio longe omnibus præsans ingenio & diligentia fuit, difficile admodum obscurumque argumentum de animæ conditione atque natura, elaboratum atque sculptum haberemus. Quoniam si ita esset, ad eam rem explicandam alterius cuiuspiam diligentia atque studio minime indigeremus. Verum, quod nihil nobis simile temporum culpa atque iniuria relictum sit, quod ad hanc ætatem pervenerit, ego non video, cur in hac parte Aristoteles sit incusandus. Quin immo habenda est Deo immortalis gratia, quod ut haberemus, ad quem in rebus dubiis atque ancipitibus, præsertim quæ ad naturam exspectarent, confugeremus, litterarum nobis parentem dederit. Vt enim sapientissimis scriptoribus placet, arbitrandum est, divinitus nobis Aristotelem contigisse, non tantum ut esset, qui rerum omnium parentis naturæ adversus quorundam falsas criminationes & querellas patrocinium susciperet, atque exerceret, ne qua ex parte tutela vacans ipsa natura relinqueretur, atque abiret, sed ut in omni parte naturæ perfectum magistrum atque artificem haberemus.

Aristoteli etiam summa gratia habenda est, quod non (quod plerique omnes faciunt, quibus large atque liberaliter egregias suas dotes impertiit natura) ingenium, quod suscepit optimum, torpere siverit. Nullum quippe vitæ tempus Aristoteli concessum est, quod non ille, idque potissimum nostri commodi gratia, in liberalia atque optima studia contulerit. Ac nisi eius menti sæculorum quoddam augurium futurorum inheresceret, quod in maximis ingeniis, altissimisque animis & existit maxime, & apparet facillime, numquam ille quidem tam demens fuisset, ut semper in laboribus viveret, præsertim quum licuerit otioso esse. Et, si omnium consensus, ut philosophis placet, naturæ vox est: et, si quorum aut ingenio, aut virtute animus excellit,

eos arbitramur , quia natura sint optima , cernere naturæ vim maxime : verisimile est , Aristotelem , perfectæ naturæ specimen atque exemplar , quum se laboribus exercebat , & posteritati serviebat maxime , esse aliquid existimasse , cuius post mortem sensum esset habiturus , quoniam ad se , postquam e vita excessisset , pertineret.

Quamquam autem in eo , quod affirmant , nullum opus superesse animorum immortalitati ab Aristotele dictum , veri sunt ; egregie sane atque insigniter mentiuntur , quum inquirunt , nusquam loci evidenter pronuntiasse , in morte humanam animam non interire. Quod nobis , si velit Deus , monstrandum est. Tametsi enim plerisque in locis , quibus immortalitatis animæ tangitur , verbis dubiis ambiguisque sit usus , sunt autem id genus , *videtur , obscurum est , fortasse* : non par est , continuo existimare , ea in re perplexum dubiumque animi philosophum fuisse. Quoniam , ut ex eius lectione accepimus , Aristotelis mos est & frequens consuetudo , in rebus etiam planis atque apertis vocibus ambiguitatem significantibus uti : præsertim ubi suis locis de his rebus , in quibus est controversia aliqua , nondum lata sententia est , neque ratione quidpiam definitum , ut est a nobis copiosius atque uberius explicatum in his , quæ de ratione philosophandi Aristotelis commentati sumus. Adde , verbum *videtur , fortasse* , & similia sæpe a philosophis , potissimum vero ab Aristotele , non tam obscuritatis significandæ , quam modestiæ causa , quæ maxime philosophiam decet eiusque studiosos , usurpari in oratione solere , ne temere adscendere quidpiam videantur. Nam qui de re quapiam obscura atque impedita sententiam rogati iudicium præcipitant , dant sine mente (quod aiunt) sonum , & magna quadam ingeniorum suorum ætimatione aliis sese venditant. Quo loco Socraticorum prudentia in tractandis

dis quæstionibus, quæ ad negotium philosophiæ spectant, repetenda nobis animo, frequenter versanda cogitatione, & in summa magna sane in admiratione habenda est, quod coniectis in contrariam partem argumentis, quæ in rebus propositis probabilia insunt, indicasse contenti, ut liberum cuique iudicium maneret, amplius nihil dicerent. Quod si, quemadmodum exposuimus, res habet, pessime profecto faciunt, qui falsis confictisque rationibus, ut aliis persuadeant, dant operam, animæ excellentiam & dignitatem, immortalitatem illi adimentem, magnum Aristotelem elevasse ac pæne invidisse, ob eam rem maxime, quod in eius philosophi scriptis multi offenduntur loci, in quibus evidenter expressam facile invenire quivis possit eam sententiam, quæ intellectuali animæ æternitatem concedit. Quos ego, quanta maxima possim, cura atque studio ex tanta rerum perplexitate decerpam, atque in lucem hominum revocabo, ne, quod vitio dare fortasse quis possit, verbis potius, quam rationibus decertare videar. Hac enim via facile consequemur, ut, qui Aristotelem non norunt in ea fuisse hæresi atque opinione, admoniti a nobis discant, de animorum immortalitate recte Aristotelem sensisse. Qui vero de industria veritatem calumniantur, & fuis tenebris eius lumen extinguere velle videntur, erroris conscii sui aliquando forsitan resipiscant, seque ad sanioerem frugem mentemque recipiant.

Sed quoniam res ipsa atque docendi ratio hortari videntur, ut loci, in quibus Aristoteles animæ immortalitatem significavit atque expressit, dumtaxat referantur: in his autem referendis, & si quando res ipsa postulet, explicandis, contortis & aculeatis conclusiunculis nobis utendum est (quod disputandi genus a minutis philosophis frequenter usurpatur) dabit nobis lector paullo elegantior atque benignior hoc loco & tempore veniam spinosa hæc & punctim cædentia usurpan-

tibus. Quamquam enim hæc eadem fuse atque copiose alias omnibus electissimis verbis gravissimisque sententiis rhetorice & augeri possint & ornari, nunc Stoicorum consecraria & breviter conclusa delectant. Sic enim, ut arbitror, Aristotelis sententia, quo nihil acutius, nihil denique elegantius, etiam Ciceronis testimonio, litteræ unquam habuerunt, aptissime quidem explicabitur: decet enim accommodare rebus orationem. In ea vero explicanda sedulo atque accurate nobis elaborandum est, ut quæ sunt apud Aristotelem rationes immortalitati animorum adserendæ & confirmandæ idoneæ, primum exponantur. Conferentissima deinde eius philosophi testimonia conferemus. Postremo quoniam, ut ad Eudemum I scriptum est, eorum solutio, quæ ab adversariis obiciuntur, nostræ sententiæ præstantissima comprobatio est, summopere laborabimus monstrare, quibus locis maxime non satis sibi constare Aristoteles videatur, usque adeo sibi esse similem, ut ne per latum quidem unguem a se dissideat.

Accipiendum tamen nobis in primis est, qui animam omni materia vacare probat, simul immortalem atque æternam esse confiteri. Quod quidem, præterquam quod ab Aristotele libro XII. *primæ philosophiæ* desumptum est, communi omnium philosophorum probatur adsensu. Verum quoniam summorum virorum auctoritas ad fidem faciendam satis fortasse non erit pertinaci animo contendentibus, ratione mihi cum iis agendum esse censeo, quam invenire nihil est negotii.

Etenim quum rerum, quæ exstingui atque corrupti possunt, duo tantum genera norimus: unum earum, quæ corporatæ sunt, quod ex quatuor rerum primordiis conficiantur, & naturales vocantur, quod ex ma-
te-

teria constant & forma ; alterum earum , quæ natura per se minime existunt , sed existunt in aliis , & accidentia ea causa vocantur : si anima ex earum rerum numero est , quæ corpore omnino vacant , numquam profecto aut aboleri , aut exstingui contigerit. Nam quum bifariam res deleri cernamus , aut quod in ea redeant , unde primum sunt constitutæ , quatuor inquam principia , quæ elementa corporum ab Aristotele vocantur , ignem , aerem , aquam , terram : aut quod id , in quo natura existunt , aboletur : quum anima neque redire in ea , quæ vocant elementa corporum , si prorsus materia vacat , neque alterius interitu antiquari queat , si nullius , ut sit , adminiculo atque ope indigeat , numquam evenire poterit , ut funditus dilabatur atque intereat. Si igitur ratione constitutum sit , animam ab omni corpore immunem atque absolutam esse , continuo definitum erit , Aristotelis iudicio nihil esse , cur exstingui una cum corpore debeat. Vtrumque tamen , nisi fallor , non erit magnum aut difficile præstare.

Primum enim , quod , inquam , inter corpora numerari non possit , cap. I. lib. II. *de anima* , adhibitis in eam rem argumentis probat Aristoteles. Quum enim animæ communem finitionem exponeret , quam formam esse corporis , inquit , natura constantis , & vitam potentia sortiti , post longam tandem narrationem ita concludit : *Quare corpus naturale particeps vitæ substantia est , & ita substantia , ut compositum*. Quumque tale sit corpus , profecto non erit anima. Anima namque particeps vitæ non est , sed vita ipsa , & vivendi ratio. Quæ ob eam rem ἐντελέχεια , quasi unionem perfectionemque corporis contineat , a Ioanne Grammatico cognomento Philopono appellatur , παρά τὸ ἐν , id est , unum , & τελειον , quod est perfectum , & ἔχειν , quod est habere. Quamquam hoc loco non est animus excutere huiusmodi Philoponi sententiam , quæ de eorum

mo-

mologia nominis istius a nobis adlata est : dabitur alias fortasse locus tempusque commodius : nam mihi aliorum iudicium in hac re multo magis probatur. Et paulo post addit : *Corpus namque non subit rationem eorum, quæ sunt in subiecto , sed ut subiectum potius est & materies*, ac si dicere vellet , anima substantia est ut forma , forma vero subiectum non est , sed potius in subiecto , quum sit eius actus atque perfectio : igitur non est anima subiectum. Et quum corpus subiectum sit , anima non erit corpus. Eandem præterea rem longa sane oratione ibidem disputat , ubi animam actum esse corporis demonstrat his verbis : *Quum substantia tripliciter dicatur , ut diximus , quædam est forma , quædam materia , quædam id , quod ex utrisque componitur , & materia potentia sit , forma actus : corpus non erit animæ actus , sed ipsa forma actus est corporis. Idcirco recte putant hi , quibus anima non videtur esse corpus. Convicti ergo sumus , & iudicio veritatis coacti existimare , magnum Aristotelem posuisse , ut geometrarum more loquar , animam corpore vacare.*

Superest , ut eandem , etsi existat in corpore , cuius ratio atque forma perhibetur , seiungi ab eo & separari optime posse , doceamus. Hoc autem recte quidem præstiterimus , si , quam rationem nobis Aristoteles suppeditat , ut ducem sequamur. Is enim cap. III. lib. II. *de generatione animalium , & de anima commentatione cap. I. Si operationum , inquit , animæ , vel adfectuum aliquis proprius sit , fieri potest , ut ipsa separetur : at vero si nullus sit ei proprius , non potest quidem separari.* Quo in loco ad omne negotium , præsertim de anima , accommodata maxime atque apposita suppeditantur documenta ex omnium vere atque sincere philosophantium animis deprompta atque ingeniis. Quum enim maxime ratum atque certum sit , nihil esse in rerum natura otiosum , nihil torpere , feriari nihil , sed sua

in singulis rebus ingenia contineri, officia sua quæque agnoscere agitareque, & quasi naturæ pensa persolvere: dubitari non debet, quin si anima ipsa operationes omnes cum corpore coniunctas habeat, separari ipsa a corpore non possit. Quoniam si a corpore separata anima reperiatur, quid aget? quoque munere defungetur? Otiabitur sane perpetuo, nisi quis Endymionis somnum dormire fingat. Quod si animæ opus aliquod concedamus, aut functionem vere suam, quam a corpore abiuncta tractare possit atque exercere: certum est, vivere absque corpore optime posse. Nam quum operationes a facultatibus profiscantur, si, quum sint ipsæ ab omni corpore disiunctæ, anima non possit absque corpore reperiri: aut operatio sine facultate erit, aut facultas sine substantia, animo extincto. Quorum utrumque nihil cum ratione atque veritate coniunctum habet. Quod si natura, ut dicitur, nihil omnino frustra facit, neque ex rebus necessariis quidpiam omittit, hoc documentum sequi necesse est, ad quod tamquam ad libram examinemus, utrum animus separari a corpore possit. Si enim operationem ullam habeat, qua ipse per se defungi possit, erit proculdubio sponte sua a corpore abiunctus, ac proinde immortalis. Quare quum efficiatur anima immortalis, si germanam atque propriam operationem ullam habeat, aut materia vacet, aut absolvi possit a corpore, in id mihi mentis acies totaque ingenii vis intendenda est, ut ex Aristotelis scriniis locupletissima testimonia proferam, in quibus aut immortalem, aut separabilem a corpore, aut sponte sua materiæ expertem esse, aut tandem proprium aliquem adfectum habere dicat.

Principio autem, ubi I de anima commentationem aggressus scientiam, inquit, de anima in primis esse po-

Oo

nen-

nendam , & quoniam exactior est , & præterea earum est rerum , quæ magis præstabiles , magisque sunt admirabiles , animam proculdubio significat vacare materia. Nam quum trifariam , 1 Aristotele auctore , una scientia altera exactior sit : est enim huiusmodi primum , quæ monstrat rem esse , & propter quid ea , quæ dumtaxat monstrat , quod sit : secundo ea , quæ est ex paucioribus , quam quæ ex additione , ut geometria , perspectiva , arithmetica , musica : postremo , quæ non est de subiecto aliquo , quam quæ versatur in subiecto , id est , ea , cuius genus materiæ est expers , quam quæ sit corporatum sortita : re vera scientia de anima non potest inter primas facultates numerari , quod doceat , quod est , & propter quid : neque quod amplior sit atque communior , nullius enim , ut apparet , principia facultatis demonstrat : superest igitur , inter principes disciplinas hoc tantum nomine ab Aristotele fuisse relatam , quod quum ceteræ omnes , quæ in naturæ explicatione occupantur , genus corpore præditum sint sortitæ , huius certe genus materia vacat. Quum autem animam huius commentationis genus esse non sit obscurum , materia corporeque vacabit : atque ob eam causam , quemadmodum monstratum est , numquam extinguï contigerit.

Huius autem sententiæ tanta vis est , ut quum se ab ea Alexander extricare non posset , corrumpere eandem sit conatus , satius esse ducens , alienam sententiam aliorum , quam dicta sit , detorquere , aut depravare potius , quam semel animo conceptam mutare. Vsque adeo difficile atque arduum est mentibus insitas corruptas opiniones evellere. Idem quoque refert eodem libro 1. cap. 4. *de anima* , quum inquit : *Quam enim partium corporis intellectus , aut quo continebit pacto,*
fin-

fingere difficillimum est. Disserit adversus Platonem, qui partes animæ locis discluit, atque ut reginam in arce, sic rationem in capite collocat, iram subter præcordia, in corde vero cupiditatem: obiicitque illi longe difficillimum explicatu sibi videri, quod adfert: nam si ab anima tota totum corpus contineri adseramus, consentaneum rationi quoque fuerit, singulis animæ partibus singulas quoque partes corporis contineri, hoc est, perfici, unumque fieri. Quod evenire non posse, minime obscurum aut incertum est. Nam quum intellectus humanæ animæ facultas omnino materia vacare censeatur, fingi non potest aut excogitari, quam partium corporis continere debeat, aut quo pacto. Eandem præterea rem explicat, quo loco Empedoclis opinionem de natura animæ expendit atque excutit. Quum enim Empedocles corporeis elementis ut cetera omnia, ita quoque intellectualem animam effici sit arbitratus, post multa & præclara omnia, quibus eius philosophi opinionem labefactat atque imminuit, tandem inquirat, quum elementa corporum, quibus animam constare putat, materiæ rationem subeant, quod, ne se ipsa possint continere, in causa est, quidnam id sit, quod illa contineat retineatque simul. Quum autem id, quod continet alia, philosophorum omnium iudicio præstantissimum esse debeat, neque reperiri aliquid possit, quod animæ prætet: proculdubio hæc ipsa suis partibus elementa continebit, præsertim intellectu. Hunc enim rationi maxime consentaneum est cetera præcesisse, & præstantissimum omnium, & natura dominum esse. At illi elementa præcedere censent. Quod si Aristoteles Empedocleos philosophos incusat, quoniam ex elementis corporeis animum faciunt, quum ipse ceteris omnibus longissime prætet, existimare par est, corpore vacare, atque ab eius potentia minime in actum educi posse.

De partibus etiam animalium disputans, ubi ad

eum locum pervenit, ubi in quæstionem vocatur, utrum de omni anima intersit naturalis scientiæ docere, an de aliqua una: post longam satis disputationem explicationemque rationum, ita concludit: *1 Constat igitur, non de anima omni disserere oportere, quandoquidem non omnis anima natura est, sed aliqua eius pars una, aut etiam plures.* Atqui si intelligendi vis atque facultas a naturalis philosophiæ finibus ab Aristotele exclusæ est, existimare convenit, incorpoream esse, & materia prorsus vacare, quum omne, quod materiæ est atque corpori coniunctum, naturalis philosophus contempletur atque inspiciat. Si enim, ut scribit, naturalis philosophi sit intellectricem animam contemplari, nulla sane præter naturalem philosophiam disciplina relinquitur: nam intellectus seu mens rerum intelligibilium est. Itaque rerum omnium notiones una naturalis disciplina tenebit. Est enim eiusdem scientiæ tam de intellectu, quam de re intelligibili disserere, siquidem eadem contemplatio est omnium inter se coniunctorum, sicut sensus & rei sensibilis.

Innuit 2 eandem sententiam non procul ab hoc loco, quæstionem eandem versans adhuc atque exercens, his verbis: *Ad hæc rem a materia abstractam nullam potest naturalis philosophus contemplari, quum natura rei alicuius gratia faciat omnia:* rebus autem abstractis abiunctum id est, quod sub hoc, cuius gratia, verbo intelligimus. Quare quum anima intellectualis a materia abstracta sit atque seiuncta, eius contemplatio minime quidem ad naturæ philosophum pertinebit. Sic enim perficienda ratio est, quam incohatam dumtaxat (qui suus est mos) Aristoteles reliquerat.

Inscite etiam facere videntur, qui testimonium illud

Iud non vident : 1 *Naturæ sane studiosi interest de anima disserere , & scire* : quibus verbis quoniam una cum ceteris animam rationis compotem complexum fuisse quispiam existimare posset , rem planam atque perspicuam faciens subiungit : *Etsi non de anima omni , at de ea ipsa , qua tale animal est , id est , qua vivit & sentit , nam animal sensu primo censetur*. Idem palam atque aperte probat , quum inquit : 2 *De intellectu autem contemplativo alia ratio est*. Nam quum 3 meminisset alticis animæ sensificæque , explicans quo pacto partes istæ animæ in corpore existant , orationis cursum ad intellectum deflectit , atque ait , longe diversam esse de eo rationem , hoc est , considerationem & disciplinam , non aliam ob causam , nisi quia , quum intellectus sponte sua atque suapte natura non insit in corpore , ceteræ vero partes animæ insint , atque id habeant a natura peculiare , minime quidem ad naturalem philosophum mentis consideratio referenda est , sed potius ad primum summumque , qui pura omnia sincera , & , quæ ab omni fæce materiæ procul absunt , contemplatur atque inquirat.

Ex his igitur omnibus , quam vim habeat adversariorum opinio , in promptu est intelligere. Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est , ut ea duceretur omnis ab eo , quod anima corpore omnino vacet : nunc , ut instituimus , aliud argumentandi genus atque rationem sequamur , non multum quidem dissidentem a superiori , hinc , ut oportet , initio sumto.

Qui operationem , aut adfectum aliquem tamquam proprium atque peculiarem animæ tribuit , ut ostensum est a nobis prius , æternam animam arbitratur : hoc autem sensit Aristoteles : animam igitur immortalem esse

pu-

1 Eodem cap. & libro.

2 *Lib. de anima.*

3 Cap. 3. lib. 2.

putavit. Nunc quod animæ peculiaris adsit adfectus (talis est autem intelligere & contemplari) primum adserere videtur, quum ait: *1 Maxime autem ipsum intelligere proprio simile videtur esse.* Admonuerat paulo ante hunc locum difficile admodum atque arduum esse, diffinitionem animæ inquirere, quoniam principio constare necesse sit, utrum adfectus omnes communes sint animæ cum corpore, an potius eius sit proprius aliquis atque germanus. Hoc enim accipere necessarium est illi, qui animæ finitionem velit facere. Quum autem in contrariam partem ratio probabilis reddi possit, accipi facile non potest. Nunc ait: *Plurimi tamen sunt (non quidem omnes) quorum sine corpore nullus agere ac pati videtur posse, ut irasci, confidere, cupere, atque omnino sentire: ipsum autem intelligere maxime videtur esse proprio simile.* Bis itaque, si quis exspectet, insinuat, proprium aliquem adesse animæ adfectum, & quum plurimos ait non sine corpore constare posse, & quum intelligere testatur proprium esse animæ. Quamquam, quod hoc loco tam aperte scriptum est, ut a nemine citra flagitium refelli queat, alio loco planius exponit, quum inquit: *Si enim intelligere corpori atque animæ adsignetur, numquam corpus impedimento erit, ne pure atque sincere intelligamus: quin immo (ut fit in ceteris instrumentis) ipsum corpus mentis intelligentiam adiuvabit.* Nunc, quum contra evenire palam cernamus, arbitrandum sane est, unius esse mentis contemplari atque intelligere: siquidem laboriosum est, ut Aristoteles scribit cap. III. lib. I. *de anima*, coniunctum esse cum corpore intellectum, neque absolvi ab eo posse, & insuper maximopere fugiendum: quod fit, dum mentem a sensibus separamus, atque animum a corporeis cogitationibus abducimus: quip-
pe

pe quum melius sit intellectui non esse cum corpore, quemadmodum & dici solet, & complures sane consentiunt. Hanc autem sententiam capite IV. libri VIII. *de Repub.* plane confirmat, quum ait, non convenire simul mentem & corpus laboribus fatigare, quoniam hi labores contrariarum rerum efficientes sunt: labor enim corporis menti impedimento est, mentis autem corpori. Quid amplius optent, non video, qui in Homerum philosophorum debacchantur, atque eius sententiam suggillant tamquam ab immortalitate abhorrentem animorum. Num significari potuit apertius intellectricis animæ æternitas, quam quibus verbis ab Aristotele significata est?

Verum etsi adducta a nobis testimonia, & pingui, quod aiunt, Minerva explicata, satis esse possint iis, qui in media luce non caligant atque offendant: quum apud eundem philosophum multa quoque alia reperiuntur, quæ hanc nostram sententiam non curtam, ut quidam putant, sed plenam potius atque perfectam reddant, ea nunc mihi recensenda esse existimavi: inter quæ omnia neque obscurum neque incertum adserendæ fidei argumentum illud putare convenit, quod in commentariis *de anima* ita explicatur: *¶ Nilul tamen vettat, ut aliquæ partium animæ sint separabiles, propterea quod corporis nullius sint actus.* Quum enim eo loco animam actum esse corporis disputare atque convincere niteretur, quod est in definitione animæ usurpatum, quia actus ad potentiam dicitur, & semper in eo est, cuius perhibetur actus: concludit, animam non esse a corpore separabilem, sed in eo existere semper, cuius est actus atque perfectio. Et quoniam ambiguum videri poterat alicui, utrum, quod paullo ante definitum est, omnibus animæ partibus & secundum po-

ten-

tentias omnes & facultates conveniat, an tantum secundum partes aliquot, rem ipsam expediens adiecit: *Corporis namque partium patet aliquas partium animæ adesse: vegetalis namque & sensifica, ut dixi, quoniam secundum substantiam versantur in corpore, separari a corpore nulla ratione possunt: nihil tamen vetat, inquit, ut aliquæ partium sint separabiles animæ, innuens intellectum, propterea quod corporis nullius sunt actus. Videbat tamen, futuros, qui obiicerent, si intellectus non sit corporis actus, fritionem animæ non omnibus animæ partibus convenire, atque ob eam rem solutionem antevertens subiungit: *Obscurum est, neque dum patet, si perinde corporis anima sit actus, ut gubernator navis. Nam si, ut est gubernator actus navis, intellectrix anima in corpore ponatur esse, quemadmodum gubernator in eo, quod gubernator est, operationem cum navi coniunctam abet, quamquam secundum substantiam a navi seiunctus sit; ita quoque anima tametsi in eo, quod actus corporis est, atque eidem impertit vitam, non sit a corpore absoluta, certe magnitudine atque substantia separatur.* Et re vera ita est. Sed quoniam nondum ad eum locum ventum erat, in quo res ipsa definiri debuit, ut Philopono placeat, dubiam sententiam reliquit. Quamquam mihi quidem rem ipsam studiosius consideranti (nisi ego magis adlucior) visus est rem ipsam plane definisse. Ut enim aliquando volente Deo copiosius mihi monstrandum est, hic est Aristotelis perpetuus mos, subobscuræ & per interrogationem, ut lividis calumniandi ansam infringat, de rebus obscuris pronuntiare.*

Eandem quoque sententiam illustri admodum perspicuaque oratione confirmare mihi visus est libro II. *Physicorum*, cap. II. quo in loco, postquam rationibus multis persuasit, philosophum naturalem formas, quæ corpori sunt atque materiæ coniunctæ, contemplari debe-

re-

re, rationalis formæ mentionem repetens, inquit: Quo vero modo sese habeat separabilis forma, & quidnam sit, philosophicæ primæ officium est determinare & pertractare.

Atque ut omnia persequamur, neque sit ullus lapis, quem non moveat diligentia atque industria nostra: I libro a nobis proxime commemorato idem plane philosophus adseruisse iterum videtur. Nam in reprehensione philosophorum, qui in finitione animæ moveri usurpaverunt, quoniam irascitur, miseretur, atque confidit: Hoc nomine, inquit, nihil quidquam ab his philosophis effectum esse, nam confidere, irasci & misereri, aut non sunt motus, aut si motus sint, non sunt sane ex eorum numero, qui animæ feruntur proprii, sed qui cum corpore sunt communes. Quamobrem, inquit, inepta eorum oratio est, qui nos soli animæ adsignant. Ne tamen quispiam dictum hoc quoque fuisse de intellectu suspicaretur, adimens sermonis ambiguitatem, inquit: Nullus me credat intellectus in præsentia mentionem fecisse, nam intellectus advenire videtur homini, & minime (quod in ceteris facultatibus evenit) de potentia materiæ in actum deduci. Verum quia foris advenire cum accidentibus multis intellectus habet commune, ut id peculiari quadam ratione menti convenire doceat, subiungit: Et substantia quidem esse, hoc est, per se existere. Accidentia enim, tametsi aliunde adveniant, minime existunt per se, sed in substantia. Præterea & non corrumpi, inquit: quo verbo a ceteris formis rationalis anima proculdubio distinguitur. Nam ceteræ formæ, licet substantiæ rationem suscipiant, facile corrumpi possunt: intellectus vero ab interitu immunis est, quum nihil habeat, a quo corrumpatur. Si enim corrumpi posset, inquit, ab

Pp

ea

ea maxime, quæ in senectute fit, offuscatione corrumpitur; nunc autem perinde fit, atque in sensuum instrumentis, ac si diceret: quidquid pati intellectus videatur (si quid pati videtur) non aliunde, quam ex sensuum instrumentis accidere, idque non sine ratione. Nam quia, dum existit in corpore, per sensus tamquam per fenestras animæ rerum simulacra animus accipit: ubi sensuum organa hebetantur (quod in senectute potissimum accidit) ipse quoque intellectus videtur imbecillus reddi, quum nihil simile patiatur. Nam si senex, inquit, talem acciperet oculum, qualem habet iuuenis, videret sicut iuuenis. Quære senectus non est, quia anima quidpiam est passa, sed quia id, in quo est, aliquid est passum: quemadmodum in ebrietatibus & morbis fieri solet. Et post multa tandem ita concludit: Igitur intelligere & contemplari marcescit: quia aliud quiddam intus corrumpitur, ipsum autem passione vacat. Ratiocinari vero, & amare, & odisse, non sunt illius, hoc est, animæ propria, sed huiusce, quod illud habet, animalis, inquam, quod ex corpore atque anima constitutum est: quapropter, & hoc corrupto, neque recordatur anima, neque amat. Demum ita refert: Intellectus autem divinum quid est, & passione vacat. Quod si vacare mentem passione testatur, immunem eandem esse a morte arbitrandum est. Atqui hic locus usque adeo torsit Alexandrum, & tam mirabiliter exercuit, ut convictus momento eius atque coactus dubitari non posse dixerit, quin magnus Aristoteles animam immortalem esse atque æternam crediderit. Tanta enim vis veritatis est, pondus usque adeo grave atque momentum, ut ad eius obtutum etiam hostiles animi caligent, ac sese victos continuo fateantur.

Quod si ceteri omnes, qui mortem animæ Aristoteli obiiciunt, ita ut Alexander, scripta eius diligenter evolverent, in tanta copia & perspicuitate atque lu-

ce testimoniorum , amplius , quod desiderarent , nihil esset. Nam præter ea , quibus usi sumus , in tractatione I de generatione animalium , postquam ratione convicit , vegetali sensitivæque animæ convenire non posse , ut ante quam intrent corpus , existant actu , aut postquam intrarint , ab eo liberentur , siquidem adfectionem nullam habent suapte natura liberam atque exemptam a corpore : incidens in mentionem animæ intellectualis inquit : *Restat igitur , ut mens sola extrinsecus accedat , eaque sola divina sit , nihil enim cum eius actione communicat actio corporalis.* Neque putandum est (ut id quoque obiter attingamus) quod adfirmarit , animam intellectualem extrinsecus accedere , μεταμψυχώσω , hoc est , transmigrationem animarum in diversa corpora significare voluisse : huiusmodi enim commenta & Pythagorea somnia libro I. cap. IV. de anima locuplete sane oratione refellit atque explodit Aristoteles : præterea lib. II. cap. II. his verbis : *Inest anima in corpore , atque in corpore tali , non in quovis sine discrimine ullo , quemadmodum veteres ad corpus ipsam accommodabant nihil determinantes , quodnam illud & quale sit corpus :* atqui non recte , ut patet , quippe quum non videatur quodvis sine ullo discrimine quodcumque suscipere ; quin immo singulis hominibus peculiarem suamque animam inditam esse putat , quæ nullius sit amplius corporis futura forma.

Hic ego rogo , qui tam pertinaciter mendacii partes agunt , qua ratione constare possit , divinam esse animam dicere , foris quoque advenire , hoc est , non ut ceteras animæ partes , ex semine deduci & interitu aboleri posse putare ? Quod si mihi dederint , erit fortasse , cur credam , Aristoteli calumniam de industria intentam minime quidem fuisse. Et , si quod a magnis qui-

Pp 2

bus-

busdam actoribus scriptum est, fas est credere, Aristotelem, inquam, libro *de proprietatibus elementorum* (nam hunc ne de facie quidem novimus) existimare, nulla naturæ vi, sed iussu atque imperio Dei animam rationis compotem advenire: magnum me hercle pondus atque momentum ad hanc, quam defendimus, opinionem accedit. Nam quemadmodum nulla naturalis facultas per se satis est ad adserendam in lucem animam rationalem, ita quoque nihil tam potens erit, ut eidem ipsi aut calamitatem, aut laborem adferat. A qua sententia abhorreere minime videtur Aristoteles lib. II. cap. III. *de generatione animalium*, quo loco mentem hominum quasi aliunde ortam, neque de potentia materiæ educam, advenam & peregrinam vocat. Sed iam, unde primum digressi sumus, redeamus. Nam, nisi me fallit animus, lib. III. capite III. *de anima* phantasæ usus ubi Aristoteles commemorat, inter cetera commoda, quæ homini phantasia adfert, hoc maximum atque præstantissimum esse ait, ut si quando, quod frequenter fit, mens ipsa princeps atque regina vitæ mortalium aut morbo corporis, aut ulla perturbatione animorum sopita iaceat atque sepulta, natura, duces habeamus, qui vitam hominum potissimis ad recte vivendum præsiidiis atque instrumentis destitutam regat, perinde atque bestiarum, quæ natura sua beneficio rationis, & quæ ab ea ipsa profiscuntur, præsiidiis plane carent. Nam quum intelligeret, nihil esse posse, quod hominum animis mortem adferat, addidit: *Vt si contingat submergi, præsto sit, quæ agat hominem, imaginatio*. Verum quoniam hoc testimonium obscurius fortasse videtur quibusdam, quam ut in hanc sententiam conferri par sit, evidentiora proferam atque indicabo.

Et ut hinc exordium sumat oratio, quibus, quæso, verbis planius significari immortalitas animæ possit, quam quibus usus est in commentariis *de anima*

† Aristoteles? illo præsertim loco, in quo intellectus possibilis nuncupati mentionem faciens inquit: *Quo circa neque cum corpore mixtum esse consentaneum est rationi.* Immixtum esse intellectum, simplicem omnino, & passione vacantem fatetur: igitur immortalem, uti demonstratum a nobis iam est. Simile est, quod ex sensus atque intellectus differentia sumi argumentum potest, atque etiam, si quis animadvertat, violentius, & ad hanc rem efficax magis. *Sensus, inquit, ex vehementi sensibili sentire non potest amplius, auditus namque non audit sonos post magnum sonum, & visus non videt, neque odoratus olfacit post vehementes odores atque colores. Atqui intellectus aliquo valde intelligibili intellectu, non minus sane, sed magis percipit intelligitque inferiora.* Illud autem Aristoteles in causa esse putat, quod sensitivum non est sine corpore: atque ideo, quæ maxime corporata sunt, omnium optime sentit, ut quæ sint familiaria sibi, & quasi dominata. Intellectus vero a corpore separatus est. Ad hæc, quum post obitum dicat animam minime recordari, dubitari nequit, quin liquido planeque crediderit, superstitem perpetuo sospitemque manere. Accipit enim ut compertum, superesse animam a rogo, defungi tamen eo munere neutiquam posse, quoniam *meminisse (ut inquit) non est sine phantasmate, neque phantasma absque corpore reperitur.* Rursum, quum capite ultimo libri *de anima* primi adversus Platonem disserens, qui in tres particulas animam discerpebat, rogaret, quid ipsam animam contineret, si partibilis est: (nam hoc non videtur corpus esse, quum contra potius appareat corpus ab anima contineri): *Quapropter, inquit, & egressa dissolvitur corpus atque putrescit.* Quum dicat digredi animam a corpore, atque ipsum, postquam discessit anima, putrescere, plane mihi videtur dicere, incolumen

remanere post corporis obitum. Præterea si sensibus, ut inquit, exsuperantiis sensibilium corrumpuntur, quum intellectus rerum, quæ intelliguntur, excellentiis oblectetur, proficiat, accipiatque ad negotia vires: quorsum exspectat, non esse absolutum a corpore liberum. que putare? Paulo quoque inferius, quum eo perveniret, ubi in quæstionem vocaret, utrum intelligere se ipsa mens possit, favere huic sententiæ mihi plane videtur, inquiens: *Est etiam intelligibilis & ipsa, ut intelligibilia cuncta, quoniam in his, quæ sunt sine materia, idem est intelligens, & quod intelligitur.* Quibus verbis certum est significari, intellectum hominum a materia omni abiunctum esse atque absolutum. Nam quum in contrariam partem ratio probabilis esse videatur, non est, cur intellectum intelligi posse putemus, perfectus enim est sua natura: est rursus, cur suspicari liceat, percipere se non posse, neque agnoscere: quoniam si se agnoscat, in horum alterum, quorum utrumque plane absurdum est, inciditur, videlicet, ut aut intellectus mixtus sit atque concretus, si altera parte intelligat, intelligatur altera: aut, si eadem, cunctis, quæ intelliguntur, intellectum atque mentem concedemus. Questioni respondens Aristoteles accipit, mentem in eo, quod mens est, se quoque agnoscere atque videre. Atque huic opinioni eorum, quæ tamquam falsa & absurda congesta sunt, nihil repugnare defendit. Quoniam in his, quæ sunt sine materia, in quibus est intellectus, nihil differunt intellectus, & quod intelligitur, Quod si animæ opera intueri & contemplari velimus, obfirmabimus profecto in hac re atque sententia animi. Nam si verum est, quod Aristoteles adfirmat, eam esse vim intellectus, non solum ut penetrare possit atque insinuare se ipsum in ea, quæ intelliguntur, omnia, sed ut se quoque operationemque suam agnoscat & videat, quo pacto id fieri possit, non video,
ni-

nisi anima absoluta a corpore liberaque permaneat, præsertim quum propriæ operationis agnitio, qua una re, ut Aristoteles inquit lib. X. cap. VII. *Ethicorum*, mens ipsa quodammodo Deo similis evadit, non sine conversione quadam animæ in seipsam fieri possit. Sensus enim, quoniam facultatem nullam propriam habet, neque sua opera neque sentiendi organum unquam attingit, sed dumtaxat rerum sensibilibus simulacris atque formis contentus, in his occupatur, has tractat versatque. Idem probat, ubi rationem adfert, propter quam intellectus vacans corpore cum materia copulata atque coniuncta dispiciat & contempletur, si verum est, agentis atque patienti unam communemque materiam adesse oportere. I Huius namque incusationis nervos compendio frangit, solum testatus, ipsum pati divisum esse prius una quadam ratione communi, ac si diceret: quum passionem bifariam distinxerimus, in eam, inquam, quæ ad interitum rem deducit, & communi appellatione *alteratio* vocatur; & in eam, quæ absolvit rem atque perficit: mentis operatio, quamquam sit passio quædam, est sane ex earum passionum numero, quæ subiecto perfectionem impertiunt; atque ideo, ut neque cælo, neque soli cum aere, quem illustrat, & actione perspicuum reddit, quidpiam commune ponimus, unam tantum ob causam, quia operatio illa quædam naturæ perfectio est: ita quoque minime necessarium existimare debemus esse, ut intellectus, & quod intelligitur, communem ullam materiam habeant. Quis enim dubitat, nisi plane in philosophia plumbeus sit, nihil esse animis admixtum, nihil coagmentatum, nihil duplex: sed pura omnia, simplicia, sincera atque immixta? Quod quum ita sit, certe neque secerni, neque dividi, neque discerpi, neque distrahi possunt: neque interire igitur. Est enim interitus

1 Cap. 3. lib. 2. de anima.

itus (ut Ciceronis verbis utar, quasi recessus & secretio earum partium, quæ ante interitum iunctione aliqua tenebantur.

Præterea in sermone de intellectu agenti in eandem sententiam ita loquitur: *1 Is intellectus separabilis est, & non mixtus, passioneque vacat, quum est substantia actus.* Age vero intellectus agens a corpore absolvitur: igitur anima, cuius ille facultas est. Aut fatearis necesse est, facultatem absque substantia esse posse: quod quam pugnet cum legibus naturæ, quæ nihil quidquam, aut supervacaneum frustra que facit, aut ex necessariis rebus omittit, sed semper ad pulcherrimum atque optimum quodque eorum, quæ fieri possunt, aspirat, initio huius disputationis uberius atque fusius est demonstratum.

Non est ab hoc proposito omnino alienum, quod in eodem capite explicans adhuc intellectus agentis naturam, ita inquit: *Separatus vero id est solum, quod est, atque id solum est immortale perpetuumque.* Nemo autem putet, Aristotelem in præsentia negare, quod tam aperte, tamque illustribus & perspicuis verbis paulo ante confessus est, intellectum, inquam, potentia perpetuum atque immortalem esse: etiamsi phrasibus verborum, atque ratio loquendi (si quis parum accurate & diligenter consideret) hunc sensum præ se ferre videantur. Nam si altius rem ipsam expendamus, illis verbis dumtaxat significat, intellectum, ubi secundum actum fit, maxime fieri id, quod est, hoc est, proprie intellectus subire rationem. Nam alter intellectus, quoniam solum potentia est, non est omnino intellectus existimandus: quemadmodum materia substantiæ nomine a philosophis appellari non omnino solet, quoniam habet a forma, quod sit, quæ species est eius, quod

quod quid erat esse atque ratio. Si vero mentis obiecti rationem habeamus, haud dubiam fidem, ut ego quidem arbitror, quaestioni propositae parabimus. Nam quum universale atque omnino materia vacans 1 Aristoteles obiiciat intellectui; & praeterea necessarium sit omnium philosophorum opinione atque iudicio, cognitum magna ex parte cognoscenti esse simile, qui ut hanc insitam omnium animis notionem sequerentur, atque eidem suam in scribendo orationem accomoderent (ut est apud 2 Aristotelem) fede prolapsi sunt, & turpiter peccaverunt: obscurum non est, humanum animum sponte sua corporis expertem, ac proinde immortalem esse: praesertim quum (ut Aristoteles inquit libri primi capite 1. *de caelo*) immortale immortali accommodetur, & universale, quod mentis obiectum ponimus, neque gigni per se ipsum, neque corrumpi possit. Addit huic opinioni fidem, quod tametsi maxima earum rerum pars, quae mente atque intellectu percipiuntur, non sit a materia immunis: ipse quidem intellectus vi quadam sua rerum *quidditates* & rationes eximit a materia, quod non faceret, nisi in eo esset virtus quaedam & altior & sublimior, quam ea, quae sit cum corpore copulata. Nam si mens suapte natura adfixa corpori teneretur: ut simile ex simili, sic ex terrenis crassisque corporibus summopere oblectationem caperet, neque (quod fit) in omni contemplandi genere tenuitatem captaret, et materiae vacuitatem exquireret.

Non est diversum ab hoc negotio (ut iam tandem a commentatione de anima ad externa peregrinaque divertamus) quod in 3 *Ethicis ad Nicomachum* scriptum est: *Fortunam*, inquam, *amicorum omnium & poste-*

Q1

ro-

1 Cap. 11. lib. 6. *Ethic.*

2 Lib. 1. *de anima.*

3 Cap. 10. & 11. lib. 1.

rorum nihil omnino ad mortuos conferre putare, longe ab amicitiae finibus discedere, atque opinionibus esse contrarium. Prosperae namque & adversae amicorum fortunae aliquid defunctis adferunt, licet illud tale ac tantum non sit, ut neque felices infelices, neque aliud quidquam huiusmodi faciat. Si enim philosophus res amicorum putat ad mortuos pertinere, proculdubio in eo statu vita defunctos constituit, unde adversae prosperaeque fortunae sensum animo & cogitatione haurire valeant. Nemo autem putet commune id atque exile argumentum ad rem esse, quum Cicero in *Tusculanis quaestionibus* strenue vicisse credat, animos hominum ab interitu esse vindicatos ea inter alias ratione, quod dum vivimus, sedulo studemus nomen posteris relinquere, liberos procreare, parare possessiones, curareque, ut iusta nobis religiose reddantur. Quae omnia (ut alia quidem non parum multa) Latinae linguae princeps Cicero ab Aristotele commodato, ut sic dicam, accepit. Is enim libro I. capite IX. *ad Theodesten*, honestum esse, inquit, & laude dignum mortuis religiose iusta persolvere, & monumenta ponere. Atqui nisi ad mortuos hinc quidpiam pervenire arbitraretur, numquam (quod credam) tam religiose id caveret, atque sibi iuberet fieri, ut est apud Diogenem Laertium in Aristotelis vita scriptum, Quod si, ut idem est auctor libro X. *Ethicorum*, non tam interest, quid homines loquantur, quam quid sentiant faciantque: verisimile est Aristotelem insculptum animo habuisse, animos hominum ab obitu superesse, praesertim quum capite XIII. primi eiusdem libri (*ad Theodest.* inquam) ob eam causam Antigonem laudans hoc ipsum naturae lege constare dicat. Capite etiam IV. libri II. dignos esse, ait, qui ab omnibus diligantur, qui sunt in defunctos benefici. Et quaestione IX. sectionis XXV. *Problematum* eandem sententiam probat, inquirens, cur vita defunctis subvenire in pretio habeatur.

Non

Non sum his, quæ commemoravi, contentus, quoniam etiam in libris, qui *1 ad Nicomachum* scribuntur, ibi potissimum, ubi ab Aristotele exquiritur sedes, in qua beatitudo atque felicitas contemplativi hominis collocetur, eandem mihi sententiam adserere & confirmare plane videtur: *Quod si felicitas est, inquit, operatio secundum virtutem, consentaneum est rationi secundum eam esse, quæ est in homine præstantissima: hæc autem eius fuerit, quod est optimum. Sive igitur mens sic hoc, sive aliquid aliud, quod natura dominari videatur, & imperare: aut quia divinum & ipsum est, aut quod eorum, quæ sunt in nobis, divinissimum: huius profecto operatio per virtutem propriam ipsa felicitas fuerit, beatitudoque perfecta.* Atqui si hoc in loco mentem, in cuius operatione constituit felicitatem eius hominis, qui procul a negotiis vitam agit, divinam appellat, quum rerum divinarum ea natura atque ingenium sit, ut numquam intercidant, aut mori possint, concedamus, obsecro, summum philosophum Aristotelem numquam animam deleri existimasse. Quam rem copiosius exaggerans inquit: *Talis autem vita superat hominis naturam. Non enim hoc ipso, quo homo est, ita vivit, sed quo est quid in ipso divinum.* Ne autem hinc discedam, hoc etiam mihi dicendum est, quod post paullo, laudes adhuc contemplationis perstringens, in hanc sententiam disserit: *Qui mente operatur, & eam colit, disponitur optime: at is amicissimus est diis immortalibus. Nam si dii (ut existimatur) rerum humanarum aliquam curam habent: consentaneum fuerit ipsos eo gaudere, quod est optimum, & maxime sibi cognatum (hoc autem ipsa mens est) & in eos, qui maxime hoc amant atque honorant, beneficia vicissim conferre, tamquam curam his, quæ sibi sunt cara, dili-*

Qq 2

gen-

gentiamque adhibentes. Constat autem hæc omnia maxime in esse sapienti : amicissimus igitur sapiens ipse diis immortalibus erit. Eundem autem conveniens est esse felicissimum. Hæc Aristoteles. Quæ nos tam anxie atque scrupulose referre operæ pretium duximus , quoniam præterquam quod opinioni nostræ magnam vim , ut apparet , atque pondus addunt , gravissimi philosophi verba non leve , ut opinor , momentum adferunt his , qui sapientiæ atque virtuti dant operam , ad quorum illud nrdium frequenter homines hortatur. Quid enim matius adduci potest ad informandam mentibus hominum sumnam virtutis caritatem , quam quod ex ea re hoc maxime consequi possint , ut Deo cari atque amici , efficiantur , idque operatione eius facultatis (mentis inquam) quæ maxime divina est : quod , æterna quum sit , intelligendi atque agendi munere fungatur , ad quæ duo potissimum , ut Aristoteles putavit ; ut equus ad cursum , ad arandum bos , ad indagandum canis , natum esse hominem existimare par est : ut esset , qui terras tueretur , atque incoleret , quasi mortalis Deus ?

In libris etiam *de I partibus* reddens rationem , cur homo pedum priorum vice brachia , & , quas manus dicimus , habeat , ita disserit : *Solus enim homo omnium animalium erectus est , quoniam eius natura atque substantia divina est.* Divini autem officium est intelligere atque sapere : quod non facile esset , si vasta corporis moles adsideret , pondus enim tardiozem reddit & ensuum communem & mentem. Est enim hoc , ut id quoque referam , maximum argumentum immortalitatis animæ , quod Deum solus homo agnoscit. In mutis nulla suspicio religionis est , quia terrena prospiciunt. Homo ideo reclus cælum adspicit , ut Deum quærat. Potest ergo esse mortalis , qui immortalem desiderat ?

non

non potest esse solubilis , qui cum Deo & vultu & mente communis est.

Parum ab his dis idet , quod in libris *de prima philosophia* , ea maxime parte , in qua sapientiam a physicis mathematicisque disciplinis discernit , ita refert :
¶ Circa separabile ens alia præter has ambas scientia est , si aliqua talis substantia est , dico autem , separabilis ; & si qua talis in entibus natura sit , illic profecto divinitas erit. Quod testimonium non facile refelli potest. Nam si divinitatem latere putat in ea substantia , quæ corpore absoluta est atque libera , quum multis rationibus convicerimus , hoc ipsum inesse hominum menti , ipsa sane mens maxime divina , immortalis atque æterna putabitur. Apertissimum præterea testimonium illud est , quod ex libro XII. capite III. *primæ philosophiæ* capi potest , quum Aristoteles inquit : *Si vero & posterius quidpiam permanet , considerare oportet. In quibusdam enim nihil prohibere videtur : veluti si anima tale sit non omnis , sed mens ipsa : ut enim omnis anima permaneat , fieri fortasse non potest.* Ne autem putet quispiam , aliorsum esse detortam a nobis atque deflexam sententiam , quam quorum ab Aristotele prolata est , verborum series atque ordo facile monstrabunt. Dictum fuerat paullo ante , formales causas simul esse cum his , quorum sunt causæ : nam simul atque æneus globus est , rotunditas est , quæ globi est forma : item simul atque sanus quispiam est , sanitatem habet , quæ habitus quidam atque forma hominis est sani. *Ceterum , inquit , utrum formæ separate mancant , & post separationem persistent , magna questio est : in quibusdam tamen nihil prohibet , nam quum anima animatorum forma sit , profecto nihil obstat , quominus intellectus sive anima rationis con-*

pos

pos maneat : animæ vero brutorum quoniam rationis expertes sunt , id fortasse non habent. Cuius loci explanationem mutuo ab Alexandro accepimus , ut intelligat lector , vehementissimum esse testimonium , quod eversorem immortalitatis animæ vicit atque prostravit.

Rursum in eisdem 1 libris de divina mente disserens , eo perduxit orationem , ut diceret : *Omne quidem non habens materiam interire non posse , quod genus est humanus intellectus.* Quibus plane verbis omnem ambigendi rationem prorsus adimit. In tractatione præterea 2 de partibus , ubi rationem reddit , cur principium ab homine capiendum sit , in eandem sententiam sic disserit : *Quæ una cum vita sensu etiam sunt prædita , hæc speciem multiformiorem numerosioremque varietatem recipiunt , & inter ea , alia aliis magis , & eo amplius , quod non solum vivendi , sed etiam bene vivendi rationem natura eorum obtinuit , quale hominum genus est :* quippe id unum ex omnibus animalibus nobis cognitis divinitatis est particeps. Et si verum est , quod Aristoteles testatur libro *de iuventa & senectâ* , illud (inquam) interitu dumtaxat aboleri contingere , quod aut contrarium habet , aut ex contrariis constat : quum ostenderit animam penitus simplicem esse atque immixtam , verisimile est , immortalem quoque atque æternam esse , Aristotelem existimasse. Si autem Aristoteles omnia cum vita exsitingui atque emori putavit , ut adversarii calumniantur , supervacane nobis tot libros tam serio atque accurate scriptos reliquit , qui ad virtutis studium , & melioris vitæ cultum hortarentur. Nam si moritur anima , maxima erit profecto vanitas , obsequi velle virtutibus , quæ frustra homini calamitates , labores , & in summa miserias sunt adaturæ. Nam si virtus est egestatem , exsilium , dolorem , mortem

de-

1 Cap. 9 lib. 12.

2 Cap. 10. lib. 2.

denique, quæ timentur a ceteris, tamquam mala, virum bonum pati fortiter atque subire: quid tandem in se boni habeat, cur eam propter se ipsam expetamus, non video; supervacuis enim atque inanibus poenis delectantur, quibus licet tranquille agere. Si autem virtus capessenda est, quia constat ad eam nasci hominem, subesse debet spes aliqua maior, quæ malorum, quæ perferre virtutis est, magnum adferat strenuumque solatium: atqui nisi animi æterni sint, esse nulla potest.

Tot igitur argumentis Aristotelis sententia immortalitatem animæ adserere adnixi sumus, quorum vim tantam esse arbitror, ut nisi qui tam male in Aristotelem sit animatus, ut perspicuam manifestamque veritatem non videat, omnes plane existimaturi sint, constantissime credidisse, animos hominum manere post mortem. Et, ne plura complectar atque persequar, quæ sunt profecto innumera, si diligenter atque intentis animis Aristotelis scripta velimus perscrutari: unum mihi explicandum relictum est, quo (quemadmodum in bello fieri solet) ut firmissimo præsidio susceptam disputationem claudere visum est: quod ita concluditur.

Qui Deum immortalem curam atque rationem rerum humanarum habere putat, animos hominum a morte superesse, nec veluti damnatos capite cum corpore interire, existimare debet: sed Aristoteles providentiam & rerum humanarum gubernationem pio quodam studio in naturam induxit: conveniens ergo est dicere, æternam esse atque immortalem animam putasse. Satis hoc conclusum esse videtur. Quum enim potissima, ut videtur, atque optima providentiæ Dei pars sit, singulis hominibus conferre ita, uti meriti sunt, quod ne antiquos quidem homines latuit, qui Deum ipsum Nemesin (ut Aristoteles scribit libro *de mundo ad Alexandrum*) quoniam singulis pro merito distribuit, appell.

pellaverunt: quod sit, dum in sceleratos animadvertitur, virtus præmiis atque honoribus recreatur & alitur: si anima ratione prædita terminis dumtaxat vitæ circumscripta sit atque finita, pleraque hominum malefacta & flagitia perpetuo impunita relinquentur: contra vero plurima a virtute prolecta opera citra præmium atque mercedem abirent, quod non solum divinæ sapientiæ atque iustitiæ non congruit, sed nec decet serdidum ullum abiectumque magistratum. Quis autem, si circumspiciet, non videat perditos homines, raptores, avaros, invidos, in summa iniurios aliis, florere opibus, abundare facultatibus, longo comitum ordine constipari atque cingi, imperare præstantioribus, regnare denique sine periculo, aut, si malint, in tranquillitate atque otio cum dignitate vivere? Contra si reputes, magna atque excellenti virtute præditos, & quibus minima sit cum corpore contagio, quoniam in corporibus humanis (quantum homo adsequi potest) vitam deorum imitantur, passim raptari, iniuriis affici, pessimis quibusque & corruptissimis servire, contumeliam denique ob egregiam virtutem illustriaque facta reportare: ac nisi tempus aliud atque locus a vita supersit, in quo scelerati homines poenas impietatis luant, & qui integre atque incorrupte vixerunt, mercedem dignam vita atque moribus ferant: præter hoc, quod magna rerum perturbatio consequetur, nemo quidem tam demens, aut tam stultus fuerit, cui suppetant animi ad peragendam, immo vero ad ingrediendam perdifficilem sane atque arduam virtutis viam, quum plane intelligat, virorum bonorum conditionem longe esse miserimam: qua opinione nec sceleratius ullum fingi scelus potest, nec quod sit magis rationi contrarium. Nam quum eorum etiam iudicio, qui, ignorata vera religione, integre atque sincere philosophati sunt, probi homines cari Deo atque amici censeantur: perquam

quam absurdum atque impium erit, de Deo ita cogitare, ut quum sit princeps atque auctor bonorum omnium, si præter hanc vitam nihil supersit, familiaribus suis non tribuat, quæ omnium optima sunt atque iucundissima. Nunc vero quum brevi hinc commigrandum sit in liberum cælum, tamquam in tribunal, in quo exactissima anteactæ vitæ ratio, & ad minimum (quod aiunt) quadrantem reddenda est: qui sancte atque incorrupte vitam agunt, hoc se potissimum etiam in summis miseriis & calamitatibus positi consolantur, tandem aliquando futurum tempus, in quo dimissis corporibus, quum æmulationum ceterarumque omnium adfectionum, quibus homines in vita divexamur, sint expertes, beati atque felices vivant.

Nunc vero paullo diligentius nobis monstrandum est, quod Aristoteles crediderit, Deum immortalem humanarum rerum curam atque rationem habere. Qua in re ob eam causam accuratius atque libentius versabimur, quod intelligamus, multos non veterum philosophorum modo, sed etiam ex christianis, quasi male de providentia cogitarit, doctissimum atque optimum philosophorum omnium Aristotelem infamasse. Etenim superioribus præcisque temporibus, ut ex historiis accepimus, constans apud plerosque fama fuit, ut de immortalitate animorum, ita quoque de providentia & rerum gubernatione pessime Aristotelem sensisse. Quo nomine primum a Tatiano reprehensus est in oratione adversus Græcos: post hunc a Theodoretto *de curandis Græcorum adfectionibus* libro VI. post Theodoretum etiam a Theophilo in his libris, in quibus de vero Deo cum philosopho disserit. Enomaus quoque Cynicus edito libello, quem *Indaginem veneficiorum* appellat, taxat Aristotelem, quod, ut sibi quidem videtur, providentiam abstulerit, ut i Theodoretus atque

Rr

Eu-

1 Eusebius scribant. Eodem præterea nomine ab Attico vetere philosopho carpitur, ut est apud Eusebium scriptum. Idem quoque Aristoteli dat probro Clemens Alexandrinus libro V. *Stromatum* his verbis: „ Aristoteli venit in mentem usque ad lunam deducere providentiam ex illo Psalmi CIII. *Domine usque ad cælum misericordia tua, & veritas tua usque ad nubes.*“ Excusat autem philosophum, quod nondum revelata fuerit Aristotelis temporibus prophetiarum mysteriorum declaratio. Et ne in singulis recensendis immoremur, Basilii & Chrysostomi theologi summi, philosophi vero nec minati, neque plebei, aliquando hac causa Aristotelem increpant.

Quamquam ab his quidem, quasi prorsus abrogaretur atque abstulerit providentiam, reprehenditur: ab illis vero, quod tam maligne atque parce eius mentionem fecerit, ut eandem intra cæli cardines continuerit. Mihi vero candidius in eam rem atque fixius intuenti nulla ex parte horum auctorum sententia probari unquam potuit. Et, si verum fatendum est, existimarem quidem, maximam eorum partem, qui philosophi haberi dicique ab omnibus voluerunt, cupiditate potius atque ira pessimis consultoribus impulsam impietatis notam summo philosopho inuisse. Quam mihi suspicionem movit Eusebius Cæsariensis acerrimus fidei adsertor, & veritatis christianæ gravissimus propugnator, in eo libro, quem sæpe nominavi, adversus philosophos scripto: credibile inquit esse Aristoteli accidisse, quod multis aliis quoque solet, nimirum ob amicitiam, quam cum principibus habuit, nec non admirabilem illam, qua excelluit, sapientiam, odio a sophistis, qui ea tempestate regnabant, habitum fuisse. Hæc igitur causa, ut conicio, fuit, cur Atticus phi-

1 Cap. 6. lib. 6. *Preparat. evang.* & lib. *adversus Philonem.*

philosophus atque Attici similes, quorum apud Eusebium nomina & Aristoteli obiecta crimina explicata sunt, scelestam atque impiam opinionem de eo invulgarint atque sparserint. At christianis auctoribus, si qui sunt, qui Aristotelem insimulent abrogatæ, aut elevatæ potius providentiæ, verisimile est existimare, aut graviorum negotiorum curis occupatis numquam vacasse ad libram Aristotelis æquis, quod ferunt, ponderibus veritatem examinare; aut, quod verisimilius crediderim, eo consilio atque animo ab eisdem hoc factum fuisse, ut aliqua ex parte auctoritas atque maiestas Aristotelici nominis elevaretur. Nam usquam adeo veteres homines suis Athenis, suo Platone, atque omnium maxime Aristotele gloriabantur atque superbiebant, ut, nisi hæc atque horum similia de his circumferantur, nulla umquam ratione cum reliquis possit effici, ut Græcos, quod dicitur, obliterati, christianæ veritati atque doctrinæ velint attentius animum præstare. Nam si impudentissimum Hieroclem inani quadam æstimatione philosophiæ eo dementiæ legimus pervenisse, ut magum atque impostorem Tyaneum humanæ salutis adsertori conferre, immo vero præferre non erubuerit, quid existimare de ceteris convenit? Ut verum sit, quod a Platone gravissime scriptum est: *τυ φλάνται γὰρ τό φυλον περί του φυλομένου*. Et fuit, me hercule, facile in tanta obscuritate & copia scriptorum Aristotelis similes conjecturas invenire, quibus calumniatores (veteres inquam philosophi) abunde satis putarent Aristotelis gloriam obscurari posse, & pæne deleri. Atqui tantum abest, ut horum insimulationes, calumniæ atque imposturæ nomini Aristotelico offecerint, ut ego certo credam, hac via atque ratione magnum ad eius laudes cumulum accessisse. Ut tamen veritas, cuius ego professionem honestissimam esse duco, planius constare possit, loci sunt mihi leviter attingendi, in quibus gubernationem rerum

& providentiam Aristoteles adseruit. Et quamquam apud bonos iudices satis habeant firmitatis vel testimonia sine argumentis, vel argumenta sine testimoniis: nos tamen non contenti alterutro sumus, quum suppetat nobis utrumque: ne cui perverse ingenioso aut non intelligendi, aut contra disserendi locum relinquamus.

Primum tamen omnium, quoniam gravissimorum hominum auctoritas, ut Cicero explicat, ad eam sententiam, quam volumus obtinere, & solet, & debet valere plurimum, testem huius sententiæ facio Theophrastum divinum hominem in dicendo, scholæ Peripateticæ post Aristotelem principem atque heredem: post hunc Ammonium atque Themistium, postremo Alexandrum Aphrodisiensem: ii enim omnes plane atque intrepide adfirmant, principem philosophorum Aristotelem rerum gubernationem & providentiam concessisse. Quod ubi considero, non possum non magnopere mirari, Alexandrum Aphrodisiensem concessisse exstingui animum cum corpore, Aristotelem putasse, quum multis locis non obiter, ut aliquando fit, sed accurata potius oratione rebus mortalium adserat Deum providere: ut in libro, quem *de providentia* scripsit, & in quæstionibus naturalibus & moralibus non semel. Nisi quod, ut ego mihi persuadeo, in explicanda Aristotelis de animorum immortalitate sententia Alexandro perinde evenit, atque illis philosophis, qui non rebus, quæ natura efficiuntur, rationes accomodant, sed contra potius faciunt. Nimirum quoniam consignatum atque impressum in animo habuit una cum corpore animam exstingui, in eam rem sedulo atque studiose incubuit, ut gravissimum philosophum, quo iure quaque iniuria in sententiam suam pertraheret: quum æquum potius fuerit accurate & diligenter doctoris scriptis insudare: ita enim fortasse didicisset, veritatis studio, quam Aristoteles rebus omnibus anteponendam esse

senset, propriam sententiam exuere, atque procul abii-
cere. Quod si Plato ut adsertor providentiæ a multis lau-
datur, tantum quod semel aut iterum, idque nullam ad-
hibens rationem, Deum esse principium, medium at-
que finem rerum pronuntiarit: quid vetat, cur non A-
ristoteles si non primus, secundus saltim a Platone ha-
beri hac parte debeat, quum non semel, ut Plato, sed
frequenter quidem, cumulate atque copiose eam senten-
tiam expresserit, & multis persuaserit?

Nam, ut hinc exordiar, in libro *de mundo ad A-
lexandrum* perspicue & citra omnem ambiguitatem re-
rum procurationem curamque concessit Deo. Primum
quum inquit: *Pervetus sermo est, & quem homines cun-
cti a patribus acceperunt, omnia ex Deo & per Deum
nobis constare, neque ullam esse naturam, quæ sibi per
se sufficiat divina ope atque auxilio destituta. Qua ra-
tione ducti veterum quidam dixerunt deorum plena esse
omnia. Præterea Deus cunctarum rerum haud dubie ser-
vator est & parens.* Et post paullo: *Potentiam igitur
divinam in cælo residentem longissime etiam distantibus,
&, ut semel dicam, omnibus rebus salutis auctorem
fieri, quod decet, ac Deo maxime congruit, existimare
par est.* Item: *Honestius est & magis decorum, Deum ex-
celsissimo in loco sedere, eius vero potentiam omni mun-
do consertam solem lunamque movere, totum denique cæ-
lum circumagere, & terrestribus causam esse salutis.*
Rursus: *Natura divina de simplici uno motu primi cor-
poris virtutem proximis distribuit cum remotioribus, quo-
usque totum obierit.* Item: *Quemadmodum in choris in-
cipiente duce carminis, qui coryphæus appellatur, totus
chorus concinit virorum interdum & mulierum diversis vo-
cibus acutioribus gravioribusque unum suavem concentum
temperantium; sic de Deo, qui universi procurationem
habet, sentiendum est.* Ad hæc: *Vt accidit in eis, quæ
solent fieri in bello, ita quoque de universo cogitandum*

est. Nam quum omnia ab una vi dirigantur, suo quæque funguntur officio: quamquam virtus illa moderatrix non apparet, quod neque ipsi obstat ad efficiendum, neque nobis ad credendum obesse debet. In relatione præterea nominum divinorum inquit: Recte etiam dicitur salutis & libertatis auctor. Deinde: Ad hanc igitur rationem Deus, qui omnium rerum concentum atque salutem continet, in mundo sese habet. Postremo tandem absolvens disputationem de mundo susceptam, inquit: Deus igitur, ut veteri sermone traditur, quum omnium rerum principium, finem mediumque teneat, recte semper secundum naturam incedit.

Quæ cum considero, vehementer mirari soleo eorum philosophorum temeritatem, aut ineptias potius, qui Aristotelem defendunt divinam providentiam non ultra cæli terminos porrexisse. Sed ne quispiam uno tantum, aut altero loco expositam ab eo putet fuisse hanc de rerum humanarum cura sententiam, ea mihi testimonia repetenda sunt, quæ in aliis voluminibus reliquit: sunt enim hæc ne pauca quidem, neque obscura: nam de cælo disserens ita refert: *I Finis universi cæli, ac finis is, qui tempus totum infinitumque continet, sempiternitas est, a semper essendo appellatione sumpta, immortalis sane atque divina. Unde & ceteris omnibus aliis exactius, aliis offuscatus esse vivereque dependet.* Eamdem quoque sententiam libro II. cap. II. de astrorum motu disserens exponit inquit, natura ipsa providente rebus futuris, effectum quidem esse, ne proprio suoque motu astra moverentur. Naturæ vero appellatione Aristoteles Deum significare nobis consuevit observantem in rerum productione ordinem quemdam. In 2 *Metheorologiæ* etiam commentariis: *Universus, inquit, mundus, qui terram ambit, ex quatuor cor-*

po-

poribus constitutus est, in quo adfectiones, quæ evenire soleant, existere adfirmamus: siquidem necesse est, illum summi calidæ conversionibus esse proximum, ut omnis eius facultas inde constituatur atque regatur. In Eudemis vero exactius mihi visus est hanc ipsam opinionem explicuisse, quum inquit: 1 In universo quidem est Deus, & vicissim cuncta in illo, moventur enim omnia ab inexistente in nobis numine. Quod non longè abhorrere videtur ab eo, quod Paulus Apostolus dixit, usurpatum etiam a veteri poeta: In ipso vivimus, movemur, & sumus. Quid illud, quod in Ethicis Nichomachiis scribit? 2 Deum, inquam, ut existimatur, rerum humanarum curam habere? An exigui ponderis atque momenti est? Non puto. Firmissima quoque ad veritatem adserendam ratio illa est, quam in libro de Republica de magnitudine civitatis disserens ita explicat: 3 Lex ordo quidem est, recta autem legum institutio, ut ordinatione recta sit, necesse est: at nimius numerus ordinem tenere nequit, hoc enim divinæ potentia, quæ hoc universum continet atque regit, munus est. Et quidem quum Aristoteles capite ultimo libri primi de partibus animalium Heraclium dictum celebret, quia quum in casa furnaria caloris gratia sederet, atque intelligeret, quosdam, quum adlequi eum vellent, accedere temperasse, fidenter eos ingredi iussit: Ne huic quidem lo-ro, inquiens, dii immortales desunt: dubitari non potest, quin probarit vim divinam, quæ cuncta moderetur & regat, undique diffusam esse atque consortam. Quid multis moror? Nonne quum res naturales alicuius gratia agant, quod sane constat, quia aut semper, aut magna ex parte simili ratione operantur (lib. II. c. V. & VIII. Physic.) necessario Aristoteli concedendum

1 Lib. 7.

2 Lib. 10. cap. 8.

3 Cap. 4. lib. 7.

est, Dei providentiam atque consilium per omnes naturæ partes sparsum esse, ut ab una vi ipsarum operationes motusque dirigantur? Quæ quia partim cognitione vacant, partim mente atque ratione: finem, quem adfectant, intelligere nequaquam possunt. Neque est quispiam tam rudis, aut tam ferinis moribus institutus, qui si per naturam ipsam animum cogitationemque convertat, tametsi nesciat, cuius Dei providentia regatur, ex ipso rerum motu, ordine atque constantia non aliquam eamque maximam providentiam agnoscat. Neque fieri potest, quin id, quod mirabili ratione constat, consilio sit quoque effectum maiori. Rursum quum libro XII. capite ultimo *primæ philosophiæ* ita concludat: *Entia non volunt male gubernari: non est autem bonum pluralitas principatum, unus ergo princeps*: verbis perspicuis concedit, res naturales divina providentia consilioque gubernari.

Præterea ratione ex principiis Aristotelicis sumpta, sententia ita confirmatur. Deus & natura nihil frustra, nihil temere, nihil denique inconsulto agunt: ergo provide omnia & magno consilio. Ratiocinatio efficacissima est, quum a contrariis ducatur: adsumtum vero est Aristotelis multis sane locis, maxime vero cap. VIII. lib. II. *de Physica auscultatione*, ubi non obiter, uti plerumque fit, sed ex professo rem istam tractat. Demum si Aristoteles credit, Deum immortalem rebus humanis nullam curam neque rationem impendere, aut quod vult, & non potest: aut potest, & non vult: aut neque vult, neque potest: aut vult & potest. Velle autem & non posse, Aristotelem putasse, absurdum est, esset enim imbecillus Deus, quod Aristoteles nunquam existimavit, quum plane multisque in locis concedat, vim divinam nullis esse finibus circumclusam, sed
per

per omnia commearé, omnia attingere, atque in opere conficiendo nulla ratione defatigari: non enim opus habet, ut inquit, excogitatis machinamentis, aut ullo ministerio, quod tamen nostri ordinis principibus evenit, qui propter imbecillitatem virium multorum auxilia desiderant: id enim ipsum maxime divinum est, ut simplici motu multiplicia rerum genera conficiat. Si, quum possit, non vult, invidus profecto erit alienæ felicitatis, quod æque a Deo alienum est: est enim hic adfectus hominum improborum: impium præterea, & Deo maxime indecorum atque indignum, præsertim quum ab Aristotele credatur auctor esse atque princeps rerum omnium longe optimus, & perinde benignissimus. Si neque vult, neque potest, imbecillis erit, & præterea invidia tangetur: quare neque Deus censi debet. Reliquum ergo est, & posse, & velle. Quare curam gerit, & procuracionem habet rerum ad homines pertinentium: siquidem nihil est, cur non eisdem provideat, atque impendat studium.

Ne tamen quidpiam a nobis prætermittatur, quod fidem possit etiam apud pertinaces efficere, illud silentio prætermittendum non esse duxi, quod Marcus Tullius libro II. *de natura deorum* disserens inquit. Is enim eo loco ex contemplatione pulchritudinis atque ordinis universi providentiam et gubernationem testatur Aristotelem collegisse. Atqui huiusmodi argumentum, tametsi diligenter Aristotelis scripta evolvas, nusquam sane possis reperire in his libris, qui Aristotelis nomine passim circumferuntur, ut plane constet, nisi plurima scripta Aristotelis intercidissent, proculdubio habituros nos apertiora multo testimonia, quibus nostram istam sententiam confirmaremus. Interim tamen, quæ explicuimus, satis esse putemus, ut credamus, Aristotelem existimasse, Deum immortalem res omnes mortalium providentia sua gubernare atque tueri: &

proinde, quod initio disputationis proposueramus, animos hominum quasi capite damnatos minime quidem morte mulctasse: quin immo existimandum est omnino, sibi persuasisse, aliis vero probabilem efficisse immortalitatem animorum. Et quidem nisi mendacium tam pertinaces atque protervos habeat defensores, ut veritatem ipsam in media luce positam non cernant, aut cognitam pro nihilo ducant, facile arbitror concessuros superiorum argumentorum dignitati.

Nunc sedulo nobis danda opera est, ut quæ adversus hanc sententiam comprehensam animo, & ratione determinatam ab adversariis atque hostibus veritatis obici possunt, diluamus, ut non modo rudibus hominibus, qui quibusvis facile offendi solent, hac via ac ratione consulamus, sed opinionem quoque nostram efficiamus pleniorum firmioremque. Etenim, ut in libro *de celo*, atque aliis in locis Aristoteles admonet, contrariorum argumentis contrariorum rationum pondera atque momenta maxime apparent, parandæ enim facultatis initium difficultas est, & quædam ad disciplinam capessendam via. Insuper: *Et dicenda magis credentur, si earum sententiarum, quæ in controversiam veniunt, infra prius fuerint audita: absentes enim condemnari minus utique videbuntur.* Nam omnes, qui satis iudicaverint veritatem, non adversarios, sed arbitros esse oportet. Quod si arbitrium integre atque incorrupte exercendum est, fuerit sane consentaneum, captiosam prius adversariorum invicemque pugnantium audire sententiam. Verum in ea re modus nobis tenendus est: quoniam si is, ut vulgo dicitur, in omni negotio est optimus, in disputatione & controversiis proculdubio observandus est maxime. Quam ob rem ea, in quibus perquam exiguum faciendæ fidei momentum situm esse intelle-

xe-

1. Lib. 1. cap. 11. *Endemiorum*: cap. 1. lib. 3. *prime philosophia*.

xerimus, prætergressi (quod aiunt) tamquam foveam, quæ negotium exhibent, tantum persequemur. Etenim omnes omnium opiniones perpendere atque excutere, ut I Aristoteles inquit, supervacaneum est: neque decet ullo pacto ex insipientium sermone pendere sapientem, quandoquidem & ægrotis & deliris quædam videantur, quæ nemo sanæ mentis curare debeat. Minime enim ratione opus est ad convincendas huiusmodi opiniones ineptas admodum atque absurdas, sed his quidem animadversione politica, illis integra valetudine. Satis autem videbimur fecisse, si persequenti simus, quæ ratione ulla nitantur, aut quæ maxime exstant; ne, quod plerumque fit, aut auctoritas eius, qui sententiam attulit, aut fallax sane atque apparens ratio lectori ulla ex parte incommodet atque officiat. Et quoniam initio huius controversiæ Alexandri opinionem, qua se nonnulli tutos arbitrabantur, fregimus atque imminuimus: tantum nobis res erit in posterum cum his, qui Aristotelem putant secum pugnare mirabiliter. Verum quum horum bonam magnamque partem obiter quidem, & veluti aliud agentes perstrinxerimus, nihil nobis cum his negotii amplius erit, sed difficiliora quædam atque ardua magis persequemur: atque in his tota nostra ponetur atque versabitur oratio.

Initio vero, ut hinc auspicemur, lector mihi admonendus est, nullum nobis aut perquam exiguum negotium facessere, quod in libris *de Republica* Aristoteles scribit, animam ipsam, ut cetera omnia, suum habere senium: nam, tametsi senectus proxima sit ad mortem via, non est in eam sententiam dictum ab Aristotele senescere animam, quod intellectrix anima ipsa senescat, sed quia, ut in commentariis 2 *de Anima* ex-

Ss 2 lib. 1. de partibus animæ. 2. Lib. 2.

1 Cap. 4. lib. 1. *Ethicar.* 1. *Top.* 2. *de partibus animæ* cap. 2. lib. 1. *de partibus animæ* cap. 9. lib. 1. *Eudemior.* 1. *de partibus animæ* 2 Lib. 2.

ponit, deficientibus instrumentis corporis senectutis vitio, usus quoque rationis atque intellectus infringitur, ac mens ipsa, quæ sensuum organis tamquam internuntiis ad intelligendum utitur, quasi senescit. Vnde proverbio usurpatum est: *Bis pueri senes*. In quam quidem intelligentiam in libris *de Republica* effetos cives appellat Aristoteles, quibus vires aut corporis, aut mentis non suppetunt ad gerendum magistratus, & munera reipublicæ subeunda. Eodem plane pertinet, quod libro VII. cap. XVI. *de Repub.* disserens, quo potissimum tempore conveniens sit virum atque uxorem liberorum studium missum facere, ita inquit: *Illud maxime tempus probandum est, in quo maxime intelligentia viget in nobis, quod in plurimis est circiter annum quinquagesimum: seniorum enim fetus, quemadmodum iuniorum, imperfecti sunt & corporibus & intellectibus. Ut enim homines ob temperamentum tactus prudentissimi sunt animalium omnium, ita quoque huius organi causa alii hebetes sunt, alii ingenio valent. Qui namque sunt molli carne præditi, sanguineamque sortiti naturam, ii sunt ingeniosi, menteque dextri: carne vero duros ineptos mente esse, non solum philosophia, sed rerum quoque usus declarat.*

Lentius disputatur adversus Aristotelem, quod in commentariis *de 1 Anima* videri dixerit, omnes adfectus communes esse corpori atque animæ, quum nodum hunc statim abscindat, quosdam adfectus inquiring proprios animæ apparere, ut intelligere & contemplari. Illud quoque, quod in eisdem libris scriptum est, intellectualem animam una cum reliquis corporis esse aliquid: & præterea in disputatione *de 2 partibus animalium* quod inquit, naturalis philosophi interesse de anima omni, aut tali disputare, perquam exigui momenta-

menti esse ad infringendum sententiam puto. Non enim obscurum est, in negotio de partibus duas tantum animas credidisse Aristotelem ad philosophum naturalem pertinere. Nam quum intellectualis vocata suapte natura atque substantia a corpore & magnitudine sit absoluta, extra ceterarum aleam erit, ut gravissime loco citato demonstrat. Sed quoniam anima, quæ ratione prædita est, vitam corpori impertit, & vegetalis atque sensificæ animæ partes agit, & munia atque officia exercet: quodammodo & quadamtenus a naturali philosopho consideratur, siquidem operatur in corpore, cuius actus atque perfectio esse dicitur: est autem eiusdem disciplinæ actum & potentiam contemplari, animam & corpus: quoniam sunt hæc ex eorum numero, quæ ad alterum dicuntur esse. Quum enim anima ipsa bifariam consideretur, uno modo, ut anima est, vitamque corpori impertit (quo intellectu libro II. *de anima* una cum ceteris animæ partibus ab Aristotele diffinitur & ab eodem passim $\Psi\upsilon\chi\eta$ vocatur) alio modo, ut mens est, qua significatione $\nu\acute{\epsilon}\varsigma$ appellatur: ista secunda intelligentia anima hominis nec pertinet ad philosophum naturalem, nec cum vegetali atque sensifica definitur. Ad hoc autem indicio nobis erit Aristoteles, qui finitionem animæ communem esse omnium eius partium adfirmat, quamquam non eadem prorsus ratione. Duæ namque priores *altrix* & *sensitiva*, quoniam substantiam habent omnino coniunctam cum corpore, actus corporis appellantur, ut scientia; rationalis vero, ut contemplatio. Si quid autem usquam, illud maxime pugnare nobiscum videtur, quod sæpe dictum est ab Aristotele in commentariis *de anima*, intellectum, inquam, non fieri sine imaginatione. Nam quum imaginatio sic corpori adfixa sit, ut ab eo minime absolvi possit: si intellectus sine imaginatione non fiat, videbitur fortasse cuiuspiam non posse existere absque corpore. Verum

si rem ipsam altius excutiamus, & penitius velimus contemplari, facile quidem constabit, ne hoc quidem loco magnum Aristotelem secum dissentire: quin immo hac parte maxime constare sibi atque similem esse. Fatendum quidem est, si quidpiam cognoscat intellectus, quum existit in corpore, id ipsum non sine imaginatione intelligere, quum Aristotele auctore per externos sensus tamquam per fenestras quasdam animæ simulacra rerum in animum inferantur. Contingit enim, sicut precipit Aristoteles, idem effectus intelligendo, qui describendo. Nam licet, quod quantitas trianguli sit definita, ad nihil nobis accommodatur, ipsum tamen quantitate definitum describimus: eodem quoque modo intelligens etsi non intelligat quantum, quantum tamen ante oculos ponit, sed non intelligit in eo, quod quantum: quin immo intrans animus res, earum substantiam & quidditatem eruit, sibi que in lucem depromit. Igitur quum, referente Aristotele, aliud sit ad imaginationem pertinere, aliud non esse sine imaginatione: & rursus visum intelligere (ita enim Cicero phantasmiam appellat) & non sine visis, alterum enim sensus proprium est, alterum menti tribuitur: intelligibilia sane non sine imaginatione prospici posse atque cognosci, libenter quidem agnoscimus & fatemur, quod necesse sit phantasmata inspicere atque speculari earum rerum, quas cognitione atque intellectu adsequi in animo est nobis: idque ob eam causam potissimum evenit, quod intelligendi vis una cum sentiendi facultate coniuncta sit, quæ est in corpore collocata, atque omnino in eo ipso versatur. Quare nihil est, quod opinioni nostræ obesse ulla ex parte possit, eorum præsertim, quæ velut in aciem deduximus: nam quum mens phantasmata explicet, & quasi nudet, ut inde quidditatem rerum, rationem atque substantiam capiat idoneam, ut in intellectu potentia collocetur: existimare
par

par est, suapte natura minime visis indigere, sed id illi accidere ex ea, quam cum corpore habet familiaritatem & communionem: quamobrem ubi contigerit liberari atque absolvi a corpore, quum nihil iam sit, quod impediatur, aut perturbet intelligentiam, multo defecatius, purius atque sincerius munere defungetur suo, quam ubi in corpore existit.

Violentius fortasse videri posset ad subvertendam sententiam nostram tot ac tam validis præsiidiis corroboratam atque munitam, quod ex capite III. lib. VI. *Nicomachiorum* capi possit argumentum, ubi ita disse-ritur: *Nihil post homini mortuo aut bonum, aut malum esse videtur*: nisi cap. IX. lib. I. tam aperte, ut a nemine citra flagitium refelli queat, confessus esset, ad mortuos aliqua ex parte res amicorum pertinere, & nisi verborum consequentia atque ordo hanc, qualiscumque illa sit, ambiguitatem dissolveret: *Mors*, inquit, *circa quam fortitudo versatur, omnium terribilium maximum est, quia vulgo una cum corpore res omnes tam prosperæ, quam adversæ exstingui videntur*. Quam ille sententiam minime sane probat: est tamen eorum hominum, qui ubi in periculis constituti positique sunt, vivendi cupiditate illecti, aut desperatione pertracti summum in morte malum collocatum putant. Simile est huic, quod *Eudemiorum* lib. VII. inquit: *Mortuos nihil omnino cognoscere, vulgi enim, id est, rudium atque imperitorum hominum ista sententia est, non prudentium, & recte atque incorrupte de rebus iudicantium*.

Non desunt autem, qui (ut hoc quoque referam) cap. ultimo lib. I. *de Cælo* violentum atque palmarium, ut sibi quidem videtur, adversus hanc opinionem argumentum capiant. Nam quum eo loco disputans Aristoteles de mundi primordiis contra Platonem præceptorem suum, qui universitatem rerum putavit habuisse, quum numquam aboleri funditus possit, tamquam o-

mnium

minium hominum, præsertim vero philosophorum opinione atque sententia constitutum accipiat, id quod genitum est, ut perpetuum sit, nulla ratione fieri posse, sed aliquando tandem desitutum: verisimile est existimasse, animos hominum morte deleri, quos ille coepisse aliquando putavit. Rursum quum anima neque semper sit, neque semper non sit, referente Aristotele, erit aliquando, & aliquando non erit: sed quod habet hanc naturam atque ingenium, necessario corrumpi debet: anima igitur erit, Aristotelis opinione, mortalis. Verum his atque horum similibus, quæ mediocriter ingeniosum atque versatum in Peripateticorum disciplinis excogitare parum est negotii, si paullulum aliquid intendamus animum, occurrere difficile non est. Nam quum ea, quæ fiunt, bifariam contingat fieri: aut enim simpliciter fiunt atque proprie, ut quæ de potentia materiæ in actum tamquam in lucem extrahuntur: aut alio quopiam modo in corpore continentur: sane quod Aristoteles disputat his locis, ad prius illud rerum genus referendum est. Nam quod huiusmodi naturæ est atque ingenii, quemadmodum vi & facultate agentis naturalis in conspectum hominum revocatur, ita quoque eiusdem virtute aliquando corrumpitur. Qua quidem intelligentia Platonem putasse universitatem rerum initium habuisse Aristoteles accipit eo loco. Sed quum humana mens ea ratione minime generetur, neque quidpiam habeat cum materia corporeque commune, siquidem extrinsecus accedit, atque Dei iussu et imperio in corpore collocatur, ab hac perniciosissima labe longissime aberit. Illa præterea in contrarium adducta divisio dumtaxat in eas res quadrat, atque illis accommodatur, quæ simplici generatione ortæ sunt, atque exsisterunt.

Sed scio adhuc fore, qui obiiciant: si anima sit immortalis, & mundus nullo tempore coeperit, infinitudinem animarum existere, ad cuius vel solam memoriam

riam Aristoteles, ut aiunt, proculdubio exhorresceret, qui tot locis in id unum nervos omnes intendit, ut constitueret, planumque hominibus faceret, infinitum existere in natura rerum non posse: atque ideo sibi persuadeant, una cum corpore humanam animam absumi atque deleri. Qui si altius rem ipsam fuissent contemplati, numquam, quod credam, huiusmodi argumento perturbarentur. Fatendum sane est, si, quod Aristoteles vult, verum esse dicamus, immensum atque infinitum animarum numerum in natura rerum collocari: verum quum singulæ corpore vacent, nihil quidpiam ea ratione adversus Aristotelem efficitur. Nam quibus is locis infinitum esse negat, eius sane mentionem facit, quod corporatum est, & materia constat: ut facile intelligere potest, qui, quæ de ea re ab eo disputata sunt, sedulo atque diligenter evolverit.

Si quis autem roget, quo loco Aristoteles animas constituat solutas a corpore, si numquam emoriuntur, huic ego non facile possim roganti respondere, immo vero ne Aristoteles ipse quidem, si revixisset. Si tamen coniecturis fides habenda est, ea ratione quærenti satisfaciemus quodam modo: Aristotelem, inquam, fortasse sensisse, quod & Plato putavit, animas proborum hominum corporibus liberis in supremum cælum, tamquam in suas sedes commigrare. Ita enim sentire videtur cap. IX. lib. I. *de cælo*, quum ait: *Ultimum enim superumque corpus cælum maxime consuevimus appellare, in quo & universum divinum dicimus esse, hoc est, in quo inexistit omne id, quod conditionem eam atque naturam est adeptum, ut mori nullo pacto possit: immortale enim, ut idem inquit, immortalis accommodatur.* Præterea quum dicat, neque apta esse ea, quæ illic sunt, supremo inquam in cælo, in loco esse, neque tempore senescere, nec ulla ratione mutari, quin immo optimam & sufficientissimam in universa sempiternita-

tate vitam habere : dubitari non debet , præter divinam naturam , in supremo cælo spiritus quosdam alios collocasse , angelos videlicet atque hominum animos , educitum , ut dixi , a Platone præceptore , qui in *Timæo* animas hominum corporibus ereptas atque expeditas uti vinculis quibusdam , in liberum cælum tamquam in propria domicilia abire testatur. Cuius sententiam Cicero in *Somno Scipionis* & libro *de universitate* sequutus fuisse atque explicuisse mihi videtur. Neque ego ulla ratione adduci possum , ut credam (quod video a quibusdam etiam doctis hominibus mordicus defendi) animam rationis compotem , si immortalis Aristotelis opinione ponatur , præter naturam extra corpus existere. Hoc enim ab omni ratione alienum mihi sane videtur. Nam alioqui concederemus , quod est præter naturam & quodammodo coactum durare perpetuo : quod Aristoteles negat , & ab omni philosophia atque ratione abhorret ; aut dabimus , Aristotelem resurrectionem corporum divinasse. Nam si anima præter naturam extra corpus existat , existet in corpore secundum naturam , eodem philosopho auctore : quare explebitur aliquando animæ libido , tunc scilicet , quum in corpus redierit , unde abierat. Quum autem laboriosum sit animæ in corpore esse , atque insuper maximopere fugiendum , ut Aristoteles testatur libro I. *de Anima* , mens ipsa natura sua existet extra corpus. Si quis autem obiiciat : si anima de potentia materiæ non educatur (quod sane concedit , qui illam immortalem facit) consequi necessario , eam ipsam creari , quod Aristoteles plane negat una cum ceteris philosophis , qui constantissime defendunt , ex nihilo nihil omnino fieri posse : hanc nos objectionem facile diluemus , si intelligamus , illo loco Aristotelem dumtaxat negasse , rem quampiam naturalem creare alteram posse : quod illa ratione potissimum constat , quia alioqui virtutis esset atque potentiæ infinitæ. Hoc autem argumentum,

tum , atque ratio adversus Deum nullam vim habet , qui ab Aristotele octavo libro *Physicorum* infinitus facultate atque potentia demonstratur. Simpliciter enim atque infinite , si quæstionem consideremus propositam , negare nullo pacto possumus , quin Aristoteles creationem admittere debuerit. Nam materia prima , ex qua cuncta confecta sunt , atque etiam intelligentiæ , quas Aristoteles pluribus locis concedit , quum nulla alia ex re ortum habuerint , sunt quidem etiam Aristotelis opinione creatione effectæ.

Verum ut desinant tandem præposteræ infaustæque aves Aristoteli obstrepere , visum est , hoc loco illud quoque silentio minime prætermittere , quod apud eundem libro *de longitudine & brevitate vitæ* in hanc sententiam disseritur : animam videlicet , si concludatur in corpore , ut peritiam existit in anima , sentire debere aliud genus interitus , quam quod sentit , quæ est ut forma in corpore contenta. Etenim quamquam leviter inspectantibus significare Aristoteles videatur , animum hominum mori , licet alia ratione , quam quæ existunt in corpore , ut formæ , quæ corrupto corpore corrumpuntur : mercede nihil quidquam de obitu humanæ mentis constituit , sed hoc unum testatur , animam rationalem non obire cum corpore : quod si mori debeat , aliud genus mortis subituram , quam quod ferunt ea , quæ per accidens extinguuntur. Verum quum nos multis maximisque argumentis animam effecerimus Aristotelis sententia immortalæ : profecto his verbis frustra perturbabimur.

Quare quum nihil sit , quod nos arbitrari cogat , de æternitate animorum hæsitasse Aristotelem , quod ego iam olim mihi persuasi : ut enim nullam adferret rationem (utar enim his verbis , quibus Cicero Platonem suum laudat) *vide quid homini tribuam , ipsa auctoritate me frangeret* : pessime omnium facere videntur , qui non tam in Aristotelis contumeliam , quem elegantissi-

me Erasmus mundum disciplinarum esse voluit, quam communis philosophiæ studii, tam insigne de summo philosopho iactant mendacium. Quos ego vehementer cuperem mutare sententiam, non solum quod ad animorum immortalitatem, cunctarumque rerum providentiam & gubernationem attinet, nam hæc quidem omnino esse vera & consentanea Aristotelis opinioni magna copia testimoniorum videmur demonstrasse: sed etiam quod ad arbitrii libertatem, unitatem Dei, atque hominis felicitatem spectat. Scio enim fuisse nonnullos, ut sibi quidem videtur, non parum feliciter in lectione atque studio Aristotelis versat, qui hoc quoque nomine summum alioqui philosophum reprehendunt, qui opinione mea nullo evidentius argumento declarant, se ne de facie quidem Aristotelem cognovisse, aut perparum profecisse in eius doctrina, quam dum sic insigniter de eodem mentiuntur. Nam quid, obsecro, magis a dogmatis Aristotelicis abhorret, quam deorum multitudo, & humani arbitrii servitus? An est quidpiam apud eundem tam certo definitum constitutumque, quam quod summum hominis bonum, quod appellamus felicitatem, attingit? Quamquam autem ipsa scriptorum Aristotelis series vel leviter inspectantibus (modo adfectus cæci paululum seponantur) convincat, procul ab hoc errore & deliramento Aristotelem fuisse: iuvat in studiosorum gratiam pauca quædam repetere, quibus plane atque omnino fidem faciam, perfectæ naturæ specimen Aristotelem ductu naturæ, quam optimam quidem felicissimamque sortitus est, ab ea se nota atque infamia vindicasse, quam deplorata quædam ingenia nulla sane ratione eidem inusserunt.

Summam autem initium huius meæ disputationis ab arbitrii libertate, quam in homine agnovisse, si nullum aliud testimonium haberemus, locupletissime testatur, quod ille libro *de Interpretatione* de futuris contin-

tingentibus accuratissime disserit, funditus tollens ipsorum certitudinem, magno quidem rationum apparatu humanas actiones esse liberas atque ab omni prorsus necessitate immunes, quum sint positæ in nostra potestate. Quarum rationum vim atque momenta dum Alexander Aphrodisiensis explicare studet, iustum volumen confecit, quod *de fato & libero arbitrio* inscripsit. Easdem etiam magna ex parte sequutus GENESIUS SEPULVEDA doctorum omnium longe doctissimus luculenter simul atque uberrime contra Martinum Lutherum pestilentissimum hominem disputavit, qui votis omnibus concupivit arbitrii libertatem extinguere, immo vero hominem ex homine tollere. Nam quid supersit, quo censeatur homo, si more brutorum cæco adfectu feratur, ego sane non video. Præterea quorsum attinet infinitis pæne locis de possibili & contingenti, voluntario atque involuntario disputare, si nihil in nostra potestate situm est, sed omnia fato atque inevitabili necessitate reguntur? Quum autem libro VI. *de prima philosophia*, & in sermone *de futuris contingentibus*, aliisque locis aperte fateatur, homines esse actionum suarum dominos, nulla ratio est, cur quispiam debeat, aut possit Aristotelem reprehendere, atque in peiorem partem rapere, quæ ille de libertate arbitrii tam accurate scripsit, & luculenter pronuntiavit. Quo loco non possum satis mirari Marcum Ciceronem Aristotelici nominis perquam studiosum ita fuisse adlucinatam, ut adfirmaret libro *de Natura deorum III.* Aristotelem fuisse adserterem fati, & providentiam atque arbitrii libertatem penitus susculisse. Nullam enim rationem esse video, qua tam insignis orator persuasus tam acerbam notam Aristoteli inusserit. Sed demus veniam homini in foro & reipublicæ negotiis occupato.

Quemadmodum vero Aristotelis de libero arbitrio opinionem nullus in controversiam adduxerit, nisi qui

per-

pertinaci odio velit cum eius manibus contendere ; ita quoque nullo pacto dubitari potest , quin idem existimavit , unum dumtaxat esse Deum , qui nullis externis adfectibus sit obnoxius , quem ille peculiari quodam nomine primam causam primumque rerum principium passim appellat , præsertim vero tribus capitibus libri octavi *de Physica auscultatione* , quo loco multis & magnis argumentis demonstrat , unicum esse Deum , qui moveat cetera , quum sit ipse prorsus expers motus , qui neque magnitudinem habeat , neque generari , aut corrumpi possit , quoniam vim & potentiam infinitam sortitus est. Vnius quoque Dei , a quo sunt effecta omnia , in quibusque vis eius mirabiliter conspicitur , capite ultimo meminit libri I. *de Partibus animalium*. Libro præterea VII. *Eudemiorum* , & capite IX. libri III. *de Republica* , quum ait , perinde esse , si vir excellens virtute aliquando inferiori pareret , & subiceretur aliquando imperio , ac si dii statuerent inter se , ut sic per eos abiret vicissitudo imperandi , ut Iupiter modo pareret imperio , modo imperium teneret : quod esset plane absurdum , quum solus Iupiter , ut ille ait , plus virtutis & virium habeat , quam ceteri omnes dii , opinione hominum sapientium. Quod plane declarat Homerica illa catena , cuius mentionem Aristoteles facit , quo loco de communi motu animalium disputat. Idem quoque refert libro II. cap. VI. *de Cælo* : sed apertissime quidem hæc sententia ab Aristotele explicata est libro *de Mundo ad Alexandrum* , qui liber , ut Theodoretus scribit , quo loco agit de curandis Græcorum adfectionibus , veluti summa quædam est & compendium Aristotelicæ philosophiæ. Ex quibus omnibus plane constat , Aristotelem uti ceteros sapientes philosophos unum dumtaxat Deum agnovisse , quamvis plurimos nominavit : quod quidem ab eo non sine magna gravique ratione factum est , ut , inquam , diversis nomi-

minibus diversæ quoque eius appellationes & virtutes significarentur. Quod idem philosophus in peroratione libri *de Mundo ad Alexandrum* constantissime adfirmat his verbis: *Deus quum unus sit, multis tamen nominibus appellatur, quæ homines ei ab ipsius operibus indiderunt: vocant enim ipsum vivificum & Iovem alternis nominibus utentes, ut eum designemus, per quem vivamus.* Multarum quoque appellationum rationem eo loco reddit, quas prudens sciensque desino in præsentia referre. Alia quoque ratio est, ut more multorum nominibus uteretur: veterum namque hominum mos fuit, heroas atque excellenti virtute præditos deos vocare, quoniam aliquibus egregiis factis & in communem usum hominum editis claruissent. Quam quidem loquendi consuetudinem Aristoteles, Plato, ceterique sapientes libenter usurparunt, ne adfectata loquendi ratione pessime apud ceteros homines audirent, qui ubi a vero Deo discedebatur, ceteros non esse, sed per quamdam similitudinem deos appellabant, ut idem Aristoteles testatur in libris *de prima philosophia*, qui quum multos deos in eodem opere sæpe nominasset, quos modo heroas, modo intelligentias vocat, libro tamen XII. unum tantum Deum esse confirmat, ita concludens: *Non est bonum pluralitas principum: unus ergo princeps: nam Deus nisi summus, optimus, maximus, nullus esse potest, quod proculdubio non potest in plures cadere.* Itaque ex creatura mundi, ut Paullus inquit, ad Romanos scribens primo capite, id est, duce natura, Aristoteles Deum cognovit, sempiternamque eius virtutem atque divinitatem: ne quispiam male sanus putet, omnes, qui plures deos nominabant, idolorum fuisse cultores. Nemo enim nisi insanus, cui esse unicum Deum cognitum est, plures potest colere pro diis.

Demum quod de felicitate hominis consentaneam rationi opinionem Aristoteles habuerit, facile intelliget, qui

qui in memoriam reduxerit, in libris *de moribus* duplicem ab Aristotele hominem fingi formarique: unum, qui ex anima constat & corpore, qui hominis dumtaxat appellatione censetur, & quoniam sensus ferasque appetitiones moderatur, civilis evadit: quem nos, id est, christiani, *exteriorem* nuncupamus, Paullus *animalem*: alterum vero, quem vocant philosophi divinum atque perfectum, quoniam in contemplatione rerum altissimarum occupatur, & secundum eam partem degit, quæ est in eo præstantissima atque optima, & qua potissimum hominem constare certum est, intellectum dico divinum atque immortalem. Quum igitur Aristoteles, ut ostendimus, duplicem hominem in uno ponat, atque in eo bipartitam vivendi rationem statuatur, quæ a duabus eius partibus dimanat: sane consentaneum fuit, ut non unius tantum meminerit felicitatis, sed duas potius eidem homini adsignarit, quarum singulis singulæ quoque partes hominis perficerentur, atque ad naturam suam pervenirent, quæ est in unoquoque summum atque perfectum. Quoniam vero civilis nuncupatus in civitate, hoc est, coetu hominum iure atque legibus sociato victurus est, ubi necessarium quidem est invicem beneficia collocare, ut societatis vincula arctius cohæreant: huic homini, ut perfectus atque felix evadat, multis magnisque adiumentis opus est. Neque enim perfectionem nancisci potest, aut conservare iam partam, nisi valetudo, facultates & pleraque alia vitæ præsidia adsint, quibus uti instrumentis interdum res magnæ geruntur. Posterior vero, quoniam felicitatem suam in contemplatione magnarum atque excellentium rerum sitam habet, quæ quum in animo & intellectu insit, non ita facile impeditur, non magno opere his adminiculis indiget, sed quod satis est ad vitam servandam: nam ad recte & beate vivendum ipsa quidem per se satis est. Huiusmodi autem sententia, cuius Aristoteles auctor est libro *Nichomachiorum* X. a Ber-

do Feliciano viro admodum docto, & Aristotelicæ rationis philosophandi minime ignaro, in proœmio commentariorum Eustracii in Ethica explicata est. Quæ quidem sententia non solum communis est eorum, qui ingenue philosophantur, sed summorum quoque theologorum, ut apparet. Ex quibus omnibus, sane quantum ego adsequi possum, plane constat, qui de Aristotele talia memoriæ prodiderunt, Aristotelica prorsus ignorasse, aut certe perquam leviter attigisse. Qui si ægre ferant, ea gloria privari, quam ex lectione atque studio Peripateticæ doctrinæ se consequutos putant, & tantopere ambiunt, ne, quæso, moleste ferant, opinionem usque adeo veritati contrariam exuere, atque a se procul abiicere: alioqui apertissimam & maxime illustrem veritatem (quod quis facile possit existimare) aut non cognovisse, aut cognitam pro nihilo ducere, aut, quod ego puto verisimilius, calumniari constabit. Vnde, ut arbitror, disciplinarum atque studiorum omnium depravatio orta est. Quæ omnia in melius restituat is, cui summæ curæ sunt res mortalium omnes.

Nemo vero miretur, quod nos disserentes viderit & magno studio contendentes, ratione certum facere, Aristotelem ethnicum hominem quinque has partes christianæ philosophiæ agnovisse, atque earundem veluti semina non obscura quidem in scriptis suis posteris hominibus sparsa reliquisse. Tametsi enim ex tam numeroso philosophorum grege, qui tot retro sæculis claruerunt, perpauci exstiterint, qui res usque adeo obscuras, sed vitæ hominum in primis necessarias cogitatione saltim sint consequuti, nulla sane ratio est, cur hanc tantam tamque insignem laudem Aristoteli summo philosopho invidere debeamus. Nam quum illa omnia, de quibus est a nobis succincte & sub quadam brevitate disputatum, ne nimii in dicendo existimaremur, mentis acie, modo illam pravis opinionibus liberam expedi-

tamque habeamus, indagari non difficile possint: mirum putari non debet, Aristotelem *naturæ specimen*, ut Hieronymus inquit, eo cogitatione atque animo pervenisse, ut de unitate Dei, eius cura & providentia, præterea de animorum immortalitate, libertate arbitrii, atque summo hominis bono consentaneam rationi sententiam atque opinionem habuerit. Plane enim constat, sint licet angusti nimis atque imbecilli nostri animi, ipso dumtaxat lumine, quod natura non tristis noverca hominum, ut quibusdam falso visa est, sed potius carissima parens nostris mentibus indidit atque insculpsit, huiusmodi, quas diximus, veritatis quasi scintillas indagari & comprehendere posse. Numquam enim Paullus gentium apostolus (cuius mens utpote divinis radiis copiose illustrata acutissime, quæ vera essent, cernebat) philosophorum supercilium, & quam ex studio philosophiæ inanem gloriam conceperant, elevans atque imminuens, ut par erat, ad Romanos scribens, inexcusabiles eos esse tam aperte planeque pronuntiasset, nisi quæ commemoravimus omnia, ductu tantum rationis intelligere potuissent, atque, illis cognitis, cunctarum rerum auctorem Deum colere & venerari. Tanta est enim benignitas, & tam profusa erga genus hominum caritas Dei, ut nullo umquam tempore hominem, qui non sit prorsus barbaris moribus institutus, aut communi sensu plane careat, illis præsiidiis destituerit, quæ sunt ad immortalitatem & beatam vitam consequendam, cuius nos participes esse voluit, necessaria, aut summo opere accommodata. Atque hæc ipsa præsiidia & vitæ melioris adiumenta tamquam semina quædam fecunda admodum mentibus nostris inseruit, ut esset in numerato, & velut in nostro ære (quod dicitur) id, sine quo summum bonum constare nulla ratione poterat. Verum quum sint varia longeque diversa ingenia hominum, huiusmodi naturæ ad recte vivendum & sentiendum de Deo adiu-

men-

menta & veluti immortalis vitæ semina nonnulli ita cor-
 ruperunt atque evertere funditus, ut vix tenue admo-
 dum eorundem vestigium conservarint, cuius admoni-
 tu in veri et boni investigationem cognitionemque per-
 ducerentur. Alii vero, quibus longe feliciter fortuna ad-
 spiravit, & quasi in sinum suas dotes effudit, recta e-
 ducatione, optimis exemplis, egregiis studiis, discipli-
 nis & præceptoribus non solum ea ipsa, quæ diximus,
 semina integra atque incorrupta conservaverunt, sed, quod
 multo admirabilius atque excellentius est, magna qua-
 dam felicitate longissime promoverunt. Sed ut sunt o-
 ptima quæque rarissima, perpauces, etiam ex his, qui
 propter studium philosophiæ immortale nomen sunt con-
 sequuti, tot anteaacta sæcula tulerunt, qui haberi hoc
 numero iure possint. Nam philosophorum magna pars
 studio gloriæ & cæca nominis cupiditate sic transversa
 acti sunt, atque eo dementiæ pervenerunt, ut, prohi-
 dolor! gloriæ incorruptibilis Dei in imaginem corru-
 ptibilis hominis mutaverint, volucrum, quadrupedum,
 & ferarum: quod Paullus vas electionis Romanis dat
 probro. Atqui inter eos, qui veritatis istius terminos non
 solum conservaverunt integros, sed dilataverunt quoque
 longius, vix unum, aut alterum reperias: qui æquo
 iure conferri cum Aristotele possit, excepto Platone. Cu-
 ius rei, etiamsi homines tacerent, atque eius scripta o-
 mnia, quod plerisque evenit, intercidissent, fidem vel
 maximam facerent admirabile eius viri ingenium, &
 ut quibusdam visum est, monstro simile, diligentissi-
 ma educatio, optimi excellentesque præceptores Socra-
 tes & Plato: quorum alterum integros viginti annos au-
 divit, Socratem vero, qui oraculo Apollinis optimus est
 sapientissimusque iudicatus, quatuor: idque tam vehe-
 menter incensus studio sciendi, ut dicere sit Plato fre-
 quenter solitus, frenis Aristotelem indigere, quibus ut
 ferociens equus & currendi avidus inhiberetur. Modo quum

præter ea omnia ornamenta ingenii, quorum paullo superius mentionem fecimus, eius scripta plena esse videmus egregiis ad hanc sententiam, quam volumus obtinere, convincendam corroborandamque testimoniis, vindicemus posthac, obsecro, tam insignem philosophum ab ea nota atque infamia, in quam quorundam hominum atque alienæ felicitati gloriæque invidentium culpa inciderat: ut quando alia non facile suppetit, hac saltem via rationeque homini usque adeo de disciplinis omnibus bene merito gratificemur. *

* In Complutensi huius operis editione legitur: *Quoniam in eodem argumento versantur sequentes epistolæ, visum est nobis, easdem superiori disputationi adiacere, ut ea ipsa perfectior habeatur.* Epistolæ, quas eo loci adducit CARDILLVS, exhibentur in novissima atque eleganti operum IOHANNIS SEPVLVEDAE collectione, quæ luci parata iam est, inter viri huius Cl. epistolas p. 264. & seqq. volumine III. Quare illic lectorem amandamus.

FINIS.

COMMENTARIUS
PRAECIPVARVM RERVM,
QVAE IN CONCILIIIS TOLETANIS CONTINENTVR,
A V C T O R E
GASPARO CARDILLO VILLALPANDEO,
SEGOBIENSI, DOCTORE THEOLOGO.

IN EO PLVRIMA SVNT COGNITIONE DIGNISSIMA,
QVAE PARTIM AD DISCIPLINAM ECCLESIAE,
PARTIM AD HISTORIAM GOTHORVM PERTINENT.

AD ILLVSTREM DOM. DOMINVM IACOBVM CASTELLAM
SANCTAE ECCLESIAE TOLETANAE DECANVM.

IESVS EST SPES MEA.

SI QVID MIRABERE, PONES INVITVS, REDITVRO, SATIS.

COMPLVTI.

EX OFFICINA IOANNIS A VILLANOVA ANNO M. D. LXX.

EDITIO II.

COMPTON

PLANTATION

...

ACTORS

...

...

...

ISSUES

...

COMPLAINT

...

EDITED BY

...

ILLVSTRI ET CLARISSIMO VIRO,
DOMINO IACOBO CASTELLAE.

SANCTAE ECCLESIAE TOLETANAE DIGNISSIMO DECANO,

GASPAR CARDILLVS VILLALPANDEVS

DOCTOR THEOLOGVS. P. D. S.

 Vum Toleti adessem in concilio provinciali,
 ut HONORATO IOANNIO episcopo Vxamensi mo-
 rem gererem: cui ego viro tum propter raras ex-
 cellentesque virtutes, quibus animum suum mirabili-
 ter excoluerat, tum etiam propter insignem benevo-
 lentiam, qua me, dum viveret, est prosequutus, plu-
 rimum debebam, dedi operam, ne illud otium,
 quod plurimum eo loci suppetebat, inaniter mihi
 abiret. Quare, quum viderem, veterem illum mo-
 rem, ecclesiae longe proficuum, tenendi Toleti concilia,
 Dei Opt. Max. beneficio, providentia Pii IV. Pontificis
 maximi, denique studio & cura catholici regis nostri
 Philippi, qui de republica christiana numquam non
 studet bene mereri, in usum revocari, operae pretium
 me facturum putavi, si de conciliis Toletanis aliquid
 scriberem, quod ad eam rem aliquid emolumenti posset
 adferre. Ipsa etenim, quae omnia consumit, vetustas
 memoriam pæne universam nobis abstulit eius formæ,
 quae non sine magna ratione admirabilique consilio in
 his synodis celebrandis servari priscis temporibus
 consuevit: ac nisi antiqua monumenta, in quibus huius-
 rei vestigia sparsa reperiuntur diligenter evolvamus,
 difficile quidem meo iudicio is modus teneri modo

ri-

queat in cogendis id genus conciliis celebrandisque, qui antiquitati simul & rationi consentaneus sit, & maxime accommodatus: præstabunt id alii, sat scio, multo accuratius quam nos: ceterum nos, si nihil aliud præstiterimus, illud certe unum, dum hæc commentamur, efficiemus, ut facile omnes intelligant, succurrendi huic necessitati voluntatem nobis minime defuisse. Præterea qui hos nostros commentarios legerit, aperte intelliget, quanta fuerit olim Toletanorum conciliorum maiestas & amplitudo, quantumque illis semper reges atque principes nostri detulerint. Nostro etiam exemplo facile provocabuntur, qui hanc ipsam, quam nos provinciam aggressi sumus, plenius obire, atque huius tanti negotii numeros omnes explere possint. Hunc laborem atque industriam meam, quæcumque illa sit, quæ non potest non esse admodum exigua, quum mea sit, neminem habuimus, cui potius offerre ac dicere deberemus, quam te unum, clarissime IACOBE: tibi enim atque isti sanctæ ecclesiæ, in qua tu magnis tuis excellentibusque meritis secundum ab archiepiscopo locum tenes, quidquid hac in re elaboratum sit, & magnorum virorum studio ac diligentia effectum, proculdubio debetur: qui magna olim pars huius tantæ commoditatis studiosis rerum ecclesiasticarum fuistis. Nam præterquam quod sanctissima ista ecclesia plurimum in eam rem operæ antiquis temporibus contulit, ut concilia Toletana celebrarentur, ut par erat, quod ex eisdem accipi potest, ego non dubito, quin ea, quæ habemus modo, penitus nobis iam olim intercidissent, nisi a vobis diligenter custodita servarentur. Neque tu, vir præstantissime, satis id esse putas: strenue quoque incumbis in eam rem, ut collatis vetustis exemplaribus manuscriptis, quorum aliquot in tabu-
la-

lario seu archivis istius sanctæ ecclesiæ instar pretiosi thesauri adservantur, non modo fideliora, sed puriora quoque & illustriora, eadem ipsa concilia propediem habeamus, quod ut præstetur quam occissime fieri possit, ecclesiasticæ disciplinæ amatores improbis precibus efflagitant. Id si effeceris, decane clarissime, non Hispania modo, sed ceteræ quoque provinciæ christianæ maximis se beneficiis obstrictas tibi fatebuntur, quæ horum conciliorum testimonio atque auctoritate ad res maximas plurimum utuntur, quod in eisdem præsidii atque adiumenti plurimum situm sit, tum ad componendum mores & constituendam recte christianam œconomiam, tum etiam ad hæreses profligandas. Quum ergo hi nostri commentarii non aliunde quam ex conciliis istius sanctæ ecclesiæ collecti sint, iure quodam tibi uni offerri debent. Offero igitur tibi, decane dignissime atque omni genere virtutis, nobilitatis ac litterarum cumulate, de conciliis Toletanis commentationem hanc meam, tu illam simul cum eius auctore ea auctoritate tuere atque defende, quam multarum disciplinarum cognitio, longus rerum usus, generis splendor, atque in summa dignitas ista tibi contulerunt. Ne tamen diutius te morer, rem ipsam iam aggredior, initio sumto a conciliorum divisione, ut explicare exactius possimus, quo genere Toletana concilia, de quibus agere instituimus, contineantur. Diu bene vale, atque age, generose atque gravissime decane. Compluti ex bibliotheca nostra
Kal. Martii M. D. LXIX.

INDEX

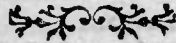
CAPITVM, QVAE IN HIS COMMENTARIIS
CONTINENTVR.

CAP. I. Quot sint genera conciliorum , pag.	355.
CAP. II. In eo scrupulus quidam eximitur.	358.
CAP. III. Qua ratione distingui possit concilium provinciale a nationali.	360.
CAP. IV. Quo genere concilia Toletana continentantur , praesertim primum.	365.
CAP. V. De secundo concilio Toletano.	372.
CAP. VI. De tertio.	375.
CAP. VII. De quarto.	377.
CAP. VIII. De quinto.	379.
CAP. IX. De sexto.	381.
CAP. X. De septimo.	382.
CAP. XI. De octavo.	383.
CAP. XII. De nono.	384.
CAP. XIII. De decimo.	385.
CAP. XIV. De undecimo.	389.
CAP. XV. De duodecimo.	391.
CAP. XVI. De decimo tertio	392.
CAP. XVII. De decimo quarto.	393.
CAP. XVIII. De decimo quinto.	395.
CAP. XIX. De decimo sexto.	395.
CAP. XX. De decimo septimo.	399.
CAP. XXI. De decimo octavo.	397.
CAP. XXII. Quot concilia Toletana pontificis maximi auctoritate confirmata sint.	397.
CAP. XXIII. De tempore cogendi concilia Toletana.	400.
CAP. XXIV. Quæ forma servari solita sit in conciliis Toletanis.	405.
CAP.	

I N D E X.

CAP. XXV. Quo loco teneri solita sit Toletana synodus.	353 412.
CAP. XXVI. Quot sint concilia Toletana, & quando singula sint celebrata.	413.
CAP. XXVII. Qui solerent conciliis Toletanis interesse.	419.
CAP. XXVIII. Quæ forma in subscribendo servaretur, & utrum omnes uterentur eadem.	422.
CAP. XXIX. Vtrum episcopi titulares interfuerint his conciliis, & quo loco sederent & subscriberent.	425.
CAP. XXX. Quanta fuerit conciliorum Toletanorum maiestas & vis.	427.
CAP. XXXI. Quanti fecerint reges Gothi concilia & episcopos.	431.
CAP. XXXII. De ratione & forma eligendi reges Gothos.	432.
CAP. XXXIII. Quorum calculis reges Gothi crearentur.	434.
CAP. XXXIV. Ex qua gente rex Gothorum acciperetur.	435.
CAP. XXXV. De unctiõne regum Gothorum.	437.
CAP. XXXVI. Quid reges Gothi populo iurarent, & populus regi, & quot regum meminerint concilia Toletana.	438.
CAP. XXXVII. Quoties fuerint ex Hispaniis pulsus Iudæi, & quo iure.	438.
CAP. XXXVIII. Vtrum ex his conciliis possit convinci, episcopum Toletanum olim fuisse primatem.	447.
CAP. XXXIX. Quo modo episcopi in Hispania tempore Gothorum ecclesiis præficerentur.	449.
CAP. XL. Quibus ornamentis præditos esse oportet.	por-

- porteret , qui erant episcopi creandi. 453.
 CAP. XLI. Quæ forma servata sit in caussis ecclesiasticis tractandis tempore Gothorum , atque etiam in appellationibus. 455.
 CAP. XLII. Cur in concilio Toletano unius ecclesiæ duo interdum episcopi nominentur. 456.
 CAP. XLIII. Vtrum in quibusdam conciliis Toletanis legendum sit: *Episcopi Hispaniæ & Galliciæ* , an *Galliæ*. 457.
 CAP. XLIV. Est veluti coronis reliquorum. 459.

Volumen , cuius titulus: *Commentarius præcipuarum rerum , quæ in conciliis Toletanis continentur* , simul , & *Commentaria in libros de cælo Aristotelis* , iussu regii senatus vidi , in quibus nil non fidei consentaneum reperi , quin immo utile iudicaverim bonarum litterarum amatoribus ut prelo mandentur , atque auctorem suum , doctorem videlicet sacræ theologiæ GASPARYM CARDILLVM Villalpandæum , Segobiensem , debita sibi laude gaudere.

F. IOANNES DE LA FVENTE
 PRAESENTATVS.

CAPVT I.

QVOT SINT GENERA CONCILIORVM.

 Vatuor reperio conciliorum genera apud veteres re-
 rum ecclesiasticarum scriptores, de quibus est a
 me dictum copiosius *Disputatione V. adversus*
protestationem triginta quatuor hæreticorum Augustanæ
confessionis pro sacro concilio Tridentino. Vnum episco-
 pi cum presbyteris, quod *diæcesanum* vocant: Hispani
synodo appellamus generis vocabulum speciei tribuentes.
 Alterum metropolitæ cum episcopis suffraganeis, quod
provinciale passim appellant: quale est concilium Colo-
 niæ habitum ætate nostra. Huiusmodi etiam est, quod
 modo Toleti, quod Salmanticæ, quod Valentia, quod
 Barchinone, quod Cæsaraugustæ, quod Granatæ, quod
 Hispali concilium celebratur in Hispania. Tertium est
 patriarchæ cum suis metropolitibus: in eo adsunt præ-
 sules totius regni, aut alicuius admodum amplæ pro-
 vincia: cuiusmodi sunt concilia Antiochena & Cartha-
 giniensia, quæ propter eam, quam diximus, causam
generalia vocari interdum solent: non simpliciter tamen,
 sed adiecta voce imminuente: *generalia*, inquam, to-
 tius patriarchæ, vel regni, vel provincia; & *nationa-*
lia ob eam rem appellari merito possunt. Hinc effectum
 est, ut concilia Carthaginiensia, de quibus diximus su-
 perius, Africana etiam dicerentur, quoniam ab episco-
 pis Africa totius tenebantur. Cap. enim 4. concilii Tole-
 tani XII. concilium III. Carthaginiense, III. eo nomine
 citatur, quum dicitur: „Item ex concilio Africa tertio,
 „titulo 24. ubi scriptum est, *ut non accipiat alterum*
 „*episcopum plebs, quæ in diœcesi semper subiaccuit.*“ Id
 enim decretum est cap. 42. concilii III. Carthaginen-
 sis, cuius initium est: *Multis in conciliis hoc statutum*
est a cœtu sacerdotum.

Concilium
diæcesanum.

Provinciale.

Nationale.

Concilium nationale *universale* cur appellatur.

Ceterum quod regni vel amplæ alicuius provinciæ, qualis Hispania est, concilia *generalia* vel *universalia* solita sint appellari, ex ipsis conciliis facile accipi & persuaderi potest. Cap. 7. concilii III. Carthaginensis scriptum reperio: *Sin autem neque ad concilium universale anniversarium occurrere voluerit.* Quo loco concilium Carthaginense *universale* vocatur; atque ea voce a provinciali distinguitur, cui similis appellatio nullo modo accommodari valet. Non tamen simpliciter universale vocatur, sed universale potius anniversarium; quo nomine plurimum ab œcumenico differt: id enim quotannis non cogebatur, sed tunc maxime, quum gravis in primis necessitas occurrebat, atque ideo nihil est prorsus in antiquis conciliis de tempore, quo œcumenicum concilium celebrandum erat usque ad concilium Constantiense definitum. Sed de hac re a concilio Constantiensi lata lex, quod in nostris *disputationibus* diximus, nusquam habuit vim obligandi. Eodem spectat, quod cap. 62. eius concilii, quod Africanum inscribitur, in hunc modum habet: *Concilium universale non nisi necessitate faciendum est.* Loquitur autem concilium hoc loco de ea synodo, quæ a patriarcha teneri solebat cum metropolitans.

Occurritur obiectioni.

Tametsi autem id concilium simpliciter universale vocatum sit, obscurum non est, de œcumenico minime sermonem fieri verbis citatis, vel ea ratione, quia nihil potuit concilium Africanum statuere, aut decernere, quod ad generale concilium pertineret: quum neque eo superius existat, neque par. Perturbari autem nequaquam debemus, tametsi concilium Africanum dicat, non esse faciendam synodum nisi necessitate cogente, quod videtur œcumenici proprium esse. Id enim solum exigente ac postulante necessitate cogebatur. Ratio est, quoniam ante eam ætatem totius Africæ concilium teneri singulis annis solitum est, nulla etiam prorsus in-

cum-

cumbente necessitate, quod quum durum ac molestum patres arbitrarentur, statuerunt, ut necessitate tantum cogente concilium teneretur. Confirmatur sententia nostra cap. 3. concilii IV. Toletani, quo loco sic decernitur: *Si fidei causa est, ea inquam, de qua agitur, generalis totius Hispaniæ & Galliciæ synodus convocetur.* Accedit ad hoc, quod synodus Toletana plane atque aperte quartam synodum, etiam Toletanam, universalem vocat, eo sensu, quem explicuimus superius, quum ait: *Hæc in concilio communitèr considerata defertur sententia, ut servetis quæcumque in universali & magna synodo promissa sunt circa principum salutem & utilitatem.* Citat autem caput 74. concilii IV. cuius initium est, *post instituta quædam ecclesiastici ordinis*, in quo forma decreta est, qua Gothi suis regibus dare iuramento fidem & servare debeant. Universalis autem vocatur synodus citata ea ratione, quam dixi superius: *magna* vero, quia multa in ea decreta sunt, quæ disciplinam ecclesiasticam continent.

Quale autem id genus concilium sit, si quis intelligere laboret, prorsus docemur cap. 2. concilii Carthaginiensis his verbis: *Placuit, ut propter causas ecclesiasticas, quæ ad perniciem plebis sæpe veterascunt, singulis annis concilium convocetur, ad quod omnes provinciæ, quæ primas sedes habent, de conciliis suis binos, aut, quot elegerint, episcopos mittant.* Hinc colligimus nonnulla: primum, hæc eo fuisse olim anniversaria: deinde quibus de causis cogi solerent: postremo effici atque constare omnium provinciarum episcopis, qui primas habent sedes. Ut verum sit, quod paullo ante dixeramus, concilium nationale diversis metropolitibus constare, atque esse patriarchæ vel primatis cum suis metropolitibus.

Postremo concilium *oecumenicum* vocatur, quasi dixeris totius orbis, christiani videlicet. Nam ad id celebrandum atque tenendum ex toto orbe christiano epi-

Concilium
IV. Tolet.
universale ac
magnum cur
dicatur.

Concilium
oecumeni-
cum.

scopi confluunt : cuiusmodi olim multa sunt habita : & ætate nostra Tridentium. In eo præsidet pontifex maximus per se , vel legatos suos. De quo Socrates cap. 9. lib. 4. *Historiæ tripartitæ* in hunc modum disserit : *Hæc est ecclesiastica regula , ut concilium œcumenicum sine summo pontifice teneri non possit : atque id sane universale , vel generale simpliciter appellatur.* Tot igitur sunt conciliorum genera , si rem diligenter consideramus. Excusamus iam , quo genere Toletana , quæ modo extant , concilia contineantur : quod explicare institueramus. Sed eximamus prius animo lectoris scrupulum quemdam , qui torquere eundem non leuiter possit.

Vniversale simpliciter.

CAPVT II.

IN EO SCRVPVLVS QVIDAM EXIMITVR.

An sit apta superior diuisio.

Rat nobis statim de questione proposita disserendum. Sed placet prius scrupulum quemdam lectoris animo evellere : is est , quod proposita conciliorum diuisio non satis apta atque conueniens videtur. Hinc enim apparet , aliquod membrum eius diuisionis redundare , illinc desiderari aliquod : redundare quidem videtur , quatenus adserimus , aliquod esse generale concilium totius nationis. Nam , quemadmodum colligitur ex præfatione concilii Bracarenſis II. omnis synodus , quæ dioecesana non sit , aut simpliciter generalis & œcumenica est , aut provincialis : eo in loco in hunc legimus modum : *Sancti enim patres præcessores nostri , aut generales synodos undique colligi pro unitate rectæ fidei fecerunt , sicut in Nicæo contra Arium trecenti decem & octo : & in Constantinopoli centum quinquaginta contra Macædonium , & in Epheso contra Nestorium ducenti ; & in Chalcedone contra Eutychem sexcenti triginta , aut certe speciales synodos per suas unusquisque provincias pro resecandis aliquorum negligentis collegerunt.*

Con-

Contra etiam reputando videtur, aliquod membrum, in proposita divisione desiderari: nam concilium Bracarense II. nationale censi non potest, quum ex episcopis totius Hispaniæ minime coierit, neque provinciale, quum in eo adfuerint duo metropolitæ, Bracarensis & Lucensis: quod vel ex ipsa concilii inscriptione aperte constat, habet enim in hunc modum: *Quum Galliciae provinciæ episcopi tam ex Bracarensi, quam ex Lucensi synodo, cum suis metropolitanis præcepto præfati regis simul in metropolitana Bracarensi ecclesia convenissent.* Quare præter œcumenicum nationale, provinciale ac dioecesanum, est aliud quoque concilii genus in superiore divisione prætermissum, quod sit provinciali & nationali interiectum.

Verum is scrupulus facile animo eximi possit, & Eximitur
proposita divisio a calumnia & nota vindicari, si dicamus, nationale concilium partim esse generale, partim provinciale. Etenim si ad provinciale referatur, merito generale videri possit, quum sit eo multo amplius. Si vero cum œcumenico conferatur, quod est simpliciter generale, provinciale censi queat. Concilium igitur Bracarense, quum synodum in duas partes dividit, in generalem inquam & provincialem, sub provinciali concilio colligit nationale. Quum autem synodus nationalis provincialis vocatur, ad œcumenicam refertur. Quod vero ex duobus metropolitæ concilium efficitur, cuiusmodi est Bracarense II. si ad synodum totius Hispaniæ referatur, provinciale putari potest: si dumtaxat ad concilium Bracarense aut Lucense, generalis, nam Gallicia, cuius erant duo illi metropolitæ, Bracarensis & Lucensis, potest accipi ut Hispaniæ pars, & præterea ut natio quædam propter eius amplitudinem, & propterea quod tota atque sola illa Hispaniæ pars a Suevis incoletur eo tempore, quum reliquam Hispaniam Gothi tenerent, genus hominum a Suevis diversum. Si

Concilium
Galliciae qua
lenam sit.

vero consideretur ut natio, potuit concilium metropolitaram Galliciae quodam modo censi universale: collatum videlicet ad eius partem, quam regebat Bracaren-
 sis episcopus, vel Lucensis: quod cap. 3. concilii IV. Toletani his verbis innuitur: *Si fidei causa est, vel qualibet alia causa ecclesiae communis, generalis totius Hispaniae, vel Galliciae synodus convocetur.* Itaque significat, generalem synodum teneri ab episcopis Galliciae posse, & fieri potest, ut haec maxime causa sit, cur quaedam Toletana concilia totius Hispaniae & Galliciae episcopis constare dicantur, tametsi non satis comper-
 tum sit, Galliciae, an Galliae sit legendum. Sed hanc controversiam ad calcem universae huius commentationis fortasse expediemus. Referamus nunc orationem ad alia.

CAPVT III.

QVA RATIONE DISTINGVI POSSIT CONCILIVM NATIONALE A PROVINCIALI.

A Vdio, a quibusdam putari ac dici, omnia decem & septem, quae modo exstant, Toletana concilia, tertio genere eorum, quae I. cap. numeravimus, contineri, atque esse nationalia vel Hispaniae totius. Sed quoniam ab huius sententiae auctoribus nullam prorsus in hanc rem causam adduci video, nemo mirari debet cum ratione, si nos ab eis discedamus. Statuo igitur in hunc modum: Non omnia concilia Toletana ad tertium pertinent genus, sunt enim nonnulla provincialia, quod suo loco monstrabo. Hanc ipsam sententiam meam ut probabilem efficiam aliis, aliquot mihi notae recensendae atque explanandae sunt, quibus nationalia a provincialibus discernuntur: quod eo libentius faciam, quoniam certo scio, huiusmodi contemplationem non modo ad propositam sententiam confirmandam admodum utilem esse, sed etiam universe, ut, inquam, his veluti cha-
 ra-

Non sunt omnia concilia Toletana nationalia.

racteribus, atque notis minori negotio certa ab incertis separemus: hoc est non provincialia a nationalibus distingamus.

Mirum autem non est, ut id obiter admoneam, si, quum aliquot concilia Toletana *generalia Hispaniæ* vocentur, in eisdem quoque cum aliis nonnulli Galliæ episcopi numerentur: præsertim metropolita Narbonensis, atque episcopus Carcasonensis. Nam quia erant hæc concilia nationalia, & tunc temporis regibus Gothorum parebat ea pars Galliæ, quæ modo Narbonensis vocatur, & olim Gothica appellabatur, simul cum episcopis Hispaniæ episcopi etiam Galliæ congregabantur, qui ad eam partem maxime pertinebant, quæ Gothica dicebatur. Quatuor ego, aut quinque potius maxime illustres notas reperio nationalis concilii: hac enim voce libenter utor, quoniam rem explanat aptius iudicio meo. Vna sumitur ex nomine; altera ex his, quibus synodus constat, episcopis; tertia ex metropolitibus, qui conciliis intersunt; quarta ex negotiis, de quibus agitur; postrema ex rege & illustribus palatinis, & quidem ex nomine & appellatione bifariam inter se distinguuntur id genus concilia. Primum quidem, si ipsa concilia generalia inscribantur, aut eo modo citentur in aliis synodis: talia enim haud dubie sunt universalia: secundo, si episcopis alicuius totius nationis synodus constare dicatur, ut episcopis totius Africae, Hispaniæ vel Galliæ, quæ enim huiusmodi sunt, proculdubio tertio sunt genere reponenda, neque est quisquam, qui huic sententiæ adversari merito possit.

Sumitur etiam ex nationalis synodi exemplis argumentum, si, qui in ea episcopi adsunt, ad diversos metropolitas pertineant. Nam quum singulis metropolitibus sint sui episcopi suffraganei, quæ synodus episcopos colligit positos sub diversis metropolitibus, non potest provincialis censeri: & quum non sit œcumenica, neces-

Cur conciliis nationalibus Toletanis interfuerint episcopi aliquot Gallia.

Gallia Gothica.

Nota concilii nationalis.

sarium profecto est, ut sit nationalis. Hanc sententiam veram esse docet concilium Carthaginense III. cap. 2. quo loco de concilio nationali cogendo in hunc modum disserit: *Placuit, ut singulis annis concilium convocetur, ad quod omnes provincie, quæ primas sedes habeant, de conciliis suis binos, aut quos elegerint, episcopos mittant.*

Primæ sedis
episcopi.

Concilium igitur nationale diversarum provinciarum, in quibus sunt metropolitæ, qui primæ sedes appellantur, & a nostris *archiepiscopi* dicuntur, episcopis constat. Ex metropolitæ vero indicium est, synodum esse nationalem, si plures adsint in ea metropolitæ. Ea enim synodus, in qua plures existunt, non dubium est, quin sit nationalis. Nam provincialis synodus unum tantum habet metropolitam, penes quem facultas est episcopos suffraganeos convocandi. Metropolitæ vero vocare non potest, nisi patriarcha vel primas: cui perinde parere debent metropolitæ hac præsertim in re, atque ipsis episcopis suffraganei.

Quarta ratio hæc concilia distinguendi ex negotiis accipi potest, in quibus expediendis synodus occupatur. Quum enim condita decreta & tractata in synodo negotia universam obligant nationem, concilium universale totius nationis vel patriarchiæ censi debet. Nam, quæ in concilio provinciali statuuntur ad mores & gubernationem ecclesiarum spectantia, solum habent vim obligandi homines eius provinciæ: quemadmodum enim facultas, qua singuli episcopi sunt præditi, eiusque leges atque statuta synodica, minime obligant eos, qui sub altero sunt episcopo, ita quoque ea, quæ synodus aliqua provincialis statuit, homines alterius provinciæ, aut metropolitæ non tangunt: esse autem universalia ea concilia, in quibus universalia negotia tractantur, cap. 3. concilii IV. Toletani his verbis docemur: *Si fidei causa est, vel quælibet alia causa ecclesiæ communis, generalis totius Hispaniæ vel Galliciæ synodus convocetur.*

tur. Si vero neque de fide, neque de ecclesie communi utilitate tractabitur, speciale erit concilium, prout unius cuiusque provincie metropolitanus elegerit, peragendam esse.

Meminerimus tamen, non recte colligi, concilium aliquod esse universale, quod in eo agatur causa fidei, etiamsi id adscrat concilium IV. Toletanum proxime citato loco; quoniam huiusmodi causa tractari etiam in concilio provinciali interdum consuevit: ratio est, quia de fide definitio, quae fit in concilio, quod oecumenicum non sit, ut vim habeat obligandi & convincendi haereticos ex peculiari summi pontificis commissione fieri debet, eiusque insuper auctoritate corroborari atque muniri: nam per se quidem certa non est, & quae fallere non possit, quae fit a concilio, quod oecumenicum non sit, de fide definitio. Nihil autem prohibet, quin huius rei definitionem pontifex unius alicuius provinciae committat episcopis; immo vero ne uni quidem episcopo, quod vel exemplo Sixti IV. patere possit, qui Alfonso Carrillo archiepiscopo Toletano causam Petri Oxomensis commisit: quam ille quidem tractavit Compluti.

Prima observatio.

Causa fidei committi potest a pontifice uni episcopo.

Aliquando etiam accidere possit, ut alicuius provinciae episcopi in synodum coadunati fidei causam actam iam ac definitam contra haereticos in oecumenico concilio iterum tractent specialius & renovatam suis decretis populis sibi subditis credendam proponant. Huius rei exemplum nobis suppeditare possit concilium I. Bracarense, in cuius praefatione ego sic scriptum reperio: *Licet olim Priscilliana haeresis contagio in Hispaniarum provinciis detecta sit ac damnata, ne quis tamen per ignorantiam, aut alicuius, ut adsolet, scripturis deceptus apocryphis, aliqua adhuc ipsius erroris pestilentia sit infectus, manifestius ignaris hominibus declaratur, quia ipsi in extremitate & in ultimis huius provinciae finibus constituti, aut exiguam, aut pene nullam*

rectæ erudiitionis notitiam contigerunt. Subiungit deinde concilium, quod rem ipsam declarat planius, & opinionem nostram confirmat: Credo autem, vestræ beatitudinis fraternitatem nosse, quia eo tempore, quo in hisce regionibus nefandissimæ Priscillianæ sectæ venena serpebant, beatissimus papa urbis Romæ Leo, qui quadragesimus fere apostoli Petri successor existit per Turribium notarium sedis suæ ad synodum Gallaciæ contra impiam Priscillianæ hæresis sectam scripta sua direxit, cuius etiam præcepto Tarraconenses & Carthaginenses episcopi, Lusitani quoque & Bærici, factò inter se concilio, regulam fidei contra Priscilliani hæresim cum aliis capitulis, conscribentes ad Bellonium tunc huius Bracarensis ecclesiæ præsulem, direxerunt. Unde, quia ipsum præscriptæ fidei exemplar cum suis capitulis præ manibus hic habemus pro instructione ignorantium, si vestræ placet reverentiæ, recitetur. Omnes episcopi dixerunt: Valde necessaria est capitulorum lectio, ut dum simplicioribus pristina sanctorum patrum instituta panduntur, abominata iam olim a sede beatissimi Petri apostoli & damnata cognoscantur. Lectum est exemplar cum capitulis: post lectionem vero omnes episcopi dixerunt: Declarentur hæc evidentius positis modo capitulis, ut qui minus est eruditus, intelligat. Hactenus concilium.

Is erat episcopus Asturicensis, quod constat epistola 93. Leonis.

II. observatio.

Quemadmodum autem non satis convinci potest, aliud concilium esse nationale, quia in eo tractatur causa fidei, quandoquidem tractari etiam potest, ut ostendi, in concilio provinciali, ita quoque nihil prohibet, in concilio provinciali communia totius nationis aliqua negotia tractari, modo id fiat ex commissione, quod suo loco monstrabimus aperte.

Quando rex concilio intert.

Præter eas, quas explicui, notas nationalis concilii, non omnium quidem nationalium conciliorum pariter communis, sed Toletanorum maxime propria illa est, ut in ea rex adstet simul cum illustribus palatinis, ac de eius

eius imperio synodus convocetur : hoc enim nusquam scimus contigisse , quum concilium ageretur provinciale. Rationem etiam huius rei suo loco reddemus.

CAPVT IV.

QVO GENERE TOLETANA CONCILIA CONTINEANTVR,
PRAESERTIM PRIMVM.

Accedamus iam propius , ac de conciliis Toletanis non universe modo , sed specialiter etiam , & propter partes disseramus , sic enim perfectior erit disputatio , & quoniam dixeramus superius , non esse omnia Toletana concilia nationalia , quanam & quot sint , explicemus scrupulose , sumto argumento a superioribus notis. Exordiamur autem a primo : de eo vero sic statuo. Primum concilium Toletanum eorum , quæ exstant modo , provinciale fuit : est in hac nostra opinione archiepiscopus Toletanus in *Summa conciliorum* initio huius concilii , tametsi nullam adferat rationem. Cuius sententia , licet hac parte a nobis probetur , illo nomine improbatur , quod dicat concilium I. Toletanum a Leone I. fuisse confirmatum : ut enim dicemus inferius , hoc concilium non fuit habitum sub Leone , sed potius sub Innocentio I. Superiorem sententiam his argumentis convincimus maxime : quia neque titulum habet concilii universalis , neque , quod sciam , uspiam ea ratione & nomine citatur ; neque in eo adfuerant plures metropolitæ , aut ex variis provinciis episcopi ; neque , quæ in eo tractantur causæ & negotia , ad episcopos diversarum provinciarum spectant. Quod intelligere possit , qui per ipsum concilium animum circumferre velit. Quin immo , si verum est , quod ad eius concilii marginem quidam adiecit , omnes episcopi , qui huic concilio interfuerunt , erant ex Galicia : sic enim legimus : *De Galicia & Lucensis urbis conventu , & municipio Celenis , omnes decem & novem*

Primum
concilium
non est con-
firmatum a
Leone I.

isti.

isti sunt. Capite præterea II. colligi videtur, quæ sunt in hoc acta concilio, ad unam dumtaxat provinciam pertinere, quum in eo dicatur: *Mox scripta percurrant per omnes provinciæ episcopos.* Quum enim dicat concilium *per provinciæ episcopos*, illam proculdubio provinciam significat, ad quam, qui præsentés aderant episcopi, pertinebant, alioqui per Hispaniam dixisset, vel per singulas quasque provincias. Accedit ad hoc non levis, ut arbitror, coniectura, ut credamus, primum & secundum concilium Toletanum non potuisse putari nationalia, sed provincialia solum: quod concilia nationalia, & totius Hispaniæ, sicuti admonui superius, & colligitur ex conciliorum monumentis, imperio regis agi solebant: quoniam, ut alio loco monstrandum nobis est, non tantum de rebus ecclesiæ in eisdem agebatur, sed de regni quoque regisque sæcularibus causis. Atque ante concilium III. Toletanum, in quo Reccaredus simul cum illustribus gentis Gothicæ, multisque Suevis ad ecclesiam Romanam rediit, & catholicam fidem est amplexus, quum prius essent Ariani, credibile non est, reges Gothos permisisse, ut totius Hispaniæ nationis catholicorum episcoporum concilium cogeretur: quin immo singuli, ut arbitror, metropolitæ non sine metu regis Ariani synodos provinciales tenebant: quare proculdubio concilium I. provinciale putandum est, non nationale.

I. obiectio. Obiciet aliquis, hoc concilium videri nationale ex negotiis, in quibus occupatur, ex præfatione enim constat tractari in eo res totius cleri, quum ita legatur:

Communi concilio decernamus, quid ab omnibus episcopis in ordinandis clericis sit sequendum. Scrupulum eximit ipsamet synodus; nam quum nominasset decem & novem episcopos provinciæ Gallicianæ, subiungit: *Quoniam singuli coepimus in ecclesiis nostris facere diversa, decernamus communi concilio, quid ab omnibus in ordinandis clericis sit sequendum.* Unde manifestum apparet, quum

quum commune concilium dicitur, illud intelligi, quod decem & novem memoratis episcopis efficeretur, & quum ait, *quid sit ab omnibus sequendum, decernamus*, illos significari solum, qui tunc temporis in unum coierant, & diversa, ut concilium ait, facere solebant in suis ecclesiis, præsertim in ordine clericorum. Quamquam, si quis velit, non sine ratione possit adserere, quæ sunt de clericorum ordinatione in hoc concilio definita, ad omnes episcopos Hispaniæ pertinere potuisse, tametsi, ut diximus, concilium fuerit provinciale: pertinent autem ad universam Hispaniam non virtute concilii, quod revera provinciale fuit, sed ex commissione & confirmatione Innocentii I. quod constat ex epistola eiusdem 24. ad episcopos in synodo Toletana. Sed de ea re latius dicemus inferius.

Illud præterea lectorem perturbare possit, & si rem spectet leviter, a sententia fortasse deiciet, quod huic synodo qui interfuerunt episcopi, res fidei tractaverint contra omnes hæreses, præsertim vero contra Priscillianistas. Atqui, ut ex concilio IV. Toletano recitavi superius, generale concilium est, in quo de fide, quæ communis est omnium christianorum, agitur. Ceterum quod in hoc concilio adversus Priscillianistas actum sit, docemur ultimo capite eiusdem his verbis: *Regulæ fidei contra omnes hæreses, quam maxime contra Priscillianistas*. Ego vero dabo operam, ut propositæ dubitationi satisfaciam, tametsi illa difficilis sit atque impedita: neque pugnancia indicasse contentus, id enim exigui laboris est, tollam etiam, si possim. Bifariam tamen id efficere tentabo. Primum igitur adsero, non recte colligi concilium esse generale, aut non esse provinciale, quod in eo agatur causa fidei. Hoc monstratum est a me subiectis exemplis superius. Licet ergo concedamus, in hac synodo de rebus fidei tractatum esse, nemo possit satisfacere hoc ipso nomine, eam fuisse generalem. Deinde

II. obiectio.

Satisfit dubitationi.

Causa fidei acta in concilio ostendit esse generale.

de plane nego, in hoc concilio Toletano de rebus fidei esse tractatum.

III. obie-
ctio.

Solvitur.
Fidei regu-
læ ad calcem

I. concilii
positæ non
sunt æditæ
in I. conci-
lio.

Obiicies: Atqui constat contraria sententia capite ultimo, quod est veluti appendix huius concilii. Respon-
deo, eam fidei tractationem ac definitionem, quæ ad cal-
cem adiecta est, nequaquam posse ad hoc concilium per-
tinere: quod sane tum ex temporis ratione, tum ex e-
piscopis convincam. In primis ex verbis concilii constat,
regulas istas fidei ex Leonis papæ I. præcepto factas esse,
id non modo verum esse apparet ex cap. 21. concilii hu-
ius, sed ex præfatione Bracarenſis I. his verbis, quæ paul-
lo etiam superius recitavi: *Credo autem, vestræ beatitu-
dinis fraternitatem nosse, quia eo tempore, quo in his regio-
nibus nefandissima Priscillianæ hæresis venena serpebant,
beatissimus papa urbis Romæ Leo, qui quadragesimus fe-
re apostoli Petri successor exstitit, per Turibium nota-
rium sedis suæ ad synodum Gallicie contra impia Pri-
scillianæ hæresis sectam scripta sua direxerit, cuius et-
iam præcepto Tarraconenses & Carthaginienses, Lusita-
ni quoque & Bælici, facto inter se concilio, regulam fidei
contra Priscilliani hæresim cum aliquibus capitulis con-
scribentes ad Bellonium tunc huius Bracarenſis ecclesie
præsulem direxerunt.* Planum ergo est, illas fidei re-
gulas factas fuisse de præcepto Leonis I. quemadmodum
etiam ex eorum præambulo docemur ad calcem huius
primi concilii, & constat aperte ex epistola 93. Leonis I.
ad Turibium episcopum Asturicensem, quæ habetur I.
tomo conciliorum: & circumfertur inter Leonis episto-
las una cum aliis eius scriptis, quæ scrupulum hunc
prorsus adimit. Illam legat, qui cupit sibi hac parte
satisfacere, præsertim eius initium & finem.

Ex his, quæ dixi superius, obiter colligo, erro-
rem esse dicere, I. concilium Bracarenſe habitum esse
circa tempora Honorii I. quemadmodum legimus eius
initio, nam Honorius fuit XXV. a Leone I. Quare quum

con-

concilium Bracarense dicat, velle se ea tractare, quæ alii episcopi Hispani de hæresi Priscilliani ex præcepto Leonis I. tractaverunt, non debuerunt id facere tam sero. Existimo ergo pro Hilario *Honorium* fuisse positum. Hilarius etenim proxime consequutus est Leonem I. qui annos viginti unum pontificatum gessit; concilium vero Toletanum I. de quo disputamus, non est habitum sub Leone I. omnium ecclesiasticorum scriptorum opinione.

Dices tu forsàn, sub quo igitur pontifice? Reperio additum ad eius marginem statim inito, celebratum esse sub Anastasio papa. Hoc si verum est, ego non video, quo pacto illæ fidei regulæ edi potuerint ab his episcopis, qui concilium I. Toletanum tenuerunt: nam, ut ex historia constat pontificum, Leo I. sextus fuit pontifex ab Anastasio. Interfuerunt enim Innocentius I. Zosimus, Bonifacius I. Cælestinus, Sixtus III. Quare falsam esse existimo eorum hominum opinionem atque sententiam, qui hoc primum concilium Toletanum sub Anastasio, vel circa eius tempora celebratum esse ferunt. Arbitror autem gestum fuisse sub Innocentio I. qui est Anastasium proxime sequutus. Convincitur hæc sententia ex epistola 24. eiusdem Innocentii, quæ habetur primo tomo conciliorum, cuius titulus est: *Innocentii epistola 24. ad synodum in civitate Toletana constitutam*; in cuius capite I. ea scribit pontifex ad synodum tractanda, quæ in eadem synodo verbis fere eisdem tractata sunt: sic enim habet cap. I. epistolæ citatæ: *Innocentius universis episcopis in Toletana synodo constitutis.* » Sæpe me & nimium quum teneret cura sollicitum » super dissensionis schismate ecclesiarum, quod malum » per Hispanias latius in dies separationis gradu incedere fama proloquitur, necessarium tempus emerit, quo » non possit emendatio tanta differri, & deberet congrua » medicina provideri. « Quod autem id malum sit, cui

Pro Hilario
Honorius
positus.

I. concilium
Toletanum
quo pontifi-
ce factum.

I. concilio
Toletano
non est fe-
ctum sub A-
nastasio.

Factum est
sub Inno-
centio I.

adhibendum esse remedium, inquit, statim exponit, dicens: „Vsq̄ adeo pravas ab episcopis Hispanis ordinationes clericorum fieri solere, ut nisi timor esset, ne perturbationes exorirentur, factæ infectæ fieri debuerint.“ Atqui concilium I. Toletanum de re agit eadem, & verbis fere eisdem: sic enim habet initio: *Convenientibus episcopis, cet. Patronus episcopus dixit: Quoniam singuli cœpinus in ecclesiis nostris facere diversa, & inde tanta scandala sunt, quæ usque ad schisma perveniunt, si placet, communi consilio decernamus, quid ab omnibus episcopis in ordinandis clericis sit sequendum.*

Consule Stilicone factum I. concilium.

Vide quam congruat cum pontifice concilium, tum rebus ipsis, de quibus agitur, tum verbis: ut nemini dubium esse possit, hoc ipsum illud concilium esse, ad quod Innocentius papa scribit. Confirmatur hæc sententia, quia initio huius concilii dicitur, celebratum esse consule Stilicone. Atque Stilico gessit consulatum sub Innocentio I. quod ex eius epistolis apertum est, præsertim III. ad Exsuperium Tolosanum episcopum, quæ ita concluditur: *Datum X. Calendas Martii, Stilicone II. & Antemio consulibus.*

Convicimus hæctenus, I. concilium Toletanum non sub Anastasio, sed sub Innocentio I. fuisse celebratum. Hoc licet verum sit, minime verum esse potest, ut regulæ fidei ad eius calcem adiectæ in eodem concilio sint editæ, quoniam ab Innocentio I. sub quo concilium celebratum esse constat, ad Leonem I. quintum ab Innocentio, cuius imperio episcopi coierunt, ut regulas fidei facerent, aliquot anni decurrerunt. Concilium vero quodvis, sed maxime provinciale, paucis tantum diebus peragebatur; quemadmodum inferius ostendemus. Ex episcopis etiam, ut dicebam, argumentum capi potest. Licet enim par sit numerus episcoporum, qui concilio subscribunt, eorum numero, qui regulas illas fidei condiderunt, profecto non iidem omnino sunt, sed aliquot

DE CONCILIIIS TOLET. 371

potius diversi, ut intelligamus, non potuisse simul primum istud Toletanum concilium fieri, & regulas istas fidei: eius etenim episcopi, qui postremus subscribit regulis, nulla mentio in concilio fit.

Quid autem dicemus de his regulis? Arbitror sane editas fuisse ab iis episcopis, qui adfuerant in concilio I. Toletano, at non quum illud concilium teneretur: ut enim ex titulo constat, Leo I. episcopis præcepit Hispanis, ut adversus Priscilliani hæresim regulas fidei facerent, cui ut morem gererent, singuli metropolitæ in suis provinciis rem tractaverunt, Tarraconenses, Bætics, Lusitani, & Carthaginenses, quum concilium synodi generalis teneri non posset, ut loquitur Leo I. ad calcem epistolæ 93. Ceterum quum illis, qui concilia in unum collegerunt, non satis probaretur, ut eæ fidei regulæ per se circumferrentur, adiecerunt alias, iudicio meo, primo concilio Toletano, quod paucos ante annos habitum erat: atque ob eam rem etiam potuerunt his regulis subscribere iidem, qui concilio subscripserant, episcopi.

Qui nam regulas fecerint.

In hoc concilio illud inter cetera definitur: *Quæ De professis vorit Deo castam vitam mulier, quam puellam Dei vocat concilium, familiaritatem non habeat etiam cum proprio confessore.* Quæ lex si hoc tempore servaretur, fortasse melius cum velatis mulieribus ageretur, earumque tranquillitati & pudicitiaè rectius consultum esset. *Corrumpunt enim, ut Paullus inquit, bonos mores collo-* I. Cor. 13. *quia prava.*

CAPVT V.

DE SECVNDO CONCILIO TOLETANO.

- S**ecundum concilium existimo etiam esse provinciale: hoc tametsi firma aliqua ratione certum efficere non admodum facile sit, aliquot in medium argumenta proferemus, quibus nostra sententia non leuiter confirmari possit. Primum, quia nullum in eo nationalis concilii indicium, nullum vestigium apparet: nam neque titulum habet synodi generalis, neque eo nomine a quopiam citari video, neque episcopi in ea synodo adsunt ex diuersis provinciis coadunati, neque plures continet metropolitas, neque nationis aguntur in eo negotia; immo vero neque nomina ecclesiarum exstant, quibus episcopi præficerentur: unde coniecturam facere valeamus, quonam illi pertineant. Secundo, quia ad eius calcem scriptum est: *Siquis tam nostrum, quam eorum, qui nunc sanctæ synodo ex hac provincia defuerunt*, cet. Quibus verbis non obscure significari videtur, unius provinciæ omnes eos esse episcopos, qui huic concilio interfuerunt.
- I.** ratio.
- II.** Toletanum est provinciale.
- Secunda.** Tertio, quia, si esset generale concilium totius Hispaniæ, adfuisset proculdubio in eo rex, edictoque cavisset suo, ut concilium observaretur, quod accidit perpetuo in conciliis Toletanis totius nationis. Atqui nihil simile contigit in hoc concilio, ut apparet. Postremo, quia ad finem huius synodi statuitur, ut *Montanus, qui est in metropoli, debeat litteras destinare ad com-provinciales episcopos de congreganda synodo suo tempore.*
- Tertia.**
- Quatta.**
- I.** obiectio. Obiiciet aliquis, hanc synodum esse nationalem, quoniam quædam, quæ in ea tractantur ac definiuntur, negotia, videntur ad totam nationem pertinere. Cap. n. 5. decernitur in hunc modum: *Nequis fidelium propinquam sanguinis sui usque quo ad finitatis lineamenta generis successione cognoscat, in matrimonio sibi desideret*

ret copulari. At si rem inspiciamus diligenter, facile comperiemus, nihil isto adversus nos effici testimonio. Nam si, quia in decreto dicitur, *nequis fidelium*, colligat quis, non ad unam tantum provinciam, sed ad nationem potius pertinere decretum, pariter colligere possit, ad omnes fideles spectare, omnesque illa lege constringi: nullum autem concilium, nisi illud œcumenicum sit, omnes fideles obligare valet: eo igitur decreto dumtaxat eius provinciæ fideles adstringuntur.

Solvitur.

Obiiciet similiter aliquis, nationale hoc concilium videri, quoniam cap. 3. concilii Hispalensis I. innovatur decretum factum in concilio Toletano: *Ne cum clericis extraneæ habitent mulieres*: atqui hoc statutum esse videtur in concilio II. Toletano cap. 3. & ita sane adiectum reperio ad marginem huius I. concilii Hispalensis: ergo concilium II. Toletanum est nationale. Nam quum dicat, *in provincia Batica*, cuius erat metropoli Hispalensis episcopus, non observari decretum Toleti editum de hac re, atque ob causam rem illud renovet Hispalense concilium, proculdubio id ipsum decretum alias etiam provincias præter Carthaginensem, cuius metropolis erat Toletum, complectebatur. Non est igitur provinciale, sed potius nationale II. concilium Toletanum. Mihi tamen videtur dicendum, etiamsi alios aliter sentire atque adserere videam, loco citato Hispalensis concilii non fieri mentionem decreti conditi in II. Toletano, sed in III. quod proculdubio monstrabo paullo inferius esse generale totius Hispaniæ. Hanc sententiam eo primum argumento convinco, quia licet in II. & III. concilio Toletano de hac ipsa re lata lex sit, certe concilium Hispalense non citat Toletanum concilium II. sed III. quoniam verba concilii Hispalensis non tam posunt concilio II. Toletano, quum III. accommodari. Cap. 5. concilii Toletani hoc modo decretum est: *Qui contra veterum imperata* (intelligit antiqua generalia concil-

Secunda.

Solvitur.

Concilium Hispalense non facit mentionem II. Toletani, sed III.

374 GASPARD CARDILLVS
cilia Nicænum & Chalcedonense, in quibus id ipsum
cautum est) *in suis celulis mulierum, quæ infamæ sus-
spitionem possunt generare, consortium habuerint, illi ca-
nonice dstringantur; mulieres vero ab episcopis venun-
dentur, cet.* Concilium vero Hispalense, quoniam vi-
debat id ab episcopis parum diligenter curari, neque
ullas ab eis id genus mulieres vendi, lege lata hanc
curam sæcularibus iudicibus commisit, quo melius de
ea re exsequutioni lex mandaretur, sic enim habet cap. 3.
*Quia quidam episcoporum non observantes nuper editum
concilii Toletani decretum nimis solliciti in subiectis existunt,
placuit proinde, ut si presbyter, diaconi vel clerici con-
sortia extranearum feminarum vel ancillarum familiarita-
tatem post sacerdotis sui admonitionem a se minus remo-
verint, sæculi iudices easdem mulieres cum voluntate, &
permissione episcopi comprehensas in suis lucris usurpent.
Vt vitium hoc, dum sacerdos prohibere non prævalet, po-
testas iudicialis coerceat.*

Capite vero 3. concilii II. Toletani licet prohibeatur
clericis consortium extranearum mulierum, non additur ea
poena, ut vendantur mulieres, sed solum quod retrahan-
tur sacerdotes, quia id crimen admiserint, ab officio,
& expellantur ecclesiæ foribus, quod facile, qui velit,
intelliget: sic enim habet concilium II. Toletanum cap.
3. *Illud speciali ordinatione decrevimus, quod neque an-
tiqua concilia in canonibus universum siluerunt, ut nul-
lus clericorum in consortio familiaritatis habeat mulierem,
cet. Sane deinceps quisquis earum consortio frui voluerit,
noverit, se non solum a clericatus officio retrahi, vel ec-
clesiæ foribus expelli, sed omnium etiam catholicorum com-
munionem privari.* Confirmatur deinde sententia nostra,
quia quum in concilio Hispalensi dicatur, quod episcopi
non observant nuper editum in concilio Toletano decre-
tum, non potest ulla ratione aliud concilium Toleta-
num significari, quam tertium, quod est habitum paul-
lo

lo ante quam Hispalense celebraretur : nam secundum multo ante habitum est , quam Hispalense cogeretur. Hispalense namque & III. Toletanum sub Pelagio papa ; at II. Toletanum sub Ioanne II. quem ante Pelagium sunt consequuti Agapetus , Silverius , Vigilus. Ex superioribus colligo , concilium Hispalense post III. Toletanum esse collocandum , quum illud citet : contra tamen sic modo.

Locus I.
concilii Hispalensis.

CAPVT VI.

DE TERTIO CONCILIO.

Tertium concilium Toletanum proculdubio est nationale : adsunt enim in eo omnes illæ notæ nationalis concilii , quas recensuimus superius. In primis in eius præfatione sic legimus : *Hæc sancta synodus habitata est in sancta civitate regia Toletana ab episcopis totius Hispaniæ , vel Galliæ* : quo loco legendum puto , & *Galliæ* : ex plurimis aliis conciliis Toletanis observandum est etiam hac parte , iam hoc tempore appellari Toletum regiam urbem. Deinde in ea synodo adfuerunt quatuor metropolitæ , qui hoc ordine subscripserunt , *Emeritensis , Toletanus , Narbonensis , Bracarenensis , qui vicem gessit Lucensis , ac pro eo subscripsit.*

III. concilium Toletanum est nationale.

Toletum
urbs regia.

Quod si huic synodo plures atque diversi metropolitæ interfuerunt , non dubium est , quin etiam adtuerint diversarum provinciarum episcopi. Negotia vero , de quibus in ea synodo agebatur , ad universam Hispaniam pertinere ex his regis verbis maxime constare possit , quæ sunt ad calcem præfationis adiecta : *Pro firmitate catholicæ fidei nostra Deo supplex decrevit auctoritas , ut propter roborandam gentis nostræ novellam conversionem omnes Hispaniarum & Galliæ ecclesiæ hanc regulam seruent* , cet. Est etiam in hoc concilio causa fidei acta , quæ maxime communis est , adversus Aria-

nos. Nam paullo ante Reccaredus rex simul cum nobilibus gentis Gothicae, multisque Suevis, qui eo tempore provinciam Galliciae occupabant, ad catholicam ecclesiam redierat, & coactum est hoc concilium ea causa maxime, ut publice christianam fidem Gothi profiterentur, haeresi abiurata, & gratiae Deo in communi pro tam insigni beneficio agerentur.

Dubium autem non est, quin huic concilio rex simul cum illustribus palatinis interfuerit; quod est etiam nationalis synodi non obscurum argumentum.

Fidei sym- Decretum est in hoc concilio, ut in omnibus Hispania & Galliciae ecclesiis die dominica fidei symbolum recitetur singulis dominicis diebus.

clara voce recitaretur, 2. cap.
Rursum cap. 10. statutum est: *Siquis propositum castitatis viduae vel virginis impedierit, a sancta communionem & liminibus ecclesiae habeatur extraneus.*

Cap. etiam 4. datur facultas episcopo efficiendi ex parochia monasterium: *rei enim bonae statuendae*, ait, *concilium dat consensum.*

Ad mensam Deinde, ut ad mensam episcopi scripturae divinae legerentur: quia *per hoc animae aedificentur ad bonum, & fabulae non necessariae prohibentur*, cap. 7.

Actores fiscalium patrimoniorum simul cum concilio sacerdotum autumnali tempore die Kalendarum Novembrium in unum conveniant, ut discant quam pie, iuste & humaniter cum populo agere debeant, neque iniustis vectigalibus & immoderatis exactionibus ipsos premiant. Est enim munus episcoporum prospicere, qualiter iudices cum populis agant, ut ipsos praemonitos corrigant, aut insolentiae eorum principum auribus innotescant. Haec autem lex lata est ex regis decreto: cap. 18.

Luctus immodici prohibentur. quos nimios olim scimus fuisse apud Hispanos, conductis etiam mulierculis, (*que llamaban endechaderas*) quae pectus & fa-

faciem laniarent, multisque cælum importunis questionibus implerent, quarum memoria adhuc apud nos in vestustis sarcophagis aut sepulcris retinetur: canone 21. Postremo sacerdotum & iudicum sæcularium curæ synodus committit, ut ab omnibus provinciis depellant irreligiosam consuetudinem, quam vulgus agere consuevit per solemnitates festiuitatesque sanctorum, dum turpibus saltationibus invigilant: non solum cantantes cantica mala, sed perstrepentes etiam religiosorum officii: canone 22. Quod si eo tempore huiusmodi choræas & saltationes prohibuit concilium, non dubium est, quin etiam taurorum agitationem prohibuisset, si esset in usu, quam nostris temporibus vetuit Pius V. Pont. Max. edita bulla.

Saltationes
& chorææ
prohibentur.

CAPVT. VII.

DE QVARTO CONCILIO.

vod adserui de tertio concilio, censeo etiam de quarto. Est enim illud sine dubio nationale, eisdem argumentis, atque his longe apertioribus. Legimus in eius præfatione: *Quoniam generale concilium agimus, oportet nostræ vocis sermonem de cælo esse.* Quibus verbis non generale modo totius Hispaniæ concilium vocatur, sed generale simpliciter. Accedit ad hoc, quod in concilio Toletano V. hoc ipsum concilium IV. universale etiam appellatur cap. 7. quum dicitur: *Statuit hæc sacratissima synodus, ut in omni concilio episcoporum Hispaniæ universalis concilii decretum, quod propter nostrorum principum est salutem constitutum, peractis omnibus in synodo, publica voce pronuntietur.* Fit autem hoc loco mentio eius decreti, quod conditum est cap. 74. concilii IV. cuius initium est: *Post instituta quedam ecclesiastici ordinis, cet.* Addo etiam, quod cap. 2. concilii V. quartum concilium non solum universa-

Concilium
IV. est na-
tionale.

le, sed magnum etiam vocatur in hunc modum: *Hæc in concilium communiter considerata defertur sententia, ut servetis quæcumque in universali & magna synodo provisæ sunt circa principum utilitatem atque salutem.* Est enim hoc definitum, ut diximus cap. 74. huius IV. concilii.

Præterea interfuerunt huic concilio plures metropolitæ, sex inquam, Hispalensis, Narbonensis, Emeritensis, Toletanus, Bracarensis, Tarraconensis. Dubium autem non est, quin ex variis provinciis episcopi quoque adfuerint, quum reperiamus eius actis subscripsisse episcopos septuaginta, & absentium multos vicarios. Ipsa quoque negotia in hac synodo definita opinionem nostram plurimum confirmant: cap. enim 74. statuitur, *ut omnes Hispani regum suorum utilitatem procurent.*

Cap. 5. decernitur, quoties in baptismo puer merendus sit per totam Hispaniam.

Cap. 4. ne clerici vel laici prolixis comis in Hispania utantur: quoniam usque ad illud tempus iste ritus in Hispania hæreticorum fuit.

Ritus hæreticorum.

Cap. 42. ut episcopi clericis extraneas auferant mulieres vendantque, eo modo ut ad clericos redire amplius non possint.

Cap. 51. episcopi populos protegant, ne a potentibus vel iudicibus opprimantur.

Immunitas clericorum.

Cap. 40. omnes clerici ab omni publica indictione & labore habeantur immunes.

Seminarium sacerdotum.

Cap. 64. ne Iudæi, aut qui ex Iudæis, publica officia appetant. Atque ut id quoque obiter admoneam, cap. 33. mentio fit eius collegii, in quo pueri instituerentur, qui sacerdotes futuri erant: *seminarium* appellat concilium Tridentinum, ne quispiam id existimet novitium inventum, sed potius principes atque episcopi dent operam sedulo, ut in singulis episcopatibus hæc ipsa seminaria erigantur: sic enim habet: „Prona est

„omnis ætas ab adolescentia in malum: nihil enim in-
 „certius quam vita adolescentum: ob hoc constituen-
 „dum oportuit, ut siqui in clero puberes aut adole-
 „scentes existunt, omnes in uno conclavi atrii commo-
 „rentur, ut lubricæ ætatis annos non in luxuria, sed
 „in disciplinis ecclesiasticis agant, deputato probatissi-
 „mo seniore, quem magistrum disciplinæ, & testem
 „vitæ habeant.“

CAPVT VIII.

DE CONCILIO QVINTO.

Concilium quintum similiter est nationale. Hæc au- Concilio V.
 tem sententia non obscuris argumentis vincitur, est nationa-
 sed apertis potius & maxime planis: in primis, quoniam le.
 universale vocatur cap. 18. concilii VI. his verbis: *Iam quidem in antecedenti universali synodo.* Antecedens vero synodus sextam quinta est sane. Hæc enim anno proxime superiori habita fuerat, & citatur cap. 3. eiusdem synodi. Deinde, quia episcopis hæc synodus efficitur diversarum provinciarum: initio enim eiusdem sic habetur: *Apud urbem Toletanam diversis ex provinciis Hispaniæ sacerdotes domini, qui in uno pacis osculo in basilica S. martyris Leocadiæ consedimus.* Tantumdem nos docent subscriptiones episcoporum ad calcem adiectæ. Huius propterea diffinitiones concilii ad universam Hispaniam haud dubie pertinent, immo vero ad universum regnum Gothorum. Legimus enim cap. 1. in hunc modum: *Decreto nostro sancimus, ut in cuncto regno a Deo regi concesso specialis & propria hæc teneatur observantia, ut Iduum Decembr. litania triduo ubique annua successione peragatur, & indulgentia delictorum lacrimis impetretur.* Decretum etiam 7. cap. ad universam Hispaniam pertinet, quod sic habet: *Propter malarum mentium facilitatem, & memoriæ oblivionem hæc sacratissima stauit*

Litania.

tuit synodus, ut in omni concilio episcoporum Hispaniæ universalis concilii decretum, quod propter principum nostrorum salutem constitutum est, peractis omnibus, in synodo publica voce debeat pronuntiarì.

Adfuit præterea in hac synodo rex Sisenandus cum optimatibus & senioribus palatinis, quod est indicium, ut diximus, nationalis synodi Toletanæ. Testatur id synodus initio, quum ait: *In medio nostri cœtus ingressus rex cum optimatibus & senioribus palatinis supplex se omnium orationibus commendavit, suosque fideles ita facere sancta exhortatione coegit.*

- I. obiectio. Sed fortasse videri possit alicui hæc synodus provincialis dumtaxat; primum, quia in ea tantum adfuit unus metropolita, Eugenius inquam Toletanæ ecclesiæ
- Secunda. provinciæ Carthaginensis metropolitanus episcopus. Deinde, quia, si hæc synodus est universalis, cur de quarta in hunc modum loquitur cap. 2. *Servate quæcumque in universali & magna synodo provisæ sunt, & cap. 7. In omni concilio episcoporum Hispaniæ universalis concilii decretum recitetur.* Quum enim alia concilia Toletana universalialia vocet, ipsum sane non videtur esse universale.

- Solvitur. Solvitur utraque dubitatio nullo negotio. Fateor in primis, unum tantum præsentem huic concilio metropolitam fuisse; at non recte inde quis colligat, non esse nationale: quum suppetant multa alia nationalis synodi argumenta atque indicia, quæ sunt a me explanata superius. Ad secundam dubitationem dicendum, quod licet concilium V. appellet quartum universale, nihil vetat, ipsum quoque esse universale, quid enim mirum est vocari universalem synodum, quæ universalis sit.

Hoc tamen loco obiter admonere lubet, quod ubicumque concilium aliquod Toletanum post quartum, aliud Toletanum universale vocat, neque illud nominatim exprimit, quartum proculdubio significari, rationibus supe-

perius expositis. Cap. 6. concilii VI. quum dicitur : *Sicut universalis synodus statuit*, & cap. 3. eiusdem : *Quae in universali synodo de Iudaeis scripta sunt*, quartum significatur concilium Toletanum.

CAPVT IX.

DE SEXTO CONCILIO.

SExtum concilium est etiam nationale : quod eisdem Concilium prorsus argumentis persuadetur. Ipsum etenim con VI. est nationale. *Proinde universalis auctoritate concilii censemus.* Diversarum praeterea provinciarum episcopis constat : sic enim legimus initio : *Convenientibus nobis Hispaniarum & Galliciae pontificibus summis.* Accedit ad hoc, quod concilium IV. Toletanum, ut monstratum est, est universale, seu nationale; at eius acta confirmat haec sexta synodus; ergo est etiam universalis. Etenim, si esset provincialis, minime posset universalis synodi acta confirmare : sed quod ea confirmet cap. 3. constat his verbis : *Nos etenim ita praesentia decernimus, ut praeterita, quae in universali synodo de Iudaeis conscripta sunt, confirmemus.* Idem adserit sancta haec synodus capite 16. agens de quinta synodo, quum ait : *De praesentis excellentissimi Chintillani regis posteritate dentur aperta decreta, ut ea, quae synodus praeterito anno in hac ecclesia habitata constituit circa omnem posteritatem eius, universitas regni sui conservet.* Capite etiam 18. *Iam quidem in antecedenti universali synodo saluti nostrorum principum constat esse consultum, sed libet iterare bene sancita, & digna auctoritate munire salubriter ordinata.*

Interfuerunt etiam huic synodo quatuor metropolitae, *Silva* Narbonensis, *Iulianus* Bracarensis, *Eugenius* Toletanus, *Honoratus* Hispalensis. Episcopi adfuerunt numero quinquaginta duo ex diversis, ut constat, provinciis.

Neg-

Desertores religionis re-
vocentur. Desertores quisvis possit intelligere minimo negotio; primum de desertoribus religionis reducendis ad monasterium, cuiusmodi decretum exsequutioni mandari iussit ætate nostra Paullus IV. Pontifex Max. ac post illum Pius V. proprio motu: his autem verbis continetur: *Quisquis semel habitum induerit spontaneæ religionis, sive is vir sit, sive femina, in utroque sexu prævaricator ad propositum invitus reverti cogatur, ut vir detondeatur, & puella ad monasterium revertatur: cap. 6.*

Vt Iudæi catholice vivant vel regno excedant; quoniam rex pati non vult in suo regno quempiam vivere infidelem: cap. 3.

Immunitas eorum, qui ad ecclesiam confugiunt. *Siquis ad ecclesiam fecerit confugium, intercessu sacerdotum, & reverentia loci, regia in eos potestas reservetur, comitante iustitia: cap. 12.*

Obiectio. *Interfuit postremo rex huic synodo cum proceribus regni, quod est magnum argumentum synodi nationalis.*

Solvitur. *Obiiciet aliquis, non videri hanc synodum universalem, quod eius initio scriptum sit, more synodi universalis: quasi re vera hæc non sit universalis. Adimitur scrupulus, si superiorum verborum sensum consideremus: is est, quoniam hæc synodus est universalis, perinde in ea faciendum est, atque in aliis universalibus synodis fieri consuevit.*

CAPVT X.

DE CONCILIO SEPTIMO.

Concilium VII. est nationale. **E**ST hoc etiam nationale: nam tametsi inscriptio universalis non sit, neque citetur, quod sciam, e ratione ab aliis, adsunt in eo nonnulla, quæ nationale concilium esse testantur. Plures enim metropolitæ interfuisse videntur, quia licet solus Emeritensis subscribat, quum sit concilium habitum Toleti, dubitari non potest,

est, quin adfuerit etiam Toletanus. Episcoporum præterea numerus provinciale esse non patitur, quoniam nulla Hispaniæ provincia fuit, quæ XXXVIII. episcopos haberet, quot scimus adfuisse in hac synodo. Ex rebus etiam decretis argumentum accipi potest non infirmum: cap. enim 4. decernit synodus adversus episcopos Galliciæ, qui rapaces & ecclesiarum exspoliatores erant: *Quare quum episcopi Galliciæ neque sub Toletano existerent metropolitæ, neque sub Emeritensi, sed sub Bracarensi, vel Lucensi*, ut attigimus superius, istud concilium haud dubie censi debet universale, alioqui eius decreta ligare Galliciæ episcopos minime potuissent, quod faciunt, ut apparet. Cap. etiam 5. monachi vagi atque in cellulis degentes (*como agora algunos hermitaños*) qui olim circumcelliones vocabantur, & ut liberius agerent, cellulas petebant, ex monasterio, perinde ac si perfecti essent virtute, si indocti sint, iubentur ad monasterium redire, ut ibi erudiantur sancti ordinis doctrinam, quam alios postea doceant. Hos etiam monachos vagos graviter increpat Isidorus *de officiis ecclesiasticis* disserens: ut non male meo iudicio facerent episcopi, qui in eorum vitam inquirerent.

Monachi va
8i.

CAPVT XI.

DE CONCILIO OCTAVO.

Octavum concilium similiter est nationale: tum quia in eo quatuor metropolitæ adfuerunt, Emeritensis, Hispalensis, Toletanus, Bracarensis; tum etiam, quia complexum est episcopos quinquaginta quinque diversarum provinciarum: tertio, quia adfuit in eo Flavius Recceswinthus rex simul cum illustribus viris officii palatini, qui & subscripserunt post abbates & vicarios episcoporum. Postremo, quæ sunt in eo latæ leges, ad universam Hispaniam spectant. Statutum enim est in hac

Concilium
VIII. est na-
tionale.

Abstinere a synodo, ut omnes a carnibus abstineant tota quadragesima; illi vero, quos aut ætas incurvat, aut languor extenuat, aut neccessitas arctat, non ante prohibita violare præsumant, quam a sacerdote permissum recipiant, inquit synodus cap. 9 Cap. 8. *Nullus cuiusque dignitatis ecclesiasticæ deinceps gradum percipiat, qui non totum psalterium canticorum usualium & hymnorum, siue baptizandi perfecte noverit supplementum.*

CAPVT XII.

DE CONCILIO NONO.

Concilium IX. est provinciale. **C**oncilium nonum provinciale esse puto, nulla siquidem indicia mihi suppetunt ex eo, unde nationale esse existimem: nam neque pluribus metropolitibus constat, neque episcopis diversarum provinciarum, immo vero neque exstat ullius episcopi subscriptio, unde coniecturam facere possimus, quinam episcopi in eo adfuerint, & quorum metropolitibus fuerint suffraganei: quin potius, quum eius initio legamus, interfuisse huic synodo decem & sex episcopos, verisimile mihi fit, vel hanc unam rationem sequuto, illud fuisse provinciale. Quam sententiam illa ratio non leviter confirmat, quod octo diebus peractum sit, quum enim coepisset teneri Kal. Novenib. anno VII. Reccesvinthi, absolutum est VIII. Kal. mensis eiusdem. Accedit ad hoc, quod neque rex, neque ulli de palatinis concilio interfuerunt, quod ipsa concilii series demonstrat: & quum concilia nationalia, quæ Toleti habita sunt, statim initio dicant, imperio regis coivisse, nihil simile in hoc concilio scriptum reperimus: sed potius coactos esse patres edicto canonicæ definitionis, hoc est, secundum id, quod est definitum in conciliis generalibus œcumenicisque, in quibus nationalium synodorum nulla fit mentio, provincialium vero frequentissima. Quæ autem in hac synodo causæ tractan-

stantur, non possit quispiam evidenter colligere ad universam Hispaniam pertinere: possunt enim aptissime accommodari illi provinciæ, in qua synodus habita est: in ea tamen statutum reperio: *Vt Iudæi baptizati, sic loquitur concilium, festis præcipuis novi testamenti serie consecratis, & diebus, quos olim sanctione veteris legis sibimet censebant esse solemnes, in civitatibus publicisque conventibus cum summis Dei sacerdotibus celebrent, ut eorum conversationem & fidem pontifex approbet, & veritas servet, cap. 17. Cap. etiam 2. decernitur, ut fundatores ecclesiarum, quamdiu vixerint, permittantur habere curam earum, & rectores idoneos offerant episcopo ordinandos, & habetur 16. q. 7. decernimus, ut quamdiu. Tandem cap. 13. decernitur, ne liberti causa connubii copulentur Romanis ingenuis, aut Gothis, quia ita servari generis nobilitas debet, ut in nullo commixtio maculet aliena, quod generositas propria decoravit.*

De Iudæis
baptizatis
decretum.

Item, ut quum mori contigerit episcopum, episcopus, qui ad humandum eius corpus advenerit, describat thesauros & ornamenta omnia decedentis, & suscepti causa laboris pretium ferat, cap. 9. Hinc constat, eo tempore ab episcopo vicino humari episcopum consuevisse.

Si episcopus vel sacerdos, vel minister illicite alienavit res ecclesiæ, ipso vivente nulla perscriptio currit contra ecclesiam in rebus illis, sed eo mortuo incipiat currere, cap. 8. habetur 16. q. III. *Si sacerdos.*

CAPUT XIII.

DE CONCILIO DECIMO.

Antumdem existimo de concilio decimo, & ob eadem causas: in eo enim solum legimus adfuisse Eugenium Toletanum, & episcopos XXI. quorum nomina quum minime exstent in actis huius concilii, nemo

Concilium
X. est provinciale.

possit cum ratione putare, potius ad plures, quam ad unam provinciam pertinere.

Confirmat nostram sententiam id, quod ad calcem concilii IX. definitum est, ut antiquitatis ordinem retinentes, noverint se anno venturo Kalend. Novembris caussa peragendi concilii Toleti congregari debere. Statutum enim erat, ut singulis annis concilium provinciæ celebraretur, quod constat cap. I. concilii Cabilonensis: nam concilium IX. celebratum est die 8. Kalend. Novemb. anno VII. regni Reccesvinthi, decimum vero die Kal. Decemb. absolutum est anno VIII. eiusdem regis, ut ad calcem eius concilii reperitur. Decretum vero de tenendo singulis annis concilium provinciale renovatur cap. *Postremo concilii XI. Toletani illis verbis: Placuit definire, ut paternis institutionibus obsequentes omni anno ad peragendum celebritatem concilii in metropolitana sede conflueamus.*

Confirmat hanc sententiam nostram ea formula, quam in subscribendo tenuit Eugenius, sic enim habet: *Eugenius, indignus Toletanæ sedis metropolitanus episcopus, hæc nostrarum definitionum statuta subscripsi.* Quibus verbis significare videtur, concilium esse solam episcoporum, qui Toletano parerent, quum dicat *nostrarum definitionum statuta.* Accedit ad hoc, quod neque rex in eo adfuit, neque ulli ex illustribus palatinis, sed illi tantum episcopi convenerunt, qui interfuerant proximæ synodo, paucis modo adiectis, secundam id, quod ad calcem concilii IX. fuerat definitum de hac ipsa synodo tenenda. Confirmat etiam opinionem nostram de hac re, nihil esse in hac X. synodo stabilitum, quod necessario ad totam nationem debeat aut possit pertinere, ut etiam ex rebus gestis argumentum sumamus.

I. obiectio.

Instabit aliquis nobis, hoc concilium provinciale esse non posse, quoniam quædam in eo definiuntur omnibus Hispaniæ ecclesiis observanda: siquidem primo statui-

tuitur : *Vt singulis annis per universam Hispaniam ante octavarum diem, quo natus est Christus, festum dominicæ annuntiationis agatur, quem concilium vocat interdum diem* Festum annuntiationis. *gentricis Dei, interdum vero festivitatem gloriosæ Virginis, que llamamos en Español nuestra señora de la O. At-*
 qui nisi concilium esset generale, non haberent eius decreta vim obligandi universam Hispaniam; quod autem ita caveatur, illis accipi verbis videtur: *Si ergo nativitatis & mortis huius incarnati verbi dies absque immutatione ita certus habetur, ut absque diversitate in toto orbe terrarum ab omni ecclesia concorditer celebretur, cur non festivitas gloriosæ matris eius eadem observantia uno simul ubique die similique habeatur honore? Invenitur enim in multis Hispaniæ partibus huius sanctæ Virginis festum non in uno die per omnes annorum circulos agi.*

Ego vero non tanti facio hanc obiectionem, ut ea Solvitur. ipsa persuaderi posse putem, hoc concilium non esse provinciale: quoniam ex concilii verbis nequaquam colligi possit, hac lege universam Hispaniam obligari, sed eam tantum provinciam, cui lex lata est, Carthaginiensem intelligo. Ratio est, quia, ut in eodem cap. scriptum est, *in multis ecclesiis a nobis, id est a Toletana remotis provincia, hic mos, celebrandi inquam hoc festum, agnoscitur retineri*: quare ad eas terras non pertinet lex, quia lege non egent; quin immo provincia Carthaginiensis facere debuit more aliarum provinciarum.

Confirmatur, quia si, quod ait concilium, in multis Hispaniæ partibus non celebrari eodem die hoc festum, colligat quispiam, hanc legem ad universam Hispaniam pertinere, pari quoque ratione convincemus, eadem lege totum christianum orbem teneri, quum dicat concilium: *Si ergo nativitatis & mortis huius incarnati verbi dies absque immutatione ita certus habetur, ut absque diversitate in toto orbe terrarum ab omni ecclesia concorditer celebretur, cur non festivitas glorio-*

sæ matris eius eadem observantia uno simul ubique die similique habeatur honore?

Est alia ratio contra nos sumta similiter ex rebus in hoc concilio gestis, ea inquam, quod hæc synodus Potamium Bracarensem metropolitam propter vitam incontinentem actam, atque, ut concilium ait, quod tactu femineo sorduisset, honore ac dignitate deiecerit: constat id ex decreto pro Potamio ad finem huius concilii. Non est autem verisimile, neque coniunctum aliquo modo cum ratione, ut provinciale concilium adversus episcopum alterius provinciæ, sed maxime metropolitam, sententiam tulerit. Ergo existimare oportet. **Solvitur.** hoc concilium esse nationale. Ut verum fatear, hæc ratio bifariam mirabiliter exercet, meumque animum non leviter torquet: primum, dum considero, qua sæveritate olim in episcopos, etiam metropolitanos, animadverteretur: deinde, quia ad rem hæc obiectio maximi videtur esse momenti, conabor tamen pro viribus ab eadem expedire me: quod si scopum non attigero, dabit veniam lector homini istarum rerum parum perito. Censeo ergo, ut dixi, hoc concilium esse provinciale, & potuisse nihilominus deici ab eo dignitate metropolitanum Bracarensem; quia huic concilio Toletano præsidebat non metropolita modo, sed etiam primas Hispaniarum, ad quem primo spectabat inspicere, utrum canones in concilio conditi adservarentur, & transgressores punire iuxta supplicia in illis decreta. Deinde quemadmodum iuxta leges in conciliis Toletanis editas poterant sacerdotes a proprio episcopo appellare proprium metropolitam, & a metropolita suo alium, ita quoque qui crimen admisit metropolita, poterat sane alium adire metropolitam, præsertim primatem & concilium; & ab eo accipere poenitentiam pro crimine commisso. Quamobrem quum Potamius culpam suam agnosceret, & confiteri vellet, ut salutare remedium acciperet, concilium adiit Toletanum, aut

Cur concilii provinciale proiecerit a sede sua archiepiscopum Bracarensem.

DE CONCILIIIS TOLET. 389

aut primatem potius: crimenque eidem patefecit, & accepit medicinam a iure probatam atque decretam. Nihil ergo mirari debemus, si concilium provinciale huiusmodi sententiam tulerit. Perturbari etiam minime debemus, tametsi Rodericus Toletanus dicat cap. 22. lib. 3. suæ historiæ, subscripsisse huic synodo Fugitivum Hispanensem, & Fructuosum Bracarensem. Primum, quia ex actis concilii nihil firmum de hac re accipi potest: nullius siquidem exstat subscriptio nisi Eugenii. Deinde, licet Fructuosus fuerit subrogatus in locum Potamii, minime constat, quod præsens concilio adfuerit. Potuit enim absens elegi a metropolita & primate Hispaniarum Eugenio. Quare quum dubia res sit, ego quidem potiorrem puto priorem sententiam, quæ est a me explanata superius, atque, ut id obiter dicam, quo sententiam meam corroborari non leviter videtur, profecto causam Potamii non in concilio, sed, eo peracto, ab Eugenio Hispaniarum primate actam esse existimo, simul cum aliquot episcopis. Huius rei illud est argumentum, quod, quum concilio subscripserint XXI. episcopi, eius damnationi solum subscripserint decem & septem, ut intelligamus, tamquam primatem Hispaniarum Eugenium causam Potamii iudicasse, qui sibi ad eam rem aliquot episcopos adiunxit, quo melius sententiam ferre posset. Et hæc sane videtur probabilis maxime sententia.

III. obiectio.

Solvitur.

CAPVT XIV.

DE CONCILIO VNDECIMO.

Concilium undecimum est etiam provinciale iudicio meo. In quam sententiam eisdem fere argumentis adducor, quibus proximo capite usus sum: nulla etenim in eo concilii nationalis nota suppetit. Nam neque universalis synodus inscribitur, aut appellatur ab aliquo, neque eidem plures uno Toletano metropolitæ in-

Concilium XI est provinciale.

interfuerunt : neque episcopis diversarum provinciarum effecta est , neque res tractat totius Hispaniæ , aut generales leges facit : neque in ea adfuit rex , aut ullus ex illustribus palatinis ; & quamquam horum aliquid adesset , facile nos hac sollicitudine ipsa synodus liberare posset , quæ se provincialem agnoscit vocatque. Sic enim legimus eius initio : *In nomine sanctæ Trinitatis collectis in unum Carthaginensis provinciæ sacerdotibus in urbe Toletana.* Quam sententiam aperte confirmant illa verba cap. 15. huius concilii , quæ sic habent : *Quod si deinceps absque celebratione concilii, anni unius (episcopus) metas transierit, omnium in commune pontificum Carthaginis provinciæ superioris censuræ sententiam obnoxius retinebit.*

Suscepturus Sed licet hæc synodus provincialis fuerit , multa sunt ordines pro in ea definita , quæ ecclesiasticam disciplinam plurimum promoveant : ut , quod ordines suscepturus fidei fiteatur si- professionem faciat , cap. 10. quod est in concilio Tridentino nuper renovatum : quod sacerdotes iudicium sanguinis non exercent , hoc est , neque per se de morte sententiam ferant , aut mutilatione membrorum , neque præcipiant inferendam , cap. 6. ut singulis annis ad peragendam concilii celebritatem in metropolitana sede confluant episcopi tempore , quo princeps vel metropolitanus definerit : cap. 15. *quisquis autem episcoporum... se absentaverit* , id est , non adfuerit tempore definito , *sine inevitabili causa* , sed solius propriæ voluntatis libitu , *omnium pontificum provinciæ Carthaginis censuræ sententiam obnoxius retinebit.* Postremo , quod concilium nullis tumultibus perstrepat , capite 1. & cap. 12. his , qui tempore necessitatis præsidium poenitentia implorent , non est neganda reconciliatio : *quia in misericordia Dei neque mensuras possumus ponere , neque tempora definire* , inquit concilium. Illud vero optime sancitum est capite 9. nequis pontifex prius accedat ante alta-

tate quam iuret, se nihil pro honore dedisse, neque daturum in posterum. Postremo illud observare licet ex cap. 11. huius concilii, ea ætate etiam infantibus dari eucharistiam consuevisse, quum dicat concilium: *Neque illos cuiusque punitiois censura redarguet, qui perceptam eucharistiam reiecerint tempore infantia, aut in qualibet mentis alienatione positi.*

CAPVT XV.

DE CONCILIO DVODECIMO.

Concilium duodecimum est universale seu nationale. Concilium XII. est nationale. Huius sententiæ illa sunt argumenta, quod in eo quatuor adfuerint metropolitæ, Hispalensis, Toletanus, Bracarenensis, Emeritensis. Quod diversarum provinciarum episcopis constiterit; Hispaniæ inquam & Galliciæ omnibus pontificibus, quod docemur capite 6. quod rex una cum illustribus palatinis concilium decorarit: postremo, quod negotia in eo acta sint totius Hispaniæ, ut quod est definitum cap. 12. ut annis singulis in unaquaque provincia Kalendis Novemb. concilium episcopi celebrent, & quod cap. 6. in hunc modum est definitum: *Placuit omnibus pontificibus Hispaniæ atque Galliciæ, salvo privilegio uniuscuiusque provinciæ, ut licitum maneat deinceps Toletano pontifici, quoscumque regalis potestas elegerit, & dicti Toletani pontificis iudicium probaverit, in quibuslibet provinciis præficere præsules.* Vnde Inquirebatur de vita & litteris futuri episcopi. accipi potest ea ætate non solere adsumi quempiam ad episcopatum, nisi prius constitisset de eius vita & litteris per inquisitionem archiepiscopi Toletani: quod revocat in usum concilium Tridentinum: & quod cap. 10. statutum est de immunitate ecclesiarum in hanc formam: *Nullus audeat confungentes ad ecclesiam, vel residentes, inde vi abstrahere, aut quodcumque nocibilitatis, vel damni, aut spoli, residentibus in loco sancto* Immunitas ecclesiæ.

Defendebat
se olim ec-
clesia.

inferre, sed sit his, qui ecclesiam petunt, per omnia licitum in triginta passus ab ecclesiae ianuis progredi, in quibus in toto circuitu ecclesia defendatur.

CAPVT XVI.

DE CONCILIO DECIMO TERTIO.

Concilium
XIII. est na-
tionale.

Concilium decimum tertium proculdubio est uniuersale: nam episcopis totius Hispaniæ effectum est cap. 1. his verbis: *Cor gloriosissimi principis nostri diuino igni succensum decrevit pariter, & elegit, ut in unum coetum omnes Hispaniæ aggregati pontifices, cet.* Præterea quadraginta octo episcopos habuit, qui non possunt omnes unius esse provinciæ, aut ad unum metropolitam pertinere. In eo rex adfuit simul cum illustribus officii palatini: in hac etiam synodo duodecimum concilium Toletanum, quod monstrauimus esse nationale, confirmatur, cap. inquam 9. Denique negotia, quæ in eo tractantur, ad uniuersam Hispaniam spectant, illud maxime, quod cap. 12. statutum est de forma, quam in appellando tenere debent sacerdotes. Ad calcem vero concilii huius remittit populis rex vectigalia quadam imposita in conventu sacerdotum totius Hispaniæ, quo exemplo utinam ceteri reges provocarentur, feliciora haberemus tempora, &, quum res posceret, longe melius subditi possent sumtus regios adiuuare. Recte enim quidam dixit, perinde se habere subditum in regno atque splenem in corpore.

CAPVT XVII.

DE CONCILIO DECIMO QVARTO.

VT exactius explanare possimus, quid de concilio decimo quarto sentiamus, meminisse oportet, atque id ex huius concilii monumentis aperte colligitur, præsertim cap. 2. misisse pontificem maximum in Hispaniam concilii Constantinopolitani decreta adversus Apollinarem, simulque per epistolam suam invitasse omnes episcopos Hispaniæ, ut *prædicta synodalia instituta*, utor concilii verbis, *ipsorum episcoporum auctoritate vigoris suffulta manerent; & per eosdem omnibus sub regno Hispaniæ consistentibus patescerent divulganda.* Hæc litteræ ad regem Ervigium sunt perlatæ, qui pollicitus pontifici est, ut apparet, se operam daturum, ut omnes episcopi Hispaniæ in unum congregati pestiferum Apollinaris dogma confutarent. Rex igitur cupiebat maxime, ut omnes Hispaniæ episcopi simul cogèrentur, & de ea re tractarent: sed quoniam cogi non poterat generale concilium, quod tantum negotium postulare videbatur, propter itineris difficultatem atque etiam importunitatem temporis, nam paullo ante episcopi in suas sedes fatigati ex itinere redierant ex concilio, quod cap. 3. docemur, & tempus erat admodum importunum atque molestum propter variam incursionem tempestatum, ut dicitur 1. cap. sed latius cap. 3. ea ratio inita est, ut in singulis provinciis synodus haberetur, sed in primis Toleti, ex episcopis provinciæ Carthaginensis: quo, ut synodus testatur cap. 2. quidquid hic actum per Toletanam synodum, reliqui primarum sedium præsules suorum vicariorum relatibus comperissent, id etiam postmodum ipsi per discreta provinciarum suarum concilia divulgassent; sicque hæc nostri concilii gesta essent illis omnibus in toto communia,

Qua causa
coacta sit
hæc syno-
dus.

utpote ab ipsis edita, atque ipsis coram positis roborata. Quæ utique per legatos suos confirmanda decreverant; ut sic unum fieret cunctoꝝ Hispanoꝝ præsulum synodale edictum, ex quo omnium metropolitanoꝝ fuisset adensionibus promulgatum. Hæc, quæ expressis concilii verbis retulimus, in hac synodo tractata sunt, atque hæc, cur cogeretur, caussa fuit. Respondeamus iam ad quæstionem.

Quæstioni
propositæ
fit satis.

Partim est
provincialis
hæc syno-
dus.

Partim na-
tionalis.

Partim œ-
cumenica.

Si episcopus, qui huic synodo interfuerunt, consideremus, provincialis sane videri possit, solum enim constat episcopis Carthaginiensis provinciæ, docemur id cap. 5. his verbis: *Quia generaliter in unum omnes Hispaniæ præsules aggregari nequimus, specialiter discretis provinciis concilium celebretur.* Præterea cap. 1. *Nos Carthaginis provinciæ præsules anno, quo supra, sub die XVIII. Kalend. Decembr. in præmemorata ecclesia debitis ordinibus consedentes, cet. sic patula & communi voce sumus exorsi.* Idem omnino constat cap. 3. & 4. huius synodi. Si vero metropolitans consideremus, qui concilio interfuerunt, est proculdubio generale totius Hispaniæ: nam omnium metropolitanoꝝ Hispaniæ vicarii in hac synodo præsentés fuerunt, quemadmodum docemur cap. 5. his verbis: *Adeo nos primum omnes Carthaginis provinciæ pontifices pari animorum iudicio prædicta gesta probavimus, adsistentibus nobis vicariis reverendissimarum sublimiumque primarum sedium episcoporum, id est Tarraconensis provinciæ Cypriani, Narbonensis Sinesfredi, Emeritensis Stephani, Bracarensis Limbani, Hispalensis Floresindi:* quamobrem hoc nomine synodus est nationalis.

Est etiam œcumenica virtute ac facultate, quatenus a pontifice probata est, quoniam ob eam ipsam rem vim habet obligandi totum orbem christianum, quod cap. II. eiusdem insinuat, quum dicitur, *ad vicem decretalium epistolarum hæc permanere debere.* Illud autem concilium

DE CONCILIIIS TOLET. 595

nobis sequendum est maxime, hac præsertim ætate, quod cap. 10. dicitur, ut caveamus cum hæreticis conversari, & sermones conferre ac disputare.

CAPVT XVIII.

DE CONCILIO DECIMO QVINTO.

¶ Stud concilium haud dubie est nationale; constat enim totius Hispaniæ & Galliciæ episcopis: eius enim initio legimus in hunc modum: *Apud urbem Toletanam in ecclesia prætoriensis sanctorum apostolorum Petri & Paulli omnes Hispaniæ Galliæque pontifices aggregati*, cet. Quo loco pro Galliciæ Galliæ positum esse putato, & quum episcopi adfuerint sexaginta unus, certum est ex diversis provinciis ad synodum venisse. In ea adfuit rex Egica una cum illustribus palatinis: publica etiam totius nationis negotia acta sunt, & causa fidei; sed quia episcoporum non exstant nomina, quot interfuerint metropolitæ, constare non satis potest. Huc accedit, quod in hoc concilio, qui decimo quarto interfuerant, & pontifici responderant, satisfaciunt pontificis obiectioni, suamque sententiam defendunt.

Concilium XV. est nationale.

CAPVT XIX.

DE CONCILIO DECIMO SEXTO.

¶ Vod de superiori diximus concilio, censemus etiam de hoc esse dicendum; est enim nationale. Indicant hoc LX. qui præsentés fuerunt, episcopi: indicat rex cum XVI. comitibus & præceribus regni: indicant ipsa negotia, quæ proculdubio ad totam nationem spectant, ut quod cap. 8. definitur, per totam Hispaniam tam pro rege, quam pro eius filiis quotidie missas esse celebrandas: indicant tandem plures metropolitæ, licet autem eorum nomina in hanc synodo

Concilium XVI. est nationale.

do minime habeamus, scimus proculdubio adfuisse in ea Sisbertum Toletanum, qui honore & dignitate privatus est, & Felicem Hispalensem, qui in eius locum est subrogatus.

In hoc concilio illud considerandum est maxime, regem & synodum immunitatem fisci concessisse iis, qui ex animo ad christianismum ex Iudaismo converterentur, cap. 1. quo loco illa sententia gravissime scripta est: *Aequitatis ordo deposcit, ut qui fide Christi decorantur, coram hominibus nobiles atque honorabiles habeantur.*

Illud præterea ex hoc concilio accipi potest, eo tempore vitium sodomiae in Hispania frequens fuisse, quum admoneat rex concilium, ut conetur *evellere obscenum crimen de concubitoribus masculorum canonice, legaliter, & sui iudicii examinatione*, ut rex loquitur. Id fit cap. 3.

CAPVT XX.

DE CONCILIO DECIMO SEPTIMO.

Concilium
XVII. est
nationale.

St hoc etiam concilium nationale perinde atque duo superiora: nam fit ex omnibus Hispaniae & Galliae episcopis, ut initio scriptum est. Adfuit rex cum proceribus: res etiam in hoc concilio gestae id aperte declarant: præcipitur enim cap. 6. ut *per universas Hispaniae Galliaeque provincias singulis mensibus litaniae cantentur pro ecclesia sancta Dei, pro incolumitate principis, & salute populi, & indulgentia peccati, & expulsionem diaboli a cordibus fidelium.* Capite quoque 8.

Converso-
rum ex Iu-
daismo ca-
stigatio.

de Iudæorum damnatione in hunc modum statutum est: *Quoniam Iudæorum perfidia non solum tunicam sacri baptismatis christiani, quam susceperant, macularit, sed etiam contra regem regnumque conspirare ausi sunt, suis omnibus rebus nudati tam eorum personae perfidorum, quam uxores eorum ac filiorum, & reliquæ posteritatis per cur-
tas*

Has Hispaniarum provincias servituti subiaceant perpetuæ maneatque usquequaque dispersæ.

Cap. 4. præcipitur episcopis & sacerdotibus, ut in die coenæ domini lavent pedes suorum subditorum exemplo Christi.

CAPVT XXI.

DE CONCILIO DECIMO OCTAVO.

EXstat præterea in exemplaribus vetustis manuscriptis compendium quoddam conciliorum Toletanorum, quod nobis Toleti suppeditavit D. Garsias Manricus æditimus primarius sanctæ ecclesiæ Toletanæ: quod ab homine ut historiæ studioso, ita Latini sermonis imperito atque rudi confectum esse arbitror. Initio præterea eorum, quæ passim circumferuntur, est quoddam XVIII. concilium, quod universum occupatum est in deliberationibus de regno, & canones nullos fecit: sed, quantum coniicio, est perinde atque superiora tria concilia nationale. Factum est autem Vitisa rege Aera DCC. XL. nationale.

CAPVT XXII.

QVOT CONCILIA TOLETANA PONTIFICIS AVCTORITATE FIRMATA SINT.

FActenus a nobis, quanta maxima potuimus diligentia, explicatum est, quæ concilia Toletana provincialia sint, & quæ nationis totius: quod non parum adiumenti possit adferre, ut intelligamus, quinam modo his, & qui olim illis adstringerentur. Iuvat iam constituere, quæ concilia Toletana pontificis maximi auctoritate firmata sint, quoniam hinc noscitur vis obligandi in commune. Id vero quo facilius atque commodius expediamus, oportet meminisse, quod, licet concilia sint provincialia, & ob eam rem solum homines eius provinciæ con-

stringant, accidere potest, ut obligent in commune. Hanc autem vim obligandi omnes christianos interdum accipit provinciale concilium vel nationale ab œcumenico, quoniam ab illo probatur eius actis insertum: interdum vero hanc firmitatem accipit atque robur a pontifice. Id autem bifariam accidit: nam aliquando gesta concilii, quod œcumenicum non sit, firma sunt sane, quia per se probantur a pontifice; aliquando vero, quia in eo concilio pontificius legatus interfuit: id genus sunt nonnulla concilia Carthaginensia, & Milevitanum, quorum hoc provinciale est, illa nationalia.

Non omnia concilia Toletana sunt munita pontificis auctoritate. Hac igitur adhibita distinctione, sic statuo: Non omnia concilia Toletana pontificis auctoritate roborata munitaque sunt, quocumque modo auctoritatem & robur consideremus. Neque enim in ullo œcumenico concilio usquam probata sunt, neque legimus in ullo eorum pontificis legatum præsentem adfuisse, quæ vero firma sunt, ideo firma esse censeo, quia sunt pontificis auctoritate probata; quum sint autem in his synodis quædam, quæ fidem attingunt; alia, quæ mores, quamquam certo credo esse nonnulla concilia Toletana pontificis au-

toritate firmata, non omnino ea ipsa concilia integra firmata esse existimo, sed solum ea parte, qua res tractant de fide. Quum enim pontifices maximi res de fide a se vel generalibus conciliis definitas ad synodum Toletanam destinarint, ut aut illis subscriberent patres, aut in capita redactæ in Hispania ab episcopis publicarentur, ne quispiam earum rerum ignoracione teneri posset: ubi in synodo Toletana tractatæ sunt, & per titulos, & capita digestæ, sine dubio ab eisdem pontificibus confirmabantur, aut erant illa ab eodem probata prius. Cetera vero de moribus statuta non perinde probabant, nisi id speciali quadam ratione fieret, quod accidisse diximus in concilio I. Toletano. Probata est etiam a Leone I. quod attigi superius, appendix concilii primi,

I. concilii
Toletanii
appendix.

mi, in qua traduntur regulæ fidei contra omnes hæreses, maxime vero contra Priscillianum.

Tertium quoque concilium confirmatum est, in quo hæresis Arii damnatur. Constat ex epistola Gregorii I. ad Leandrum Hispalensem episcopum, & ex altera ad regem Reccaredum, quarum superius mentionem feci.

Decimum quartum similiter confirmatum est a pontifice, quatenus confutat pestiferum Apollinaris dogma, quod constat ex eius I. capite.

Similiter decimum quintum, quatenus res fidei tractat, ex mandato Benedicti pontificis maximi: cap. I. eiusdem synodi.

Præter hæc concilia nullum ego esse arbitror, quod sit pontificis auctoritate munitum.

Neque obstat, quod in concilio XVIII. scriptum est, eam synodum non esse numeratam inter canonicas: unde quidam ansam adripiunt existimandi, ceteras omnes a pontifice fuisse probatas: non enim ea est synodi sententia, ea mens, ut significare velit, reliquas esse firmatas pontificis auctoritate; sed quoniam in XVIII. synodo solum sunt acta regni negotia, & nulli sunt canones confecti, dictum est, inter canonicas numeratam eam minime fuisse; non, ut interpretantur quidam. Immo vero non ait, inter canonicas synodos non esse numeratam, sed, quod apertius confirmat sententiam nostram, *inter canones*, inquit, barbare tamen, *non numeratur*, quasi dicat, nullus in ea synodo canones esse confectos.

III. concilium.

Decimum quartum.

Decimum quintum.

Obiectioni occurritur.

Canonica synodus quæ vocetur.

CAPVT XXIII.

DE TEMPORE COGENDI TOLETANA CONCILIA.

Quo tempore Toletana concilia celebrari solita sint, dicamus oportet in præsentia: quoniam hæc consideratio multum operæ pretii adfert ad exactam eorumdem conciliorum intelligentiam. Concilium igitur Nicænum cap. 3. statuit, ut in singulis provinciis bis provinciale concilium teneretur, semel ante dies quadragesimæ, ut *omnibus, si quæ sunt*, inquit concilium, *simulatibus amputatis, mundum & solemne Deo munus possit offerri: secundum vero agatur*, inquit, *circa tempus autumnii.*

Tempus celebrandi concilium provinciale.

Nationale concilium quomodo introductum, quum nulla eius fiat mentio in œcumenicis.

De concilio vero nationali mirum silentium: nihil enim de eo statutum reperio in synodo Nicæna, aut ulla alia ex vetustis œcumenicis, quæ toti orbi christiano leges dederunt. Comprehensum est tamen, ut arbitror, sub provinciali, & consensu provinciarum est introductum, quum cernerent quasdam esse causas & controversias, quæ a prælatis regni totius commodius atque aptius agi & definiri possent: leges præterea dari posse, quæ in commune toti regno prodessent.

Ergo quum Nicæna synodus de celebrando concilio singulis annis legem tulisset, verisimile est, initio eum morem in omni provincia christiana observari consuevisse, quum prisci illi patres, & sanctissimi episcopi admodum studiosi fuerint ecclesiasticorum canonum observatores. Et sane, quod ex vetustis conciliorum monumentis conuinci possit, primis illis temporibus id genus nationalis concilii semel teneri quotannis solebat unum cum provinciali: quod ipsa concilia Toletana aperte nos docent. Nam concilium XVI. Toletanum habitum est anno sexto regis Egicæ; XVII. vero anno eiusdem septimo, & utrumque, ut monstravi superius, est nationale.

le. Hoc docemur cap. 62. Africani concilii his verbis: *Quoniam constitutum fuerat, ut singulis annis contraheretur concilium Africae plenarium, cet.*

Ceterum quum episcopi nimium defatigarentur ambulando, atque a suis ecclesiis diutius abessent, quam ratio & ipsarum ecclesiarum utilitas postularet, erant enim longa illis itinera conficienda ex Gallicia, ex Narbonensi Gallia, ex Bætica & provincia Tarraconensi, decretum postea est, ut hæc ipsa totius nationis concilia non nisi exigente necessitate cogerentur. Id nos docet concilium Africanum citato loco, quum ait: *At quia laboriosum est singulis annis teneri concilium Africae plenarium, placuit, ut non sit ultra fatigandis fratribus anniversaria necessitas, sed quoties exegerit causa communis, id est, totius Africae, undecumque ad hanc sedem pro concilio datae litteræ fuerint, congregandam esse synodum in ea provincia, ubi opportunitas persuaserit.* Subiungit: *causæ autem, quæ communes non sunt, in suis provinciis iudicentur, & quidem quum hoc statutum sit in concilio Milevitano, cui per legatum suum Romanus pontifex interfuit, proculdubio ea lex non ad Africanos episcopos modo, sed etiam ad episcopos aliarum provinciarum pertinebat. Ea denique ceteri uti poterant, ac fortassè sunt usi: certe concilia Toletana hanc consuetudinem servasse videntur. Quod vel illis verbis constat cap. 3. concilii IV. Toletani: *Si fidei causa est, vel quelibet alia ecclesie communis, generalis totius Hispaniæ & Gallicie synodus convocetur. Si vero talis non extiterit causa, speciale concilium convocetur.**

Singulis igitur annis episcopi suffraganei in unum locum conveniebant, quem concilium, antequam solveretur, designaret: quemadmodum decretum est cap. 18. concilii III. Toletani his verbis: *Concilium vero non solvatur, nisi prius locum elegerit, quo succedente tempore iterum ad concilium conveniatur, ut iam non ne-*

Tempus tenendi concilium nationale.

Locus designabitur tenendæ synodo.

cesse habeat metropolitanus episcopus pro concilio congregando litteras destinare, si in priori concilio tempus omnibus denuntietur & locus. Et quidem, nisi aliquid

Tempus, /obstitisset, concilium Toletanum decima quinta die Ka-
quo conci- lund. Iuniarum congregabatur, quod eodem capite con-
lia Toletana cilium IV. Toletanum statuit his verbis: *Quinta decima*
teneri debe- *autem Kalend. Iuniarum congreganda est in unaquaque*
rent. *provincia synodus. Rationem reddit concilium inquiring;*
Propter vernale tempus, quando herbis terra vestitur,
& pabula germinum inveniuntur. Id, ut dixi, intelli-
gendum est, nisi aliud postulare necessitas videatur; sed
hoc metropolitani iudicio relinquebatur, quum dicat syn-
odus: Prout uniuscuiusque provincie metropolitanus ele-
gerit, & apertius cap. 18. concilii III. Toletani his verbis:
Præcipit hæc sancta & universalis synodus, ut stante
priorum auctoritate canonum, quæ bis in anno præcipit
congregari concilia, considerata itineris longitudine, &
Pauperes e- *paupertate ecclesiarum Hispaniæ, semel in anno in loco,*
rant olim ec- *quem metropolitanus elegerit, episcopi congregentur, ut*
clesiæ Hi- *statutum est cap. 13. concilii XI. Toletani.*
spaniæ.

Quid in con- *Congregati episcopi comprovinciales causas tracta-*
cilio agere- *bant communes in suis ecclesiis, obortas controversias*
tur provin- *dirimebant, & canonum transgressores castigabant, le-*
ciali. *gesque ferebant, quas ad commodiorem ecclesiasticæ di-*
sciplinæ observationem utiles esse arbitrarentur. Magno
præterea studio ac diligentia adhibita inspiciebatur in his
synodis provinciarum, si quid esset, quod in commu-
ne ab omnibus provideri deberet; sive id ad universas
ecclesias regni pertineret, sive etiam ad statum sæcula-
rem. Vbi autem aliquid repererant, quod universam na-
tionem attingeret, iam tunc in commune ab episcopis
totius nationis decernebatur: missis prius litteris a pri-
mate ad metropolitans provinciarum, quibus conveniendi
in unum necessitas explicaretur. Hoc insinuat Milevita-
Ratio vo- *num concilium capite 10. quum ait: Placuit etiam pa-*
candi ad *ti,*
concilium

ti, ut omnium episcoporum epistolis omnibus de concilio dandis sanctitas tua sola subscribat. Immo vero ad calcem concilii II. Toletani decretum est, *ut ad comprovinciales episcopos de synodo congreganda tempore conveniente Montanus metropolita destinet litteras.* Tunc temporis singula concilia provincialia aliquot episcopos deligebant, atque hos ad locum, in quo nationis concilium tenendum erat, destinabant, neque enim omnes episcopi in his synodis simul aderant: huius rei indicium sumimus ex cap. 2. concilii III. Carthaginiensis, in quo sic scriptum est: *Placuit, ut propter causas ecclesiasticas, quæ ad perniciem plebium sæpe veterascunt, singulis quibusque annis concilium convocetur, ad quod omnes provinciæ, quæ primas sedes habeant, de conciliis suis binos, aut, quot elegerint, episcopos mittant, ut & minus invidiosi, minusque hospitibus sumtuosi existant, & aggregato conventu plena possit esse auctoritas.* Præterea cap. 10. concilii XV. Carthaginiensis in hunc modum: *Placuit, ut quotiescumque congregandum est concilium, episcopi, qui neque ætate, neque ægritudine, neque alia graviore necessitate impediuntur, competenter occurrant, primatibusque suarum quarumcumque provinciarum intimetur, ut de universis episcopis vel duæ, vel tres fiant turmæ: ac de singulis turmis vicissim, quotquot electi fuerint, ad diem concilii instantissime occurrant.* Qui vero a provincialibus conciliis episcopi designabantur, una secum ea deferebant in conciliis totius nationis tractanda, quæ digna emendatione viderentur.

Quemadmodum autem singulis annis concilia provincialia cogebantur, ita quoque statutum erat, ut singulis annis procerum regni comitia tenerentur, sed maxime iudicum locorum & fiscalium patrimoniorum, atque id imperio regis Reccaredi. Solebant autem celebrari hæc concilia die Kal. Novemb. sicuti nos docet a-

per-

Cur congregarentur. *ex decreto domini nostri Reccaredi regis simul cum sacerdotum concilio autumnali tempore die Kalend. Novemb. congregentur.* Rationem, cur cogi deberent, reddit concilium dicens: *Vt discant quam pie, iuste & humaniter cum populis agere debeant, neque iniustis vectigalibus, & immoderatis exactionibus ipsos premant; sed per miserationem compaientes a gravaminibus defendant, ut bonos populi tutores facere decet.* Quum enim reges Gothorum, quod inferius monstrabo, inter ceteros ab episcopis eligerentur, ipsi episcopi facultatem habebant moderandi regis imperia, quemadmodum archiepiscopus Gnesnensis in Polonia, auctore Cromero in *historia de rebus gestis Polonorum*, & Stanislao Orichovio in sua *Chimera* adversus Stancharem. Quod eodem cap. 13. concilii III. probatur: atque id certo comperiemus, si concilia Toletana totius nationis considerare velimus.

Episcopi Hispani habebant facultatem moderandi imperium regum. *Et quoniam hæc concilia partim erant comitia regni, partim ecclesiastici conventus, cogebantur imperio regis; quod ex omnibus conciliis Toletanis, quæ nationis totius iam erant resumptæ, non obscure accipi possit, & sunt sane aliquot, nempe quintum & decimum octavum, in quibus solum aguntur causæ regni atque regis: & nullum est prorsus nationale, in quo non pleraque decernantur, quæ ad regni gubernationem referantur.* Addo etiam, sæpenumero ita contigisse, ut quas leges princeps cum primoribus regni tulerat, ad synodum attulerit, ut ab ea excuterentur & probarentur. Tales sunt leges de Iudæis, quod fortasse plenius alibi dicam. Præceperunt aliquando reges, ut quas synodus leges tulerat, ab omnibus custodirentur, publico edicto, de quibus etiam pragmaticas sanctiones sæpenumero reges confecerunt, sed maxime Ervigius in concilio XIII. Hinc ea consuetudo orta est, quam perpetuo in conciliis totius Hispaniæ ser-

Concilia Toletana moderabantur regum II.

vatam cernimus, ut non ante tractari quidpiam in eisdem aut excuti inciperet, quam rex in medium concilium prodiret, ut volumen quoddam patribus offerret, in quo ea, quæ censebat esse tractanda, continerentur. *Tomum* appellant concilia: quod non ita oportet interpretari, ac si de illis tantum negotiis liberum esset patribus in synodo positis agere: sed quod illa cupiant reges tractari. Ob eam etiam causam simul cum ipso rege aderant in concilio illustres viri palatini, *que agora en España llamamos grandes*, quibus ex officio incumberebat, synodo interesse, quod in præfatione concilii VIII. his verbis rex adserit: *Vos etiam illustres viros, quos ex officio palatino huic sanctæ synodo interesse primatus obtinuit.*

Cur rex prodiret in medium concilium.

Huius etiam rei causa subscribit actis concilii rex, & primus omnium, ut concilio III. atque ut definiens una cum patribus. Nisi enim in his conciliis, quæ ad regnum & rempublicam pertinet, res agerentur, aut omnino non subscripsisset rex actis concilii, aut solum subscripsisset ut consentiens, quoniam princeps minime potest ecclesiastica iudicia exercere, vel testimonio Constantini Imperatoris initio concilii Nicæni, & totius ecclesiæ consensu, quod est a me copiosius in *Disputationibus contra Protestantes* monstratum.

Cur rex actis concilii subscribat.

Cur rex in concilio nationis adesset.

CAPVT XXIV.

QVAE FORMA SERVARI SOLITA SIT IN CONCILIIIS

TOLETANIS TENENDIS.

Coacta iam synodo, & episcopis, in eum locum congregatis, ubi illa tenenda erat, hora diei prima iuxta decretum tertium concilii IV. Toletani, ante Intran-
 solis ortum eiiciebantur omnes ab ecclesia: obseratisque
 foribus cunctis, ad unam ianuam, per quam sacerdotes
 in-

Intran-
 scopi.

Sedent. ingredi oportet, hostiarii stabant. Tunc vero convenientes omnes episcopi pariter introibant, & secundum suæ ordinationis tempora sedebant. Vbi episcopi Presbyteri admittebantur, & diaconi. ingressi fuerant & consederant, qui presbyteri vocabantur, intrabant: non omnes quidem, sed illi tantum, quos, ut concilium ait, *caussa probaverat introire*: inter quos nullus diaconorum se poterat ingerere. Post presbyteros diaconi ingrediebantur, probabiles dumtaxat, & quos ordo poposcerat interesse. Facta autem corona de sedibus episcoporum, presbyteri a tergo eorum residebant; diaconi vero in conspectu episcoporum stabant. Sunt verba ISIDORI in libro *de conciliis*. Ea etiam forma sedendi servata est Tridenti in concilio.

Laici. Ingrediebantur deinde aliquot laici, illi præsertim, qui digni iudicabantur a concilio, ut præsentés adessent.

Notarii. Ingrediebatur etiam notarii, quos ordo episcoporum requireret ad recitandum vel excipiendum, quæ dicerentur in concilio.

Rex. Ingrediebatur statim synodorum rex, nationalem intelligo, tomumque patribus offerebat, & facta oratione discedebat ex concilio.

Ieiunium & litanæ. Interim trium dierum ieiunium indicebatur, ut testatur IV. synodus Toletana cap. 3. Atque his tribus diebus pro concilii prospero processu & exitu litanæ dicebantur.

Obsertatis ianuis sedentibusque in silentio diuturno sacerdotibus, dicebat archidiaconus, *Orate*. Subito pro sternebantur in terram omnes, quibus orantibus, unus ex episcopis senioribus surgens orationem palam fundebat ad dominum, cunctis adhuc in terra iacentibus. Erat autem hæc oratio, ISIDORO referente in libello *de conciliis*, cuius nos etiam mentionem fecimus in nostris adversus Protestantes *Disputationibus*: quam etiam orationem in concilio Tridentino dicere initio solebat princeps legatorum pontificis, quum aderat, aut qui illi proximus

mus erat auctoritate & gradu inter legatos : *Adsumus, domine sancte Spiritus, adsumus peccati quidem immanitate detenti, sed in tuo nomine specialiter aggregati. Veni ad nos, esto nobiscum, & dignare illabi cordibus nostris. Doce nos quid agamus, quo gradiamur. Ostende quid efficere debeamus: ut te auxiliante tibi complacere in omnibus valeamus. Esto salus & effector iudiciorum nostrorum, qui solus cum Deo patre & filio nomen possides gloriosum. Non patiaris perturbatores esse iustitiæ, qui summam diligis æquitatem: non in sinistram nos ignorantia trahat; non favor inflectat: non acceptio munerum vel personæ corrumpat: sed iunge nos efficaciter tibi solius tuæ gratiæ dono, ut simus unum in te, & in nullo aberremus a vero, quatenus in tuo nomine collecti sic in cunctis teneamus cum moderamine pietatis iustitiam, ut hic a te in nullo dissentiat sententia nostra, & in futuro pro bene gestis præmia consequamur æterna.*

Finita oratione respondebant omnes: *Amen.* Tunc agebat archidiaconus: *Erigite vos.* Confestim omnes erigebantur, deinde sedebant. Sedentibus illis in silentio, diaconus alba indutus codicem canonum in medium proferebat, & capita pronuntiabat de tenendis conciliis. Symbolum etiam fidei alta voce recitabat: quod nos docent concilia omnia. Finitis titulis adloquebatur synodum metropolitani his verbis: *Ecce, santissimi sacerdotes, recitatæ sunt ex canonibus sanctorum patrum sententiæ de concilio tenendo: si qua ergo quempiam vestrum actio commovet, coram suis fratribus proponat, cet.*

Archidiaconi præterea ecclesiæ metropolitani, quem diximus præsentem adesse, illæ erant partes inter cetera, denuntiare concilio, si quid vellent, qui foris aderant. Sic enim legimus loco citato: *Si presbyter aliquis aut diaconus, si clericus aut laicus de his, qui foris steterint, consilium pro qualibet re crediderit appel-*

Oratio metropolitani vel primatis ad synodum.

Partes archidiaconi in concilio.

landum, ecclesie metropolitanae archidiaconus causam suam intimet, & ille concilio denuntiet, cui copiam facit synodus introeundi & proponendi. Omnes enim, qui causas habebant adversus episcopos, aut iudices, aut potentes, aut contra quoslibet alios, ad synodum venire iuebantur: cap. 3. concilii IV.

Concilii leges.

I. Nemo discedat nisi finito concilio.

Nonnullæ præterea in concilio leges observabantur, quas in præsentia referre animus est, quod sciam, non solum ad rem, de qua agimus, plurimum pertinere, sed ad plura etiam alia expedienda negotia. Una est: *Nullus episcoporum a communi coetu discedat, antequam hora generalis secessionis adveniat: cap. 3. concilii IV.*

II. Omnia absolvantur.

Altera: *Nullus solvere concilium audeat, nisi omnia sint prius definita eodem loco.* Tertia: *Quæcumque communi deliberatione finiuntur, singulorum manibus episcoporum subscribantur.* Et quoniam evenit interdum, ut de re proposita variæ ac pugnantes sint sententiæ, quæ ratio iniri ac servari debeat, quum episcopi sententiis discrepant, cap. 11. concilii Toletani VIII. docemur his verbis, quæ quarta lex est, atque habet in hunc modum: *Quum vero aut quælibet sancta synodus agitur, aut pacifice inter pontifices quidpiam definitur, si pauciores per nescientiam vel contentionem forte dissentiant; aut commoniti plurimorum sententiæ cedant, aut ab eorum coetu cum dedecore confusionis secedant, aut excommunicationis annuæ sententiam luant.* Atque utinam hanc legem plerique animadverterent eorum, qui in commune negotia tractant, non ita sibi, ut faciunt, blandirentur, neque aliis tam essent iniurii.

IV. Maior pars vincat.

Quinta: *Abiecto omni tumultu, sollicitè & tranquille ecclesiastica negotia terminentur: cap. 3. concilii IV. & cap. primo concilii XI. Toletani his verbis: In loco benedictionis considentes domini sacerdotes nullis debent aut indiscretis vocibus perstreperè, aut tumultibus perturbari; nullis etiam vanis fabulis vel risibus agi, & quod deterius est,*

V. Quiete tractentur negotia.

ob-

obs'tinatis disceptationibus tumultuosas voces effundere. Addit post paullo concilium : Quicumque ergo in conventu concilii hæc , quæ præmissa sunt , violanda crediderit , & contra hæc interdita aut tumultu , aut contumeliis , vel risibus concilium conturbaverit , iuxta divinæ legis edictum , quo præcipitur: Eïce derisorem , & exhibit cum eo iurgium , cum omni dedecore de consensione abstractus a communi cœtu secedat , & trium dierum excommunicationis sententiam perferat.

Sexta : *Siquis quancumque querellam , quæ contra canonem agat , coram episcopis proposuerit , non prius ad aliud transeat , quam fuerit ea actio terminata : cap. 3. concilii IV.* VI. Querelæ ordine tractentur.

Septima : *Ante duos aut tres dies quam concilium solvatur , episcopi omnes constitutiones a se editas in concilio retractare tenentur , ne in aliqua fortasse fuerint lapsi.* ISIDORVS in libello de conciliis. VII.

Octavum : *Eodem die , quo concilium absolutum sit , canones editi in synodo coram ecclesia publice legantur , quibus perlectis , respondeatur in choro , AMEN. Reditur deinde ad locum episcopi , ubi resederant , & subscribent concilii actis.* Idem citato loco. VIII.

Nona : *Admonebuntur episcopi , quo tempore & loco proximo anno concilium tenendum sit secundum decretum III. concilii Toletani cap. 18.* IX.

Memnisse tamen oportet in præsentia , quod tres illi dies litaniarum , quorum superius mentionem intulimus , secundum ISIDORI sententiam citato loco , in conficiendo concilii apparatu & peragendis præambulis insumebantur , quarto die reliquæ personæ admittebantur , & agebantur proposita negotia.

Rebus omnibus confectis , dicebat archidiaconus : *Orate.* Tunc omnes simul in terram prosternebantur , & unus ex senioribus episcopis orationem recitabat , quæ sic habet : *Nulla est , Domine , humanæ conscientie virtus,*

tus, quæ inoffense possit tuæ voluntatis iudicia expedire: & ideo quia imperfectum nostrum viderunt oculi tui, perfectioni deputa, quæsumus, quæ perfectæ æquitatis fine concludere præoptamus Te in nostris principiis occurrentem poposcimus; te quoque in hoc fine iudicorum nostrorum pro excessibus iniultorum adesse precamur, scilicet ut ignorantia parcoas, ut errori indulgeas, ut perfectis votis perfectam operis efficaciam largiaris. Et quia, conscientia remordente, tabescimus, ne aut ignorantia nos traxerit in errorem, aut præceptis forsitan voluntas impulerit a iustitia declinare, ob hoc te poscimus, te rogamus, ut si quid offensionis in hac concilii celebritate atraximus, condonante te, remissibile habeamus, ut in eo, quod solvendi sumus aggregatum concilium, a cunctis primum absolvamur nostrorum nexibus delictorum, quatenus & transgressores venia, & confitentes tibi subsequatur remuneratio sempiterna. AMEN.

Liber Isidori de conciliis.

Exstat oratio apud ISIDORVM de conciliis. Is vero ISIDORI liber passim circumfertur initio primi tomi conciliorum. Orationi, eodem auctore, addebatur *Pater noster*, & *Ave Maria*.

Exsequutor concilii.

Dicebat deinde archidiaconus: *In nomine domini nostri Iesu Christi eamus in pace*. Exsurgebant statim omnes, & residentes suis in locis exorsi a metropolitano dabant singulis osculum pacis; pace reddita, concilium solvebatur. Auctor est ISIDORVS loco citato. Sed nos huius consuetudinis nullum in concilio Toletano vestigium reperimus. Postremo metropolitani cura & studio quidam exsequutor a principe sollicitabatur, cuius illud munus atque officium erat, primum quidem ad synodum compellere iudices vel sæculares viros: deinde huius regii exsequutoris instantia quæcumque examine synodali a quibuslibet prave usurpata invenirentur, his, quibus erant iura, iustissime reformabantur: cap. 3. concilii IV. Toletani.

Munus exsequutoris.

At-

Arque, ut maiorem apud vulgus hominum Toletanorum conciliorum decreta haberent auctoritatem, interdum rex ipse, synodo absoluta, eius leges atque statuta confirmabat, iubebatque publice, ut ab omnibus in commune observarentur. Id maxime fieri solebat, ubi concilium nationale fuerat celebratum, quod ex eius actis plane constat. Aliæ vero nationes aliis remediis sunt usæ: in concilio enim Milevitano cap. 16. decretum est, ut pro caussis ecclesiarum exsequutores vel advocati a principe postularentur: in concilio vero Lateranensi sub Innocentio III. statuitur, ut designarentur, qui inquirerent, utrum conciliorum decreta observarentur: *Testes synodales* vulgo appellant. Canonem vero, quoniam vehementer desidero hac nostra tempestate in usum revocari, placet scrupulose referre. Ille sic habet: DE CONCILIIIS PROVINCIALIBVS cap. VI.

„Sicut olim a sanctis patribus noscitur institutum,
 „ut singulis annis metropolitani cum suis suffraganeis
 „provincialia non omittant concilia celebrare, in quibus
 „de corrigendis excessibus, & moribus reformandis,
 „præsertim in clero, diligentem habeant cum Dei timore
 „tractatum, canonicas caussas, & maxime, quæ in hoc
 „generali concilio statuta sunt, relegentes, ut eas faciant
 „observari, debitas poenas transgressoribus infligendo.
 „Vt autem id valeat efficacius adimpleri, per singulas
 „dioeceses statuant idoneas personas, providas & honestas,
 „quæ per totum annum simpliciter & de plano absque ulla
 „iurisdictione investigent, quæ correctione & reformatione
 „sunt digna, & ea fideliter perferant ad metropolitanum
 „& suffraganeos in concilio subsequenti, ut super his & aliis provida
 „deliberatione procedant. «Renovavit concilium Toletanum
 „proxime habitum hunc canonem: quod nos optabamus. Ceterum
 „quum his testibus nihil prorsus mercedis decretum sit,
 „nihil prorsus momenti inde emanavit.

Tan-

Tandem cap. 7. concilii Toletani XVI. statutum est, ut decreta conciliorum nationalium in provincialibus publicarentur, & quæ in his statuta fuerint, in dioecesis.

CAPVT XXV.

QVO LOCO TENERI SOLERET SYNODVS TOLETANA.

Non uno tantum loco celebrata esse legimus Toletana concilia, sed variis potius, prout commoditas temporis, negotiorum aut regis voluntas postulare videbatur: quod ipsa conciliorum monumenta testantur: ne quispiam fortasse credat, aliquem fuisse locum his conciliis celebrandis Toleti perpetuo destinatum. Illud tamen perpetuo servatum scimus, ut in ecclesia, non in profano aliquo loco tenerentur, sive nationis essent totius, sive provinciæ Carthaginensis, ad quam Toletum eo tempore pertinebat. Tribus autem locis maxime sunt habita: in æde inquam sanctæ Leocadiæ, non ea quidem, quæ intra urbem est; sed quæ in suburbio Toletano, ubi corpus beatæ Leocadiæ conditum esse ferunt, & apparuisse beato Illesonso, præsentè rege. In hac basilica sunt habita hæc concilia IV. V. VI. In basilica apostolorum Petri & Paulli VIII. XIII. XIV. XV. XVI. quæ sane basilica modo simpliciter Petri & Paulli dicitur, modo vero Prætoriensis Petri & Paulli. Erat autem hæc basilica in suburbio Toletano, quod constat cap. 4. concilii XII. cui loco fortasse, quod miro eius basilicæ amore teneretur, decrevit Vamba rex, ut daretur episcopus contra sanctorum patrum & conciliorum antiqua decreta: aliquando etiam in æde aut basilica beatæ Mariæ Virginis, quam ego existimo summum esse templum Toletanum, quod exstat modo. Frequentius autem, ut apparet, hæc concilia teneri solebant in basilica Leocadiæ & apostolorum Petri & Paulli, quoniam, ut a patris rerum Toletanarum accepi, duæ istæ ba-

Variis locis celebrata concilia Toletana.

Tribus locis habita. Aedes sanctæ Leocadiæ extra urbem.

Basilicæ Petri & Paulli.

Basilica Mariæ Virginis.

ba-

basilicæ non procul aberant a regia domo, quam ætate nostra incolunt Augustinienses. Hac igitur commoditate ducti patres tenere in basilicis memoratis a nobis concilia consueverunt, ut nullo incommodo suo præsens adesse conciliis rex posset.

Hinc facile refelli possit publicus error existimantium, concilia Toletana in atrio præsulis Toletani haberi solere, in ea inquam eius domus parte, quæ vocatur vulgo *la sala de los concilios*, in qua modo provinciale concilium agitur: nam, uti dixi, semper in aliqua sacra æde concilium habitum est. Neque domus hæc archipræsulis tam apparet vetusta, ut temporibus Gothorum in ea potuerint synodi celebrari: & sunt ea omnia concilia, quæ exstant modo typis mandata, a Gothis regibus convocata, vel ante eorum ætatem gesta. Arbitror tamen, eo loco synodos diocæsanæ haberi coepisse non multo ante ætatem avorum nostrorum, atque inde natam esse hanc appellationem *de llamarse la sala de los concilios*. Sed pergamus ad alia.

Refellitur error.

La sala de los concilios.

Cur ita dicatur.

CAPVT XXVI.

QVOT SINT CONCILIA TOLETANA, ET QVANDO SINGVLA CELEBRATA.

Vius quæstionis priorem partem non est sane difficile expedire. Plana est enim atque aperta: siquidem solum exstant modo, quæ vulgo circumferuntur decem & septem: fit etiam decimi octavi mentio in libello a me superius citato, quo compendium Toletanorum conciliorum continetur; sive nationalia consideremus, sive provincialia: & quidem duo prima, antequam Gothi Hispaniam occupassent, aut potius antequam ad Christi fidem ex Arianismo converterentur, gesta sunt. Cetera coegerunt & tenuerunt Gothi. Interceserunt autem a primo concilio ad postremum anni CCC.

Decem & septem concilia Toletana.

Quando celebrata.

XXXVII.

XXXVII. nam primum habitum est anno CD. quia consule Stilicone, qui, auctore Prospero Aquitanico in consulum catalogo, & Gregorio Holloandro, hoc ipso tempore Romæ gessit consulatum. Vltima synodus, decima octava inquam, habita est Aera DCC. XL. Sunt præter hæc nonnulla alia concilia habita Toleti, sed provincilia omnia, quorum memoria in manu scriptis codicibus reperitur. Sed hæc omnia gesta sunt post Gothorum ætatem, quum Hispania a Saracenis occuparetur; aut post recuperatam Hispaniam, de quibus nihil in præsentia dicere statui.

Cur tam pauca concilia Toletana. Quæret fortasse quispiam, quid causæ sit, cur tam pauca Toletana concilia habeamus, si verum est, quod diximus superius, singulis annis teneri consuevisse. Huic dubitationi hoc modo occurrendum censeo: Multas esse huius rei causas, & quidem ante Gothorum conversionem hæresis Ariana impedimento fuit, quominus in Hispania concilia tenerentur. Facta est autem eorum conversio Aera DC. XXVII. sub Reccaredo: redditur hæc ratio initio synodi his verbis: *Decursis retro temporibus hæresis imminens in tota ecclesia catholica agere synodica negotia denegabat.* Altera causa fuit negligentia & incuria eorum, ad quos pertinebat convocare atque tenere concilia: nam ob eam rem decem & octo anni abierunt sine concilio, quod docemur in præfatione concilii XI. his verbis: *Decursis longe ante temporibus, post decem & octo scilicet labentium annorum excursum, in u-*

Hæresis Ariana. *num meruimus aggregari.* Impediebant, ut arbitror, a Tumultus externi & domestici. *liquando tumultus & seditiones regni. Neque mihi dubium est, præter hæc, quæ habemus concilia, aliquot etiam alia fuisse, quorum memoria ad posteros non pervenerit; quod in illis nihil actum sit, quod ad ecclesiam pertineret, vel r ferri deberet in canonem. Immo vero fortasse non habemus modo ea omnia concilia, in quibus canones confecti sunt: sed more ceterarum rerum*

eorum aliquot temporis iniuria interciderunt nobis.

Quo autem tempore singula sint habita, quod secundo loco quærebamus, quoniam ad historiam pertinet, ac rerum gestarum fidem, paucis exponam.

Iniuria temporis.

Primum itaque concilium habitum est, ut dixi, sub Innocentio I. non sub Anastasio, quemadmodum legitur vulgo, tempore Honorii & Arcadii Imperatorum, consule Stilicone, Aera CD. aut CD. II. nam aliquantulum in hac re variant temporum scriptores. Quoniam

I. concilium quo tempore habitum.

vero *Aera* incidit mentio in præsentia, atque ea ratione computandi Toletana concilia frequenter utuntur, non fecero ab re, si rem usque adeo celebrem, tametsi paucis notam, paucis attigero. Solis igitur Hispanis ab ipso Augusti Cæsaris principatu usque ad Ioannem I. Castellæ regem fuit peculiaris hæc designandorum temporum ratio, ut sumerent initium supputationis annorum a tricesimo octavo anno ante Christi servatoris nostri natalem, quam appellant *Aeram Cæsaris*, quare demtis ex numero annorum *Aeræ Cæsaris* triginta octo annis numerus annorum Christi nati agnoscebatur. Statuerunt autem veteres Hispani initium notandi annos Cæsaris Augusti illo anno potissimum, qui ante diem Christi natalem tricesimus octavus numeratur, ut Augusto principi suo blandirentur, sumto initio supptandi publico consensu ex eo tempore, quo illum Hispania coepit pro suo monarcha venerari. Nam in annum tricesimum octavum ante Christi natalem incidit ea partitio triumvirorum cum Augusto Cæsari Hispania obtigit. Et hæc sane de ipsa re: de voce autem illud est pro certo tenendum, *Aeram* vocem esse Latinam, quæ designat numeri notam, ut tantumdem sit *Aera*, quantum numerus, non modo annorum, sed etiam rei cuiusque. Sed hanc rem latissime atque elegantissime persequutus est vir omnibus numeris absolutissimus IOANNES VERGARA, canonicus Toletanus, apud doctorem BLASIVM

Quid sit *Aera*.

Io. Vergara laus.

ORTIZIVM cap. 3. *Descriptionis templi Toletani*, ut superuacaneum putem plura dicere de eadem.

Secundum. Secundum sub Felice papa, anno quinto regis Amalarici, Aera D. XXVI. itaque lapsi sunt a primo concilio ad secundum anni C. XXVI.

Tertium. Tertium sub Pelagio II. anno quarto regis Reccaredi Aera DC. XXVIII. & intercesserunt a secundo ad tertium concilium anni C. II. Hoc eodem tempore ha-

I. concilium bitum est concilium I. Hispalense sub eodem pontifice, Hispalense. anno inquam V. Reccaredi, quo tempore Leander Hispa-

Obiectio. lensem ecclesiam regebat. At fortasse dices, non fuisse concilium tertium celebratum sub Pelagio, sed potius sub Gregorio: primum ea ratione persuasus, quia in concilio III. ut constat omnium opinione, conversus est ad fidem Reccaredus cum omni gente Gothorum & multis nobilibus Suevis; atqui Gregorius I. ad eum scribit, eidemque propter susceptam fidem catholicam gratias agit, quod habetur lib. VII. *Regist.* cap. 126. quare verisimile est sub eo pontifice id accidisse, non sub alio; alioqui Pelagius magnas illi gratias egisset pro

Solvitur. tam illustri atque egregio facinore, iudicio meo. Propositæ dubitationi hac ratione optime fit satis. Pelagius II. sub quo istud concilium celebratum est, proxime Gregorium primum antecessit: potuit autem concilium fieri paullo ante quam Pelagius e vita decederet, cui quum non suppeteret vel facultas, vel tempus ad agen-

Cur non potuit gratias agere Reccaredo Pelagius. dum gratias Reccaredo regi, Gregorius id sibi faciendum iure optimo curavit: atque ita initio sui pontificatus Reccaredo gratias egit pro conversione ad fidem.

Non potuit autem id facere Pelagius, quoniam eo tempore Longobardi Romam obsidebant. Atque hæc ipsa causa fuit, quod ex eius historia constat, cur ille primus contra morem & consuetudinem, sine Imperatoris facultate a clero pontifex creatus est, tametsi postea ad Imperatorem scripserit de ea re. Hic etiam Gregorius, ut

existimo, confirmavit concilium Toletanum tertium.

Quartum in pontificatu Honorii I. Sisenando Rege Hispaniarum & Galliciaë, anno tertio eiusdem, Aera DC. XXXIV. IV.

Quintum, Severino pontifice, anno primo regis Suinthilæ, Aera DC. XXXVI. V:

Sextum anno primo pontificatus Ioannis IV. rege eodem Suinthila, Aera DC. XXXVIII. VI.

Septimum, Theodoro pontifice, rege Chindasvintho. Neque enim audiri potest is, qui ad marginem eiusdem concilii adiecit: *anno V. Sisenandi regis*: non potuit enim teneri hoc concilium rege Sisenando, quum eo regnante celebratum proculdubio fuerit quartum concilium, sic enim legimus cap. 12. concilii VIII. *Decreta concilii Toletani, quod divæ memoriæ Sisenandi regis aggregatum est tempore*, cet. Citantur autem cap. 56. 58. 59. 60. 61. Præsertim quum quintum & sextum concilium celebratum fuerit rege Suinthila, qui Sisenandum est consequutus. VII.

Octavum, pontifice Martino I. rege Reccesvintho. VIII.

Nonum sub Vitelliano, adhuc Reccesvintho regnante, Aera DC. LVII. IX.

Decimum sub eodem Vitelliano, licet Rodericus Toletanus cap. 22. lib. III. suæ historiæ, sub Eugenio celebratum esse ferat, eodemque rege regnante, Aera DC. LVIII. X.

Vndecimum anno IV. regis Wambæ aut Bambæ, aut Vbambani, ut in concilio legimus, VII. Idus Novemb. quum gereret pontificatum Adeodatus, Aera DC. LXXII. XI.

Duodecimum circa tempora Leonis II. anno primo Ervigii, non Eringii, ut vulgo depravate legitur, V. Idus Ianuarii. XII.

Decimum tertium, pontificatum gerente Benedicto, eodem rege. Huius pontificis sanctitate permotus Constant. XIII.

Quando da-stantinus Imperator statuit, ut in posterum is pontifex
ta facultas haberetur, quem clerus, populus, exercitusque Roma-
creandi pon- nus elegissent, nulla Imperatoris Constantinopolitani, aut
tificem sine eius exarchi in Italia spectata auctoritate: nam ante id
Imperatore. tempus id erat ratum in pontifice creando, quod Im-
perator confirmasset, vel qui eius in Italia vices gerebat.
Exarchus is dicebatur, & Ravennæ degebat.

XIV. Decimum quartum, Leone, aut Benedicto potius
pontifice: quod constare videtur cap. 2. eiusdem concilii, Aera DCC. XXII.

XV. Decimum quintum anno primo Egicæ, Aera DCC. XXVII. sub die Iduum Maii, pontificatum gerente Benedicto, cap. 1. eiusdem concilii.

XVI. Decimum sextum anno sexto Egicæ, Aera DCC. XXXI. Nonis Maii.

XVII. Decimum septimum anno septimo Egicæ, Aera DCC. XXXII.

XVIII. Decimum octavum, cuius feci superius mentionem, habitum est sub Vitisa, Aera DCC. XL.

Quantotem- Si quis me roget, quanto spatio temporis singula
pore dura- concilia Toletana peragi solerent, non possum certo quæ-
rent concilia stionem expedire, quoniam id tempus varium reperio
Toletana. in diversis synodis Toletanis pro copia & magnitudine
negotiorum: illud tamen affirmare valeo, aliquando non
plures quam sex dies actos fuisse in celebranda syno-
do Toletana: quod ex I. concilio colligi possit: præ-
sertim ex illa fidei adsertione adversus Priscillianistas. No-
num præterea concilium, quum sit nationis totius, coe-
ptum est Kalend. Novemb. anno septimo Reccesvinthi,
& absolutum die VIII. Kalend. Novemb. anni eiusdem:
quod ex actis eius constat.

CAPVT XXVII.

QUINAM SOLITI SINT CONCILIIIS TOLETANIS SVBSCRI-
BERE, ET QVO ORDINE.

NON est difficile, quæstionem propositam expedi-
re; uno igitur verbo dico, eosdem omnes con-
ciliarum actis subscribere consuevisse, quos dixi supe-
rius sedere in synodo solitos esse. Subscribebat rex, me-
tropolitæ, episcopi reliqui, abbates, episcoporum vica-
rii, illustres palatini. Interdum etiam archidiaconus To-
letanus simul cum primicerio. Eius rei fides ea maxime
ratione constabit, si concilia Toletana evolamus atque
inspiciamus diligenter: nam in his passim eius, quod
diximus, exempla reperiuntur. In concilio VIII. & XI.
subscribunt archidiaconus & primicerius ecclesiæ Tole-
tanæ: in III. concilio Flavius Reccaredus rex.

Quinam sub-
scriberent.

Sed quis in subscribendo servatus ordo est, dicit
aliquis. Huic ego paucis sine ulla mora respondeo. Quo-
tiescumque actis conciliarum rex subscribit, quod tamen
raro fit, primus omnium subscribit: statim subscribunt
metropolitæ, proxime post hos episcopi reliqui: statim
post episcopos abbates: post abbates vero archidiaconus &
primicerius: post hos episcoporum vicarii: postremo il-
lustres palatini.

Ordo in sub-
scribendo
servatus.

Inter episcopos vero is ordo servari consuevit, qui
in sedendo observabatur: quamobrem, quo quisque lo-
co sedebat, eodem etiam subscribebat. Sedebant autem e-
piscopi in concilio secundum tempus suæ ordinationis
iuxta decretum concilii IV. Toletani cap. 3. ceterum in
subscribendo semper metropolita ceteros antecedebat e-
piscopos.

Ordo inter
episcopos.

Metropoli-
ta.

Obiiciet aliquis, in VIII. concilio prius subscripsis-
se episcopum Calagurritanum, quam metropolitam Bra-
carensis. Quod ex eodem concilio constare facile pos-
sit.

Solvitur. sit. Solvitur tamen is nodus, si dicamus, ita sane in eo concilio scriptum reperiri, factum tamen id est scriptoris culpa, non ratione aliqua: nemo enim ignorat, Depravata pleraque in his conciliis esse perversa & depravata, eo-
in his con- rum maxime, quæ ad apparatus pertinent conciliorum
ciliis. atque ordinem subscribendi. Sic etiam legimus aliquando in his synodis vicarii subscriptionem prius quam episcopi, quod est proculdubio contra rationem, & publicam atque probatam perpetuo formam & consuetudinem subscribendi. Constat id plane ex tertio & quarto concilio Toletano. Immo vero, quod potius mirandum est, reperitur interdum priori loco abbatis quam episcopi subscriptio.

Ordo inter vicarios episcoporum. Inter vicarios episcoporum ego nullum ordinem in subscribendo in his synodis servatum video, quemadmodum neque in sedendo; sed ut quisque eum locum sedendo tenuit, quem occupasset primus, secretum tamen & separatum ab eo, in quo præsules considebant, ita quoque subscribebat, quum primum poterat. In hanc sententiam adducor ea ratione, quia in concilio Tridentino, cui nos interfuimus, nulla prorsus, quod ad sedendum & subscribendum attinet, vicariorum ratio habita est, &, si hæc omnia curare synodus deberet, vix eius labor invenire exitum posset, & magna quidem ex parte in his, quæ fere nullius momenti sunt, occuparetur.

Ordo inter abbates. Neque modo inter vicarios episcoporum nullus ordo omnino servabatur, sed neque etiam inter vicarios & abbates, nam aliquando abbates antecedeabant, ut in concilio IV. Toletano; aliquando subsequebantur, ut in concilio XI. accidit.

Inter metropolitans. Inter metropolitans possit etiam aliquis dubitare, quis olim ordo in his synodis servatus sit tum in sedendo, tum etiam in subscribendo. Vtraque tamen dubitationis pars eadem ratione explicatur: ea videlicet, unumquemque

que metropolitaram eo loco subscribere solitum esse, quo loco sederet in concilio: & sane is ordo subscribendi, quem in concilio modo reperimus, sedendi quoque formam atque ordinem commonstrat.

Vulgo creditur, metropolitam Toletanum, ubi synodus nationalis teneretur, primum omnium sedere atque subscribere solitum esse, quod esset Hispaniarum primas, & caput reliquorum episcoporum. Ego vero quantum legendo consequi possum, hanc vulgi sententiam falsam & cum ratione pugnantem esse existimo. Arbitror autem, inter metropolitas eundem ordinem in subscribendo servatum, qui inter episcopos servaretur, ut inquam sederent, atque subscriberent secundum tempus suæ ordinationis. Huius rei illud est apertum argumentum, quod in pluribus conciliis Toletanis statim initio legamus, concessisse omnes episcopos secundum tempus suæ ordinationis, nec metropolitæ excipiuntur, sed simpliciter de omnibus episcopis id adseritur. Accedit ad hoc quod non semper eodem loco subscribere solitus sit Toletanus metropolita, neque ceteri primarum sedium episcopi; sed modo hic prius, modo ille, quod non alio quam ad tempus suæ ordinationis referri potest. Res exemplis convincitur, in III. enim concilio primus subscribit Emeritensis metropolita, deinde Toletanus, postea Narbonensis, postremo Bracarenensis: in IV. primus subscribit Hispalensis, secundus Narbonensis, tertius Emeritensis, quartus Toletanus, quintus, Bracarenensis, postremus Tarraconensis: in VI. concilio Narbonensis, Bracarenensis. Toletanus, Hispalensis: pari quoque ratione ceterorum conciliorum exemplo uti possimus. Quamquam autem archiepiscopus Toletanus neque sedendo, neque subscribendo ceteros omnes metropolitas antecesserit, ego non dubito, quin ad eundem, tamquam ad primatem Hispaniarum spectarit, convocare episcopos, & synodum moderari. Quare in concilio III. Toletano cap.

Toletani archiepiscopi locus in concilio nationali.

I. ratio.

Secunda.

Convocare episcopos cuius sit.

8. definitum est, ut singulis annis mense Septembri Toletum ad primatem episcopi accedant. Toletanus præterea episcopus ceteros confirmabat & præficiabat ecclesiis, quos potestas regalis eligeret: quod est non obscurum argumentum primatus. Sed de ea re dicemus uberius paulo inferius, nunc vero ad alia sermonem referamus.

CAPVT XXVIII.

QVAE FORMA IN SVBSCRIBENDO SERVARETVR, ET VTRVM OMNES VTERENTVR EADEM.

Plures subscribendi formæ.

NON est una subscribendi forma in conciliis Toletanis usurpata: sed variæ potius atque diversæ, quod hinc constare maxime potest. Hæc enim forma in concilio III. servata est: *His constitutionibus adiuvens subscripsi*. In V. simpliciter dicitur, *subscripsi*: in VII. *Hæc constituta definiens subscripsi*: in VIII. solum referuntur nomina episcoporum: in IX. neque nomina exstant: in X. solum reperitur subscriptio Eugenii, episcopi Toletani: in XI. *Hæc gesta synodica a nobis definita subscripsi*: in XII. *Hæc synodica a nobis instituta, edita subscripsi*: in XIII. *Hæc instituta a nobis definita subscripsi*. Tot igitur subscribendi formæ in conciliis Toletanis reperiuntur.

Vtrum omnes eadem forma uterentur.

Existit tamen hoc loco quæstio, quam explicare, operæ pretium fuerit, utrum omnes eadem forma in subscribendo uterentur, an diversa potius. Ea tamen facile expeditur, si dicamus, eadem omnino forma usum fuisse regem, metropolitam, episcopos ceteros, abbates, atque etiam vicarios episcoporum. Quum enim qui concilio præsentibus adsunt, eius actis atque decretis bifariam subscribere possint, aut sicut consultores, & qui consentiant iis, quæ sunt in concilio definita, aut sicut definitores & iudices, qui de rebus propositis & tractatis in synodo sententiam ferant, non solum me-

tro-

tropolitæ , ceterique episcopi actis concilii subscribunt ut definidores & iudices , sed abbates quoque & vicarii episcoporum : quod plane constare possit ex concilio VII. XI. XII. XIII. Toletanis , in quibus omnibus hæc eadem aut similis forma subscribendi usurpatur : *Hæc gesta synodica a nobis definita subscripsi.* Huius rei ea ratio esse potuit , quia vicarii episcoporum in concilio , quod pertinet ad sententiam ferendam , pro suis episcopis reputantur. Abbates vero ea fortasse caussa ad definiendum admittebantur , quod ecclesiis præfecti essent , de quarum utilitate in concilio ageretur : & erant tunc temporis , quod historiæ testantur , monachi usque adeo subditi episcopis , ut neque prodire domo sine eorum copia possent : quare provincialis synodi decretis perinde monachi , atque ceteri omnes obligabantur. Hanc rationem , si quis parum efficacem putat , inficiari sane non possit , eam , quam dixi , consuetudinem in conciliis Toletanis olim esse servatam , quum plurima eius exempla facile suppetant.

Abbates & vicarii episcoporum subscribunt ut iudices.

Monachi episcopis subditi.

Obiiciet aliquis , vicarios episcoporum atque abbates interdum quidem non ut definidores & iudices , sed ut adnuentes & consentientes eis , quæ definirentur , subscripsisse , quemadmodum constat ex concilio III. Verum id est , sed hac eadem forma usi sunt etiam aliquando episcopi , quod ex ipsorum conciliorum monumentis constat : quos ob eam rem nemo cum ratione possit adserere , non ut definidores & iudices subscripsisse. Sunt enim episcopi omnium iudicio legitimi iudices rerum ecclesiasticarum. Immo vero , qui diligenter evolverit Toletana concilia , proculdubio reperiet , semper , aut magna ex parte eandem in subscribendo formam omnes , qui præsentis in concilio aderant , tenuisse ; episcopos , abbates & vicarios episcoporum intelligo. Addo aliud , quod ISIDORVS de conciliis disserens in libello a me sæpius citato , non solum ad abbates at-

Quinam presbyteri subscribere-
rent olim.

que episcoporum vicarios pertinere, inquit, de rebus propositis iudicare, easdemque definire, sed etiam ad presbyteros quosdam. Ego vero eius hac parte sententiam sic accipio, ut vel illos presbyteros intelligam, qui sunt in synodo episcoporum vicarii, vel, si quos alios significare eo loco velit, eos haud dubie significet, quos concilium IV. Toletanum c. 3. refert ad synodum esse admittendos episcoporum iudicio. Horum enim de rebus propositis roganda sententia est, & requirendum consilium; non habent tamen definiendi & iudicandi facultatem. Hanc fuisse ISIDORI sententiam vel ex eo concilio, quia ISIDORVS ait, id genus presbyteros debere cum episcopo definire, ita ut ex concilio presbyteri simul cum episcopo una atque eadem efficiatur episcopi sententia. Quamquam reperimus aliquando more episcoporum presbyteros quoque aliquot subscripsisse, qui vicarii non essent episcoporum, praesertim archidiaconum & primicerium ecclesiae Tolatanae, ad quos superiora ISIDORI verba fortasse referuntur. Sed hanc quaestionem multo accuratius explicuimus prima nostra *Disputatione adversus Protestantes pro concilio Tridentino.*

Qua forma
subscribat
rex.

Rex ut definiens
subscribit.

De forma, qua in subscribendo rex uteretur, dicamus modo. Ego sane semel dumtaxat reperio subscriptionem regis in conciliis Toletanis. In concilio videlicet tertio: eo tamen loco primus omnium subscribit rex, neque ut consentiens modo, sed etiam ut definiens: sic enim legimus: *Flavius Reccaredus rex hanc deliberationem, quam cum sancta definivimus synodo, confirmans subscripsi.*

Obiectio.

Atqui factum id esse, possit obicere quispiam, primum contra rationem, quia rerum fidei definitio non ad regem, sed ad iudices ecclesiasticos pertinet: deinde contra morem & consuetudinem conciliorum oecumenicorum, quae sunt veluti norma reliquorum. Nam, sicuti a me monstratum est *Disputatione I. contra pro-*

testationem, Imperator Constantinus, qui Nicænæ synodo præsens interfuit, post episcopos omnes subscripsit, & non ut definiens vel iudicans, sed tantum ut confirmans, vel consentiens iis, quæ a concilio iudicata fuerant ac definita. Verumtamen, si rem ipsam altius consideremus, proculdubio comperiemus, non sine magna ratione in concilio Toletano id accidisse. Immo verò quum hæc ipsa Toletana concilia non simpliciter concilia fuerint atque coetus ecclesiæ (nationalia intelligo) sed simul regni comitia ecclesiasticique conventus, quod exposuimus superius, cum ratione factum est, ut conciliorum Toletanorum actis rex interesset, & subscriberet eisdem veluti iudex & maxima regni pars. Hinc, ut opinor, effectum est, ut in eodem concilio III. regni proceres atque illustres palatini subscripserint, quasi hunc honorem regi deferentes. Vbi vero rex non subscribit, subscribunt palatini, quod accidit in VIII. concilio.

Solvitur.

CAPVT XXIX.

VTRVM EPISCOPI TITVLARES HIS CONCILIIIS INTERESSENT, ET QVO LOCO SEDERENT ATQVE SVBSCRIBERENT.

Magna quidem antiquis temporibus, quod ex historiis accepimus, & monstravimus copiosius *Disputatione V. adversus protestationem*, in rep. christiana titularium episcoporum paucitas fuit: cuius rei ea in primis, ut opinor, causa fuit, quod nondum ea atate socordia & ignavia episcopi languerent, sed ad munus atque officium suum admodum essent attenti. Ii enim solum procurabant olim, atque adiungebant sibi titularium episcopum, qui vel longo morbo vel atate confecti munus præstare per se ipsos nequaquam poterant; & tunc sane titulares episcopi vagari libere minime sinebantur: at ubi & otio & voluptati coeperunt episco-

Pauci olim
titulares e-
piscopi.

Origo titu-
larium epi-
scoporum.

Multitudo
unde orta.

pi indulgere, officii immemores, omnem pæne curam
& sollicitudinem tamquam quieti inimicam a se ipsis pro-
sus abiecerunt, & transtulerunt in alios: nam honore,
dignitate atque opulentia contenti, propter quæ a multis
ambitur episcopatus, prædicandi munus, quod proprium
episcoporum esse testatur Tridentinum concilium, & an-
te hoc concilium Toletanum XI. cap. 2. per monachos
expleverunt; lites & causas plebis subiectæ sibi per vi-
carium, quem *œconomum* concilia vocant, egerunt. Au-
dierunt secretas confessiones per parochos: visitandi of-
ficium, quod non nisi morbo impediti prætermittere de-
buerunt, cap. 58. concilii IV. Toletani, delegave-
runt aliis. Postremo, quod unum illis restare videbatur,
in quo merito occuparentur, per episcopos titulares præ-
stiterunt. Per hos etenim sacerdotes creant, confirmant
fideles, atque etiam chrisma conficiunt. Quanta vero
ob eam rem in ecclesiam incommoda inuenta sint, fa-
cile omnes testari possunt, modo velint. De his igitur
titularibus episcopis quæstio est, utrum olim ad syno-
dum Toletanam admitterentur. Sed quamquam aliqua
existat quæstio, utrum in aliorum episcoporum locum
subrogati in concilio sedere consueverint, obscurum sa-
ne non est, titulares hos episcopos per se ipsos neque ad
concilia provincialia, neque nationis concilia, olim ad-
missos fuisse: nulla etenim causa est, cur in his syno-
dis, quas dixi, sedere debuerint, quum ecclesiam nul-
lam habeant, quam moderentur & regant; at vero per
episcopos alios senecta aut morbo graves, aut qui qua-
cumque alia legitima causa impedirentur, quantum e-
go existimo, olim proculdubio ad concilium admitte-
bantur. Neque enim est quidpiam, quod prohibere pos-
sit, quamobrem Domnelum episcopum, qui in concilio
IV. Toletano inter episcoporum vicarios numeratur, ar-
bitror fuisse episcopum titolarem: si enim titularis non
esset, non potuisset in eo concilio pro alio subscribere,
quum

quum sit illud generale totius nationis, ad quod ex universa Hispania episcopi confluerent. Præterea ego non dubito, quin postremo loco ea causa inter episcopos sederit, quod ex ipsa ratione subscribendi colligitur: ut enim admonui superius, quo quisque loco episcopus in concilio sedebat, eodem omnino subscribebat concilii actis. Subscribit autem post reliquos episcopos; existimandum ergo est, illum post ceteros omnes episcopos locum sedendo occupasse.

CAPVT XXX.

QUANTA FVERIT OLIM MAIETAS, AVCTORITAS ET POTENTIA CONCILIORVM TOLETANORVM.

Hactenus quidem naturam atque ingenium Toletanorum conciliorum explicuimus, dum diceremus, quo genere ea continerentur: quæ forma in eis servari solita esset: quibus patribus constarent: quæ leges observarentur: tandem quinam in illis sederent atque eorum actis subscriberent. Nunc vero animus est ex earumdem synodorum monumentis nonnulla depromere, atque in medium producere, unde facile quis agnoscat, quanta olim Toletanorum conciliorum vis atque maiestas fuerit: quod ad historiam eius temporis & rerum a Gothis gestarum haud dubie plurimum pertinet.

Primum autem omnium illud revocare in memoriam cupio, atque infigi mentibus episcoporum huius ætatis, tanta tamque admirabili puniendi facultate synodum Toletanam olim fuisse præditam, atque illam huiusmodi castigandi potestatem sic agnovisse & exercuisse in alios, ut Potamium, metropolitam Bracarensem, archiepiscopatu deiecerit, in eiusque locum alium subrogaverit, quod cum femina quadam se contaminasset, eiusque amplexibus & concubitu sorduisset, post actam novem mensibus poenitentiam in ergastulo, ut ille

Potestas castigandi in synodis Toletanis.

le ait : post agnitum crimen , & patribus in concilio positum primum per litteras significatum , propria deinde voce & confessione patefactum : ut intelligamus , quanti facere episcopi debeant continentem & castam vitam , quum tam severe ac miseris modis in eius violatores olim a patribus animadverteretur. Potuit autem id facere concilium iure suo , ne quispiam eius severitatem

Potamius a concilio privatus est archiepiscopatu.

reprehendat iuxta decretum concilii Toletani VIII. cap. 4. in quo in hunc modum legem latam reperio : *Si deinceps episcopi detecti fuerint , execrabilibus flagitiis cum quibuslibet feminis pollui , & familiari peculiaritate versari , noverint se irrevocabili sententia patrum ulcisci ; id est , loci & ordinis dignitate privari.*

Quum autem deprehensus fuerit crimen admisisse Potamius , aut potius crimen ipse palam agnoverit , & propria sit voce confessus , passus est legem , quam concilium tulerat. Neque de sumendo supplicio de Potamio pontificis sententia spectanda vel requirenda fuit , præsertim quum similis lex in concilio Valentiaë in Gallia cap. 4. de deiciendis a dignitate episcopis incontinentibus lata fuisset prius , & pontificis maximi auctoritate corroborata atque munita.

Sisbertus deiectus archiepiscopatu Toletano.

Illud est longe admirabilius , ne quispiam tantopere miretur supplicium de Potamio sumtum a patribus in concilio provinciali , quod synodus XVI. Toletana cap. 9. episcopatu deiecerit , loco atque honore privarit Sisbertum episcopum Toletanum , Hispaniarum primatem , quod inferius monstrabo : eundemque confiscatis bonis omnibus in perpetuum exsilium relegarit , quem excommunicatum declaraverat , neque usquam ad communionem admittendum , nisi quum mors instaret , atque appeteret. Sequuta est autem synodus , dum id facit , quod citato loco scriptum est , antiquorum canonum sanctionem , adversus quam Sisbertus Toletanus episcopus deliquerat dum attentat regem Egicam exturbare regno ; cui se ,

ut

ut ceteri episcopi Hispaniæ, dum in regem iungeretur, obsequaturum cum iuramento promiserat: quemadmodum ex verbis Reccesvinthi regis ad synodum octavam statim initio non obscure accipi potest, sic enim eo loco scriptum legimus: *Revolutis retro temporibus, ita vos omnemque populum iurasse recolimus, ut cuiuscumque ordinis vel honoris persona, quæ in necem regiam, excidiumque Gothorum gentis ac patriæ detecta fuisset, vel cogitasse noxia, vel egisse, irrevocabilis sententiæ multatus atrocitate, numquam mereretur veniæ remedium, vel alicuius temperantiæ perciperet qualecumque subsidium. Fides vero, quæ a sacerdotibus regi data est, proculdubio servari debet, præsertim si iuramento firmetur, inquit concilium XVI. cap. citato superius. Erat autem iam de hac ipsa re lata lex cap. I. concilii VII. in hanc formam: Placuit nunc concordi sententiâ definire, ut quisquis in ordine clericatus a maximo gradu usque minimum constitutus, in alienæ gentis regionem se quacumque occasione transduxerit, ut exinde superbiendo, vel redditum suum, vel quodcumque aliud videatur expetere, sive etiam, quo genti Gothorum, vel patriæ, vel regno specialiter sub hac occasione possit nocere, vel fieri disposuerit, vel aliquatenus fecerit, cet. Subiungit: Qui quis hoc fecisse dignoscitur, iste ita indubitanter omni honoris sui gradu privetur, ut locum eius, in quo ministraverat, alter continuo perpetim regendum accipiat: ipse vero transgressor sub pœnitentiâ constitutus, si reminiscens mali, quod fecerat, usque ad diem mortis suæ rectissime pœnituerit, in solo tantum fine communicatio ei danda est; ita ut antequam tempus finis eius adveniat, si quisquam sacerdotum, etiam ordinante principe, ei communicare consenserit, particeps criminis illius effectus, anathema fiat perpetuo, ac simili cum eo sententiâ condemnentur.*

Hoc vero maxime admirabile existit, quod concilia

lia Toletana reges etiam ipsos canonum ab ecclesia conditorum transgressores anathemate percutiant, atque in eosdem eadem omnino congerant maledicta, dirasque imprecationes ac in ceteros homines. Cap. 1. concilii VII. in hanc sententiam legimus: *Execrandum anathema fiat, & veluti prævaricator catholicæ fidei semper apud Deum reus existat, quicumque regum deinceps huius canonis censuram, in quocumque crediderit, vel permiserit violandam.*

Reges anathemate feriuntur a concilio Toletano.

Præterea ad calcem concilii IV. ita habetur: *Sane de futuris regibus hanc sententiam promulgamus, ut si quis ex eis contra reverentiam legum, superba dominatione & fastu regio in flagitiis & facinore, seu cupiditate crudelissimam cupiditatem in populis exercuerit, anathematis sententia a Christo domino condemnetur, & habeat a Deo separationem atque iudicium, quod præsumserit prava agere, & in perniciem regnum deducere.*

Castigatio regis Gothi, quod populum oppreserit vectigalibus.

De rege vero Simirithilana, qui propria scelera metuens, se regni fascibus exiit, eodem loco sic statuitur: *Vt neque eum, vel uxorem eius, neque filios eorum, unitati nostræ umquam consociemus, neque eos ad honores, a quibus ob iniquitatem deiectioni sunt, aliquando promoveamus: qui etiam sicut in fastigio regni habentur extranei, ita a possessione rerum, quas de miserorum sumptibus auxerant, habeantur alieni.*

Supplicium de Vamba sumtum.

Factum præterea Vambæ regis, qui in suburbio Toletano in ecclesia prætoriensis sanctorum Petri & Paulli, atque aliis etiam in locis, ubi prius episcopus non erat, neque per leges adesse debet, episcopum collocari iusserat, irritum atque infectum facit concilium XII. cap. 4. eiusque iussionem iniustam vocat, atque eundem, dum id facit, concilio levitatis usum esse, synodus testatur. Anathema etiam regi dicitur cap. 3. concilii VI. qui permiserit in suo regno vivere aliquem infidelem.

CAPVT XXXI.

QUANTI FECERINT REGES GOTHI CONCILIA ATQVE
EPISCOPOS.

AM vero quanta auctoritate concilia Toletana prædi-
ta fuerint, quantique illa fecerint reges Gothi,
licet multis variisque argumentis convinci possit, his
monstratur maxime, quæ ex eorundem conciliorum
monumentis eruuntur.

Vnum est, quod cap. 10. concilium VIII. legem Lex lata a
tulerit ad reprimendam principum atque regum suorum concilio VIII.
cupiditatem; præterea etiam ad calcem concilii IV. ad reprimen-

Alterum est, quod reges petere soliti sint, ut leges dam regum
a se latas synodus corrigat: facit hoc Ervigius rex in cupiditatem.
oratione, quam habet ad concilium XII. Toletanum Leges suas
his verbis: *Hoc generaliter obsecro, ut quidquid iusti-* petit rex a
tiae videatur contrarium, humanitatis vestrae iudicio cor- concilio ut
rigatur. corrigat.

Tertium sumitur ex modo, quo se concilio reges Qua ratione
insinuare solebant, atque in medium eius prodire. Er- reges conci-
vigius ad concilium XII. ita loquitur: *Venerabilem pa-* lio Toletano
ternitatis vestrae coetum cum lacrimarum effusione con- se submitte-
veni. Et paullo ante ait concilium: *Adfuit coram no-* rent.

bis clementissimus princeps humanitatis gratia plenus,
qui nostro se coetui reclinem exhibens ac devotum, in præs-
entis omnium sacerdotum se commisit precibus adiuvan-
dum. Initio concilii VIII. quum unusquisque sedes de-
bitas occupasset, *adest serenissimus princeps pia reli-*
gione plenissimus, qui se nostro coetui reddens acclivem,
ut eum omnipotenti Deo precibus commendarem, ad-
stans dulcissimis nos ut filios cohortatus est verbis. Ini-
tium concilii IV. *Rex coram sacerdotibus Dei humi pro-*
stratus, cum lacrimis & gemitibus pro se intervenien-
dum domino postulavit. In concilio XV. *Rex in medio*

Hhh

pon-

pontificum positus humique prostratus, sacerdotum Dei se commendavit orationibus. Egica rex in eodem concilio sic loquitur patribus: Vobis coram positus, vestris precibus supernam mihi clementiam suffragari efflagitans, universitatem sanctitudinis vestrae christiana mentis devotione convenio. In concilio XVI. Princeps nostro sese cœtui intulit, & gloriosi capitis verticem cernuo voto reclinans nostris se Domino precibus commendavit. In oratione regis ad concilium XIII. Sanctissimi & religiosissima pietate excolendi pontifices, & divini cultus instantissimi sectatores. In concilio XII. Flavius Ervigius rex sanctissimis atque reverendissimis patribus. In XV. Submississimi patres, & cœlesti iure mihi venerandi pontifices. In concilio XVI. Novit, beatissimi patres, serenitatis vestrae gloriosa sublimitas. Hæc autem in medium produxi, ut intelligant omnes, quanti facere debeant patres, præsertim in concilio positos.

CAPVT XXXII.

DE RATIONE ELIGENDI REGES GOTHOS.

A Multis dubitari video, utrum successione, an electione potius regnum Gothorum olim tradere-
 tur: neque de ea re inter scriptores satis convenit, qui si accurate & diligenter Toletana concilia evolvis-
 sent, facile quidem hac dubitatione liberarentur. Illa etenim aperte testantur, Gothorum regnum non successione accipi, sed electione potius deferri consuevisse, præsertim concilium V. cap. 3. quum ita inquit: *Quoniam sunt inconsideratæ quorundam mentes & se minime capientes, quos neque origo ornat, nec virtus decorat, qui passim putant licenterque ad regie maiestatis pervenire fastigia, huius rei causa nostra omnium cum invocatione divina profertur sententia, ut si quis talia meditatatus fuerit, neque electio omnium præscit, neque Gothorum gentis*

tis nobilitas ad hunc apicem trahit, sit consortio catholicorum privatus, & divino anathemate condemnatus.

Sed quid dicemus de Ervigio rege, rogabit fortasse quispiam? hunc enim Vamba successorem fecit sibi capite I. concilii XII. his verbis: *Idem Vamba dum inevitabili necessitudinis teneretur eventu, suscepto religionis debito cultu, cet. hunc inclitum dominum nostrum Ervigium (non Eringium, ut legitur in iis conciliis, quæ passim circumferuntur, & admonui superius) post se prælegit regnaturum.* Et paullo inferius eodem capite inquit sancta synodus: *Hunc Ervigium divinum iudicium in regno prælegit, & decessor princeps sibi instituit successorum.*

Sic interroganti in hunc ego modum responderem: Vambam regem, dum viveret, pertæsum vitæ prioris regno se abdicasse, & religionis voto adstrinxisse, quod insinuatur his verbis cap. I. concilii XII. *Rex Vamba suscepto religionis debito cultu, & venerabili tonsuræ sacræ signaculo, cet. atque optasse, ut Ervigijs rex fieret, eundemque nominasse regem Gothorum, sibi que successorem ea lege & conditione, ut id factum ab his, quorum intererat regem creare, probaretur, confirmareturque.* Huc enim spectat, quod loco citato patres in concilio positi testantur: *Vidimus & pariter patulo alternæ visionis intuitu prælucente prospeximus, huius præmissi ordinis scripturas, id est, notitiam manu seniorum palatii roboratam, ceram quibus antecedens princeps & religionis cultum, & tonsuræ sacræ adeptus est venerabile signum: scripturam quoque definitionis ab eodem editam, ubi gloriosum dominum nostrum Ervigium post se fieri regem exoptat.* Subiungit concilium: *Quibus omnibus approbatis atque perlectis, dignum sane nostro cœtui visum est, ut prædictis definitionibus scripturarum nostrorum omnium confirmatio apponatur, ut qui ante tempora in occultis iudiciis præscitus est regnaturus,*

Obiectio.

Solvitur.

rus, nunc manifesto in tempore generaliter omnium sacerdotum habeatur definitionibus consecratus.

Constat igitur ex superioribus, reges Gothorum non successione solere, sed electione creari; Vambamque regem non simpliciter successorem sibi fecisse, sed ea tantum lege, modo ab illis probaretur, quorum ex officio intererat regem creare.

CAPVT XXXIII.

QVORVM CALCVLIS REGES GOTHORVM CREARENTVR.

A proceribus regni reges Gothi creabantur.

NON est obscurum, a quibus Gothorum reges olim crearentur, si eadem ipsa concilia consulamus. Eligebantur etenim a proceribus regni, sive illi ex ordine essent sacerdotali, quales ætate illa erant episcopi, sive ex sæcularibus profanisque hominibus. Nam episcopi eo tempore, & iure quidem, inter magnates principesque viros numerabantur, ad quos quia olim pertinebat creare reges, ne omnino eorum hac parte maiestas aboleretur, sed perstaret adhuc eius vestigium aliquod, ubi ex Saracenis recuperari coepit Hispania a Pelagio principe, qui genus ducebat ex Gothis, factum esse arbitror, ut episcopi omnes regum consiliarii efficerentur, & referrentur inter principes viros. *Porque agora se llaman de el estado i consejo de los reies, i como grandes se hallan en las cortes, que se hacen de grandes, i como tales tienen otras preeminencias en la corte i fuera della.*

Los obispos son grandes.

Cap. 3. concilii V. severissima adversus eos proferretur sententia, qui ad apicem regni adspirant, quum non fuerint omnium electione regno præfecti: dum autem omnium mentionem concilium facit, eos significat proculdubio, qui præsentés tunc temporis aderant in concilio, quum decretum huiusmodi conderetur: episcopos videlicet atque illustres viros.

Hac

Hæc etiam sententia plane convincitur eo argumento, quia Ervigium, quem successorem sibi Vamba nominaverat, episcopi & palatini, nobilesque Gothi probaverunt, cap. 1. concilii XII. Sed id apertius constat cap. 10. concilii VIII. his verbis: *Abhinc ergo deinceps ita erunt in regni gloriam præficiendi rectores, ut aut in urbe regia, aut in loco, ubi princeps decesserit, cum pontificum maiorumque palatii omnimodo eligantur ad sensu: non forinsecus coetu aut conspiratione paucorum, aut rusticarum plebium seditioso tumultu.*

CAPVT XXXIV.

EX QVA GENTE REX GOTHORVM ACCIPERETVR.

Quamquam rex Gothorum principum virorum electione atque suffragiis regno præficeretur, non poterat profecto sine discrimine undecumque adsumi, atque evehi ad fastigium tantæ dignitatis: quin immo ex nobilibus gentis Gothicæ necessario adsumendus erat. Hinc proculdubio refelli possit publicus error adserentium, Vambam regem ex media face vulgi ad regni apicem fuisse evectum. Nullam etenim huius rei, quæ fide digna sit, historiam citare nobis vulgus possit; immo vero concilia ipsa Toletana *nobilem virum* appellant Vambam multo antequam rex crearetur: quem modo *Vambam*, modo *Vvambam*, modo etiam *Vvambanem* vocant.

Et huiusmodi electio Gothorum legibus de creando rege, quæ conciliis insertæ sunt, plane adversatur: capite namque 3. concilii V. catholicorum consortio privatur & divino anathemate condemnatur, qui contenderit ad apicem regni, nisi omnium electio eundem præferat & nobilitas gentis Gothorum traxerit. Caput vero 17. concilii VI. id ipsum planius efficit, quom ait synodus: *Rege defuncto, nullus tyranica præ-*

sumptione regnum adsumat, nullus sub religionis habitu detonsus, aut turpiter decalvatus, aut servilem originem trahens, aut extraneæ gentis homo, nisi genere cognitus & moribus dignus promoveatur ad apicem regni.

Hinc ego factum puto, ut decerneretur in concilio, ne qui ex servili conditione originem trahunt, cum nobilibus gentis Gothicæ coniugio permiscerentur: alias enim accideret aliquando, ut qui ex servis originem ducit, Gothorum rex efficeretur. Legimus enim in hunc modum cap. 13. concilii IX. *Sicut legum reverenda sanctio censuit, ita servari totius generis nobilitas debet, ut in nullo aliena commixtio maculet, quod generositas propria decoravit. Vnde cunctis ecclesiarum libertis, tam viris, quam feminis, eorumque propagini interdicitur iudicio generali, ne deinceps connubii causa Romanis ingenuis copulentur.* Addit concilium: *Quod si hoc factum, quandoque patuerit, permixtione tali genita proles nunquam merebitur ius debitæ dignitatis.*

Ceterum, quæ diximus, omnia, atque insuper quo loco eligendus sit rex, apertissime decreta reperimus cap. 10. concilii VIII. his verbis, quæ etiam citavi proximo capite: *Abhinc ergo deinceps ita erunt in regni gloriam præficiendi rectores, ut aut in urbe regia (regiam autem urbem appellat synodus Toletum, quoniam eam sibi rex ad vitam delegerat) aut in loco, ubi princeps decesserit, cum pontificum maiorumque palatii omnimodo eligantur adsensu.* Subiungit: *Non forinsecus coetu, aut conspiratione paucorum, aut rusticarum plebium seditioso tumultu.* Aliquando enim, par est credere, id fuisse a plebe tentatum per tumultum, ut, quem probaret, ad regni apicem evehere studeret. Quum enim concilium dicat, *non forinsecus*, cet. ex solis nobilibus gentis Gothicæ adsumendum esse regem significat.

CAPVT XXXV.

DE VNCTIONE REGVM GOTHORVM.

Creatus rex Gothorum pontificum iudicio, & nobilium virorum calculis, inungebatur ab episcopis, & consecrabatur Deo: ut intelligant omnes, antiquis temporibus reges Hispaniarum inungi solere, & posse id modo iure suo petere atque usurpare, si velint. Capite Reges Gothi ungebantur.

I. concilii XII. Vamba Ervigium post se regnaturum prælegit, & sacerdotali benedictione ungendum curavit.

Paullo inferius Vamba rex instruxit Iulianum, Toletanæ sedis episcopum; illumque admonuit, ut ungeret Ervigium successorem in regno, atque omni diligentia unctionis celebritas fieret.

Adhuc paullo inferius: *Nostrorum omnium*, inquit synodus, *confirmatio apponatur, cet. ut generaliter omnium sacerdotum habeatur definitionibus consecratus.* Hinc colligo, neque sine ratione, ut mihi videtur, consecrationem atque unctionem regum Hispanorum ab episcopo Toletano tamquam a primate fieri consuevisse: sed adiuuabatur a ceteris episcopis, qui præsentés aderant: atque illi operam impendebant; alioqui neque Vamba commisisset hanc curam Iuliano episcopo Toletano, neque in eam rem ceteri episcopi incumberent, ut omnium esset Ervigijs episcoporum manibus consecratus.

Quoniam vero rex Gothorum ungebatur, *Christum* eum appellat concilium, quasi *unctum domino* dixeris. Sic enim legimus in præfatione concilii VI. *Anno prædicti principis & triumphatoris Christi secundo.*

CAPVT XXXVI.

QVID REGES POPVLO CVM IVRAMENTO PROMITTERENT,
 QVID E CONTRARIO POPVLVS REGI: ET QVOT REGVM
 TOLETANA CONCILIA MENTIONEM INFERANT.

NON ante regnare incipiebat Gothus, quam in manu eorum, a quibus creatus fuerat rex, cum iuramento promitteret, se servaturum, quæ sunt decreta capite 10. concilii VIII. quod constat his verbis: *Non prius apicem regni quisquam percipiat, quam se illa per omnia suppleturum iuris iurandi taxatione definiat.*

Quid iurarent Gothi reges.

Audi rex.

Sed quæ sunt illa, dicet fortasse quispiam? Profecto quæ eodem ipso capite hac serie verborum continentur: *Erunt catholicae fidei adsertores, eamque ab hac, quæ imminet, Iudæorum perfidia, & cunctarum hæresum iniuriæ defendentes. Erunt actibus iudices, & vita modesti. Erunt in provisionibus rerum parci, plus quam extenti, ut nulla vi aut factione scripturarum, vel definitionum qualiumcumque contractus a subditis vel exigant, vel exigendos intendant. Erunt in conquisitis oblatione gratissima rebus non prospectantes proprii iura commodi, sed consulentes patriæ atque genti.* Hæc sunt, quæ iuratos reges decernit concilium loco citato: quæ omnia dignissima sunt catholicis regibus. Iurabant insuper, se minime laturus, ut quispiam infidelium degeret in suo regno, quod cap. 3. concil. VI. testatur his verbis: *Quisquis succedentium temporum regni sortitus fuerit apicem, non ante conscendat regiam sedem, quam inter reliqua conditionum sacramenta pollicitus fuerit, nullum non catholicum permittere in suo regno degere.*

Iurabant etiam legem latam ad calcem concilii VIII. Toletani de bonis, quæ sine ordine reliquit rex mortuus,

tuus, ut, inquam, cedant eius heredibus: neque possit successor ea occupare: sic enim legimus loco citato: *Non ante quispiam solium regale conscendat, quam iuramenti federe hanc legem se implere promittat.*

Quemadmodum autem futurus rex ea, quæ retulimus, cum iuramento pollicebatur populo, ita quoque populus regi pleraque iurabat: sed illud maxime, quod in præfato concilio VIII. in hunc modum rex testatur: *Revolutis retro temporibus ita vos* (loquitur ad episcopos rex) *atque illustres palatinos, omnemque populum iurasse recolimus, ut cuiuscumque ordinis vel honoris persona, quæ in necem regum, excidiumque Gothorum gentis, ac patriæ detecta fuisset, vel cogitasse noxia, vel egisse, irrevocabilis sententiæ multatus atrocitate nusquam mereretur veniæ remedium.*

Ex monumentis autem conciliorum, ut hac quoque parte rudiores adiuvem, legendo accepi nonnullos Gothorum reges, quos referre ob eam, quam dixi, causam operæ pretium putavi. Post Christi fidem susceptam omnium primus FLAVIVS RECCAREDVVS vocatus est, non *Ricareduus*, ut vulgo putatur. Eius vero uxor BADA vocatur initio concilii III. Is primus ex Ariana secta ad ecclesiam catholicam & Romanam transiit, simul cum illustribus Gothis, & multis Suevis, qui eo tempore Galliciam, ut dixi alibi, occupabant, & reliqua Gothorum multitudine. Exstat epistola quædam Gregorii I. ad Leandrum Hispalensem episcopum de Reccaredo rege in *registro* lib. I. cap. 41. Alia etiam eiusdem ad Reccaredum regem, in cuius primo capite laudatur maxime Reccaredus, quod in causa fuerit, ut ad fidem catholicam gens Gothorum converteretur. Exstat hæc epistola lib. VII. *regist.* cap. 126.

SISENANDVS, cuius mentio fit in concilio IV. tametsi a quibusdam *Sisebutus* vocetur: quorum ego hac in parte sententiam probare non possum, quum Sisenandi,

Quid populus iuraret regi.

Nomina regum, quorum meminerunt concilia.
Reccaredus.
Badda.

Sisenandus.

non modo in concilio IV. sed in aliis quoque synodis, præsertim VIII. cap. 12. mentio inferatur, dum quartum concilium citatur ab eo coactum.

Chintila.	CHINTILA vel SVINTHILA in concilio V. & VI.
Chindasvindus.	CHINDASVINDVS in concilio VII.
Reccesvinthus.	RECCESVINTHVS vel Reccesvindus in concilio VIII.
Semithilana.	IX. X. SEMITHILANA ad calcem concilii IV. qui metu percussus regno se abdicavit.
Vamba.	VAMBA in concilio XI. qui etiam regnum Ervigio reliquit.
Ervigius.	FLAVIVS ERVIGIVS in concilio XII. XIII. XIV.
Egica.	FLAVIVS EGICA in concilio XV. XVI. XVII. LEV-
Leubigotone.	BIGOTTONE regina, uxor Ervigii.
Sisebutus.	SISEBVTVS, qui antecessit SISENANDVM, cuius meminit concilium IV. cap. 56.
Cixilo.	CIXILO regina Egicæ uxor, cap. 7. concilii XVII.
Vitisa.	VITISA rex in concilio XVIII.

CAPVT XXXVII.

QVOTIES FVERINT EX HISPANIIS PVLSI IVDAEI,
ET QVO IVRE.

NEminem arbitor tam ignarum atque imperitum antiquitatis, qui non norit, Iudæos, numerosam gentem, perfidam, flecti nesciam duræque cervicis, Hispanias priscis temporibus incoluisse: quorum tam erat olim ibidem copia frequens, ut non defuerint, qui epistolam illam, quæ *ad Hebreos* inscribitur, a Paulo Apostolo Hispanis Iudæis missam esse putent, testenturque. Ii igitur usque adeo importuni atque molesti Hispanis regibus populisque fuerunt, tum rituum & caeremoniarum suarum, quas adhuc mordicus tenent, observatione, etiam immodico compendii & quæstus studio, quem ex usuris faciebant more suo, fastu præter-

ea & ambitione intolerabili, quibus permiscere, perturbare atque evertere omnia conabantur, ut eosdem quum neque reges, neque populi ferre possent, optima ducti ratione non semel ex Hispaniis expulerint. Ex Galliis enim pulsos fuisse tempore fere eodem, ex Gallorum historiis constat. Quum autem neque quoties, neque quo tempore atque iure id acciderit, satis ex aliis historiis probari possit, quid ego de ea re ex Toletanis conciliis didicerim, paucis exponam.

Primum omnium, iudicio meo, Iudæos ex Hispaniis expulit Sisebutus rex, qui medius inter Reccare-
dum & Sisenandum Hispanias rexit, anno fere a Christo nato DC. XXX. Huius rei fidem facio ex cap. 56. concilii IV. Toletani, in quo scriptum reperio: *Qui autem*

(de Iudæis loquitur) iam pridem ad christianitatem venire coacti sunt, sicut factum est temporibus religiosissimi principis Sisebuti, quia iam constat eos sacramentis divinis sociatos, & baptismi gratiam suscepisse, & chrismate unctos esse, & coproris domini & sanguinis extitisse participes, oportet, ut fidem etiam, quam vi, vel necessitate susceperunt, tenere cogantur. Idem insinuatur cap. 58. eiusdem synodi his verbis: Plerique, qui ex Iudæis modo ad christianam fidem promoti sunt, blasphemantes in Christum, non solum Iudaicos ritus perpetrasse noscuntur, sed etiam abominandas circumcisiones exercere præsumserunt.

Post Sisebutum videtur mihi rex Chintila Iudæos Chintila se-
etiam expulisse ex Hispaniis, & quod factum fuerat a cundo illos Sisebuto, confirmasse. Arbitror enim temporibus Sise-
buti, quum esset vis illata Iudæis, quod docemur cap. 56. concilii IV. ubi adseritur, Iudæos fuisse coactos venire ad christianitatem, cuius rei gratia eodem capite definitum est, nemini in posterum ad credendum ullo pacto vim esse inferendam, de consilio sacerdotum, præsertim episcoporum in Hispaniam esse revocatos, atque

in eadem toleratos Iudæos, donec tandem Chintila rex, probe cognitis eorum improbis moribus, & ingenio atque natura ad unguem perspecta, censuit, non esse illos amplius in suo regno tolerandos. Expulsi sunt igitur secundo, eo ragnante: quod capite 3. concilii VI. innuitur, his verbis: *Inflexibilis Iudeorum perfidia deflexa tandem videtur pietate & potentia superna. Hic enim liquet, quod inspiramine summi Dei, excellentissimus & christianissimus princeps cum regni sui sacerdotibus prævaricationes & superstitiones eorum eradica-re elegit funditus: neque sinit degere in suo regno eum, qui non est catholicus.* Itaque rex Chintila nullam vim inferens Iudæis, sed lege tantum lata, qua cavetur, ne in posterum in suo regno agerent infideles, ne christiani eorumdem consuetudine & familiaritate contaminarentur, facile effecit, ut hi, quibus in Hispaniis vivere animus erat, impiis ritibus & iam mortifera abiecta circumcissione, christiani efficerentur. Ceteri vero ex Hispaniis fugam adriperent, alioque contenderent ad vivendum: quamobrem eodem ipso citato superius capite de consensu regis a concilio lata lex est, ut, quum primum rex regno inauguraretur, cum iuramento promitteret, se minime laturum vivere in suo regno quempiam infidelem. Lex vero sic habet: *Sanctum concilium simul cum consensu christianissimi principis, suorumque optimatum, illustriumque virorum hanc promulgamus Deo placituram sententiam, ut quisquis succedentium temporum regni sortitus fuerit apicem, non ante conscendat regiam sedem, quam inter reliqua conditionum sacramenta pollicitus fuerit, nullum non catholicum permittere in suo regno degere. Si vero postquam ad regni gubernaacula accesserit, ipse temerator huius extiterit promisi, sit anathema maranatha in conspectu sempiterni Dei, & pabulum efficiatur ignis æterni.*

Lex de non
ferendis Iu-
dais.

Pulsi sunt igitur, ut apparet, temporibus Chinti-

læ regis Iudæi secundo ex Hispaniis : procedente vero ætate Ervigius rex , cupiditate pecuniæ fortasse illectus , ut quibusdam videtur , & præmiis corruptus , Iudæorum (his enim artibus semper reges aggressi sunt , nam etiam Carolum V. regem nostrum , adhuc puerum , magna pecuniæ vi oppugnare conati sunt : sed irritos eorum conatus fecit vir sanctissimus & prudentissimus XI-MENIVS academiæ Complutensis conditor) eosdem , qui pulsati iam fuerant , in Hispanias rursus admisit.

Egica vero rex , quod constat cap. 11. concilii VI. ut Iudæos ad christianam fidem amplectendam sollicitaret atque adliceret , hanc legem tulit , quam etiam sacrum concilium confirmavit : *Quicumque Iudæorum ad Christum plena mentis intentione se converterint , & fidem catholicam absque aliquo infidelitatis fucce servaverint , immunes habeantur.* Lex in favorem Iudæorum.

Quum autem nihil hac via & ratione proficeret Egica ; sed perfidi Iudæi in suis flagitiis adhuc perstarent , atque artibus suis improbis agerent usque adeo , ut ad defectionem populos hortarentur & sollicitarent , tandem hanc legem cum concilio rex tulit de Iudæis , quæ exstat cap. 8. concilii XVII. *Quoniam Iudæorum perfidia non solum tunicam sacri baptismi christiani , quam susceperant , maculavit , sed etiam contra regem regnumque conspirare ausi sunt , suis omnibus rebus nudati , tam eorum perfidorum personæ quam uxores eorum ac filiorum & reliquæ posteritatis per cunctas Hispaniarum provincias servituti subiacent perpetuæ ; maneatque usquequaque dispersæ. Illique , qui eosdem Iudæos in servitutem acceperint , in nullo permittant eos rituum suorum cærimonias celebrare , aut colere : filios vero eorum a septimo anno eorum nullam cum parentibus suis habitationem aut societatem habere permittant : sed fidelissimis christianis nutriendos iradant : filiosque eorum ac filias christianis tradant in matrimonium , ne infidelium patrum* Lex contra Iudæos.

suorum semitas iterare ullis occasionibus possint.

Dispersi sunt etiam Iudæi conversi ad fidem. Ex hac ipsa lege nonnulla colligi possunt. Vnum est, quod non solum sunt dispersi & pulsati ex Hispaniis ab Egicæ Iudæi, qui nondum fidem christianam susceperant, sed etiam, qui fuerant conversi ad fidem, quum dicat concilium; *Quoniam perfidia Iudæorum non solum maculavit tunicam sacri baptismatis, quam susceperant, cet. omnibus suis rebus nudati, per cunctas Hispaniæ provincias servituti subiaceant, & maneant us-*

quequaque dispersi. Alterum est, quod omnes sine discrimine ullo a concilio vocantur Iudæi, tam conversi ad fidem, quam qui minime conversi fuerant, fortasse, quod ex Iudæis orti sint, aut, quod ego verisimilius puto, quod adhuc Iudaice viverent. Tertium est, quod omnes sunt eodem supplicio castigati, tametsi credibile sit, fuisse inter eos, qui ad Christi fidem conversi fuerant, nonnullos, qui susceptam per baptismum tunicam non maculassent, sed candidam & immaculatam adhuc servarent.

Adempti sunt Iudæis filii. Postremo colligo ex superioribus, filios Iudæorum infidelium ademptos fuisse parentibus & baptizatos, eisdem repugnantibus, datosque fuisse nutriendos viris christianis. Id vero iure optimo fieri potuit, quia, quum Iudæi regiam læsissent maiestatem, dum ad defectionem conspirant, & regnum hostibus tradere student, tamquam hostes iudicati atque habiti sunt, & in servitum redacti. Quemadmodum autem filii infidelium capti in bello, sine parentum consensu, immo vero repugnantibus etiam & contradicentibus eorum parentibus, baptizari possunt, quoniam iam non sunt amplius parentum, sed eorum potius, qui eos ceperunt in bello, ita quoque de Iudæis Egicæ tempore censendum est: nam propter admissum facinus merito in servitum redacti sunt, & innocentes filii præda capientium sunt effecti, & iure ac ratione sine parentum consensu bapti-

zati. Ne quispiam parum cordatus putet, posse ex hoc concilii decreto, & christianissimi regis Egicæ exemplo, ansam capi ad baptizandum filios infidelium, parentibus invitis. Nam qui iure servi sunt facti, non sunt amplius parentum suorum, sed eorum potius, qui iure illos in servitutem redegerunt. Alii vero parentum suorum sunt.

Occupata Hispania a Saracenis, redierunt in illam Iudæi, ibidemque vixerunt, donec tandem ætate patrum nostrorum non sine magna horum regnorum utilitate, præsertim quod pertinet ad religionem, Ferdinandus & Elisabetha catholici reges, recuperato regno Granatensi, quod fere septingentos annos Mauri tenuerant, & paccata universa Hispania, de consilio magnorum virorum Iudæos omnes Maurosque ex Hispaniis expulerunt, maxime vero prudentia clarissimi, ac pietate & religione insignis FRANCISCI XIMENII cardinalis, & archiepiscopi Toletani, qui inter cetera prudentiæ & sanctitatis suæ monumenta academiam Complutensem, opulentissimum omnium bonarum artium atque virtutis emporium, in qua ego a puero sum educatus, orbi terrarum reliquit; unde tamquam ex equo Troiano tanta hæctenus doctorum virorum copia prodiit, quanta satis sit ad implendam universam Hispaniam; floreretque multo magis, si quos haberet Mæcenates, qui viros ingenio & litteris claros favore suo prosequerentur.

Ceterum qui id consilii catholicis regibus dederunt, concilii VI. Toletani decretum sequuti sunt, cuius paulo superius mentionem intulimus, ea Saracenis & Iudæis optione relicta, ut, quoniam statuerant catholici reges, nullum in suo regno infidelem pati vivere, aut discederent ex Hispania, aut christiani efficerentur. Sed nondum abolita perfidia eorum est, qui catholicam fidem susceperant: nondum eorum plerique pristinos mores deseruerunt, neque obliti sunt veteris cultus sui, & an-

tiquarum carimoniarum. Orti ex Iudæis omnibus adhuc se negotiis immiscent: præferri ceteris student, & omnia susque deque trahere pro viribus laborant. Atque utinam huius rei non tam multa exempla passim cerneremus sanctissimi illius tribunalis beneficio, quod inquirendis, castigandis & coercedis id genus flagitiis a catholicis regibus excogitatum est, *inquisitionem* vulgo vocamus. Quod nisi divina quadam providentia, & prudentia catholicorum regum Hispania accepisset, fortasse non defuissent ex eis, qui res novas in eadem molirentur. Repressit tamen impiam hæreticorum audaciam summa celeritate hoc divinitus nobis concessum tribunal. Quamquam Saraceni, præsertim Granatenses, natali die C. I. proximo superiori anno M. D. LXVIII. communicata re multo prius tum inter se, tum etiam cum rege Turcarum, occupatis montibus Granatensibus (*Alpuxarras* appellant) in quos etiam olim secesserant, quum primum a nostris uibs Granata recuperata est; creato ex suis rege, factoque exercitu, sacerdotibus nostris & veteribus christianis, quotquot intra sua oppida reperire potuerunt, crudelissime prius interfectis, & novis ad eam rem tormentorum generibus excogitatis, a fide & Christo & regi data defecerunt, nostrorumque impetum adhuc sustinent: dignissimi qui perinde ac Iudæi, quos paullo superius ab Egica defecisse commemoravimus, in durissimam servitutem redigantur, spolientur rebus suis; atque etiam per Hispaniam universam dispergantur.

CAPVT XXXVIII.

VTRVM EX HIS CONCILIIIS CONVINCI POSSIT , TOLETANVM EPISCOPVM FVISSE OLIM HISPANIARVM PRIMATEM.

¶ Niversa Hispania in quinque provincias ab antiquis hominibus divisa est , Carthaginensem videlicet , Tarraconensem , Bætica , Gallicia , ac Lusitania , quod constat tum ex concilio I. Toletano . tum etiam ex I. concilio Bracarensi , ubi regulæ fidei traduntur adversus Priscillianistas. Quamquam , ut arbitror , Gallicia in duas provincias divisa est , Bracarensem ac Lucensem : quum eius fuerint olim duo metropolitæ , Bracarensis & Lucensis. Provinciæ autem a Romanis in conventus distribuebantur. Hispaniæ vero citerioris , quæ olim erat provincia , septem conventus Plinius numerat libro III. *Conventum* vero appellat primariam civitatem , quo conveniebant iudicii accipiendi causa multæ aliæ civitates , gentes & populi. Huiusmodi erant conventus Cluniensis , Cordubensis , Lucensis , cuius fit mentio in concilio I. ubi regulæ fidei traduntur. Habebant autem singulæ provinciæ singulos metropolitæ. Nam Tarraconensis episcopus provinciæ Tarraconensi præficietur , Toletanus Carthaginensi , Hispalensis Bæticiæ , Emeritensis Lusitanæ. At vero provinciæ Gallicia non unus tantum , sed duo potius erant metropolitæ , Bracarensis & Lucensis : quod constat ex I. & III. concilio Toletano , & I. concilio Bracarensi. Ratio est , quoniam hæc erat omnium maxima amplissimaque provincia , atque ideo per se quidem nominari solebat. Rex enim Gothorum Hispaniæ & Gallicia rex appellabatur : & episcopi ex Hispania & Gallicia congregari dicebantur , cuius fines versus orientem usque ad flumen Iberum porrigebantur : versus meridiem ex fontibus Durii fluminis

Divisio Hispaniæ per provincias.

Cur fuerint olim duo metropolitæ Gallicia.

Fines Gallicia.

nis oriebantur, qui eandem perpetuo dividebat a provincia Carthaginiensi & Lusitana, donec tandem in mare influeret. Ergo quum Gothorum temporibus tot fuerint in Hispania metropolitæ, nemini dubium esse possit, quin eorum aliquis primatum totius Hispaniæ tenuerit instar patriarchæ: & hunc sane existimo fuisse

Archiepiscopus Toletanus primas Hispaniarum.

I. argum. Vicini episcopi singulis annis visitent Toletanum archiepiscopum.

Toletanum. Eius primatus tria ego reperio non obscura argumenta atque indicia: unum quidem, quod Toletum urbs regia fuerit, atque appelletur; quæ ob eam causam hoc insigni honore adfecta est, ut quemadmodum ea urbs ceteras omnes Hispaniæ civitates dignitate antecedeat, ita quoque eius urbis episcopus reliquos omnes. Hinc cap. 6. concilii VII. statutum atque decretum lego, ut singulis annis episcopi vicini & suffraganei Toletum irent, inter cetera, episcopum videnti causa, quod privilegium nulli alteri metropolitæ scimus esse concessum. De Toletano vero episcopo sic legimus loco citato: *Placuit, ut pro reverentia principis ac regis sedis honore, vel metropolitani civitatis ipsius consolatione, convicini Toletanæ urbis episcopi, qui eiusdem pontificis admonitionem acceperint, singulis per annum mensibus in eadem urbe debeant commorari. Messivis ac vindemialibus feriis relaxatis.*

II. argumentum primatis.

Alterum argumentum inde sumo, quod episcopo Toletano tamquam primati facta fuerit olim facultas ceteros omnes episcopos confirmandi, & præficiendi ecclesiis, etiamsi suffraganei non essent, modo eosdem rex nominasset prius. Sic enim legimus capite 6. concilii XII. Toletani: *Placuit omnibus pontificibus Hispaniæ atque Galliciæ, salvo privilegio uniuscuiusque provinciæ, ut licitum maneat deinceps Toletano pontifici, quoscumque regalis potestas elegerit, & iam dicti Toletani pontificis iudicium dignos esse probaverit, in quibuslibet provinciis, & in præcedentium sedibus præficere præsules, & decedentibus episcopis eligere successores.*

Ter-

Tertium denique argumentum inde accipi possit, quod, licet omnes episcopi unctio[n]i regis interessent, Toletanus episcopus eam curam haberet maxime quasi princeps & caput ceterorum: quod explicuimus, quum de regis unctio[n]e tractaremus paullo superius. III. argum.

Ex tribus citatis locis tria, quæ diximus, argumenta capiuntur, quibus non obscure effici videtur, primum Hispaniarum penes episcopum Toletanum existisse. Quo autem tempore primum id coeperit, non satis coniecere possum ex actis conciliorum Toletanorum. Quo tempore Arbitror tamen ab eo tempore coepisse hunc primum, quo Toletum, urbs regia esse coepit. Atqui talis iam erat initio Reccaredi regis, quod constat ex præfatione concilii III. Toletani, ubi in hunc modum scriptum reperio: *Hæc sancta synodus habita est in sancta civitate regia Toletana.* Quamobrem cum christianismo Gothorum, ut arbitror, coepit Toletum esse urbs regia, & eius episcopus primum Hispaniarum obtinuit. Eo enim tempore illam sedem ad vitam reges sibi delegerunt: & ideo conati sunt eandem pro viribus nobilitate atque honore decorare. re coeperit esse primatus Toleti.

CAPV T XXXIX.

A QVIBVS ET QVO PACTO EPISCOPI IN HISPANIA
ECCLESIIIS ITRAEFICERENTVR.

Nemini dubium esse arbitror, penes reges Hispaniarum esse hoc tempore facultatem eligendi & nominandi episcopos ad ecclesias, liberalitate summorum pontificum, & privilegio ab eisdem collato. At vero utrum tantumdem acciderit temporibus Gothorum, dubitant multi, nec sine ratione. Ego vero, quantum ex historiis conciliorum Toletanorum potui accipere, pro comper-
to habeo, hanc eandem facultatem ab initio agnovisse & exercuisse reges Gothos in Hispania, ut episcopos eli-
Reges nostri episcopum nominant.
Episcopos Gothi nominabant.

gerent atque nominarent ad ecclesias, nisi quod modo episcopos pontifex confirmat, olim minime. Hæc igitur forma in episcopis creandis in Hispania observabatur Gothorum ætate. Rex nominabat episcopos metropolitano; ille vero diligenter inquirebat, dignine, an indigni essent episcopatu, quos reges nominassent: & quidem quos dignos reperiebat, præficiebat ecclesiis, indignos autem improbabat; & renuntiabat regi, ut pro eis alios, qui digni essent episcopatu, sufficeret. Neque, quod ego existimo, ad eam rem sententia pontificis spectabatur, sed ne requirebatur quidem. Id vero servatum est in Hispania ab initio regni Gothorum conversorum ad fidem, a tempore inquam Reccardi; ac licet tempore Ervigii regis in concilio XII. Toletano, quod ostendimus superiore proximo capite, statutum ac definitum sit, ut episcopus Toletanus præficeret ecclesiis, quoscumque principis auctoritas nominasset, non ideo ademptum est suum ius ceteris metropolitans, quoniam id fiebat salvo privilegio uniuscuiusque provinciæ: hoc est aliorum metropolitans; quorum singuli singulis provinciis præferti erant. Et præficiebant ecclesiis, quos rex sibi suffraganeos episcopos nominasset. Etenim infra trium mensium spatium electus aditurus erat proprium metropolitans, ut ab eo, quæ pertinent ad officium, instrueretur. Intra id autem tempus præveniri poterat a Toletano episcopo, & præfici ecclesiæ, manente privilegio eius metropolitans, quod itidem fiebat privilegio pontificis, ut is honos Toletano episcopo haberetur, adnventibus etiam episcopis Hispaniæ. Hæc autem omnia, si intendamus tantisper animum, non difficile doceri possimus cap. 6. concilii XII. Toletani, in quo sic scriptum est: *Placuit omnibus episcopis Hispaniæ atque Galliciæ, salvo privilegio uniuscuiusque provinciæ, ut licitum maneat deinceps Toletano pontifici quoscumque regalis potestas elegerit, & iam dicti Toletani pontificis iudicium dignos es-*

Non adibatur pontifex quum episcopus creabatur.

Obiectio.

se probaverit, in quibuslibet provinciis, & in præcedentibus sedibus præficere præsules, & decedentibus episcopis eligere successores: sic tamen, ut quisquis fuerit ordinatus, post ordinationis suæ tempus intra trium mensium spatium proprii metropolitani præsentiam visurus accedat, qualiter eius auctoritate vel disciplina instructus condigne susceptæ sedis gubernacula teneat.

Quum enim dicat concilium, quoscumque regalis potestas elegerit, haud dubie significat, penes ipsum regem existere potestatem episcopos eligendi, neque tunc primum eos illa facultate potitos. Quum autem dicat, Toletanum episcopum posse ecclesiis quoscumque præficere, quos regalis potestas elegerit, salvo privilegio uniuscuiusque provincie, certo significat, quoslibet metropolitans facultatem habere ecclesiis præficiendi suos suffraganeos, cui nullo pacto vult concilium ut iniuria inferatur, tametsi illud privilegium episcopo Toletano concessum sit præficiendi omnibus ecclesiis episcopos, & non modo suos suffraganeos, habuit enim hoc cum ceteris metropolitans ab initio commune privilegium a pontifice maximo concessum.

Rursus, quum dicat, salvo privilegio uniuscuiusque provincie, plane testatur, ipsos metropolitans non habere per se ac suapte natura facultatem ecclesiis præficiendi episcopos, sed potius beneficio & liberalitate pontificis maximi, unde illud privilegium ortum est: quod enim nobis ex privilegio inest, natura nostrum non est.

Præterea, quum dicat concilium, quoscumque Toletani episcopi iudicium probaverit dignos esse, manifestum est, non sine diligenti examine præfici olim ecclesiis episcopos in Hispania consuevisse. Quod initio huius capituli adserueramus.

Postremo, quum episcopos nominare ad ecclesias, atque eosdem eligere, probare & ecclesiis præficere, inquirereque, utrum digni, an indigni sint episcopatu, par-

tim

tim ad reges pertinuerit Gothorum temporibus, partim ad ipsos metropolitans, obscurum profecto non est, in electione episcoporum Hispanorum nihil omnino solitos esse agere pontifices summos Gothorum ætate, quod etiam superius attigeramus.

Obiectio. Sed possit aliquis nobis obiicere, quod diximus, de episcoporum in Hispania electione cum his aperte pugnare, quæ cap. 18. concilii Toletani IV. sunt definita: quo loco de electione episcoporum agitur, & ibi commemorantur ea, a quibus debet esse immunis, & quæ habere debet, qui ad episcopatum adscendit. *Sed neque ille*, inquit concilium, *deinceps sacerdos erit*: sacerdotem vero aperte hoc loco vocat concilium episcopum, quem neque clerus, nec populus propriæ civitatis elegit. Quibus verbis electio tribuitur, ut apparet, non regi aut metropolitæ, sed clero potius & populo eius civitatis, cui datur episcopus.

Solvitur. Hæc autem obiectio facile dilui possit: & simul infringitur hæreticis ansa, qua uti solent ad convincendum, electionem episcoporum & sacerdotum quorumcumque ad plebem, pro qua orare debent, & cuius stipendio aluntur, spectare. Etenim concilium Toletanum citatum & Nicænum, unde hoc decretum sumtum est, cupit atque statuit, ut qui sacris sunt ordinibus initiandi, sed maxime episcopi, bonum habeant tum a cæteris sacerdotibus testimonium, tum etiam ab ipsa plebe. Quod antiquitus in usu fuisse novimus, & ætate nostra eius consuetudinis non obscurum vestigium manet. Nam dum sacerdotes & episcopi ordinantur, plebs ipsa, quæ præsens adest, de eorum vita atque moribus rogatur, tametsi leviter quidem & perfunctorie, quum olim serio id ageretur: & renovatum est in concilio Tridentino, præsertim quod attinet ad eos, qui sacros sunt ordines susceperunt. Hoc autem est, quod concilium IV. Toletanum inquit, clerum & plebem eligere sacerdotem

Cur dicatur
clerus & po-
pulus epi-
scopum eli-
gere.

de-

debere: nusquam enim legimus, a populo episcopos electos esse. Sed de ea re alio loco accuratius disseremus.

CAPVT XL.

QVIBVS ORNAMENTIS PRAEDITOS ESSE OPORTERET,
QVI ERANT EPISCOPI CREANDI.

Q Vale periculum de iis, qui erant ecclesiis præficiendi, metropolitæ olim facerent, & quibus illi partibus præditi esse deberent, explicatum est capite 18. concilii IV. Toletani: quod sane decretum, quoniam ntile admodum esset, si in usum his temporibus revocaretur, placet scrupulose referre. Ita enim habet: *Deinceps, qui non promoveantur ad sacerdotium, ex regulis canonum necessario duximus inserendum, id est, qui in aliquo crimine detenti sunt. Qui infamiae nota adpersi sunt. Qui scelera aliqua per publicam pœnitentiam se admisisse confessi sunt. Qui in hæresim lapsi sunt, vel qui in hæresi baptizati, aut rebaptizati esse noscuntur. Qui semet ipsos abscederunt, aut naturaliter defectum membrorum, aut decisione aliquid minus habere noscuntur. Qui secundæ uxoris coniunctionem sortiti sunt, aut numerosa coniugia frequentaverunt. Qui viduam, vel a marito relictam duxerunt, aut corruptarum mariti fuerunt. Qui concubinas aut fornicarias habuerunt. Qui servili conditioni obnoxii sunt. Qui sæculari militiæ dediti. Qui ignoti sunt. Qui neophyti, vel laici sunt. Qui curiæ nexius obligati sunt. Qui inscii litterarum sunt. Qui nondum ad XXX. annos pervenerunt. Qui per gradus ecclesiasticos non ascenderunt. Qui ambitu honorem quærunt. Qui muneribus honorem obtinere moliantur. Qui a decessoribus in sacerdotium eliguntur. Sed neque ille deinceps sacerdos erit, quem neque clerus, nec populus propriæ civitatis elegit.* Hæc in concilio IV. Toletano.

Capite vero 8. concilii VIII. statuitur in hunc modum:

dum : *Sollicite constituitur atque decernitur , ut nulli cuiuscumque dignitatis ecclesiasticæ percipiant gradum , qui non totum psalterium , vel canticorum usualium & hymnorum , sive baptizandi perfecte noverint supplementum.*

Capite etiam 20. concilii IV. Toletani de re eadem condita lex est , quam consulto taceo. Atque utinam hæc inquisitionis forma non fuisset hæcenus prætermis-
sa , profecto non spectassemus , quod sine lacrimis dicere non possum , onustos hac dignitate quosdam stultos & bardos , præterea vacuos omnis litteraturæ atque virtutis , plenos libidinum atque omnis spurciæ , pecuniæ servos , & beneficii accepti prorsus immemores.

Reges Gothi
ex pontificis
privilegio
nominabant
episcopos.

Quemadmodum vero metropolitani ex privilegio , ut ostendi , inerant , probare , & reprobare electos a rege , ecclesiisque præficere ; ita quoque Gothorum reges liberalitate ac privilegio Pont. Max. non suo iure , episcopos nominabant atque eligebant. Hoc licet testimonio concilii Toletani non convincatur , a simili facile persuadetur , quoniam ceteris principibus , quibus inest ea facultas , inest ex privilegio. Guimerius præses senatus Parisiensis ad pragmaticam sanctionem capite *de Annatis* ad verbum *Regalis* scribit , in tabulario regiarum rationum adservari de his rebus pontificum diplomata , quibus tributum sit hoc privilegium regi Gallorum. Guillebandus Durandus in paragrapho III. titulo *de præbendis* narrat , se diplomata pontificis legisse , quibus Imperatori concessum sit , ut in singulis Germaniæ ecclesiis unum canonicum designet. Eodem loco inquit Lambertinus , pontificum beneficio reges Neapolitanos habere ius nominandi in quadraginta primariis ecclesiis. Denique Baldus ad legem VII. Theodosii *de precibus Imperatori offerendis* auctor est , conferendorum eorum sacerdotiorum , quæ *præbendæ* vocantur , beneficio pontificis regi Angliæ atque Vngariæ ius & facultatem esse.

CAPVT XLI.

QVAE RATIO SERVARI SOLITA SIT IN HISPANIA IN
APPELLATIONIBVS SACERDOTVM.

 VA ratione in caussis sacerdotum appellatio fieri
 soleret in Hispania, quoniam hoc ipsum magna
 consideratione dignum est, ex conciliis Toletanis
 paucis docebo. Ergo quum sacerdos aut monachus contra
 proprium episcopum aut abbatem caussam habebat, quo-
 cumque nomine lis accideret, appellabat metropolitam.
 Prægravatus autem a suo metropolita, alterius provinciæ
 metropolitam appellabat, atque illi molestiam pressuræ
 suæ agnoscendam deferebat. Si vero ab his duobus non
 audiretur, tandem regem adibat, caussamque cogno-
 scendam ei deferebat. Et sane ubi quispiam accusatus
 appellabat a proprio episcopo ad metropolitam proprium,
 vel ab hoc ad metropolitam alterius provinciæ, ne-
 que a suo episcopo, neque a suo metropolita excommu-
 nicari poterat: neque ab alterutro, quum appellabat
 regem: at vero, si prius esset excommunicatus, quam
 appellasset, non absoluebatur ab eo, cuius petebat iu-
 dicium, nisi agnosceret prius, fuisse iniuste ac sine ra-
 tione excommunicatum: & satisfacisset eius, qui eum
 excommunicaverat, obiectis. Hæc erat Gothorum tem-
 poribus appellandi ratio, hæc forma. Id constat capite
 12. concilii XIII. quod placet scrupulose referre: *Qui-
 cumque ex clericis vel monachis caussam contra proprium
 episcopum habens, ad metropolitanum caussaturus acces-
 serit, non ante debet a proprio episcopo excommunicationis
 sententia prædamnari, quam per iudicium metropolitani
 sui, utrum excommunicatione dignus habeatur, possit agno-
 sci: quod si ante iudicium quis episcoporum in talium
 personas excommunicationis sententiam promserit, illis peni-
 tus, quos ligaverit, absolutis, in se illam noverint re-*

Ratio ap-
llationis.

Quæ forma
servaretur.

tor queri sententiam : quod etiam & inter metropolitanos convenit observari , si prægravatus quis a proprio metropolitano ad alterius provinciæ metropolitanum molestiam pressuræ suæ agnoscendam detulerit : aut si inauditus a duobus metropolitanis , ad regum auditus negotia sua perlaturus accesserit , & ob hoc excommunicationis iugulum a proprio episcopo illi videtur infigi. Hoc tamen est observandum , ut si prius unumquemque excommunicationem contigerit suscepisse , quam a proprio episcopo ad alium pertransiret , tamdiu excommunicatus apud eum , cuius iudicium petiit , habeatur , quamdiu excommunicatoris sui obiectibus , utrum iuste an iniuste alligatus sit , agnoscatur : cap. etiam 19. concilii III. Toletani : Clerici tam rurales , quam diocesani , qui se ab episcopo gravari cognoverunt , querellas suas ad metropolitanum deferant , & metropolitanus non moretur huiusmodi præsumptiones avertere.

CAPVT XLII.

CVR IN CONCILIO TOLETANO VNIVS ECCLESIAE DVO
INTERDV M EPISCOPI NOMINENTVR.

REperio in concilio III. Toletano non semel unius ecclesiæ duos episcopos , e. g. Pantardum & Iulianum ecclesiæ Bracarensis , Nitigisium & Becillam Lucensis , Murilam & Celsinum Valentinae. Vnde id , quæret aliquis , accidit ? Hinc , ut opinor , quod quibusdam ecclesiis Leodegildus rex Suevorum hæreticus episcopos Arianos præfecisset , quum essent in eisdem etiam catholici. Sed hi Ariani episcopi simul cum reliqua gente Gothica ad ecclesiam catholicam redierunt , & subscripserunt simul cum veris & catholicis episcopis concilii actis. Hos autem & multos alios hæresim abiurasse Arii , plane colligitur ex præfatione concilii III. in quo episcopi Ariani anathematizant Arianam hæresim : & præterea libellum quemdam detestabilem de
in-

industria ab eis ipsis compositum anno XII. Leodegildi regis Suevorum, qui Galliciam incolebant, in quo, ut illi nugantur, continetur Romanorum ad Arianam hæresim traductio.

CAPVT XLIII.

VTRVM LEGENDVM SIT, EPISCOPI HISPANIAE ET GALLICIAE, AN HISPANIAE ET GALLIAE, IN QVIBVSDAM CONCILIIIS TOLETANIS.

DOstremo mihi scrupulus eximendus est, qui me male torsit aliquando. Is est, utrum in his conciliis legendum sit, *episcopi totius Hispaniæ & Galliciæ*, an potius, *Hispaniæ & Galliæ*. Nam interdum hoc, interdum illo modo scriptum reperimus: capite I. concilii IV. *Per totam Hispaniam vel Galliam*; initio XV. *Omnes Hispaniæ Galliciæque pontifices*: cap. I. concilii XVII. *Plerisque Hispaniæ Galliciæque episcopis*: cap. 6. eiusdem: *Per cunctas Hispaniæ & Galliciæ provincias*. Sæpenumero etiam *Galliciæ* legimus: cap. 6. concilii XII. *Placuit omnibus pontificibus Hispaniæ atque Galliciæ*. In præfatione concilii III. *Hæc synodus habita est in sancta civitate regia Toletana, episcopis totius Hispaniæ atque Galliciæ*. Ad lectionem variam accedit etiam ea ratio, quod his conciliis non modo interessent episcopi *Galliciæ*, sed eius etiam partis *Galliæ*, quam tenebant eo tempore Gothi, & *Gothicam* appellabant eo nomine; *Narbonensis* modo dicitur. Sæpe enim reperitur subscriptio *Narbonensis* metropolitæ & episcopi *Carssonensis*, qui ad hanc provinciam pertinent. Duobus igitur his nominibus dubium est, utrum *Galliæ*, an *Galliciæ* legere oporteat. Neque ex historiis quidpiam habui certi, quo dubitationem tollerem, & componerem controversiam. Arbitror tamen non *Galliæ*, sed *Galliciæ* legendum esse. In quam sententiam primum ea ratio *Galliæ* *Galliciæ* legendum, non *Galliæ*.

ne adducor, quod frequentissime in his conciliis hæc lectio adsit, illa raro: deinde, quia quum Gallicia tam ampla provincia sit, quam diximus superius, & illam Suevi non ante Gothos modo, sed temporibus etiam Gothorum tenuerint, qui simul cum Reccaredo christianam fidem susceperunt, quum de Hispania mentio fieret, potuit recte per se Gallicia nominari. Tertio, reperio aliquot locis, præsertim in præfatione concilii IV. regem appellari *Hispaniæ atque Galliciæ*, non Gallia: ergo episcopi etiam Hispaniæ & Galliciæ merito vocabuntur. Nam ex quo tempore Gallicia ad fidem rediit, regnum etiam illud a Suevis ad Gothos translatum est, & vocati sunt reges *Hispaniæ & Galliciæ*, ut merito episcopi dici debuerint Hispaniæ & Galliciæ. Huius rei testis est præfatio concilii III. Toletani, quum ait: *Neque enim sola Gothorum conversio ad cumulum nostræ mercedis accessit, sed Suevorum gentis infinita multitudo, quam caelesti præsidio nostro regno subiecimus: cap. enim 18. concilii IV. sic legitur: Quia hæc observatio per multarum loca terrarum, regionesque Hispaniæ in ecclesiis commendatur, dignum est propter unitatem pacis, ut in Gallicianis ecclesiis conservetur. Ecce quo pacto ecclesias Hispaniæ a Gallicianis distinguit synodus: cap. etiam 10. In omnibus conservetur per Hispanas Galliciæque provincias, cet. cap. 12. Sicut enim orationes, ita & hymnos nullus nostrum ulterius improbet, sed pari modo in Gallicia Hispaniaque celebrent.*

Illud maxime confirmat nostram sententiam, quod post conversionem Gothorum & Suevorum in Gallicia, dicat rex in præfatione concilii III. *Ad roborandam novellam conversionem gentis nostræ omnes Hispaniarum & Galliciæ ecclesiæ hanc regulam servant, ut ante communionem recitent symbolum fidei: cap. 13. Per omnes Hispaniæ ecclesias vel Galliciæ.*

In quibus locis iudicio meo pro Galliciæ legi non

potest *Gallia*. Specto quid alii sentiant, ego interim in hac sum opinione, a qua facile dimovebor, si in contrarium alicuius pretii suppetat ratio.

CAPVT XLIV.

POstremo veluti coronidem addere lubet. Ea est, colligi ex his, quæ sunt a me hætenus in commentarium relata, iudicio meo temporibus Gothorum nihil negotiorum ex Hispaniis Romam adire solere. Nam neque electio episcoporum Hispanorum Romæ fiebat, quum ea fuerit regum Hispaniæ; neque eorum confirmatio, siquidem a proprio metropolita ecclesiis præficiantur illi, quos reges elegissent; vel ab episcopo Toletano, postquam probati essent. Cetera minora beneficia, ego non dubito, quin ab ipsis episcopis conferrentur, tametsi huius rei nullam in concilio Toletano mentionem factam reperio. Iam vero lites omnes, causæ & controversiæ sacerdotum in Hispania proculdubio finiebantur: minores enim causas sacerdotum & monachorum statim iudicabat proprius cuiusque episcopus: ab eo fiebat appellatio ad proprium metropolitam: ab hoc ad alterius provinciæ metropolitam: atque hinc tandem ad regem provocabatur, qui litem dirimebat. Graves autem causæ, etiam maximæ, in conciliis agebantur & terminabantur. Quæ enim potest esse causa maior, quam metropolitæ, addo etiam, quam primatis, præsertim ubi de eo exturbando a dignitate atque spoliando agitur: at qui scimus in concilio Toletano actam esse causam Potanii Bracarensis, & Sisiberti Toletani, Hispaniarumque primatis, & utrumque honore ac dignitate deiectum esse, atque alios pro his a concilio ecclesiis præfectos. Sed habebant id Hispani tum episcopi, tum etiam reges ex privilegio, hoc est, beneficio & gratia summorum pontificum Romanorum, quemadmodum habet Sicilia rex

Nihil negotiorum ex Hispania Romam adibat Gothorum temporibus.

monarchiam in ea insula. Omnes enim ecclesiae causas tractat, omnia beneficia confert, perinde ac si pontifex summus esset, liberalitate tamen & privilegio, ut dixi, Romani pontificis, quod nos Tridenti legimus, quum in concilio ageremus, cui ex officio incumbit, universalem ecclesiam regere, & pascere omnes Christi oves, quam ille facultatem in Petro accepit a Christo. Iurabant tamen omnes Hispani sacerdotes, quum primum ordinibus sacris initiabantur, sed praesertim episcopi, capite 10. concilii Toletani XI. se obedientiam praestituros *praeminenti sibi*, id est, Romano pontifici, cui necesse est pareant omnes, qui volunt vivere christiane.

FINIS.

AD CLARISSIMUM VIRVM
HONORATVM IOANNIVM,

CAROLI PRINCIPIS NOSTRI PRÆCEPTOREM DIGNISSIMUM,

GASPARI CARDILLI VILLALPANDEI

IN ARISTOTELIS CATEGORIAS

P R A E F A T I O.

P Nsignis tua virtus , prudentia summa , incredibilis hu-
 manitas cum generis nativitate coniuncta , clarissime
 atque doctissime HONORATE , tam ingentes animos fa-
 ciunt probis omnibus , & bonarum litterarum studiosis
 hominibus , ut quum magno aliquo præsidio opus est,
 ad te protinus , tamquam ad communem omnium pa-
 tronum confugiant , & tuam opem veluti virgulam divi-
 nam implorent. Quis est enim , a quo malorum , quibus
 studiosi premimur , sperare debeamus , nisi qui possit,
 quum velit , & prodesse semper cupiat? Iste ergo ex-
 celerentes ingenii tui atque animi dotes partim Dei bene-
 ficio natura concessæ , partim vero diligentia atque stu-
 dio aut comparatæ omnino , aut meliores effectæ , mul-
 tos impulerunt , ut studerent diligenter te suis rebus vel-
 uti numen aliquod præsentem habere. Et ne exteris te-
 stibus , quorum numero facile obrueremur , fidem facia-
 mus , hæc maximarum tuarum virtutum publica fama ,
 alieno præsidio plurimum indigentem sollicita & velu-
 ti languentem excitat & cogit , ut me tibi insinuem,
 & , quacumque ratione possim , tuam gratiam promerear.
 Etenim si quis est bonarum litterarum in Hispania cu-
 pidus atque studiosus , Caroli principis nostri , hoc no-
 mi-

mine felicissimi, quod te institutorem habet, patrocini-
plurimum indigeat, is ego sum, cui adversus innume-
ras copias sophistarum pro aris & focis, id est, pro bo-
nis litteris bellum susceptum est. Quamquam enim vir-
tutes singulæ, quod tu optime nosti, parum valeant,
certe clamore maledicendi, rabie, turba etiam valent
plurimum, præsertim quum coniurati quempiam aggre-
diuntur.

Quantam superioribus temporibus sophistarum, hoc
est, impostorum hominum culpa bonæ litteræ calami-
tatem pertulerint, quantumque a pristina illa sua digni-
tate istorum vitio exciderint, neque huius temporis ra-
tio patitur dicere, neque, si maxime pateretur, expe-
diret referre tibi, qui in optimis quibusque litteris, &
præstantissimis disciplinis ab ineunte ætate versatus, ma-
ximos in eisdem progressus fecisti: neque tam aliena
fama, quam proprio periculo didiscisti, quid distent
æra lupinis.

Sordes illas, quas præclaræ artes & disciplinæ con-
traxerant, partim regum & principum virorum libera-
litate, partim etiam doctorum hominum industria Ger-
mani, Galli, Flandri, atque Itali penitus abluerunt &
tam strenue purgarunt, ut ne tenuis quidem macu-
la fedæ atque horrendæ barbariei apud eos reliqua sit.
Apud nos vero, ad quos sentina ista ex ceteris orbis par-
tibus pulsa confluisse visa est, pro dolor! tam altas
radices egit urenda seges, ut non sine magno nostro ma-
lo atque incommodo sæva quadam tyrannide præstantis-
simas quasque Hispaniæ academias oppresserit atque ad-
flixerit, easdemque apud ceteras nationes barbarie infam-
es reddiderit.

Verum enim vero, ut grave admodum atque mo-
lestum sophistices iugum nostris humeris excuteremus,
Deus bone, quo studio quantisque animi conatibus qui-
dam ex Hispanis virtute, ingenio atque litteris clari
con-

contenderunt meliores nobis litteras restituere, explosis ex gymnasio perditis quibusdam nebulonibus, penes quos totius rei litterariæ, præsertim vero dialecticæ & philosophiæ summa erat. Hinc effectum est, ut in quibus locis minor copia sophistarum erat, qui Enzinas, Dularδος, Stroδος, atque Naveros mordicus defenderent, & eorum somnia merasque nugas tuerentur, feliciter hic conatus successerit. Huius rei testes facio Conimbriam & Valentiam, nobiles academias, quæ per sophistas calcatos ad præstantes disciplinas confugerunt. In quibus quantum profecerint, qui ex utraque academiæ singulis diebus viri doctissimi prodeunt, plane testantur.

In amplioribus vero frequentioribusque gymnasiis usque adeo lentus atque periculosus iste morbus effectus est, ut difficile etiam ab Aesculapio curari possit. Sunt enim in his locis plurimi, qui præclara molientibus obstrepant, quid obstrepant, dico? immo vero qui, quum alia via non possint, coram imperita multitudine adversus eos, qui in libertatem adserere student bonas litteras, se ipsos ulciscantur, atque illum, qui deliramenta ista contemserint, sesqui hæreticum vocent: usque adeo istorum insania progressa est.

Hæc una ratio apud plerosque doctissimos viros tantum valuit, ut publici officii, communisque utilitatis immemores, satius esse duxerint, domi se continere, atque intra privatos parietes otii fructum capere, quam illud tentare, quod se adsequi haud facile posse confiderent, apud se illud reputantes, *Frustra niti*, ut comicus ait, *nilil aliud se fatigando, nisi odium querere*, extremam esse dementiam.

Istorum hominum sententia, si quo pacto nobis probaretur, facile quidem potuissemus apud rude atque imperitum vulgus haberi in pretio. Verum quum intellexeremus, quod Plato ait, non solum nobis natos esse, sed etiam patriæ atque amicis, quidquid nobis ingenii

atque industriæ natura concessum est, & quamcumque litterarum suppellectilem studio & diligentia nostra comparaveramus, decrevimus in communem studiosorum utilitatem conferre, non ignari quantum discrimen rei familiaris, cuius iactura facile ferri potest, quum ea nobis tenuis admodum contigerit, & nostri nominis subiremus. Consolabatur nos illud tamen, non fieri sine periculo facinus magnum & memorabile, atque in magnis præclarisque rebus sat esse voluisse. Quoniam vero nostra sententia, atque etiam magnorum virorum opinione studiorum dialecticæ & philosophiæ summa perversio est, hinc auspicari necessarium putavimus: in primis vero ut vanarum nugarum, quibus explicandis integer annus dabatur, ubertatem depasceremus, atque insuper *Summularum* nomine quosdam, qui istis naniis impensius favent, ad lectionem nostrorum scriptorum traheremus, summam quamdam summularum confecimus: summæ huic *εἰσαγωγῆν* adiecimus, unde illi inciperent, qui tricas istas, aut verius cruces ingeniorum aversarentur.

Hinc progressi sumus ad dialecticam Aristotelis, quæ quoniam barbære & inculte a Latinis hominibus commentariis explicata est, Latini cuiuspiam scriptoris diligentiam requirebat, nam Græcos enarratores magni isti dialectici ne ex nomine quidem noverunt. Itaque ut Complutensi academiæ, quæ me instituit, & suis stipendiis alit, in primis gratificarer, ac deinde aliis prodessem, in *quinque Porphyrii voces*, & partem quamdam librorum *de priori analysi* commentarios invulga- vi. Ii ab improbis quibusdam atque imperitis hominibus, & alienæ gloriæ invidentibus, qui uno, aut altero, atque eo sordidissimo scriptore, quem tanquam Deum venerantur coluntque, in familiaribus colloquiis tanta animi contentione sperni & maledictis proscindi coeperunt (nam veris rationibus, quibus no-
stram

stram sententiam refellerent, omnino destituebantur) ut nisi me maior vis quam humana ad scribendum impulisset, destituissem statim ab incepto. Verum qui mihi iussit hunc laborem suscipere, Deus Opt. Max. is quoque animum fecit excelsum ad calumnias perferendas, atque eam mentem inspiravit, ut patronum quærerem, qui ingenio, doctrina, generis splendore, auctoritate denique sua barbaros istos posset in officio continere, & mihi ad reliqua properanti adderet calcaria. Procul autem absuit longæ inquisitionis labor: nam statim tu mihi occurristi, HONORATE clarissime, qui commemoratis natura, ingenii atque fortunæ dotibus ceteros omnes viros doctos longo intervallo superas. Nisi enim in te omnes, quas dixi, virtutes cumulate adessent, numquam te Philippus rex noster invictissimus Carolo filio unico regnorum heredi præceptorem magno consensu omnium virorum bonorum dedisset. Me igitur sub tuo patrocinio suscipe, HONORATE doctissime, & loci, in quo te virtus tua collocavit, maiestate, tuique nominis celebritate labores istos meos ita defende, ne quispiam impedimento sit, quominus Hispaniæ prosint, cuius iuvandæ causa in animum induxi meum Aristotelem, quanta maxima possem diligentia, interpretari. Ea enim ratione, quantum ego intelligo, planior, expeditior, atque iucundior studiosis hominibus ad Aristotelem aditus patebit. Quod tu pro tua singulari eruditione, atque etiam erga bonas litteras & præclara ingenia animo vehementer exoptasti. Neque tamdiu Hispania nostra secunda parens magnorum ingeniorum barbariei nomine apud exteras quasque nationes male audiet. Nihil enim efficacius est ad pervertendum iudicium animi, quam si triobolaribus his minutisque philosophis adsuecas, & fontes, unde bonæ litteræ ortæ sunt, prætermittas. Quod in Hispania plerique omnes, qui in academiis philosophati sunt hæcenus, fecerunt. Nam quum opinioni sint

addicti eius scriptoris, quem enarrant, etiamsi plumbeus sit, veritatis studium deserunt, atque eandem sæpenumero clamoribus, contentionibus & pertinacia obruunt, ea siquidem, ut Mimus dixit, nimium altercando amittitur. Sed iam meam enarrationem in Aristotelis *categorias* audi. Hanc si tibi intellexero non displicuisse, aliquid me fecisse putabo, quod ad iuandum communia studia bonarum artium conducatur: insuper etiam inceptam enarrationem dialecticæ & philosophiæ Aristoteleæ absolvam. Compluti ex collegio & bibliotheca nostra. Kalendis Ianuariis.

ILLVSTRISSIMO VIRO ET VIRTVTIS

ATQVE LITTERARVM ORNAMENTIS CLARISSIMO,
DOMINO PETRO FAIARDO,

MARCHIONIS DE LOS VELEZ FILIO, ATQVE VNICO HEREDI,

GASPAR CARDILLVS VILLALPANDEVS

SEGOBIENSIS, PLVRIMAM D. S.

 VVM ex Gonsalo Faiardo avunculo tuo, audito-
 reque meo, cuius ego memoriam propter sum-
 mam eius viri integritatem atque excellens inge-
 nium non sine ingenti mei animi voluptate usurpo, &
 conspectu recreor: in familiaribus sermonibus, quos ego
 libenter cum eo conferre soleo, de insigni tua virtute,
 de prudentia in rebus gerendis, de optimarum artium
 studiis, quibus a teneris annis generosum istum animum
 colis, postremo de benevolentia & caritate, qua studio-
 sos bonarum litterarum prosequi soles, multa quidem ac-
 cepissem, mirabiles tui amores eius in me oratio exci-
 tavit, ac me subito te adeundi & colloquendi cupi-
 ditas corripuit, ut eum virum, de quo tam multa ab-
 sens audieram, praesentem oculis contemplerer. Istam ve-
 ro opinionem, quam ex sermone Gonsali de tuis virtu-
 tibus conceperam, constans vox atque etiam testimonium
 eorum omnium, qui isthinc ad nos singulis diebus ve-
 niunt, magis auxit, atque animum meum inflammavit
 tam impotenter, ut quum te neque adloqui, neque adi-
 re possem, mecum effecerit, ut istum mei animi sensum
 per litteras tibi significarem. Quamquam autem ad scri-
 bendum per candorem animi tui & singularem huma-
 nitatem facile mihi pateret aditus, indignum sane sem-
 per putavi, atque ab omni specie civilitatis alienum, me

inserere, & tuam gratiam per me ipsum ambire & pe-
 tere. Patronum igitur mihi quærendum esse censui, qui
 rusticanum istum mihi pudorem abstergeret, atque a-
 pud te meam istam causam ageret. Quum ego de hac
 re nimium essem sollicitus, ecce adest Aristoteles phi-
 losophus satis urbanus, & cuius consuetudine, uti scis,
 plurimum olim reges utebantur, in primis vero Ale-
 xander ille magnus. Huius ego libros aliquot meis com-
 mentariis illustraveram, is mihi ait: *Bono animo esto:
 neque te ea cura sollicitet: ego mihi illam suscipio: at-
 que ut accepti abs te beneficii partem aliquam referam,
 principem virum, eundemque tibi devinctum reddam.*
 Rogo quibus conditionibus. Tum ille: *Modo commenta-
 rios tuos, quos in libros de interpretatione confecisti, mihi
 reddas, ut hos ego dicatos clarissimo viro in vulgus
 edam.* Recusavi tantisper conditionem, neque me Ari-
 stotelis summi philosophi precibus facile exorari passus
 sum. Nam neque commentarios meos tanti faciebam, ut
 dignos eos existimarem, qui viro præstantissimo dica-
 rentur, neque tam culti atque elaborati mihi esse vi-
 debantur, ut, si in publicum prodirent, honorem meum,
 si quis est, sartum tectum servare possent. Quum ego
 magis ac magis repugnarem homini, qui cupiebat er-
 ga me officiosus videri atque esse: *Ne sis,* inquit ille,
*sollicitus quid de tuis commentariis homines sentiant, quos
 ego non mediocriter probo, & doctis scio atque probis
 hominibus placituros. Sed patronum ambi, qui generis
 splendore, maiorum suorum rebus præclare gestis illos
 exornet; propria deinde virtute & litterarum gloria cla-
 vos reddat, quando tibi adversus sophistas seditiosos
 homines pro veritate dimicandum est: non facile autem
 (mihi crede) quempiam reperias, qui his, quas dixi,
 virtutibus tantum possit atque is, cuius tu gratiam expe-
 tis.* Te autem monstrabat, illustrissime FAJARDE, de
 cuius laudibus in præsentia dicere nihil audeo, ne eas-
 dem

dem referens ingenii culpa deterram. Erit fortasse locus aliquando de illis dicendi, ut te dignum est, hoc est, copiose atque uberrime. Interim tamen illud unum dixisse satis sit, quod tuam virtutem maxime commendat, te ad generis splendorem, & patris atque avi tui antiquam gloriam propriae virtutis & disciplinarum ingentem cumulum addidisse. Ad quas quidem disciplinas te, si natura compositus non esses, satis superque inflammare potuisset optimus atque doctissimus socer tuus Vraniae comes, qui, erecta a fundamentis Ossunae academia, tardos quoque homines & parum ad litteras natos ad studium bonarum artium & praestantissimarum disciplinarum provocat atque incendit. Vicit me tandem, fateor, Aristoteles, & commentarios extorsit. Hos ad te mitto: illos excipe, vir clarissime, atque, ut de decet, defende: nam tametsi tanta ista maiestate indigni sint, certe testes locupletissimi esse poterunt eius benevolentiae atque studii, quo ego libenter prosequor eximias ingenii tui atque animi dotes. Me quoque tuorum numero adscribe, generosissime PETRE, dabo enim operam sedulo, ne te mihi unquam poeniteat bene fecisse: insuper tuo patrocinio animatus durissimam istam provinciam, quam egomet mihi iniunxi, latine interpretandi Aristotelem, ut par est, sustinebo, & tua ope, meaque industria & diligentia, nisi me fallit animus, multis proderit. Vale. Ex collegio & bibliotheca nostra Nominis Martiis M. D. LVIII.

AD ILLVSTREM ADMODVM VIRVM

D. IACOBVM ABVLAM

MARCH. NAVARYM FILIVM, ABBATEM ALCALAE REGIAE,

GASP. CARDILLI VILLALPANDEI SEGOB.

IN COMMENTARIOS QVINQVE VOCVM PORPHYRII

P R A E F A T I O.

VVM primam nostri ingenii feturam, hoc est, introductionem in artem disserendi sub tuo nomine in publicum ederemus, illustris admodum atque admodum generose IACOBE, quæ de dialectica & philosophia non exiguo olim labore commentaria confeceramus, promisimus tibi, brevi nos in lucem daturus. Hactenus tamen a me cessatum est, non tam quod admodum essem sollicitus, quo animo mea ista scripta essent excipienda, quam quod non satis intelligerem, qua ratione inter tot curas & tam varias occupationes otium mihi posset suppetere ad expoliendum atque edendum in lucem nostras lucubrationes. Scis enim, ornatissime IACOBE, quam sit exiguum illud tempus, quod superest nobis ab eo munere, quod sustinemus, publice interpretandi Aristotelem, a privatis sacrarum litterarum studiis, a publicis in theologia concertationibus, quas more atque solemniori amplissimi huius gymnasii instituto habere frequenter cogimur, a concionibus præterea, quas nos habere interdum solemus, ne, dum per otium vacare summo huic negotio non licet, negligentia aut ignavia nostra lingua, theologo ad prædicandum evangelium potissimum concessa, torpeat, mens hebetetur, atque, ubi opus sit, non satis possit suum officium facere; rursus etiam a negotiis curisque domesticis

sti-

sticis: postremo vero a colloquiis & familiaribus sermonibus amicorum, quos ego non tam alieno malo, quam meo didici perniciosissimos fures esse temporis. Ne tamen quispiam plura me tibi pollicitum putaret, quam præstare valeam, aut datam tibi fidem fregisse, quod ego sane acerbissime ferrem, dedi operam sedulo, ut modo commentarii in *quinque voces Porphyrii*, exigua admodum pars meorum laborum, in hominum conspectum prodirent, qui & studiosorum animos explorarent, atque eorundem de nostris scriptis sententiam nobis referrent, meoque nomine, quæ restant, pollicerentur: nisi in hac re nostram diligentiam probi atque eruditi viri & bonarum artium studiosi adspernerentur: nos enim horum iudicium requirimus, atque his tantum nostra scripta probari cupimus. Scio ego fore multos, qui laborem meum in scribendo inanem atque supervacaneum esse putent, & quæ æmulari non possunt, passim calumnientur & reprehendant, partim quod in scriptis meis horrendam illam linguæ barbariem, qua mirifice delectari consueverunt, ut susluto, non offendant: partim quod in eisdem non tam densa copia insit sophisticarum nugarum, quam densa inest in quorundam scriptorum libris, quos isti hætenus habuerunt in delitiis: partim quod methodum, id est viam & rationem tractandi singula non omnino videamur contempsisse: partim etiam quod, prætermisissis noviciis scriptoribus, bonam partem harum rerum ab his auctoribus ceperimus, quos, qui nostra scripta insectantur, ne a limine quidem umquam salutarunt. Non ista fingimus, ornatissime IACOBE: vera sunt, quæ narro, ausculta tantisper infaustas voces sophistarum, plane comperies, ista de meis scriptis vulgo iactari. Sed quis est, obsecro, tam inops consilii, tam angusti animi, qui istorum hominum perditum iudicium reformidet? aut quem umquam horum hominum, qui ad-

fectu potius & levitate animi, quam ratione ducantur, tam aperta & vana calumnia ab incepto revocavit? Ego sane quum istas de me atque scriptis meis egregias calumnias spargi video, magno opere me consolor, atque in eam erigor spem, dignum esse laborem meum aliqua parte veræ sinceræque laudis. Nos istis ingeniis non spiramus: habent suum coenum, in quo volentur: habent suas nœnias, in quibus integram vitam agant: habent denique suas delitias, barbarissimos atque admodum sordidos scriptores: illis oblectentur per me, nihil impedio, modo nos missos faciant. Quod si pergant maledicere, & nostra patientia diutius abuti velint, efficiam profecto, male facta ut noscant sua. Verum enimvero quamquam intelligam plane, istorum corruptum de litteris iudicium nihili faciendum esse, ubi apud me considero doctrinæ opinione, turba quoque plurimum id genus homines apud imperitam multitudinem posse, coactus sum patronum aliquem & defensorem mihi parare, qui nobilitate generis, litterarum ornamentis, postremo auctoritate sua plurimum valeret. Neque me multum ista cura sollicitum aut suspensum tenere potuit: subito enim occurristi tu mihi, illustris IACOBE, ad quem confugerem, cuius opem implorarem, cui meum istum laborem omni alioqui præsidio destitutum consecrarem & qui velut alter Hercules ἀλεξίκακος horrenda ista monstra mihi superares: nam in te uno cumulate atque copiose existunt, quæ in meorum scriptorum defensore semper optavi. Quis est enim, per Deum immortalem, non modo apud Hispanos, sed etiam apud exterarum quasque nationes, qui Cordubensium atque Abulensium, unde tu ortus es, vetustissimam atque splendidissimam gentem non norit? aut cuius animo virorum tuæ gentis præclara gesta, illustria facta non tam alte insident, ut eorundem memoria umquam oblivione deleri queat? De quorum egregia

at-

atque insigni laude virtutum, de amplitudine & maiestate rerum ab iis domi militiæque gestarum, nisi me temporis angustia premeret, multa sane dicturus eram. Iam vero hæc ipsa satis clara atque magna per se tu quidem virtute tua, ingenio, studio, litteris, multo clariora reddidisti, siquidem paucis annis Compluti tam strenuam operam liberalium artium studiis impendisti, ut magisterii lauream magno omnium applausu atque acclamatione sis consequutus, & cunctis, qui te Compluti noverunt, admirabile ingenii tui specimen præbueris. Istud tuum tam felix ingenium, tantam istam gloriam litterarum studiis partam, tam insignem prudentiam, præsulis officium liberalitate Cæsaris invictissimi susceptum magnopere exornat, facitque nobis ingentem spem multo amplioris dignitatis, qua tu strenue, ut coepisti, laborando dignissimus efficiaris. His omnibus, quibus te Deus Opt. Max. insignibus ornamentis decoravit, proculdubio opus est, ornatissime IACOBE, ad conciliandam meis scriptis auctoritatem & gratiam, ad prohibendum barbarorum incursiones, ad repellendam sophistarum temeritatem atque insolentiam, ad reprimendum perditorum hominum nefarios conatus. Hanc si tu nobis opem præsentaneam attuleris, non tantum mihi, sed plurimis etiam aliis viris ingenio atque litteris claris ad scribendum calcaria addes: academia præterea nostra te auctore plurimum capiet adiumenti ad bonas litteras capessendas: ad quas nos nostris scriptis aditum patefacimus, levitate atque audacia sophistarum præclusum.

AD ILLVSTREM ADMODVM
AC REVERENDVM D. D. ANDREAM CVESTAM
EPISCOPVM LEGIONENSEM
GASPARVS CARDILLVS VILLALPANDEVS.

V⁷ Idebor fortasse parum prudenter facere, quod opus non omnino absolutum, commentarios inquam in septem priora capita prioris libri *de priori resolutione* episcopo numeris omnibus absoluto inscripserim; verum qui mei consilii rationem probe intellexerit, mirari sane desinet, & me imprudentiæ nota liberabit. Ego enim, gravissime præsul, non alio animo exiguum hunc laborem meum tui nominis immortalitati dicare & consecrare studeo, quam ut tu unus ex amplissima tuarum litterarum supellectile adicias, quod meis scriptis deesse non ignoro: obscurum opus illustres splendore virtutum, atque auctoritate tua repugnantes etiam & invitos, ut ita dicam, ad lectionem provocas atque trahas. Nam quis est, obsecro, nisi summæ tuæ gloriæ invidet, qui non libenter fateatur, te his annis, quibus Compluti adfuisti, partim audiendo summos viros, partim publice docendo, disciplinarum omnis generis cognitione, humanitate, prudentia, omni denique genere virtutis tantum profecisse, ut te non modo Complutenses tui magnopere sint admirati, atque coluerint, sed etiam qui in remotissimis Hispaniæ partibus aderant. Testis est locupletissimus omnium, quæ narro, Philippus rex noster, Caroli V. invictissimi atque sanctissimi Imperatoris filius: qui quum multa de insigni tua virtute, scientia rerum, prudentia denique & dexteritate ad negotia maxima conficienda constanti fama accepisset, magno omnium doctorum homi-

mi-

minum & bonorum virorum consensu atque acclamatione te ecclesiae Legionensi episcopum dedit: ut rara ista atque ingenti liberalitate non modo te ad strenue laborandum, ut coepisti, hortaretur, sed ceteris quoque doctis hominibus atque probis spem miximam faceret fore, ut aliquando praemia virtuti atque optimis suis studiis debita consequantur. Quae una res te vehementer hortari debet, dignissime praesul, ut magnis conatibus virtuti, litteris, atque in summa muneri suscepto incumbas, ne, quam opinionem de te Caesar concepit, ulla ratione fallas, neve culpa tua sapientibus atque eximia virtute praeditis hominibus viam ad similem dignitatem pracludas. Istos ergo commentarios, quos inchoatos tantum emittimus, ut, quam ocissime possimus, opem auditoribus dialecticae feramus, & quid in ceteris nostra diligentia possit efficere, ex te intelligamus, hilari animo suscipe, atque illos episcopi dignitate & tui nominis amplitudine ita defende, ne paucorum hominum male de optimis studiis sentientium culpa praecleara haec academia illis instrumentis atque praesidiis destituatur, quae sunt quidem necessaria ad instituenda recta studia & bonas litteras capessendas. Vale. Ex collegio & bibliotheca nostra XX. Kalen. August. M. D. LVI.

276
EPIST. ET PRÆFAT.
AD ILLUSTRUM VIRUM D. D.

FRANCISCVM MENDOZAM MARCH. CAÑETENSIS FILIVM,
ECCLESIAE CONCHENSIS CANONICVM,
ET PRIMARIVM AEDITIVM, AVDITOREM SVVM,
GASPARIS CARDILLI VILLALPANDEI D. T.
PRÆFATIO IN ARISTOTELIS TOPICA.

Sæpe mecum reputare soleo, atque id in familia-
ri sermone frequenter usurpo, illustris & magno
ingenio prædite FRANCISCE, non minus fortunatum cen-
sendum esse bonarum artium præceptorem, qui, quum
præstantes quasque disciplinas docere velit, auditores
habet, qui ingenio, iudicio & diligentia valeant plu-
rimum, quam is sit, qui quum cuperet optimis artibus
animum informare, in eum doctorem incidit, a quo
sine magno dispendio in perfectam bonarum artium co-
gnitionem atque scientiam perduci possit. Fit enim, at-
que id magna cum ratione, ut quæ recte instituuntur
nobilis ingenia, brevi adolescant, & suo tempore fru-
ctus uberes atque copiosos ferant: non minus quam fer-
tiles agri, qui periti agricolæ cura atque industria ex-
culti, quod acceperunt, multo reddunt cum fenore.
Contra vero si negligenter tractentur, aut depravata cor-
ruptaque semina suscipiant, in silvam abeunt urendam,
lolium, urticam, similesque herbas aut noxias, aut o-
mnino infrugiferas gignunt. Quod narramus, longo re-
rum usu & frequentibus tum externis, tum etiam do-
mesticis exemplis didicimus. Si quis autem est eorum,
qui ingenuas artes profitentur, qui gloriari iure possit
iuventutem se ingenio præstantem erudiendam suscepis-
se, is ego sum, in cuius gymnasium veluti certatim
concurrerunt plurimi adolescentes magna virtute prædi-
ti,

ti, excellentes ingenio, iudicio clari, insignes diligentia, plurimis denique animi ornamentis splendidi. Neque id sine admirabili atque divino consilio factum esse interpretari soleo, ut adversus multorum calumnias, qui fortasse per nos in Complutensi academia revocatum e tenebris in lucem Aristotelem dolent (absit invidia verbo) diligentiae atque industriae nostrae testes haberemus, quod divina mentis vi atque ingenii acumine planum possint efficere, nos in ea non omnino luisse operam, atque insuper suo exemplo docerent alios, cognitionem doctrinae Aristoteleae ab omni barbariei furo liberae atque exemptae multum operae pretii adferre ad capessendas ceteras disciplinas, & tractandas pro dignitate bonas artes. Inter ceteros vero praecellosos doctrinae Aristoteleae auditores atque testes animi mei, quos habere mihi contigit, quum publice Aristotelem enarrarem, te in primis numero, illustris FRANCISCE, qui, si ceteri deessent omnes, unus satis esse posses, cuius ingenio nullum acutius, iudicio nullum exactius, memoria nulla tenacior atque fidelior, industria denique nulla maior. Neque enim est quisquam, qui ardentius bonas litteras amplectatur, neque qui easdem, earumque peritos plures, ut par est, faciat. Istarum maximarum virtutum tu haecenus tam illustria indicia praebuisti his, qui te familiariter noverunt, ut tantam istam naturae felicitatem, quam tu laborando multo clariorem reddidisti, ceteri omnes, qui in eadem tecum palaestra decertant non semel admirati sint, atque aliis publica voce praedicarint. Ad persequendum autem virtutem, & bonas litteras strenuissime colendas, tametsi nostra diligentia aliquantulum profuerit, vis etiam ingenii tui vividi atque actuosi, & ad optima quaeque animus adspirans multum adiumenti attulerint: plurimum sane te incendit, & veluti subiectis facibus inflammavit cardinalis Mendozae patruelis tui summa in omni re, praesertim litteraria, virtus

tus atque præstantia, & admirabilis diligentia cum prudentia ingenti coniuncta: ad quam tu, si quo turpi otio langueres, aut torperes negligentia, facile quidem posses illam exacuere. Ille tamen te velut equum in planiciem provocavit, qui non Hispanos modo, quibus ingenti ornamento semper fuit, propter consummatam perfectamque virtutem, sed exteras quoque nationes in admirationem traxit. De cuius egregia atque insigni virtute & rebus præclare gestis, de optimarum artium studiis, in quibus cum summa laude semper versatus est, de prudentia in rebus agendis, dicent alii commodius: nos enim tantarum rerum copia & magnitudine prorsus obruimur. Atque utinam quum tuorum in Aristotelem studiorum publicum periculum exhibuisti baccam lauri suscepturus, valetudinem iniqua sors tibi non invidisset, plures profecto habuisses industriæ tuæ publicos præcones, & præceptorem hunc tuum longe maiore laude cumulasses. Non potuit tamen cæca fortuna tantum tibi nocere, ut, debilitato animo & attrito longo morbo, non aperta apparerent vestigia præstantissimi ingenii & iudicii plane perfecti. Hæc tua virtus, singularis humanitas, incredibilis prudentia, in ea præsertim ætate, in qua tu constitutus es, tam me tibi devinctum tenent, ut impulerint, rationem quærerem, qua eius animi, quem erga te gero, apertam cunctis hominibus significationem præberem. Verum quum nulla alia nobis commodior hoc tempore suppeteret, oblatam adripuimus. Commentarios igitur nostros in Aristotelis *Topica* tibi consecramus: illos tamen non omnino absolutos, neque enim potuimus per occupationes varias, quibus perpetuo distringimur, sed inchoatos tantum, ut ceteris etiam nostris auditoribus in hac rerum occasione utcumque prodessemus: scis enim rationem ab eisdem exigi eorum, quæ Aristoteles scribit hoc primo libro. Illos, si tibi atque tui similibus non ingra-

tos esse intellexerimus, modo facultates non desint, maturabimus reliquæ partis editionem: interim pignus accipe animi tibi devinctissimi, qui apud viros bonos pretiosi muneris instar esse solet. Vale, & nos mutuo, ut facis, ama. Ex collegio & bibliotheca nostra, Kalendis Maii M. D. LVIII.

ILLVSTRI ATQVE ORNATISSIMO VIRO

DOMINO PETRO MENDOZAE,

ARCHIDIACONO ET CANONICO CONCHENSI,

GASPAR CARDILLVS VILLALPANDEVS,

SEGOBIENSIS P. D. S.

COMmentarios meos in Aristotelis *Topica*, quos Francisco Mendozæ fratri tuo, auditorique meo magnæ spei adolescenti olim nuncupaveram, quum secundo mandare typis statuissem multis partibus locupletatos, non sum passus sine novo patrono in manus hominum prodire invidiæ metu, quæ nusquam tam libere atque impune grassata est, quam hoc tempore. Multos enim passim reperias, qui quum ipsi nihil laude dignum agant, sed supini potius atque otiosi totas noctes atque dies stertant, magno quodam supercilio tumidi egregiis aliorum conatibus obstrepunt: atque sine modo ullo in alienos labores, quantumvis illi exacti sint, temere debacchantur, insigniumque virorum industriam sugillant. Ceterum quum de patrono cogitarem, neminem inveni, cui potius librum hunc meum dicere possem ac deberem, quam te unum, vir ornatissime: atque id sane multis de caussis. Primum quidem, quod, quemadmodum, Francisco fratre vita functo, benevolentia atque amor erga illum meus veluti iure quodam he-

reditario ad te sunt devoluta , ita quoque liber dicitur fratri tibi debetur iudicio meo : deinde quod nobilitate atque præstantia generis tui facile , si velis , possis auctoritatem & gratiam meis his commentariis conciliare : postremo quod bonarum artium scientia , humaniorum litterarum notitia , atque insuper iuris prudentiæ cognitione , in quibus omnibus studiis magna cum laude plures annos versaris , nullo negotio valeas mea hæc scripta , aut tua verius , ab iniquis meis , qui pro virili parte sua ea insectantur atque dilacerant , sarta tecta tueri atque defendere : quod unum in patrono si adsit , tanti quidem faciendum est , ut non sit , cur ultra requiramus. Quos ergo commentarios fratri tuo optimo , optimarumque artium studiosissimo adolescenti olim dicaveram , iterum offero tibi , mi PETRE , quem ego fratris loco habeo , castigatiores tamen : semper enim *secunda manus doctior* , ut est in proverbio. Præterea , quem librum nondum meis commentariis absolveram , quum illi primum in lucem darentur , tuis auspiciis absolvi iam tandem , atque in lucem mitto. Adiunxi etiam alterum libellum *de ratione disputandi* ex octavo topicorum Aristotelis decerptum , qui si accurate ac diligenter evolvatur , plurimum , ut opinor , emolumentum sit adlaturus , non modo ad parandam dialecticæ cognitionem , atque ad usum disserendi , sed etiam ad quascumque disciplinas atque artes pro dignitate tractandas. Tu , mi PETRE , hoc testimonium amoris erga te mei eo animo suscipe , quo a me profectum est , facile quidem cetera feramus. Vale , & me multo ama. Ex bibliotheca nostra Kalend. Novemb. M. D. LXVIII.

AD ILLVSTREM ET VIRTVTIS
AC LITTERARVM ORNAMENTIS CLARISSIMVM VIRVM

ANTONIVM PIRESIVM PHILIPPI

CATHOLICI REGIS NOSTRI A SECRETIS RERVM STATVS,

GASPARIS CARDILLI VILLALPANDEI

SEGOMBIENSIS IN DVOS LIBROS ARISTOTELIS

DE ORTV ATQVE INTERITV

PRAEFATIO.

Libros Aristotelis *de ortu & interitu* nostris commen-
tariis illustratos, atque auctos quaestionibus de re
eadem, quum in vulgus emittere, & communicare cum
studiosis bonarum artium hominibus cuperemus, illu-
stris ANTONI, tuo potissimum nomini consecrare, in
animum induximus. Id ut faceremus, multæ nos gra-
vissimæ causæ rationesque compulerunt: quarum sin-
gulæ tantum per se valent iudicio meo, ut non modo
me, quem ipsa natura rerum admodum potens tacitis
quibusdam stimulis, veluti facibus iubeatis, ad obse-
quium tui ardentissime concitat & inflammat, sed a-
lium quemvis, nisi tibi admodum repugnantem animum
gerat, facile permovere possint, ut tantam istam vir-
tutem tuam, tam insignem admirabilemque prudentiam
cum bonarum artium cognitione atque scientia coniun-
ctam plurimum admiretur laudetque.

Quanti tu facias eos viros, qui præclaris suis scri-
ptis de hominum genere bene mereri student, ex fa-
miliaribus & litterariis sermonibus, quos ego tecum
magna cum voluptate mea sæpenumero contuli, non
obscure intellexi. Scio etiam quibus verbis, quanta o-
rationis facundia, quæ tibi tum natura, tum arte plu-

rima contigit, ad laborem perferendum eos homines hortari consueveris, qui vel difficultate perterriti, aut ipso rerum pondere oppressi in medio cursu virtutis animum despondent ac sese continuo victos fateri volunt. Scio tandem, quibus beneficiis studiosos bonarum artium prosequaris. Nec enim ita te comparasti, ut quorundam hominum, qui plus iusto sibi adrogant, quum sint ignavissimi, sententiam probare usquam velles, aut posses, qui nescio qua insania correpti, & furore mentis agitati prorsus inutilem & supervacaneam esse ferunt illam operam, quam viri alioqui doctissimi his temporibus libris scribendis atque invulgandis impendunt. Quasi vero omnis generis scriptorum diligentia atque industria ullo tempore umquam tantopere nobis fuerit necessaria, quam hoc sit, quum quorundam depravatorum hominum, & ambitioni atque gloriae servientium culpa effectum est, ut omnes fere artes bonæ, & sanctissimæ disciplinæ vel omnino pessum ierint, vel contaminatæ conspurcatæque sint. Nec vident litterarum osores strenui, hoc enim nomine libenter eos appellabo, quamdiu in hoc perniciosissimo errore perstiterint, libros subinde editis, ut cetera commoda taceam, illud effici, quod est sane maximum, & ad comparandas purius atque expeditius disciplinas summo opere necessarium, ut veteres disciplinæ atque artes late patentes in compendium redigantur, obscura splendorem accipiant, quæ videbantur extra chorum saltare, ut est in proverbio, in ordinem referantur, quæ barbari barbære scripta nobis reliquere, doceantur latine, id est suo convenientique sermone tradantur: denique ab aliis inventæ artes ingenuæ pro dignitate explicentur. Nemini enim obscurum esse potest, interdum sic accidere, ut ciborum bona pars eo solum nomine, quod bene condita sit, delicatis & fastidientibus stomachis probetur.

Tu vero proprio periculo comperisti, ANTONI claris-

rissime, quam ingentes utilitates hominibus adferat bonarum disciplinarum atque artium cognitio, qui ut illam absolutam atque perfectam a summis viris, quibus te optimus & sapientissimus pater tuus & in omni genere rerum maximus erudiendum dedit, perdocereris, ab ineunte ætate bonam Europæ partem discendi gratia peragrasti, plurimas noctes duxisti insomnes, dies plurimos magnorum virorum colloquiis tribuisti, variarum gentium, apud quas non sine summa laude atque incremento virtutis diu versatus es, accuratissime ingenium explorasti: tibi que quod esset ex usu, ex eisdem periculum fecisti. Denique tempus, quod ista ætate plerique omnes ludis, iocis, confabulationibus, mollioribus etiam voluptatibus dare solent, libris evolvendis, atque audiendis viris excellentibus impendisti. Videbas enim, nullam esse maiorem voluptatem, aut quæ naturæ hominum magis accommodata sit, quam quæ ex studiis bonarum artium percipitur, ad quas natura ipsa compositi atque effecti sumus.

Ex huiusmodi autem studiis, quæ tu a teneris annis strenuissime coluisti isto ingenio & fortuna, in qua partim paterna virtus, quæ ad res omnes maxima semper habita est, præsertim vero ad obsequia regibus nostris in rebus maximis præstanda, partim tua, quæ tamquam fulgentissimum sidus emicat, te collocavit, digna oblectamenta cepisti: illa etiam tibi magnum emolumentum atque præsidium attulerunt ad secundas atque adversas res, quæ tibi in tenera ista ætate plurimæ contigerunt, æquo animo perferendum, ad tractandos animos hominum dextere ac pro dignitate, eosdemque in officio retinendum, sive publica, sive privata negotia agenda tibi sint, in quibus tu quidem non ex officio modo, sed quum est etiam alienis commodis prospiciendum, occupari libenter soles. Ergo quum te illi naturæ atque artis præsidii & ornamentis præditum esse

in-

intelligam , quibus de aliorum studiis optime atque incorrupte possis iudicare ; atque is sis , qui propter summam , quam in his humanioribus disciplinis eruditionem es consequutus , atque etiam propter eam personam , quam rebus maximis præfectus apud regem nostrum sustines , possis atque velis , si res poscat , opem ferre : insuper me non vulgaribus beneficiis devinxis : postremo hi libri peculiari ea ratione tibi debeantur , quod eosdem , dum Aristotelem interpretor , publicis & privatis prælectionibus ex me audieris : ut ergo quantite faciam , pro virili mea portione apud omnes mortales testatum relinquam , statui commentarios meos in duos illos elegantissimos libros *de ortu atque interitu* tibi dicare. Hos tu , ANTONI optime , eo animo suscipe , quo traduntur a me , hoc est , hilari atque grato.

In his autem libris explicandis , ne te id lateat , illud consilium sequuti sumus , ut non satis putarem nuda commentaria publicare , adiecimus disputationes illas , quæ in academiis bene institutis de his rebus haberi solent. Cuiusmodi scribendi ratio , tametsi nunquam mihi non magnopere probata sit , certe hoc tempore probatur maxime , ut propositis exemplis discamus , qua ratione manus cum hoste nobis conserendæ sint , & dimicandum pro veritate , quæ quum sit in profundo demersa , ut aiebat Democritus , in conspectum hominum disputando convenientissime revocatur : hanc ipsam minori negotio reperimus , si iura prius , ut Aristoteles inquit , audiantur , id est , si rationes in contrariam partem in medium productæ examinentur diligenter. Quamquam in ea re modum tenere conati sumus , ne si pertinacius contendamus , aut plus iusto altercemur , quod sæpe fit , veritatem , quam quærimus , amittamus. Ceterum quum controversiam dirimimus , aut de quæstione proposita nostram sententiam pronuntiamus , raro citamus auctores , ne , quod accidit plerumque ,

studio partium in luce positam quispiam veritatem contemnat. Quam rationem interpretandi sequuti etiam sumus, quum Aristotelis *Dialecticam* & octo illos libros admodum obscuros *de physica auscultatione* explicaremus, Eandem quoque servamus in illis alteris, quos, volente Deo, brevi in lucem daturi sumus, *de caelo* atque *anima*: tametsi non ignorem, quot & quantæ molestiæ mihi devorandæ sint, quantique sumtus tolerandi, si præstare velim, quod polliceor: leves tamen, ANTONI præstantissime, molestias omnes sumtusque putabo, modo sit unde illos facere possim, fretus ope tua & patrocínio animatus. Vale Compluti ex bibliotheca nostra, octavo Kalend. Aprilis anno D. LXVIII.

AD ILLVSTRISSIMVM

ET CLARISSIMVM VIRVM D. PETRVM FAIARDVM

MARCHIONEM DE LOS VELEZ,

SYMVM REGINAE OECONOMVM ET CONSIL. RERVVM STATVS,

G. CARDILLI VILLALPANDEI SEG. D. T.

IN QVATVOR LIBROS ARISTOTLIS DE CAELO

P R A E F A T I O.

¶ Ngenuas omnes & liberales disciplinas, maxime vero dialecticam & philosophiam, ab antiqua illa sua maiestate olim decidisse, notius sane est, quam ut ullis externis testibus id addiscere debeamus, praesertim apud te, illustrissime & sapientissime FAIARDE, qui non in his studiis modo, sed in omni etiam genere disciplinarum atque artium summa cum tua laude, & admiratione eorum, qui te familiariter noverunt, versatus es. Nemo etenim ignorat, post fedam barbariem in scholas invecam, quae densae caliginis atque erroris fecundissima mater est, confuse ac perturbate artes, quas dixi, nobiles alioqui & generosas traditas esse, dum pro Aristotele, summo harum artium magistro, sophisticissimi homines publice haberentur in pretio, qui ineptissimas nugas suas rudibus bonarum artium adolescentibus obtruderent, atque impune bonis ingeniis fucum facerent. Huius tantae studiorum iacturae nulla potior aut verior caussa mihi occurrit, quam supina eius aetatis hominum negligentia cum lucri studio & cupiditate coniuncta. Nam quod ingenti quadam subtilitate a quibusdam disputatur, & est ab Aristotele post Platonem scriptum, ut rerum aliarum omnium, ita quo-

quoque naturales quasdam esse conversiones disciplinarum, quæ hanc ipsam, de qua loquimur, bonarum literarum pestem attulerint. Neque prorsus adduci possum, ut existimem, verum esse, neque, si id verum sit, tam exiguo temporis spatio tanta fieri potuit disciplinarum immutatio atque perversio. Quæ vero a me commemorata sunt, quoniam meo iudicio ad eam rem efficiendam magnam profecto vim habent, facile quidem potuerunt artes omnes ingenuas & liberales pessumdare: quæ enim sunt ab hominibus excogitata & inventa omnia, quemadmodum industria hominum diligenter excolta uberrimos fructus ferunt, ita quoque hominum inertia atque desidia languescunt, & veluti quadam rubigine exesa in peius ruunt. Lucri quoque studium, quo plerique omnes mortales insigniter capiuntur, plurimum sane ad id præstandum momenti habet, quippe ubi divitiarum libido invasit, neque disciplina, neque artes bonæ, neque ingenium ullum satis pollet: ut interim taceam, curam rerum, quæ ad vitam necessariæ sunt, & qua maxima ex parte, qui studia persequuntur, premi solent, optimarum artium studiis maximo esse impedimento. Nam præterquam quod mens & ingenium, quæ natura homini minuta satis atque angusta contigere, sollicitudine huiusmodi ab egregiis præclarisque actionibus magnopere retardantur; qui ut habeant, unde vivant, cognitioni disciplinarum dant operam, ubi potissimum adnitendum est, ibi animi atque ingenii vires remittunt: atque ita demum fit, ut liberales atque honestæ disciplinæ, quæ propter se ipsas expeti debent, & ad bene atque beate vivendum plurimum conferunt, aut prorsus contemnantur, aut reddantur sordidæ atque abiectæ, dum eisdem tamdiu laborasse, pulchrum putamus, quamdiu illæ nostris servire commodis possint: hinc sophisticæ bonarum artium calamitas orta est, quam Aristoteles in pecuniarum au-

cupio inquit occupari. Quemadmodum autem ignavia atque inopia eorum hominum, qui litteras olim sunt persecuti, pessum iere bonæ artes liberalesque disciplinæ, ita quoque amor investigandi atque noscendi verum, nostris pectoribus insitus natura, cum honore atque gloria coniunctus, qua potissimum, ut Cicero inquit, omnes homines ad studia incenduntur, mentem atque ingenium magnorum virorum ad diligentiam exacuit, pestem istam late grassantem quam longissime submovit, iacentes prorsus bonas artes erexit, atque ex tenebris, in quibus magno cum detrimento rerum publicarum squallidæ ac veluti mærentes tot annos delituerant, in lucem revocavit, atque in nobiles academias introduxit. Et quidem in Italia, Gallia & Germania hæc tanta pestis litterarum ocius multo deprehensa, & procul a gymnasiis pulsa est, quod in illis provinciis ocius multo præstantibus artibus & disciplinis a viris principibus honor deferri coeperit: qui, ut ille gravissime testatur, artes alit. Vna Hispania apud exterarum nationes, quæ barbariem expulerant, paullo ante ætatem nostram barbarie infamis habebatur, quod barbariem mordicus retineret: eandemque non modo immunem, sed auctam quoque honore ac dignitate apud se regnare pateretur. Postquam vero catholicus rex noster Philippus, quem Deus Opt. Max. his calamitosis temporibus ecclesiæ suæ patronum dedit, atque utinam quam diutissime servet incolumem, habere coepit rationem eorum hominum, qui non umbram, sed veram potius virtutis & scientiæ imaginem persequerentur, quod abs te, clarissime ac sapientissime PETRE, atque ab aliis tui similibus, si qui sunt, facile quidem admoneri ac discere potuit, dici non potest quantum in Hispania brevi tempore bonæ litteræ incrementum acceperint, dum, qui ingenio & doctrina valent aliquid, veluti conjuratis animis connituntur, ut iure postliminii

in gymnasia, hoc est in suum regnum revocentur, nunc quidem viva voce veteres & clarissimos auctores explanando, Platonem atque Aristotelem dico, dialecticæ ac philosophiæ omnium consensu principes & magistros: nunc vero suis scriptis, tamquam facibus quibusdam subiectis, lucem atque splendorem summis his viris inferendo, quo minori negotio ad eorum libros patere aditus posset. Nos vero quum ad instauranda, quæ in Hispania iacebant, dialecticæ & philosophiæ studia hanc utramque rationem probarem, utramque profecto, neque sine fructu, ut arbitror, sequuti sumus: quod non fuit nobis facile præstare in tanta turba sophistarum, quanta, quum nos ad docendum atque scribendum aggrederemur, ubique locorum, sed Compluti maxime, egregiis cuiusque conatibus perstrepebat, præsertim quum nos mutos tantum præceptores habuerimus, quos in his studiis sequeremur, Philoponum, Alexandrum, Themistium, Ammonium, Porphyrium, Dexippum, Olympiodorum, Michaellem Ephesium, Aspasium, Nilum, Maguentinum. Horum igitur tantorum virorum instituti præceptis, atque doctrina imbuti, in quos quidem casu potius, quam ratione ulla aut consilio incidderamus: degustaveramus enim, quum iuvenes essemus, aut potius devoraveramus magna animi contentione ad nauseam usque sophistarum portenta plures annos, tum privata; tum etiam publica mercede Aristotelem interpretati, professique sumus, plurimosque adolescentes magno ingenio has litteras docuimus, quorum plerique paullo post, quæ a nobis bonarum artium semina acceperant, multo cum foenore reddiderunt. Neque contenti ea re sumus: præterea quæ viva voce alios docueramus, litteris commendata in lucem dare conati sumus, ut iam non præsentibus modo, sed futuris quoque hominibus, atque his etiam, qui longo a nobis terrarum spatio sunt disiuncti, ea ratione prodessemus.

Et hæcenus quidem eam partem Aristotelis , quæ in publicis ac bene institutis academiis prælegi atque explanari auditoribus solet , fere universam attigimus scribendo : nam post confectam atque editam in lucem dialecticæ ac philosophiæ utriusque Aristoteleæ quamdam summam , & summularum alteram , quam ea potius causa emisimus , ut tempori serviremus , quam quod ad hæc studia necessariam illam putaremus , illustravimus commentariis nostris , atque edidimus *quinque Porphyrii voces* , Aristotelis *Categorias* , libros *de interpretatione* , *de priori* , & *posteriori resolutione* , bonamque partem *Topicorum* , præterea octo illos libros , longe impedimentissimos atque etiam intelligentiæ difficillimæ , qui *de physica auscultatione* inscribuntur : *de ortu* quoque & *interitu* libros duos. Et sane quum in contrariam partem argumenta & rationes inducere , ubi de re dubia disputatur , ad investigandam atque eruendam veritatem plurimum emolumenti præsidiique adferat , & eos , qui discunt , ea ratio scribendi mirabiliter erudiat , quam nobis sequendam esse Aristoteles pluribus locis admonet , commentarios nostros multis gravissimis disputationibus ornare & locupletare adnixi sumus : in quibus excutiendis non tam dissentientium philosophorum sententias numeramus , quod passim fit nullo veterum scriptorum exemplo aut ratione , quam appendimus : nam qui nullis controversiis adhibitis Aristotelem interpretantur , hac præsertim ætate , a nobis probari numquam profecto potuerunt. Restabant quatuor libri *de cælo* , qui nostris commentariis & disputationibus illustrati in lucem mandati typis prodirent : illos modo tuis , vir præstantissime , auspiciis in vulgus damus. Statueram apud me , clarissime FAIARDE , partem aliquam , eamque potissimam , mearum de philosophia lucubrationum tibi dicare , cui olim commentarios meos in libros Aristoteles *de interpretatione* nuncupaveram : divino tamen

consilio, ut puto, effectum est, ut hæc animi mei sententia tantisper impediretur, dum commentariorum *de caelo* editionem adorno: cuius quidem contemplatio ceteras omnes naturales speculationes longo intervallo exsuperat & antecellit: cui enim, obsecro, clarissima atque optima doctrina nisi viro clarissimo, doctissimo atque optimo dicaretur? cur enim eum virum non appellem clarissimum, qui in ea legatione, qua pro Philippo rege nostro potentissimo apud Maximilianum Imperatorem primum, deinde apud Polonos, quo tempore de rege creando agerent, functus est, usque adeo se gessit dextere prudenterque, ut ob eam rem magnum sibi nomen comparaverit, atque admodum clarus evaserit? Cur non doctissimum eum vocem, qui ab ineunte ætate omnium magnarum artium studiis deditus, summos etiam viros consulens, quibus semper usus est perquam familiariter, ad summum omnis doctrinæ, præsertim vero dialecticæ, philosophiæ & mathematicarum artium fastigium pervenerit: ut interim linguarum peritiam prætermittam, quam est usque adeo accuratam consequutus, ut earum præsidio non solum liberalium artium fontes Græcos atque Latinos, unde purius hauritur, felicissime sit ingressus, sed in principe etiam ac regina disciplinarum theologia plurimum profecerit, cuius rei multos ille testes habet omni exceptione maiores, non ex Hispanis modo, sed etiam ex Gallis, Italis, Germanis, atque Polonis, cum quibus sæpenumero familiares & litteratos sermones contulit summa cum laude sua. Postremo cur non eum virum bonum, aut potius optimum dicam, qui vitam in mediis aulæ negotiis atque tumultibus sic instituit, degitque, ut eius amplissima domus virtutis & religionis schola esse videatur? cuius actiones nihil præter Christum sapiant, cuius suavissimi mores nemini umquam molesti sint, cuius opes, ut audio, liberalissime in pauperes

res effundantur. Vnde proculdubio effectum est, ut in administrando reginæ œconomatu (quod raro fit) miris modis omnibus placeat. Qua in re, ac præterea in tractandis regni negotiis etiam ex officio occupatus, dum se gerit ut par est, palam facit, litterarum cognitionem atque scientiam plurimum ad res omnes emolumentum adferre, contra quam a quibusdam bardis atque stultis hominibus putetur. Offero igitur tibi, clarissime, sapientissime atque optime FAIARDE, in quatuor libros *de caelo* hos commentarios meos magnis vigiliis atque laboribus comparatos, non leve, ut arbitror, aut obscurum testimonium eius observantiæ & gratitudinis animi, quam tibi me ingenue debere fateor, non solum ob eam rem, quod bonis litteris magnopere oblecteris, atque earum studiosis impense faveas, deque eorum cogites ornamentis, sed etiam quod sophistas, genus hominum admodum importunum bonisque litteris insensum, vehementer oderis, atque insuper me iam olim non vulgaribus beneficiis devinxis, quibus me plurimum tibi teneri fateor. Tu vero, FAIARDE clarissime, hos meos *Commentarios*, aut potius tuos, quum se tuæ fidei iam commiserint, ea auctoritate ac dignitate defende, quam tibi natura, studium, litteræ, legationes, ac postremo rex noster Philippus maximam contulit. Animum, mihi crede, plurimis feceris ad studia magnarum artium scriptis persequenda. Vale diutissime una cum carissima coniuge liberisque, ac me ama tui nominis admodum studiosum. Compluti ex bibliotheca nostra Nonis Octobris.

ILLVSTRISSIMO ATQVE DOCTISSIMO VIRO

D. D. BARTHOLOMAEO CARRANZAE MIRANDENSI,

ARCHIEPISCOPO TOLETANO,

GASPAR CARDILLVS VILLALPANDEVS

SEGOBIENSIS, ELOQVENTIAE ET PHILOSOPHIAE COMPLVTI

PROFESSOR ATQVE IBIDEM COLLEGA

D. ILLEPHONSI, PERP. F.

DVAE potissimum res sunt, quod tu optime nosti, sapientissime atque illustrissime praesul, quibus quasi momentis universa christiana respublica continetur, exacta, inquam, litterarum cognitio, atque integritas vitae. Nam quum homo natura sua duabus partibus effectus sit, atque constet, ratione videlicet atque appetitu, quarum altera, hoc est, ratio bonarum litterarum studio alitur, altera, id est, appetitus cultu virtutis adolescit, tunc maxime naturam quisque suam adsequutus fuisse putari debet, quum partem utramque optimarum artium, & praestantissimarum virtutum studio imbuerit. Hæc vero, quæ, nisi qui mentis atque iudicii est inops, ad beatam vitam parandam admodum necessaria omnes putabunt, usque adeo inter se iuncta sunt, & tam amice coniurant, ut qui alterum ab altero velit dirimere, ipsi naturæ vim intulisse putari iure optimo possit. Nam quemadmodum qui partes illas duas, quibus constare hominem diximus, appetitum scilicet & rationem, discreverit, hominem de medio tollet, ita quoque qui, prætermissa alterius partis cultura, alteram diligenter atque strenue ornare studet, non admodum feliciter laborat, neque umquam perfectam efficit vitam. Est enim mens in animo, ut
in

in corpore oculus , qui nisi sincerus sit , facile univ-
 ersum corpus præceps aget. Quid autem profuerit ra-
 tione præditum esse te , quæ præstantissimis disciplinis in-
 fecta viam monstret , hortetur , ducat , nisi sit , qui ob-
 latam vivendi recte occasionem adripiat , & qui a re-
 cta ratione imperata exsequatur statim ornatus virtute ap-
 petitus? Quod si bonis litteris institutus animus atque
 informatus sit , si infrenata libido virtute , si repræ-
 sa cupiditas , nullo sane negotio ad extremum atque
 summum bonum christiani hominis vita perducetur , a
 quo hæc bene vivendi instrumenta Christus Iesus ser-
 vator hominum maxime requirit. Hæc vero melioris
 vitæ adiumenta , litteras & virtutem dico , tametsi om-
 nibus hominibus , qui per varios casus , varia rerum
 discrimina ad æthereas sedes contendimus , necessaria
 sint , ut dum in terris peregrinamur , illam vitæ pu-
 ritatem , quæ mentium divinarum domicilio digna sit,
 comparemus , multo sane absolutissima adsint oportet
 illis viris , quibus ex officio incumbit ceteros instituere,
 atque eorum mores mentemque formare : tales illi pro-
 culdubio sunt , qui in excelso dignitatis gradu sunt col-
 locati , episcopos intelligo. Hos Christus Iesus optimus
 vivendi magister , & quem nobis audiendum esse iu-
 bet cælestis pater voce demissa e coelo , similes esse
 vult lucernæ ardenti supra candelabrum positæ , ut do-
 ctrinæ splendore ceteros omnes e tenebris ignorantiae in
 mediam extrahant lucem veritatis. Neque lucem doctri-
 næ satis esse putat , præcipit deinde , ut studeant sa-
 li esse persimiles , ut morum puritate , atque innocen-
 tia vitæ veluti condimento quodam vitam reliquorum
 hominum flagitiis & pravis facinoribus contaminatam
 purgent , purgatamque conservent. Tu vero , illustrissi-
 me præsul , divino huic consilio ab ineunte ætate tam
 indefesso studio vitam tuam conformasti , ac si sedem
 istam Toletanam , ad quam propter summam perfe-
 ctam

Etamque virtutem christianissimi regis nostri Philippi liberalitate euectus es, nondum senectam ingresso, tibi gubernandam esse divina inspiratione accepisses. Non ignota loquor, adsunt plurimi in academia nostra Complutensi, qui te litteris simul & virtuti strenuissime incumbentem noverunt. Plures quoque sunt, qui te per calcatum patrem ad monachatum, hoc est, tranquillum & securum vitæ portum, ne te mundi fluctus obruerent, contententem viderunt, quum existimares, hac via, qua nos ingredimur, lentius fortasse, quam cuperes, ad summum litterarum atque virtutis fastigium perveniri. Moratur enim properantem negotiorum tumultus, & variarum rerum cura, qua vehementer sollicitamur & premimur, dum procul absumus a religione, quæ ad cælestem patriam viam sternit atque molliit. Quantos autem in utroque vitæ genere brevi tempore progressus feceris liberatus molestis his curis, plurima sane testantur, quæ si nos omnia recensere pergeremus, & tempus nos deficeret, & pudorem tuum, præsul ornatissime, forsitan oneraremus. Sed patere, obsecro, me in præsentia, dum commodius tempus suppetit ad celebrandas egregias tuas virtutes, summa veluti capita excellentium laudum tuarum carptim attingere, ut ex hac brevi mea præfatione umbram saltem sumat lector hominis ad archiepiscopatum nati. Nam qui te propius fuerit contemplatus, & memoria præclaras tuas virtutes velit repetere, nihil mea rudi admodum & ieiuna oratione indigebit. Quid autem opus est labores atque vigilias, quas in litteris posuisti, narrare me aliis? Id ipsum melius atque nos tua scripta testari possunt, quæ præterquam quod veram eruditionem, & sanctarum scripturarum lectionem præ se ferunt, veluti quibusdam calcaribus admotis tardos etiam homines ad pietatis & religionis studium hortantur, inflammant atque stimulant. Quid enim eruditius fingi potest, aut pro-

ficuum magis, quam tui illi * *de doctrina christiana* commentarii? Rursum quid tam necessarium christianæ Reip. quam summam habere enchiridii vice, in qua conciliorum statuta omnia continerentur? Hanc tu nobis magna quadam atque insigni diligentia confecisti. Tam vero argumentum illud de necessaria residentia episcoporum tu quidem, præsul sapientissime, tam eleganter atque accurate tractasti, ut tuam sententiam bene institutis hominibus facile persuaseris, & contrariæ opinionis, quæ multorum caussa fuit, fibras omnes, etiam tenuissimas ex animis quorundam evulseris. Sed quorum commemoro magni istius ingenii tui monumenta, quorum locupletissimi testes sunt innumeri doctissimi viri, quos tu dum publice theologiam interpretareris, instituisti? Prudentiæ vero tuæ atque integritatis vitæ quum plurima argumenta habeamus, illa non exilia putari possunt, quod, nondum prætermissis docendi munere, multam operam gubernationi monachorum impendisti, atque id munus, quod raro fit, summa cum tua laude & utilitate tuorum peregisti. Hinc te christianissimus Philippus Tridentum abire iussit, ut concilio interesseres, quod adversus Lutheranos coierat. Post tuum vero in Hispaniam reditum iterum te in Angliam abstraxit, quo loco exemplo vitæ & doctrinæ melioris splendore multos in officio religionis, & vitæ bene atque christiane institutæ retinuisti, & tam clara prudentiæ, doctrinæ & probitatis documenta dedisti, ut christianissimus rex minime cunctandum ratus, te nihil minus, quam de his dignitatibus cogitantem, quas non semel oblatas contemseras, ecclesiæ Toletanæ, summæ apud Hispanos dignitati, præfecerit. Neque enim æquum

* Loquitur hic Cardillus de Caranza Cathecismo, qui licet primum multorum calculis fuisset probatus, postea inter libros damna-

tos est relatus tum Romæ, tum in Hispania, qua de re copiosius agimus in *Commentario* nostro volumini huic adnexo.

quum putavit, eum virum, in quo a teneris annis summæ virtutis vestigia apparebant, uti plerosque alios per gradus quosdam ad archiepiscopatum Toletanum promovere. Hanc beneficentiam & liberalitatem, qua in te ornando admirabili consilio Cæsar noster usus est, tanto applausu excepit universa Hispania, ut interim exterarum nationes taceam, apud quas fama atque egregiis factis notus es, ut propter in te collatum beneficium Deo optimo maximo publice gratias egerit. Tua vero ista academia Complutensis dici non potest, quanta animi alacritate perfusa est, quum primum faustum felicemque tuum ad ecclesiam Toletanam adventum intellexit. Cuius lætitiæ publica multa hætenus signa exhibuit, dabitque suo tempore multo clariora. Cur enim non summo gaudio perfundatur academia omni alioqui humano præsidio destituta, cernens divino beneficio ex suis liberis excitatum atque adsumtum ad summos honores eum virum, qui, qua est sapientia, prudentia, vitæ puritate, caritate denique erga omnes, FRANCISCI XIMENI huius academiæ erectoris rempublicam litterariam augere debeat, atque huic dulcissimæ eius parenti multam opem ferre, qua, qui in ea singulis annis litteris atque moribus viri clari gignuntur, quos hæc ætas habet plurimos, insigni beneficentia & liberalitate recreati habere otia possint cum dignitate? Hoc abs te petit supplex mater academia: hoc summis votis collegæ exoptant: hoc docti cupiunt obsecrantque: hoc ego, qui veluti publici legati officio fungor, & qui scholæ totius nomine gratulor tibi tantam dignitatem, gratulor ecclesiæ Toletanæ, gratulor denique Hispaniæ universæ, te iterum atque iterum oro. Habebis nos, si perhumane, ut soles, & peramanter tractaveris, admodum morigeros, honoris tui studiosissimos, cultores dignitatis, postremo ad observantiam atque obsequium paratissimos, ut liberos decet. Ego vero, qui fortasse præ ce-

teris omnibus tantam virtutis præstantiam, & tam insignem prudentiam, quantam in te cernunt omnes, & mirari & laudare sæpe soleo, æquum esse putavi, aliquo officii genere, tametsi illud exile admodum atque tenuè sit. meum animum oratione testari coram te, ut dum ingenii nostri monumenta, commentarium videlicet nostrum in libros Aristotelis *de posteriori resolutione* tuo nomini consecramus, te ad benevolentiam provocemus. Quem sane commentarium, ut eo te venientem exciperem, quam ocissime potui, adornavi, nam reliquam partem dialecticæ Aristoteleæ nostris commentariis illustratam paullo ante in lucem emisimus. Accipe igitur, præsul illustrissime, hoc pignus observantiæ erga te meæ. Hoc si susceperis libenter, & benevolentia liberalitateque tua auctorem fueris prosequutus, additum ad maiora patefacies, ad quæ multarum rerum inopia viam præclusit. Vale, ex collegio nostro, decimo Kalendas Septembris. M. D. LVIII.

IO. BAPT. CARDONAE
EPISCOPI DERTOSANI

DE REGIA S. LAVRENTII
BIBLIOTHECA,

DE PONTIFICIA VATICANA,
DE EXPVNGENDIS HAERETICORVM
PROPRIIS NOMINIBVS,

DE DIPTYCHIS.

TARRACONE

APVD PHILIPPVM MEY. M. D. LXXXVII.

JO. BAPT. CARBONAE

EXERCITII DECRETORUM

DE REGIA & LAURENTII

LIBERTATIS

DE PONTIFICIA VATICANA

DE EXPYNDIIS BARRIBUS

PROPRIIS NOMINIBUS

DE DITTOIS

TARACONAE

AVD. THELON. S. M. LXXXV.

IO. BAPT. CARDONAE
DE BIBLIOTHECA REGIA

S. LAURENTII.

EDITIO IV.

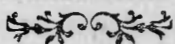
IO. BAPT. CARDONAE
DE BIBLIOTHECA REGIA
S. LAV. RENT. XX.

EDITIO IN

IO. BAPT. CARDONAE
EPISCOPI DERTOSANI

AD PHILIPPVM II.

EPISTOLA PRAEMISSA COMMENTARIO
DE REGIA S. LAVRENTII BIBLIOTHECA.

AD PHILIPPVM
REGEM CATHOLICVM.

 Vod agricolam peritum facere videmus, ut ma-
 las prius herbas extirpet, agrum deinde con-
 serat: id tu, PHILIPPE regum omnium maxi-
 me & sapientissime, fecisti. Nam in tuo regno, quo
 nullum maius aut vidimus, aut legimus, id pri-
 mum diligentissime curasti, ut nulli animis tuorum
 errores christianæ religionis insiderent, utque iam
 orti radicitus evellerentur. Hanc primam curam al-
 tera deinde excepit, ut, pulsus scilicet errorum ne-
 bulis, purissimam mentes imbibant doctrinam, &
 lumine divino illustrentur: quod ut consequi mel-
 lius possis, libros undique conquiris & comparas,
 non ut eos quasi sepelias more multorum; sed
 ut sint usui omnibus studiosis. Quoniam autem ita
 iudicas, & iudicas sapientissime, nihil prius mor-
 talibus esse debere, quam ut a nutu pendeant Dei
 Opt. Max. & eius pareant voluntati, tabulas eas pri-

num omnium imprimendas curasti, quibus divina voluntas consignata esset, id est, vetus ac novum testamentum, tanto cum apparatu, ut nullum antea prodierit instructius. Hoc tuum studium reipub. christianæ iuvandæ atque amplificandæ qui non probat, impius, qui, quum possit, non adjuvat, improbus merito habendus. Itaque pro mea virili parte volui experiri, ecquid possem tibi in ea re utilis esse, & reipub. christianæ. Quare quantum otii dabatur ab operosis negotiis, a sacris concionibus & studiis sacrarum litterarum; id totum ad tuam contuli bibliothecam, deque ea coepi tecum commentari: non de situ illius, deque aliis generis eiusdem; sed de libris, & necessariis ei ministris, deque officiis eorum. Atque utinam nactus plus otii essem; diutius certe in tua bibliotheca tamquam in tranquillissimo portu libentissime conquiessem: sed me partim provincia Ausetanorum populos mihi commissos visitandi, docendi, & ad omne pietatis munus instruendi & commonefaciendi; partim adsiduitas negotiorum, sollicitudo & cogitatio ecclesiarum, quæ nostrarum partium sunt, & cura rei familiaris & studiorum ita avocarunt, ut minus eo portu frui potuerim, quam cupiebam. Mihi certe accidere nihil potuisset iucundius, quam tuæ bibliothecæ, & uni tuæ maiestati vacare; præsertim nihil aliud quam publicam omnium utilitatem cogitanti: sed quod licuit, id certe non neglexi; & animi mei sensa brevissime exposui de bibliotheca, quam instruis: eaque hoc libello complexus ad te mitto, nihil dubitans fore, quin hoc tenue munus litterarium excipias libentissime, quæque soles studia litterarum, benignitate ipsum complectare. Atque utinam nostra hæc commentatio iis, quæ moliris, aliquam adferat utilitatem. Interim fruar

op-

optima spe, & animo meo concipiam regiam bibliothecam: ex qua, ut ex illa Alexandrina Ptolemæi Philadelphi, alii prodeant Clementes, alii Dionysii, alii Cyrilli, multique viri sanctitate & doctrina insignes, qui scriptis suis obviam eant hæreticorum furori, & insaniam comprimant. Quod faxit Deus Opt. Max. tuaque consilia diu bene fortunet.

FGO BARTHOMAEVS ROCHA doctor theologiae, me-
 tropolitanae Tarraconensis ecclesiae poenitentia-
 rius, & sede vacante vicarius generalis, fidem facio,
 me diligenter legisse hos libellos clarissimi & do-
 ctissimi viri IO. BAPT. CARDONAE episcopi Der-
 toseni, *De regia S. Laurentii bibliotheca: De pontifi-
 cia Vaticana: De expungendis haereticorum propriis
 nominibus: De diptychis*: in quibus nihil inveni,
 quod fidei catholicae aut bonis moribus repugnet;
 sed quae in illis continentur, omnia christianae re-
 ligioni & pietati esse consentanea, pro argumenti
 qualitate praecclare distributa, & accurate eleganter-
 que explicata. Eoque illos probo, & dignos esse
 iudico, qui ad publicam utilitatem typis expriman-
 tur. Tarracone pridie Idus Maii M. D. LXXXVII.

B. ROCHA.

Vt. Reig vicarius generalis & officialis Tar-
 raconensis.

DE BIBLIOTHECA

REGIAE S. LAURENTII.

Quamquam non nego, bibliothecam, præsertim regiam, & multitudine & varietate librorum nobilem esse oportere: debet tamen illa bonitate eorundem & raritate aliis omnibus præstare: itaque illam maxime librorum Hebræorum, Græcorum & Latinorum vetustas commendabit: sed & aliarum omnium linguarum libri in eam recipientur tam papyro, quam charta & membrana, quæve alia in materia descripti.

Quum autem constet ex veterum auctorum, qui supersunt, lectione, alios præterea innumerabiles scripsisse, quorum libri intercidisse creduntur, nota habere eorum nomina oportet, ut si quid eorum ad bibliothecæ præfectum perferetur, minime negligatur.

Neque vero ii tantum libri colligi debent, qui nunquam antea sint impressi; sed & qui iam excussi sunt, si qua sint eorum exempla vetustiora, præsertim manuscripta. Accidere enim sæpe videmus, & magno reip. litterariæ incommodo experimur, ut inter imprimendum quædam vel omittantur, vel addantur, vel in peius mutantur, librariorum vel incuria, vel audacia, vel malitia & animi perversitate. Hæc igitur peccata librariorum & fraudes diligenti veterum librorum collatione deprehendentur, & loco, quem male occupant, pellentur, & suis illis nitor, sua mens restituetur. Quod nuper factum esse in scriptis D. HIERONYMI videmus MARIANI VICTORII opera & diligentia, cui sanctæ memoriæ Pius V. Pont. Max. eam provinciam mandarat. Similem quoque operam IACOBVS PAMELIUS in TERTULLIANI & CYPRIANI libris navavit: sed & alii plerique auctores sacri & profani hac potissimum ratione adhi-

hibita quotidie emendantur. Et certe non est certior alia ratio emendandi. Quod ego quoque experiri volui in SS. HILARII & LEONIS papæ operibus quorum octingentos amplius locos restitui in pristinum nitorem & dignitatem. Quanta autem hinc utilitas ad omne genus litterarum emanet, quamque uberes fructus indicantur, neminem ignorare arbitror, qui aliquem habeat gustum doctrinæ elegantioris: quæ contra, ea una re neglecta, detrimenta litteris importentur, nemini debet esse obscurum: nam si in contractibus civilibus unius nominis suppositio rationes privatorum ita perturbat, quid in studiis litterarum fiet, si non librorum depravationi occurratur? Si Hippocratis, si Galeni scripta ad medici manus veniant inemendata, & exempli causa, in locum unius drachmæ venerint plures, librarii errore, quove alio casu; periculum certe erit, ne medicus imperitior pro una plures iubeat sumi drachmas, & præscribat; atque ita ægotum e medio tollat. Quid autem si in iure civili, si in pontificio, si denique in libris divinis idem committatur? Certe remp. omnem & religionem turbari erit necesse: præsertim quum hæretici id unum moliantur, & sua quotidie somnia typis mandent, contendantque ea, & inculcent libris veterum auctorum & sanctissimorum; quo & nobis ea fraude & posteris imponant. Quæ mala ut ne accidant in posterum, aut ut iam late serpentibus medeatur, est valde providendum, ab eo præsertim rege, cui & iure optimo, & omnium consensu CATHOLICI nomen defertur.

Iam vero librorum non pretium idem & æstimatio erit: certe enim quem auctor sua manu scripserit, omnibus aliis est præferendus. Quo etiam loco habendus is, quem non auctor quidem scripsit, verum scriptum tamen ab alio ipse emendavit. Secundo loco erunt illius exempla: & sic deinceps vel plures, vel minoris æsti-

æstimabuntur pro temporis prærogativa. Neque vero ideo velim reiici alios omnes a bibliothecæ regiæ præfecto, nam & multos libros videmus manu quidem recenti descriptos, multo tamen aliis puriores & integriorum, quod sint exempla priorum & probatissimorum, unde quasi e fontibus emanarint. Pateat his igitur etiam aditus, sintque unius libri exempla plurima. Iam ut verum sit, ut certe est, libros describendo depravari; illud tamen negari non potest, plerisque in locis veram scripturam retineri, aut certe vestigia quædam illius adumbrari: quo fit, ut quum antiquiores sint pluribus locis meliores, tamen alicubi male adfecti quum sint, recentiorum ope sæpe adiuventur: præsertim si quæ eorum litteræ obsoleverunt, ut nisi lumine hinc accenso perpetuis tenebris damnentur.

In libris manuscriptis, qui recipientur, antequam in bibliothecæ vincula coniiciantur, additis principio eorum aliquot paginis, curabit bibliothecæ præfectus, ut nomen auctoris, si de eo constabit, adscribatur grandioribus & elegantioribus litteris Græcis, si Græci erunt; Latinis, si Latini: præterea argumentum, quo de agitur, quæ sæpe in manuscriptis desiderantur. Vitale etiam erit, lectorem admonere, si quid in volumine aut desit, aut supersit, loco diligenter notato. Quod si volumine eodem diversorum auctorum libri erunt, id quoque animadvertetur, etiamsi integri non sint, sed particula quædam eorum. Idem etiam observabitur, si eiusdem auctoris diversa opera eodem volumine continebuntur. Neque id fieri negligenter oportet, quasi parum referat, paginæ unius mentionem non fecisse, quum paucorum etiam versuum, atque adeo verborum animadversione uberes sæpe fructus percipiantur: atque id nonnumquam intelligatur, quod in magnificis & ingentibus aliorum voluminibus est nequidquam quæsitum.

Iam vero, intellecto animo regis librorum colligendo-

dorum, & studio honestissimo reip. litterariæ iuvandæ, principes multi & Hispani & exteri, multique etiam homines eruditi gloriosum putabunt, libros rariores, quos nacti fuerint, ad regem mittere: quibus libris folia quædam præponentur, in quibus epistolæ describantur ad regem missæ: unde intelligi possit librorum raritas, auctor, unde sit, e qua regione & bibliotheca. Quoniam autem fieri poterit, id quod legimus Ptolemæo regi accidisse, ut gratiæ regiæ magis aucupandæ causa homines mentiantur, & falso inscribant nobilissimis auctoribus quæ sunt aliorum, de ea quoque re iudicabitur a bibliothecario, adhibitis eruditis.

Ad codicum autem quod attinet vetustatem certius deprehendendam ratio hæc poterit iniri: mandabitur provincia studioso cuiuspiam & antiquario, qui adsidua membranarum, codicum, lapidum & nummorum veterum lectione & inspectione notatas habeat varias litterarum formas pro temporum varietate & usu earum dissimili: quique possit ætatem conicere prudenter. Is librum conficiet eiusmodi characterum in ætates distinctum diligenter, & cuique ætati suos tribuet characteres: ut horum comparatione facta facilius in bibliotheca de cuiusque codicis ætate certius possit iudicari: sed & significationes litterarum & singularum, & complexarum eo in libro adscribentur: item notæ ponderum & numerorum: idque non Latine modo, verum etiam Græce, proque aliarum linguarum varietate. Qui etiam labor magnum adferet adiumentum legendis veterum monumentis. Quamquam hanc certe provinciam non uni, sed pluribus mandari velim.

Quoniam autem sunt homines quidam in Hispania eruditissimi in studiis litterarum adsidue occupati, quique aliquid semper vel commentantur, vel scribunt, neque tamen commentationes suas aut scriptiones umquam edant, quod vel eas poliendo superbissimo aurium iudi-

dicio numquam satisfaciant; vel pudore quodam & modestia impediti, quamquam probent, domi tamen contineant, vel, ut nihil horum impediat, non sunt iis facultatibus, quæ possint sufficere sumtibus librorum imprimendorum: horum igitur vigiliæ & lucubrationes ne pereant, valde est providendum & curandum, ut in regiam bibliothecam comportentur. Certe multa latere in angulis scimus, in quibus sunt MARTINI AIALAE archiepiscopi Valentini, ANTONII AVGVSTINI archiepiscopi Tarraconensis, DIDACI COVARRVVIÆ episcopi Segobiensis, MICHAELIS THOMASII episcopi Ilerdensis, PETRI CIACONIS, ALVARI GOMEZII, ALFONSI SALMERONIS, ACHILLIS STATII, SEPVLVEDAE, ZVRITAE: sed & eorum, qui nunc vivunt, BENED. ARIÆ MONTANI, PETRI IOANNIS NVNNESII, IO. BAPTISTAE PEREZII, IO. BAPTISTAE MONLORII, & aliorum, quorum corpora non tam cibis, quam studiis animi aluntur.

Mire autem & ad studia provehenda, & ad illustrandam bibliothecam conducet, si descriptionibus ea multis variisque ornabitur: quarum aliæ sint rerum cælestium, aliæ ventorum, aliæ orbis terrarum, aliæ provinciarum, aliæ urbium & oppidorum aliæ insularum, aliæ navigatorum: præterea quædam vasorum, quædam vestium, quædam machinarum, quædam armorum, aliarumque rerum & instrumentorum. Erit autem in primis Hispania coloribus variis elegantissime descripta, sed & Romæ antiquæ, & Hierosolymorum suæ erunt descriptiones.

Nequē vero alienum est a bibliotheca, præsertim regia, ut doctorum hominum imagines in ea collocentur, Hispanorum præcipue, qui olim floruerunt. Quoniam autem ea non regis cuiusvis est, sed PHILIPPI nationum omnium consensu catholici, principem sibi in ea locum vindicabunt Hispanorum eorum imagines, qui sunt insignes litteris & sanctitate.

Habeat præterea regia bibliotheca varia genera globorum tam cælestium, quam terrestrium, & omnia mathematica instrumenta, & sphæras tam communes, quam quæ confectæ sint ad Græcorum normam: neque in iis desit Aratea ad Arati *phænomena* intelligenda utilis & necessaria. Sint quoque clepsydræ, & alia genera horologiorum minus vulgaria in bibliothecæ atria divisa & distributa: quorum quidem nobilior sit primo in atrio usui toti bibliothecæ futurum.

Quoniam autem numismata & lapides antiqui ad historiam, cosmographiam, & emendatam scribendi rationem magnam adferunt utilitatem, iis quoque colligendis opera dabitur, ut in atrio bibliothecæ claro & illustri collocentur. Poterunt autem lapides intra atrii parietes ipsos locari, ut sint parietum partes: ita enim neque erunt impedimento, neque tam temporum iniuriæ obnoxii, multoque magis erunt usui & commoditati. Veteribus autem nummis armaria fabricari eodem in atrio oportet, & claves eorum & custodia antiquario earum rerum intelligenti committi: qua re fieret, ut multi eius generis multa ad bibliothecam comportarent ex tota Hispania: atque ita paullatim, quidquid est in ea antiquitatis, in bibliothecam regiam quasi in literarum & antiquatis emporium conflueret.

De situ autem & forma, quæ convenit bibliothecæ, multos scripsisse puto: itaque scribere de iis supersedebo: neque solum ob hanc causam, sed ideo quoque, quod S. Laurentii ædem lustrarim numquam, ac ne viderim quidem. Neque enim placet scribi ea, quæ sint minus explorata, præsertim ad regem. Verum illud tamen cogitandum puto, coniungine plane debeat cum æde S. Laurentii bibliotheca, an seiungii ac seorsim ædificari.

Porro quod ad librorum ordinem spectat & dispositionem, mihi quidem videtur talem esse oportere, ut

non

non doctrinæ confundantur & inter se permisceantur: sed rerum, quæ tractentur, habita ratione, ad idem argumentum qui pertineant libri, congregentur, ut uno quidem loco sint medici, alio mathematici, alio theologi, alio qui ad studia referuntur ea, quæ humaniora appellantur. Iam qui ad eandem artem scientiamve pertinebunt, ita præterea distinguantur, ut principes quasi familiam ducant, interpretes sequantur. Exempli causa: in medicina præferetur Hippocrates sua ipsius lingua: excipient illum Græci eius interpretes, temporum ordine servato. Neque vero illud displiceret, ut Græcis Latini supponerentur ordine inferiori ad studiosorum laborem levandum. Velim enim bibliothecam linguæ ita distinctam esse, ut ea distinctio nullam exhibeat molestiam studiosis: quod in regia fieri commode poterit in tanta copia librorum. Quid enim prohibet, in ea bibliothecæ parte, quæ Latinis libris adsignetur, Hippocrates esse aliquot Latinos; ubi autem Græci serventur, Hippocrates Græcos aliquot, & totidem Latinos in ordine inferiore? Sic quoque in theologia Bibliis dabitur primus locus: Quis autem in bibliotheca regia eum locum invidet regiis? Itaque exemplum Bibliorum Antuerpiense regię typographiæ in regia bibliotheca iure primum locum tenebit membranæ impressum. Postea sequentur commentarii eorum, qui temporibus apostolorum fuere propinquiore: tertio loco erunt ii, qui præcepta posteris ad intelligentiam sacrarum litterarum tradiderunt; qui genera loquutionum sacrarum observarunt, & linguarum proprietates, & alia generis eiusdem: ut est *Apparatus* BEN. ARIÆ MONTANI. Quarto loco ponentur, qui historiam ecclesiasticam conscripserunt: quinto autem ii, qui adversus hæreticos disputarunt: deinde concilia omnis generis, sive generalia ea sint, sive propria nationum, sive provinciæ unius, sive quæ synodorum nomine pro-

prie intelliguntur. Hæc scholastici auctores consequentur: scholasticos proxime sequentur ii libri, qui cærimonias & ecclesiæ ritus observant. Neque vero omittuntur ii, qui sanctorum res gestas & vitas perscripserunt.

Neque vero illud omittendum, atria quædam esse debere in interiore bibliotheca, intra quorum parietes armaria sint spatiosa, ubi libri magni pretii repositi diligentissime, litteris vetustate evanescentibus, ne adsidua contrectatione deterantur, planeque intercidant. Sed & serica quidem interponi utilis erit, ne sese paginæ contingant & conerant contactu.

Vbi etiam custodire ea oportebit quæcumque iurisdictionem & ius Hispanum complectentur; seu sint ea Hispaniæ totius communia, seu provinciæ & partis propria alicuius. Sed & pontificum privilegia hic concludentur. Quæ quidem omnia non patebunt cuivis; sed iis, quibus permiserit bibliothecæ præfectus: quod Romæ fieri vidimus in Vaticana.

In primo autem atrio bibliothecæ, quod erit popolare & frequentius, loco opportuniore & editiore mensa cum scamnis erit, quæ commode capere possit quatuor scriptores: & ante virgæ quædam ferreæ transversæ, quarum neque crassitudo, neque multitudo esse possit impedimento iis, qui erunt in atrio. Oportet enim eos, qui describent, expositos esse, & patere omnium oculis, quibus etiam conveniet custodem aliquem adsidere, ne qua fraus fiat, neve libris contrectatione damnum aliquod importetur.

Quod quidem caput postulat etiam illud, quod est summe diligentissimeque cavendum, ut scilicet nemini ulla ex causa copia fiat extra bibliothecam librum aliquem exportandi. Nam si cui semel id detur, alii exemplum sequuti, erunt importuni ac molesti: sicque ipso tempore paullatim alii idem impetrabunt; & vel a libris ipsis paginas aliquot eximent, vel ipsos etiam

aver-

avertent, custode vel corrupto, vel oblito.

Atrium unum quoque esse convenit libris recentiorum auctorum recipiendis, qui adhuc vivant, aut e vita paullo ante excesserint. Et certe sunt homines honoris & gloriæ ita appetentes, ut si quid ediderint, id in hoc atrio legi & haberi cupiant vehementer, & reponi curent ambitiose, hinc sibi & nominis immortalitatem, & libris auctoritatem quasi augurantes. Neque vero liceat eos in alia atria transferre: & ei, qui ausit contra facere, sive auctor ipse erit, sive custos, sive alius quispiam, poena certa constituatur. Neque vero video, cur libri huius atrii perpetuis tenebris debeant damnari, ut fit in Vaticana: pateat etiam illud studiosis, habeantque auctores hoc saltim præmium suarum vigiliarum.

Esse præterea aliud atrium oportet commodissime divisum, valdeque instructum mensis, armariis, ubi sit copia optimi atramenti, minii & humorum alterius coloris: item membranæ, papyri, & librariorum alia instrumenta: ut si qui libri sint compaginandi, si quid describendum, antequam vetustate plane evanescat, si formæ litterarum renovandæ, si quid adsuendum, id fiat non ab imperitis & temere, sed ab eruditis, & magna animi attentione arteque adhibita & moderatione, alioqui enim multo melius fuerit non attingi, quam una litterula in alterius locum succedente possit sententia auctoris in deterius commutari, atque ita corrumpi.

Sive autem scamna, quos pluteos appellant, in bibliotheca erunt, sive armaria, habebunt suos indices librorum quicumque in illis locati fuerint: & eos vel fixos ita, ut immobiles sint, utpote binis cuiusque plutei lateribus, & armariorum singulorum foribus adglutinatos; vel in tabellis mobilibus & appensis diligenter notatos: & quidem malim tabellas appendi, ut si qui libri priori numero vel accedunt, vel decedunt, possint

sint in indice & tabella commodius vel adscribi, vel deleri.

Iam vero in primo bibliothecæ ingressu indices quosdam esse oportet generales, Hebræos, Græcos & Latinos, & aliarum linguarum, qui libros omnes complectantur, quicumque in bibliotheca regia erunt, notato diligenter atrio, loculo, & numero cuiusque libri: aut certe librum aliquem litterarum ordine digestum, qui titulum præ se ferat librorum regię & catholicæ bibliothecæ S. Laurentii.

Sed & alios indices esse oportet, non, ut superiores, litterarum ordine distinctos; sed rerum, quæ quoque in libro tractantur, varietate. Exempli causa, qui auctores sint in bibliotheca, qui scripserint de sanctissima Trinitate, & quo illi loco sint, diligentissime notetur: similiterque de aliis rebus. Præstat tamen librum componi ea de re, qui constet chartis pergamenis: futurum enim est, ut multorum manibus teratur. Erit autem hoc opus utilissimum & commodissimum etiam in primo statim ordine librorum bibliothecæ. Neque vero tantum totius alicuius operis mentio in eo fiet, sed & pagellæ unius, quæ sit eiusdem argumenti. Oportet autem bibliothecæ præfectum, atque adeo custodes ipsos sæpe hunc librum versare, habereque auctorum nomina in digitis tamquam in numerato, ut hominibus eruditis responderi possit, qui, ne longo itinere frustra tempus terant, per litteras prius quærent, sitne hic, an ille liber in bibliotheca.

Neque vero in bibliotheca tantum sint hi indices librorum regionum, sed & aliorum, qui in aliis bibliothecis reperiuntur, ut in Veneta, Florentina, Romana, quæ est in Vaticano; item in regiis aliis bibliothecis, quæ sunt vel in Gallia, vel in Vngaria Matthiæ regis, vel alibi aliorum regum. Sed & privatarum propriarumque bibliothecarum indices colligendi, ut Au-
gu-

gustanæ, quam mercatores quidam confecerunt; Siculæ, quæ fuit Archimandritæ; & aliarum, ut ANTONII AVGVSTINI archiepiscopi Tarraconensis, BEN. ARIE MONTANI, FRANCISCI TVRRIANI. Ex quibus omnibus indicibus componi unum quasi corpus oportet, ampliore margine relicto, ut commodissime adnotari possit e regione, qui eorum iam sint in bibliotheca regia, qui desiderentur. Atque hic quidem bibliothecarum commentarius proxime regiæ bibliothecæ commentarium collocabitur.

Pontificiam tamen privatam legem impetrari oportet, qua liceat regibus Hispaniæ habere in ea bibliotheca eos libros, quibus est aliis omnibus interdictum vel a pontificibus, vel ab inquisitoribus, dum loco in publico bibliothecæ ne sint, sed secreto; neque liceat eo cuiquam accedere, non prius facta potestate ab inquisitore generali propria & speciali.

Sanctione etiam opus est pontificia, quæ gravissima quæque interminetur iis, qui clam inde librum abstulerint, foliave exemerint corruperintve data opera. Accedat præterea regia constitutio, quæ eadem de re diligentissime severissimeque caveat. Quæ constitutiones in loco publico bibliothecæ proponantur in ipso statim ingressu.

Illud præterea regem pro maiestate sua providere convenit, ut sit habitationi locus, in quem se recipiant, & commode esse possint ii, qui ad bibliothecam se conferant libros veteres aut descripturi, aut cum impressis collaturi: neque enim honestum est, virum aliquem litteris & doctrina excellentem, quum eo venerit, tectum non habere, quo se recipiat, & ubi esse tam diu possit, quam diu descriptioni, aut emendationi operam dat adsiduam. Multi quidem sunt anni, ex quo Romæ *Decretis* Gratiani corrigendis opera navabatur, quod mire id corruptum fuerit: ad eam autem

tem rem missi sunt a Gregorio pontifice Romano cum mandatis, qui inspicerent concilia quædam antiqua bibliothecæ regiæ S. Laurentii: neque sane ea opera vana fuit, tum quia in ea bibliotheca concilia eiusmodi inventa sunt, quæ nos Romæ minime habebamus; tum quia, quæ ibi erant manuscripta, visa sunt melioris notæ & scripturæ purioris, quam quæ impressa habemus. Nunc quoque apud externos antiqui patres maximo studio & opera pristinæ suæ scripturæ restituuntur: neque dubium est, quin ii, qui in hoc studio honestissimo versantur, postquam cum iis exemplaribus, quæ habent, impressos eorum auctorum libros contulerint, huc se ad regiæ bibliothecam conferant ultimam manum laboribus suis imposituri. Neque hi tantum, sed & alii, qui his studiis delectabuntur, ad hanc bibliothecam quasi ad quoddam emporium antiquitatis & eruditionis confluent: pauci illi quidem, verum præstantes doctrina viri. His igitur locus constitui debet, in quem se commode recipiant sine ulla mercede: nam quod ad alia attinet victui necessaria, sua eos pecunia comparare oportet: aut ea de re pacisci cum iis, quibus domus eiusmodi curæ erunt. Atque hos quidem inquilinos oportet esse homines non avaros & sordidos, quique artificio quodam hospitibus pecuniam emungant. Quoniam autem multi specie quadam virtutis & studiorum non tam famam aucupantur, quam victum quæritant, mandabit eam curam rex alicui: isque eos viset, deque laboribus eorum, studiis & vitæ instituto cognoscet.

Dubium autem non est, quin toti bibliothecæ præfici unus debeat, quem *bibliotecarium* inde appellant. Eum eruditum esse oportet & bonarum litterarum in primis studiosum, & prudentia quadam singulari in scriptis veterum cognoscendis & inter se diiudicandis: neque sane parvi referre puto, quem rex ei muneri præ-

ficiat : solent enim hi ut plurimum deinde præstantissimi evadere. Quum enim iam antea eruditione præsent, si accedat deinde assiduitas quædam studiorum ; quod necesse est in tanta librorum copia & varietate, ac litterarum amore ; incredibilem quoque fieri eruditionis accessionem erit necesse. Id quod AVGVSTINO EVGVBINO nostra ætate accidisse scimus, qui quum multiplici iam antea eruditione esset, Vaticanæ deinde bibliothecæ præfectura tantos in litteris progressus fecit, quantos fecisse ex scriptis illius intelligunt eruditi. Sed & GVIL. SIRLETVS antequam in amplissimum cardinalium collegium cooptaretur, bibliothecarius apostolicus erat; eoque etiam munere usque ad extremum vitæ spiritum functus est. Oportet autem eum, quem rex suæ bibliothecæ præficiat, in honore esse ; & non in angulis, sed in luce hominum etiam versari, & ab ipso rege præmiis ad maiora etiam excitari, præsertim honorifice functum ea præfectura. Nam si is in ecclesia sua mansisset, eamque & concionando, & docendo ita iuvisset, ut non eum operæ suæ poenitere deberet, & a rege præterea præmium speraret ; quæ causa est, cur præsentem operam rex ipse adspernetur, quæ sit illi navata ab eo, qui patriam, aut ecclesiam, aut utramque simul reliquit, ut illi inserviret? Quod non ideo dicitur a me, quasi in mentem veniat hoc de te, PHILIPPE, regum, qui sunt, quique umquam fuerunt, potentissime & liberalissime, subvereri : sed quia, quum hæc ad te scribantur, posteris etiam scribuntur. Quamquam enim a me tenui huic operi immortalitatem non possum polliceri, libet de tuo nomine, cui hoc inscribitur, eam augurari.

Convenit autem, ut huic bibliothecæ præfecto custodes omnes & alii ministri subiiciantur. Custodum partes erunt, in atriis bibliothecæ deambulare, quotquot horis studiosis ea patebit, & diligentissime cavere, ne

ullum umquam atrium sine custode sit; & inspicere eos, qui legent; multoque etiam magis illos, qui aliquid describent, ne quid damni codicibus adferatur, aut albe aliqua vitientur, aut quo alio modo fiant deteriores. Præterea curæ iis erit, bibliothecæ fenestras aperire & claudere pro diei & temporis ratione, ventique & solis: quæ sunt duæ librorum pestes, si negligantur.

Et quidem patere bibliothecam satis est tribus horis antemeridianis, nisi si, industriæ & eruditionis cuiuspiam habita ratione, ei privatim a bibliothecario concedatur, etiam ibi post meridiem esse, clausa tamen ianua, & præsentibus minimum duobus custodibus.

In hieme primo tantum in atrio loco commodo & editiore prunæ erunt: quæ extra bibliothecam, non in ea accendantur, appositis iis lignis, quæ nihil, aut parum edant fumî, qualia dicuntur a Græcis *ῥαπνα*, quod fieri vidimus in pontificia bibliotheca Vaticana.

Iam vero e bibliothecæ ministris unum esse oportet Græce Latineque non mediocriter eruditum, qui bene cognitos habeat codices earum linguarum: nam quod ad libros Hebræos attinet, Chaldæos & Arabicos, poterunt Rabbini accersiri. Sunt autem Romæ quidam eorum, qui iam Dei Opt. Max. benignitate Christo nomen dederunt, pieque & honestè vivunt: ut est ANDREAS, IULIVS, ut PAVLLVS, & alii Romæ notissimi. Accersendus etiam qui Persicam calleat & Turcicam, & alias peregrinas. Et certe est STEPHANVS quidam a pueritia apud Selymanum educatus, quique apud illum multum gratia valuit. Is in pugna navali, quum præfectus esset duabus triremibus, captus est, regioque stipendio nunc Neapoli sustentatur; qui esset huic muneri non ineptus, opinor: certè maiori usui, quam est Neapoli, apud regem esset propter peritiam, quam habet singularem rerum Turcicarum.

Hos bibliothecæ ministros multas ob causas, quas, quia

quia sunt in promptu, omitto, sacerdotes esse oportet; aut populares, quos *laicos* appellant. Vt autem sit unde honeste commodeque vivant, possent ecclesiæ reditus & fructus quidam bibliothecæ regiæ accrescere sine cuiusquam querella, obitu scilicet quorundam, quorum sunt in Hispania & summæ & pinguissimæ dignitates. Quis enim queri de eo iure possit, quod quum decrescat dignitatibus nullo prope damno earum, tamen iis accrescat, qui sese totos regi suo, studiis literarum, & ecclesiæ mancipant?

Bibliothecarium regium in urbe vivere oportet, & in luce hominum versari; ut & audire & intelligere multa possit, quæ ad incrementum & dignitatem pertineant bibliothecæ: præsertim si ea prudentia & sapientia est, ut possit ipsi regi sæpe usui esse. Visere eum tamen bibliothecam frequenter oportet, & minimum sexies aut septies quotannis, idque de improvviso. Erat tanto huic muneri aptissimus ANTONIVS AVGVSTINVS archiepiscopus Tarraconensis, vir clarissimus & omni memoria dignus; qui superioribus diebus e vita excessit suo magis, quam studiosorum tempore. Vt quidem nunc est, aptiorem video nullum GARCIA LOISA, viro genere, litteris & vitæ gravitate atque integritate singulari; cuius felicissimis manibus in disciplinam Philippus rex noster filium heredem educandum instituendumque tradidit. Custodum autem ipsorum unum esse oportet, qui sit quasi bibliothecarii vicarius, cui alii pareant omnes, ut erat ante aliquot annos in Vaticana HIERONYMVVS SIRLETVS, frater ipsius cardinalis; nunc autem FEDERICVS, qui eiusdem cardinalis fuerat domesticus & familiaris. Hic autem, ut ceteri custodes, non in urbe, sed in bibliotheca domicilium habebit.

Præter bibliothecarium & vicarium illius ceteros bibliothecæ ministros ac custodes nulla esse aut sacerdotii, aut qua alia dignitate necesse est; sed homines esse

satis est palliatos & vitæ laudatæ: etsi non ea prudentia sint, ut gravia iis committi negotia aut possint, aut debeant. Huiusmodi autem multos facile erit invenire, neque magnos fieri sumtus erit necesse, quum sint plerique eorum parvo contenti; & præterea huiusmodi tantum rebus utiles, ceteris autem fere inutiles & inepti, quales in scholis reperirentur non pauci, aut etiam in ecclesiis, adhibita diligentia & dilectu. Et quosdam eorum melius erit iuvenes esse, ut, cum annis accedente, aut potius crescente vitæ ita invistitutæ studio & amore, fiant quotidie bonarum litterarum studiosiores, tanta librorum copia ad id eos invitante: atque ita evadant præstantes doctrina viri, & rebus etiam gravioribus aptiores.

Habeant vero omnes bibliothecæ regię ministri propinquum ei domicilium: vicarii tamen domicilium cum bibliotheca ipsa cohærebit. Vnde etiam in bibliotheca ostiolum aperietur, ut possit clam, sineque ullo strepitu introire in eam; aut ei aditum dare, qui facultatem a bibliothecæ præfecto habebit. Neque enim id ostiolum patere alii debet. Multæ autem causæ sunt, ob quas id non utile modo, verum etiam necessarium esse videatur. Est autem eiusmodi ostiolum etiam in Vaticana.

Prius tamen quam bibliotheca regia instructa constitutaque sit, de ministris & operariis illius cogitandum. Ante igitur quam ultima manus bibliothecæ imponetur, cura ea suscipienda est a viris bonis & eruditis, quorum antistes quispiam sit quasi antesignanus; qui diligentissime conquirant, deque Hispanis potissimum deligant eos, quicumque sint ei rei accommodati: quorum omnium opera & concilio instructa iam ornatæque bibliotheca se ad suos quisque recipiat. Sed antequam ii domum ad suos redeant, non inutile erit, quemquam eorum separatim sententiam suam scripto mandare, qua brevi complectatur ea, quæ illi in eo concii-

cilio visa sunt, quæque tum videntur. Atque ex hoc quidem eruditorum hominum congressu occasio nasce-
tur bonos viros & eruditos, qui sunt in Hispania, pro-
pius cognoscendi: & dabitur etiam regi facultas de iis
eligendi, qui sint aptissimi bibliothecæ: quos iubeat
iterum accersi de antistitis & concilii sententia. Neque
hoc etiam erit inutile iis, qui in bibliothecam tum non
recipientur: quum enim ad notitiam regis ea occasio-
ne pervenerint, si erunt in posterum vel bibliothecæ,
vel aliis rebus necessarii, habebitur a rege ratio eorum.

Vbi autem de custodum aliorumque ministrorum
numero constiterit, convenire iussu regis homines eru-
ditos oportebit, quique longa rerum experientia valeant
& prudentia; ut leges bibliothecæ diligentissime sapien-
tissimeque conscribant: quibus cuiusque ministri mu-
nera & partes describantur, pœnis in eos, qui contra
eas quid fecerint, constitutis. Quorum omnium codices
duo conficiantur: eorum unum præfectus, alterum vi-
carius habebit. Sed neque illud improbaverim, æneis eas
tabulis, aut marmoreis, quave alia materia perscribi;
& publico ac patenti aliquo bibliothecæ loco collocari.

Instructa iam bibliotheca, indicem eius imprimere
oportebit diligentissime; qualem etiam reges Galliæ,
aliique ediderunt: cum quo una etiam privilegium re-
gis imprimetur, per quod liceat omnibus libros inde,
quos velint, describere. Qui quidem indices in Italiam,
Galliam & alias provincias mittantur.

Quoniam autem totum hoc, quod ad ordinem, in-
crementum statutumque pertinet bibliothecæ, a præfe-
cto eius & ministris proficiscitur, & per eos futurum
est, ut bibliotheca suam retineat dignitatem, sunt ii
sapientissime deligendi; & studia multorum & cupidi-
tates maxime fugiendæ. In delectu autem non tam eo-
rum ratio habebitur, qui unam aliquam scientiam cal-
lent, quam eorum, qui multiplices sint eruditione in-
stru-

tracti, & moribus etiam elegantioribus perpoliti: quos ii, qui sunt in regia apud te viri iudicio acri & sapientia præstantes tibi poterunt indicare. Et certe in delictu habendo hominum eruditorum ANTONIVS AVGVSTINVS unus omnium maxime, si incolumis fuisset, iudicio suo, quo valebat, acerrimo, & multiplici eruditione tuæ poterat satisfacere voluntati.

Cuius viri mentio facit, ut locum de aliorum bibliothecis colligendis, quem supra attigi, latius nunc persequar: in quibus fortasse primum locum tenet huius tanti viri bibliotheca. Nullam equidem privatam vidi illa meliorem, sive copia librorum, sive præstantia eorum & raritas spectetur, tam Græcorum, quam Latinorum, de qua regię aggreganda agi esset nunc opportunum: postea enim libri in multas ac varias partes distracti vel peribunt, vel difficillime colligentur.

Quod verum esse intelligitur ex MICHAELIS THOMASII episcopi Ilerdensis bibliotheca, quæ post domini sui obitum fluctuavit, & in scopulos illisa misere fecit naufragium. Fuit is, dum viveret, eius colligendæ ac locupletandæ studiosissimus: itaque multos partim coemit, partim de optimis describi quam fidelissime curavit; habebatque iam ad duo millia voluminum impressorum & manuscriptorum Græcorum & Latinorum, quamquam Græcorum numerus multo erat minor; neque hanc colligere fuit illi admodum difficile; nam præterquam quod industria valebat, multos sibi plurimis officiis (fuit enim officiosissimus) obstrinxerat, & a multis propter animi dotes ac virtutes ambatur: & in urbe Roma multo tempore fuerat. Hanc ego bibliothecam tam Romæ cognitam habebam, quam dominus illius: quæ una cum hereditate iacuit, controversiam de facultate testandi nuntio pontificis movente. Utile quidem esset, codices manuscriptos conquirere diligenter, & in regia bibliotheca collocare. Posset eadem diligentia in aliis biblio-
the-

theſis regiæ aggregandis adhiberi; ut in ea, quæ fuit HIERONYMI ZVRITAE hiftorici diligentiffimi, quam ille dum viveret, cuidam monaſterio reliquit, unde non invitis monachis in regiam transferetur: neque id erit præter ſpem & voluntatem defuncti domini, cuius ex conſuetudine & ſermonibus quotidianis is animus non obſcure intelligebatur. Habuit & PAEZ iuriſconſultus bibliothecam bene inſtructam, & libris veteribus referatam: quæ an diſtracta ſit adhuc & diſſipata, videndum.

Sed & GVLIELMI SIRLETI cardinalis bibliotheca non ſolum numero librorum, ſed & bonitate excellit, non Latinorum modo, verum etiam Græcorum manuſcriptorum: in qua colligenda diu multumque laboravit. Neque ſane multi anni ſunt, ex quo XII. arcas librorum veterum & manuſcriptorum in eam coniecit, qui Marcelli patroni illius & pontificis fuerant: neque ad id uſque tempus vendi duobus aureorum millibus potuere. Poſſet autem a rege legatis ea cura committi, ut ſi quæ cardinalium, aut aliorum bibliothecæ, morte dominorum conſequuta, diſtrahendæ eſſent, eas coemerent. Quoniam autem in tot libris cogendis, niſi id iudicio fiat, erit opera & labor inanis, dabitur id negotii ALFONSO CIACONI homini erudito & diligenti, ut antequam libri comparentur, videat eos diligenter; & ita, habito delectu, emanent; ſed & IOSEPHO STEPHANO Valentino, nunc Veſtano epiſcopo: qui ambo Romæ vivunt libentiſſime, non alio umquam migaturi.

Habet quoque bibliothecam nobilem SFORTIA CARDINALIS, cui regio beneficio & liberalitate Hiſpaniæ patrociniū commiſſum eſt. Ea non tam multitudine, quam bonitate librorum excellit; quod multa in ea ſint autographa, aut certe antiqua Græcorum volumina. Sed huius emendæ ſpes nulla plane relinquitur, quod ea familiam Sfortiam & heredem ſequatur, magnæque cura & diligentia cuſtodiat. Poſſent tamen inde libri

nonnulli diligenter describi: index quoque confici, & ad regem mitti.

Libri etiam aliquot haberi poterunt e bibliotheca ACHILLIS STATII Lusitani, qui Romæ diu vixit, & ibi duobus abhinc annis mortuus est. In ea libri sunt de *Fide ac Trinitate* GREGORII BAETICI, antiquissimi scriptoris, & episcopi Granatensis, cuius meminit D. Hieronymus; quos ACHILLES ipse invenit in Ferrariensi pomposa bibliotheca, & iam in lucem dedit.

Item Neapoli in ecclesia S. Ioannis Carbonarii, quod est cœnobium D. Augustini, est cardinalis SERIPANDI bibliotheca integra, ubi & exemplaria & monumenta quædam sunt antiqua, quæ fratres ipsi quodammodo videntur adspernari. Inde igitur non esset admodum difficile quædam deligere, data ab eo opera, qui pro rege Neapoli esset, adhibitoque aliquo eiusmodi rerum intelligente, qualis est PORCIVS quidam abbas, Simonis Porcii medici & philosophi nobilissimi filius, qui Petri Toleti floruit ætate. Quod negotium abbas susciperet libentissime cum aliis nominibus, tum illo, quod est a rege non ita pridem, ut intellexi, Monopilitano episcopatu in eo regno ornatus. Sed & alia quædam antiqua bibliotheca est Neapoli S. Severini, quæ in pulvere negligitur; unde sumi etiam possent aliquot volumina, & in regiam transferri.

Sunt denique in multis provinciis, præsertim in Italia, multæ bibliothecæ privatæ; ut VINCENTII PINELLI nobilis Genuensis, qui habet Patavii domicilium; ut PETRI VICTORII Florentini, ut FVLVII VRSINI Romani, ut M. ANTONII MVRETI Galli, qui diu vixit in urbe Roma, & paullo ante e vivis discessit; PETRI IOANNIS item NVNNESII Valentini, philosophi eximii, qui Barcinonensem iuventutem nunc instituit, relicta dulci patria Valentia, non sine magna bonarum litterarum iactura: quam hoc tempore, quo pristina digni-

tas & gloria misere in sordibus iacent, reliquisse, quodammodo prode est; pro qua certe mori, & cui nos totos dedere, & in qua nostra omnia ponere & quasi consecrare debemus. Aliæ privatorum hominum bibliothecæ reperientur, quas non est necesse hic commemorare, quum sint apud regem homines eruditi, quorum ad notitiam & hæ & aliæ quamplurimæ pervenerunt. Hæ igitur, si quando distrahendæ sint, curent regii ministri, ne intercident.

Maximo etiam usui esset, bonum aliquem virum, & rei typographicæ bene peritum regiis sumtibus & liberalitate foveri, cum operariis eius rei intelligentibus & exercitatis, variaque illum & elegantia habere genera characterum Græcæ, Latinæ, & aliarum quoque linguarum: & præterea correctores eruditos, minimeque vanos & adrogantes: ex qua typographia & regia litterarum officina emendatissimi veterum libri in lucem ad communem omnium utilitatem ederentur regia insignia præferentes.

Sumtibus autem typographiæ valde consuleretur pistrino chartæ faciendæ ædificato loco opportuno. Neque valde de eo laborandum, si ea forte melioris notæ non esset: quum neque in Flandria, neque aliis plerisque in locis, ubi libri imprimuntur, optima ea sit. Quid? quod libros semel impressos statim alibi iterum ac sæpe imprimere solent papyro meliori: atque ita toto orbe terrarum e regia catholica S. Laurentii bibliotheca editi libri propagarentur. ANTONIVS AVGVSTINVS quum esset adhuc episcopus Ilerdensis, Complutensem typographiam Ilerdam transtulit, & chartæ faciendæ pistrinum erexit. Idem etiam Tarracone typographiam suis sumtibus non inelegantem sustentavit.

Vnum pæne omiseram libris colligendis aptissimum, quod Florentiæ diligentissime observatur. Nemini ea in urbe licet, qui librarius sit, librum ullum manuscriptum

cuiquam vendere, nisi prius illum homini cuidam erudito ostendat, cui a duce Florentinorum id negotii datum est. Is librum videt; si est alicuius momenti, curat persolvi pretium librario, & librum in bibliotheca publica reponi. Atque ita non pereunt monumenta veterum scriptorum, neque etiam in privatis bibliothecis quasi sepeliuntur. Eam curam in Hispania regem episcopis mandare utile esset, ut in sua quisque dioecesi ea ratione curaret, ne veterum libri perirent; sed colligerentur ab iis, & ad regiam bibliothecam mitterentur: ad eamque rem adhiberet quisque eorum homines intelligentes.

Romæ quum agerem, pontificiæ bibliothecæ, quæ in Vaticano est, historiam colligavi; quibusdam ONVPHRII PANVINII studiis ac diligentia adiutus: quam etsi ad eum, quem mihi proposueram exitum, non deduxerim; tamen quia iis, quæ de regia bibliotheca disseruimus, magnam potest lucem adferre, libuit, non expectato maturiori tempore, neque suis partibus & numeris expleta narratione, eam huic libello subiicere. Sed prius, quæ de bibliothecis in genere vir doctissimus FVLVIVS VRSINVS scripsit in libro *de imaginibus*, videamus.

A BIBLIOTHECIS
EX LIBRO DE IMAGINIBVS
FVLVII VRSINI.

Bibliothecas Romæ multas fuisse, cum Græcas, tum Latinas, ex veterum scriptorum, quos infra adducam, monumentis intelligere possumus. Qui autem iis præpositi erant, dicebantur *a bibliothecis*, forma eadem, qua *a studiis*, *ab epistolis*, & alia eiusmodi antiquos dixisse observavimus. Prius autem bibliothecas ipsas, quarum mentio apud scriptores exstat, colligamus: deinde nomina eorum, qui iis præfuerunt, subiungamus. *Romam primus librorum copiam*, inquit Isidorus lib. VI. cap. 4. *advexit Aemilius Paullus, Perse Macedonum rege devicto*. Sylla quoque multos libros ex Athenis Italiam vexit: Lucianus in libro *adversus indotum*: Lucullus deinde ex Pontica præda, ut idem Isidorus scribit. Sed bibliothecæ Luculli meminit his verbis Plutarchus in eius vita: quæ ut sunt a Leonardo Iustiniano in Latinum versa, ita proferemus: *Nihil minus tamen diligentia ad ea sibi comparanda adhibuit, quæ studioso ac litteratissimo homine digna essent. Et enim plurimos pulcherrimosque coegit libros, quorum profecto usus maiorem sibi, quam ipsa possessio gloriam vindicabat. Studioso enim cuique & bibliothecæ, & quæ circa erant, scholæ atque deambulacra libere perpetuoque patebant, quo se Græci, quum per otium licuisset, velut in amænissimum quoddam Musarum diversorium conferre solebant: ibi loquendo, legendo, disputando diem iucunde terebant; & Lucullus ubi plerumque eruditissimos viros disputare vidisset, eo se potissimum ingerebat*, cet. Bibliothecæ Iuliæ meminit Suetonius in Cæ-

sare scribens: *Bibliothecas Græcas & Latinas, quas maxime posset, publicare parabat, data M. Varroni curæ comparandarum ac dirigendarum.* Et Isidorus lib. VI. Post hos Cæsar dedit M. Varroni negotium maximæ bibliothecæ construendæ. Asinii Pollionis bibliothecæ facit mentionem Plinius lib. VII. cap. 3. his verbis: *M. Varronis in bibliotheca, quæ prima in orbe ab Asinio Pollione ex manubiis publicata Romæ est, unius viventis posita imago est: & lib. XXXV. cap. 2. Asinii Pollionis hoc Romæ inventum, qui primus bibliothecam dicendo ingenia hominum rem publicam fecit.* Isidorus lib. VI. c. 4. *Primus autem Romæ bibliothecas publicavit Pollio, Græcas simul atque Latinas, additis auctorum imaginibus in atrio, quod de manubiis magnificentissimum instruxerat.* Bibliothecæ palatinæ, quæ in antiquis inscriptionibus sæpius nominatur, ita meminit Suetonius in Augusto: *Templum Apollinis in ea parte palatinæ domus excitavit, quam fulmine ictam desiderari a deo aruspices pronuntiarunt, addita porticus cum bibliotheca Latina Græcaque: quo loco iam senior sæpe etiam senatum habuit, decuriasque iudicum recognovit, cet.* Plinius lib. VII. cap. 58. *Veteres Græcas litteras fuisse easdem pæne, quæ nunc sunt Latinæ, indicio erit Delphica tabula antiqui æris, quæ est hodie in palatio, dono principum Minervæ dicata in bibliotheca, cet.* Et lib. XXXIV. cap. 7. *Videmus certe Apollinem in bibliotheca templi Augusti Tuscanicum quinquaginta pedum a pollice.* Huius bibliothecæ meminit Horatius lib. I. epist. 3. hoc versu:

Scripta palatinus quæcumque recipit Apollo.

Ovidius lib. III. de *Trist.* Propertius lib. II. Dion. lib. LIII. Suetonius de *illustr. grammaticis* in Hygino, Galenus lib. I. de *comp. medic.* Servius in VIII. *Aeneid.* Acro & Porphyrius in epist. 5. lib. I. Bibliothecæ portici-

ticus Octaviæ meminit Plutarchus in *Marcello*, eamque ab Octavia Augusti sorore in honorem Marcelli exstructam fuisse scribit. Dion tamen lib. XLIX. a sororis nomine *Octavianam bibliothecam* appellatam Augustum exstruxisse ex Dalmatum manubiis refert. Eius autem meminit & Suetonius in libro *de illustr. grammaticis* his verbis de Melisso scribens: *Quare cito manumissus Augusto, & insinuatus est, quod eleganter curam ordinandarum bibliothecarum in Octaviæ porticu suscepit.* P. Victor bibliothecam porticus Octaviæ nominat in libro *de regionibus*. Bibliothecæ, quæ erat in domo Tiberii Imp. facit mentionem Gellius lib. XIII. cap. 19. *Quum in domus Tiberianæ bibliotheca sederemus ego & Appollinaris Sulpicius*, cet. Vopiscus in Proba: *Ex bibliotheca Vlpia ætate mea in thermis Diocletianis.* Item ex domo Tiberiana, cet. Tiberii autem domus in ea palatini montis parte fuit, quæ viam sacram, & Pacis templum respicit, ut ex plumbea lamina aquæductus ibi nuper reperta in hortis Alex. Farnesii cardinalis cum inscriptione TIBERII CAES. IMP. conicere licet. Bibliothecæ, quæ erat in templo Traiani, meminit idem Gellius his verbis lib. II. cap. 27. *Edicta veterum pratorum sedentibus forte nobis in bibliotheca templi Traiani*, cet. Hæc deinde in thermas Diocletiani, ut opinor, translata est, & Vlpia a scriptoribus nominata. Eius meminit P. Victor in Reg. VI. Vopiscus in Aureliano: *Et, si his contentus non fueris, lectites Græcos, linteos etiam libros requiras, quos Vlpia tibi bibliotheca, quum volueris, ministrabit.* Et paullo post: *Hæc ego a gravibus viris comperi, & in Vlpia bibliotheca libris relegi*, cet. In Tacito: *Habet bibliotheca Vlpia in armario sexto librum elephantinum, in quo hoc S. C. perscriptum est*, cet. In Probo: *Vsus autem sum, ne in aliquo fallam carissimam mihi familiaritatem tuam, præcipue libris ex bibliotheca Vlpia, ætate mea in thermis Diocletianis*, cet. In

Numeriano: *Vt illi statua non quasi Cæsari, sed quasi rhetori decerneretur ponenda in bibliotheca Vlpia.* Bibliothecæ, quæ erat in templo Pacis, meminit Galenus lib. I. *de comp. med.* & Gellius lib. XVI. cap. 8. his verbis: *Commentarium de proloquiis Lælii docti hominis, qui magister Varronis fuit, studiose quæsiuimus, eumque in Pacis bibliotheca repertum legimus.* Bibliothecæ Capitolinæ facit mentionem Orosius lib. VII. cap. 16. *Anno ab V. C. DCCCCXXX. cet. nam fulmine Capitolium istum, ex quo facta inflammatio bibliothecam illam maiorum cura studioque compositam, adesque alias iuxta sitas rapaci turbine concremarvit.* Tiburtinæ bibliothecæ meminit Gellius lib. IX. cap. 14. his verbis: *Meminimus etiam in Tiburti bibliotheca invenire nos in eodem Claudii libro scriptum utrumque, facies, & facii, & lib. XIX. cap. 5. Sed, quum bibendæ nivis pausa fieret nulla, promit e bibliotheca Tiburti, quæ tunc in Herculis templo satis commode instructa libris erat,* cet. Bibliothecæ Iulii Martialis facit mentionem Martialis lib. VII.

*Ruris bibliotheca delicati,
 Vicinam videt unde lector urbem,
 Inter carmina sanctiora si quis
 Lascivæ fuerit locus Thaliæ,
 Hos nido licet inferas vel imo,
 Septem quos tibi misimus libellos
 Auctoris calamo sui notatos:
 Hæc illis pretium facit litura.
 At tu munere dedicata parvo,
 Quæ cantaberis orbe nota toto,
 Pignus pectoris hoc mei tuere,
 Iulii bibliotheca Martialis.*

P. Victor, *Bibliothecæ, inquit, Romæ undetriginta publicæ: ex iis præcipuæ duæ, palatina & Vlpia.* Domitia-

tianum bibliothecas verustate consumtas reparasse scribit Suetonius in eius vita. His igitur præfuerunt, Iuliæ M. Varro, ut Suetonius scribit: Palatinæ C. Iulius Hyginus, Augusti libertus, ut idem Suetonius in libro *de illustribus grammaticis*, & C. Iulius Falyx, & C. Iulius Phronimus, ut est in antiquis lapidibus: bibliothecæ porticus Octaviæ C. Melissus, Augusti libertus, ut est apud Suetonium in eodem *de illustr. Gram.* libro. Bibliothecas autem privatas, cuiusmodi illa P. Attici a Cicerone describitur, quia parum frequens earum mentio est apud veteres scriptores, omisimus colligere.

DIIS. MANIBVS
C. IVLIVS. FALYX
A. BYBLIOTHECA
GREACA. PALAT

C. IVLIVS. C. L. PHRONIMVS
A. BIBLIOTHECA. GRAECA

OSSA

VIBIAE. SVCESSAE. LIVIAE. AVG. SER
AB. ARGENTO. POTORIO. ITEM. A. VESTE
L. VIBIVS. AVG. SER. PAMPHILVS. SCRIBA
LIB. ET. A. BIBLIOTHECA. LATINA
APOLLINIS. CONIVGI. FIDELISSIMAE
ET. PISSIMAE. B. D. S. M.

SVLPICIAE
 THALLVSAE
 ANTIOCHVS. TI. CLAVDI
 CAESARIS. A. BIBLIOTHECA
 LATINA. APOLLINIS
 CONIVGI. SVAE
 BENE. MERITAE

ALEXIO
 CAESARIS
 AVG. AB
 BIBLIOTHECA

088 A

DE BIBLIOTHECA VATICANA

EX NON EDITIS PANVINII.

 Entiles suos libros in bibliothecis publicis & privatis consuevisse adservare, ex eorum monumentis, & ex his, quæ nuper scripsimus, facili coniectura possumus consequi, permultique tradiderunt. Ecclesiam vero catholicam iam inde a primo post Christum exordio in præcipuis quibusdam locis bibliothecas sacras habuisse, quibus studiosorum ingenia pascerentur, non est obscurum. Nam D. Athanasius in narratione de persecutione Arianorum in ecclesia Alexandrina tradit, bibliothecas in ecclesiis christianorum fuisse, librosque magna cura conservatos: & in eo Arianorum impietatem accusavit, quod libros ecclesiæ ereptos indignissime combussissent. Hieronymus earundem meminit, quum ad Pammachium pro libris suis adversus Iovinianum scribens ait: *Ecclesiarum bibliothecis frueri*. Eusebius præterea lib. VIII. cap. 2. scribit, ecclesiam libros sacros in oratoriis, habuisse, eosque temporibus Diocletiani, excisis oratoriis ad delendam prorsus memoriam Christianorum exustos esse. Neque vero desunt in scriptura coniecturæ: quoniam Paullus ad Timotheum scribens, libros secum Romam apportare iubet, maxime vero membranas: atque idem libros propheticos in ecclesia Corinthiorum legi solitos, I. *ad Corinthios* testatur. Bartholomæum vero Indis verbum Dei prædicasse, ibique evangelium Matthæi Hebraice manu sua descriptum reliquisse, lib. V. cap. 10. *Historiæ ecclesiasticæ* prodidit Eusebius: quod exemplar in India repertum Origenes, teste Hieronymo, Alexandriam reportavit, quum ex Oriente libros canonicos veteris testamenti Melito, ut ait Eusebius, attulisset. Hebræi tandem libros sacros

diligentissime custodiebant, & in synagogis suis Moysen per singula sabbata legere solebant. Quare eosdem christianos factos in describendis & conservandis libris prophetis & apostolorum atque evangelistarum studium suum collocasse, merito est credendum.

Sed loca, ubi libri servabantur, non uno nomine fuerunt appellata; nam & *archivia*, & *scrinia*, & *bibliotheca*, ut ex auctoribus citandis patebit, dicebantur. Bibliothecarius in vita Cælestini papæ inquit: *Hic fecit constitutum de omni ecclesia, maxime de regionibus; quod hodie in archivio ecclesie tenetur reconditum.* Et in vita Leonis papæ: *Multas epistolas scripsit papa Leo, quæ hodie in archivio ecclesie tenentur: & in Gelasio papa: Gelasius libros adversus Eutychem & Nestorium edidit, qui hodie in bibliotheca ecclesie archivio reconditi tenentur.* Tandemque in vita Bonifacii papæ II. *Bonifacius papa chirographum damnationis Dioscori archivio ecclesie reclusit.* Anastasius præterea in vita Martini papæ, *Synodus, inquit, Lateranensis a Martino papa contra Syrum Alexandrinum, Pyrrhum, Sergium, & Paullum, Constantinopolitanos patriarchas, hæreticos Monothelitas celebrata, hodie archivio ecclesie continetur.* Et in Leone: *Hic fecit constitutum, quod in archivio ecclesie continetur, ut qui ordinatus fuerit archiepiscopus, nulla consuetudine pro usu pallii, aut diversis officii ecclesiasticis quidquam persolvere debeat.* In Ioanne VI. inquit: *Ioannes papa, facto concilio sacerdotum, Novellum episcopum, qui ab archiepiscopo Ravennate ordinatus fuerat, sub ditione sedis apostolicæ redintegravit & confirmavit: cuius rei chirographum in S. R. E. archivio retinetur.* Ultimo in vita Stephani II. *Pipinus Rex Francorum, victo Astulfo rege Longobardorum, eisdem multas civitates, quas vi occupaverat, abstulit; quas beato Petro, S. R. E. & Romanis pontificibus donavit, scriptisque suis donationem fecit, quæ hætenus in*

in archivio S. ecclesie recondita tenetur. Hieronymus quoque in prologo Esther inquit: *Quem librum ego de archivis Hebraeorum elevans, verbum e verbo expressius transtuli.* Divus autem Gregorius papa in prologo XL. homiliarum suarum ad Secundinum episcopum Tauro-militanum refert, XL. homilias suas in scrinio S. R. E. detineri. Et Iulius papa, qui Marco Silvestri successori suffectus est, instituit, ut in ecclesie scriniis reponerentur cautiones, instrumenta, donationes, commutationes, traditiones, testimonia, adlegationes, ac manumissiones clericorum in ecclesia. Sed nominis bibliothecæ exempla & testimonia non est quod adferantur.

Ex his igitur facile cognoscere liquet permulta eorum, quæ in bibliothecis reponerentur: verum non ista solum, quin etiam & præcipue bibliorum libri conservari solebant, ut satis superque ex Eusebio & ecclesiarum usu constat: in quibus quatuor evangelistarum libri, epistolæ Pauli, Petri, Iacobi, Ioannis & Iudæ, nec non *Acta apostolorum* & *Apocalypsis* Io anni legi fuerunt solita. Opera tandem sacrorum doctorum in eisdem bibliothecis servabantur, ut Ignatii, Martialis, Clementis Romani, Iustini, Egesippi, Irenæi, Tertulliani, Origenis, Cypriani, & aliorum, quorum permulta ad nostra usque sæcula pervenerunt. Quare dicendum est, bibliothecas propter librorum, bibliorum, memoriæ doctorum, & scriptorum ecclesiasticorum, veræque ecclesie historiæ conservationem, atque ad posteros propagationem structas & institutas fuisse.

Ad structuram autem & conservationem bibliothecæ non mediocres sumtus erant necessario faciendi librorum conquisitoribus, luculentis ac peritis scriptoribus, totique veræ bibliothecæ. Hi partim fidelium divitum liberalitate, partim ex communi ecclesie ærario fiebant. In quo sane Magni Constantini eximium & singulare prædicatur studium; qui, ut tradit Eusebius lib. III.

de eius vita, imperatorios thesauros liberalissime effudit in colligendis scribendisque libris sacris, quos Gentiles temporibus persecutionum ab ecclesia fere excuserant. Verumtamen munus bibliothecæ condendæ, conservandæ ac curandæ episcoporum præcipuum fuit, nec non & presbyterorum: quoniam ad hos maxime spectabat & sacros evolvere ac custodire libros, & authenticos ab apocryphis, testè Eusebio, discernere. Quam ob rem notarios, librarios & puellas ad scribendum exercitatas, qui libros describerent, ut apparet ex Ambrosii Origenisque historia, alere & sustentare solebant. Inter hos Panthenius rector scholæ Alexandrinæ diligentissimus librorum conquisitor perhibetur. Pamphilus etiam presbyter & martyr Cæsariensis magno studio & industria, ut ait Eusebius, bibliothecam instituit, eamque tum Origenis, tum aliorum scriptorum voluminibus exornavit: cuius Cæsariensis bibliothecæ in apologia adversus Rufinum meminit Hieronymus. Alexander præterea celeberrimus Hierosolymorum antistes mirificam bibliothecam Hierosolymis construxit, eodem teste Eusebio; in qua libros Berilli, Hippolyti, Caii & aliorum scriptorum ecclesiasticorum reposuit, quibus se adiutum & instructum in scribenda historia ecclesiastica Eusebius testatur.

Sed ne diligentiam & studium nostrorum silentio prætereamus, Clemens primus post Petrum pontifex maximus, qui multas scripsit utiles epistolas in ecclesia Romana conservatas, ad posterosque transmissas; Romæ, ubi fons pietatis doctrinæque erat, septem notarios in singulas regiones distributos instituit, qui censibus ecclesiæ nutriti, gesta martyrum diligenter perquisita, & sigillatim indagata litteris & monumentis consignarent. Anterus papa res gestas martyrum a notariis descriptas requisivit, & in ecclesia recondidit. Fabianus Anteri successor ordinavit septem diaconos iis notariis immi-

ne-

nere, ut martyrum res gestas undique singulatim colligerent. Actiones præterea synodi Romanæ sub beato Silvestro celebratæ eorundem notariorum testimonium tribuunt. Ad hæc Iulius papa, qui post Marcum Silvestri successorem præfectus est, constituit, ut cuncta, quæ ad Christi fidem conservandam propagandamque pertinerent, per notarios S. R. E. colligerentur, atque ea omnia monumenta a primicerio notariorum approbata in ecclesia recondentur. Hilarius autem papa, primus, quod legerim, bibliothecas duas Romæ iuxta fontem Laterani ædificavit, in quibus ecclesiæ Romanæ scripta, & epistolæ decretales Romanorum pontificum, conciliorum actiones, hæreticorum palinodias & hæreses, sanctorumque patrum libros publico usui christianorum conservaret, quum eo tempore libri ob paucitatem, & librarium caritatem difficile admodum invenirentur.

Sed tamen præter has (ut iam ad originem Vaticanæ deveniamus) fuit etiam alia, fortasse omnium maxima, in ipso Lateranensi patriarchio structa bibliotheca optimis voluminibus referta: quæ eo loci fere annis M. quamdiu Romani pontifices Lateranum incoluerunt, permansit. Postea vero quam Clemens V. in Galliis Romanam sedem constituit, pontificia bibliotheca fuit Avenionem translata, libris iussu pontificum ex Laterano advectis, atque Avinione in apostolico palatio fere spatio CXX. annorum retentis, quousque, Dei benignitate sublato schismate, post Martini V. creationem eius bibliothecæ magna pars fuit iterum Romam perducta, & non Laterani, sed in Vaticano, ubi Romanus pontifex sedem fixerat, collocata, confusis tamen sparsisque libris, neque ullo certo aut digno loco interclusis. Quod indigne ferens Sixtus IV. pontifex maximus incredibilem librorum copiam a suis prædecessoribus relictam, qui partim vetustate, partim hominum iniuria consumebantur, certo & oportuno loco digessit

sit armariis, pluteis, ceterisque instructæ & bene cultæ bibliothecæ necessariis exornavit: atque bibliothecam Vaticanam multis additis voluminibus ecclesiæ decori, fidei catholicæ amplificationi, publicæ eruditorum hominum commoditati & honori consecravit. Hæc igitur Vaticana bibliotheca omnium, quæ in orbe terrarum sunt, instructissima est, optimisque & antiquissimis scriptis in membranis libris refertissima, quorum numerum sex millium excedit. Huic, ut facilius conservaretur & augetur, Sixtus IV. strenam centum aureorum, quam Romanis pontificibus collegium scriptorum apostolicarum litterarum quotannis donari consuevit, in perpetuum addixit. Hanc summa industria & diligentia curant & administrant bibliothecarius, custodes, correctores, librarii, sarcinatores, & is, qui bibliothecam verrit: quæ omnia fere munera fuerunt a Sixto IV. instituta.

Qui ergo bibliothecæ præerat, iam olim *bibliothecarius*, & aliquando *cancellarius* vocabatur: huius munus erat, bibliothecam & omnia eius volumina scripta, membranas & similia accuratissime custodire; bullas sive diplomata, vel epistolas decretales pontificum scribere, & si opus erat, dictare, acta conciliorum & synodalia exscribere ac conservare; tandemque apud Romanum pontificem ea omnia præstare, quæ sedis apostolicæ cancellarii nostro tempore faciunt. Conveniens etenim visum fuit, ut is potissimum esset papæ amanuensis, scilicet scribarum princeps, vel a secretis, qui etiam pontificiam bibliothecam, quæ tunc erat veluti cancellaria quædam, sive, ut nunc loquimur, *secretaria*, tractaret. Nostris vero temporibus hæc munera sunt divisa. Bibliothecæ autem Romanæ semper clarissimi & optimi viri probatæ doctrinæ & sanctitatis præfuerunt: nam Anastasius in vita Gregorii II. scribit, GREGORIVM, antequam pontifex crearetur, bibliothecæ
La-

Lateranensis curam suscepisse: qui, inquit, est vir doctissimus, & Constantinopolim ad Imperatorem Iustinianum II. cum Constantino papa profectus, & ab eodem principe in multis difficilimis quæstionibus interrogatus, peritissime omnibus satisfecit. Bibliothecarius præterea in eiusdem vita refert, Gregorium ab ineunte ætate in patriarchio Lateranensi nutritum fuisse, atque a papa Sergio subdiaconum & sacellarium creatum bibliothecæ Lateranensis curam suscepisse, postmodumque diaconum factum fuisse. Xystus vero IV. Idibus Iulii, pontificatus anno VI. & ab orbe redempto M. DC. LXXV. perpetuum custodem, & veluti bibliothecarium Vaticanæ bibliothecæ tunc a se erectæ bulla plumbea instituit BARTHOL. PLATINAM Cremonensem, scriptorem apostolicum, familiarem suum, stipendio mensuario decem aureorum decreto, additis victu pro se & tribus famulis, & equo uno, cunctisque regalibus, quæ palatinis papæ familiaribus dari consuescunt: lignis nimirum, sale, aceto, candelis, oleo, scopis, & similibus. Deinde, mortuo Platina, idem Xystus IV. Kal. Novemb. pontificatus sui anno XI. (is est annus domini M. CD. LXXXI.) BARTHOL. MANFREDVM clericum Britonnensis diocesis, decretorum doctorem, familiarem sibi gratum, linguarum peritia insignem, scriptorem apostolicum, bibliothecarium creavit, atque ut huic muneri pristinum splendorem, dignitatem & amplitudinem restitueret, statuit, ut bibliothecarii deinceps futuri scutiferi primi Romani pontificis perpetuo essent, reciperentque stipendia, honores & emolumenta consueta, facta prius decem millium ducatorum cautione in camera apostolica, datoque de fidei ac diligenti bibliothecæ cura iureiurando. Post hos creati sunt temporibus suis qui sequuntur.

CHRISTOPHORVS PERSONA Romanus, prior sanctæ Balbinæ, creatus anno M. CD. LXXXIV.

IOANNES DE DIONYSIIS Venetus anno M. CD. LXXXVII.

N. Hispanus, archidiaconus Barcinonensis, anno M. CD. XCII. Hic est fortasse HIERONYMVS PAVLLVS Cathalanus, canonicus Barcinonensis, I. V. D. qui fuit Alexandri VI. cubicularius, inter cuius fragmenta inventa fuit *Practica cancellariæ* Romæ edita an. M. CD. XCIII. Pontificatus Alexandri VI. anno secundo.

IOANNES FONSALEDA, Hispanus, episcopus Interamensis, anno M. CD. XCV.

FR. VOLATERRANVS, archiepiscopus Ragusinus, anno M. D. V.

THOMAS IVGERANNIS, alias PHAEDRVS, Volaterranus, anno M. D. X.

PHILIPPVS BEROALDVS iunior, Bononiensis, anno M. D. CXI.

FR. ZANOBIVS ACCAROLVS, Florentinus, ordinis prædicatorum, anno M. D. XVIII.

HIERONYMVS ALEANDER CARNVS, archiepiscopus Brundusinus, cardinalis, anno M. D. XXXVII.

AVGVSTINVS STEVCHVS, Eugubinus, episcopus Chisamensis, congregationis S. Salvatoris, Bononiensis, anno M. D. XXXVIII.

MARCELLVS CERVINVS, Politianus, presbyter cardinalis tit. S. Crucis in Hierusalem, anno M. D. XLVIII. creatus a Paulo III. Hic stipendium & quatuor sportulas bibliothecariis dari solitas recusavit: atque inter duos correctores Latinos, & eum, qui bibliothecam vereret, ut inferius dicitur, distribuit.

ROBERTVS DE NOBILIS, Politianus, diaconus cardinalis S. Mariæ in Dominica, anno domini M. D. LV. creatus a Paulo IV.

ALFONSVS CARAFA, Neapolitanus, diaconus cardinalis S. Mariæ in Dominica, anno M. D. LVIII. a Paulo IV. creatus.

MARCUS ANTONIVS AMVLIVS, presbyter cardinalis,
Venetus, anno M. D. LXV.

GVILIELMVS SIRLETVS, presbyter cardinalis, Ca-
laber, die XVIII. Martii anno M. D. LXXII.

ANTONIVS CARAFA, Neapolitanus, presbyter car-
dinalis tit. SS. Ioannis & Pauli, die xv. Octobris an-
no M. D. LXXXV.

Quum autem unus vix, aut nulla ratione posset
tot millium librorum conservationi vacare, & necessa-
riis bibliothecæ rebus consulere; idem Xystus duos cu-
stodes perpetuos spectatæ fidei & diligentia, qui biblio-
thecarium iuvarent, instituit, dato unicuique trium au-
reorum stipendio menstruo, victuque & aliis necessa-
riis, ut oleo, sale, aceto, lignis, faculis, pro se &
famulo. Atque omnium primi fuerunt IOANNES CHADEL-
LI, clericus Lugdunensis, IV. Kalend. Maii; & PE-
TRVS DEMETRIVS, Lucensis, qui in tinello pontificis
lector erat, Kalend. Maii pontificatus Xysti anno X.
creati. Demetrio mortuo suffecit Iulius II. die VI. Iu-
lii, pontificatus anno octavo LAVRENTIVM PARMENIVM
de S. Genesis, presbyterum Camerinensem; & Ioan-
ni Chadelli ROMVLVM MAMMACINVM BERNARDI, ca-
nonicum Aretinum, cubicularium & familiarem suum,
Kalend. Septembris anno IX. Idemque Iulius, XXIII.
Augusti, pontificatus anno primo in singulas hebdo-
mades hiemali tempore *salmam* carbonum custodibus con-
cesserat: sed nunc XXIV. *salmæ* dantur.

Prædictis succedunt M. D. XXXIV. FAVSTVS SABEVVS
& NICOLAVS MAIORANVS, Idrantinus: huic successit
GVILIELMVS SIRLETVS Squillacensis, per promotionem
ad episcopatum Monopolitanum.

HIERONYMVS SIRLETVS Gulielmi frater successit per
promotionem ad protonotariatum.

FEDERICVS RANALDVS Valvensis successit Fausto
Sabeo.

MARINVS RANALDVS, Valvensis, Federici frater, successit Hieronymo Sirleto.

Addidit quoque Xystus, ut nihil ad ornamentum & decus palatinæ bibliothecæ deesset, librarios tres, Latinum, Græcum, & Hebræum, cum victu & menstruo salario quatuor scutorum. Paullus vero IV. scriptori Græco portionem & stipendium duplicavit, aliosque tres librarios adiunxit, duos Græcos, & unum Latinum: illorumque uni duas sportulas & quinque aureos menstruos adsignavit; alteri vero sportulas duas & aureos quatuor. Latino vero scriptori portionem duplicem & aureos quinque dari iussit: instituitque librorum sarcinatore & confectorem, cui IV. scutorum menstruum salarium dedit.

Tandem MARCELLVS CERVINVS bibliothecarius prædictus instituit duos librorum correctores & revisores Latinos; quibus emolumenta bibliothecariis dari solita, quæ ipse, ut diximus, recusavit, concessit, singulis tribuens binas sportulas ex IV. quæ sibi contigerant: uni vero menstruum salarium V. ducatorum, & alteri IV. ducatorum tribuit. Eam autem, qui remanebat ex X. bibliothecario dari solitis, adsignavit; ut stipendium menstruum ei, quem Paullus IV. instituerat, ut vereretur bibliothecam, cui tamen regalia fuerunt negata. Primi correctores Latini fuere GABRIEL FAERNVS, Cremonensis, & NICOLAUS MAIGRANVS: quibus Pius IV. correctorem Græcorum librorum adiunxit, cui in singulos menses X. aureos attribuit.

LECTORI

Quoniam superioribus annis Roma tota specie
christiana & libertatisque virtute concitata
in uno de christianorum universis illis, qui
quinta de octava Augusti regalis penitentiam, et
nomine emendationis & expurgationis sancti
Iohannis nominis proprio expurgandi: et in illis
libris de inscriptionibus librorum, qui de christiana
religione tractant, continentur, scriptis et litteris
sunt.

**DE EXPVNGENDIS
H A E R E T I C O R V M
PROPRIIS NOMINIBVS.**

conservata, et in scriptis et litteris, qui de christiana
religione tractant, continentur, scriptis et litteris
sunt.

EDITIO III.

quoniam superioribus annis Roma tota specie
christiana & libertatisque virtute concitata
in uno de christianorum universis illis, qui
quinta de octava Augusti regalis penitentiam, et
nomine emendationis & expurgationis sancti
Iohannis nominis proprio expurgandi: et in illis
libris de inscriptionibus librorum, qui de christiana
religione tractant, continentur, scriptis et litteris
sunt.

LECTORI.

QVVM superioribus annis Romæ inter gravissimos & illustrissimos viros orta fuisset dubitatio de damnatorum auctorum libris, qui quinta & octava *Indicis* regulis permittuntur; an nomine emendationis & expurgationis sint hæreticorum nomina propria expungenda, quæ in titulis & inscriptionibus librorum, qui de religione non tractant, continentur; an potius conservari debeant, expunctis his, quæ catholicæ religioni sinceræque doctrinæ repugnant, eam docte & graviter pro utraque parte agitarunt. Sed quum non ex instituto ad eam quæstionem tractandam convenissent, sed casu in eam incidissent; rei gravitas, ancepsque difficultas eos ad pronuntiandum tardiores fecit, & longiori consideratione opus esse constituerunt, aliorumque primum sententias audiendas censuerunt, ut maturius & prudentius ea de re ferrent iudicium: non enim alienum est ad recte eligendum, quod dubitationem adfert, doctos usque peritos adhibere. Inter alios vero, quibus id oneris detulerunt, mihi plane nemini eorum neque ætate, neque eruditione conferendo, delatum etiam est: quod etsi longe maius, quam ut ferre possem, intellexi; sustinui tamen, ne quod tanti viri iusserant, pudore quodam subrustico viderer recusare. Incepi itaque omnem curam & cogitationem in eam rem intendere, librosque omnes, quos videre licuit, evolvere: sed nihil tandem reperi, quod meam causam iuvare posset. Nam etsi plerique omnes, qui de hæreticorum poenis conscripserunt, quæstionem illam de comburendis hæreticorum libris doctissime & diligentissime sint per-

persequuti ; eorum tamen rationes , si attente consideres , illud tantum probant , hæreticorum nempe libros , in quibus contra religionem , & sanam atque catholicam doctrinam de industria disputatur , prohibendos. Sed hanc nostram : *An scilicet hæreticorum nomina deleri omnino debeant in libris, qui nihil prorsus de religione tractant, qui in regulis Indicis permittuntur*, omnino intactam reliquerunt : quam Iesu Christi domini nostri divina ope aggressus , quum rationes hinc inde excogitare & conquirere cœpissem , tandem post lentam & fastidiosam meditationem ad eam partem inclinavi , quam veriorem , tutiorem , & magis ad Christi gloriam & honorem , atque ecclesiæ utilitatem pertinere arbitrabar : nempe , hæreticorum nomina tolli delerique omnino debere ex titulis eorum etiam librorum , in quibus nulla de suo apponunt , sed aliorum tantum dicta colligunt. Adducebar vero nonnullis rationibus , quæ simul collectæ & conglobatæ sententiam hanc meam videbantur confirmare. Argumenta enim , quæ rei , de qua agitur , natura imbecilla quodammodo facit , mutuo auxilio sustententur ; quæ si non possunt valere , quia magna ; valebunt , quia multa sunt , quæ ad eiusdem rei probationem omnia spectant : singula siquidem etsi levia videantur , universa tamen aliter sentientibus nocent , etiam si non ut fulmine , tamen ut grandine , ut acute de argumentorum usu scripsit i Fabius. Quorum vis & robur ut magis magisque concipiatur & sentiat ab iis , qui mihi hac in re obstiterunt , simpliciter & breviter eas proponere statui : ne si verborum ornamenta , & orationis lon-

gas
 in Fabius Quintillianus lib. 5. *Instit. Orator. cap. 12.*

gas periodos adhiberem , rebus ipsis quasi diffi-
dens ad verba confugerè viderer ; quæ satis ornata
mihi quidem videri solent , si huiusmodi sunt , ut
ea res ipsa peperisse videatur. Mihi enim res sem-
per magis in studio fuerunt quam verba , quippe
qui nullum umquam in ornate dicendi arte , quæ
universam hominis ætatem occupare potest , me
tempus posuisse sciam : sed in indagandis & per-
discendis rebus , quantum in me fuit , elaborarim.
Sed iam ad rationes accedamus. Ceterum quum ea-
rum cognitio & iudicium ex duabus regulis *Indi-
cis* quodammodo pendere videantur ; recta docen-
di via & ratio postulat , eas ut præmittamus.

theologorum catholicorum consilio sublati , aut
emendati , præmittimus .

R E G U L A VIII

quorum principis argumentum horum
est , in dubio tamen obiter simplici
est , quod hæc sunt , seu ad iudicium
est , seu ad iudicium .

EX INDICE LIBRORVM PROHIBITORVM

PER PP. A TRIDENTINA SYNODO DELECTOS CONFECTO
REGVLÆ, QVÆ AD PROPOSITAM CAVSSAM FACIUNT.

REGVLA V.

„ **L**ibri illi, qui hæreticorum auctorum opera
„ interdum prodeunt, in quibus nulla, aut
„ pauca de suo apponunt, sed aliorum dicta col-
„ ligunt, cuiusmodi sunt *Lexica*, *Concordantiæ*, *A-*
„ *pophthegmata*, *Similitudines*, *Indices*, & huius-
„ modi; si quæ habeant admixta, quæ expurgatio-
„ ne indigeant, illis episcopi & inquisitoris una cum
„ theologorum catholicorum consilio sublatis, aut
„ emendatis, permittantur.“

REGVLA VIII.

„ **L**ibri, quorum principale argumentum bonum
„ est, in quibus tamen obiter aliqua inser-
„ ta sunt, quæ ad hæresim, seu ad impietatem, di-
„ vinationem, seu superstitionem spectant; a ca-
„ tholicis theologis, inquisitoris generalis auctori-
„ tate expurgati, concedi possunt. Idem iudicium
„ sit de *Prologis*, *Summariis*, seu *Adnotationibus*,
„ quæ a damnatis auctoribus libris non damnatis
„ appositæ sunt. Sed posthac non nisi emendati ex-
„ cudantur.“

Librorum lectio lectorum fidem & benevolentiam conciliat; ex quo quum bona pars hominum iudicio minus valeat, fit, ut lectores plerumque de quibuscumque scriptoribus magnam concipiant existimationem: quod si viderint aliquando in eorum libris aliqua theologiae, vel aliarum disciplinarum semina sparsa, facile credunt, eos in omnibus absolutos esse. Quae sane opinio, quum amicitiae conciliatrix sit, pernicio- sa & periculosa est: ea enim decepti periculum est, ne lectores ad alia eiusdem auctoris opera & quaerenda & legenda nimis curiose ferantur; quod omnino vitandum est. Quare, ut omnem bonam de haereticis opinionem, amicitiam, amorem ab animis fidelium evellamus, nomina eorum omnino expungenda iudicarem. ¶ Atticus episcopus Constantinopolitanus, qui ecclesiae incrementis mirifice suam operam navavit, quum audisset, Sabbathium illum, qui propter Paschae diem Iudaico more celebrandum a Novatianorum ecclesia secesserat, & gregem sibi suum coegerat, Rhodi, ubi exulare ius- sus fuerat, vitam finisse; popularesque factionis eius, corpore illius inde translato, circa sepulcrum eius pre- cationes peragere, & veluti viro sancto reverentiam cul- tumque praestare, noctu hominibus certis missis cada- ver Sabbathii sepeliri in loco alio curavit. Porro sectato- res illius ubi tumulum violatum reppererunt, caerimonias, superstitionemque suam ad sepulcrum eius postha- buerunt, & deleto sepulcro etiam caerimoniae & laudes oblivione fuerunt extinctae. Sic si ad sanctissimi viri praeclearum & ad imitandum expositum exemplum haereticorum nomina propria mutemus aut violemus, po- pulares & simplices, atque ceteri imprudentes omnem reverentiam cultumque, quem superstitiose & aniliter haereticorum nominibus tribuunt, paullatim longe retro-

Zzz

que

* Nicephorus lib. 14. eccles. hist. cap. 24.

que ponent; & nullo prorsus ad eorum nomina, ad quæ cum clamore & populari admiratione quasi ad sepulcrorum elogia convertuntur, relicto itinere, omnem eorum existimationem & opinionem perpetua obruet & delebit oblivio.

Si Imperatorum leges in criminibus maiestatis humanæ tyranni memoriam damnabant, multo magis qui divinam tentarunt lædere maiestatem, tale debent subire iudicium. Quid autem sit, alicuius memoriam damnare, constat ex I codice Theodosiano de infirmendis his, quæ sub tyrannis, aut barbaris gesta sunt.

IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA.

HADRIANO PP.

„ Heracliani vocabulum nec privatim, nec publice ulla memoria teneat: ideoque submovenda esse, censemus quæcumque, “ cet.

IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA.

AVRELIANO PP.

2 „ Omnes res Eutropii, erepto splendore eius, & consulatu a tetra illuvie, & commemoratione nominis eius, & coenosis sordibus vindicato, ut eiusdem, universis actibus antiquatis omnia mutescant tempora, nec eius enumeratione sæculi nostri labes appareat. “ Et paullo inferius. „ Omnes statuas, omnia simulacra, tam ex ære, quam ex marmore, seu ex fuis, quam ex quacumque materia, quæ apta est effingendis, ab omnibus civitatibus, oppidis, locisque privatis, ac publicis præcipimus aboleri, ne tamquam

1 *Cod. Theodos.* lib. 15. tit. 14.

Nicephorus lib. 13. *Eccle. hist.* cap.

2 *De panis* lib. 9. tit. 40. *Idem* 4.

„quam nota nostri sæculi obrutus polluat intuentum.“

IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS

AA. LEONTIO P. V.

„Damnato portentosa superstitionis auctore Nestorio, nota congrui nominis eius inuratur gregalibus.“
 „Paullo inferius de libris Nestorii: „Quos diligenti studio requiri, ac publice comburi decernimus: ita ut „nemo in disputationibus aliquam supra dicto nomine „faciat mentionem.“

IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS

ASCREPIODOTO PP.

„De hæreticis omnibus, quorum & errorem execramur & nomen, hoc est, de Eunomianis, Arianis, „Macedonianis, ceterisque omnibus, quorum nomina „sanctioni tædet inserere.“

ALIVD EDICTVM.

„Nemo Manichæum, nemo Donatistam, qui præcipue, ut comperimus, furere non desistunt, in memoriam revocet.“

Perspicuum igitur ex his est, quum memoria damnabatur, a subscriptionibus & publicis tabulis nomina expungi. Quamvis enim eo tempore, quo recepit imperium Zeno, & constitutiones edidit, consul Basiliscus fuerit cum Armatio; attamen Basilisci nomen in constitutionum eo tempore editarum subscriptionibus id eo præteritur, quod eius memoriam Zeno damnaverat. Multo igitur minus hæreticorum nomina, quorum memoria damnata etiam est, sunt conservanda in titulis & inscriptionibus librorum, sed potius omnino expun-

pungenda : nam librorum inscriptiones *tituli* dicuntur, quasi *tutuli*, quod memoriam scilicet factumque auctoris tuentur; quomodo & Festus Pompeius ait, milites præsiarios dictos esse titulos, quasi tutulos, quod rempublicam tueantur.

1. Hæretici, teste 1. Clemente Alexandrino, gloriam desiderantes res novas magna vi persequuntur, adulterant veritatem, & ecclesiæ regulam furantur, propriæ cupiditati & gloriæ inservientes. Adiungit paullo post: *Gloriæ autem tenentur desiderio, qui ea, quæ ex sua natura conveniunt sermonibus divinitus inspiratis, tradita a beatis apostolis & magistris, sua sponte, fallaci sapientiæ simulatione corrumpunt per alias tractationes, ut heresim constituent: quæstiones vero, quæ nimio sui amore laborant, & sunt ambitiosæ & cupidæ gloriæ, sunt hereses eorum, qui non didicerunt quidem, neque vera acceperunt, sed sibi cognitionis sunsere persuasionem.* Quod 2. S. Augustinus confirmat: *Hæretici, inquit, alicuius temporalis commodi, & maxime gloriæ principatusque gratia falsas ac novas opiniones vel sequuntur.* Idem 3. S. Xystus: *Subtiliter eos per gloriæ cupiditatem diabolus ludit, & peccandi eis geminat occasionem, ut dum indebitam doctrinæ famam aucupantur, peccata defendant: in quibus ambitionis & gloriæ tanta est vis & amor, ut eam nec cælestis & perpetuæ beatitudinis labefactare spes queat, nec horribilis & infinita gehennæ valeat formido destruere.* 4. Optatus Milevitanus multa narrat de fastu & adrogantia Donati: *Exaltatum, inquit, est cor eius, ut sibi iam non homo, sed deus fuisse videretur: denique in ore populi raro est appellatus episcopus, sed Donatus Car-*

tha-

1. Clemens Alex. lib. 7. Stromat.
2. Augustinus lib. de utilit. cred.
cap. 1.

3. Xystus de mal. doct.

4. Optat. lib. 3. ad Parmen.

thaginis dicebatur, quasi plus esset ipse, quam ceteri. Quibus adiaci potest, quod Donatistæ iactabant, Deum de cælo respondisse oranti Donato, ut scribit S. Augustinus, & angelum apparuisse, qui eius sectam commendaret, ut idem 1 S. Augustinus refert. Illud quoque adiacendum videtur, Donatum sibi adrogasse principatum Carthaginis; quod 2 Hieronymus adnotat; & tandem Carthagine pulsum fuisse. Narrat 3 Sulpicius Severus, Priscillianistas per nomen sui Priscilliani iurasse. De adrogantia, ambitione & impudentia Pauli Samosatani multa referunt patres concilii Antiocheni in 4 epistola de eius damnatione. Atque ob hanc causam sanctus 5 apostolus volens fidei unitatem Philippensibus persuadere, admonet eos, ab omni inani gloria abstinere, quod hanc plurimum fidei unitati nocere posse intelligebat: *Vnanimis, inquit ille, id ipsum sentientes, nihil per contentionem, neque per inanem gloriam.* Qua in re adeo cum sophistis conveniunt, ut nihil sit unum uni tam simile, tam par, quam hæretici & sophistæ omnes inter se ipsos sunt: par est enim ostentationis & gloriæ cupiditas & admirabile studium; similis improbitas, & mirifica perversitas; eadem impudentia, atque callida & intoleranda audacia. Quod perspicuum fiet, si Platonem in *Prothogora & Sophista* attente consulas. Sophistas enim censet iactabundos, temerarios, ambitiosos & fallaces philosophorum æmulatores; qui veritatem minime quærunt, sed opinionem adfectant. *Sunt, inquit, quasi disciplinarum mercatores & caupones, undique opiniones varias absque delectu congregantes, ut deinde adolescentibus vendant, divitiarum & inanis gloriæ gratia: neque umquam*

1 Aug. tract. 13. in Joannem. Idem
epist. 165.

2 Hieron. in Chron.

3 Sulp. Severus in Histor.

4 Euseb. lib. 7 Hist. eccles. cap. 26.

5 Ad Philipp. 2.

habent pensi, utrum vera, vel bona: an contra, aut ipsi discant, aut alios doceant: sed & confundunt, & passim errores effundunt quotidie plurimos, nulla prorsus recti verique habita ratione, modo & divitias cumulent, & vulgarem gloriam consequantur. Hippias vero Eliensis nobis exemplo esse potest, quem Plato graviter & suaviter, ut solet, exagitat. Idem docuit M. T. Cicero in *Academ. quest.* lib. II. Quum igitur omnibus hæreticis insita sit inanis gloriæ temeraria effrenataque cupiditas, & propagandi nominis flagitiosa & perdita libido, qua misere exagitati non verentur omnia immutare, miscere, dissipare, longam ut sui memoriam conservent, qua etiam de causa omni laborant conatu, infinita scriptorum & voluminum genera quotidie faciunt, commentarios, opuscula, tractatus, collectanea, progymnasmata, bibliothecas, historias, chronica, paradoxa, apologias, epistolas, præfationes, argumenta, coronides, appendices, corollaria, paratitla, glossemata, adnotamenta, scholia, castigationes, observationes, censuras, antidotos, prolegomena, partitiones, sacrorum librorum translationes, impressiones, milleque alia impudentissimæ temeritatis opera, quibus suum nomen cum magnificis titulis, qui teste I Hesychio insignis sunt memoria vanitatis, inscribunt, ut alios in sui nominis admirationem trahant; sicque his fraudibus multi decepti in eorum nomine adquiescant. Propterea censere eorum nomina delenda, ut videlicet illud, quod per librorum editiones tam impotenter nomen celebre concupiscunt, non adsequantur; sed eam, quam malis artibus laudem comparare student, nomen litura adimamus; tum etiam cæcam illorum & incensam scribendi cupiditatem comprimamus, ac debilitemus, & omnem occasionem edendi libros ab eorum ani-

animis eripiamus. Nemo sane hæreticus homo erit, qui in ea re defatigetur, ex qua nullum nomen sit ad memoriam remansurum: horum enim natura, solatio quodam sui caduci & fragilis exitus excogitato, sui memoriam imaginum monumentis, picturis, librorum editionibus, nominum suorum egregiis inscriptionibus, præclarisque titulis, quasi litteris maiusculis in tabulis quadratis & columellis, ut olim, incisis, tamquam immortalis honoris claritate nititur illustrare. *1 Addat ergo eis dominus mala, addat mala gloriosis terra, & gloriam eorum in pulverem deducat.*

In librorum expurgationibus id semper prudenter & religiose a viris catholicis servatum est, ut hæreticorum laudes & encomia deleantur: at ego non video maiorem laudem & commendationem hæretico homini tribui posse, quam quod ecclesia hæreticorum libros, qui de religione non disputant, permittens, eorum nomina in titulis conservet, & cum honore præclaro ad posteros transmittat: sic enim videbitur quodammodo tuba altius insonare famam celebritatemque nominum eorum, ut in oculis omnium eorum nomina vivant, & clarissima luce fruantur; quum tamen obscura & incognita in tenebris delitescere, & tamquam improbata abiecta sine honore misere in sordibus iacere, & crassa occultata & circumfusa caligine latere debeant. Ne igitur honorem aliquem in ecclesia domini, cui tam maledice & contumeliose detrahunt, habere videantur, neve eorum commemoratione catholicorum venerandi conventus offendantur, eorum nomina delenda putarem. Titulum autem habere in operibus publicis, quam honorificum sit & gloriosum, constat ex 2 Strabone, qui ex Artemidoro refert, post mulierum ornamenta, multasque opes ad templi Dianæ refectionem collatas post incendium ab Herostrato factum,

Ale-

1 Isai. 26. secundum 70. *2* Strabo lib. 14. *Geograph.*

Alexandrum & factas & futuras impensas ad perfectam templi structuram pollicitum, dummodo ipse titulum in eo haberet: & quum idem Alexander Thebanorum moenia diruisset; Phryne impudica mulier pollicita est, de suis impendiis reposituram, modo cives paterentur, hunc insculpi titulum: Αλέξανδρος μὲν κατέσκαφεν, ἀνέσκησε δὲ Φρύνη: id est, *Alexander quidem subvertit, sed Phryne restituit.* Atque hinc factum esse existimo, ut titulus pro laude & dignitate ponatur: 1

At tua prosequimur studioso pectore, Caesar,

Nomina, per titulos ingredimurque tuos.

Si nomina hæreticorum in libris, qui de religione non disputant, conservanda essent, vel id fieret, ne si incerto auctore prodirent, alio ex capite damnata censerentur, vel ut auctorum nomina his, quæ in libris docentur, auctoritatem fidemque tribuerent: at nihil horum obstare video. Nam in præfatione *Indicis* librorum R. P. Franciscus Forerius deputationis secretarius aperte testatur, non omnes libros, qui nomen auctoris non præferunt, damnandos, sed iudicio episcoporum & inquisitorum una cum theologorum catholicorum consilio id relinquendum. Vides igitur nihil esse incommodi, quod huiusmodi libri sine auctoris nomine publica auctoritate permittantur. Quod vero ad rerum, quæ in libris tractantur, fidem auctoritatemque spectat, quam ab scriptorum nominibus sæpe habent, non est, quod immoremur, quum hæretici tam infames sint, ut fere nulla in re fidem facere possint, nullumque exercere munus, quod bonam fidem exigat: eorum siquidem nec testimonium, nec patrocinium admittendum est, quum testis adeo innocens integerque esse debeat, ut fide careat, si ei bona vita defuerit: 2 *Non enim potest iustitia cum scelerato homine habere commercium.* Hæreticus

CUS

1 Ovid. libro 2. *Fastor.*

2 Greg. IX. ex Isidoro.

cus igitur, qui falsum dedit de fide catholica testimonium, iuste præsimitur de quavis alia re falsum dicturus. *A mendace*, inquit I Ecclesiasticus, *quid verum dicitur?* quibus verbis aperte docet, non esse habendam fidem homini mendaci. Nulla igitur in re fides adhibenda hæretico, quia semel in gravissimo & perniciosissimo mendacio est deprehensus. Et vir catholicus a perfidioso hæretico, fideique violatore nefario veritatis testimonium sumere nec potest, nec debet: non enim veritas ita prostituenda est, ut sub spurcissimis nefandissimisque hæreticorum nominibus enuntietur, quasi ab his aliquid sibi ponderis & auctoritatis accedere possit. Si scire autem desideras, qui dicantur infames, audi 2 Stephanum Rom. Pont. gloriosissimum martyrem in epist. I. ad Hilarium episcopum: *Quod vero consulisti sedem apostolicam, qui sunt infames, aut qui ad gradus ecclesiasticos non sunt admittendi; & nosse te credimus, & pro auctoritate sedis apostolicæ te informare non denegamus. Infames autem esse eas personas dicimus, quæ pro aliqua culpa notantur infamia, id est, omnes, qui christianæ legis normam abiciunt, & statuta ecclesiastica contemnunt: similiter fures, sacrilegos, & omnes capitalibus criminibus irretitos: sepulcrorum quoque violatores: & apostolorum atque successorum eorum, reliquorumque patrum statuta libenter violantes: & omnes, qui adversus patres armantur, cet. Idem Stephanus PP. epist. II. Nulus anathematizatorum suscipiatur, nec a quoquam credantur, quæ ab eis dicuntur, vel conscribuntur: eos dico anathematizatos esse, quos episcopi suis scriptis anathematizaverunt; aut eorum statuta anathematizant. Pius PP. epist. I. Si quis vero a suo proposito retrorsum exorbitaverit, & iussum apostolicæ sedis libenter transgressus fuerit, infamis efficitur.*

Aaaa

IM-

1 Eccles. 34.

2 Steph. Rom. Pont. epist. I.

IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA.

IVLIANO PROC. AFRICAE.

„ Hæreticos competentī constituimus auctoritate per-
 „ celli , quatenus evidenti præceptione se agnoscant per-
 „ petua inustos infamia , a coetibus honestis , & a con-
 „ ventu publico segregandos. “ Quod etiam confirmant
 verba concilii I Toletani : „ Qui in fide Christi suspe-
 „ ſti sunt , in testimonio humano dubii habentur : in-
 „ firmari oportet eorum testimonium , qui in fide fal-
 „ si docentur : nec eis credendum , qui veritatis a se
 „ fidem abiecerunt. “ Et multis etiam legibus sancitum
 est , infamis & intestabilis pacta , conventa , contractus,
 tabulas , codicillos , testamenta , sine ulla iniuria infir-
 mari , rumpi & rescindi , statuas deturbari , terra ob-
 rutos erui , monimenta everti debere , nullaque ratio-
 ne in iudicio cum famoso sacramento contendendum ,
 quia infami non defertur. Idem sane ius , quod in aliis
 infamibus valet , hæreticis omnium scelerum maculis
 fedissimis est constitutum. Quare absque dubio non
 solum eorum codicilli rescindendi sunt , sed etiam nomina
 ubicumque fuerint , expungenda , ne quis ex eorum
 nominibus testimonia sumat ; quod plane licere videretur ,
 si id , quod dignitatis gratia doctores egregii suo iure
 sibi vindicare solent , etiam modo hæreticis permittatur :
 etenim hic honos doctoribus bene de ecclesia meritis
 defertur , ut non solum nomina suspiciamus , sed etiam
 eisdem nostram sententiam tueri possimus. Foveremus
 ergo hæreticorum ineptias , & genimina viperarum
 aleremus , si eorum nomina in scriptorum titulis
 conservaremus. Item , hæreticorum libri statim sunt
 infames , quemadmodum & eorum filii ipso iure etiam
 in-

infames censentur; quia sicut parentum gloria & nobilitate filii gaudent, ita ratio postulat, ut ignobilitatem, dedecus & infamiam in se ipsis sentiant: *Gloria filiorum*, inquit 1 Salomon, *parentes eorum*. Nec tantum hæreticorum nomina nullam fidem dant libris, in quorum titulis collocantur; quin potius illam maxime minuunt: nam sicut dignitas viri plerumque dicto, quamlibet frigido & ieiuno, pondus addit & auctoritatem; ita bonas plerumque sententias, tantum quod auctorum sint non honorum, reiici videmus. Sic Aeschines dixit, auctore 2 Gellio, in oratione, qua Timarchum de impudicitia accusavit; quod quum maxime ad rem nostram faciat, referre non pigebit: *Populus Lacedæmonius de summa Reip. suæ quidnam esset utile & honestum, deliberabat; tum exurgit sententiæ dicendæ gratia homo quispiam turpitudine pristinae vitæ defamatissimus, sed lingua tunc atque facundia nimium quanto præstabilis. Consilium, quod dabat, quodque oportere fieri suadebat, acceptum ab universis & complacitum est; futurumque erat ex eius sententiâ populi decretum. Ibi unus ex illo principum ordine, quos Lacedæmonii ætatis dignitatisque maiestate tamquam arbitros & magistros disciplinæ publicæ verebantur, commoto, iratoque animo exsilit: & „ Quænam, inquit, „ Lacedæmonii ratio, aut quæ tandem spes erit, urbem hanc, & hanc Rempub. salvam inexpugnabilemque esse diutius posse, si huiusmodi antea actæ vitæ hominibus consiliariis utemur? Quod si proba istæ hæc & honesta sententiæ est; quæso vos, non sinamus eandem dehonori turpissimi auctoris contigione. “ Atque ubi hoc dixit, elegit virum fortitudinem atque iustitiâ præter alios præstantem, sed inopi lingua & infacundum: iussitque cum consensu petituque*

Aaaa 2

0-

1 Proverb. 17. 2 Aul. Gellius lib. 18. cap. 3.

omnium eandem illam sententiam diserit viri cuiusmodi posset verbis dicere, ut nulla prioris mentione habita, scitum atque decretum populi ex eius unius nomine fieret, qui ipsum denuo dixerat. Atque ita, ut suaserat prudentissimus senex, factum est. Id ipsum scribit Plutarchus libro *Politico*. qui alio loco refert, legem apud Græcos exstitisse, per quam libri scelestorum hominum, etiam boni, iuebantur tolli e medio, ut auctorum memoria deleteretur: tantum ubique auctoritatis & probitatis opinio habet momenti. Quare hæreticorum opera tamquam infamia non sunt citanda neque in synodis, neque in inquisitionibus, neque ubicumque iudicium fiat de iis, quæ ad religionem, pietatem, & scripturæ sanctæ doctrinam pertinent: sicque neque Eusebii, neque Origenis, neque magistri eius Clementis Alexandrini, neque Tertulliani liber ullus, quantumvis bonus, in synodis umquam sive Græcorum, sive Latinorum citatus reperitur; & eodem, ut existimo, consilio factum est, ut nulla Origenis homilia, quantumvis docta & pia, in *Breviario* reformato S. M. Pii V. legatur.

Si iustissime sanctissimæ leges censuerunt, ut filius propter parentis hæresin puniatur in bonis; quare libri, qui sunt veluti quidam hæreticorum partus tenere dilecti, & vivæ animorum imagines, in quibus prolem & speciem suam, ut ita dixerim, propagant, non punientur in titulis, in quibus hereditarium nomen & successionem suam conservant? Sua enim poemata, teste I Aristotele, supra modum amant poætæ, & adfectum in ea tamquam in liberos induunt paternum: amat enim suum quisque opus vehementer. Adde, quod, quum per crimen hæresis pater in filios dominium amittat, iusque patriæ potestatis solvatur, & sui iuris filii efficiantur, qui alioqui subditi essent; certe dum

li-

libri suorum auctorum nomina præferunt, adhuc in eorum potestate se esse ostendunt: a qua tunc liberati omnino esse videbuntur, quum, deletis scriptorum nominibus, tantum earum rerum, quas tractant, inscriptionem habebunt.

1 Illa est poena peccati iustissima, ut in eo vitio unusquisque plectatur, in quo deliquit; atque ut amittat illud, quo bene uti noluit, quum sine ulla difficultate posset, si vellet: quod Salomon in libro illo *Sapientiae*, cuius scopus est iudiciorum reformatio, ut magistratus suis subditis bene præsent, gravissimis verbis docuit: 2 *Quod quidam, inquit, errantes colebant mutos serpentes, & bestias supervacuas, immisisti illis multitudinem mutorum animalium in vindictam ut scirent, quia per quæ peccat quis, per hæc & torquetur.* Hinc, teste 3 sancto Cypriano, *quia dives ille peccator, qui de Lazaro in sinu Abrahe posito, atque in refrigerio constituto implorat auxilium, quum in tormentis cruciatus flammæ cremantis ardoribus aduratur; inter omnes corporis partes magis os eius & lingua pœnas dat: quia plus scilicet lingua sua & ore peccaverat.* Impii vero nostrorum temporum hæretici in titulis & librorum inscriptionibus maxime deliquerunt: quare iuste in iisdem puniri debent atque torqueri. Hi enim, ut ecclesiæ & doctrinæ catholicæ sanctum nomen obscurarent, aut quoquo modo exstinguerent; titulorum & inscriptionum omissione, mutatione, transformatione, detractioe & fictione potissimum usi sunt, ut his machinis & fallaciis, quas eorum perversitas per vim comparaverat, ecclesiam Romanam, adversus quam nec portæ inferi prævalerent, evertere conarentur: ut enim hæresibus suis fidem ex auctoritate insignium au-

cto.

1 Cicero lib. 3. de nat. deor.

2 Sap. cap. 11.

3 Epistola 3.

ctorum conciliarent, libris nefariæ doctrinæ ab execrandis sectarum suarum ministris editis, & ecclesiastica censura damnatis imposuerunt plausibiles catholicorum patrum inscriptiones & gratiosos titulos, nomina & cognomina; hoc nimirum imposturæ genere adlicentes ad se avidos & incautos lectores, quibus pro ambrosia & nectare facces & excrementa, pro remediis & antidotis letifera venena melle prælita venditarent, & his illusa lectorum simplicitas hæreseon venena biberet sine ulla suspicione periculi. Sic proximis annis perniciosum Calvinii opus emiserunt sub nomine *Alcuini* præceptoris Caroli Magni ad eundem Carolum Augustum. Hunc in modum transformarunt Henrici Bullingeri librum contra visibilem ecclesiam in librum S. Athanasii *de vera & pura ecclesia*: Bucerii opusculum mentita inscriptione Ioannis episcopi Roffensis *de misericordia Dei*. Consimili fraude conciones Italicas Bernardini Ochini apostatæ & hæretici verterunt in conciones Thomæ ordinis prædicatorum, episcopi Iustinopolitani. Eodem dolo epistola quædam hæretici hominis, & cælibatus hostis ad Nicolaum primum inter orthodoxographa Basileæ excussa prodiit, sanctissimo Hudalrico episcopo Augustano falso & impudenter adscripta, quam merum esse figmentum doctissime Faber Augustanus, 1 Frid. Staphylus, 2 Claudius Espencæus, & 3 Alanus Copus demonstrarunt, etiamsi auctor quinque librorum *de sacrorum hominum continentia* temere admiserit. Neque hoc novum est apud hæreticos fallendi genus, quum idem etiam olim sæpe fecerint. Ita Pneutomachi hæretici, ut Rufinus 4 scribit, qui Spiritum sanctum blasphemabant, libellum Tertulliani *de fide Trinitatis* male sentientem sub Cypriani martyris nomine multis propagatum co-

1 *Contra Illyricum.*2 Claud. Spenc. in lib. *de cælibatu.*

3 Dialogo 1. M. M.

4 In *Apolog. pro Orig.*

dicibus vendiderunt parva æris summa, ut eum emtores & viri amplitudine & pretii exiguitate illecti, libentius emerent, & latentes errores amplecterentur ceu dogmata sacra auctoritate tanti martyris comprobata. Sic quondam, uti I Evagrius prodidit, Nestoriani & Eutychiani scripta Apollinarii, unde suarum deceptionum semina acceperant, sub Athanasii magni attitulatione ediderunt, quo facilius eo luminis splendore catholicorum oculos perstringerent. Tandem audi D. Hieronymum in apologia adversus Ruffinum: *Sex libros Eusebius Casariensis episcopus, Arianae quondam signifer factionis pro Origene scripsit, latissimum & elaboratum opus, & multis testimoniis approbavit, Origenem iuxta se catholicum, id est, iuxta nos Arianum esse. Horum tu primum librum vertis sub nomine Pamphili martyris, & hoc agis totis viribus, ut cuius fidem martyr probat, ecclesia non refutet.* Constat igitur, in librorum titulis & priorum nominum appellationibus hæreticos contra ecclesiam maxime peccare: in iisdem ergo puniantur, ut noxæ par similisque respondeat poena; & qui in titulis vincere sperabant, in titulis vincantur; & qui doloso & ementito inscriptionum nomine alios decipere intendebant, in titulis torqueantur; & in eos laqueos, quibus nos irretire & tenere conabantur, iusto iudicio incidant. 2 Lacum aperuerunt & effoderunt; foveam fecerunt, in eam cadant: convertaturque dolor in capita eorum, & in vertices ipsorum iniquitas eorum descendat. Iisdem machinis, quibus nos stantes primo perculerunt, eos labefactemus & evertamus; & qui titulorum mutationis, detractionis, & transformationis primi architecti exstiterunt, suo ipso invento pereant; & malum, quod in nos machinati sunt, idem in se, sicut merentur, experiri, ut Perillus Atheniensis, cogantur:

1 Hist. eccl. lib. 3.

2 Psal. 7.

tur: qui, teste 1 Plinio, ut Phalaridi Agrigentinarum tyranno post hominum memoriam crudelissimo placeret, ex ære taurum artificiosissimum fabricavit, cui ianuam in latere posuit, ut quum reus inclusus subiectis ignibus torqueretur, mugitum, non hominis vocem videretur emittere: pro quo opere, quum a tyranno pretium postulasset, in illo ipse includi omnium primus a Phalaride iussus, suppositis ignibus artificii sui verum experimentum præbuit: de quo 2 Ovidius ita cecinit:

Et Phalaris tauro violenti membra Perilli

Torruit, infelix imbuit auctor opus.

Iustus uterque fuit, neque enim lex æquior ulla est,

Quam necis artifices arte perire sua.

Qui suum nomen tanti fecit, tamque ardentem & impudenter amavit, ut ecclesiæ catholicæ Romanæ Iesu Christi sponsæ gravissimum & sanctissimum nomen deseruerit, iuste puniri debet sui nominis perpetua extinctione. In hæreticos enim vere & vehementer eo supplicii genere vindicandum est, quo in caput nostrum temeraria ratione consulunt: nam quis non videt, eis hoc quammaxime esse propositum, ut ecclesiæ auctoritatem imminuant, & illius nomen vel deleant, vel obruant? Ergo pariter referenda gratia est, eorumque nomina, ubicumque fuerint, execranda & delenda sunt, ut posthac nulla usquam tantæ turpitudinis auctorum vigeat memoria.

Hæretici, ut testantur 3 SS. Cyprianus & Hieronymus, semper adrogantes & ecclesiæ contemtores extiterunt, adversus sacerdotes Christi facientes, a cleri eius & plebis societate secernentes, arma contra ecclesiam portant, contra Dei dispositionem repugnantes, hostes altaris, adversus Christi sacrificium rebelles, per-

1 Plin. lib. 34. cap. 8.

2 I. de arte amandi.

3 Cypr. de unit. eccl. cath.

fidi, sacrilegi, servi inobsequentes, filii impii, fratres inimici, dominicam veritatem profanantes. 1 Quis hæreticorum non in superbiam extollitur? omnes quidem tum ment, ecclesiæ simplicitatem parvi pendunt, & fidem imperitiam reputant. Tales in novissimis diebus futuros esse sanctus apostolus ad 2 Timotheum in spiritu scripsit, quum ait: 3 *Erunt homines se ipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine adfectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, protervi, tumidi, voluptatum amatores magis quam Dei, habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes.* Primo loco posuit apostolus *Φιλάνθρωπος*, se ipsos amantes; ut nimius sui amor fons & origo ceterorum, quæ sequuntur, esse intelligatur: ex quo illa insignis & singularis insolentia, superbia & contumacia hæreticorum nata est, ut sua scripta nullius synodi & concilii sententiis atque decretis subiicere voluerint: sed quum omnibus christianis, id est, cum catholica ecclesia pugnare, cuius iudicio cetera deferenda sunt & committenda. *Iudicium enim synodorum*, ut inquit 4 *Leontius, solutio est dubitationis secundum canones ecclesiasticos utriusque parti contendenti: cum quo iudicio qui pugnat, non iam, inquit, cum aliquibus personis pugnat, sed cum toto christianismo.* Quum igitur pessime & perniciose sint de ecclesia catholica meriti, non est rationi consentaneum, ut in ea honore, auctoritate, & doctorum dignitate potiantur. Quod quum eorum propria nomina in titulis conservamus, eos honoramus & suspicimus, & ea in re publico consensu magistros & doctores nostros profiteamur: quod plane est, ecclesiæ sanctæ hostes enutrire ac fovere, ut insolentio-

Bbbb

res

1 Hier. super 1. cap. Abd.

2 Tertull. de præscr.

3 II. Tim. 3.

4 In libro contra Acephal.

res & improbiores insurgant : quare ad fidelium utilitatem & tutelam pertinere videbitur, si hos calamos phætas hoc honore & dignitate privemus : sic enim digitorum nervos incidemus, ne amplius scribere valeant.

Docuit S. Ioannes in II. *Epistola catholica*, hæreticum hominem non esse salutandum, nec *Ave* ei dicendum ; qui enim dicit ei *Ave*, communicat operibus eius malignis ; idque ex eo, ut orthodoxi patres interpretati sunt, quia salutare venerari est : salutatio enim in scripturis honoris exhibitio, & dignitatis testimonium est, ut : 1 *Descendimus ad salutandos filios regis & filios reginæ* : & : 2 *Phariæi & Scribæ salutationes in foro amare arguuntur*. Est etiam mutux pacis & amicitix signum, ut : 3 *Egressus Moyses in occursum cognati, adoravit & osculatus est eum ; salutareruntque se mutuo* : & 4 *Egressus est Saul obviam Samucli, ut salutaret eum*. 5 *Didymus : Communicat, inquit, operibus eius pravis : quia, qui recte confitentur & scribunt de fide, non tamen eos, qui male scribunt, reiciunt ac devitant ; se ipsos suspectos reddunt, quod illis adsentiantur*. Sic existimo intelligendum esse, quod hæreticos salutare est eos venerari & observare, id est, salutare hæreticos, suspectum reddit salutantem, quod eos veneretur & observet. 6 *Clemens Alexandrinus, quem 7 Cassiodorus testatur in catholicas epistolas scripsisse, sic ait hunc locum interpretans : Arbitror autem, quia & orare cum talibus non licet ; quoniam in oratione, quæ fit in domo, & postquam ad orandum surgitur, salutatio est, quæ gaudium est & pacis indicium*. 8 *Beatus Ignatius videtur etiam interpretari hunc locum in epistola ad Smyrnenses, quum loquens de hæreticis : De-*

1 IV. Reg. 10.

2 Matth. 23.

3 Exod. 18.

4 1. Reg. 13.

5 Didymus in *Conc. Græc.*

6 In con. M. S.

7 Cassiodor. lib. de *Instit. div. lit.*

8 In epistola ad Smyrnenses.

cet, inquit, *abstinere ab eis: & neque privatim, neque communiter de eis, sive pro eis loqui; sed attendere legem & prophetas, & præcipue evangelium*: ut iam communiter, vel privatim salutare hæreticum, nihil aliud videatur esse, quam de hæretico privatim, vel publice, loqui favendo ei: privatim enim & publice, sive communiter salutare aliquem, genus quoddam est approbandi illum. Vnde 1 Optatus Milevitanus *contra Donatistas*, qui præcipiebant suis, ne *Ave* dicerent non communicantibus cum ipsis: *Dixit*, inquit, *hoc apostolus de hæreticis, quorum cœperat illis temporibus vitiosa esse doctrina, qui subtili seductione verborum, morbis obscure serpentibus corrumpent fidei sanitatem, ut Marcion*, cet. Usque in hodiernum diem hoc servatur, ut ab hæretico non liceat litteras accipere, neque ad eos dare: in litteris enim acceptis, vel redditis salutatio fit.

Dum vero hæreticorum nomina propria in titulis retinemus, eos quodam modo salutamus, amplectimur, osculamur, & hoc solo nomine maxime veneramur: quare quum omni prorsus veneratione & honore privari debeant, adeo ut in eorum singulos apte quadrare possit illud, quod in Pisonem dixerat M. Tullius: *Quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi salutatione dignum putet?* certe eorum nomina damnanda ex titulis statuerem. Iam, teste 2 Alexandro, apud Græcos si qui præcipua dignitate & honoribus fulgerent, illos propriis salutare nominibus decorum videbatur: & apud Romanos id longe præstantissimum fuit, suis nominibus quemque revereri & salutare, salutantibusque reddere salutem: ideo nomenclatorem, qui nomina suggereret, habuere; si autem nomen non succurreret, illum honoris causa *Dominum* appellabant. Et Crassus infimi ordinis homines singulos nominibus semper propriis salutasse di-

Bbbb 2 ci-

1 Lib. 4. *contra Donatistas*.

2 Alexan. ab Alex. lib. 2. cap. 19.

570 I. B. CARDONA DE EXPVNG.
citur. Quod si apud veteres salutationes propriis nomi-
nibus fieri solebant, quid, obsecro, aliud fuit, saluta-
tiones hæreticis hominibus & factum evangelistam prohi-
buisse, quam priorum nominum appellationes tam-
quam perniciosas & periculosas interdixisse?

Nomen, teste festo Pompeio, idem est ac *novimen*,
eo quod notitiam faciat: ex eo *nobiles* dicuntur, quod
omnibus noti, vel eorum nomen divulgatum est. Quod
si hæreticorum nomina scriptis retinemus, hi equidem
cum gravissimis viris fama certare & nobilitate conten-
dere poterunt, quum pariter eorum omnium nomina
scriptis præferantur. Quod si aliquis contendat, eos no-
biles non esse, quum sint gravissimis criminibus obno-
xii; profecto fateri is debet, eos nominandos non esse,
quum a *nomine* nobilitas ducat originem: ut illorum
comprimamus audaciam, tituli, quos honoris causa ad-
rogare solent, & nomina, quæ eorum induunt secta-
tores, expungenda & extirpanda sunt spinarum more,
quæ igne absumuntur, ut 2 David testatur: *Prævari-
catores*, ait, *quasi spinæ evellendi, non manibus, non
blanditiis, sed ferro, ligno lanceato, & igne succenden-
di, donec ad nihilum comburantur*, id est, ne ullum um-
quam tempus flagitii prodat auctorem. At ad nihilum
alia ratione redigi non possunt, nisi ex hominum me-
moria aboleantur: quod alibi imprecatur idem 3 pro-
pheta: *In generatione una, in primis statim operibus
deleatur & opprimatur nomen, ne latius eius venenum
serpat*. Istud ipsum comminatur 4 Moyses eis, qui a-
bominati sunt Deum, dum ait: *Cessare faciam me-
moriæ eorum ex hominibus. Memoria iusti, teste 5 Sa-
lomone, cum laudibus prosequenda est: impii vero &*
li-

1 Ioan. 2. epis. Orig. Clem. Hie.
Aug. Conc.
2 II. Reg. 23.

3 Psalm. 108.
4 Deut. 23.
5 Prov. 10.

desertoris nomen vermibus absumendum. Et in quarto libro 1 Regum has gravissimas Iudæis poenas constituit: *Extendam super Hierusalem funiculum Samariæ, & delebo eam, sicut deleri solent tabulæ; & delens verticem, & ducam sæpius stilum super faciem eius.* Et I. Regum 15. præcepit dominus Sauli percuteret Amalechitas: *Dele, inquit, omnia; id est, iuxta verborum vim, vade, & percutite Amalech, demolire universa eius; excinde quæcumque habet, nec misericordia erga eum movearis, nihil omnino eorum supersit.* Addit rationem: *quia restitit, opposuitque se Israeli populo meo in via, quum adscenderet de Aegypto.* Nulli autem magis Dei populo resistunt, maiusque damnum & detrimentum adferunt, quam hæretici: hi, ut inquit 2 Clemens Romanus, populos ad interitum dirigunt, & ex hæreticorum malitia profluxit labes in universam terram; sunt enim seductores & corruptores, partes vulpium, devastatores, quorum opera & studio multorum caritas refrigescet. Præcepit etiam optimus Imperator Iosue de Ierichunte urbe: *Sitque civitas hæc anathema, & omnia, quæ in ea sunt, domino.* Urbem autem esse anathema ex scripturæ phrasi est, eam prorsus deleri, perdi, destrui, ac omnino exterminari. Coritas & Rubenitas, atque principes quidem illius erroris & schismatis, qui dixerant contra Moysen: *Eligamus nobis principem ac ducem; terra dehiscens tum eos, tum eorum tabernacula ac suppellectilem devoravit,* ut inquit 3 Clemens Romanus; *descenderuntque in infernum viventes, Coritas vero ignis consumsit.* Quare hæretici & eorum tabulæ quum divina & humana sacrilego scelere polluerint, erunt delenda, & nomina, quæ illorum memoriam continent, de-testanda: qua poena Pisonem & Gabinium consules, si

52-

1 IV. Reg. 27.

2 Lib. 7. Apostolic. constit.

3 Lib. 6. Apostol. constit.

sacra profanis miscere fas est, 1 M. Tuilius dignos esse iudicavit: *Quos nemo est, inquit, qui non modo ex memoria, sed etiam ex fastis evellendos non putet.* Maximianus, teste 2 Eusebio, quum a filio Maxentio in urbe Roma tyrannidem tenente fuisset expulsus, & ad Constantinum tamquam ad generum miserationis causa confugiens, insidias ipsi, a quo religiose susceptus fuerat, moliretur, in ipsis turpiter deprehensus, turpius perit, ita ut post interitum statuæ eius atque imagines auferrentur, & in ædibus publicis vocabula eius nominis mutarentur. Quod in consuetudine fuisse, Sex. Aurelius Victor retulit in vita Domitiani; qui quum se *Deum ac dominum* dici coegisset, & in omne genus hominum more ferarum grassaretur, senatus radendum illius nomen decrevit, ne huius memoriam anni consequentes exciperent.

3 Hæretici iure omnibus bonis privantur: at in bonis quis dubitat præstantem locum obtinere bonum nomen? quod sane ex animi sententia consequuntur, quum eorum opera humanarum litterarum studiis ornata & perpolita, propria auctorum nomina ostentant, & in animis memoriaque hominum relinquuntur: est enim quodammodo permittere illis statuas pro rostris, ut ita dixerim, cum inscriptione præclara. Adde, quod eadem ratione hæretici omni potestate, iurisdictione & dominio, quod antea habuissent, spoliantur atque de nudantur: nomina vero eorum conservata in libris sub ipsorum dominio positos adhuc, & quasi eorum possessionem esse ostendunt: a qua tunc deturbabimus, quum libros, qui iam ecclesiæ facti sunt possessio, ignominiosa dominatione & tyrannide liberabimus: libri enim

Stur-

1 Cicero pro P. Sestio.

2 Euseb. lib. 9. *Eccles. hist.* c. 16.

3 August. contra lit. Petil. lib. 2.

cap. 59. & in evang. Ioan. tract. 6.

Auth. Gazar. cap. de heret.

Sturmii iam eius non sunt : quare igitur libri inscriptionibus & publicis titulis eorum esse dicentur , quum re vera non sint ?

Ephesii , teste 1 Athanasio , quum credidissent in dominum nostrum Iesum Christum , genuinam habebant in ipsum fidem , & in omnes sanctos dilectionem , cupiebantque a S. Paulo confirmari : quod ubi cognovisset , scribit ad eos epistolam , in qua agit de laudibus constantiæ in retinenda vera fidei catholici doctrina : multaque salutaria tradit documenta , ut in ea , quam semel imbibierant , fide , domini dono perseverare possent. Inter multa vero illud praterendum non est , quod cap. 5. scribit : 2 *Fornicatio autem & omnis immunditia , aut avaritia , nec non inietur in vobis , sicut decei sanctos ; aut turpitudine , aut stultiloquium , aut scurrilitas* , cet. Turpe iudicabat sanctus apostolus , res malas , turpes & obscenas inter christianos referre. Hæretici vero omnium maxime fornicantur , qui a Dei vera & sincera religione deficiunt : multis siquidem 3 prophetarum testimoniis constat , a divina fide defectionem *fornicationem* vocari : quod si fornicatio nominari non debet , neque etiam illi , qui nos ad fornicandum inducunt : quam ad rem hæretici conferunt , qui magno Reip. detrimento homines ad talia flagitia committenda urgent & instigant , in quos apte videtur quadrare illud 4 Ezechielis : *Multiplicasti fornicationem tuam , & fecisti omnia opera mulieris meretricis & procacis : fabricasti lupanar in medio omnis viæ , & excelsum tuum fecisti in omni platea : nec facta es quasi meretrix fastidio augens pretium , sed quasi mulier adultera , quæ super virum suum inducit alienos. Omnibus meretriciosis dantur*

1 In synopsi.

2 Ephes. 5.

3 Orig. Matth. 16. Hic. Ose. 2.

Amos 7. Ezech. 16. Isai. 1. Ier. 3.

4 Ezech. 16.

tur mercedes, tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis: & dona donabas eis, ut intrarent ad te undique ad fornicandum tecum. Dabo te in manus eorum, qui destruunt lupanar tuum, & demolientur prostibulum tuum: & denudabunt te vestimentis tuis, & auferent vasa decoris tui: & derelinquent te nudam, plenamque ignominia: & adducent super te multitudinem, & lapidabunt te lapidibus, & trucidabunt te gladiis suis, & comburent domos tuas igni, cet. Vbi I Hieronymus: Fornicamur, quando deserentes ecclesiam, hæreticis iungimur, & ædificamus lupanar nostrum in capite omnis viæ, quibus præcipit sermo divinus: 2 „ State in viis, & quærite semitas domini sempiternas; & videte, quæ sit via bona, ambulate in ea:“ Moysi videlicet, Iesu, Iudicum, & Regum libris, Esaiæque & Hieremia, & aliis prophetis. In omnibus viarum principiis fabricatur lupanar suum, qui ad perversitatem doctrinæ testimoniis male abutitur scripturarum, & dicit: hæc ait Esaias, hæc dicit Osee, hæc loquutus est Moyses, hæc Daniel: & pulchre non in mediis viis, nec in viarum terminis ponit lupanar suum, sed in principio; si enim ad scientiam & profunda divinorum venerit librorum, errare non poterit. Excelsum quoque suum, sive basim facit in omni platea, ethnicorum se & impiorum lasciviæ vitiiisque permittens, etiam inter ipsos hæreticos, quum ab eis fuerit deturpata, non habens gratiam, sed patens contemptui: quia facile præteritam fidei perdidit castitatem. Hæc ille. Quare mirandum non est, si hæreticorum nomina delenda, & nulla prorsus ratione nominanda iudicemus. Romani adeo malarum & turpium rerum memoriam soliti erant detestari, ut ne mortem quidem, teste Plutarcho, nominare auderent, rati hæc acerbissima recordatione animi curam molestiamque omni-

mnibus exhibere. Hanc eandem consuetudinem in dilapidandis hæreticorum nominibus observandam esse censerem, quum acerbissimum & deplorandum mortis genus in homines pretioso Iesu Christi sanguine redemptos intulerint. Ergo si nominari non debent hæ pestes, quæ nostris corporibus detrimentum pariunt, multo minus debent hæreticorum nomina scriptis exarata retineri, quorum vel nuda recitatio tentatio quædam est, ad sensio- nis captatio, & fornicationis errorisque in fide quasi in- ductio.

Atticus ille episcopus, qui, teste 1 Nicephoro, summa prudentia ecclesiam Constantinopolitanam administavit, & continua doctrina populum ad studium virtutis excitavit, navale, quod ad angustias Euxini ponti non longe a transitu situm veteres *Φαρμακία*, id est, *veneficum*, appellarunt, quod ipse ibi conventus cogere, ne locus is infamem obtineat appellationem, nomine mutato 2 *Θεραπείαν*, hoc est, *curam*, seu *culturam* vocavit. Quum igitur libri sint veluti loca quædam amænissima rerum gestarum vestigiis illustrata, præteritorum incunda memoria, & futurorum circumspècta prudentia nobilitata, ad quæ ecclesiæ sapientissimi & religiosissimi quique sæpissime summa cum honestate & utilitate conveniunt; cur patiemur infamem appellationem obtinere? quam certe obtinent, quum hæreticorum turpissima nomina conservant. Ea igitur aut mutemus, aut extinguamus omnino ad pulchram tanti pontificis imitationem.

Laudantur Ephesii, quod severissimis edictis 3 caverint, ne quis umquam Herostratum nominaret, neque illius nomen in historias referret, quod Dianæ templum propterea suis manibus incenderat, ut ea ex re

Cccc

no-

1 Lib. 14. eccl. hist. cap. 16.

2 Idem eodem lib. cap. 14.

3 Strabo lib. 14. Geogr.

nominis immortalitatem sibi compararet : cuius nominis memoria extincta plane fuisset , nisi Theopompus id vulgasset ; aut novitate rei adlectus , ut plus ceteris sapere videretur , nomen tale finxisset . Quum igitur hæretici ecclesiam sanctissimum Dei templum evertere & incendere totis viribus laborent , & seditionis funestas faces in Iesu Christi regnum immittant ; videtur sane rationi quam maxime consentaneum , eorum nomina omnino delere .

Antiquorum religione institutum fuit , Gallos , eviratos quippe sacerdotes , deorum matri ministrare perpetuæ eius servituti addictos ; quod qui patris , matrisve nomen violaverant , eo supplicio damnandi viderentur , ne possent ipsi umquam fieri parentes ; in qua sententia fuisse i Lucretium , hæc eius carmina declarant :

*Gallos attribuunt , quia numen qui violarint
Matris , & ingrati genitoribus inventi sint ,
Significare volunt indignos esse putandos ,
Vivam progeniem qui oras in luminis edant .*

Quum igitur hæretici sanctissimæ matris ecclesiæ nomen violare voluerint , & peccati servi quum sint , libertatem promittentes effecerint , ut filii parentibus & maioribus disciplinam , quam ad cohibendam carnem acceperant , repudiaverint , factique fuerint ingrati & ἀνοστοι , id est , *impii* ; certe tales merito exsecandi & evirandi sunt , hoc est , exspunctis & castratis eorum nominibus , quibus viriliter exsultant , & quibus parentes fiunt , dum discipulos tamquam filios generant , & de suo nomine appellitant , perpetuæ ecclesiæ servituti damnandi sunt ; ut ei suis scriptis & laboribus , si quid boni eorum industria & ingenio partum est , adiumentum & subsidium adferant .

Athe-

Athenienses, teste 1 Gellio, nomina iuvenum fortissimorum Harmodii & Aristogitonis, qui libertatis recuperandæ gratia Hyppiam tyrannum interficere adorsi erant, ne umquam servis indere liceret, decreto publico sanxerunt: quoniam nefas ducerent, nomina libertati patriæ devota servili contagio pollui. Simili exemplo ex contraria specie antiquos Romanos legimus, prænomina patriciorum quorundam male de Rep. meritum & ob eam causam capite damnatorum censuisse, ne cum eiusdem gentis patricio inderentur; ut vocabula quoque eorum defamata atque demortua cum ipsis viderentur. Cur ergo nos patiemur, bonarum & ingenuarum artium illustrissimum nomen in deterrimorum hominum nominibus & inscriptionibus vilescere & exsordescere? cur hæreticorum nomina iam quasi demortua non sepeliemus? & de medio sublata æterna oblivione quasi humo non contegemus? ne ultra per hominum ora cum laudè obambulent, & librorum inscriptionibus indantur: non enim doctorum & magistrorum nomen & auctoritas, quam librorum inscriptiones hæreticis scriptoribus adferunt, his deferenda est, ne omnia eorum nomine tamquam contagio polluantur.

2 Manlius Capitolinus, prænomine Marcus, quia in adfectati regni suspicionem venit, damnatus fuit, & de saxo Tarpeio præcipitatus, domus diruta, bona publicata. Gentilitas eius Manlii cognomine iuravit, ne quis postea ex Manlia gente Marcus diceretur. Quare nos non iurabimus, ne ullus in ecclesia liber amplius hæretici cognomine inquinatus vocetur? 3 Herodes Atticus dicebat, dolori sibi & ægritudini esse, quod animalia spurca atque probrosa nomen usurparent sanctissimum philosophiæ, quum in his teterrimis nominibus

Cccc 2 phi-

1 Lib. 9. cap. 2. Alex. lib. 3.
cap. 26.

2 Plin. de viris illustr.
3 Aul. Gell. loc. citato.

philosophiæ dignitas nomenque sordesceret: cur ergo nos spurcissima & probrosa hæreticorum nomina, quæ ex titulis cum laude & dignitate pendent, in ecclesia & divina philosophia retinebimus?

Hunc vero antiquissimum in ecclesia morem fuisse, argumento esse potest; quod quum tot hæretici olim fuerint philosophi, medici, mathematici, & in omni humanarum disciplinarum genere exercitati; quumque semper hæretici de more habuerint, sese scriptis & libris ambitiose efferre, & inani ostentatione suas dilatare fimbrias & phylacteria, adeo ut apud doctos & pios in proverbio sit, *Hæreticus est, ergo scribit*; profecto non est dubium, multos libros non ad religionem, sed ad humaniora studia spectantes ipsos conscripsisse; quod quum paucissimi exstent, immo eorum dogmata prorsus nobis incognita essent, nisi sanctorum patrum ea ipsa confutantium cum auctorum nomibus ad nos usque detulissent, consequitur plane, id aliunde accidere non potuisse, nisi ex eo, quod eorum nomina fuerint deleta, & sic omnino extincta. Ex tanta enim prætergressa hæreticorum multitudine, Manichæorum, Pelagianorum, Marcionistarum, Anabaptistarum, Novatianorum, Donatistarum, Arianorum, Waldensium, Wiclefitarum, Hussitarum, ne littera quidem scripta ad nos pervenit: ut intelligant hæretici, quam inutiliter ad suam ipsorum perditionem schismata & dissensiones seminare conati fuerint. Iuvat etiam meam hanc coniecturam i Constantini I. summi pontificis ante annos DCCC. LX. factum: is enim sanctissimus & piissimus pontifex, quem cælitus missum homines arbitrabantur, habita Romæ synodo, Græci Imperatoris Philippici, qui Bardianus dicebatur, & Ioan. Monachi hæresiarchæ errores contra sanctorum imagines & earum

usum

* Platina de vitis pontif. Ful. lib. 6. cap. 3.

usum non modo improbat, verum etiam decernit, ut sanctorum patrum imagines, qui sex conciliis ab omnibus probatis interfuerunt, in porticu B. Petri depingerentur: quod quum intellexisset, eas a Philippico e parietibus S. Sophiae ignominiae causa abrasas fuisse, per litteras eum paterne reprehendit, & suaviter ad catholicam fidem revocare conatus est: sed postea quam monitus redire ad sanitatem neglexit, nulla in eo Imperatoriae maiestatis ratione habita, ceu schismaticum extra catholicae Romanae ecclesiae gremium esse declaravit, atque constituit, ne Imperatoris haeretici nomen publicis scriptis aut privatis in aere, argento, plumbove reciperetur, sed omnino eius memoriam ab omnibus publicis rebus detrahi iussit: ut eius, qui propter haeresim indignum se fecisset, qui aliis Imperatoribus adnumeraretur, nomen quoque in oblivione sepeliret: & quia de causa fidei omnium gravissima agebatur, aequae in eum invehus est, ac si nullo umquam insignitus Imperatorio honore, privati hominis statum non evasisset. Hinc probabile fit, poenam hanc, quam sanctus & prudens pontifex in Imperatorem est exsequutus, iam alias ab aliis pontificibus in privatas personas fuisse decretam; aut saltim eius exemplo simile quippiam saepe in ecclesia factitatum. Quod si attente etiam Sophoniam prophetam perpendamus, inveniemus hanc eandem poenam dominum praedixisse falsorum numinum superstitiosarumque sectarum ministris, quorum innumerabilem copiam illa etiam tempora, ventris & otii atque inertiae causa genuerunt: nam post impiorum ruinas, & iniquorum ablationes a facie terrae, ex persona domini subiungit propheta: *† Extendam manum meam super Iudam, & super omnes, qui habitant Hierusalem: & auferam de loco hoc nomina Baalim, & nomina sacerdotum cum sacer-*

† Soph. i. secundum 70. Ibi. Hier.

cerdotibus, & eos, cet. Eorum igitur nomina appellationesque varias, atque sectarum collegiorumque distinctiones penitus extinctum iri, ait dominus. Sed quoniam de Baal fecimus mentionem, perpende attente locum in propheta 1 Osea, qui mirifice nostram hanc sententiam confirmat: ex quo, ut arbitror, nostrorum theologorum illud verissimum pronuntiatum emanavit: Cum hæreticis nec nomina debemus habere communia. Locus ita se habet: Et erit in die illa, ait dominus, vocabit me vir meus, & non vocabit me ultra Baalim: & auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur ultra nominis eorum. Vbi ita D. Hieronymus: Tantum odi idolorum nomina, ut etiam, quod bene dici potest, propter ambiguitatem & verbi similitudinem nequaquam velim dici: vocabit me vir meus, & non vocabit me ultra Baali; quod significat etiam, vir meus: ne dum aliud loquitur, alterius recordetur; & virum nominans, idolum cogitet.

Tandem his atque aliis rationibus diligenter atque teque consideratis de hac gravi quæstione sacra illustrissimorum cardinalium ad librorum expurgationem & indicem delectorum congregatio ita faciendum censuit, ut non modo ipsa ageret, sed eas ad S. D. N. Gregorium XIII. Pont. O. M. etiam referret: cuius sanctitas admirabili sua prudentia, parique iustitia & sollicitudine circumspectis rebus omnibus, quæ dubitationem habere videbantur, statuit, in expurgandis libris id diligentissime posthac servandum, ut hæreticorum nomina omnino expungantur: atque ita summo studio faciendum eadem illustrissima congregatio ex decreto sanctissimi nobis omnibus, quibus examinandorum expurgandorumque librorum munus detulit, strictè iniunxit. Illud vero diligenter in hac disputatione conside-

ran-

randum est, ne lector imprudens decipiatur; nos nequaquam contendere, hæreticorum propria nomina semper & ubique sine ullo discrimine delenda: immo quum a viris piis & doctis citantur, aut ut eorum dogmata confutentur, aut ut eorum perperam dicta factaque narrentur; aut alio quovis instituto, quod ad eorum ignominiam & vituperationem spectet; aut quod ad ecclesiae utilitatem, pietatis religionisque incrementum pertineat; omnino volumus integra incorruptaque retineri: sed tunc tantum ea expungenda nostro studio conati sumus probare, quum eorum nominum appellationes ipsis laudem & gloriam deferre posse videbuntur; quales sunt, quæ in titulis suorum operum ponuntur, aut quæ ab scriptoribus cum commendatione & ipsorum encomio temere fiunt.

Sed obiiciunt nobis *Isagogem* Porphyrii, septem *Regulas* Tichonii, & quo magis videantur nos urgere, opera Origenis infinitis erroribus respersa.

Respondeo, huiusmodi opera cum auctorum inscriptionibus & nominibus, immo & erroribus quibusdam permixta, non ea ratione, quod multa alia habeant valde utilia & docta; neque quia iam sit consuetudo, ut legi permittantur: sed quia extinctæ sunt iam olim hæreses illæ, ut iam neque tales hæreses, neque ipsarum auctorum nomina conservata probabiliter possint nocere ecclesiae. Etenim nisi extinctæ essent omnino, sed adhuc viverent, ut vivunt hæreses Lutheranorum; numquam ecclesia catholica legi permetteret, neque nomina conservaret, neque ulla consuetudinis præscriptio in his, quæ saluti nocent, valeret: ut libros quidem Origenis non permetteret ecclesia legi cum erroribus suis, nisi iam diu hæresis Origenistarum extincta esset, sic enim olim futuris temporibus, quum Deo duce extincta omnino erit hæresis Lutheranorum, ita ut nullum vestigium reliquum esse videatur, neque suspicio ulla

periculi, fueritque iam omnis memoria eius deleta, nihil prohibebit, quominus permittat tunc ecclesia, aliquos libros sub eorum nomine circumferri, etiamsi non omni ex parte sint incorrupti. Nunc vero quia hæresis Lutherana, & aliorum sectæ non solum non sunt extinctæ, sed potius, nostris peccatis ita exigentibus, quotidie vires sumunt, comburendi omnes mali eorum libri; & si qui sunt boni, suppressis eorum nominibus, permittendi sunt, ne cum laude & commendatione inter nos versari videantur.

Secundo respondeo, quod quum scribendi libros nullus sit finis, infinitaque pæne tot sæculis fuerint scripta & in lucem emissa volumina; hæc, quæ obiiciuntur, & quæ obiici possunt, tam pauca sunt tamque rara, ut si cum iis conferantur, quæ conservari poterant, si permissa fuissent, certe nulla sint. Quare non multum in hac obiectione diluenda laborandum est, quum eorum ratio raritate & penuria exemplorum cadat. Adde, quod in tanta humanarum rerum & temporum varietate, & in tam multis hominum sæculis, annorumque centuriis, & in tam immensa librorum multitudine & copia, & in tanta animorum & ingeniorum adfectione & depravatione, & in obsequendis superiorum præceptis tanta repugnantia & contemptu, vix, ne vix quidem potuit tam accurata diligentia & sollicitudo adhiberi, quin nonnulli ex damnatis auctoribus libri aut malitia, aut ignorantia, aut oblivione, aut negligentia exciderint, & quasi e manibus elapsi fuerint, adeo ut non modo mirabile, sed prodigio simile mihi videatur, quod in tanta rerum perturbatione ex tam multis, immo infinitis, tam pauci supererint.

Tandem, etiamsi omnia admittamus ut obiecta sunt; respondeo cum 2 Innocentio pontifice, non debere re-

pre-

1 Eccles. 12:

2 De sang. & affn. cap. non debet.

prehensibile iudicari, si secundum varietatem temporum statuta quoque varientur humana, praesertim quum urgens necessitas, aut evidens utilitas id exposcit. Idem Artaxerxes in epistola, quam pro Iudæis ad regni sui provincias scripsit, quando ab iniqua in Dei populum ira animum revocavit: *1 Nec putare, inquit, debetis, si diversa iubeamus, ex animi nostri venire levitate; sed pro qualitate & necessitate temporum, ut Reip. poscit utilitas, ferre sententiam.* Sancta itaque ecclesia ob diversas causas, mutatamque rerum conditionem, nonnulla prius probe constituta abolet, aut provide permutat in aliud, quod magis aut ad sanctitatem, aut ad morum honestatem pertineat. Experientia siquidem & saniori inspectione iudicii didicimus, hæc maxime nocere posse catholicis, atque nostra ætate consultius aliter statuendum: multa enim in dies ætas expolit, & in meliorem rationem mutat: namque humana sollertia non omnia, quæ cogitat, illico perfecte videt ac sentit; verum in dies hominum ingenia magis ac magis acciuntur atque illustrantur: & persæpe quæpiam, quæ animis nostris heri & nudius tertius non advertimus; hodie scire incipimus. Nam Reip. gubernatio paulatim nobis sese detegit atque enodat; idcirco quotidie, prout tempus desiderare videtur, novæ conduntur leges; atque ita principi senatuique licet, simul pro temporum opportunitate, quatenus expedit, diligenter leges rebus ipsis accommodare atque temporibus, & si oportuerit, commutare. Videmus enim in bene constitutis Rebusp. leges a maioribus acceptas posteris tradi emendatiores; maxime quum emendationem, vel mutationem regiminis norma flagitat, postulatque incommodorum præsentium, & periculorum imminentium evitatio. Neque hoc est maiorum auctoritatem imminuere, aut eorum instituta

Dddd

con-

contemnere; quando hoc iustissime & æquissime, & summa necessitate urgente fit: immo magis hac ratione ipsorum existimationem & auctoritatem amplificamus. Qui vero nihil omnino immutandum sentiunt, nihil tollendum, aut imminuendum in iis, quæ ad rectam Reip. administrationem spectant, nihil etiam substituendum, aut adiciendum, præsertim quum aliquid magna & prudenti consultatione statuitur; hi non minus inepte faciunt, quam illi, qui adolescentes humilibus quidem natos parentibus, sed liberaliter educatos, & boni ingenii, maiora sibi proponere; aut tenues facultates ab eis acceptas, labore, industria, honestisque exercitiis augere prohibent: propterea quod omnes cum vitæ statum retinere debent, quem a suis maioribus acceperunt, in eaque fortuna vivere, in qua nati sunt, aut nascendi initio constituti. Quare quum ratione & experientia didicerimus, catholicorum societatibus eorumque sanctæ institutioni ex hæreticorum nominum permissione multa incommoda & detrimenta posse propagari; non mirum, si modo mutata sententia, fuit autem eadem forte semper, aliud præcipiatur: prudentium enim est mutare sententiam. Et ne exempla ad responsionem hanc meam illustrandam aliunde petam, duobus tantum nostro instituto accomodatissimis, & ex uno eodemque S. Augustino petitis contentus ero. Sensit aliquando S. Augustinus, hæreticos non poenarum terroribus ad ecclesiam catholicam revocandos; sed verbo agendum, & disputatione pugnandum cum illis; re tamen postea diligentius considerata, & experimento edoctus sententiam mutavit, ut constat ex **I** epistola ad Vincentium, cuius verba subiiciam, quia nostro argumento magnam adferre possunt utilitatem: *Mea primitus sententia erat, neminem ad unitatem Christi esse cogendum, verbo esse agendum, disputatione pugnandum*

1 Epist. 48. ad Vincent. lib. 2. *Retract.* cap. 5. epist. 50. ad Bonif.

dum, ratione vincendum, ne fictos catholicos haberemus, quos apertos hæreticos noveramus. Sed hæc opinio mea non contradicentium verbis, sed demonstrantium superabatur exemplis: nam primo mihi opponebatur civitas mea, quæ quum tota esset in parte Donati, ad unitatem catholicam timore legum Imperialium conversa est; quam nunc videmus ita huius nostræ animositatis perniciem detestari, ut in ea numquam fuisse credatur. Ita aliæ multæ, quæ mihi nominatim commemorabantur, ut ipsis rebus agnoscerem, etiam in hac caussa recte intelligi posse, quod scriptum est: 1 „ Da sapienti occasionem, & sapientior erit.“ 2 Quam multi enim, quod certo scimus, iam volebant esse catholici, manifestissima veritate commoti, & offensionem suorum reverendo quotidie differebant! 3 Quam multos non veritas, in qua numquam præsumsistis, sed obduratæ consuetudinis grave vinculum colligabat! 4 ut in eis compleretur divina illa sententia: 5 „ Verbis non emendabitur servus durus; si enim & intellexerit, non obediet.“ Quam multi propterea putabant veram ecclesiam esse partem Donati, quia eos ad cognoscendam catholicam veritatem securitas 6 torpidos, fastidiosos pigrosque faciebat! Quam multis aditum intrandi obserabant rumores 7 maledicorum! qui nescio quid aliud nos in altare Dei ponere iactitabant. Quam multi nihil interesse credentes, in qua quisque parte 8 christianus sit; ideo permanebant in parte Donati, quia ibi nati erant, & eos inde discere, atque ad catholicam nemo transire coegit! His omnibus harum legum terror, quibus promulgandis reges serviunt domino in timore, ita profuit, ut nunc alii dicant: Iam hoc volebamus; sed Deo gratias, qui

Dddd 2

1 Prov. 9.

2 Quinque causæ, quæ retinent homines in hæresi.

3 Timor offensionis suorum.

4 Obdurata consuetudo.

5 Prov. 29.

6 Torpor quærendæ catholicæ veritatis.

7 Maledicorum linguæ.

8 Falsa persuasio, quod nihil intersit, in qua quisque parte sit christianus.

qui nobis occasionem præbuit, iamque faciendi, & dilationum morulas amputavit. Alii dicant: Hoc esse verum iam sciebamus, sed nescio qua consuetudine tenebamur; gratias domino, qui 1 vincula nostra disruptit, & nos ad pacis vinculum transtulit. Alii dicant: Nesciebamus, hic esse veritatem, nec eam discere volebamus; sed nos ad eam cognoscendam 2 metus fecit attentos, quo timuimus, ne forte sine ullis rerum æternarum lucris damno rerum temporalium feriremur; gratias domino, qui negligentiam nostram stimulo terroris excussit, ut saltem solliciti quæreremus, quod securi nunquam nosse curavimus. Alii dicant: Nos falsis rumoribus terrebamur intrare, quos falsos esse nesciremus, nisi intraremus; nec intraremus, nisi cogeremur: gratias domino, qui trepidationem nostram flagello abstulit, expertos docuit, quam vana & inania de ecclesia sua mendax fama iactaverit. Hinc iam credimus & illa falsa esse, quæ auctores huius hæresis criminati sunt, quando posteri eorum tam falsa, & peiora finxerunt. Alii dicant: Putabamus quidem, nihil interesse, ubi fidem Christi teneremus: sed gratias domino, qui nos a divisione collegit, & hoc uni Deo congruere, ut in unitate colatur, ostendit. Hæc ille ad Vincentium.

Audi iam & 3 eundem ad Bonifacium respondentem hæreticorum obiectis, qui graviter conquerebantur, quod Imperatores gladium contra ipsos portarent, quum nihil tale umquam apostolos ab ipsis petiisse legeretur. Quod enim dicunt, qui contra suas impietates leges iustas constitui nolunt, non petiisse a regibus terræ apostolos talia, non considerant aliud fuisse tunc tempus, & omnia suis temporibus agi: quis enim tunc in Christum crediderat Imperator, qui ei pro pietate contra

im-

1 Psalm. 1.

2 Metus quomodo facit attentos

hæreticos ad veritatem querendam

3 Epist. 50. circa med.

impietatem leges ferendo seruiret, quando adhuc illud propheticum complebatur: 1 „ Quare fremuerunt gentes, & „ populi mediati sunt inania? Adstiterunt reges terræ, & „ principes convenerunt in unum adversus dominum, & „ adversus Christum eius.“ Nondum autem agebatur, quod paullo post in eodem psalmo dicitur: „ Et nunc reges intel- „ ligite, erudimini qui iudicatis terram; servite domino in „ timore, & exsultate ei cum tromere.“ Quomodo ergo reges domino serviunt in timore, nisi ea, quæ contra iussa domini fiunt, religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Ali- ter enim servit, quia homo est, aliter quia etiam rex est: quia homo est, ei servit vivendo fideliter; quia vero etiam rex est, servit, leges iusta præcipientes, & contra pro- hibentes convenienti vigore sanciendo, sicut servivit 2 Eze- chias, lucos & templa idolorum, & illa excelsa, quæ contra præcepta Dei fuerant constructa, destruendo. 3 Io- sias talia & ipse faciendo: sicut servivit 4 rex Nini- tarum, universam civitatem ad placandum dominum com- pellendo: sicut servivit 5 Darius, idolum frangendum in potestatem Danieli dando, & inimicos eius leonibus in- gerendo: sicut servivit 6 Nabuchodonosor, de quo iam diximus, omnes in regno suo positos a blasphemando Deo lege terribili prohibendo. In hoc ergo serviunt domino re- ges, in quantum sunt reges, quum ea faciunt ad servi- endum illi, quæ non possunt facere nisi reges, cet. Vi- des igitur, novas leges condi ecclesiasticas pro tempo- rum varietate licere, & rigore severitateque uti multum prodesse: summum enim pietatis genus in hac re esse censeo fuisse crudelem: atque his contrariæ opinionis ob- iectis satisfactum puto.

Eorum igitur nomina, quæ Deus non sumit per la-
bia

1 Psal. 2.
2 IV. Reg. 18.
3 IV. Reg. 24.

4 Ion. 3.
5 Dan. 6.
6 Dan. 3.

bia sua, neque ecclesia eius delicta sponsa sumat, quum ad sponsi sacramentum & fidem quodammodo pertinere videatur; sed omnino reiiciat, & inter ecclesiasticos piosque viros non vivant, neque nominentur, sed potius ut lutum platearum conculcanda emittantur, nec honorifice per catholicorum ora obambulent. De huiusmodi hominibus dixit Salomon: 1 *Nomen impiorum putrescet.* Constat autem ex constitutione 2 apostolica, hæreticos magis impios esse quam Gentiles; quia Gentiles ex non Deo faciunt Deum, hæretici ex Deo non Deum, dum ei attribuunt quæ sunt ei contraria. Non igitur nos eorum nomina a putredine vindicemus, eorum nominum in titulis suorum operum retinentes, quod maximi honoris est. Davidis contra impios iustum sanctumque decretum impleamus: 3 *Deleantur de libro viventium, & cum iustis non scribantur.* 4 *Deletere* autem in scripturis significat evertere, destruere, in nihilum redigere. Quum vero hæreticorum nomina in suorum auctorum libris non permittuntur, tunc maxime in nihilum rediguntur. 5 *Fiat habitatio eorum deserta; & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet.* 6 *Delebo*, inquit dominus, eos ut lutum platearum; quod est in scripturis, 7 eorum reliquias tollere. Peccatoris enim nomen, teste 8 Arnobio, in generatione una tunc deletur, quando & dæmonum invocatio, & hæreticorum memoria exstinguitur. Non congregabit dominus conventicula impiorum, nec memor erit nominum eorum per labia sua: 9 hoc est, ad æterna supplicia condemnabit, & memoriam eorum sempiterna oblivione obruet, ita ut ipsa nomina penitus ignorentur.

Quem-

1 Prov. 10.
2 Clem. lib. 6. cap. 30.
3 Psal. 68.
4 Gen. 8. 19. 2. Mac. 8.
5 Psal. 68.

6 Psalm. 17.
7 Arnob. Apolog. Dad.
8 Arnobius psalm. 108.
9 Theodor. psal. 15.

Quemadmodum catholici iustique viri memoria bonorum sanctorumque nomen perpetuo celebratur; ita hæretici impiique hominis memoria damnanda est & omnino exstinguenda. Ad quem modum Valentinianus & Martianus constituerunt, ut Eutychetis hæretici damnosa memoria aboleretur, Flaviani autem catholici episcopi, ut qui Eutychetis errorem pro viribus impugnaverat, laudabilis recordatio revelaretur: 1 *In memoria enim æterna erit iustus.*

QVA POENA ADFICIENDI HAERETICI.

Leo, ut 2 philosophi scribunt, quod ignem ingentium, & in ipsis ossibus obstrusum gestet, propterea ignem præcipue formidat, adeo ut nihil æque vereatur atque prætentas faces, quibus ad ferociam eius domitandam nihil efficacius: quod & Homerus testatur eo carmine:

Καίόμεναι δὲ δεῖται τὰς τε τρεῖς ἐσόμενός περ.

Ardentesque faces, quas quamvis sæviat, horret.

In cuius trepidationis admirationem adducti Aegyptii sacerdotes hominem super igne formidolose sollicitum, & quasi vesanientem ostendere si vellent, leonis simulacrum & faculam pingebant. Contra hæreticos ecclesiæ catholicæ adversarios, qui tamquam leones rugientes omnia circumeunt, nihilque intentatum relinquunt, quærentes quem fidelium devorent; superbiam, invidia & ambitionis ignes in ipsis plane ossibus gestantes, sane igne agendum est, quem solum & vehementer formidant: sic enim animos, impetus & ferociam impotentem comprimere quoquo modo poterimus. 3 Succidenda est igni nominum eorum erectio, & reliquæ memoriæ eorum
igni

1 Psal. 111.

2 Arist. 9. de hist. anim. cap. 4.

3 Iob. 22.

igni devorandæ: ac proinde 1 S. Hieronymus eorum doctrinam *caudas titionum fumigantium* appellat, quia finis eorum exustio est. Igne nomina eorum pereant, 2 *Quoniam intenderunt arcum, paraverunt sagittas suas in pharetra, ut sagittent in obscuro rectos corde:*

3 *Tentis nocentes arcubus impii
Nervos sagittas addere tortiles
Numquam remittunt, ut latenti
Fraude viros feriant modestos.
Permixta & ignis sulfura funibus,
Et fulminanti spiritus impetu:
Hæc ultionis pars scelestos
Vase suo manet ebibenda.*

Conterat ecclesia arcum, & confringat arma, libros nempe: & scuta, quæ ex ipsis pendent, hoc est, nomina eorum magnifice posita comburat igni. 4 *Incenderunt igni sanctuarium domini in terra, polluerunt tabernaculum nominis eius: quare ponat eos ut clibanum ignis.* 5 *Conturbet eos, & devoret ignis, fructum eorum de terra perdat, & semen eorum de filiis hominum: quoniam declinaverunt mala, cogitaverunt consilia, quæ non potuerunt stabilire.* 6 *Ignis, inquit Salomon, vindex est orbis iustorum; & 7 Vindicta impii ignis.* Utinam eos cremare & incendere possemus igni illo, de quo dominus: 8 *Ignem veni mittere in terram; & quid volo, nisi ut accendatur?* utinam, inquam, eorum ignitas linguas seditionis & omnis christianæ perturbationis flabella in flammam eam conicere possemus, quam salvator noster accendit, 9 quum duodecim apostoli ab eo electi afflati sunt igneis linguis. Huiusmodi enim lin-
guæ

1 Hier. Esa. 7.

2 Psalm. 10.

3 Benedictus Arias Montanus.

4 Psal. 75.

5 Psal. 20.

6 Sap. 16.

7 Eccles. 7.

8 Luc. 12.

9 Act. 2.

guæ splendore tanto conspicuæ omnino significabant, eam orationis vehementiam, ardorem illum, illamque fandi vim cælitus illis adfuturam, ut quæ a divino magistro præcepta acceperunt, per universum mox terrarum orbem persuasibili (penetrat enim ignis) sermone disseminarent, sanctissimisque monitis mortale genus incenderent, aberrantesque late mentes, & inscitia torpore frigescentes, pietatis ardore succensas ad hostiæ puræ atque immaculatæ sacrum incitarent, essetque eorum fulgurum sonitus in omnem terram exiturus. Utinam aliquid tale de desertoribus audiamus, & aliquando spiritum illum sancti Pauli induant, ut iam de unoquoque eorum dicere possimus: 1 *Nonne hic est, qui expugnabat in Hierusalem eos, qui invocabant nomen domini, & huc ad hoc venit, ut victos illos duceret ad principes sacerdotum?* & illud de filio prodigo: 2 *Mortuus erat, & revixit; perierat, & inventus est.* 3 *Deus eorum misereatur, & illuminet vultum suum super eos, purissimamque suorum sermonum faciem porrigat; ut extenta manu iacentes in tenebris & in umbra mortis ad lumen sinceræ cognitionis sublevet. Sana, domine, populum tuum, miserere rudis imperitaque multitudinis plebis tuæ, quæ duces sequuta cæcos, quantum periculum adierit, non pervidet. Nec miretur aliquis, quod in huius disputationis progressu hæreticos contumeliose tractaverim: licere hoc exemplo sancti apostoli probatur, qui 4 Bar-iesu, sive Elymam Magum, filium diaboli, inimicum omnis iustia, & plenum omni dolo & omni fallacia vocavit: & beatus Ioannes Cherintum primogenitum Sathanæ, & eodem nomine*

5 Polycarpus Marcionem appellavit.

Eccc

Et

1 Act. 7.

2 Luc. 15.

3 Psalm. 66.

4 Act. 15.

5 Irenæus lib. 3. cap. 3.

Et ut semel finiam, adductus christianæ pietatis, domusque domini purissimo zelo, ac in proximum caritate, catholicos omnes fideliter candideque præmoneo, ut ab hæreticorum librorum lectione quacumque de re tractent, tamquam a portentosis monstris prudenter in posterum præcaveant, ne eorum existimatione & opinione circumventi ad alia eorum opera quærenda perniciosa curiositate ferantur, & tandem in ea incidant, per quæ in perpetuam perditionem misere præcipitentur. *Post scripturas sacras*, scribit S. Hieronymus ad Furiam, *doctorum hominum tractatus lege; eorum dumtaxat, quorum fides nota est: non necesse habes aurum in luto querere.* Hæreticorum namque scripta quum potissimum circa verborum ornatum & fucum versentur, quumque magis catholicos capere & decipere entantur & contendant, quam solidam & puram veritatem docere, fit, ut orationis dulcedine & vehementia, & novitatum studio, quo homines tenentur, commoveantur, & magno clamore eorum opera approbent, conceptamque semel fallacem dulcedinem, & animo inclusam contineant serventque, atque sic paullatim ad summam deceptionem perducti miserabiliter depraventur, corrumpantur, & pereant; quare eos vitate & fugite; sunt enim tamquam Sirenes, quas voce, cithara & tibiis blande cecinisse fabulantur 1 poetæ, ut cantus suavitate nautas sopirent, sopitos demergerent, demersos etiam devorarent. 2 Facite, obsecro, quod Græcorum ille sapientissimus Ithacus experientia & consilio insignis fecit; qui quum illac sibi iter esset, sociorum aures cera obturavit, ne insidiosos Sirenum cantus possent exaudire; se ipsum vero malo navis iussit adligari, atque ita periculum tutus evasit. Hæreticorum doctrinam per viscera misericordiæ Dei nostri ne gustetis, quæ

re-

1 Ovid. lib. 5. *Metam.*2 Servius in 1. *Aen.*

rerum inanis quum sit, tota in sermonis suavitate, ut diximus, & eloquii elegantia consistit. 1 Ionathas enim Saulis filius, quia contra detestationem patris mel gustavit, in eius indignationem incidit, ut vix populi precibus fuerit liberatus. 2 Neque mel in sacrificiis Dei offerebatur, 3 neque cera, quæ dulcia continet, lucebat in tabernaculo; sed oleum purissimum, quod de olivarum exprimitur amaritudine. 4 *Neque respicies*, inquit Salomon, *ad mulierem meretricem; favius enim distillans labia eius, & nitidius oleo guttur eius; novissima autem illius amara quasi absynhium.* Habent simulati olei lenitatem dulcia pollicentes, quæ vertuntur in amaritudinem: promittentes requiem, omnem aetatem, sexumque decipiunt; ut capiant animas miserorum, & contaminent domini doctrinam ad populum. Sunt eorum scripta 5 *sepulcra dealbata*, quæ foris videntur esse pulchra; intus autem plena sunt ossibus mortuorum. 6 *Lignum sunt, & argentum involutum, quod de Tharsis adfertur, & aurum de Ophaz: opus artificis, & manus ararii: hyacinthus & purpura indumentum eorum: opus artificum, sive sapientium, universa hæc.* Dominus autem Deus verus est: *ipse Deus vivens & sempiternus.* Nam doctrina eorum pro qualitate ingenii vel vilis est, ac propterea ligno comparatur; vel similis argento propter eloquii venustatem: splendet in superficie, sed intrinsecus lignum est vilisque materia. Ex hoc auro & argento sua fabricantur idola. 7 *Mittat dominus ignem in domum Azahel, ignem, qui ligna stipulamque consumat, & devoret fundamenta filii Ader.* Ader iuxta LXX. interpretatur ἐντρέπεια, quem nos *decorem* cum 8 S. Hieronymo possu-

Eeee 2 mus

1 I. Reg. 14.
 2 Hier. Esa. 7. 23.
 3 Phil. de vic. offerent. & de congreg.
 Hier. de mansionibus.
 4 Prov. 5.

5 Matth. 23.
 6 Ier. 10.
 7 Amos 1.
 8 Hieron. Amos 1.

mus dicere, eo quod omnis sermo hæreticorum concinnus atque compositus, & habens pulchritudinem eloquentiæ sæcularis, facilius decipiat audientes: qui *sumentes de vestimentis nostris*, ut inquit 1 Ezechiel, *fecerunt sibi excelsa hinc inde consuta, & fornicati sunt super eis*. Nam testimonia scripturarum de propriis carpentes locis, conantur adsuere his, quibus non queunt coaptare: ad quos dictum est in hoc eodem 2 propheta: *Væ his, qui consuunt cervicalia sub omni cubito manus, & faciunt operimenta super caput universæ ætatis*. Quod dominus fieri prohibens loquitur 3 in evangelio: *Nemo adsumit commissuram panni rudis in veteri vestimento; alioqui tollit de plenitudine eius, & peior scissura fiet; nec mittunt vinum novum in utres veteres*. Tales sunt omnes hæretici: qui testimonium in suo loco alteri sensui congruens, alteri nituntur adsuere; quum dominica tunica desuper texta per totum scindi omnino non possit, sed texta Spiritu sancto nullam recipit scissionem. 4 *Disrumpat misericors & clemens dominus cervicalia eorum, pulvillos atque commissuras, quibus animas capiunt; & liberet populum suum de manibus eorum*.

Si qui autem sunt nimis curiosi in legendis hæreticorum libris, aut scrutandis eorum sententiis; ut intelligant, quam periculose incedant, attente adnotent, quid doctissimus & sanctissimus martyr 5 Cyprianus hac de re scribat ad Antonianum, & illud in thesauro pectoris recondant, & tamquam apostolicum depositum custodiant, serventque in diem illum tremendum, iustitiæ severitatisque plenum. Sic habet: *Quod vero ad Novatiani personam pertinet, frater carissime, de quo desiderasti tibi scribi, quam hæresim introduxisset; scias, nos*
pri-

1 Ezech. 16.

2 Ezech. 13.

3 Matth. 9.

4 Ezech. 13.

5 Cypr. epist. 52.

primo in loco nec curiosos esse debere, quid ille doceat, quum foris doceat. Quisquis ille est, & qualiscumque est, christianus non est; qui in Christi ecclesia non est, iactet se licet, & philosophiam, vel eloquentiam suam superbis vocibus prædicet, qui nec fraternam caritatem, nec ecclesiasticam unitatem tenuit, etiam quod prius fuerat, amisit; hæc ille. Nec miretur aliquis, quod S. Cyprianus tam accurate & vehementer hæreticorum dogmatum & librorum lectionem prohibuerit; novit enim, hæreticos in nullo doctrinæ genere umquam alios instituendos suscepisse, nisi ut perderent: raro scripturas sanctas legisse, nisi ut perverterent. De quibus audi quid sanctissimus pontifex Xystus scribat: *1 Multi enim sunt, quos aut odiendi acerbitate, aut celandi æmulatione, aut cupiditatis ardore, aut obtreptionis malignitate, aut iracundiæ furore, aut impatiendi æstuatione, aut luxuriandi voluptate, aut superbiæ æmulatione, aut mentiendi falsitate, aut maledicendi asperitate, aut quocumque alio huiusmodi vitio, ita male institutionis consuetudo, & longi temporis usus infecit, ut pertæsum illis sit, inveteratam iam consuetudinem bonæ conversationis institutione mutare. Et si contingat, ut ex his aliqui divinarum scripturarum volumina legant, nihil aliud moliantur, quam ubicumque præcepta doctrinæ invenerint, ingenii calumnioso acumine, disputandi arte corrumpere, & ad vitæ suæ patrociniū eiusdem intelligentiam temperare. Faciunt hoc, dum volunt videri non tam legem contemnere, quam legis auctoritate delinquere, seque idcirco non agere quæ iubentur, quia aliter accipienda intelligantur; non ignorantes quidem quid veritatis ratio intrinsecus habeat, & huiusce fallaciæ deceptionem apud Deum sibi non modo non profuturam, quin etiam perniciosam fore optime intelligentes: quippe quum per ipsam*
tam

*tam sibi, quam multis minus intelligentibus aeterna perditionis interitus irrogetur. Addit paullo inferius: Omnia illa peccatorum genera, in quæ pro humanæ consuetudinis vitio sæpissime incurritur, & quæ, non nisi qui Deum granditer metuunt, vitare noscuntur, subtilissima fallaciæ adsertione, & versuta argumentandi disputatione nihil sanctitati nocere posse contendunt, ut hoc artificio sanctitatis & veræ doctrinæ illis opinio maneat, & peccandi consueta libido non pereat. Hæc Xystus. At dices: hæretici in quibusdam nobiscum consentiunt, quæ aliquando diligenter, terse, splendide, & omni ex parte videntur præstare: tum nonnulla vera, docta, bona pulchraque docent; cur hæc studiosus non leget? cur his catholicus non fruatur? Immo si hæc, quæ dicis, eorum libri continerent, a quibus maxime sunt alieni; longe periculosius esset, in eorum lectione versari, & maiori studio ab his cavendum esset. Hi enim, quibus multa, teste 1 Ambrosio, paria sunt, facile possunt innocias mentes, & soli Deo deditas fraudulenta societate percutere, dum malorum suorum virus per aliqua bona nostra defendunt. Nihil enim periculosius his hæreticis esse potest, quam qui, quum per aliqua nobiscum decurrant, uno tamen verbo, ac si veneni gutta meram illam ac simplicem fidem dominicæ, & exinde apostolicæ traditionis inficiant. Vnde vehementer nobis cavendum est, ne se vel sensibus, vel auribus nostris huiusmodi aliquid latenter insinuet: quia nihil tam cogit in mortem, quam sub obtentu fidei fidem violare. De amicis Iob legimus, quædam valde recte sensisse, sed tamen per illa ad perversa dilabebantur. Vbi 2 S. Gregorius: *Habent quippe hoc hæretici proprium, ut malis bona permisceant, quatenus facile sensui audientis illudant: si enim sæpe prava dicerent, citius in*
sua*

1 Ambr. lib. de fid. orth. contra Arianos cap. 1. 2 Greg. Iob. 5. 1

sua pravitate cogniti, quod velent, minime persuaderent. Rursum si semper recta sentirent, profecto haeretici non fuissent; sed dum fallendi arte ad utraque deserviunt, & ex malis bona inficiunt, & ex bonis mala, ut recipiantur, abscondunt: sicut qui veneni poculum porrigit, ora poculi dulcedine mellis tangit; dumque hoc, quod dulce est, primo attactu delibatur, etiam illud, quod est mortiferum, indubitanter absorbetur. Itaque haeretici permiscunt recta perversis, ut ostendendo bona, auditores ad se trahant, & exhibendo mala, latenti eos peste corrumpant. Tandem eos omnes, quos de sacrosancta catholica Romana ecclesia tuenda, eiusque dignitate augenda cura sollicitat, hortor, precibusque quam humilime obsecro, ut, omni cogitatione, studio & providentia enitentur, ne malorum & impiorum hominum scripta legantur, sed diligentissime, ut hactenus, suam auctoritatem interponant, ne haec, quae prima fronte proposita levia parvique momenti videntur, ulla ratione permittant; sed omnino a christiana & catholica Rep. explodant: etenim exiguo, & ad speciem pio initio maximam labem & perniciem integris hominum rebus ac moribus communes isti hostes inferre consueverunt. Emersit hoc genus cladis, & quasi parum persecutionis procella saevierit, accessit ad cumulum sub misericordiae titulo malum fallens & blanda perniciēs. Quare haereticorum tumentes titulos ne manu parcente contrectent, virus siquidem inclusum dum servatur, exaggerat; apertum vulnus secent, &, putredinibus priorum nominum amputatis, medela fortiore curent: sic enim & sanctae religioni, animarumque saluti, pro quibus CHRISTVS IESVS sanguinem suum fudit; & Reip. statui & tranquillitati optime consulatur.

DE

* INSCRIPTIO TABVLAE,
 QVAE MANRESAE ADSERVATVR,
 A V C T O R E
 IO. BAPT. CARDONA.

IGNATIO LOIOLAE BELTRANI F. CANTABRO,
 FAMILIAE SACERDOTVM SOCIETATIS IESV CONDITORI,
 QVI PRO SALVTE PATRIAE ANNOS TRIGINTA NATVS
 IN POMPAELONIS ARCE FORTITER CVM GALLIS
 PVGNAVIT,
 ET ACCEPTIS MORTIFERIS VVLNERIBVS SINGVLARIQVE
 DEI BENEFICIO SANATIS,
 DESIDERIO VISENDI LOCA HIEROSOLYM.
 SACRA INFLAMMATVS
 ITER COEPIT FACERE, CASTITATEM VOVENS,
 ATQVE ITA ORNAMENTIS MILITARIBVS
 ABIECTIS ET REPOSITIS
 IN TEMPLO DEI GENITRICIS MARIAE SERRATI MONTIS
 INDVTVS SACCO ET CILICIO PAENE NVTVS RELICTVS
 HIC INDE PRIMVM IEIVNIIS, LACRIMIS
 ET ORATIONIBVS FLERE
 ANTE ACTAE VITAE CRIMINA MERUIT, ET VINDICTAM
 DE EIS CHRISTI TIRO MILES SVMERE INCHOAVIT.
 TANTAE REI MEMORIAE CONSERVANDAE ERGO
 AD DEI GLORIAM
 ET SPLENDOREM CLARITATIS SOCIETATIS SVAE
 IOAN. BAPT. CARDONA VALENTINVS AVSETANVS
 ANTISTES, DERTOSANVS DESIG.
 SANCTITATI SOCIETATIQVE EIVS DICATISSIMVS
 VIRO PIISIMO OPTIME DE PVBLICA RE CHRISTIANA
 MERITO FIERI CVRAVIT,
 QVINCTO SIXTO PONT. ET PHILIPPO II. REGVM MAX.
 DE

* Adfertur ab Andr. Schotto *Hisp. Biblioth.* pag. 610.

CAROLUS
CARDINALIS
IO. BAPT. CLAVES

DE

DIPTYCHIS.

EDITIO II.

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

THE HISTORY OF THE
CITY OF
DIPTYCHIS.

EDITIO II.

GABRIEL

CARDINALIS PALEOTTVS

IO. BAPT. CARDONAE,

CANONICO VALENTINO.

Ecto elegante libello, quem scripsisti *de expungendis hæreticorum nominibus*, non potui non probare tuam ea de re sententiam, simulque consilium edendi operis, ac doctrinæ ubertatem non maxime commendare. Postquam vero ad hæc conscribenda mea maxime adhortatione te adductum fuisse ostendis, indeque, ut meum tibi sensum aperiam, postulas; dicam qua debeo libertate, optasse me, ut postquam tam multa variis ex locis ad abolendam hæreticorum memoriam huc congeriessi, quædam etiam a te non dicam prætermissa, sed non reiecta fuisse, quæ loco isto & argumento satis digna videbantur: quale illud est, hæreticorum scilicet nomina ex sacris tabulis, quæ *Diptycha* vocabantur, eximi consuevisse: cuius rei etsi in antiquis conciliis, & præsertim in v. synodo Constantinopolitana & multis ex sanctis patribus mentio habeatur, hodie tamen obscurior apud plerosque etiam non indoctos viros huius rei cognitio videretur; quo factum est, ut in multis codicibus verbum illud *διπτυχον*, quod erat ignotius, a librariis fuerit sæpe corruptum: nam in Decreto Gratiani in cap. *sane profertur*. 24. q. II. pro verbo *diptychis* legitur *dicticis*: ibidemque glossa & interpretes quid hoc esset non videntes, multa præ-

ter rem loquuti sunt : idem accidit & in aliis locis
 reverentiæ tuæ satis notis. Qua de re potuisset hic
 antiquitatis ritus a te opportune recenseri , quum de
 eo retinendo tantopere a veteribus patribus labora-
 tum fuisse , historia ecclesiastica attestetur : magna-
 que lux hac occasione variis auctorum locis cogno-
 scendis fuisset adlata. Sed quoniam ego fortasse fal-
 lor , conferas , quæso , quidquid hoc est , cum il-
 lustrissimo domino meo cardinali SIRLETO , apud
 quem est omnis doctrinæ & vetustatis thesaurus :
 egoque utriusque iudicio hæc omnia relinquo. Bo-
 noniæ die XIV. Decembris M. D. LXXVIII.

non proprie tum ea de re sententiam , simulque
 concilium eadem opere , ac de his notentem
 non utriusque commendat. Porro verum ad hoc
 conscribere non potest adhibere te adhi-
 lum tunc caritatis , inquit , ut inquit illi
 sum aptam ; potest & inquit per se libere
 orare me , ut porro tam multa ex lo-
 cis ad apostolum hanc notentem hanc con-
 gredi , quædam enim e non dicam præcipue
 et , sed non tunc tunc , quæ loci de re
 numero satis digna videbantur : quæ illud est
 hanc notentem scilicet nomine ex satis talis , quæ
 digna vocabatur , tunc conscribere : cuius rei
 est in antea concilio , & præsertim in v. sp.
 odo Comaricopolitana & multa ex multis ga-
 tribus merito habetur , hanc tamen oportet a
 per plerosque etiam non indoles vices hanc rei
 cogito videtur ; quo factum est , ut in multis co-
 dibus verbum illud de se , quod est ignotus
 a librariis fuerit sæpe corruptum : nam in Hære-
 to Galvani in cap. xxi. præsertim de p. II. p. 11.
 verbo præsertim legitur : hanc tamen præsertim
 inquit præsertim hoc esset non videtur , multa præ-

Diptycha, quemadmodum & alia nonnulla, proprium sacrorum scriptorum, & christianæ religionis verbum est; non quidem a nostris confictum temere, sed e communi in privatam notionem, ut sæpe fit, apte deflexum: hoc quum sæpius in sacris scriptis legeretur, pulsum alicunde est eorum inscitia, qui, quod ignorant, id omne invisum ac suspectum habent. His ut lux adferatur, de *Diptychis* fusius agendum mihi putavi, simul ut veterem & numquam satis pro dignitate laudatam ecclesiæ consuetudinem in memoriam revocem. Sed & ne aliquid desiderari possit, prius unde sit hæc ad nostra mysteria vox derivata, ex Græci sermonis observatione aperiam. Vt enim perfectam illius cognitionem adsequamur, atque adeo cuiusvis quam libeat, internoscere possimus, duas in ea naturas spectandas, unde, & in qua re dicatur, dux & auctor est Varro. Ac quidem unde dicatur, facile dici posse videtur: in qua re, non ita facile, si omnes eius notiones velimus complecti: in animo tamen est, eas tantum, quæ magis inter se apte cohærent, notiones persequi; & ei, quam potissimum investigamus, geminas, ut sensim nos quasi quodam filo, quo volumus, series ipsa orationis perducatur. Πλῆξ igitur, vel πλῆξι Latine redditur *plica*, ab πλῆω, ut voluit Eustathius, aut certe a πέτω, ut placuit etymologistæ, flectatur, id est, *cado*; unde πλῆσω, *plico*, de duabus omnino, pluribusque rebus efferatur oportet, quarum una insideat alteri: quæ est præcipua significatio & ceterarum quasi caput. Hinc enim ab Homero montium convalles, aut, ut alii censent, iuga πλῆξες dicuntur; & διπλῆξα quum in Græcorum holocaustis femur femini in ara insidebat, aut illorum omentum, ut eius interpretes explanant, duplicabatur, ut expeditius posset inflammari. A Polluce præterea fores, atque in ostreis a D. Basilio testaceæ valvæ, quas pandunt & claudunt, ubi volunt, eodem nomine do-

nantur: ad quas omnes res διπτῦχα duci possunt.

Sed ut mittam nauticum verbum etiam esse, & ad rem proprius accedam, πῦξ in glossis exponitur *tabella*; unde πῦξιον deminute fit, id est, πῦξιον βιβλίον, ut ait Hesychius, & πῦξιον, quod eodem spectat, ut constat ex scholiaste Arati. Itaque schedaria etiam & pugillares *ptychia* appellasse animadvertitur Leontius. Herodianus vocat γραμματεῖον τῶν ἐπιγυμένων, Hesychius vero πῦγμα interpretatur διπλωμα, qua natione διπτῦχα sequi etiam suum simplex agnoscimus. Nam idem Hesychius πῦξια, & πῦξιον exponit διπτῦχα: πῦξιον autem tabella est scriptoria, inde nominata, quod antiquitus e buxo fieri soleret: quin & B. Maximus & Georgius Pachymerius, quas D. Dionysius πῦχας in mysterio synaxeos appellaverat, διπτῦχα interpretantur. Herodotus quoque δελτίον διπτῦχον, & πολῦπτῦχον dixit, ut est apud Pollucem. Quare quum πῦξ proprie sit *plica*, ad scripta transfertur, quod charta plicetur: διπτῦχον vero dicitur quasi duplex charta, Hispane dicere possumus *pliego*, a numero scilicet tabellarum: unde forsan apud Latinos scriptores litteræ & pugillares dicuntur duplices, triplices, & quincuplices. Ovidius lib. I. Eleg.

*Ergo ego vos rebus duplices pro nomine sensi,
Auspicii numerus non erat ipse boni.*

Idem lib. II. duplices appellat tabellas, in quibus negaverat amicæ concubitus. Martialis in Apophoretis:

*Tunc triplices nostros non vilia dona putabis,
Quum se venturam scribet amica tibi.*

Quo loco quincuplicium idem meminit. Apud Ausonium vero legitur *bipatens pugillar*. Sic & olim, ut observat Eustathius, διπτῦχοι γυναῖ, *gemini partus*, & διπτῦχοι κόραι, *geminae sorores* appellabantur. At B. Ambrosius Græco nomine Latinam linguam auxit ac locupletavit lib. V. *Hexameron* cap. 8. nam de ostreis a-

gens

gens testaceas illas valvas, quas Basilius, ut diximus, *πτύχας* appellat, *dyptichum* vocat. Sed & schedulam significat in libello, qui barbare, & vulgo *Vitas patrum* inscribitur: nam in vita S. Pelagiæ, quæ satis antiqua est, quantum ex usu nonnullorum vocabulorum colligi potest, ita habetur: *Quum Pelagia femina iam Spiritus sancti amore tacta Nonnum episcopum quæreret, atque ad hoc duos pueros ex suis destinaret, regressi domine suæ renuntiarunt, in basilica sanctissimi martyris Iuliani ipsum manere. Quo illa audito, statim transmittit dyptichum tabularum per eosdem pueros ita continentem: Sancto discipulo Christi peccatrix, & discipula diaboli, cet.* Ex his omnibus liquido constat, iure optimo apud sacros scriptores duas tabulas inter se compactas, si enim Etymologistes & Eustathius *διπτυχα*, quas unum alteri insideat, explicant, quæ usui erant in nostræ religionis mysteriis, hoc nomen sortitas esse; nec Latino aut Græco idiomati vim adferri ullam, sed utrumque facile hanc in significationem propendere.

Iam ut quid fuerint hæc tabulæ, aperiam; prius non gravabor totius sacræ suppellectilis, quæ tum erat, Græca nomina subiicere, ut totus hic locus illustrior fiat.

τὸ ζέον, *lagenula* capiens aquam calidam.

τὸ εἰλιτόν, *corporale*.

βιπίδιον, *flabellum*.

ἀστὴρ, ἀστερίσκος, *astersicus, stellula*.

λαβίς, *fuscina, tenaculum, forcipula*.

ἄψ, *sudarium, quo velantur res sanctæ*.

ὁ δίσκος, *patena*.

διπτυχα, *tabellæ, inscripta mortuorum & sanctorum habentes nomina*.

ἡ λόγχη, *lanceola, qua desecatur*.

ἡ σφραγίς τῆς προσφοράς, *sigillum oblationis, nempe imago Christ crucifixi in pane, quæ excisa conse-*

cratur. Reliqua enim pars est ἀντίδωρον, quam frustulatim incisam sacerdos post missam dividit iis, qui corpori & sanguini domini non communicaverint: unde ἀντίδωρον, quasi sit loco doni, sive eucharistiæ, alias εὐλογία dicitur, ut a nobis panis benedictus.

Nunc bene maturum videtur, ut has dyptichas tabulas replicemus, ut quid continerent, aut in quem usum comparatæ essent, perspiciamus. Quod ut fiat, proferenda erunt testimonia patrum, quæ eo pertineant; consulenda erit liturgiæ sacræ ratio; & ex illorum, qui tum præcipue floruerunt, scriptis aliquid subsidii implorandum. Singula ego scripta recensebo, ut ex omnibus simul colligi possit.

Exordiar autem ab eo, quod diptychi sacri & nomen & definitionem retinuit; id est, ex epistola episcoporum Aegyptiacæ dioecesis ad Anatolium archiepiscopum Constantinopolitanum pro concilio Calcedonensi, quæ habetur post concilium Chalcedonense, & in epistola Gelasii ad Anastasium Augustum. *Diptychum est, in quo piæ memoriæ transitum ad cælos habentium episcoporum vocabula continentur, quæ tempore sanctorum mysteriorum secundum sanctas regulas releguntur.* Huic definitioni consentire videtur, quod ceteris antiquius est, a D. Dionysio in mysterio synaxeos de tabulis sanctorum mortuorum, quæ post salutationem a liturgis, hoc est, a diaconis clara voce recitabantur; quas & διπτυχα nominatas fuisse, eius interpretes observarunt: licet ibi de episcopis nominatis non legatur, sed de quibusvis viris sanctis mortuis. Et quæ sequuntur nomen hoc sartum tectum conservarunt, & de inscriptione & expunctione quorundam nominum agunt. *Synodicum expositum Constantinopoli a Ioanne sempiternæ memoriæ patriarcha Hierosolymorum ad Sergium usque piæ memoriæ patriarcham Constantinopolitanum. Papa Romanus in sanctis diptychis patriarcharum ut fidelis*
re-

referebatur, deinceps vero propter quosdam Romanorum errores erasus est. Hinc cave putes, quod vult Achilles Stadius colligi, in sanctis diptychis tantum patriarchas commemorari; alios enim conscriptos fuisse res ipsa loquitur.

In epistola Epiphaniï episcopi Tyrii, & eorum, qui sub eo sunt, ad synodum Constantinopolitanam: *Et quoniam de revocatione corporum sanctorum patrum nostrorum Euphemii & Macedonii, & inscriptione nominum illorum in sacris diptychis sententiam tulistis; precamur, ut & corpus spiritualis patris nostri Flaviani patriarche Antiocheni in veneratione accipiatis, & catalogo patrum nostrorum in ipsa apostolica sede pie dormientium restituantis. Iustum est enim eum, qui pro Christo Deo nostro, & eius recta fide fatigatus est, & sustinuit ærumnosam sententiam eorum, qui eum calumniabantur, participare his, quibus secundum iudicium vestræ sanctitatis participarunt, qui ipsius symmystæ fuerunt; ut & sincerissimus Imperator noster sancire dignetur hoc, & præsto venire ad gloriam intemeratæ & consubstantialis Trinitatis.*

In sancta sexta synodo Constantinopolitana congregata sub temporibus Constantini piissimi Augusti, qui fuit eius nominis quartus; & Agathonis sanctissimi & beatissimi papæ, in divali sacra ad sanctissimum pontificem directæ, quæ est in principio, sic habetur: *Multam enim nobis instantiam fecerunt tam hic sanctissimus Theodorus patriarcha; quam Macarius sanctissimus patriarcha Theopoleos, ut eiceretur Vitalianus beatissimus de dyptichis, adserentes Honorium memorari in diptychis propter honorem apostolicæ sedis antiquæ nostræ Romæ. Nam non adqueverere, ut memorentur patriarchæ, qui postmodum fuerunt in prædicta sancta Romana ecclesia, donec conquisitio & satisfactio proveniat verborum, de quibus contenditur inter utrasque sedes; &*

Gggg

ita

ita vestra paterna beatitudo consequenter memoretur. Sed hoc nos non adquevimus, id est, ut eiiceretur idem Vitalianus de diptychis; hoc quidem, utpote omnem æqualitatem servantes, & utrosque orthodoxos habentes: hoc autem & propter collatam nobis caritatem ab eodem Vitaliano, dum superesset, in motione tyrannorum nostrorum. Sed sic polliciti sumus prædictis sanctissimis patriarchis, quod per omnia dirigat vestra beatitudo homines, qui debeant conquirere cum ipsis; & tunc secundum quod claruerit, perfecta dispositio fiet. Nec ante hoc ullo modo nos adquiescere, ut idem beatissimus Vitalianus eiiceretur. Hæc cognoscens vestra paterna beatitudo studeat sequi voluntatem Dei.

In libello monachorum ad Mennam patriarcham sæpe fit mentio de diptychis, ubi agitur de Petro pacis sanctæ ecclesiæ perturbatore. Erat enim illi sententia, tumultus movere, nec aliquando in ipsis stare. Quomodo enim possibile erat non propter fidem Christianam certamen, non hoc solum negotiari, ut ex omni occasione semper perturbaret sanctam Dei ecclesiam? Iterum ergo & Petrum liberum eodem tempore suscipit, & communicat ceteris hæreticis, postquam putavit abscisos ab ecclesia Alexandrina, cuius unionem amplecti finxit, sicut superius dictum est. Post hæc autem omnia nullum fuit ipsi impedimentum ad continuam transgressionem: eandem sanctam Chalcedonensem synodum quotidie, ut ita dicam, anathematizare præsumit, & communicantes illi; quum multus episcoporum, qui in ipsa Chalcedonensi synodo sancta convenerant, & qui sub ipso erant, in sacris dyptychis, id est, commemorantibus, habeat, cet. In concilio Chalcedonensi inter nefarios conatus, & rabiem ferociamque Timothei, qui Alexandrinæ ecclesiæ pontificalem sedem sibi tyrannice adripuit, narratur, quod ad societatem hæreticæ suæ vesaniæ illud addiderit, ut etiam in venerabili diptycho suum

nomen posuerit, & Dioscori, qui sub damnatione anathematis a Deo & universali concilio decretus fuerat; & deleverit exinde sanctæ memoriæ, & secundum Deum viventis Proterii nomen regulariter archiepiscopi constituti.

Sub finem litterarum Iustiniani Imp. de sua fide ad sanctam synodum, sic habetur: *Hortamur autem illud disceptare, quod vane profertur ab eis, qui dicunt, non oportere post mortem hæreticos anathematizari; & sequi in hoc doctrinam sanctorum patrum, qui non solum viuentes hæreticos condemnauerunt, sed & post mortem, utpote in sua impietate mortuos, anathematizauerunt; sicut eos, qui iniuste condemnati sunt, revocauerunt post mortem, & in sacris diptychis scripserunt: quod factum est & in Ioanne (Chrysostomum dicit) & in Flaviano religiosæ memoriæ episcopis Constantinopolitanis, cet.*

Apud Nicephorum multis locis in codice Græco exstat huius vocis mentio, sed interpret more Romano in alia transtulit; & dum copiam non opportune ostentat, vel quasi suspensio gradu ingrediens nullo verbo Latino satis fudit, lectorem variis utens pro re eadem perturbat: nam album, matriculam, fastos, catalogum, tabulas, tabulas sacras, & tabulas mysticas uni diptycho respondere facit. Loca describam, in quibus de D. Chrysostomo, an illius esset nomen in sacris diptychis custodiendum, ultro citroque disceptatur. Libro ergo XIII. *Ecclesiastica historiae* cap. 22. postquam narravit S. Ioannis Chrysostomi quosdam sectatores in exilium missos, & gravissime tractatos, addit: *Oportebat etenim pastore bono impiorum manibus tradito, oves quoque dispergi, & earumdem cum magistro ærumnarum participes fieri.* Subiungit in fine capituli: *Et magno hoc patre defuncto, episcopi occidentales non prius Aegypti, orientis, Bosphori & Thraciæ episcopos ad communionem suam admiserunt, quam nomen divini illius viri in mortuorum episcoporum catalogum retulere. Sed ne-*

que *Arsacium* successorem eius vel compellatione sola dignati sunt. *Quin* & *Atticum*, qui *Arsacio* substitutus est, & legationes multas ad eos misit, sæpeque per pacificationem conciliari eis studuit, longo post tempore susceperunt, ubi magni viri nomen sacris tabulis inscripsit.

Atticus vero ad *Cyrillum* in ea epistola, in qua agit de *Chrysostomo* in episcoporum matriculam inserendo, inter alia hæc adiungit: Quum vero nonnulli nomen tantum beati *Ioannis* mysticis tabulis inscribi vellent, beatus episcopus *Alexander*, *Antiochenum* istum dico, *Constantinopolim* venit, & multa ore confidenti verba fecit, vehementerque excitare populum voluit, ut vel nobis invitis necessario eius, quem diximus, nomen ita inscriberetur: quam rem accurate prorsus pietati tue ministri Dei religiosissimi diaconi *Petrus* & *Aedesius* exposuerunt. Præterit tempus longum, & nos necessitate ea, quæ a populari rerum administratione provenit, premi incipiebamus; neque tamen quidquam schismatis & dissidii reliquias curabamus; quum ad nos ex oriente Dei amantissimus episcopus *Acacius* litteras dedit, religiosissimum antistitem *Antiochiæ* *Theodotum* a populo, ut nomen *Ioannis* in fastos referret, coactum esse, ut ventiam rei ei, quam necessitate ille adductus fecisset, daremus petens. Et tum bonus ille, qui litteras ad nos pertulit, presbyter, causam adventus sui indicans, rem hanc in vulgus magnæ urbis propalavit, & sententiam datæ ad nos epistolæ populo vulgavit, adeo ut parum abfuerit, quin tumultu plebis universæ urbs repleta sit. Ivi vero ego, ibi demum perturbatus, & de rebus maximis discrimen summum veritus, piissimum Imperatorem adii, & cum eo de pace & tranquillo rerum statu egi. Atque ille, nihil esse periculi, aut incommodi respondit, si defuncti viri nomen tranquillitatis, pacis & populi concordia gratia inscriberetur. Itaque ego ea re persuasus, quomodo enim necessitate præventus id non

facerem? ne religionis nostræ res ex multitudinis arbitrio, exemplo uno permisso, penderent; neve urbem ipsam populari administrationi adsuefaceremus, nomen id in album referri iussi. Quare, ut equidem puto, neque in sacros canones commisi, neque iudicio patrum fraudem feci. Mentio namque eius fit cum defunctis non solum episcopis, sed & presbyteris, diaconis, & laicis i-
p-
pis, mulieribusque, cum quibus omnibus nobis sacerdotii communio, aut earum rerum, quæ in sacra mensa mystice percipiuntur, participatio non est. Magna enim est inter defunctos & superstites differentia: ita ut etiam libri propter differentem eorum, quorum memoria conservatur, statum discreti sint. Nihil enim Davidi obfuit honorifica Saulis sepultura, neque apostolis Arii impietatis scelerator Eudoxius sub eadem sanctiore sacrificii ara positus; neque Paullinus & Evagrius ecclesiæ, qui schismatis & dissidii duces in ecclesia Antiochena fuere, quod post obitum non paucis hinc ab annis, propter populi pacem & concordiam mysticis tabulis sunt inscripti. Quam ob causam ipse quoque Aegypti ecclesiæ, ecclesiarum orbis totius pacificandarum gratia, ut mortui illius nomen inscribant, præcipe. Ita enim quum patrum canones non transgrediere, tum ecclesiarum simul omnium concordiam plurimi facies, cet. Hæc Atticus ad Cyrium: habentur in Nicephoro Callisto lib. XIV. cap. 26.

Atque aliud Attici scriptum eiusdem argumenti ad Petrum & Aedesium diaconos Constantinopolitanos legimus; quod sic habet: *Ad Dei amantissimum episcopum fratrem nostrum Cyrillum ita, ut decuit, per epistolam scripsimus ea, quæ nomine Ioannis in ecclesiasticas tabulas relato, acta sunt. Nihilo vero minus & ad pietatem vestram scribimus, quæ melius, quam alii, res nostras novit, ad pacem videlicet & tranquillitatem eas evasisse, de sententia præcipue piissimorum principum,*

pum, & omnium deinde orientalium episcoporum, ipsorumque adeo occidentalium quoque de Ioanne sacris tabulis, non ut episcopo, sed qui aliquando episcopus fuerit, inserto; ut memoria eius propter communem orbis universi pacem coleretur. Scribimus autem, ne concordia, ut ita dicam, ubique obtinente, solis nobis ei non adstipulantibus, simul & piissimis principibus adversari videamur: & summe necessariis rebus nostris, ventis aliquibus adversis obortis, & ecclesie Christi noceamus, cet. Nicephorus eodem libro & capite.

Ad superius episcopi Attici scriptum responsum extat Cyrilli Alexandrini, qui, quod Ioannem Chrysostomum pro laico habeat, minime probat, ut in episcoporum catalogo recenseatur, & canones ecclesiasticos servandos esse censeat. Verba vero Cyrilli hæc sunt ex Nicephoro libro XIV. cap. 27. *LECTIS, quæ a pietate tua ad me missæ sunt, litteris, Ioannis nomen sacris inscriptum esse tabulis intellexi: ubi vero eos, qui inde ad nos venire, interrogavi; non laicorum, sed episcoporum catalogo scriptum esse audiui. Porro dispicienti mihi atque in animo reputanti, an qui hoc fecere, Nicænorum patrum decreta sequantur, & aliquantulum mentis luminibus in magnam illam synodum intendenti, universum sanctorum illorum patrum collegium quibusdam veluti oculis renuere, & viribus omnibus, quo minus ad rem eam comprobendam accurram, obsistere videntur. Quomodo namque inter sacerdotes Dei censebitur, illorumve feret sortem, cui sacerdotalis dignitas abrogata est? Quomodo vero in catalogo sacrorum ministrorum erit, qui ecclesiasticis mœnibus eiectus est? Aut enim professione nostra indignum est, ut sacerdotii nomen nihil esse, & rem ipsam communem omnibus esse, quæ tamen eis solis, qui ad eam vocati sunt, adservata est, dicamus: aut si magnum quiddam est, quod sacerdotalem functionem a populi multitudine dirimit, non*

mi-

miscenda, quæ misceri non possunt. Sed eorum, quæ diximus, quodvis in ordine suo conservandum, & honore debito cohonestandum nobis erit. Quomodo igitur aut inter episcopos laicus, aut inter germanos & legitimos, qui talis non sit, consistet? Honora, te hortor, eos, qui magnarum & splendidarum recteque actarum rerum tulere testimonium, ne contumelia sanctum patrum chorum adficias. Considera eos, qui superstites adhuc in vita manent, quomodo rem hanc acceperint. At non illi dolore se omni repletos esse recte dicant, si in eumdem cum eis ordinem is, cui dignitas adempta est, referatur? Verum id pietati quoque tuæ persuasum esse puto. Quam ob rem & illis & nobis mæroris abolere causam, tolle omnium tristitiæ occasionem. Nam facile & expedite ea, quæ præter opinionem accidunt, disponere & administrare boni & sapientis esse dixerim; sed tum demum, quum nihil detrimenti adferat: non enim, quamvis gregem Christi propagare, frequentioremq; efficere studeamus, examina hæresium, si errorem suum non repudient, recipimus. Et proinde non omnino prompta quadam dispensatione facilem cum eis completi pacem debemus, adversus quos pugnare præstet. Dispensationis sane laudatæ opus fuerit, si quandoque ita a debita ratione deflectere videamur, ut in rebus utilibus & commodis detrimentum evitemus. Sic & B. Paullus omnibus factus est omnia, non ut exiguum quiddam lucri faceret, partem autem quampiam damno adficeret; sed ut omnes lucraretur, cet. Et paullo inferius: Quod si concordiam ecclesiarum conservare minime contemnendum videtur, solve id rogo, quod eam scindit, mitte gladium in vaginam suam. Iube ex episcoporum nomenclatura Ioannis nomen eximi, cet. Tandem adiungit: Consequens igitur non est, propter adversos quorundam sermones, siquidem prorsus aliqui sunt, funditus sanctiones ecclesiasticas convelli, ut laicus sacerdotali dignitate emiten-

tibus accenseatur, & honorem eundem consequatur. Neque enim hoc communem orbis universi pacem, sed conscientiam potius quidam vocent. Ego quidem tum demum obtinere debere & nomen, & rem ipsam pacis censeo, quum sanctorum sententiis non adversemur, neque illorum decretis repugnemus, cet. Hæc quidem Cyrillus de sacro Chrysostomo & scripsit & sensit, præsumtæ opinioni inserviens, quam dudum patrum suum Theophilum sequutus conceperat: sed deinde erroris sui visione divina admonitus sententiam mutavit, & Ioannis nomen in sacrum catalogum episcoporum reposuit: tantumque virum admiratus, eum valde, quod contra illum imprudens prorsus irritatus fuerit, poenituit. Proinde diversum omnino a priore consilio faciens, synodum provincialem coegit, & Ioannis nomen simul & ipse & reliqui magnarum ecclesiarum antistites in sacro albo proposuerunt, cet. Atticus vero episcopus erat Constantinopolitanus, ex Macedoniano orthodoxus factus, successor Arsacii. Nicephorus lib. XIII. cap. 29.

In libello, cui titulus est, ἡ θεία λειτουργία τῷ ἐν ἁγίοις πατρὸς βασιλείῃ τῷ μεγάλῃ sic habetur: Si est autem magnum sabbatum, canit: SILEAT omnis caro mortalis, & stet cum metu & tremore, & nihil terrenum in se cogitet: Rex enim regnantium, & dominus dominantium progreditur, ut mactetur fidelibus. Eum autem præcedunt chori angelorum cum omni principatu & potestate, qui multos habent oculos, Cherubim, & qui sex alas, Seraphim; oculos tegentes, & hymnum proclamantes, Alleluia, Alleluia, Alleluia. Diaconus incensat in gyrum sanctam mensam & diptycha; vivorumque & eorum, qui dormierunt, quorum vult meminit: sacerdos vero orat mystice, cet.

In Missa S. Marci, quæ Græce exstat, hæc rubrica continetur: Diaconus mortuos in diptychis descriptos recitat.

His

His absolutis, non est prætermittendum, in decreto Gratiani c. *sane profertur*. 24. q. 2. ita scriptum reperiri: *Et in sacris dicticis*. Gloss. *Dicticis*: *Dicticæ sunt tabulæ a dico, dicis*. Vnde *Martialis*: „*Clerice dicticam, lateri ne demseris umquam*.“ *Et est argumentum, quod si in aliquo lapide, vel columna inveniatur scriptura, fides est ei adhibenda*. *Dicticis*: *Dicticæ sunt columnæ, ubi imagines patrum in suo catalogo ponuntur*. Io. Andreas ad glossam: *Tabulæ, id est, adseres de cera*. Ioan. de Fant. Ioan. de Turrecremata in textu in sacris dicticis: *Dicticæ dicuntur in Romano vulgari, ubi vita & gesta Romanorum pontificum continentur: hic autem ponitur pro macula*. Verba eadem refert D. Ivo Carnotensis episcopus in suo, ut ita dicam, Decreto parte XIV. cap. 62. qui post Burchardum Vormaciensem episcopum ex canonibus sanctorum scripsit compendiosum Decretum, quo antè Gratiani tempora feliciter utebantur iuristæ: claruit Othonis III. & Henrici II. Bavari Imp. ætate. Sed vel hinc constare potest, in quam fedos & ridiculos errores corrupta lectio viros gravissimos inducat; legendum enim proculdubio *diptychis*: neque id ulla eget probatione. Quod in Decreto Gregorii XIII. P. M. iussu nuper edito selecti viri emendationi illius præfecti docte adnotarunt.

Hactenus de diptychis. Simplici autem vocabulo utitur Dionysius in eadem significatione *Ecclesiasticæ hierarch.* cap. 3. de synaxi: appellat enim *ιεράς πρόχας*, quamquam non solum Perionius, homo ad depravandos & corrumpendos bonorum auctororum libros natus, sed etiam Ambrosius monachus Camaldulensis locum perperam converterunt, vitio fortasse exemplaris. Sic enim Ambrosius: *Ad hæc venerandus antistes orationem sanctissimam peragens pacem sanctam omnibus nuntiat, & quum se mutuo omnes salutaverint, mystica sanctorum recitatio fit*. *Vbi vero manus tum antistes, tum*

sacerdotes aqua laverunt, pontifex ad medium divini assistit altaris, circumstant autem soli cum sacerdotibus electi, quique ex ministrorum numero. Nec vero in scholiis huius capituli Iacobus Faber Stapulensis id adnotavit, aut animadvertit.

Iam quando corrasimus omnia, in quibus integra ad nos diptychi sacri mentio pervasit, rem ipsam absque nomine aliis testimoniis illustriorem & magis perspicuam reddamus. Nam quo loco recitanda essent nomina, docet Innocentius papa I. in epistola ad Decentium Eugubinum episcopum, quum inquit: *De nominibus vero recitandis ante quam precem sacerdos faciat, atque eorum oblationes, quorum nomina recitanda sunt, sua oratione commendet, quam superfluum sit, & ipse pro tua prudentia recognoscis, ut cuius hostiam necdum Deo offeras, eius ante nomen insinues, quamvis illi incognitum sit nihil. Prius ergo oblationes sunt commendanda, ac tunc eorum nomina, quorum sunt oblationes, edicenda, ut inter sacra mysteria nominentur, non inter alia, quae ante praemittimus, ut ipsis mysteriis viam futuris precibus aperiamus. Habetur de consecr. dist. I. cap. de nominibus recitandis. Hæc epistola Innocentii si accurate ponderetur ab initio, facile colliges, hanc traditionem perantiquam esse, & a B. Petro traditam: deinde nomina non esse recitanda ante precem & oblationes, sed post oblationem commendata nomina commemorari inter mysteria in ipso nempe canone missæ. Eodem refertur ecclesiasticus usus, si diligenter id observetur: nam in missa D. Iacobi fratris domini (illi enim acceptam referri oportere, copiose probat Claudius Sanctes Ebroicensis episcopus in libello, seu præfatione sua in sacras liturgias, cap. 8.) ita habetur: *Meminisse digneris, domine, eorum, qui has oblationes obtulerunt hodierno die ad sanctum altare tuum; & pro quibus unusquisque obtulit, vel in mente habuit; & eorum,**

rum, quos nuper tibi recensui. Et in D. Basilii Casareæ Cappadociæ episcopi *Anaphora*, ex vetustissimo codice Syriaca lingua & caractere scripto, interprete Andrea Masio, ita legitur: *Memento etiam, domine, eorum, qui decesserunt, migraveruntque ex hac vita; & episcoporum orthodoxorum, qui inde a Petro & Iacobo apostolis ad hunc usque diem rectum fidei verbum clare sunt professi, & nominatim Ignatii, Dionysii, Iulii, cet.* Hæc consuetudo etiam manavit a sæculo illo D. Dionysii, quum idem in *theopia* sanctæ synaxeos doceat, memoriæ divinæ commendari solitos eos etiam sanctos viros defunctos, quorum nomina recitarentur; idque significari illis verbis sacrorum Bibliorum: *Pretiosa in conspectu domini mors sanctorum eius*: non quod Deo Opt. Max. aliquid in memoriâ revocari necesse sit, sed, ut idem explicat, *more humano loquentes memoriâ nominamus in Deo cognitionem illam pretiosam & virorum perfectorum, qui secundum immutabilem Deum vitam transmiserunt.* Et rursus in eadem D. Basilii *Anaphora*: *Memento etiam, domine, patrum fratrumque nostrorum, qui obierunt in vera fide, presbyterorum, diaconorum, hypodiaconorum, lectorum, cœnobitarum in cœlibatu perpetuo vivectium, laicorum, quorum omnium tu numerum solus nosti: potissimum vero, qui iam nominantur, cet.*

Quod etiam in missa Chrysostomi factum est, ubi non sub principium dumtaxat, uti apud Dionysium Arcopagitam, & in missa Iacobi, sed circa consecrationem eucharistiæ quoque repetitur dicta nominum recitatio. Permansit autem huius rei vestigium in canone nostro iuxta quosdam M. S. codices: *Memento, domine, famularum famularumque tuarum, nomina.* Et rursus pro defunctis, secundum Micrologum: *Memento etiam, domine, eorum nomina, cet.* Verba autem Micrologi si quis requirat, & quia maxime, quæ diximus,

mus, illustrent, hæc sunt, *de ecclesiast. observat. cap. 13.* Sciendum est autem, quod Romana auctoritas nomina virorum fidelium internumerare permittit, ubi dicitur: „Memento, domine, famulorum famularumque:“ & similiter defunctorum, ubi iterum dicitur: „Memento, etiam, & eorum nomina.“ Et hoc etiam notandum, personas prælatorum & subiectorum in canone distingui. Vbi enim domini apostolici, sive episcopi nostri nomen adsumimus, de prælati agere videmur: de subiectis vero statim in sequenti versu, ubi dicimus: Memento, domine famulorum famularumque tuarum. Item illud; Hanc igitur oblationem servi, cet. de prælati sonat, nam quod sequitur; Sed & cunctæ familiæ tuæ, subiectos videtur inuolare. Vnde & memores, domine, nos servi tui, de prælati: sed & plebs tua sancta, de subiectis agere non dubitatur. Quorum vero nomina recitanda, audi eundem Micrologum libro eodem cap. 17. Post mortem Christi in cruce commemoratio mortuorum subsequitur, quia nec aliorum defunctorum commemoratio agenda est, nisi qui in Christi morte redempti sunt, & in Christo hanc vitam finierunt. D. porro Cyprianus illo videtur etiam respexisse epistola ad clerum & plebem Furnitanorum, quum ait: Quod episcopi antecessores nostri religiose considerantes, & salubriter providentes, consueverunt, ne quis frater excedens ad tutelam, vel curam clericum nominaret: ac si quis hoc fecisset, non offerretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione eius celebraretur: neque enim apud altare Dei meretur nominari in sacerdotum prece, qui ab altari sacerdotes & ministros voluit avocare. Subdit paullo post Cyprianus: Et ideo Victor quum contra formam nuper in concilio a sacerdotibus datam Geminium Faustinum presbyterum ausus sit tutorem constituere, non est quod pro dormitione eius apud vos fiat oblatio, aut deprecatio aliqua nomine eius in ecclesia frequentetur; ut sacer-

cerdotum decretum religiose & necessario factum servetur a vobis. Hæc Cyprianus. Neque autem aliud erat veteri ecclesiæ more anathematizatio mortuorum, quam quod pro illis defunctis non orabatur, atque delebantur eorum nomina a sacris diptychis: de qua latissime Iustinianus Imp. in epistola sua ad Ioannem papam II. inter acta synodi V. universalis, ubi docet, quod synodus dicta can. XII. Theodorum post mortem anathematizavit, non novum esse; sed iam olim usitatum in Valentino, Basilide, Marcione, Cerintho, Manicheo, Eunomio & Bonoso. Id ipsum comprobant synodus Nicæna de Ario, synodus Constantinopolitana I. de Macedonio; testimoniis item Damasi papæ, synodi Sardicensis ex Athanasio, Chalcedonensis de Domitiano & Dioscoro, D. Augustini epist. XL. & concilii Africani can. 48. Eodem pertinent, quæ habet D. Augustinus *de unitate ecclesiæ* cap. 7. epistola 152. ad Donatum, & in epistola 157. clero & plebi ecclesiæ Hipponensis; & alias sæpius: item quod Socrates lib. VI. cap. 7. & 10. & 40. Nicephorus lib. VII. cap. 27. & 28. & Liberatus Carthaginensis *Breviculi* sui cap. 13. Origenem post mortem anathematizatum dicunt.

Superioribus omnibus locis de nominibus personarum inscribendis, vel delendis in sacris tabulis constitit; verum synodorum etiam & conciliorum in sacris diptychis legi commendationem docet Iustinianus constitutione VII. Græca *de summa Trinitate* his verbis: *Nemo igitur nos frustra perturbet inani spe confidens, nos adversus illas sanctas quatuor synodos aliquando fecisse, aut esse facturos, aut ab aliquo fieri passuros, aut auferri permissuros sacram ipsarum synodorum memoriam in ecclesiis ex his, quæ diptycha appellantur.*

Addamus, si libet, coniecturas, quibus in re non adeo perspicua aliquid etiam loci relinquatur; fortasse fuisse tantum velut tabulas sacri canonis, quibus nunc

utimur : & non easdem fuisse vivorum & mortuorum ; sed alias , atque alias. Atque id videtur innuere Atticus apud Nicephorum lib. XIV. cap. 26. cuius verba iam proposuimus. Ex laicis vero forsàn præcipuos tantum , & capita Reipub. commemorari solitos.

Nunc ut hæc diptycha multis locis disiecta & dissipata in unum cogantur , & simplici oratione expressa simul spectentur ; coniecimus , fuisse primum tabulas ab ipso tempore apostolorum , quibus nomina sanctorum tantum defunctorum continerentur : deinde posteriori sæculo fuisse binas tabulas , e quarum altera episcopi , qui religiose vixerant ; altera vero aliquot laici catholici & mulieres , conceptis nominibus una cum fide sacrarum synodorum Deo commendarentur post oblationem inter mysteria : ita tamen , quod ex Micrologo retulimus , ut prius vivorum , deinde defunctorum commemoratio separatim ageretur : his potuisse subinde plura nomina adscribi , & item expungi eorum , qui impietatis & hæreseos nomine male audissent , etiam post eorum mortem.

FINIS.

ORA-

ORATIO

DE

D. STEPHANO PROTOMARTYRE

HABITA IN SACELLO ROM. PONT. ANNO IV-
BILAEI M. D. LXXV. SVB GREGORIO XIII.

A

IO. BAPTISTA CARDONA,

VALENTINO, DOCTORE THEOLOGO, CANONICO ORIOL.

LVGDVNI.

EXCVDEBAT PETRVS ROVSIN. M. D. LXXV.

EDITIO III.

ORATIO

D E

D. STEPHANO PROTOMARTYRE

HABITA IN SACELLO ROM. PONT. ANNO IV.

BLESSE M. D. LXXXV. SVB GREGORIO XIII.

A

IO. BAPTISTA CARDINA.

VALENTINO, DOCTORE THEOLOGO, CANONICO ORDI.

LVGBANI

RECVDEBAT PETRVS ROVERI. M. D. LXXXV.

EDITIO III

AD ILLUSTRISSIMUM ET REV. DOMINUM

PROSPERUM S. R. E.

PRESB. CARDINALEM S. CRUCIS NVNCVPATVM

ALEXANDER BERVICH,

ABBAS COMMENDATARIVS MONASTERII B. MARIAE DE
SCARP. ORDINIS CISTERCIENSIS, ILERDENSIS DIOECESIS,

S A L.

QUUM essem Lugduni, quo curiam petens negotiorum tuorum caussa me contuleram, adlata est ad me Roma *Oratio*, quam reverendus dominus IO. BAPT. CARDONA in die festo sancti STEPHANI protomartyris habuit in sacello pontificis inter missæ solemne sacrificium coram pontifice vobisque cardinalibus, quamque multorum litteris constabat valde placuisse, tuoque præcipue iudicio summo opere commendatam fuisse. Neque vero aliter accidere debuit: tam gravis est, tantis ingenii ac doctrinæ luminibus ornata, tanta præterea continet religionis mysteria. Quumque necessario brevis fuerit, nihil tamen in ea ad argumentum, quod tractat, pertinens prætermissum videtur. Necesse autem fuit, esse brevem ob hanc causam: duo antecesserant dies sacris muneribus obeundis, tum pontifici, tum vobis cardinalibus maxime laboriosi. Tertius, quo habebatur oratio, excipiebat, in quem quid operis incideret, quid attinet commemorare, quidve opus est dicere longiori orationi nullum prorsus fuisse locum? Sed ad me revertor. Quum eam

orationem legissem, quumque quid tu de ea sentire, cognovissem, nihil me commodius facere posse iudicavi, quam si eam impressoribus, quorum hic magna copia est, traderem, qui illam ad communem hominum utilitatem divulgarent. Præterea non sum arbitratus alienum, immo cum hac opera, quam sumsi, penitus congruens, i sanctæ portæ aperiendæ preces addere atque ostendere. Res est enim, quæ gravissima cærimonia continetur, & qua homines religiosi, qui eam non viderunt, non solum propter cognitionem oblectari, sed etiam propter pietatem multum confirmari & adiuvari possint. Totam autem hanc rem tibi patrono meo singulari dedicavi, & te rogo, ut eam æqui boni consulas ut ab optimo animo tibi que deditissimo profectam, Deumque precor, ut te omni felicitate augeat atque cumulet. Vale. Lugduni XV. Ianuarii M. D. LXXV.

Præces hæc Sanctæ portæ aperiende omisimus, quoniam nihil ad institutum nostrum facere videbantur.

ORATIO

DE

D. STEPHANO PROTOMARTYRE

HABITA IN SACELLO ROM. PONT. AN. IVBILAEI I M. D. LXXXV.

SVB GREGORIO XIII.

ETSI christiana resp. in sanctorum natalibus gaude-
re semper iure ac lætari & debet, & solet, quod
in his immensa beneficia, quæ Deus in homines con-
tulit, memoria repetuntur: hic tamen dies est, beatis-
sime pater, omnium iucundissimus & præter ceteros o-
mni laudum genere cumulandus, in quo profecto re-
dundantem lætitiã cohibere nequimus, quin vultu ge-
stibusque spiritalis sanctique gaudii signa prodantur. Lon-
ge enim nobis maxima hoc sancto veræque salutis tem-
pore contigerunt, quæ ad erigenda sursum corda, &
ad divina adoranda mysteria ampliorem præbent mate-
riam, ut quod magno Dei munere agitur, magna et-
iam ecclesiæ gratulatione celebretur.

Illuxit iam nobis dies redemptionis novæ, reparatio-
nis antiquæ, felicitatis æternæ. *2 Ecce evangelizo vo-
bis gaudium magnum, quia natus vobis salvator, qui
est Christus dominus.* Natus de patre sine die, per quem
factus est omnis dies, voluit in terra habere natalem
diem. Quisquis in die miraris æternum, mirare potius
ante omnem diem permanentem, omnem diem creantem,
in die nascentem, diem a malitia liberantem. *3 Can-*

Iiii 2

ta-

1 In editione Lugdunensi cor-
rupte legitur an. M. D. LXXXIV.

2 Luc. 2.

3 Psalm. 97.

tate domino canticum novum, quia mirabilia fecit. 1 Qui loquebatur olim per prophetas, ecce adest, 2 Deus ultionum Dominus, et 3 quasi unus ex nobis factus est. 4 Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exsultationis, quoniam 5 parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis. 6 Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit, & fecit redemptionem plebis suae.

Sed præter hanc annuam revolutionem, qua salutis nostræ sacramentum reparatur, aliæ huius diei locique propriæ ac peculiare caussæ accesserunt, quæ huic publicæ communique lætitiæ permagnam adferunt accessionem. Agendum nobis est hodierno die de beato STEPHANO protomartyre, in cuius natali die est quidem, cur tu, beatissime pater, beati Petri summi principis summus verusque successor, lætari pro omnibus debeas, propterea quod STEPHANVS 7 teste Ambrosio primus piscis fuit captus a Petro, non reti, sed hamo levatus, ut rivo sui sanguinis elevaretur ad cælum: in cuius ore thesaurus staterque iustitiæ fuit inventus. Lætatur etiam hodierno die Petrus, quia lætatur & Paullus eius individuus fidusque comes, quod eius merita recolantur, cuius orationibus maxime 8 adiutus. Ecclesia enim Paullum non habuisset, nisi STEPHANVS pro eo orasset. Nunc Paullus secus, ad cuius 9 pedes lapidantium STEPHANVM deposita fuerunt vestimenta, cum STEPHANO lætatur, cum STEPHANO Christi claritate perfruitur, cum STEPHANO exsultat, cum STEPHANO regnat. Accedit tandem iubilæi, remissionis ac reconciliationis acceptabile tempus, portæque sanctæ apertio, quæ omnia sancta dum sanctissime sibi mutuo respondent,

1 Hebr. 7.

2 Psal. 93.

3 Gene. 3.

4 Psal. 46.

5 Isa. 9.

6 Luc. 7.

7 Lib. 5. Exham. lib. de exama.

8 Lego: aditus est.

9 Act. 7.

divina se satis esse declarant. 1 *Quæ enim a domino sunt, ordinata sunt.*

Christus dominus suo adventu cælorum regna aperuit; 2 portas æternales elevarit. STEPHANVS hodie 3 cælos videt apertos, & filium hominis stantem a dextris virtutis Dei: & nunc Christi fideles iubilæi sanctam portam apertam vident, ut intelligant iubilæi portam aditumque cunctis ad salutem nunc maxime patere.

4 *Impleti sunt dies, ut pareret MARIA, peperitque filium suum primogenitum.* Impleti sunt hodie dies ecclesiæ partus, peperitque filium suum martyrum primogenitum, STEPHANVM. Impleti sunt iubilæi sacratissimi dies, in quibus, qui 5 primogeniti ante omnem creaturam primas in terris vices gerit, iubilæi sanctam ianuam reseravit, qua fidelibus plenissimam peccatorum peperit remissionem.

Christus dux noster primus est, qui egregiam victoriam & amplissima spolia de sævissimo communique hoste reportavit. 6 Nunc enim *princeps huius mundi eicitur foras*, STEPHANVS 7 *plenus gratia & fortitudine faciebat prodigia & signa magna in populo.* 8 Iudæos dura cervice incircumcisos cordibus & auribus, dentibus stridentes & subegit ac magnifice superavit, & ante alios prima pericula subiit, victricia signa præmisit, & lapidibus saxisque in præruptum cælorum murum, quem iam apertum viderat, evolavit, & tamquam summæ constantiæ signifer Christi vexilla ad summa mœnia & decussas murorum pinnas audacter animoseque extulit, atque defixit, ut deinde viri fortes in cælum sanctamque Hierusalem erumperent, & instructiores validioresque facti maiora animo agitare inciperent, adscisc-

1 Rom. 13.
2 Psal. 23.
3 Act. 7.
4 Luc. 2.

5 Colos. 1.
6 Ioan. 12.
7 Act. 6.
8 Act. 7.

cereque sibi novas vires atque ardentis virtutis Dei secundas vices experiri constituerent. *Regnum enim cælorum vim patitur , & violenti rapiunt illud.* Mirabilis pugna , quo magis impugnatur STEPHANVS , eo robustior invenitur : & quo magis eius corpus lapidibus obruitur , eo magis fides augetur. Insuperabilis miles , est , cui virtus ex vulneribus crescit , ex minarum terroribus animus surgit. Nova & inaudita pugna est , ubi unus populum , imbellis cuneum , inermis aciem , solus deiicit legionem. Mirabilis & stupenda victoria , ubi vivit , qui occiditur ; surgit , qui deiicitur ; vincit , qui superatur ; ubi mors evaditur , quum subitur ; vita incipit , quum finitur ; & nunc i postes domus Dei , sanguine agni , nunc nati , & STEPHANI , indulgentiarum summa benignitate tinguntur , quæ a Christi sanctorumque meritis vim suam acceperunt , ut ab angelo percutiente tutius defendamur. 2 Adversus hanc portam non prævalebunt portæ inferi. 3 *Sæpe enim expugnaverunt me a iuventute mea , sed non potuerunt mihi.*

Christus dominus suo adventu cælorum aditum densissimis repagulis interclusum aperuit , portas æreas contrivit , vectes ferreos confregit. Ipso nascente victi sunt errores , subactæ sunt potestates , accepit novum mundus exordium. At STEPHANVS divinis viris faciliores ac illustriores aditus ad cælos dedit , & viam nova vincendi ratione munivit : quam sui martyrii lapidibus silicibusque stravit , ornavitque , & quasi gradum quemdam iecit , ut posteris ad cælos facilior via pateret. Et nunc sacrum ecclesiæ ærarium aperitur , & pretiosissimi thesauri , qui in eo repositi custodiuntur , benigne ac liberaliter dispensantur , & sanctæ 4 remissionis porta reseratur , iusti intrabunt per eam , 5 ingredientur & egredi-

1. Exod. 12.
2. Matt. 16.
3. Psal. 106.

4. Psal. 117.
5. Ioan. 10.

dientur , & pascua invenient. 1 Abrahamo in sui tabernaculi ostio, in ipso diei fervore apparuit dominus. Hodie divini ferventissimique amoris clarissima indicia in ipso templi vestibulo proferuntur. 2 Saul a Samuele in medio instruitur , hodie miris instruimur documentis , quæ mente concipere nequit humana imbecillitas , & quum multa mecum replico , omnia complicantur. 3 Christus dominus extra portam passus est , STEPHANVS 4 extra portam passus est : non enim in porta sunt passi , in qua vita & salus sunt constituta. Magi intrantes in venerunt puerum cum MARIA matre eius : *intrantes* scribit , quod non sine myterio notavit 5 evangelista , quasi in foribus ipsis. Adolenscens ille defunctus efferebatur , 6 filius unicus matri suæ , sed quum portæ civitatis appropinquaret , vita est illi a domino restituta. In istis versamur : 7 *Beatus vir , qui implevit desiderium suum ex ipsis , non confundetur , quum loquetur inimicis suis in porta.* Introite igitur , patres amplissimi , 8 per angustissimam portam , quæ ducit ad vitam , 9 *introite portas domini in confessione ; atria eius in hymnis confitemini illi.* 10 Adnuntiate omnes laudationes vestras in portis filiaë Sion , 11 *Introite in conspectu domini , & in exultatione , & exaltabit vos dominus* 12 de portis mortis. 13 *Introite domum domini , adorare eum in atrio sancto suo.* 14 Revertamur omnes ad possessiones antiquas , & mansiones nobis paratas ante mundi constitutionem , quia iubilæus est : redeamus ad pristinas familias , quia iubilæus est : non seramus , obsecro , neque metamus in huiusmodi agro , quia iubilæus est , nas-

scen-

- 1 Gene. 18.
- 2 I. Reg. 9.
- 3 Hebr. 13.
- 4 Act. 7.
- 5 Matt. 2.
- 6 Luc. 7.
- 7 Psal. 126.

- 8 Matt. 7.
- 9 Psal. 99.
- 10 Psal. 9.
- 11 Psal. 99.
- 12 Psal. 9.
- 13 Psal. 5.
- 14 Levit. 25.

scencia, & primitias vindemiæ eius ne colligamus, quia iubilæus est, sed regnum cælorum, quæramus ex animo, & *1 omnia adicientur nobis*. Faxit deus Opt. Max. qui per 2 Moysen populo Israelitico annum iubilæi instituit, ut nobis quoque liceat eum feliciter incohare, felicissimeque perficere, ut indulgentia ac remissione peccatorum obtenta, quum dies nostræ vocationis advenit, ad cælestem gloriam perducamur. Faxit STEPHANVS sanctissimus apud dominum suis patrociniis precibusque, ut ecclesiam, & hanc sanctam sedem 3 columnam ac firmamentum veritatis, & sanctissimum D. N. GREGORIVM XIII. diu nobis per longa ac beata tempora salvum & incolumen conservet ad ecclesiæ salutem, & Christi laudem, cui est honor & gloria sempiterna. Amen.

1 Luc. 12.

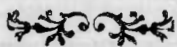
2 Levit. 25.

3 I. Tim. 3.

FINIS.

TRA-

TRATADO
DE LAS OCHO QVESTIONES
DEL TEMPLO,
PROPVESTAS POR EL ILL.^{MO} SEÑOR
DVQVE DEL INFANTADGO,
I RESPONDIDAS
POR EL DOCTOR
VERGARA,
CANONIGO DE TOLEDO.

SEGUNDA IMPRESSION.

JANUARIUS 1745 DE
DE LAS OCHO QUESTIONES
DEL TEMPLO
PROPUESTAS POR EL LL.º SENOR
D. JOSE DEL REYALDO,
Y RESPONDIDAS
POR EL DOCTOR
VERGARA,
CANONICO DE TORREO.

1745

SEGUNDA IMPRESION

I

COMIENZA EL TRATADO
DE LAS OCHO QVESTIONES

DE LA REPARACION DEL TEMPLO DE SALOMON

PROPVESTAS POR EL ILL.^{MO} SEÑOR

DON IÑIGO LOPEZ DE MENDOZA,
DVQVE DEL INFANTADGO, MARQVES DE SAN-
TILLANA , CONDE DEL REAL DE MANZA-
NARES , CET.

I RESPONDIDAS POR EL DOCTOR

JAVN DE VERGARA.

CANONIGO DE LA SANTA IGLESIA DE TOLEDO.

CARTA
DEL SEÑOR DVQVE
AL DOCTOR

SOBRE LAS DICHAS QVESTIONES.

„ **M**agnifico i mui reverendo señor : Andando es-
„ tos dias passados a caza fuera de mi casa ,
„ leyendo en Esaias , hallé que en el capitulo 44.
„ i 45. dice , que la voluntad de Dios era , que Cy-
„ ro , a quien él havia hecho rei de muchas gentes,
„ enviasse su pueblo a la tierra , de donde era natural,

2 QVESTIONES DEL TEMPLO

„ para reedificar el templo de Hierusalem. I aunque
„ Esdras lib. I. dice , que era Hieremias quien dixo
„ esto ; en el capitulo 24. i 25. donde ello havia de
„ estar , no hallo quien lo dice : i pareciendome que
„ havia leído en otras partes , que el templo se havia
„ reedificado en tiempo de otros reies , quise averi-
„ guarlo , i quanto mas lo he procurado , tanto menos
„ entiendo lo cierto de ello. I por esto , señor , os en-
„ vio lo que he podido sacar de la Biblia , assi de
„ los libros de Esdras , como de Prophetas i Paralipo-
„ menon , que tocan algo de esta materia , juntamente
„ con otros autores que cuentan tambien esta reedifi-
„ cacion. Pidos por merced , pues vos , señor , lo ter-
„ neis mejor entendido , i tratadas estas materias , me
„ escribais lo que os parece dello : pues el parecer de
„ vuestra merced será dar claridad a lo que estos auto-
„ res tan dudosamente escribieron. “

RESPUESTA DEL DOCTOR.

ENvióme vuestra señoría ilustrissima a mandar , muy
excelente señor , viesse ciertas dudas que los días pas-
sados , andando vuestra señoría fuera de su casa ocupado
en su exercicio de caza , donde suele dar algunos ratos a
los libros , se le havian ofrecido , leyendo en Esaias cerca
de la reparacion del templo de Salomon ; i le escri-
biesse mi parecer sobre ellas. Gozéme sobre manera en
ver los estudios , especialmente sagrados , assi enno-
blecidos en manos de un tan gran señor , i no menos
en ver el exercicio corporal de vuestra señoría tan bien
acompañado con el espiritual contra la costumbre de los
señores de nuestro tiempo , que preciandose mucho de
los exercicios del cuerpo , dexan para la gente baxa los
del espíritu , lo que de razon debia de ser al reves:
que las personas mas altas aquellas se debian mas ar-
rear

rear de las mas altas i nobles operaciones , quales son del anima i espiritu. Porque dexando aparte la consideracion de la substancia de nuestra anima , cuiá naturaleza excede a la del cuerpo , no solo quanto va de forma a materia , sino quanto va de espiritu a cuerpo, de perpetuo a corruptible , de participacion divina a participacion brutal : viniendo a las obras i exercicios de la una parte i de la otra por via moral, consta , que entre las operaciones i actos del anima a las del cuerpo hai la misma diferencia que entre el oficio del señor al del esclavo , conforme a aquella sentencia de Salustio : *Del anima usamos como de quien manda , i del cuerpo como de quien sirve* , que fue tomada de Aristoteles en el primero de la *Politica* , donde haciendo al imperio de la razon sobre la sensualidad imperio politico o real , que es como de señor a vasallo , hace al imperio del anima sobre el cuerpo imperio despotico o dominico , que es como de señor a esclavo. Pues darse los hombres del todo a las obras i exercicios de la parte material , corporal , corruptible i servil , menospreciando los actos i operaciones de la parte formal , espiritual , incorruptible i señora , sin duda es degenerar i caer de la nobleza de su propia composicion : lo que en altas i excelentes personas se debe mas reprehender. El exercicio moderado de la caza loable es en un señor, ca conserva la sanidad i fuerzas del cuerpo , i desenvuelve para los exercicios militares. Mas quando con la caza corporal se junta la del ingenio i espiritu , maravillosa compañía hacen ; a lo menos quien de la una i de la otra juntamente usare , como vuestra señoria hace , no volverá vacio a casa : que si los perros i redes , o la mesma caza faltare , de los libros verná proveido : ca esta a todas horas salta ; i si hoi no se dexa tomar , otro i otro dia espera , que ni el cazador la espanta , ni el villano la maldice , ni aun el lobo

bo la persigue , pues de esta caza me parece que son, illustrissimo señor , aquellas dudas que vuestra señoría levantó en el campo de la sagrada escritura con tanta destreza de ingenio i doctrina , que en sola la forma de levantarlas parece bien la poca necesidad de aiuda que el levantador dellas tenia para alcanzarlas ; sino que los grandes señores no se hallan solos en sus exercicios , i siempre huelgan de tener compañía , por inútil que sea en ellos : i assi quiso vuestra señoría mandarme a mí salir a hacer numero , mas que otra aiuda , en esta conferencia. E ia que aiuda fuera menester , quisiera io mucho , que como en leer a Esaias , andando V. S. fuera de su casa , imitaba a aquel santo Eunucho thesorero de la reina Candace , que tambien peregrinando se ocupaba en lectura deste propheta , assi pudiera mi espíritu en la declaracion della imitar algo al de Philipo, a quien el Espiritu santo envió que declarasse al Eunucho lo que leia , segun cuenta el evangelista san Lucas. Mas en tanta pobreza de aquel divino espíritu no resta sino , invocando su favor , remitirnos a los libros de authenticos escritores : de cuiá leccion diré lo que he comprehendido al proposito destas questionnes de vuestra señoría , que sin duda en su genero de historia son arduas i dificultosas. E aunque pensaba ser breve en la respuesta dellas , pero despues comenzando a tratarlas fuese poco a poco descubriendo tanta materia , que no pude usar de la brevedad que quisiera , i assi vino la obra a crescer en cantidad de tratado entero. El qual va dividido en ocho questionnes , poniendo la proposicion de cada una a la larga por las mismas palabras de vuestra señoría , por no privar al lector del fruto de tanta erudicion , como dellas i de la variedad de autores , que en ellas se allegan , podrá coger , que cierto será maior , que el que cogerá de las respuestas. Vuestra señoría illustrissima reciba mi voluntad , i use de su benigni-

ñidad en perdonar , i de su doctrina en corregir las faltas que hallare , que no dudo seran muchas , porque demas de la poca suficiencia mia , la falta de salud , que estos dias he tenido , no me ha dado lugar a emplear en esto el estudio i diligencia que quisiera.

A LA I. QUESTION.

Cerca de la primera question , la qual se toca en la carta de vuestra señoria arriba puesta sobre la propheta de Esaias , donde dice , que la voluntad de Dios era , que el rei Cyro enviase su pueblo a la tierra donde era natural , para reedificar el templo de Hierusalem: la duda es , como Esdras en el primero libro atribuye esta propheta de la libertad del pueblo de Israel , no a Esaias , que tan claro la prophetizó , sino a Hieremias , el qual en el capitulo 24. i 25. de su propheta , donde esto havia de estar , no parece que lo dice. Digo , illustrissimo señor , que ambos prophetas Esaias i Hieremias prophetizaron esta libertad del cativerio de Babylonia. Esaias la prophetizó dozientos años antes del mesmo cativerio , mas no declaró el tiempo quando seria por numero de años , sino por el nombre del rei que havia de libertar al pueblo , nombrandole por su nombre de Cyro , como parece por los dos capitulos deste propheta , que vuestra señoria allega. Hieremias fue en tiempo de la misma captividad , i prophetizó la libertad della , declarando que sería a cabo de setenta años. El lugar desta propheta se suele señalar en dos capitulos , que son 25. i 29. En el capitulo 25. dice assi: *Serviran todas estas gentes al rei de Babylonia , i quando fueren cumplidos setenta años , io visitaré , dice el Señor , sobre la gente de Babylonia sus maldades , i sobre la tierra de los Chaldeos , i ponerla he baxo de perpetua soledad , cet.* Mas esta propheta , podria decir algu-

6 QVESTIONES DEL TEMPLO

guno, que no parece hablar claro de la libertad del pueblo, sino de la destruccion de la ciudad de Babylonia, donde el pueblo estaba captivo, i que aquellos setenta años mas parecen tocar al castigo del rei Nabuchodonosor, que llevó captivo al pueblo, para que desde que él comenzó a fatigar los reinos agenos hasta la destruccion del suio se cuente este numero de años, que no al termino de la captividad del pueblo. E aunque es assi que de la destruccion de Babylonia havia de succeder la libertad del pueblo; pero las palabras desta prophesia no tocan expressamente en ella. Por esto parece mas clara la otra prophesia del capitulo 29. que es una clausula de la carta consolatoria que el mismo Hieremias escribió con los embaxadores del rei Sedechias a los de la transmigracion, que con el rei Jeconias fueron llevados a Babylonia, donde dice assi: *Esto dice el Señor: Quando se comenzaren a cumplir en Babylonia setenta años, yo os visitaré, i levantaré sobre vosotros mi buena palabra para reduciros a este lugar*, cet. E como quiera que esto se dixo antes de la principal captividad i desolacion, que fue en tiempo del rei Sedechias, pero la promessa de la libertad a todos comprehendia, assi a los de la transmigracion, a quien el propheta escribia, como a los de la captividad que onze años despues sucedió en tiempo de Sedechias. Pues como Esdras i los del pueblo, que estaban en Babylonia con deseo de libertad, toviessen atencion a este plazo de setenta años como a termino mas preciso, i señal mas determinada, que no la del nombre del rei Cyro, que reinando muchos años, no se entendia el año en que los libertaria: con razon tenian mas cuenta con esta prophesia; i assi tambien Daniel la alega en el capitulo 9. diciendo, que en el primero año del rei Dario Medo el entendió por los libros el numero de años de que habló el Señor a Hieremias, para que se cumpliesen los setenta años de

de la desolacion de Hierusalem , cet. Lo mismo parece por las postreras palabras del segundo libro de Paralipomenon , que son las mismas que las del primero libro de Esdras , que en la proposicion de la question se apuntan ; i aunque en estas prophecias no se toca especialmente la reedificacion del templo i ciudad , debaxo de la libertad i vuelta del pueblo se entiende.

Cerca de lo arriba dicho , que los captivos de Babylonia tenian atencion a aquel termino de setenta años prophetizado por Hieremias , hai una duda , i es , que segun Eusebio en su *Chronica* la captividad del pueblo de Israel en Babylonia no parece haver durado mas de treinta años , que fue el tiempo que , segun su cuenta , passó desde la destruccion del templo , i salida del pueblo captivo de Hierusalem en el onceno año del rei Sedechias , hasta el primero año del rei Cyro , quando se les dió libertad de volver a su naturaleza ; i los setenta años de la prophecia de Hieremias pone Eusebio que se cumplieron quarenta años adelante en el segundo año del rei Dario Hystaspis , quando la obra del templo se comenzó a proseguir sin contradicion. De manera que la desolacion del templo es la que duró los setenta años que Heremias dice , i no la captividad del pueblo , segun esta opinion ; a la qual sigue assi mesmo sant Hieronymo en el prologo de su comentario sobre Aggeo propheta , i mas largo sobre el 1. capitulo del propheta Zacharias , donde despues de haver dicho , que los setenta años de la desolacion del templo prophetizados por Hieremias se cumplieron en el segundo año de Dario Hystaspis , añade adelante , que desde el primero año de Cyro hasta el dicho segundo año de Dario se cuentan quarenta años. De donde se colige , que desde el principio de la captividad hasta el primero año de Cyro que dió la libertad , passaron solos treinta. Fundase esta opinion sobre las palabras del mesmo Zacharias , don-

8 QVESTIONES DEL TEMPLO

de habiendo declarado el tiempo de su profecía , que era en el segundo año del rei Dario Hystaspis , introduce el angel que dice a Dios : *Hasta cuándo , Señor , no havras misericordia de Hierusalem , i de las ciudades de Judá , contra quien estás airado , que ia este septuagesimo año es ?* Mas no obstante lo dicho , parecen por otra parte tan claras las palabras de Hieremias i de Daniel arriba puestas , juntamente con las del fin del segundo libro de Paralipomenon , en favor de los que cuentan setenta años de captividad en Babylonia , i ponen el mismo numero de años desde la salida del pueblo captivo de Hierusalem hasta el primero año del rei Cyro , que es ia esta la mas comun opinion , a la qual sigue Josepho en el principio del lib. XI. de las *Antigüedades* , que comienza assi : *En el primero año del imperio de Cyro rei de los Persas , que concurría con el año LXX. desde el día que acaesció a nuestro pueblo pasar de sus terminos a Babylonia , hovo Dios misericordia de su captividad* , cet. E aun si miramos al mismo sant Hieronymo sobre los dichos lugares de Hieremias XXIX. i Daniel IX. claro parece , que passa con esta opinion : ca declarando el dicho passo de Hieremias dice assi : *No creais , dice el Señor , a vuestros falsos profetas , adivinos i soñadores , que os prometen que volveréis presto a Hierusalem , porque sino se cumplieren setenta años , soltando Cyro rei de los Persas a los captivos , no tornareis a la tierra , i entonces io cumpliré mi promessa para reduciros a este lugar* , cet. I declarando el otro passo de Daniel dice estas palabras : *Prophetizado havia Heremias los setenta años de la desolacion del templo , despues de los quales el pueblo havia de tornar a Judea.* I en el 2. libro de Paralipomenon claramente pone el texto , que el despoblamiento i soledad de la tierra duró setenta años , e assi en la respuesta de esta question seguimos esta opinion como mas cierta. A la autoridad del profeta

ta Zacharias en favor de la opinion contraria responde Nicolao de Lyra sobrel mesmo lugar, que diciendo el propheta : *La este septuagesimo año es*, quiso tanto decir, como ia dias ha que aquel septuagesimo año passó. Otras diferencias hai de contar estos setenta años, que por brevedad se dexan, pues para nuestro proposito bastan las dos opiniones principales que havemos tocado.

II. QVESTION.

„ **E**sdras libro I. cap. 1. dice, que en el año primero
 „ de Cyro rei de Persia, porque se cumpliesse lo
 „ prophetizado por Hieremias, despertó Dios el espíritu
 „ de Cyro, i mandó hacer un edicto, que en todos sus
 „ reinos se supiesse, que por quanto el Señor le havia
 „ mandado, que le reedificasse su casa en Hierusalem,
 „ que es en Judá, que todos los de aquel pueblo, que
 „ quisiessen ir a hacer aquella obra, les daría licencia i
 „ dineros, i tambien les mandó dar los vasos que Nabu-
 „ chodonosor havia trahido de Hierusalem: i en el cap. 3.
 „ dice, que los Levitas tañendo sus instrumentos daban
 „ loores al Señor, porque era fundado su templo. La duda
 „ es, como se entiende lo que dice Esdras, que era fun-
 „ dado el templo en tiempo de Cyro, pues Josepho lib.
 „ VI. cap. 2. dice, que los Cutheos embarazaron la obra
 „ a los Judios, i que el rei Cyro ocupado en la guerra de
 „ los Massagetas no lo supo.“

RESPUESTA.

Comun sentencia es, i muí conforme al texto de la
 sagrada escritura, que el templo de Hierusalem
 se comenzó a reedificar el segundo año de Cyro rei de
 Persia por Zorobabel capitan, i Jesus gran sacerdote,
 que vinieron de Babylonia con el pueblo, i que entonces

10   QVESTIONES DEL TEMPLO

se levantaron los cimientos de la obra. La qual por la contradicion i embargo , que en ella pusieron los Samaritas , o Cutheos con otros gentiles comarcanos , cessó todo el tiempo del rei Cyro , i de Cambyses su hijo , que especialmente la prohibió , hasta que viniendo a reinar Dario hijo de Hystaspis , Zorobabel fue dende Hierusalem a negociar con el la licencia i desembargo de la obra , i volvió con provisiones reales mui favorables , para que el edificio se continuasse. I assi se comenzó a continuar en el segundo año deste rei : i se acabó al sexto año de su reino, a lo menos quanto al cuerpo principal , o interior del templo. Porque segun Josepho , como adelante se dirá, otros tres años adelante se emplearon en los edificios exteriores de portales i gazophylacios ; de manera que se vino a acabar del todo al noveno año del mesmo rei : lo qual concuerda con lo que los Judios , segun sant Juan 2. cap. dixerón a nuestro redentor : *En XLVI. años se edificó este templo , i en tres dias le reharias tu ?* Ca contando desde el segundo año de Cyro , que segun Eusebio i Hieronymo reinó treinta años , los veinte i nueve , i con estos los ocho años de Cambyses i de los Magos , aunque Josepho los hace siete , i juntando con ello los nueve años primeros deste Dario Hystaspis , vienen a ser los dichos XLVI. años.

Contra esto parece que va claramente lo que en la question se trahe del 3. cap. de Esdras , donde hablando de la diligencia , que en la obra del templo se ponía en tiempo del rei Cyro , dice adelante el texto : que , fundado el templo por los maestros , vinieron los sacerdotes i Levitas con instrumentos musicos a dar gracias al Señor , porque era fundado su templo : i que muchos de los ancianos hombres del pueblo , que havian visto el otro templo de Salomon , viendo como este no se le igualaba, lloraban mui reciamente , cet. Por donde parece , que el edificio del templo quedaba ia en aquella sazón acabado.

Mas

Mas a esto contradice no solo el autoridad de Josepho , que en la question se alega , mas aun la del mismo Esdras , que luego en el capitulo siguiente habla de la mesma obra como imperfecta , declarando el ofrecimiento fingido de los Samaritas para acabarla , i despues su impedimento , que duró no solo por todo el tiempo del rei Cyro , sino tambien de su successor , hasta que adelante en el cap. 6. viene a concluir , que en el sexto año del rei Dario se acabó el templo , i se dedicó con grande solemnidad. De manera , que quedando esto por constante , viniendo a las palabras del 3. cap. que a esto parecen contrarias , hase de ponderar en ellas , que no dicen , *edificado el temp'o* , sino *fundado* , que es tanto decir como puestos los fundamentos o cimientos del : ca estos consta haverse puesto entonces , sin passar mas adelante , como parece por la relacion , que los Samaritas hacen en la carta , que escribieron sobre esta obra al rei Dario en el 5. cap. Esta diferencia entre *fundado* i *edificado* guardaron mui bien los LXX. interpretes en su translacion Griega deste passo diciendo assi: *E cimentaron los edificadores para edificar la casa del Señor*. I luego donde dice , que daban gracias al Señor , porque era edificado su templo , dixeron ellos: *Porque era cimentado su templo*. I si contra esto se dice , que el llanto de los viejos comparando el templo antiguo al nuevo , da a entender , que veian el nuevo : a esto se responde , que los cimientos , que en esta reedificacion se pusieron , no eran tan grandes como los del primer templo , ni eran bastantes para sufrir tan alto i suntuoso edificio como el primero , porque la licencia , que el rei Cyro dio para esta reedificacion , todavia fue limitada , para que la obra ni en cimientos , ni en paredes no fuesse tan fuerte , ni tan soberbia como la primera , recatandose para adelante de los inconvenientes , que de una fuerza como aquella podian

dian succeder. Lo qual parece por el tenor de la misma licencia, que en tiempo del rei Dario se halló en los archivos reales, que está puesta en el cap. 6. del primer libro de Esdras, donde dice: que mandó el rei Cyro, que la casa del Señor se edificasse en Hierusalem, en el lugar donde se hacian los sacrificios, i que los cimientos se pusiesen para sufrir altura de sesenta cobdos. Esta altura es la mitad de la que tenia el primero templo, que era CXX. cobdos. I assi se executó, porque el edificio, que entonces se hizo, no subió destes LX. cobdos, que Cyro señaló: segun consta por un razonamiento, que mucho tiempo despues desto hizo el rei Herodes el I. a los Judios de Hierusalem, para que le permitiessen reedificar otra vez el mesmo templo: donde segun cuenta Josepho libro XV. capitulo ultimo de las *Antiguedades*, el rei les dixo estas palabras: *Bien sabeis, que nuestros padres edificaron este gran templo a Dios, quando volvieron de Babylonia, i que le falta de grandeza en alto sesenta cobdos, para ser conforme al que Salomon edificó. No acuse nadie de negligencia la devocion de nuestros padres, que no por culpa suia se hizo menor el templo, sino porque Cyro, i Dario hijo de Hystaspis mandaron, que el edificio se hiciesse deste tamaño.* Hasta aqui es de Josepho. Parece pues por lo dicho, que de la flaqueza de los cimientos, luego que sobre la tierra parecieron, pudieron entender aquellos ancianos la diferencia, que havia deste edificio al primero, por donde se movieron al llanto, quel texto dice, sin que viessen entonces el templo acabado.

Queda una objecion cerca de lo dicho, i es, que Josepho libro XI. capitulo 5. tratando este passo del 3. capitulo de Esdras no dixo, *fundado el templo*, como está en nuestro texto, i como trasladaron los LXX. para que se pueda entender de los cimientos; antes dixo, *perfecto el templo*, o *acabado*. De manera, que pa-

parece entender de todo el edificio. I no hai que echar la culpa al interprete Latino : porque en el mismo Griego original de Josepho dice , *apartisthentos* , que quiere decir *acabado*. I demas desto en el renglon precedente dice , que la obra del templo havia tomado fin mas brevemente que se esperaba. I aun el mismo Josepho en el primero libro *contra Apion* afirma , que en la sagrada escritura se escribe , que , haviendose puesto los cimientos en el segundo año del rei Cyro , despues en el segundo año del rei Dario se acabó el templo : donde el texto Griego dice *apetelesthe* , que quiere decir , *fue acabado*. De manera , que en el XI. de las *Antiguedades* parece decir , quel templo se acabó en el segundo año de Cyro , i en esotro libro *contra Apion* , que en el segundo año del rei Dario. En que hai dos escrupulos : el primero la contradiccion del un lugar al otro : i el segundo , que ni en tiempo de Cyro , ni en el segundo año de Dario fue en la verdad el acabamiento del templo , como al principio se notó. Quanto a la contradiccion , que parece mui clara , es de notar , que , advertiendo con atencion el hilo de la historia de Josepho en este libro XI. de *Antiguedades* , hallaremos , que en muchas cosas el se aparta de la narracion del primero libro de Esdras , a lo menos segun la comun inteligencia , i se allega a la letra del tercero libro , que aunque tiene tambien titulo de Esdras , pero la iglesia tienele por apocrypho. Especialmente se aparta en este articulo de las gracias , que se daban a Dios con instrumentos musicos , porque su templo era acabado. Ca atribuyendose esto en el primero libro de Esdras cap. 3. al tiempo de Cyro , luego despues de la primera venida de Zorobabel a Hierusalem , Josepho aplicalo al segundo año de Dario , despues de la segunda venida de Zorobabel conforme al dicho III. lib. cap. 5. i assi cessa la contradiccion.

14 QVESTIONES DEL TEMPLO

dicion : porque en ambos lugares viene a decir una misma cosa , que en el segundo año de Dario se acabó el templo. E con esto viniendo al segundo punto, que es ver como afirma Josepho , que en el año segundo de Dario se haia acabado el templo , pues a la mas corta cuenta consta no haverse acabado antes del sexto año ; a esto podria decir alguno , que Josepho entiende del edificio principal del cuerpo interior del templo , que este se haia acabado en el segundo año de Dario , i que entonces se dieron gracias a Dios con instrumentos musicos , i lloraban los viejos , cet. I que los impedimentos de la obra , que luego adelante el mismo Josepho pone , que sucedieron de parte de los Cutheos o Samaritas , eran sobre el edificio de los portales , que en rededor del templo se edificaban : i que esto duró hasta el sexto año de Dario , que se acabó , como dice libro I. capitulo 6. de Esdras. Mas no se puede dar este sentido a las palabras de Josepho : porque , como quier que el siga en este lugar al III. libro de Esdras , atribuyendo este passo de las gracias , que se daban a Dios , al segundo año de Dario , como está dicho ; pero no por esso se puede entender , que entonces quedasse acabado el templo interior. Lo uno por la brevedad del tiempo , porque en menos de un año se havia de acabar la obra , pues en el mismo año se havian acabado los cimientos , que en tiempo de Cyro se comenzaron , conforme al dicho tercero libro de Esdras. I lo otro , porque adelante por las palabras de la carta de los Samaritas para el rei Dario , que el mismo Josepho pone , se entiende la imperfeccion grande de la obra. I allende desto mas adelante declara el mismo Josepho , como la obra , que se comenzó en tiempo de Dario en su segundo año , duró siete años , que fue , como alli dice , hasta el noveno año del mismo rei , en que se acabó. De manera que , se-
gun

gun Josepho , el acabamiento del templo , que en el primero libro de Esdras capitulo 6. se dice haver sido en el sexto año del rei Dario , era del templo principal, o interior , que duró desde el segundo año hasta el sexto de su reino , que son quatro años : i los otros tres para cumplimiento de los dichos siete años se gastaron en los portales i edificios exteriores : i assi vino a acabarse del todo en el noveno año de Dario , como al principio desta question se dixo. Esta es la opinion de Josepho , segun que del mesmo en diversas partes se colige : i segun que Eusebio en el VIII. libro de la *Demonstracion evangelica* le alega. E assi lo que en el XI. de las *Antiguedades* dice del templo acabado, necessariamente se ha de entender del acabamiento de los cimientos , que segun el autor del III. libro de Esdras , a quien Josepho sigue , solamente se comenzaron en tiempo de Cyro , i despues en el segundo año de Dario se acabaron , como arriba se dixo. I entonces , segun su opinion , se mostró i descubrió la obra , por donde se daban gracias a Dios, cet. E quando en el libro *contra Apion* dice , que los cimientos se echaron en el segundo año de Cyro , i en el segundo de Dario se acabó el templo , entiende que los cimientos se comenzaron en el segundo año de Cyro ; i despues , haviendo cessado la obra mucho tiempo , en el segundo año de Dario se tornó a proseguir sin cesar , hasta que se acabó el templo. De manera , que la prosecucion i continuacion de la obra hasta el cabo sin interrupcion se llama acabamiento. I esta continuacion se atribuye al segundo año de Dario , donde se comenzó a continuar , aunque duró algunos años adelante , como está dicho. Si otro mejor entendimiento alguno hallare , no haga caso deste.

A otra objecion que contra lo dicho se podria traer de la propheta de Aggeo , que en el capitulo 2. di-

16 QVESTIONES DEL TEMPLO

ce , que los cimientos del templo se pusieron en el segundo año del rei Dario , se responderá en la question siguiente mas a proposito.

III. QVESTION.

„ **E** ia que se entienda , que se havia comenzado la
 „ obra en tiempo de Cyro , como entenderemos
 „ lo que dice sant Hieronymo sobre el capitulo 7. de
 „ Daniel , que el templo se comenzó a edificar el se-
 „ gundo año de Dario ? De lo qual se colige , que en
 „ tiempo de Cyro ni se comenzó , ni se acabó.“

RESPUESTA.

Moniendo sant Hieronymo sobre el cap. 7. de Daniel
 la succession de los reies de Persia por su orden ,
 llegando a Dario Hystaspis dice , que aquel es el rei ,
 en cuió segundo año se comenzó a edificar el templo.
 E lo mesmo afirma de proposito sobre el capitulo 44.
 de Esaias , donde dice assi : *En tiempo de Dario en su
 segundo año , prophetizando Aggeo i Zacharias , se
 comenzó a edificar el templo.* Las quales palabras tomó
 sant Hieronymo del texto de Esdras lib. I. cap. 5. don-
 de hablando del segundo año de Dario dice , que pro-
 phetizando Aggeo i Zacharias , se levantaron Zorobabel
 hijo de Salathiel , i Josue hijo de Josedech , i comen-
 zaron a edificar el templo del Señor en Hierusalem. Mas
 si se mira el texto de Esdras , i tambien las palabras
 de sant Hieronymo sobre Esaias , en ambos lugares se
 declara , que este comienzo era de las paredes del tem-
 plo , presupuesto que los cimientos estaban ia puestos :
 porque las palabras de sant Hieronymo sobre Esaias ,
 tomando la razon de un poco antes , son estas : *En tiem-
 po de Cyro se mandó edificar Hierusalem i su templo.*
 mas

mas en su vida solamente se pusieron los cimientos , i en tiempo de Dario en su año segundo , prophetizando Aggeo i Zacharias , se comenzó a edificar el templo. I por el texto de Esdras parece lo mesmo , juntando el fin del cap. 4. donde dice , como la obra havia cessado , con el principio del 5. donde dice como Zorobabel i Josue la comenzaron : porque si primero havia cessado , luego comenzada estaba , i lo que entonces comenzaban , era lo que restaba del edificio.

Contra esto hace la objecion , que se apuntó en la question passada , de la prophesia de Aggeo cap. 2. donde dice assi : *Poned vuestros corazones o parad mentes , i notad desde este dia , que es XXIV. del mes noveno en adelante , que es el dia , en que se echaron los cimientos del templo del Señor ,* cet. i habla del segundo año de Dario , en que fue la vision de su prophesia , como parece al principio del mesmo capitulo. A esto responde Beda diciendo , que los cimientos , que el propheta Aggeo dice , que se echaron en tiempo de Dario , no son los del templo principal , o interior , cuias medidas antiguas cuenta la historia de los *Reies* i de *Paralipomenon* , porque aquellas en el segundo año de Cyro se echaron : mas entiende de los cimientos de los portales i gazophylacios , que estaban en derredor del templo , los quales algunas veces entran debaxo de nombre de templo , como en el cap. 8. del evangelio de san Juan , donde dice , que enseñando nuestro redentor en el templo , le traxeron una muger adultera. Donde por *templo* se entienden los portales exteriores , porque en lo interior no podian entrar sino sacerdotes. Esto es de Beda. Nicolao de Lyra dice , que estos cimientos que Aggeo dice , no se entienden , que sean los baxos del edificio , que estos hechos estaban ; sino la obra , que sobrellos se armó : la qual en respeto de lo mas alto tiene razon de cimiento. Mejor parece que satisface la respuesta de Beda.

IV. QVESTION.

„ **S**I Cyro , segun dice Esdras en el cap. 1. mandó
 „ dar los vasos que Nabuchodonosor havia traido
 „ de Hierusalem : cómo Josepho libro XI. capitulo 5. di-
 „ ce , que Xerxes escribió a Esdras , i entre otras co-
 „ sas le decia : *Dispon tambien de los vasos , que te*
 „ *son dados ?* Pues este Xerxes todos los historiadores
 „ concuerdan , que era hijo de Dario Hystaspis , en cu-
 „ io tiempo , segun Marco Antonio Sabelico , reedificó
 „ el templo.“

RESPUESTA.

NO hai duda , sino que los vasos del templo , que Nabuchodonosor llevó a Babylonia , fueron reducidos a Hierusalem por mano de Zorobabel , antes que Esdras viniese a Hierusalem a instruir al pueblo en la lei , como por el I. libro de Esdras parece. Verdades , que en esto hai alguna discrepancia en los escritores , porque unos dicen , que estos vasos los traxo Zorobabel la primera vez que vino con licencia del rei Cyro a Hierusalem. Otros dicen , que como quier que Cyro los mandó entregar a Zorobabel , para que se llevassen a Hierusalem ; pero que por entonces no los llevó hasta la segunda vez , que volvió en tiempo del rei Dario Hystaspis : el qual mandó cumplir todo lo que Cyro en este caso havia mandado. I desta opinion es el autor del III. libro intitulado a Esdras capitulo 4. donde Zorobabel dice estas palabras al rei Dario : *Acuerdate del voto , que hiciste el dia , que tomaste el reino , de edificar a Hierusalem , i tomar los vasos que de Hierusalem fueron tomados : los quales Cyro apartó , quando destruyó a Babylonia : i los quiso enviar allá.*

E

E abaxo dice del mesmo rei estas palabras : *Envió todos los vasos , que Cyro havia apartado de Babylonia : i todo lo que Cyro dixo , este lo mandó cumplir , i enviar a Hierusalem.* Esta opinion sigue tambien Josepho lib. XI. cap. 3. Otros toman el medio , i dicen , que estos vasos todos los llevó Zorobabel , mas no juntos , sino parte dellos en su primera venida en tiempo del rei Cyro , i parte en la segunda en tiempo del rei Dario : i desta opinion es Nicolao de Lyra i la *Historia escolastica.* Lo que mas conforme parece al texto canonico del primero libro de Esdras es , que todos los vasos se llevaron en tiempo de Cyro en la primera jornada de Zorobabel , porque en el primer capitulo donde dice , que Cyro sacó los vasos por mano de Mithridates , i los contó a Sassabassar , que es Zorobabel , puesto el numero dellos , añade estas palabras : *Todos los llevó Sassabassar con los que de la captividad de Babylonia subian a Hierusalem.* I si el autor del III. libro de Esdras , i Josepho lo atribuye a la segunda venida en tiempo de Dario , no es de maravillar : pues el acabamiento de los cimientos del templo con las gracias , que se daban a Dios , i con el llanto de los ancianos , que el primero libro de Esdras pone en la primera venida , lo atribuién ellos a la segunda , como arriba se declaró en la question II.

Pues viniendo al proposito de la question : presupuesto , como está dicho , que los vasos todos del templo , que estaban en Babylonia , fueron trahidos a Hierusalem por mano de Zorobabel , hora se aian trahido todos en su primera jornada , hora en la segunda ; o parte dellos en la una , i parte en la otra : con razon se duda , como Esdras , que despues vino , los pudo traher , especialmente en tiempo del rei Xerxes : pues desde el tiempo de su padre deste Xerxes , que fue Dario Hystaspis , ia el templo estaba acabado , i adornado de sus vasos.

A esto se responde , que no solamente de la historia de Josepho , sino del mismo texto canonico del primero libro de Esdras capitulo 7. se entiende , que Esdras , quando despues del templo edificado vino a Hierusalem a enseñar al pueblo la lei , traxo vasos para el templo ; mas estos no eran de los que Nabuchodonosor havia llevado de Hierusalem : sino eran otros vasos hechos en Babylonia , que el rei i otros principales por su devocion ofrecian al templo de Dios con otro mucho oro i plata , que enviaron. Lo qual parece ser assi por las palabras de la provision real , que Esdras ganó para su jornada , que está en el mismo capitulo 7. de la qual Josepho tomó las palabras que en la question se trahen. Ca por ella el rei da licencia a Esdras , para que lleve el oro i plata , que el rei i los de su consejo de su voluntad havian ofrecido a Dios de Israel : i lo que los del pueblo quisiessen tambien enviar. I luego añade : *I assimis- mo los vasos , que te son dados para servicio de la casa de Dios , entregalos delante de Dios en Hierusalem.* I en el capitulo siguiente dice , que iendo Esdras a Hierusalem , en el camino apartó ciertos diputados , a quien entregó por peso el oro i plata , i vasos consagrados de la casa de Dios , que el rei i los de su consejo havian ofrecido. De manera que parece haver sido oferta voluntaria de nuevos vasos , i no restitucion de los antiguos. I no obsta , que en el texto se dicen estos vasos *consagrados* : ca qualquier don que a Dios se ofrezca , se suele llamar sagrado , o consagrado a el , i assi los Gentiles intitulan sus dones , *Iovi sacrum : Minerva sacrum.* I por la mesma razon se dicen en el texto *vasos de la casa de Dios* , porque la oferta i dadiva los havia ia hecho propios de la casa de Dios.

Resta agora ver , como Josepho en el lugar alegado

do dice , que el rei Xerxes encomendó esta ofrenda a Esdras que la traxesse a Hierusalem : pues el texto de Esdras libro I. cap. 7. dice , que el rei Artaxerxes , que fue hijo del dicho Xerxes , se lo encomendó , i le dió la provision , que alli llama *epistola de edicto*, donde estan las palabras en la question alegadas. Quanto mas que la opinion comun de los Hebreos en este articulo es , que esta venida de Esdras a Hierusalem, ni fue en tiempo de Artaxerxes , ni de Xerxes su padre , sino en tiempo de Dario Hystaspis su avuelo, padre del dicho Xerxes , al septimo año de su reino, que fue un año despues de acabado el templo. Para responder a esto es de notar , que cerca destes reies Persianos hai mucho que hacer en concordar los nombres , que la sagrada escriptura les pone con los nombres , que los historiadores profanos les atribuien , como son Herodoto , Thucydides , Diodoro , Xenophon , Plutarcho , Eliano , Justino i otros. I si en este lugar hoviessemos de seguirnos por los nombres de las historias profanas , no hai duda , sino que quando Esdras dice , que su venida a Hierusalem fue por autoridad de Artaxerxes , necessariamente haviamos de entender , o de Artaxerxes Longimano , o de Artaxerxes Mnemon : que son el primero i segundo deste nombre en las historias. El primero fue hijo de Xerxes , i nieto de Dario Hystaspis , llamado *Longimano* , o porque tenia la mano derecha mas luenga , que la izquierda , segun dice Plutarcho : o porque tenia los brazos tan luengos , que alcanzaba con las manos a las rodillas , como dice Strabon. El segundo llamado *Mnemon* , que quiere decir *recordante* , o *memorioso* , fue hijo de Dario *Notho* o bastardo. I porque en tiempo de qualquiera destes pudo ser esta venida de Esdras a Hierusalem , i no de otro , que en las historias tenga este nombre : por esto era necesario entender en Esdras uno destes en este lugar , si por los nom-

nombres de las historias profanas nos siguiessemos. Pero porque consta, que en la sagrada escritura aplican los doctores este nombre de Artaxerxes a otros algunos destes reies Persianos, que en las dichas historias no se nombran assi, no somos necessitados en este lugar a entender por Artaxerxes a ninguno de aquellos dos, mas de quanto por otras conveniencias i conjeturas hallassemos ser el. Como vemos en el 4. capitulo de Esdras, que el rei que por la sugestion, o acusacion de los Samaritas envió a impedir la obra del templo, se nombra Artaxerxes, donde algunos entienden por Artaxerxes al rei Cambyses hijo de Cyro. Otros de los Hebreos, con quien parece consentir Nicolao de Lyra, entienden al mesmo rei Cyro, del qual dicen, que por causa de la dicha acusacion revocó su primera licencia de la reedificacion del templo: o a lo menos envió a mandar, que la ciudad no se reedificasse, como parece por el tenor de la prohibicion, que está en el mismo capitulo, donde los Samaritas tomaron ocasion para impedir tambien el templo. Assimesmo en el principio del libro de Esther al rei Assuero llaman los LXX. interpretes Artaxerxes: donde algunos quieren, que este sea Cambyses, otros que Dario Hystaspis. I aun al rei Dario Medo, de quien Daniel hace mencion, a quien Xenophon llama Cyaxares, que fue hijo de Astyages ultimo rei de los Medos, los LXX. interpretes, segun nota sant Hieronymo sobre el capitulo 6. de Daniel, le llaman tambien Artaxerxes. I es assi, que ni Cyro, ni Cambyses, ni Dario Hystaspis, ni Dario Medo tienen tal nombre en las historias profanas. De donde algunos quieren decir, que Artaxerxes era nombre comun de todos los reies de Persia, como Cesar de los emperadores Romanos, i Ptolemeo de los reies de Egypto. Mas lo mismo se havia tambien de decir deste nombre

bre Assuero ; pues los mismos reies , que en un lugar llama la escritura Artaxerxes , en otro los nombra Assueros. Ca a Cambyses hijo de Cyro llama Esdras cap. 6. Assuero , i el marido de Esther se nombra en principio de su libro tambien Assuero , i a Dario hijo de Hystaspis llaman assimesmo Assuero los que le hacen marido de Esther. I al rei Astyages , a quien Diodoro Siculo llama Apanda , que fue padre de Dario Medo , llama Daniel cap. 9. Assuero. I aun deste nombre Dario podriamos notar lo mismo : porque el primer rei Dario , que en las historias hallamos , es el hijo de Hystaspis : i no obstante esto , a Cyaxares hijo de Astyages , que fue mucho antes , llama Daniel Dario. I a los que las historias llaman Artaxerxes , tambien llaman otros Darios : como Dario Artaxerxes Longimano , Dario Artaxerxes Mnemon. E no solamente en los de Persia hai esta diferencia de nombres , sino tambien en otros reies que la escritura nombra , como en los Assyrios i Babylonios : qual es v. g. aquel postrero rei de Babylonia conquistado por Cyro , que Daniel le llama Balthassar , i Herodoto en el primero le llama Labinito , hijo de Labinito i de Nitocris excelente reina , i Beroso le llama Nabonido , segun trae Josepho *contra Apion.*

Mas volviendo a nuestro proposito de los nombres de los reies de Persia : de la generalidad i confusion dellos resulta muchas veces confusion en las historias , i dificultad grande en la concordia dellas , de donde procede diversidad de opiniones sobre la letra de la sagrada escritura ; como acaece en la historia de Esther , que diciendo la escritura , que aquel rei , que la tomó por muger , se llamaba Assuero , Eusebio quiere que este Assuero sea Artaxerxes llamado Mnemon , hijo de Dario el bastardo. Josepho afirma que fue Artaxerxes Longimano , otros le hacen Dario Hystaspis :

D

otros

otros Cambyses hijo de Cyro, como arriba se dixo, segun que cada uno por las conjeturas de los tiempos, i cuenta de años i de edades de hombres, i por otros indicios colige lo que mas verisimil le parece.

Assi en nuestro proposito, como la escritura canonica lib. I. de Esdras cap. 7. diga expressamente, quel rei Artaxerxes envió con Esdras aquella ofrenda de oro, plata, i vasos a Hierusalem, aunque en esto no haia duda, mas haia sobre quien fue este Artaxerxes: porque algunos quieren que este sea el mesmo Dario Hystaspis, en cuyo sexto año se acabó el templo: i dicen que luego el año siguiente vino Esdras a enseñar la lei, i en el vigesimo año del mesmo vino Neemias a reedificar los muros de la ciudad, los cuales se acabaron a los XXXII. años del mesmo. El autor del III. libro de Esdras apocrypho tambien llama Artaxerxes al rei, que envió a Esdras: mas dice, que fue despues de Dario, en cuyo tiempo se acabó el templo: i no se declara mas, segun parece en el principio del cap. 8. Josepho como sigue al dicho autor, excluye tambien al mesmo Dario, i toma a su hijo, que se llama Xerxes: i este quiere que sea el que envió a Esdras con aquella ofrenda: aunque por la generalidad del nombre la escritura le llama Artaxerxes: i viene forzadamente a dar a este Xerxes contra comun opinion de todos los chronographos XXXVIII. años de reino, para que en su tiempo haia lugar la venida de Neemias, i reedificacion de los muros: porque todo esto consta por el texto haver acaecido en tiempo de un mesmo rei. Eusebio constandole, como Xerxes no reinó arriba de XX. años, dexale, i toma a su hijo Artaxerxes Longimano, que reinó XL. años. I en tiempo deste a los siete años de su reino dice, que vino Esdras, i a los XX. Neemias, i a los XXXII. se acabaron los muros, conforme a la relacion del I. i II. libro de Esdras. Algunos
de

de los que siguen la cuenta de tiempos de Metasthenes i de Philon , echan esta venida al tiempo del rei Artaxerxes llamado Mnemon , hijo de Dario bastardo. Mas esta es una cuenta estraña de la comun , como adelante se dirá. La opinion de Eusebio parece la mas probable : i esta fue la opinion de Julio Africano autor antiguo , segun parece por sant Hieronymo sobre el cap. 9. de Daniel , i la misma siguió Beda , i siguen muchos de los modernos.

V. QVESTION.

” EN el capitulo sexto dice Esdras , que el edificio
 ” del templo se hizo por mandado de Dios de Is-
 ” rael : i mandandolo tambien Cyro i Dario i Artaxer-
 ” xes. Cómo se entenderá esto , que Esdras dice , que
 ” estos tres reies consintieron juntos la reedificacion del
 ” templo , pues el arzobispo de Florencia titulo IV. cap.
 ” 1. §. 9. i Josepho libro XI. capitulo 3. i Hermano
 ” Contracto en Eusebio dicen , que Artaxerxes fue el
 ” que impidió la reedificacion del templo ? I demas des-
 ” to Artaxerxes no fue en tiempo de Dario , segun se
 ” cuenta en la *Epitome de las chronicas del mundo* , don-
 ” de está la succession de los reies de Persia desta ma-
 ” nera : CYRO , CAMBYSES , DARIO , XERXES , ARTABA-
 ” NO , ARTAXERXES. I Valerio Anselmo en su *catalogo*
 ” *de los años* los pone assi : DARIO i CYRO , CYRO solo ,
 ” PRISCO ARTAXERXES , CYRO ARTABANO. Eusebio los
 ” pone por esta orden : CYRO , CAMBYSES , los MAGOS ,
 ” DARIO , XERXES , ARTABANO , ARTAXERXES. I Joan
 ” Carrion desta manera : CYRO , CAMBYSES , DARIO *hijo*
 ” *de Hystaspis* , XERXES , ARTAXERXES. I Metasthe-
 ” nes assi : CYRO i DARIO juntos , CYRO solo , el anti-
 ” guo ARTAXERXES , ASSUERO , DARIO LUENGA-MANO ,
 ” DARIO *el bastardo* , *el gran* ARTAXERXES. Parece que

„ se puede responder a esto , que no se contradice Es-
 „ dras : pues estos tres reies , aunque fuessen en diver-
 „ sos tiempos , lo podian haver mandado. A esto digo,
 „ que nasceria otra duda maior , porque Cambyses , que
 „ tambien se llama Artaxerxes , siempre estuvo en que
 „ el templo no se reedificasse : i si lo dice por el otro
 „ Artaxerxes , que fue hijo de Xerxes i nieto de Dario,
 „ es tambien contra lo que el mesmo Esdras i otros
 „ muchos autores dicen , que el templo se acabó en
 „ tiempo de Dario Hystaspis. “

RESPUESTA.

Algunos responden a esta question , que quando el
 „ texto de Esdras dice , que el templo se reedificó
 por mandado de Cyro , i Dario i Artaxerxes reies de
 Persia , Dario i Artaxerxes se toman por un mesmo rei,
 que es Dario Hystaspis , cuió nombre proprio era Da-
 rio , i sobrenombre de la dignidad real *Artaxerxes* ,
 como *Cesar* de los Romanos , segun en la question passa-
 da se dixo : i que es tanto como si dixera , por man-
 dado del rei Cyro i del rei Dario Artaxerxes , que es
 el mesmo que Hystaspis : ca estos dos reies favorecieron
 el edificio del templo , aunque no juntos , sino en di-
 versos tiempos , como successor el uno del otro. Harto
 dura interpretacion parece esta , por quitar la conjun-
 cion del texto , que entre los dos nombres de Dario i
 Artaxerxes está puesta : o sino la quita , usar de dos
 nombres mediante conjuncion , para significar una perso-
 na , que no se usa en la escritura , como no se sufre
 por Julio Cesar decir Julio i Cesar. Josepho parece
 seguir esta opinion , porque en la paraphrasi deste mes-
 mo passo no nombra mas de dos reies , Cyro i Dario
 Hystaspis , por cuió mandado se hoviesse edificado el tem-
 plo , como parece lib. XI. cap. 4. i lo mesmo parece
 lib.

lib. XV. cap. ultimo. Los que dicen , que Artaxerxes Longimano envió a Esdras con el presente de oro i plata , i vasos para el templo (como se dixo en la question passada) tienen mejor respuesta a esta question , diciendo , que pues aquel rei envió tanta riqueza para servicio del templo , que no sin causa se le puede atribuir autoridad cerca de la perfeccion i ornato del , para que se cuente con Cyro i Dario Hystaspis , como tercero reedificador. Beda parece ser desta opinion en la glossa ordinaria por estas palabras : *Preguntase como la casa de Dios se diga edificada por mandado de Artaxerxes, pues luego alli dice el texto , que reinante Dario fue acabada i dedicada ? Salvo si por ventura se debe creer , que tambien el rei Artaxerxes , quando envió el oro i plata , mandó que si algo estaba por acabar en el edificio , o en el ornato del templo , o de los vasos , se acabasse. Porque iendo alla Esdras , se escribe , que este rei con los principales , o consejeros suyos envió mucha cantidad de oro , i plata , i vasos al templo.* Hasta aqui es de Beda. Si esto no satisface , por ventura se podria entender este passo de otra manera. Ca presupuesto que Dario Medo llamado Cyaxares , tio de Cyro , i conregnante con él , fue autor de la libertad del pueblo , tambien como Cyro , i aun primero quel , segun se colige de Daniel , i lo explica la glossa interlinear en principio del cap. 3. del mesmo Daniel : i presupuesta junto con esto la variedad deste nombre Artaxerxes , que en la escritura se atribuye a diversos reies , que en las historias no se llaman por este nombre (i entre ellos se atribuye a Dario Hystaspis , como en la question pasada se notó) parece que podriamos decir en este passo , que el templo se reedificó por mandado de Cyro i de Dario Medo su colega , i de Artaxerxes , conviene a saber , de Dario Hystaspis , que son los tres reies , que consta haver fa-

vorescido la obra del templo , antes que se acabasse. I si parece obstar a esto , ver que luego alli el texto torna a nombrar al mesmo rei Dario por su nombre claro de Dario , i no de Artaxerxes : respondese , que no es nuevo en la escritura usar desta variedad en los nombres de un mesmo rei de un renglon a otro , como parece en el quarto capitulo de Esdras , donde al successor de Cyro , que impidió la obra del templo , llama primero Assuero , i luego en el renglon siguiente le llama Artaxerxes. I si a esto se dice , que quando primero le nombró Assuero , luego alli se declaró diciendo : *Este es Artaxerxes* : digo que esta addicion no es del texto , ni en el Hebreo se halla , como Nicolao de Lyra lo nota ; sino que fue glossilla de la margen metida por ierro en el texto , como muchas veces acaesce.

DE LA VARIEDAD DE OPINIONES,
QVE EN LA QVESTION SE TOCAN CERCA DE LA
SUCCESION DE LOS REIES DE PERSIA.

 Vanto a la diversidad de opiniones que V. S. illustrissima toca cerca de la sucession de los reies de Persia : para entender en que consiste , i evitar la confusion , que en el ingenio i memoria causan semejantes variedades , es de notar , que cerca de la dicha sucession hai dos principales opiniones diversas , a que todas las otras se reducen. Una , i la mas comun es , la que Eusebio en su *Chronico* sigue : donde se ponen los reies de Persia , i años de su reinado en esta manera :

REIES.	AÑOS. MESES.
I. CYRO.	XXX.
II. CAMBYSES <i>su hijo.</i>	VIII.
III. <i>los dos hermanos Magos.</i>	VII.
IV. DARIO <i>hijo de Hystaspis.</i>	XXXVI.
	XER-

V. XERXES <i>su hijo.</i>	XX.
VI. ARTABANO.	VII.
VII. ARTAXERXES LONGIMANO.	XL.
VIII. XERXES <i>segundo.</i>	II.
IX. SOGDIANO.	VII.
X. DARIO NOTHO , <i>o bastardo.</i>	XIX.
XI. ARTAXERXES MNEMON <i>su hijo.</i>	XL.
XII. ARTAXERXES OCHUS.	XXVI.
XIII. ARSES <i>su hijo.</i>	IV.
XIV. DARIO <i>hijo de Arsame.</i>	VI.

Esta opinion concuerda con lo que Herodoto escribe de los primeros destes reies hasta Xerxes el primero inclusivamente , en cuió tiempo el fue , segun nota Diodoro Siculo en el libro III. i concuerda tambien con lo que Thucydides escribió de los mismos reies , i de Artaxerxes Longimano , i de Dario Notho , o bastardo , en cuió tiempo el vivió. Assimismo esta opinion sigue determinadamente sant Hieronymo en muchos lugares sobre Ezechiel i sobre Daniel : especialmente sobre el 8. capitulo de Daniel , donde pone esta mesma orden i succession de reies , desdel primero hasta el postrero sin mudanza ninguna , diciendo , que se sabe , haver estos assi reinado en Persia. I sobre el cap. 2. de el mesmo Daniel dice , que los quatro reies successores de Cyro , de quien alli entiende Daniel , son Cambyses , Smerdis Mago , Dario Hystaspis , i Xerxes su hijo. Esta mesma opinion hallamos que sigue generalmente toda la compañía de antiguos escritores : como Clemente , Julio Africano , i Hippolyto , a los quales sant Hieronymo sobre el cap. 9. de Daniel cuenta entre los maestros de la Iglesia : i aun Josepho en lo que de reies Persianos toca , conforma con ella , a lo menos quanto a las personas i orden de los reies , dexando aparte el numero de años. I si Thucydides i otros

parecen discrepar de la dicha orden i succession , porque se passan a los Magos , o por mejor decir , a Smerdis Mago , i a Artabano , i a Xerxes II. es porque ninguno destes reinó año entero : i esos dias , que se llamaron reies , fue en discordia i competencia : por donde no se hace caso dellos , para meterlos en la orden i rotulo de los reies. Como en la orden de los reies de España no metemos a don Alonso hermano del rei don Enrique IV. aunque tomó titulo de rei. I assi los autores que dexan a los dichos quatro reies o alguno dellos , conformando en lo demas con la dicha orden de Eusebio , no se han de tener por agenos de su opinion. Como son el autor de la *Epitome de Chronicas del mundo* , i Joan Carrion que en la question se alegan.

La otra opinion principal se atribuye a Metasthenes Persa , que dicen fue en tiempo de Alexandro Magno : el qual en un breve tratadillo intitulado *del Juicio* , o *Examen de los tiempos i annales de Persas* , dice primeramente de si , que él no escribe por opiniones , como los Griegos : sino por annales authenticos de las dos monarchias , donde está la verdadera succession de los tiempos i reies escrita por los sacerdotes de su reino , acerca de los quales solos está todo el credito i fidelidad publica i aprobada de sus historias , qual dice , que fue Beroso Chaldeo , a quien el sigue , i a la libreria publica de la ciudad de Susas , cet. Finalmente puesta la succession de los reies Assyrios i Medos , viniendo a los Persas dice estas palabras : *Muerto a cuchillo Balthassar , reinaron juntos Cyro i Dario dos años : despues Cyro solo veinte i dos años : el prisco o antiguo Artaxerxes Assuero , hijo de Dario , veinte años , en los quales tomó venganza de la parcialidad de la reina Tamyris , la qual parcialidad por fraude havia entregado a su tio a la dicha reina. Dos hijos deste , conviene a saber , Cyro Artabano , i Dario Longimano pelearon siete meses sobrel imperio : i en el seteno mes quedó la viroria por Longimano,*
el

el qual reinó treinta i siete años : su hijo Dario Notho o bastardo diez i nueve años : el gran Artaxerxes Dario Mnemon cinquenta i cinco años : Artaxerxes Ochus veinte i seis años : i en nuestro tiempo Arses quatro años : Dario ultimo seis años. Estas son las palabras de Metasthenes, de las quales se colige la orden de reies i años siguiente :

REIES.	AÑOS.
CYRO i DARIO <i>juntos.</i>	II.
I. CYRO <i>solo.</i>	XXII.
II. PRISCO ARTAXERXES ASSVERO.	XX.
III. DARIO LONGIMANO.	XXXVII.
IV. DARIO NOTHO o <i>bastardo.</i>	XIX.
V. ARTAXERXES DARIO MNEMON.	LV.
VI. ARTAXERXES OCHVS.	XXVI.
VII. ARSES.	IV.
VIII. DARIO <i>ultimo.</i>	VI.

Suman los años destes reies ciento i noventa i un años, que segun esta opinion fue todo el tiempo, que duró la monarchia de los Persas desde Cyro hasta Alexandre Magno, que la passó a los Griegos. Este mesmo numero de años se halla en un tratado llamado *Breviario de los tiempos* intitulado a Philon Hebreo, varon de grande autoridad : donde por lo que dice, que dexaron escrito los LXX. seniores, se notan los años de los sumos sacerdotes de Hierusalem desde Jesus hijo de Josedech, que vino con el pueblo de la captividad de Babylonia en tiempo de Cyro, hasta Jaddo, que llegó al tiempo de Alexandre Magno : los quales años juntos vienen a hacer la mesma suma de CXCI. que suman los años de los reies de Metasthenes : a los quales reies tambien nombra alli Philon por la mesma orden i nombres. Esta conformidad entre Metasthenes i Philon, con la autoridad de los LXX. seniores, i de Beroso, i de la libreria Susiana, que
 E ellos

ellos alegan , ha abonado tanto esta opinion acerca de algunos modernos , que , desechada del todo la autoridad de Eusebio , a quien dicen que en esta monarchia de Persas no se debe dar credito , repelen con ella a sant Hieronymo i a todos los demas , diciendo , que siguieron las fabulas i ficciones de Herodoto i otros Griegos , i no la verdad de los annales authenticos. Desta opinion es Valerio Anselmo en la question citado : ca el Cyro Artabano , que él pone , tambien le nombra Metasthenes , como arriba por sus palabras parece ; salvo que no le sacamos en el rotulo i orden de los reies : porque no tuvo mas de aquella competencia de siete meses sobre el reino , que el mismo Metasthenes dice. Luego de los cinco autores , que la question cerca destes reies nombra , que son el autor de la *Epitome de Chronicas* , Valerio Anselmo , Eusebio , Joan Carrion i Metasthenes , los dos , que son Eusebio i Metasthenes , son las cabezas , en que está la diferencia de las opiniones. De los tres restantes , la *Epitome* i Joan Carrion siguen a Eusebio , i Valerio Anselmo a Metasthenes.

EXAMEN

DE LAS DICHAS OPINIONES DE EUSEBIO
I DE METASTHENES.

Astaba lo dicho , illustrissimo señor , para alguna distincion de la variedad i confusion de opiniones cerca de los reies desta monarchia Persica : pues quedan todas reducidas a solas dos principales , cuios autores i sequaces assimesmo declaramos. Mas porque la diferencia destas opiniones es tan notable , que pone admiracion a los estudiosos de antiguedades ver que en una tan famosa monarchia , en cuiio tiempo tantos i tan excelentes escriptores florecieron , falte luz i claridad para entender la succession de sus reies , o no faltando aquella , haia tanta licencia en escriptores nuevos , que se atrevan a mudar

dar i alterar lo que los antiguos de sus mismos tiempos escribieron ; por esto me pareció , que no seria molesto a V. S. si aqui me detuviese algo en la averiguacion i examen destas opiniones : para que se descubra el vano fundamento de algunos modernos escritores , que quitando el credito a gravissimos autores , assi sacros , como profanos , le dan a otros vanos i inciertos. Del qual engaño me parece el principal autor Jo. Annio Viterbiense con aquellos sus fragmentos de autores antiguos , o fingidos por tales , quel mesmo comentó : donde se pone a dar reglas sobrel credito , que a escritores de tiempos se debe dar , sacada , segun el dice , de Metasthenes : las quales Jo. Nauclero pone por principio i fundamento de su historia , como si las tomara del oraculo de Apollo. I las mesmas alegan i aprueban otros modernos , sin haverse puesto ninguno , que io sepa , a examinar lo que dice , siendo tan perjudicial a los mas insignes i aprobados autores Griegos i Latinos , sacros i profanos , que hoy leemos. Este es el examen , que aqui entiendo hacer , tratando la diferencia de los dos rotulos de reies arriba puestos , i mostrando , como la opinion que Eusebio i Hieronymo con Herodoto i Thucydides siguen , que es la mas antigua , es la cierta i verdadera , en lo que toca a las personas de los reies i succession dellos : i la otra intitulada a Metasthenes , vana , ficticia i indina de varones doctos.

Distingamos pues primeramente en que consiste la diferencia destas dos opiniones , reduciendolas a la menor discrepancia , que pudieremos : porque no es mi intencion buscar puntos de que asir , para reprehender , antes escusar i dissimular todo lo que tuviere color de escusacion , insistiendo en solo aquello , que no la sufriere. En dos articulos principales , hablando en general , difieren aquellas dos ordenes de reies , el uno es cerca del numero de los años , que duró esta monarchia de Persas , porque

Eusebio los hace CCXXX. poco mas : como parece sumando los años del rotulo de sus reies : i segun Metasthenes no son sino CXCI. como arriba se notó , en que hai XLI. años de diferencia. El otro articulo es cerca del numero de las personas de los mesmos reies , que Eusebio pone catorce , i Metasthenes solos ocho.

Cerca de lo primero , Jo. Carrion presuponiendo , que la monarchia de Persas no duró mas de los ciento i noventa i un años , que pone Metasthenes , dice , que seria facil cosa reducir la opinion de Eusebio a este numero de años , notando , que Eusebio comenzó su cuenta desde el año que Cyro comenzó a ser rei , antes que venciesse a Babylonia , i Metasthenes la suia despues de vencida Babylonia : en que dice van XX. años de diferencia , i que los demas sobran en Eusebio , por contarse dos veces algunos años de reies , que comenzaron a reinar en vida de sus antecessores , como , si contando los años del reino de la reina doña Juana nuestra señora , i los del rei don Carlos su hijo , hiciessemos una suma de los unos i de los otros , en ella se contarían dos veces los años , que juntamente reinaron. Esto es lo que Jo. Carrion apunta assi en general : no se si descendiendo a lo particular , seria tan facil la concordia , como el la hace : porque en todo lo que presupone , havria bien que averiguar. Mas porque atentas las dificultades grandes , que suele haver en computaciones de años , no solo en historias profanas , sino en la mesma sagrada escriptura , la diferencia destes años en esta monarchia no es tan grande , que no se pueda por esta , o por otra via concordar o reformar : ni tampoco es tan importante , que baste a turbar cuentas largas , notables i señaladas , como son las edades , que se notan del mundo , las LXX. semanas de Daniel , i otras desta qualidad , porque lo que en una monarchia un escriptor alarga , en otra lo acorta , de manera que las sumas largas vien en al cabo quasi a concordar , como verá quien se

pusiere a cotejar diversos chronographos; por esto no me parece insistir aqui en esta diferencia de los años: sino venir al segundo articulo del numero de las personas de los reies, donde la diferencia es no solo importante, sino intolerable.

Consiste pues la diferencia del numero de los reies, segun arriba diximos, en que Eusebio nombra catorce, donde Metasthenes pone solos ocho. Mas puedese reducir esta diferencia a mucho menor numero; porque en quanto Metasthenes se dexa a los Magos, i a Artabano (que aunque nombra a este, pero no como a rei) i se dexa assimismo a Xerxes II. con Sogdiano, como tambien los deja Thucydides, no se debe tener por contrario de Eusebio: pues lo mesmo hacen muchos de los que a Eusebio siguen por la razon, que arriba está notada, de la brevedad i poca firmeza del reino destes: ni tampoco en quanto pone primero a Cyro i Dario juntos, porque Eusebio tratando de Persas no quiso mezclar Medos, qual fue el dicho Dario. Resta luego la diferencia en solo esto, que Eusebio entre Cyro i Artaxerxes Longimano pone, demas de los Magos i Artabano, que, segun diximos, no vienen a cuenta, otros tres reies, conviene a saber, Cambyses hijo de Cyro, Dario Hystaspis, i Xerxes su hijo: en lugar de los quales Metasthenes pone uno solo, que el llama el Prisco o antiguo Artaxerxes Assuero, hijo de Dario. E demas desto, a lo que parece colegirse de las palabras arriba alegadas deste Metasthenes, el hace a Cyro i Dario Medo su conregnante hermanos: porque diciendo, que aquel antiguo Artaxerxes Assuero fue hijo de Dario, llama luego a Cyro su patruo, que es tio hermano de padre. Pero dissimulemos agora esta hermandad de Cyro i Dario, aunque sea contra toda la comun opinion de escriptores, que hacen a Cyro sobrino, hijo de hermana de Dario Medo, i vengamos a lo principal, que es a la dicha diferencia del numero de los reies.

CON-

CONTRA LA OPINION DE METASTHENES.

EN quanto Metasthenes pone al antiguo Artaxerxes Assuero luego despues de Cyro en lugar de los tres reies arriba dichos , que Eusebio pone , debrian ser preguntados los que esta opinion siguen , si es este Artaxerxes Assuero alguno de los dichos tres reies de Eusebio , o ninguno dellos : sino es ninguno dellos , como parece no serlo , pues se llama hijo de Dario Medo , i sobrino de Cyro , lo que ninguno de los tres fue : luego ia quedan fuera del numero de los reies de Persia Cambyses , Dario Hystaspis , i Xerxes , que fueron reies potentissimos : los quales negar que reinaron en Persia es negar la luz del sol a medio dia , i seria como si dixesemos , que Augusto i Tiberio i Caio Cesares no imperaron en Roma. Ca dexando tanto numero de autores , que dellos , i de su poder i grandeza escribieron : Herodoto i Thucydides tratan dellos , no como de reies antiguos , para que podamos decir , que hablan de oidas , o de relaciones agenas , sino como de reies de sus mismos tiempos , como agora hablamos de los reies catholicos D. Fernando i doña Isabel , i de sus hijos i nietos. Pues si decimos que aquel antiguo Artaxerxes Assuero es uno de los dichos tres reies , demas de discordar las paternidades i filiaciones tanto como discordan , todavia quedan los otros dos reies fuera : de los quales no hacer caso es estrema ceguedad de hombres agenos de toda noticia de tiempos i historias. E no es de maravillar que tales autores se hallen , ca sant Hieronymo sobre el cap. II. de Daniel dice , que hovo algunos que hacian quarto rei de Persia a Dario ultimo , a quien venció Alexandre , dexandose no menos de diez reies en medio : en lo qual vino despues a tropezar Nicolao de Lyra , aunque avisado por sant Hieronymo. Tan grueso es a las veces el

velo de la ignorancia en los que no salen de los libros de su facultad. De los quales en nuestro propósito es uno Joan Driedonio , varon docto i diligente en su theologia , pero ageno , segun parece , de toda letura de humanidad : el qual redondamente viene a negar la autoridad de Eusebio i Hieronymo i los demas , por abrazarse a escuras con su Metasthenes , del qual saca grandes notables : uno es , que hovo dos Darios , como sino hoviera más de quatro : el uno dicen que fue Dario Medo , tio de Cyro , llamado Dario Hystaspis : i el otro Dario Longimano. Quanto a lo primero Metasthenes no llama Hystaspis a Dario Medo : mas aprovechase Driedonio del otro tratadillo de Philon arriba citado , donde Dario Medo se nombra Hystaspis corruptissimamente , como adelante se dirá. Demas desto no veo io , como de la letra de Metasthenes pueda sacar Driedonio , que Dario Medo fue tio de Cyro : porque della antes se colige , que fue hermano , pues al que dice ser hijo de Dario , le da por patruo a Cyro , como arriba está notado. Otro notable de Driedonio es , que este antiguo Artaxerxes Assuero es el que impidió el edificio del templo , a quien los ethnicos dice que llaman Cambyses. Los ethnicos al hijo de Cyro llaman Cambyses , i del dicen , que murió sin hijos , como escribe Herodoto en el III. que a hijo de Dario , i sobrino de Cyro , i padre de Artaxerxes Longimano , qual Metasthenes pinta a aquel su antiguo Artaxerxes , no se halla que los ethnicos le llamassen Cambyses , ni aun los catholicos. Nota mas Driedonio , que la obra del templo cessó hasta el segundo año de Dario Longimano , i que en su tiempo se acabó , i que la venida de Esdras , i despues la de Neemias a Hierusalem , fue en tiempo de Dario Mnemon. I en esto , presupuesto una vez el numero i orden de reies que pone , i que no fue un mesmo rei aquel , en cuió tiempo se acabó el templo , i el que envió a Esdras i a Neemias a

Hie-

Hierusalem , como parece lo mas cierto , necessariamente ha de venir a decirlo assi. Pero basta , que negando los reies , quel niega , de Persia , aunque otra cosa no hoviesse , es indina su opinion de hombre docto , aunque mas la quiera autorizar alegando a Esdras : porque Esdras en ninguna cosa hace por el , mas de en quanto el voluntariamente le interpreta a su proposito.

CONCORDIA DE LAS DICHAS OPINIONES

POR JO. CARRION.

POR esto Jo. Carrion , queriendo tambien concordar ambas opiniones en este articulo , como en el de los años , de tal manera quiere sostener la orden de los reies , que pone Metasthenes , que no se eche fuera ninguno de los de la orden de Eusebio : dando razon , por donde se callaron en la orden del uno , los que se nombraron en la del otro. E assi tomando los tres reies arriba dichos , Cambyses , Dario Hystaspis , i Xerxes , que parecen faltar en la orden de Metasthenes , dice , que Cambyses se calló en la dicha orden , porque su reino fue en vida de su padre Cyro , o duró mui poquito despues de Cyro muerto. Ca teniendo de costumbre los reies de Persia , quando salian del reino a conquistar naciones estrañas , dexar primero en su lugar nombrado rei que gobernasse : quando Cyro salió a la guerra de los Scythas contra la reina Tamyris , que los Griegos llaman Tomyris , entonces quedó su hijo Cambyses por rei en su lugar , i administró el reino los seis años , que duró la guerra : i assi de los siete años i cinco meses , que los Griegos le dan de reino , los seis años han de entrar en la cuenta de los años de Cyro , i de lo demas por poca cosa no se hace caso , i por esto dice , que nombrandose el reino de Cyro , i los años del , alli entra el reino de Cambyses. Quanto al segundo rei de los tres de Eu-

sebio , que era Dario Hystaspis , este dice Carrion que es el que Metasthenes nombra el antiguo Artaxerxes Assuero : de manera que no son dos los que parecen faltar, Cambyses i Xerxes. De Cambyses dicho está ; de Xerxes dice , que porque este rei luego al principio de su reinado salió a la guerra de Grecia , dexando a Artaxerxes Longimano su hijo por rei en su lugar , que por esto los Judios no hacen mencion del padre , sino del Artaxerxes , que gobernaba el reino : i que esta es la causa, porque aquellos dos reies Cambyses i Xerxes no se pusieron en la orden de los reies. Desta manera lo querria este autor dejar concordado , como hombre docto , en quien no cabe negar las historias authenticas de aquellos reies : i que por otra parte querria cumplir con la autoridad de Metasthenes i de Philon , si ser pudiesse.

CONTRA LA DICHA CONCORDIA.

Q como quier que si entre opiniones tan diferentes pue-
 de haver medio de concordia , este parece tener alguna color : pero esta color seria de quien mirasse solamente el rotulo de los reies , que pone Metasthenes , sin ponderar sus mesmas palabras , en que declara particularidades de cada uno dellos mui contrarias a la concordia que pretende Jo. Carrion. I aun sin esto hai en ella dificultades , a que no se puede satisfacer : como es cerca de la razon , porque se calla el nombre de Cambyses en aquella orden de reies. Ca lo que Jo. Carrion presupone de la costumbre de los reies de Persia , que saliendo a conquistas fuera del reino , dexaban nombrado rei en la tierra , i que assi quedó Cambyses por rei , quando Cyro fue a la guerra de Scythia , seis años antes de su muerte : esto Jo. Carrion no lo prueba. Mas aiudemosle a la probanza dello con la autoridad de Herodoto , el qual en principio del libro VII. hablando del rei

Dario Hystaspis , que se aparejaba para la conquista de Egipto , dice , que segun la costumbre de los Persas , primero que saliesse , havia de declarar successor del reino ; i que assi declaró por rei a su hijo. Item , que Cambyses quedasse por rei , iendo su padre Cyro a la guerra de Scythia , significalo tambien el mesmo Herodoto en el primero : mas esto era poco antes de la batalla , donde murió Cyro , i no seis años antes , como era menester para el intento de Joan Carrion. Por esto , i porque tambien estos nombramientos parescen mas hechos a la succession (como agora se hace jurando al principe heredero por successor despues de su padre) que no para desde luego ser havidos por reies , podria Carrion probar mejor su intencion con el mesmo Metasthenes : el qual tratando de los reies Medos en aquel su libro dice assi : *Vencido el rei Apanda por Cyro i Dario , reinaron ellos XXXVI. años : porque antes que reuniessen la monarchia , reinaron en Persia seis años : i despues en otros seis años , haviendo resignado el reino en Cambyses su hijo , hicieron guerra a Tamyris reina de los Scythas , que duró seis años , i al sexto año , llamados por los de Babylonia , mataron a Balthassar , i passaron la monarchia reunida a los Persas.* Estas son las palabras de Metasthenes , donde afirma , que fue resignacion o renunciacion del reino la que se hizo en Cambyses , que es mas que nombramiento de succession. I pues con esto no le pone en el rotulo i orden de los reies , donde se cuentan los años del reino de cada uno , señal es , que por entrar el tiempo de su reino en los años de su padre , le dejó de poner : i assi parece quedar probado lo que Joan Carrion presupone. Mas todavia esto no satisface para el proposito de la concordia , que es poder juntar seis años de reino de Cambyses en vida de su padre , con lo que el despues reinó , para hacer de todo la suma de siete años i cinco meses , que los Griegos dan

dan de reino a Cambyses : que este es el punto desta concordia en este articulo. Ca los seis años de la guerra de Scythia , que se atribuien al reino de Cambyses en vida de su padre no fueron , segun parece por las dichas palabras de Metasthenes , los postreros años de la vida de Cyro , para que se puedan continuar con lo que Cambyses despues reinó. Porque los XXXVI. años , que Metasthenes da de reino a Cyro , él mismo los reparte desta manera : seis junto con Dario en Persia , antes que se uniessen las monarchias : otros seis años junto el mesmo , despues de unida la monarchia de los Medos : en los quales seis años dice que passó la guerra de Scythia , i al sexto fueron ambos sobre Babylonia , i matando a Balthassar , passaron a Persia la monarchia : en la qual dice adelante que reinaron otros dos años juntos hasta la muerte de Dario , despues del qual dice que reinó solo Cyro otros veinte i dos : con que se cumplen los dichos XXXVI. años. E assi parece , que al septimo año destes XXXVI. fue la renunciacion del reino , que Cyro hizo en Cambyses para ir a la guerra de Scythia , que duró otros seis años. Los quales passados , si Cambyses continuó adelante su titulo de rei en los veinte i quatro años restantes de la vida de su padre , mas serian ia de treinta años los de su reino : si dexó el titulo de rei , mal se podrian continuar aquellos seis años con los que despues reinó , muerto su padre , pues quedan XXIV. años en medio. Salvo sino fingimos otra segunda renunciacion del reino hecha por Cyro por ocasion de la guerra de Scythia , donde murió , i que aquella fuese tambien seis años hecha antes de su muerte : que es todo hablar sin fundamento , maiormente , que siempre queda la autoridad de Herodoto lib. VII. en contrario , donde la conquista de Egipto , i todo lo demas de los hechos de Cambyses en los siete años i cinco meses , que le da de reino , se cuenta como acaecido despues de la muerte de su padre. De-

cir contra esto , que Herodoto fue escritor fabuloso , no satisface : pues por entremeter un historico en su narracion cuentos o fabulas de cosas antiguas o peregrinas , como hace Herodoto , no por esso ha de perder el credito en su principal historia , especialmente en las cosas de sus tiempos publicas i generales , como son los tiempos i nombres de reies. Ni Plutarcho , que de proposito se puso a escribir contra Herodoto , le acusa de semejante falta. Marco Tulio en principio de sus libros de *Le-ies* dixo de Herodoto , que havia escrito muchas cosas fabulosas : mas no por esso dexa luego de llamarle *padre de la historia*. Queda pues la concordia de Joan Carrion entre las dichas opiniones bien discordes , en lo que toca al primero de los tres reies de Eusebio , que era Cambyses.

Quanto al segundo de los dichos tres reies , que era Dario Hystaspis , de quien dice Jo. Carrion , que es el mesmo , a quien Metasthenes llama *el Prisco* , o antiguo Artaxerxes Assuero , esto contradice a las palabras del mesmo Metasthenes arriba alegadas , donde afirma , que este Prisco Artaxerxes Assuero fue hijo de Dario , i sobrino de Cyro , i padre de Artaxerxes Longimano : que son tres qualidades , de las quales ninguna cabe en Dario Hystaspis , quanto mas todas juntas : que assi en ninguno de quantos en Persia reinaron , se hallará que concurren.

Del tercero rei , que fue Xerxes , dice Jo. Carrion , que le dexó de poner Metasthenes en la orden de los reies , porque luego en principio de su reino salió a la guerra de Grecia , dexando a Artaxerxes su hijo por rei : i que por esto los Judios no hacian mencion del padre ausente , sino del hijo que gobernaba el reino. Io no veo , que tiene que ver la relacion i cuenta de los tiempos i reies de Persia , que Metasthenes se pone a escribir , con la cuenta de los Judios. Metasthenes , no dice , que escri-

be la relacion de los Judios , sino la de los annales authenticos de Persas , donde el dice , que estan los tiempos i reies i nombres dellos con tanta verdad i claridad ordenados , con quanta magnificencia ellos reinaron. Estas son las mesmas palabras de Metasthenes : a las quales no puede ser cosa mas contraria , que ver faltos aquellos annales del mas poderoso i mas famoso rei de quantos reinaron en Persia , i que mas numeroso exercito juntó por mar i por tierra , que rei en el mundo antes ni despues se halla haver juntado , que fue el rei Xerxes. Pues decir , que le dexaron de poner en ellos , porque salió a la guerra de Grecia , dexando en su lugar a su hijo , cosa es ridicula : i mucho mas lo es llamar ciertos i verdaderos los annales , que por causa ninguna dexan de hacer memoria de ninguno de sus reies : quanto mas por causa tan digna de memoria , como fue aquella salida del rei Xerxes a la guerra de Grecia , que fue ia mas señalada i espantosa , que rei ninguno hizo : aunque despues no le succedió bien la jornada : pero tanto mas digna era de memoria una tan estraña mudanza de fortuna. I aun mas se puede aquí notar ; que si este rei muriera en aquella jornada , pudierase decir en alguna manera , que se quedó alla olvidado : mas constando , como consta , que volvió a su reino , i residió en el muchos años , i acabó la vida en el : qué razon hai , porque la ausencia de los primeros años haia de bastar para echarle para siempre de annales tan ciertos i verdaderos ? Demas desto io no veo , como se pueda atribuir a Metasthenes lo que Joan Carrion le atribuye en este articulo , diciendo , que por ausencia de Xerxes gobernaba su hijo Artaxerxes Longimano : pues segun Metasthenes , Artaxerxes Longimano no fue hijo de Xerxes , sino del antiguo Artaxerxes Assuero , que no sabemos quien sea : pues le hace hijo de Dario , i sobrino hijo de hermano de Cyro , como arriba parece. Otras muchas disconveniencias i contradicciones

se podrian notar en esta concordia de Joan Carrion , que por evitar prolixidad se dexan , pues las dichas no tienen respuesta. I assi queda excluso el medio deste autor, no menos , que el extremo de Joan Driedonio : i por consiguiente repulsa esta opinion de Metasthenes en aquella orden de reies.

RESVMENSE LOS MOTIVOS DE LA OPINION

DE METASTHENES PARA RESPONDER

A ELLOS.

R Esta agora resumir los motivos de la dicha opinion arriba notados , i añadir otros al mesmo proposito, para responder a los unos i a los otros , que sin duda parecen gravissimos ; a lo menos tales debian ellos ser , para por ellos condenar tantos i tan excelentes autores , como se condenan. Primeramente se ha trahido por parte de la dicha opinion la autoridad de Beroso Chaldeo , a quien Metasthenes dice que sigue , i la autoridad de Philon Hebreo con su alegacion de los LXX. seniores : item la autoridad del mesmo Metasthenes con su alegacion de los annales de la bibliotheca Susiana. Esto es lo que arriba se ha trahido en favor desta opinion. Demas desto alega para lo mesmo Joan Annio Viterbiense a Ctesias Gnidio , i a Diodoro Siculo con ciertas razones i reglas mui determinadamente puestas , para examinar el credito de los escritores de tiempos. Lo qual todo será bien traer aqui por las mesmas palabras que Joan Annio escribe , aunque sean algo estendidas , para que mejor se entienda la materia. E ponemos primero el texto de Metasthenes, i luego la glossa de Joan Annio sobre el.

TEXTO DE METASTHENES.

„ **L**OS que pretenden escrebir de los tiempos , neces-
 „ sario es que no escriban la relacion dellos de so-
 „ las oidas i por opinion : porque escribiendo por opinio-
 „ nes , como los Griegos , no engañen , como ellos , a si
 „ mesmos juntamente con los otros , i por toda la vida
 „ anden errados. Mas hacerse ha esto sin error ninguno,
 „ si siguiendo a solos los annales de las dos monarchias,
 „ echaremos fuera todos los otros como fabulosos. Ca en
 „ aquellos annales estan los tiempos , i reies , i nombres
 „ dellos tan clara i tan verdaderamente ordenados , quan
 „ splendidamente ellos reinaron. I no tampoco se deben
 „ recibir todos los que destos reies escriben , sino sola-
 „ mente los sacerdotes de aquel reino , acerca de los qua-
 „ les está la publica i aprobada fe de sus annales , qual
 „ fue Beroso : ca este Chaldeo puso ordenadamente todo
 „ el tiempo de los Assyrios por los annales antiguos : al
 „ qual solo , i como especialmente unico los Persas agora
 „ seguimos. “ Hasta aqui son palabras de Metasthenes,
 „ sobre las quales Joan Annio dice assi :

GLOSSA DE JOAN ANNIO VITERBIENSE

SOBRE EL DICHO TEXTO DE METASTHENES.

„ **R**Eglas de los tiempos nos da Metasthenes , para
 „ que por ellas sepamos juzgar , quales autores se
 „ deben recibir en la relacion de los tiempos , i quales
 „ excluir. La primera regla es esta. Recebirse deben sin
 „ contradicion todos los que por publica i aprobada fe
 „ escribieron : e declara , que los sacerdotes antiguamente
 „ eran notarios publicos de las cosas , que passaban , i de los
 „ tiempos : o porque se hallaban presentes , o porque lo sa-
 „ caban de otros mas antiguos : como agora instrumento pu-
 „ bli-

48 QVESTIONES DEL TEMPLO

„ blico i aprobado se dice el que por notario presente se pu-
 „ blica i se escribe : o de otro mas antiguo notario por el
 „ notario presente se traslada. La segunda regla es esta:
 „ Los hechos i annales de las quatro monarchias nadie los
 „ puede negar , ni repeler : porque solos ellos se notaban
 „ por publica fe , i en las librerias o archivos se guarda-
 „ ban. I assi en Esdras leemos , que los debates sobre la
 „ reparacion del templo se determinaban por los annales
 „ de los Persas , que en las librerias estaban guardados.
 „ I por esto Ctesias Gnidio se recibe en los tiempos de
 „ los Persas , porque trasladó de los annales publicos.
 „ Tercera regla. Los que de solas oidas , o por opiniones
 „ escriben , siendo personas privadas , no se deben recibir
 „ en los tiempos , sino donde de la fe publica no discor-
 „ dan. Lo qual se prueba , porque los que por opinion,
 „ o por oidas escriben , contradicense unos a otros , qua-
 „ les fueron los Griegos , los quales , segun aqui Metas-
 „ thenes apunta, i Josepho *contra Apion* prueba , entre-
 „ si mesmos difieren en los tiempos : i unos a otros se acu-
 „ san de falsedad , como es la repugnancia entre Hero-
 „ doto , Agesilao , Hellanico , Ephoro , Timeo i otros.
 „ E nota , que Josepho por estas reglas de Metasthenes
 „ hace validissimo argumento para probar , que los
 „ Griegos no recibieron las letras de Cadmo : porque
 „ desto ninguna publica i aprobada fe se halló jamas en
 „ los archivos de los sacerdotes , o publicas librerias. E
 „ por tanto de poco tiempo antes las tuvieron tomando
 „ las de los Meones i Galatas , como arriba lo significaron
 „ Xenophon i Archiloco. Desto se sigue claro , que
 „ ninguno se debe recibir en los tiempos , sino concorda-
 „ re con los annales de las quatro monarchias. E assi en
 „ la monarchia de los Assyrios , porque por publica fe
 „ escribió Beroso Chaldeo , siguese , que en los tiempos
 „ desta monarchia se le debe dar la ventaja a el i a los
 „ Persas que le siguieron , de los quales es Metasthenes:

,, i tambien a los Griegos , que assimismo le siguieron:
 ,, de los quales son Xenophon autor del tratado de *Equi-*
 ,, *vocos* , i Archiloco i Eusebio. Repelense de los tiem-
 ,, pos desta monarchia de Assyrios los que contra pu-
 ,, blica fe escriben opiniones privadas , como son de los
 ,, Griegos Herodoto , Hellanico , Agesilao , i de los La-
 ,, tinos Justino , Gelio i Orosio. En la segunda monar-
 ,, chia de Persas i Medos el autor de publica fe fue Me-
 ,, tasthenes Persa i Ctesias Gnidio , como notó Diodo-
 ,, ro en el tercero. Repelense Josepho de los Hebreos , i
 ,, Clemente , Taciano , Africano i Eusebio de los Grie-
 ,, gos : porque siguiendo opiniones privadas contra la pu-
 ,, blica fe , notan reies i tiempos , que en las librerias i
 ,, annales no fueron : i contra toda fe publica escriben,
 ,, que Cyro dió licencia a los Hebreos cativos en Baby-
 ,, lonia , i murió ante que Dario su tio se apoderasse de
 ,, Babylonia. Por donde el mesmo Eusebio , que en la
 ,, tercera monarchia de Griegos , i en la quarta de Roma-
 ,, nos sigue publica fe de annales , en ambas se recibe.
 ,, Assimesmo se recibe Philon Hebreo , que aun en un
 ,, mes no discrepa. Repelense Josepho i los Talmudistas,
 ,, que en muchos tiempos se convencen de publica false-
 ,, dad.“ Hasta aqui es la glossa de Joan Annio sobre Me-
 ,, tasthenes. Despues sobre Philon el mismo Joan Annio
 ,, dice assi : ,, De la guerra de Cyro con la reina Tamyris
 ,, Philon sigue la verdadera historia de Persas i de Metas-
 ,, thenes Persa chronographo : i afirma , que Cyro fue
 ,, muerto despues que Dario murió , i no antes , como lo
 ,, soñaron Herodoto i nuestro Eusebio. I en otra parte
 ,, dice , que solo Philon tuvo la chronographia , o des-
 ,, cripcion de tiempos de los annales de las quatro monar-
 ,, chias. De lo qual todo demás de la general instruccion,
 ,, que Joan Annio nos da para todas las historias de tiem-
 ,, pos , resulta en especial el fundamento de su opinion,
 ,, que consiste en lo que dice de la segunda monarchia:

48 QVESTIONES DEL TEMPLO

„ donde aprobando a Metasthenes , repele a Eusebio , tra-
 „ iendo razon especial para convencerle de falsedad a el
 „ junto con Herodoto , haciendolos soñadores mas que
 „ historiadores en lo que del tiempo de la muerte de Cyro
 „ i Dario escribieron. “

RESPUESTA DE LOS DICHS MOTIVOS

DE LA OPINION DE METASTHENES.

R Eferido havemos todo lo que en favor de la opinion de Metasthenes parece se puede decir : a lo qual procuraremos responder distintamente i por su orden , como cada cosa se propuso. Primeramente quanto a la autoridad de Beroso , que al principio se alega , no se niega , que esta sea mui grande. Ca a este dice Plinio que por su eminencia le pusieron los Athenienses una estatua con la lengua dorada : aunque esto fue mas como a astrologo i adevino , que como a historiador. Mas , como quiera que sea , su autoridad no hace nada contra nuestra opinion : porque si Metasthenes dice , que en su escritura sigue a Beroso , el mesmo se declara , que le sigue en la monarchia de los Assyrios : porque a la de los Persas , de quien aqui tratamos , que fue despues , no llega la narracion de Beroso , a lo menos en este librito de antigüedades , que Joan Annio glossó : ni aun acaba con mucha parte la de los Assyrios. Porque de treinta i ocho reies , que reinaron en aquella monarchia , en el decimo octavo acaba su libro , que viene a concurrir con el principio del reino de Troia. Verdad es , que Metasthenes en todos treinta i ocho reies alega a Beroso : por donde no parece ser este tratado el que alega ; ni tampoco parece ser fragmento del , pues Manethon Egiptio le continua , no como fragmento. I aun el mesmo Joan Annio parece que tiene el tratado por perfecto , pues se pone a dar razon , porque acabó alli Beroso , i no mira , que Metasthenes

en

en todos los reies de adelante le alega. O por ventura lo dissimula Joan Annio , porque no se ponga duda en ser este tratado de Beroso , como la pone Raphael Volaterrano i otros doctos varones. A lo qual ayudan las alegaciones , que Josepho *contra Apion* trahe del mesmo Beroso, que tratan de tiempos mucho mas adelante del reino de Troia , donde este tratado para. Basta para nuestro proposito , que la autoridad de Beroso no se trahe para la monarchia Persica , de que tratamos , sino para la Assyria. Mas ha se apuntado esto para significar , como estos tratadillos , que Joan Annio glossó , no carecen de sospecha de apocryphos i mal intitutados.

Quanto a la autoridad de Philon Hebreo , que en el libro llamado *Breviario de tiempos* concuerdan con Metasthenes en aquella orden de reies , por cierto la autoridad deste autor es mui grande , segun lo que sant Hieronymo i Eusebio del refieren : mas quanto maior es la opinion que del se tiene , especialmente en doctrina i eloquencia Griega , en que le igualan con Platon : tanto menos se debe creer , que aquel tratado sea obra de su ingenio , al qual Eusebio llama *ingenio divino*. Ca no es verisimil , que un varon tan sabio i tan exercitado en leccion de autores Griegos pretendiesse ignorancia de un rei Xerxes , para no hacer caso del entre los reies de aquella monarchia , i de un Dario Hystaspis , para confundirle con Dario Medo , tio de Cyro , llamando al Medo Hystaspis , como alli le llama : i que haciendo al Prisco Artaxerxes Assue-ro impedidor de la obra del templo , venga luego a darle por hijo a Dario Longimano , el qual consta haver sido hijo de Xerxes : que son ignorancias , que en solos hombres mui agenos de lectura i noticia de historias pueden caer : porque decir , que Philon leió las historias de Herodoto i Thucydides , que escriben de aquellos reies como de reies de su tiempo , i no creió , que huviessse tales reies , sino que aquellos autores se los fingian , esto no

era de hombre de razon , quanto mas de ingenio divino. I este indicio sin duda solo bastaba para tener por falsamente intitulado aquel tratado a este Philon : pero tambien ayuda a ello ver , que ni en el catalogo de las obras de Philon , que sant Hieronymo se puso a registrar en el libro *de escriptores ecclesiasticos* , ni en el que pone Eusebio en el segundo libro de la *Historia ecclesiastica* cap. 18. que es mas copioso que el que pone sant Hieronymo , ni en el que pone Suidas de las mesmas obras deste autor , no se halla tal libro intitulado a Philon. I aun en este reino hai un medico que tiene bien guardado un excelente volumen Griego de obras deste autor escritas de mano , en que hai algunas mas de las que Hieronymo i Eusebio i Suidas notan : i en todas ellas , porque io huve el indice , procurando de haver el libro , no hai tal obra como esta. Pues cuio diremos que es este tratado ? Digo , que atenta la crassa ignorancia de historias profanas , juntamente con la noticia de cosas Hebreas , que en el i tambien en el otro de Metasthenes se muestra , parece que ambos tratados son obras de escritores vulgares Hebreos: ca destos se tiene esta experiencia , que sacados de la letra seca de su Biblia , en lo demas son ignorantissimos assi de toda doctrina philosophica , como de historias del mundo , i de toda otra humana lectura : porque ni tienen libros dello en su lengua , i essos que tienen , los tienen llenos de fabulas i errores: como es el que ellos llaman *Sederolam* , que es *Chronica del mundo* , en que mucho fian. Aun la historia de Josepho , siendo la materia propria dellos , i el autor uno dellos , no la tienen entera , ni limpia , sino una abreviacion llena de adiciones falsas i fingidas , segun dice Joan Pico Mirandulano. Esta ignorancia destos Hebreos nota assimesmo el obispo Eugubino , varon doctissimo en todo genero de letras i lenguas : i lo mesmo parece por las opiniones , que dellos cita Nicolao de Lyra en estas cosas de historias , i aun a veces sant

Hie-

Hieronymo : ca destos son los que el dice , que hacen quarto rei de Persia a Dario ultimo , que fue rei catorce-
no. Lo qual procede de no aiudarse ellos , ni poderse aiu-
dar de escrituras profanas para entender los passos oscuros
de la escritura sagrada , que tocan en historia ; sino que en
hallando en el texto dos reies de un mismo reino , uno mas
antiguo que otro : luego los tienen por immediatos en el
reino , i aun los hacen padre i hijo , sin mas entender , si
lo fueron ; i al que alli no hallan nombrado , no saben
del mas que si nunca fuera : como havemos dicho de
Xerxes. I a este apuntamiento fue trahido por la fuerza
de la verdad Joan Carrion , aunque contra su mesma in-
tencion , quando tratando de aquella orden de reies de
Metasthenes dixo , que por andar Xerxes ausente del rei-
no , no hacian del cuenta los Judios en aquel rotulo.
Luego de Judios es aquel rotulo , que no de los annales i
archivos de la libreria Susiana , como Metasthenes se loa.
E verdaderamente ello es assi , que aquel rotulo parece
sacado de la letra muerta de Esdras , donde se nombran,
aunque esparcidos , quatro reies , Cyro , Dario , Assuero,
Artaxerxes. Estos no pudieron decir que fuessen padre,
hijo , nieto , i visnieto , porque era notorio haver faltado
brevemente la posteridad de Cyro. Dexan pues a Cyro,
con hacerle hermano de Dario (ca tal le hace Metasthe-
nes) i a los otros tres , que son Dario , i Assuero , i Ar-
taxerxes , hacenlos padre , hijo , i nieto , incurriendo en
mil absurdidades i desatinos , i quieren que sean successo-
res immediatos uno tras otro : i de aqui vienen a excluir
a Xerxes , i a confundir a Dario Medo con Dario Hystas-
pis sin orden , ni fundamento ninguno. Por donde es de
maravillar de lo que Joan Carrion nota , para dar color
a aquella orden de reies de Metasthenes , diciendo que
concuerta con Esdras en los nombres de los reies. Mas
esto dixo Carrion , tomando la lista de los nombres des-
nudos , como el en su libro la pone , no mirando las qua-
li-

lidades i particularidades , que en la letra de Metasthenes se afirman de cada uno dellos. Ca aquellas consideradas, no resultan sino disparates mui agenos de la letra de Esdras. Una ventaja llevan estos Hebreos autores destos dos tratados a los otros mas ignorantes escritores , de quien habla sant Hieronymo , i es , que los otros no hallando en Esdras mas nombres de reies Persas de los quatro arriba dichos ; i siendo notoria la fama del otro Dario ultimo , assi por la vitoria que del hovo Alexandre Magno , como por haverse en el acabado la monarchia , vien en a poner a este Dario ultimo luego tras los reies de Esdras , dexandose los de en medio , como dicen , en el tintero : lo que estos dos autores no hacen , porque ponen a los demas por su orden conforme a las historias. Pues quan lexos debiera estar el doctissimo Philon destas ignorancias , i quanta injuria le haria quien en ellas le envolviessse , haciendole autor deste *Breviario de tiempos* , qualquiera hombre de razon lo juzgará.

La alegacion de los LXX. seniores , que se trahe en el mesmo libro de Philon , no tiene mas autoridad de la que tiene el libro que los alega : pues no consta de su escritura , ni aun de quien ellos fuessen. Ca el mesmo Joan Annio duda si eran estos los LXX. interpretes , o el colegio de seniores llamado *Zanedrin*. De los LXX. interpretes no se lee que escribiessen libro ninguno , fuera de la traslacion de la sagrada escritura , que hicieron de Hebreo en Griego. Los otros LXX. llamados *Zanedrin*, que fueron constituidos por coadjutores de Moysen en el cap. 11. del libro de los *Numeros* , tampoco tuvieron cargo de escrebir , sino de aiudar a la gobernacion de la republica , i conservacion de la lei : i assi los compara Joan Pico Mirandulano a los cardenales de la Iglesia Romana. Verdad es que algunos les atribuieron despues la conservacion del entendimiento secreto de la sagrada escritura , que llaman *Cabala* , por sola tradicion de uno en otro sin

libro ninguno. Lo qual dicen , que despues por institucion de Esdras se reduxo a escritura en LXX. libros , atribuyendo a cada uno de los seniores su libro , como se colige del tercero libro apocrypho de Esdras. Mas todo esto es impertinente para hacer authenticico aquel testimonio : pues ni consta , que aquellos LXX. escribiesen historias de tiempos ; ni es creible que a sant Hieronymo , siendo tan curioso i estudioso de toda antiguedad tocante a letras sagradas , se le escondiesse esta tan authenticica escritura , de la qual ninguna noticia parece haver tenido ; ni menos Eusebio , que con tanta diligencia escribió desta materia de tiempos i reies.

El mesmo fundamento tiene la otra alegacion de los annales de la blibliotheca Susiana. I quando otro argumento no hoviesse contra el credito de Metasthenes , sino esta alegacion , era bastante para no hacer caso del. Porque decir quel historiador , que contando la succession de los reies de Persia se dexa a Xerxes i a Dario Hystaspis , i hace a Artaxerxes Longimano hijo del Prisco Asuero , i nieto de Dario Medo , sigue los verdaderos annales de los archivos publicos de los Persas , es tanto como decir , que el historiador , que escribiendo la succession de los reies de España , callasse al rei don Fernando el I. i al rei don Alonso el Sabio , i hiciesse al rei don Sancho el Bravo hijo del rei Pipino de Francia , i nieto de Clodoveo , seguía los verdaderos memoriales de la genealogia i succession de los reies de España. I assi en responder a esto no hai para que gastar tiempo.

EXAMEN

DE LAS REGLAS DE JOAN ANNIO.

Vengamos a las reglas de Joan Annio , i a lo que dellas infiere en favor de la dicha opinion. E quanto a las reglas , este autor , segun parece , imagina , que

cada una de aquellas monarchias principales , que fueron Assyrios , Persas , Griegos , Romanos , tuvo personas publicas , como sacerdotes , diputadas de oficio para escribir los hechos i tiempos de sus reies i republicas , cuyos escritos o annales authenticos se guardaban en archivos publicos. E a ser esto assi , i parecer en el mundo estos annales , o copias authenticas dellos , o hallarse historiadores , que fielmente hoviessen escrito conforme a ellos , no hai duda , sino que aquellas tres reglas estaban mui bien puestas : ca justo era dar mas credito a escrituras publicas por tales personas escritas , i en archivos publicos guardadas , i a los que a aquellas siguiessen , que no a los que por fama , i por otras relaciones i opiniones inciertas escribiessen. Mas esta imaginacion es mui vana , no solo en quanto atribuye a cada una de las dichas quatro monarchias sus publicos escritores diputados para escribir los annales de su republica : sino en lo que mas se estiende a decir , que solas ellas haian tenido este genero de escritores : porque lo uno i lo otro es todo al contrario : ca naciones hovo otras que tuvieron tales publicos escritores. E de las quatro monarchias no se lee que todas los tuviesen. Lo primero parece por Josepho en el primero libro *contra Apion* , donde escribe de los Phenices , que tenian guardadas sus antiquissimas escrituras por publica autoridad escritas : de donde el mesmo Josepho dice , que sacó la carta que Hiram rei de Tyro escribió al rei Salomon. Item de los Egypcios escribe , que tenian sacerdotes diputados para este efecto de escribir las cosas de su republica , de los quales fue uno Manethon. Lo mesmo afirma alli Josepho de los Hebreos. Lo segundo , conviene a saber , que no todas quatro monarchias tuvieron tales publicos escritores , parece bien por el mesmo Metasthenes en este mesmo lugar , de donde Joan Annio saca sus reglas : porque esto de los publicos escritores no lo afirma , sino de dos monarchias , que fueron Assyrios

i Persas. I si Joan Annio , diciendo el texto *dos* , glossa quatro , no hace oficio de fiel glossador. Los Assyrios cierto es que sus publicos escritores tenian , que eran los sabios , o sacerdotes de Babylonia , que ellos llamaban *Chaldeos* , de los quales fue Beroso. Assimesmo de los Persas consta que tenian sus archivos publicos de sus actos i escrituras , como parece en el primero libro de Esdras , i por Diodoro Siculo en el tercero : aunque de tener archivos de escrituras publicas no se infiere que tuviessen publicos escritores diputados para escribir annales. Pero demos que estos los tuviessen : a lo menos de Griegos no leemos tal cosa. E si quiere alguno decir que por lo que arriba dixo Joan Annio , de un validissimo argumento , que Josepho hace para probar , que los Griegos no recibieron sus letras de Cadmo , porque no se hallaba memoria dello en los archivos de sacerdotes i publicas librerias , se prueba , que los Griegos tuviessen sus annales publicos escritos por sacerdotes , i guardados en sus archivos o librerias : a esto se responde , que Josepho no hace tal argumento , como Joan Annio le impone ; antes es assi , que con ningun autor se puede mejor probar , no haver los Griegos tenido semejantes escrituras , o comentarios antiguos de publica fe i autoridad , que con el mesmo Josepho en aquel libro *I. contra Apion* , donde queriendo mostrar , que las escrituras i memorias mas antiguas de los Griegos eran nuevas en comparacion de las de los barbaros , como eran Egypcios , Assyrios , Phenices i Hebreos , dice , que la causa desto era no haver tenido los Griegos antiguamente cuidado de tener escrituras publicas de sus cosas. *Ca esta negligencia* (dice alli Josepho) *no solamente comprehendió a los otros Griegos , mas a los mesmos Athenienses , que se dicen ser naturales perpetuos de la tierra , i aficionados a letras i doctrina : acerca de los quales no se halló jamas tal genero de publicas escrituras.* Esto escribe alli Josepho.

De donde afirma , que procedieron tantas contradicciones i repugnancias de escritores Griegos entre si mismos , como se hallaban entre Hellanico , Acusilao , Herodoto , Ephoro , Timeo i otros : de las quales palabras de Josepho toma Joan Annio la probanza de su tercera regla , contra los que escriben por opiniones particulares , poniendo por exemplo a los Griegos , i especialmente a aquellos mismos autores nombrados por Josepho : aunque de *Acusilao* hace *Agesilao*. De los quales autores hace asimismo mencion Marco Tulio en el II. *de Oratore*. E assi , no solamente se contradice Joan Annio a si mesmo , afirmando primero que los Griegos generalmente escribieron por opiniones , i no por publicos annales , i despues dandoles annales antiquissimos de tiempo de Cadmo ; mas aun quiere hacer a Josepho autor de su contradiccion. Pues de donde diremos se movió Joan Annio a imponer a Josepho aquel argumento ? Digo , que Joan Annio se engañó en la inteligencia de un passo de Josepho al principio de aquel primero libro *contra Apion* , que dice assi : *Tarde i apenas conocieron los Griegos la naturaleza de las letras : ca los que mas antiguo quieren que sea el uso dellas , de los Phenices i de Cadmo se jaetan haverlas aprehendido : pero ni aun de aquel tiempo podria nadie mostrar escritura , porque haia quedado ni en templos , ni en ofrendas o dones dellos*. Estas son las palabras de Josepho sacadas de su letra Griega : de las quales no difiere mucho la interpretacion Latina , que tenemos , mas de poner la razon algo oscura. Es pues el argumento de Josepho para probar , que los Griegos no hovieron las letras de Cadmo , sino despues del , que no se hallaba , que hoviesse quedado de en tiempo de Cadmo cosa escrita ninguna ni en paredes de templos , ni en estatuas , o vasos , o otros dones ofrecidos o dedicados a templos , donde se acostumbraban poner letreros i titulos de los nombres de los dedicantes , i de los dioses , a quien se de-

dedicaban : antes todos los titulos i letreros , que se hallaban , eran de menos antigüedad que Cadmo. E si para salvar en alguna manera esta contradiccion de Joan Annio quisiessse alguno decir , que puesto que los mui antiguos Griegos careciessen destes authenticos annales o comentarios , pero que despues por successcion de tiempos vinieron a tenerlos , quando comenzó la cuenta de los tiempos por Olympiades , que fue CCCC. años poco mas despues de la destruccion de Troia , ca deste tiempo en adelante se tiene por cierta la historia Griega de los tiempos , segun que lo nota Eusebio en la primera Olympiade : a esto se dice , que la cuenta i disposicion de los años por Olympiades , es de creer , que enderezó mucho la incertidumbre de las historias i tiempos dellas acerca de los Griegos , para comprehender mejor la distincion dellos , i la concurrencia de diversos reies i reinos : que no sin causa Marco Varron llamó al tiempo antes de las Olympiades tiempo *mythico* , o fabuloso , i al tiempo dellas tiempo *historico* , como Censorino refiere. Mas no por esso se entiende , que por aquella cuenta se escribiesen los tiempos i hechos de los Griegos por escritores publicamente diputados , que successivamente escribiesen siempre los presentes las cosas de su tiempo , como Joan Annio lo pretende : ni aun tampoco se hizo tan cierta aquella relacion i cuenta de Olympiades , como era menester , para darle entero credito: porque , como Plutarcho autor gravissimo dice , esta cuenta comenzó mui tarde Eleo Hippias , no teniendo fundamento ninguno de los que para saber verdad eran necesarios. I el mismo Plutarcho en la vida de Solon muestra , que la disposicion i orden de annales , que en su tiempo los Griegos tenian , llamada *Canones temporales* , hora fuesse esta de las Olympiades , hora otra , no era authentica , ni fidedigna : porque dice , que haviendo trabajado muchos hasta entonces de corregirla , ninguno havia bastado a salvarla de contradic-

ciones. De donde se conluie , que ni en tiempos mui antiguos , ni menos antiguos , nunca los Griegos tuvieron tales publicos annales hechos por publica i aprobada autoridad , quales Joan Annio finge , i tan fingidos , que a solo Eusebio i Philon acoge en esta monarchia de Griegos por escritores aprobados , que conforme a ellos haian escrito los tiempos de la dicha monarchia : cosa por cierto vanissima , porque ni Eusebio al principio de su *chronico* encubriera esto , siendo en favor de su credito , ni de Philon sabemos , que haia escrito tales historias Griegas , ni la razon de los tiempos dellas.

De los Romanos bien consta , que antiguamente tuvieron annales escritos por el Pontifice maximo : como parece por Marco Tulio en el II. libro *de Oratore* : donde dice , que al principio en Roma no havia mas historia que annales , e que para conservacion de la memoria publica el Pontifice maximo escribia todas las cosas Romanas de cada un año , e que assi se escribieron desde el principio hasta P. Mutio Pontifice maximo. E como quier que estos annales de los primeros CCCLX. años desde la fundacion de Roma hasta la entrada de los Galos en ella , se quemaron en el incendio i saco de aquella entrada , segun Tito Livio refiere al principio del VI. libro , donde dice , que por esta causa quedaron las cosas de aquel tiempo mui oscuras : pero todavia parece haverse despues proseguido , porque el mesmo Tulio en el I. libro *de Legibus* introduce a Attico , que habla dellos , loandolos como lectura sabrosa. Mas , o estos annales no fueron bien continuados por negligencia de los Pontifices , o en tiempo de Augusto Cesar , quando Tito Livio , i poco despues Dionysio Halicarnaseo escribieron sus historias , havian ia perecido : pues ninguno dellos hace de tales annales la mencion i cuenta , que de escritura tan authentica se debia hacer : ni entre los autores i comentaros , de quien confessan haverse ayudado , los nombran

salvo annales particulares , en cuiá fe Tito Livio muchas veces pone duda , i a cada passo se quexa de la falta de comentarios fidedignos , para concordar tiempos i consulados ; i no sin causa , pues en este articulo consta haver el andado tan a oscuras en su historia , que algunas veces se deja del todo años i consulados por notar : otras veces traspone los consules de un año en otro , como mui bien lo examina Enrico Glareano en la primera de sus anotaciones sobre el II. libro del mesmo Livio. En las quales faltas , i en otras algunas , que en el discurso de su historia se notan , es cierto que el no caiera , si tales publicos i authenticos annales tuviera , a quien seguir. De Dionysio assimismo se muestra claro, que tampoco los alcanzó , aunque con mas atencion i curiosidad parece haver escrito su historia : porque visto el cuidado , con que se pone a dar cuenta al lector de las diligencias grandes que hizo para informarse de la verdad de lo que havia de escribir , contando como vino en Italia al tiempo que Augusto Cesar daba fin a la guerra civil , i como estuvo en Roma veinte i dos años aprehendiendo la lengua Latina , i informandose de todo lo que tocaba a la historia , parte por comunicacion de hombres sabios , parte por lectura de historias antiguas de los mas famosos historiadores Romanos, de los quales nombra a Porcio Caton , Fabio Maximo , Valerio Anciate , Licinio Macer , i a los Elios , Gelios , Calphurnios , todo esto , para que el lector tenga su narracion por cierta , como sacada de ciertos i authenticos originales , de creer es , que si tales annales escritos por publica autoridad el alcanzara , que con mas razon se preciara dellos , i fundara sobre ellos el credito de su historia , que sobre todo lo demas de que dice haverse aprovechado. Otra escritura publica , que llamaron libros *linteos* , parece que tuvieron tambien los Romanos , puesta en el templo de Juno Moneta , donde assentaban los nombres de los consules i otros magistrados

dos de la republica : i aun estos tampoco parece haverlos alcanzado Tito Livio , mas de quanto cita los autores que los alegaban : i a veces les da mui poco credito a ellos i a quien los alega : porque acaescia , segun el refiere en el IV. libro , que contradiciendose dos escritores en los consules de un año , cada uno dellos alegaba en su favor los libros *linteos*. A semejanza destes parece , que hovo mucho tiempo despues otros libros llamados assi *linteos* , en que el Emperador Aurelio , segun escribe en su vida Flavio Vopisco , mandaba escribir sus actos quotidianos , para que se pusiessen en la libreria Vlpia : la qual parece haver sido en aquellos tiempos mui celebre , i mui llena de actos publicos : porque alli estaban demas de los dichos libros *linteos* , otros llamados *elephantinos* , donde se escribian los decretos del senado tocantes a los Emperadores. I desta libreria dice el mesmo autor en la vida del Emperador Probo que se aprovechó el para la composicion de su historia : i tambien dice , que se aiudó de los actos publicos del senado i del pueblo. Estos actos publicos escritos por los notarios para ello diputados , como se hace ahora en los aiuntamientos de las ciudades , por ventura sucedieron a los annales de los Pontifices , despues que Julio Cesar siendo consul ordenó , que los actos de cada dia assi del senado , como del pueblo , se escribiesen i publicassen , como Suetonio escribe. Como quiera que sea , no vemos en estos tiempos tales publicos annales antiguos , ni sabemos de escritores authenticos , que conforme a ellos hayan escrito las cosas Romanas : lo que Joan Annio sin fundamento ninguno atribuye a Eusebio i Philon assi en esta monarchia Romana , como en la Griega : porque ni Eusebio tal cosa afirma de si , ni otro del : ni de Philon alega Joan Annio libro cierto , que haia escrito de tiempos , ni hechos Romanos , tampoco como de Griegos. E aunque a solos Eusebio i Philon nombra aqui Joan Annio por escritores authenticos de los
tiem-

tiempos de la monarchia Romana : pero glossando el mesmo la ultima parte de aquel librito de Philon , quiere que Tito Livio sea uno de los ciertos i authenticos escritores , que con gran diligencia i sin error escribieron los tiempos de la dicha monarchia por sus consules de cada un año : de quien dice que Philon tomó sus annales Romanos. De manera que a cabo de tantos encarecimientos del credito de Philon , viene a dar con el al traves , remitiendole al de Livio en los tiempos i consules Romanos : de cuja incertidumbre i obscuridad el mesmo Livio da testimonio mil veces : i donde el no le da , le dan otros , convenciendole de faltas manifestas en este articulo de tiempos , como arriba notamos. Por donde parece que ni libro de annales Romanos escritos por Philon Joan Annio vido , ni aun al mesmo Tito Livio leió con atencion , pues tan malas señas da de la certidumbre de sus annales. De todo lo dicho se concluie , quan vanas i inutiles sean las reglas de Joan Annio para juzgar por ellas el credito de los escritores de tiempos i annales : i de quan poco momento sea la conclusion general que dellas infiere , que ningun escritor de tiempos se ha de resebir , sino concordare con los annales de las quatro monarchias , que todo esto , faltando tales annales , es pura vanidad , i mucho mas lo que sobre esto añade , que solo Philon tuvo la descripcion de tiempos de los annales de las quatro monarchias : ca esto es voluntariamente dicho , i no hai para que gastar tiempo en la reprobacion dello.

A LAS AVTORIDADES DE JOAN ANNIO.

EXaminadas las reglas generales que Joan Annio sacó de Metasthenes sobre el credito que se debe dar a los escritores de tiempos , resta venir en especial a la autoridad i razon , que el mesmo Joan Annio trahe en aquel su discurso arriba puesto , para condenar la opinion de
Eu-

- Eusebio en aquella orden de reies Persianos , i confirmar la de Metasthenes. Quiere pues Joan Annio darnos a entender , en lo que arriba dixo de la segunda monarchia, que por la autoridad de Diodoro Siculo i de Ctesias Gnidio se confirma la opinion de Metasthenes en la monarchia de los Persas. Lo qual es tan cierto , como todo lo demas , que el alega : porque Diodoro Siculo ninguna mencion hace de Metasthenes , ni de la opinion que siguió Metasthenes en aquella succession de reies. De Ctesias Gnidio escribe Diodoro en el III. diciendo que fue un medico privado del rei Artaxerxes Mnemon : el qual afirmaba de sí mesmo , que el havia dado a los Griegos la cierta i verdadera historia de los annales de reies , donde los hechos antiguos de los Persas estaban escritos. Pero no declara Diodoro , que fuesse lo que este Ctesias escribió de los dichos reies de Persia : solamente refiere lo que escribió de los reies de Media : los quales nombrados , dice Diodoro , que de los reies de Persia en su lugar escribirá , i este lugar no se halla en todo lo que agora tenemos deste autor. I assi parece , quan poco hace la autoridad de Diodoro , ni de Ctesias Gnidio en favor de la dicha opinion.

A LA RAZON DE JOAN ANNIO.

EA razon que Joan Annio trahe al mesmo proposito, tiene dos puntos. El uno es , acusar a Eusebio con los otros autores de su opinion , diciendo que nombran reies i tiempos , que en las librerias i annales no se hallan. De manera que la causa porque Eusebio , i tantos claros autores con el , se repelen en esta monarchia de Persas es , porque reconocen entre los reies della a Xerxes , i assi mesmo a Cambyses i a Dario Hystaspis , i no admiten en lugar de todos estos tres al Prisco Artaxerxes Assuero hijo de Dario Medo , hermano de Cyro , que nun-

nunca nació en el mundo. De lo qual porque arriba se ha bien largamente disputado, aquí no hai mas que responder a ello. El otro punto es decir, que Eusebio, i los otros autores de su opinion escribieron de Cyro, que antes dió licencia a los captivos Hebreos en Babylonia, i antes murió, que Dario su tio se apoderasse de Babylonia: siendo la verdad, que Cyro fue muerto en la guerra de Tamyris, despues de muerto Dario, i no antes, como Herodoto i Eusebio lo soñaron. Assi lo dice Joan Annio. E verdaderamente quien mirasse su desenvoltura de palabras, i la determinacion con que las escribe, no dirá sino que tienen mui grande fundamento: i al cabo su fundamento es sola inconsideracion i temeridad confiada de la credulidad de los lectores, que pocas veces traen a estrecho examen la certidumbre de lo que leen: porque si el leiera a Herodoto i Eusebio, no soñara el dellos lo que dice que soñaron ellos de Cyro. Quanto a lo primero, ni en Herodoto, ni en Eusebio se hallará mencion ninguna de aquel Dario Medo tio de Cyro, ni debaxo deste nombre de Dario, ni del otro nombre de Cyaxares, que Xenophon le pone: ved como dirá del, que se apoderó de Babylonia antes, ni despues de dada la licencia a los Hebros captivos, ni que murió despues de muerto Cyro. Del otro rei Dario hijo de Hystaspis, que sucedió a los Magos despues de Cambyses hijo de Cyro, hablan ambos, assi Eusebio como Herodoto: Eusebio en dos palabras, como suele, señalando los años de su reino: i Herodoto mui largamente, escribiendo del muchas cosas: entre las quales es una, que cercó i tomó por fuerza de armas a Babylonia, que en su tiempo se havia rebelado. Desta conquista de Babylonia hecha por este rei Dario Hystaspis nasce la confusion i error de Joan Annio, i del otro autor del *Breviario de tiempos* intitulado a Philon. Ca no teniendo ellos noticia de otra conquista de Babylonia, sino de la primera hecha por

mano de Cyro i de Dario Medo juntos , de quien la sagrada escritura hace mencion : i oiendo decir , que Herodoto escribe de Dario Hystaspis , que cercó i conquistó a Babylonia despues de muerto Cyro , echan esto a la primera conquista , entendiendo por Dario Hystaspis al otro Dario Medo tio de Cyro : i de aqui piensan que Herodoto escribe la conquista de Dario Medo , como hecha despues de la muerte de Cyro , i por consiguiente despues de dada la licencia a los Hebreos captivos de Babylonia ; e assi haciendo de dos Darios uno , i de dos conquistas de Babylonia una , cargan a Herodoto la culpa de su ierro : en el qual ninguno pudiera caer , que hoviera quanto quier que sumamente leído al mesmo Herodoto. Ca este autor hace mencion bien expressa de ambas conquistas : la primera hecha por Cyro cuenta en el primero libro , i la segunda hecha por Dario Hystaspis pone en fin del III. haciendola aun mas cruel que la primera , porque dice que Dario quitó las puertas de la ciudad , i derrocó los muros : lo que Cyro en la primera conquista no havia hecho. De manera que lo que por la relacion de Herodoto consta es , que antes dió Cyro licencia a los captivos de Babylonia , i antes murió , que Dario Hystaspis conquistasse a Babylonia , que fue la segunda conquista : mas no antes que Dario Medo la tomasse , que fue la primera. Venga agora Joan Annio , i muestrenos aqui los sueños de Herodoto i Eusebio : o reconozca él el suio por mui profundo : pues no distingue un Dario de otro , ni una conquista de otra : que es la propria confusion que en los sueños acaece.

Con esto queda respondido a los motivos de la opinion de Metasthenes , a lo que creo , bastantemente. E si en esta digression del examen destas opiniones me he detenido mas de lo que la brevedad de la obra requeria, V. S. perdone la prolixidad , que verdaderamente me parece que no pudiera de otra manera cumplir con lo que
se

se debe a la autoridad i credito de tantos i tan ilustres autores como esta opinion maltrata , especialmente viendo , como entre los escritores modernos ninguno ha havido que esta perplexidad haia querido examinar : antes algunos dellos , como embarazados con solo el sonido de Metasthenes Persa , Beroso Chaldeo , Philon Hebreo , Diodoro Siculo , Ctesias Gnidio , los LXX. seniores , los anales publicos de la libreria Susiana , cet. sin desenvolver lo que debaxo destas alegaciones se encubre , se dexan llevar tras ellas ; o negando las ciertas i notarias historias , de que nunca se dudó , como hace Joan Driedonio : o queriendo concordar , lo que no lleva concordia , como Joan Carrion : o temporizando con ambos extremos , como Joan Nauclero , el qual poniendo primero por fundamento de su historia aquellas reglas que Joan Annio saca de Metasthenes , i diciendo adelante en la narracion de los Persas , que a este Metasthenes se debe dar credito : al fin en la prosecucion de su historia sigue la opinion contraria , poniendo conforme a ella toda la orden i succession de los reies Persianos sin escrupulo ni contradiccion ninguna. Considerando pues todo esto , no me pude contener de no extender aqui la pluma , para aclarar algo la niebla de aquellas tan estrañas alegaciones. Si la materia no ha sido cumplidamente tratada , por tocar solo en la monarchia de los Persas , que era a nuestro proposito , contentome con haver abierto el camino , para que otros de maior ingenio i lectura puedan extender este examen a lo demas que escribe el mesmo Metasthenes de las otras monarchias. Donde tengo por cierto que se le podran notar otras no menores faltas que en la de los Persas.

VI. QVESTION.

„ **V** Alerio Anselmo en su *Catalogo de los años* dice:
 „ *Dario Hystaspis mas con virtud , que por ser*
 „ *de alto linage , capitan de Persia , importunado de los*
 „ *Medos a que se rebelasse , llamando tambien para es-*
 „ *to a Cyro su hermano , venciendo puso a Apanda (al*
 „ *qual los Griegos llaman Astyages) en Hircania. I des-*
 „ *pues dice : Reparadas las fuerzas , venciendo a Bal-*
 „ *thassar rei de los Chaldeos , sojuzgó a Babylonia cabe-*
 „ *za del imperio Asiano. I lo mismo dice Daniel cap.*
 „ *5. i adelante dice el año que fue dividida CCCIV. i*
 „ *el XII. de su reino , adonde en el primero año de la*
 „ *monarchia los Judios con Barachias su principe , dan-*
 „ *doles grandes dones , i los vasos sagrados , i la libertad,*
 „ *fueron enviados a su tierra a restaurar la ciudad i tem-*
 „ *plo , segun el oraculo de los prophetas. Si esto es assi,*
 „ *que Dario envió los vasos a Hierusalem , i mandó que*
 „ *se reedificasse el templo , ni es Cyro , como dice Es-*
 „ *dras , el que empezó a edificar el templo , ni el que en-*
 „ *vió los vasos : ni tampoco parece , que Valerio An-*
 „ *selmo tiene razon en lo que dice , que este Dario se*
 „ *llamaba Hystaspis : porque Dario , a quien el llama*
 „ *Hystaspis , es el Medo hijo de Astyages , el que en com-*
 „ *pañia de Cyro tomó a Babylonia , como Josepho lib.*
 „ *X. cap. 13. dice : Dario hijo de Astyages destruió el*
 „ *principado de Babylonia juntamente con Cyro su parien-*
 „ *te. I tambien dice Josepho , que era de setenta años,*
 „ *quando esto fue , i lo mismo dice sant Hieronymo so-*
 „ *bre el capitulo 5. de Daniel. De manera , que si este*
 „ *hoviera de reedificar el templo , como Esdras dice ,*
 „ *havian de ser antes que el , Cyro i Cambyses i los Ma-*
 „ *gos : o el , quando se reedificó , havia de haver mas de*
 „ *ciento i cincuenta años. “*

RES-

RESPUESTA.

EN la question passada se notó como este Valerio Anselmo era uno de los que en la monarchia de los Persas seguian la opinion de Metasthenes , que alli reprobamos , i se ayudaban del *Breviario de tiempos* falsamente intitulado a Philon : donde Dario Medo tio de Cyro se nombra Dario Hystaspis por ierro mui notorio del autor , que parece ser de los Hebreos ignorantes de toda lectura i historia profana. Ca no teniendo estos noticia de como despues de Cyro i de Cambyses su hijo , i de los dos hermanos Pathizites i Smerdis Magos , sucedió en el reino de Persia otro Dario , que por ser hijo de un señor Persiano llamado Hystaspis hijo de Arsamenes , se llamó Dario Hystaspis , i entendiendo por otra parte , que Dario Hystaspis havia conquistado a Babylonia , como esta conquista creiessen ser la que Daniel refiere , hecha por Dario Medo en compañía de Cyro , vienien a dar este sobrenombre de Hystaspis al mismo Dario Medo. De donde procedió el error vergonzoso de Joan Annio , que imputa a Herodoto i Eusebio haver escrito , que la conquista de Babylonia hecha por Dario Medo fue despues de muerto Cyro , hablando ellos de la segunda conquista hecha por Dario Hystaspis , como diximos mas largo en fin de la question passada. Parece pues , que Valerio Anselmo siguiendo aquel *Breviario de tiempos* , llama aqui Dario Hystaspis al Dario Medo. Lo qual se confirma porque le hace hermano de Cyro conforme al error de Metasthenes , el qual afirma , que el Prisco Artaxerxes Asuero , hijo de Dario Medo , era sobrino , hijo de hermano de Cyro. De donde se infiere , que Dario i Cyro fuessen hermanos , como en la question antes desta se notó. I assi parece , que de Dario Medo quiere hablar este autor , aunque falsamente le atribuye el sobrenombre de

Hys-

Hystaspis. Ca del dicho Dario Medo se puede bien verificar lo que dice , que venciendo a Balthassar rei de los Assyrios , conquistó a Babylonia , porque en compañía de Cyro su sobrino le venció , i juntos ganaron a Babylonia. Assimesmo del se puede decir , que dió libertad i licencia a los Judios captivos , para que fuessen con Barachias , o Zorobabel a reparar el templo , i llevassen los vasos sagrados , cet. Porque siendo este Dario i Cyro colegas i conregnantes , de ambos se puede decir , que dieron la licencia : i aun la glossa interlinear al principio del cap. 9. de Daniel dice , que este Dario Medo soltó al pueblo de la captividad primero que Cyro. Por donde no sin causa Daniel en el dicho cap. señalando el tiempo de la sentencia , que Dios havia dado sobre la libertad del pueblo , dice , que fue en el primero año del reino deste Dario Medo , sin nombrar alli a Cyro ; i no se sigue de aqui , que este Dario haia de ser aquel , en cuyo tiempo dice Esdras que se acabó el templo : para que destes resulten los inconvenientes , que en la question se apuntan: porque el que Esdras dice , fue el otro Dario Hystaspis , que arriba diximos , successor de los Magos. De manera que Dario Medo , como conregnante con Cyro , dió la licencia junto con Cyro para reedificar el templo : el qual en el sexto año de Dario Hystaspis se acabó.

Mas dado que assi sea , que de aquel Dario Medo , falsamente llamado Hystaspis , se pueda entender lo de la victoria de Balthassar i conquista de Babylonia con la libertad del pueblo , como está dicho , pero lo que sobresto alli dice Valerio Anselmo del mesmo Dario , que no era de alto linage , i que fue capitan de Persia , i que importunado de los Medos rebeló , i que venció al rei Apanda , llamado Astyages , i le puso en Hircania , ni viene a proposito de Dario Medo , ni de Dario Hystaspis ; antes todas las dichas particularidades juntas concurren en la persona de Cyro , i no de otro ninguno. Porque
Cy-

Cyro , aunque de parte de la madre era de linage real, pero su padre Cambyses hombre fue de mediano estado: i assi Apolo en un cierto oraculo escuro que Herodoto refiere , le significó debajo de nombre de *mulo* , que es hijo de mejor madre , que padre. Verdad es que Xenophon hace a Cyro hijo de rei : pero la causa o escusa desto en la question siguiente se dirá. Assimesmo Cyro fue capitán de los Persas contra los Medos : i el tambien fue el que importunado por Harpago Medo se rebeló , i venció al rei Apanda llamado Astyages su avuelo , i vencido le puso en Hircania , segun que todo mas largamente por Herodoto i Justino se refiere. E como sobre esto , todo lo demas arriba dicho de la victoria contra Balthassar , i conquista de Babylonia con la concession de la libertad i licencia del pueblo , convenga assimesmo a Cyro mas principalmente que a Dario su tio , ni a otro ninguno , no hai duda , sino que todo lo que este Valerio Anselmo dice de Dario Hystaspis , es proprio de Cyro. Que assi acaece a veces a escritores modernos , tratando de cosas de mucha antiguedad , perder el tino , i tomar uno por otro.

VII. QVESTION.

„ **D**Ice Xenophon en la vida de Cyro libro I. que
 „ Astyages tuvo un hijo , que se llamó Chiazar,
 „ que es el mismo Dario , segun sant Hieronymo sobre
 „ el 8. cap. de Daniel ; donde dice , que los Griegos a
 „ Dario llamaban Chiazar. I el arzobispo de Florencia
 „ parte I. titulo 4. cap. 1. §. 1. dice , que habiendo ven-
 „ cido Cyro a Astyages dió el reino de Media a Dario
 „ hermano de su madre. I sant Hieronymo sobre el cap.
 „ 5. de Daniel dice , que Dario Medo era hijo de Astya-
 „ ges. I sobre el 9. cap. dice estas palabras : *Este Dario*
 „ *es el que junto con Cyro destruíó a los Chaldeos , i Ba-*
 „ *by-*

„ bylonios : porque no entendamos de aquel Dario , en cu-
 „ io segundo año se edificó el templo , lo qual sospecha
 „ Porphyrio. I Phreculphio tomo I. lib. III. cap. 18. di-
 „ ce : *Dario hijo de Astyages , el qual destruió juntamen-*
 „ *te con Cyro su pariente el principado de Babylonia.* Co-
 „ mo se entenderá esto ? porque Justino lib. I. dice : *Des-*
 „ *pues de muchos reies por orden de succession el reino vi-*
 „ *no a Astyages : este vido en sueños , que del cuerpo de*
 „ *una hija , que solamente tenia , salia una vid ,* cet. i He-
 „ rodoto lib. I. dice : *A Phraorte rei de Media succedió*
 „ *su hijo llamado Chiazar , i a este Astyages , el qual tu-*
 „ *vo una hija llamada Mandane : i por cierto sueño que*
 „ *soñó , la casó con Cambyses hombre plebeio.* I. Philipo
 „ Bergomate lib. IV. dice : *Astyages hijo de Arsace , oc-*
 „ *tavo i ultimo rei de los Medos , el año III. de Sedechias*
 „ *comenzó a reinar , i tuvo sola una hija llamada Man-*
 „ *dane ,* cet. i Valerio Maximo cap. de sueños dice : *Pa-*
 „ *receme que el exemplo de Cyro I. nos da bien a entender*
 „ *de quanta fuerza sean los hados , pues que Astyages su*
 „ *avuelo no pudo estorvar , que no fuessen verdaderos sus*
 „ *sueños : de los quales havia entendido , que de Mandane*
 „ *su hija havia de nacer quien señoreasse toda la Asia.*
 „ I luego dice : *Porque aquel imperio no passasse en otro*
 „ *linage , no la casó en Media con el mas noble , como pu-*
 „ *diera , antes la dió por muger a un Persiano de baxo es-*
 „ *tado.* I Phreculphio tom. I. lib. III. cap. 18. dice : *Io*
 „ *entiendo declarar , como el reino de los Medos passó a*
 „ *los Persas.* I luego dice : *Astyages postrero rei de Me-*
 „ *dia , faltandole hijo varon , tuvo un nieto en Persia lla-*
 „ *mado Cyro : el qual luego como creció , hizo guerra al*
 „ *avuelo ,* cet. Alexandre de Alexandro lib. III. cap. 26.
 „ dice : *Allende desto , lo que Astyages rei de Assyria so-*
 „ *ñó , que de su hija nacia una vid , que daba sombra a*
 „ *toda Asia ,* cet. De manera , que está bien oscuro a
 „ quien se ha de dar credito destes autores.

RESPUESTA.

Consiste la dificultad desta question en la diferencia, que entre Herodoto i Xenophon autores gravissimos con otros escritores, que los siguen, se halla cerca de Astyages rei de los Medos. Porque Xenophon dice, que fue padre de Dario Medo, a quien el llama Cyaxares, que segun esta opinion fue ultimo rei de los Medos, afirmando Herodoto, i con el tambien Justino, que el dicho Astyages no tuvo hijo, mas de a Mandane madre de Cyro: de manera, que el mismo Astyages segun esta opinion queda por ultimo rei de los Medos. Por haver sido el dicho Dario conregnante con Cyro, i particionero del consejo i determinacion de la libertad del pueblo Hebreo, i reparacion del templo, como arriba se dixo, viene esta question a proposito deste tratado. Para resolucion della se debe notar, que este Dario Medo es de quien Daniel en fin del 5. cap. dice, que muerto Balthassar, sucedió en el reino de Babylonia, siendo de setenta años: i en fin del 6. cap. dice, que Daniel perseveró hasta el reino de Dario i de Cyro Persa: dando a entender, que ambos fueron conregnantes, como lo declara sant Hieronymo sobre el cap. 8. del mismo Daniel, donde por el carnero de aquella su vision dice que se entiende este Dario: i que el un cuerno, que tenia mas alto, significa a Cyro, que juntamente con el dicho Dario tuvo el imperio de Medos i Persas. Pues deste Dario hallamos que dice el mismo Daniel en principio del cap. 9. que fue hijo de Assuero, que es nombre real acerca de los Hebreos: al qual los Griegos suelen mudar en otro nombre, como al marido de la reina Esther llamado Assuero los LXX. interpretes en su traslacion Griega le nombran Artaxerxes, segun arriba en la question quarta se notó. E assi presupuesto como cosa cierta, que Asuero fue rei de

K

Me-

Media , i padre del dicho Dario Medo : constando , como consta por los chronographos , que al rei , que en Media reinaba a tal sazón , llamaban los Griegos Astyages , i otras naciones Apanda , como Diodoro nota en el III. queda , que Assuero i Astyages i Apanda es todo uno : i por consiguiénte , que el dicho Dario Medo , pues fue hijo de Assuero , se puede decir hijo de Astyages conforme a la razón de Xenophon , con quien concuerda sant Hieronymo i la glossa sobre el dicho 9. cap. de Daniel , i toda la comun opinion de escritores : aunque algunos , segun nota sant Hieronymo sobre el 5. cap. de Daniel , quisieron queste Dario fuesse el mismo Astyages , i no hijo suyo : i desta opinion parece que fue Eusebio. Pues qué se responderá a la autoridad de Herodoto i Justino , que no dan a Astyages otro hijo mas de a Mandane madre de Cyro ? Digo , que si damos crédito a la *Historia escolastica* , facilmente se puede todo concordar : porque en el cap. 16. de la historia de Daniel dice , que Astyages , visto que Harpago su capitán se havia pasado a la parte de Cyro su nieto , que le hacia guerra , con temor grande que tuvo , adoptó por hijo a Dario su primo : al qual dice que despues Cyro , haviendo vencido a Astyages , dió el reino de Media , como a tío hermano de su madre : de manera que la filiación deste Dario con Astyages , i la hermandad con Mandane , i el parentesco de tío con Cyro , todo es por vía de adopción , i no de natural consanguinidad. Mas si esta respuesta no pareciere bastante , por no alegar esta historia escritor authenticó ninguno , por ventura se podrian escusar estos autores , como Eusebio : el qual aunque no puede negar a Dario Medo , pues se halla en Daniel ; pero no le pone por rei de Media , haciendo cuenta , que es el mismo Astyages , como arriba se nota. I si esto no basta : no resta , sino negar la autoridad de Herodoto i Justino , como se debe negar qualquier autoridad humana , que pareciere contradecir en algo

go a la escritura divina , que es la que sola no puede errar. I no solo en esto , sino en otras particularidades de esta misma materia es necessario negarlos , como es en aquella conquista de Babylonia , i succession al rei Balthassar en el señorio della : que no solamente por Herodoto i Justino , sino tambien por el mismo Xenophon se atribuye a solo Cyro , sin hacer mencion ninguna de Dario Medo , del qual los dichos Herodoto i Justino ni en esto , ni en otra cosa hacen memoria : antes a su padre Astyages dexan por ultimo rei de los Medos , como arriba se dixo. Xenophon ia diximos que hace memoria del , llamandole Cyaxares , hijo de Astyages , hermano de Mandane madre de Cyro : i aun dandole muchos años de reino en Media. Mas la conquista de Babylonia , i vitoria del rei della con la succession en el reino , a solo Cyro la atribuye : declarando expressamente , como entre tanto el dicho Cyaxares se estaba en su reino de Media , donde Cyro , ganada Babylonia , le vino a visitar , como parece en el VIII lib. de la *Pedia* : lo qual es claramente el texto de Daniel en los lugares arriba alegados. Mas en toda la historia del rei Cyro son tantas las discrepancias entre Herodoto i Xenophon , que no llevan medio , ni concordia ninguna : porque Herodoto , i con el Justino , escriben que Cyro fue hijo de Cambyses Persa , hombre de mediana suerte , i de Mandane hija del rei Astyages , a la qual su padre , por ocasion del sueño , que en la proposicion de la question se refiere , casó assi baxamente , de donde nació Cyro : el qual como fuesse luego mandado matar por el mismo Astyages su avuelo , fue librado secretamente por Harpago , que en cierta manera le hizo criar , hasta que vino a ser capitán de Persia , i hacer guerra al dicho su avuelo : al qual prendió , i privó del reino. I de su muerte escribe , que fue muerto en la guerra contra Tomyris reina de los Massagetas , la qual echó la cabeza suya en un odre de sangre humana , diciendo , que se hartasse

de lo que tanta sed havia tenido. Por el contrario Xenophon escribe, que Cyro fue hijo de Cambyses rei de Persia, del alto linage de los Persidas descendientes de Perseo, i que su madre fue la dicha Mandane, hija del rei Astyages, i que el se crió como hijo de reies en la casa real de sus padres i de su avuelo Astyages: el qual sin recibir daño ninguno de su nieto murió rei pacifico de Media, succediendole su hijo Cyaxares en el reino, cuya hija unica el dió por muger al mismo Cyro, i con ella en dote el reino de Media. Item de su muerte escribe, que murió en su cama, dexando a Cambyses su hijo mayor por heredero del reino de Persia, i a Tanoazares hijo menor por satrapa de Media i Armenia con otros señorios. I demas de esto en la prosecucion de la historia destes dos escritores, en esto de Cyro hai otras muchas diferencias entre si mismos i con otros autores: ca la muerte de Cyro de otra diferente manera la escribió Onesicrito historiador, segun sefiere Luciano in *Macrobiis*, que siendo Cyro de cient años, preguntaba por algunos amigos, i diciendole, que Cambyses su hijo los havia hecho matar, como el Cambyses afirmasse, que por mandado del mismo su padre lo havia hecho, dice, que confuso Cyro assi de la crueldad del hijo, como de propria injusticia i tyrania, con grandissima tristeza i turbacion acabó la vida. La causa de tanta diversidad en esta historia se colige de Herodoto en el primero, donde dice, que entre los escritores de las cosas del rei Cyro unos tuvieron respeto a ilustrarlas i ennoblecerlas, i otros a escribir verdad. A estos afirma el que siguió: entre los quales tambien dice que hovo tres diversas vias, i que el tomó la mas verisimil. Xenophon que escribió despues de Herodoto, parece haver seguido a los que tuvieron mas respecto a ensalzar las cosas de Cyro, que a la certidumbre de la historia. Mas la verdad es, que no fue la intencion de Xenophon en aquella *Pedia* o institucion de Cy-

Cyro , hacer officio de historico , sino de philosopho , como lo era : ca fue discipulo mui principal de Socrates , i assi compuso aquella obra , no mirando a la fe de la historia , segun escribe Marco Tulio a su hermano Quiato , sino queriendo debaxo de la persona de Cyro debujar un justo i valeroso rei o capitan para exemplo general de tales principes , los quales debrian tener mui familiar este libro , como el mesmo Tulio dice de Scipion Africano , que nunca le dexaba de las manos.

VIII. QVESTION.

„ Josepho de las *Antiguedades* lib. XI. cap. 1. dice :
 „ Muerto Cyro , a Cambyzes , en comenzando a reinar , le escribieron todos los que eran enemigos de los
 „ Judios , las palabras que Esdras dice que escribieron a
 „ Artaxerxes , diciendo , que no convenia a su servicio ,
 „ que aquel templo , ni aquella ciudad se reedificasse , i
 „ que Cambyzes escribió mandando , que en ninguna manera se les consintiesse hacer el edificio : i que assi estuvo la obra nueve años impedida hasta el segundo año
 „ de Dario. Estos nueve años cuenta desta manera : seis
 „ años , que reinó Cambyzes : porque , segun Driedon ,
 „ luego como heredó , cessó la obra del templo : i uno los
 „ Magos , i dos Dario : i desta suerte entrambes los dos
 „ enteros de Dario son menester , para que se cumplan los
 „ nueve , que Josepho dice. Assi que aunque estos autores , que aqui se pondran , algunos dellos no discrepan
 „ mucho en el tiempo , ninguno lo dice como Josepho :
 „ porque Valerio Anselmo en su catalogo dice , que Cyro
 „ reinó dos años en compañía de Dario , i XX. solo ,
 „ i Artaxerxes , que es el mismo que Cambyzes , reinó
 „ XX. i Eusebio dice , que Cambyzes reinó VIII. años ,
 „ i Marco Antonio Sabelico parte 1. *Eneade* 2. lib. VII.
 „ aunque se allega mas a lo que dice Josepho , que IX.
 „ años

„ años estuvo impedida la obra del templo , todavía dis-
 „ cuerda algo. I el arzobispo de Florencia parte I. tit.
 „ 4. cap. I. §. 5. dice , que Cambyses reinó ocho años,
 „ de manera que a esta cuenta serian once : ocho de Cam-
 „ byses , i uno , que dice Josepho , que reinaron los Ma-
 „ gos , i los dos años de Dario. I Phreculphio tomo I.
 „ lib. III. cap. 19. dice , que reinó siete años ; i Nau-
 „ clero parte I. generacion 53. dice , que reinó ocho años.
 „ I lo mesmo dice Phillipò Bergomate libro V. i Juan
 „ Carrion dice , que reinó siete años i cinco meses : i lo
 „ mesmo dice Herodoto.

RESPUESTA.

EN esto que Josepho dice , que desde que Camby-
 ses hijo de Cyro impidió la obra del templo , hasta
 el segundo año del rei Dario Hystaspis , que se tornó a
 proseguir , hovo nueve años (que fueron seis del mismo
 Cambyses , i uno de los Magos , con los dos años prime-
 ros del dicho Dario) se notan dos dudas. Vna es , que de
 los dichos dos años de Dario , parece , que no se havia de
 contar mas del primero : porque en el segundo ia cessó el
 impedimento , i se proseguió la obra : i assi no fueron
 nueve , sino ocho años , los de aquel impedimento. La
 otra es , que parece , segun otros autores , haver durado
 el reino de Cambyses mas tiempo de los dichos seis años,
 que Josepho dice : porque unos escriben , que reinó sie-
 te años , otros siete i cinco meses , otros ocho años : i lo
 que mas recio parece , otros que XX. años. A la primera
 duda se dice , que quando comunmente decimos que de
 tal tiempo a tal tiempo hovo tantos años , meses , o dias:
 algunas veces metemos en la cuenta el postrero termino:
 conviene a saber el ultimo año , mes , o dia ; i otras ve-
 ces le dejamos fuera. La primera manera de cuenta suelen
 llamar *inclusiva* , porque incluye i encierra en si el dicho
 ter-

termino final : la segunda dicen *exclusiva* , porque le excluie. Por la cuenta inclusiva decimos , que de Domingo a Domingo hai ocho dias , metiendo al postrero Domingo : i por la exclusiva decimos , que de Domingo a Domingo hai una semana , que son siete dias , echando fuera el mesmo postrero Domingo. Assimesmo decimos , que de primero de Enero a postrero de Diciembre hai un año : que es cuenta inclusiva. I tambien decimos , que de primero de Enero a primero de Enero hai un año , que es cuenta exclusiva , de la qual usamos , quando decimos , que de cinco a cinco años es bisiesto , no esperando mas de quatro años para hacerle. I de la mesma tambien usan los Griegos , quando a la Olympiade , que es espacio de quatro años , llaman *penteterida* , que quiere decir *quinquennial* , o de cinco años : porque al quinto año vuelve , el qual no entra en la cuenta exclusiva. I a la mesma fiesta de aquel certamen , que en Elide se hacia en honor de Jupiter Olympio , de donde las Olympiades tomaron nombre , llaman tambien los escritores *quinquennial* : de donde algunos tomaron ocasion de error , haciendo la Olympiade espacio de cinco años. Por esta mesma forma ciertas fiestas de Bacho , que se hacian un año si , i otro no , se llamaban *trieteridas* o triennales , segun cuenta exclusiva , haviendose de llamar *dieteridas* , o *biennales* , como nota Censorino en el libro *de Die natali*. Pues llegando mas a nuestro proposito digo , que de la cuenta inclusiva solemos usar , quando el tiempo , de que hablamos , comprehende parte del termino final , i no todo entero. Ca por razon de la parte contamos al todo , por la figura que los gramaticos llaman *synecdoche*. Assi decimos , que duró diez años la guerra de Troia : porque caso , que el ultimo año no fuesse entero , pero por razon de la parte del , que duró la guerra , le juntamos con los enteros. I assi en nuestro caso , porque se entiende , que era ia entrado el segundo año de Dario , quando se comen-

menzó a continuar la obra , i por consiguiente , que en parte del mesmo año havia durado el impedimento : por razon desta parte impedida contamos todo este año entre los impedidos , i decimos , que fueron nueve años los que estuvo impedida la obra despues de la muerte de Cyro.

Quanto a la segunda duda : lo que mas dificultad en ella hace , es lo que Valerio Anselmo dice de los XX. años del reino de Cambyses. A lo qual se responde , que Valerio Anselmo no llama Cambyses a este rei que sucedió a Cyro , sino llamale Artaxerxes , que es el Prisco Artaxerxes Assuero de Metasthenes , cuiá opinion este Valerio sigue. I deste Prisco Artaxerxes Assuero dice Valerio , que reinó XX. años : del qual se dixo en la V. question , que Carrion piensa , que fue Dario Hystaspis , i Driedonio , que fue Cambyses : i alli mostramos bien claro no solamente , que no fue el uno , ni el otro , mas que no fue nadie. Porque atentas las qualidades , que Metasthenes le atribuye , consta que nunca tal rei hovo en Persia : i assi no hai que responder a esto mas de lo respondido en aquella question. Quanto a los otros autores , que discrepan en uno , o dos años , parece , que a ninguno se debe dar mas credito , que a Herodoto : lo uno , porque vivió en aquel tiempo , o mui cerca del ; y lo otro , porque en sus palabras muestra cuidado de hablar precisamente , i no a poco mas o menos : porque en el III. lib. dice de Cambyses , que murió haviendo reinado siete años enteros , i mas cinco meses : i adelante dice de Smerdis Mago , que reinó los siete meses , que faltaban para cumplir el octavo año de Cambyses : de manera que tuvo consideracion a hacer de los meses de ambos un año , para que no diesse lugar a contar los cinco meses por octavo año de Cambyses , i los siete siguientes por año entero de los Magos , como lo contó Eusebio. Ca los que cuentan por años enteros , uno de dos medios toman , o hacen de los meses , que sobran , año entero , como los que dan ocho años

años de reino a Cambyses , haciendo de los cinco meses el octavo año ; o quitan del todo los meses para dexar solamente los años enteros , como los que le dan solos siete años , no haciendo cuenta de los cinco meses.

E por esso no es de maravilliar de las diferencias de tiempos i años en los autores , porque son tantas las ocasiones de donde nacen , que no parece se puedan todas facilmente evitar. Ca demas de las dos que aqui havemos tocado (de la cuenta inclusiva i exclusiva , i de contar por años enteros quitando o poniendo meses) hai otras mui notables : una es la diferencia del principio del año entre Griegos i Latinos , dexando agora la de los Hebreos , que es otra. Porque los Griegos antiguos , especialmente los Athenienses , comenzaban su año del día maior que llaman *solsticio* ; que es por nuestro mes de Junio , quando los dias comienzan a menguar , como los Romanos al contrario comenzaban el suio del menor día , que dicen *Bruma* , quando los dias empiezan a crescer , que es agora a los diez o once de Diciembre , i era al tiempo que esta orden de año se instituió , primero día de Enero , salvo que por el ierro de la intercalacion de los bisiestos ha retrocedido mas de XX. dias , i retrocederá cada año mas , sino se corrige. Pues como los años Griegos comienzen por Junio (i aun segun algunos , los años de las Olympiades comenzaban por Septiembre a los XXIV. dias , de donde comienza tambien la cuenta de las indiciones) si aconteció un hecho notable por Marzo , i otro por Octubre adelante , como el uno caiga en un año de la Olympiade , i el otro en otro año , el letor o escritor Latino tomalos como acaecidos en diversos años Romanos , no siendo sino solo uno el año Romano , en que acaecieron.

Otra ocasion de ierro no menor que esta , es la confusion de años usuales o comunes con los casuales , que algunos llaman *emergentes*. Año usual o comun es el

L

que

80 QVESTIONES DEL TEMPLO

que comienza primero de Enero , i acaba ultimo de Diciembre conforme a los Calendarios , de que comunmente usamos. Año casual o emergente se dice el que de algun caso o acaecimiento se toma , i comenzando en cierto dia del año usual se acaba en fin de doce meses siguientes , como son los años de los reies , que comienzan el dia que cada uno comenzó a reinar , i duran hasta el mismo dia del año usual siguiente. Pues quando acaece quel tiempo de un rei uno le cuenta por años usuales , i otro por casuales , vienen muchas veces a diferir en el numero , como si comenzando a reinar un rei por Julio , venciesse una batalla por el Maio adelante , podria un escritor decir , que esta vitoria fue el primero año de este rei , porque fue dentro de los primeros XII. meses de su reino ; i otro diria que fue en el segundo año , teniendo respeto a los años usuales : porque el primero año usual , en que cayó el principio de su reino , acabó en fin de Diciembre : i por consiguiente en I. de Enero entró el segundo. Desta diferencia de cuentas tenemos un notable i quotidiano exemplo en los años de la natividad de nuestro señor , de que usamos en España , i los años de la encarnacion , de que usan otras naciones. Ca en la cuenta de la encarnacion los años son casuales ; cuio primero año comenzó el dia de la encarnacion a XXV. de Marzo antes que nuestro redentor naciesse , i feneció el mesmo dia del otro Marzo adelante despues del nacido , i assi el segundo i tercero , i los demas años hasta agora. Mas en la cuenta de la natividad los años son usuales , que por fuerza corren de Enero a Enero. I assi el primero año desta cuenta comenzó primero dia de Enero antes que nuestro señor naciesse , i acabó ultimo de Diciembre , i assi de los años adelante. Esto se prueba ser assi , comparando ambas cuentas de natividad i encarnacion entre si , respeto de un mismo dia. Para cuia declaracion pornemos un exemplo que

que cada día passa en la corte Romana , donde se usan ambas cuentas. Ca en las bullas plomadas acostumbran poner la data por años de la encarnacion , i en los breves que vienen sellados con cera se pone por años de la natividad. Pongamos pues , que a diez días de este mes de Hebrero , en que estamos , que se cuenta en España año de mil i quinientos i cincuenta i uno , se despachó en Roma una bulla i un breve , digo que en la data de la bulla puesto el dicho día i mes , hallaremos puesto el año de la encarnacion de mil i quinientos i cincuenta , i en el breve puesto el mesmo día i mes , hallaremos el año de mil i quinientos i cincuenta i uno , que es el de la natividad que acá usamos. Pues qué es la causa , que entrando el mes de Hebrero en los doce meses que se cuentan desde el día de la natividad tambien como en los doce que se cuentan desde la encarnacion , viene a ser en un mesmo día el numero de los años de ambas cuentas diferente ? i no solamente diferente , sino que a la mas antigua cuenta , que es la de la encarnacion , que comenzó nueve meses antes de la natividad , damos el menor numero de años , que son mil i quinientos i cincuenta , i a la cuenta de la natividad , que comienza despues , damos el maior numero , que es mil i quinientos i cincuenta i uno ? Item. Si en un día deste mes de Maio que verná , se despachan assimismo un breve i una bulla , hallaremos que el numero de los años en las datas es todo uno , porque en ambas se porná año de mil i quinientos i cincuenta i uno , no obstante que en la bulla son años de encarnacion , i en el breve años de natividad , como havemos dicho. I la mesma conformidad de numero de ambas cuentas se guarda cada año desde XXV. de Marzo hasta la natividad adelante , haviendo de ser al parecer al contrario , que llegado el día de encarnacion , havia en cada año de crescer el numero de su cuenta so-

bre el de la natiuidad un año , por haver comenzado el segundo año de la encarnacion corrientes los doce meses de la natiuidad. Esta question he visto preguntar muchas veces a proposito de las datas de bullas i breues de Roma , i no he visto a nadie responder a ella ; i un señor deste reino en dias passados me la envió a preguntar a proposito de ciertas bullas que le decian letrados que se havian expedido de falsa data , porque en ella veian un año menos de los que acá contamos. Digo pues , que la causa desta diferencia pende de la diversidad de los años en ambas cuentas : para cuiá distincion havemos. especialmente de tener respeto a la entrada del segundo año de cada cuenta. I porque es assi , que el segundo año de la natiuidad entró primero dia de Enero, solos ocho dias despues de nuestro señor nascido , i el segundo año de la encarnacion no entró hasta XXV. de Marzo adelante por la causa arriba declarada , resta, que corriendo el primer año de la encarnacion por todo Enero i Hebrero , con mas XXIV. dias de Marzo , estos dos meses , i veinte i quatro dias , se contaban por del año segundo de la natiuidad , i por consiguiente en todos los años adelante perpetuamente la cuenta de la natiuidad desde el primero de Enero hasta XXV. de Marzo exclusivamente ha de llevar un año de ventaja a la de la encarnacion. I porque a XXV. de Marzo primero despues de nascido nuestro señor entró el segundo año de la encarnacion , corriendo tambien el segundo de la natiuidad , que no para hasta fin de Diciembre , por esto desde XXV. de Marzo adelante vienen a concordar en un numero ambas cuentas, como arriba diximos. De donde queda probado lo que arriba se propuso , que la cuenta de la natiuidad procede por años comunes o usuales contados de Enero a Enero , de manera que al octavo dia despues de nuestro señor nascido entró el segundo

do año de la natividad , i la cuenta de la encarnacion va por años casuales de XXV. de Marzo a XXV. de Marzo , cuió segundo año entró dos meses i veinte i quatro dias despues de entrado el segundo año de la natividad. De otra manera no podria salvarse la diferencia de las dichas dos cuentas como las ha rescebido el uso.

E si alguno dixere , que segun la orden dicha no se debia en el dia la natividad mudar , ni acrescentar el numero de años de la natividad de como se contaba el dia antes , sino dejarle correr hasta fin de Diciembre , en que se acaba todo año usual ; cuió contrario se acostumbra , porque si la vispera de Navidad se cuenta año de cincuenta , luego el dia siguiente comenzamos a contar año de cincuenta i uno ; digo que a esto io no sabria responder , sino diciendo que es ierro cometido por inadvertencia mui antigua , creiendo que por llamarse años de la natividad , han de comenzar en aquel dia ; no advierto que año primero de la natividad no quiere decir año que comenzó a correr desde aquel dia , como en los años casuales , sino quiere decir año comun o usual en que acaeció la natividad de nuestro señor , no mudandole por esso su principio de primero de Enero , ni su fin de postrero de Diciembre. E si se pregunta , qué es la causa , porque en la cuenta de la natividad usamos de años comunes o usuales , i en la de la encarnacion de años casuales : digo que la costumbre lo ha introcucido assi , i desto consta por la experiencia. La ocasion de esta introducion parece haver sido , que por ser la cuenta de la natividad mas comun , aceptó el uso en ella los años comunes. Es pues una de las ocasiones de ierro en las cuentas de los tiempos la confusion de los años comunes o usuales , como está declarado. Otras causas de la diferencia de los autores en la cuenta de los años se podrian aqui traer sobre las dichas , mas habiendo crecido tanto este tratadillo

84 QVSTIONES DEL TEMPLO

sobre lo que al principio io pensaba , no es razon ia es-
tenderle mas. Lo dicho se entienda so el examen i corre-
cion no solo de la iglesia , sino de todo mejor parecer,
i especialmente del de V. S. I. que con tanta diligencia
i juicio se exercita en letura de tantos i tan varios au-
tores destas materias.

LAVS DEO.

T A B L A

DE LO CONTENIDO EN ESTE TRATADO.

A

- Actos diurnos del senado i pueblo Romano , fol. 60.
 Annales de la librería Susiana. 53.
 Annales publicos escritos por sacerdotes tuvieron barbaros, contra Joan Annio. 55.
 Annales publicos no los tuvieron las quatro monarchias , contra Joan Annio. 54.
 Annales publicos no los tuvieron los Griegos , contra Joan Annio. 55.
 Annales o canones temporales de los Griegos eran inciertos. 57.
 Annales publicos , como los tuvieron los Romanos. 58.
 Annales publicos Romanos no los alcanzó Tito Livio. 58.
 No los alcanzó Dionysio Halicarnaseo. 58.
 Annales publicos no parecen ningunos , ni escritor conforme a ellos. 54. 60.
 Años de la captividad quantos fueron. 7.
 Año Griego comienza por el maior dia del año. 79.
 Año Romano comenzaba por el menor dia del año. 79.
 Años usuales i casuales. 79. 80.
 Años de la natiuidad de nuestro señor son usuales. 80.
 Años de la encarnacion son casuales. 80.
 Año primero de la natiuidad no duró mas de siete dias despues de Christo nascido. 81.
 Años de la natiuidad se comienzan i acaban erradamente. 82.
 Artaxerxes nombre de dignidad real aplicado a muchos. 22.
 Artaxerxes primero en las historias fue Longimano. 21.
 Artaxerxes primero por que se dixo Longimano. 21.
 Artaxerxes segundo en las historias fue Mnemon. 21.
 Artaxerxes que envió a Esdras , quien fue. 24.
 Assuero nombre de dignidad real aplicado a muchos. 23.
 Assuero marido de Esther dicho Artaxerxes. 23.
 Assuero marido de Esther , quien fue segun diversos. 23. 24.
 Astyages rei de los Medos ultimo segun Herodoto i Justino. 71.
 Astyages Assuero i Apanda todo uno. 72.
 Astyages por Dario Medo pone Eusebio. 72.

Bal-

B

- Balthassar rei de Babylonia tiene otros nombres en las historias. 23.
 Beroso Chaldeo escritor de grande autoridad. 48. 49.
 Beroso por Joan Annio glossado , autor incierto. 48.
 Breviario de tiempos falsamente intitulado a Philon. 50.

C

- Causas de la discrepancia de años en historiadores. 79.
 Cambyses quanto tiempo reinó. 78.
 Chaldeos publicos escritores de Assyrios. 55.
 Concordia de Joan Carrion entre Eusebio i Methastenes insuficiente. 39.
 Cyro dió licencia para reedificar el templo limitada. 11.
 Cyro i Dario Medo conregnantes. 71.
 Cyro tuvo de sus cosas diversos los historiadores. 74. 75.
 Cyro i sus cosas como las escriben Herodoto i Justino. 73.
 Cyro i sus cosas como las escribe Xenophon. 74. 75.

D

- Dario nombre de dignidad real aplicado a muchos. 23.
 Dario Medo tio de Cyro , Metasthenes le hace hermano. 35.
 Dario Medo llamado por Xenophon Cyaxares. 71.
 Dario Medo ultimo rei de los Medos , contra Herodoto i Justino. 72.
 Dario Medo no se halla en Herodoto , ni en Justino. 73.
 Dario Medo no se halla en Eusebio , porque le tiene por Astyages. 72.
 Dario Medo en Daniel se dice hijo de Assuero , que es Astyages , o Apanda. 72.
 Dario Medo sucedió a Balthassar en Babylonia. 71.
 Dario Medo i Cyro conregnantes. 71.
 Dario Medo por ignorancia llamado Hystaspis. 64. 67.
 Dario Hystaspis , en cuió tiempo se acabó el templo. 11.
 Dario Hystaspis conquistó a Babylonia despues de Cyro. 67.
 Dionysio Halicarnasseo con quanta diligencia escribió su historia. 59. No alcanzó annales Romanos. 59.
 Dos opiniones principales de los reies de Persia. 28.

E

- Esaias como prophetizó la libertad del pueblo. 5.
 Esaias nombro al rei Cyro cc. años antes que naciesse. 5.
 Esdras alega a Hieremias mas que a Esaias sobre la libertad del pueblo. 6.
 Esdras enviado con vasos para el templo. 18.
 Eusebio pone la cierta orden de reies Persas. 28.
 Eusebio como no nombra a Dario Medo hallandole en Daniel. 72.
 Eusebio mal reprehendido por Joan Annio. 63. 67.
 Examen de las opiniones de Eusebio i Metasthenes. 32.
 Examen de las reglas de Joan Annio Viterbiense. 53.
 Exercicios espirituales i corporales comparados. 2. 3.

H

- Hebreos escritores ignorantissimos de historia i otra humana doctrina. 50.
 Herodoto como le notan de fabuloso. 42.
 Herodoto padre de la historia. 42.
 Herodoto mal reprehendido por Joan Annio. 63. 67.
 Herodoto i Xenophon difieren sobre los hijos de Astyages. 71.
 Herodoto i Xenophon difieren en la historia de Cyro. 73.
 Herodoto i Eusebio no mencionan a Dario Medo. 63. 73.
 Hieremias donde prophetizó los años de la captividad. 5.

I

- Imperio del anima sobre el cuerpo qual es segun Aristoteles. 3.
 Joan Driedonio falto de noticia de historias. 37.
 Joan Nauclero aprueba inconsideradamente las reglas de Joan Annio. 65.
 Joan Carrion trabaja en valde por concordar a Eusebio i Metasthenes. 39.
 Joan Annio Viterbiense saca reglas vanas de Metasthenes. 54.
 Joan Annio aprueba i reprueba chronographos voluntariamente. 61.
 Joan Annio se contradice por no entender a Josepho. 56.
 Joan Annio reprehende a Herodoto i Eusebio sin causa. 62. 63.
 Joan Annio alega mal los autores. 62.
 Josepho como se defiende de contradicion en el templo de la

M

re-

88 TABLA DE LO CONTENIDO

- reedificacion del templo. 15.
Josepho sigue al tercero de Esdras apocrypho. 13.
Juicio o examen de tiempos por Metasthenes. 30. 31.

L

- Libros linteos Romanos antiguos. 60.
Libros linteos Romanos mas nuevos. 60.
Libros elephantinos. 60.
Libreria Vlpia. 60.
Los tres reies de Esdras reedificadores del templo. 25. 26. 27.

M

- Metasthenes escritor del *Juicio de tiempos*, autor dudoso. 50.
Metasthenes no hace mencion de Xerxes. 42.
Metasthenes finge al Prisco Artaxerxes Assuero en lugar de tres reies. 36.
Monarchia de Assyrios tuvo escritores publicos. 54. 55.
Monarchia de Persas tuvo archivos publicos. 54. 55.
Monarchia de Griegos no tuvo escritores publicos contra Joan Annio. 55.
Monarchia de Romanos como tuvo escritores publicos. 58.
Motivos de la opinion de Metasthenes. 43.

O

- Olympiades Griegas no se sacaron por euenta cierta. 57.
Olympiades Griegas no conciertan con años Romanos. 79.
Opinion de Metasthenes sobre los reies Persas. 30.
Opiniones diversas sobre las cosas de Cyro. 73.

P

- Philon Hebreo escritor de grande autoridad. 49.
Philon que obras escribió. 50.
Philon escritor del *Breviario de tiempos*, autor dudoso. 50.
Prisco Artaxerxes Assuero de Metasthenes nunca fue. 42.

Q

- Quenta de Olympiades no fue sacada a lo cierto. 57.
 Quenta de Olympiades no concuerda con la de años Romanos. 79.
 Quenta inclusiva i exclusiva. 76. 77.
 Quenta inclusiva suele tomar la parte por el todo. 77.
 Quenta por años enteros de dos maneras. 78.
 Quenta de años usuales i casuales. 79. 80.
 Quenta de años de natividad i encarnacion. 80.
 Quenta de años de natividad se ierra al principio i fin del año. 83.

R

- Reedificacion del templo como procedió. 9. 10.
 Reedificacion del templo en XLVI. años dixerón los Phari-seos. 10.
 Reglas de J. Annio sobre el credito de chronographos. 45. 46.
 Reglas de Joan Annio examinadas. 53. 54.
 Rei que envió vasos al templo de Zorobabel, quien fue. 18.
 Rei que envió vasos al templo con Esdras, quien fue. 24.
 Reies de Persia diversamente nombrados en las historias. 25. 26.
 Reies de Persia segun Eusebio i comun opinion. 28. 29.
 Reies de Persia segun Metasthenes. 30.
 Reies tres de Esdras reedificadores del templo. 26.

S

- Setenta años de Hieremias como se cuentan. 7.
 Setenta seniores alegados por Philon, quien son. 52.
 Succession de los reies de Persia segun varios autores. 25. 26.

T

- Templo de Hierusalem quando se comenzó i acabó de reedificar. 9. 10.
 Templo reedificado fue la mitad mas bajo que el primero. 12.
 Templo comenzado en el año 11. de Dario, como se entiende. 16.
 Templo cimentado en el año 11. de Dario, como se entiende. 17.

90° TABLA DE LO CONTENIDO

- Templo acabado en el año II. de Dario , como se entiende. 15.
Templo acabado en el año VI. de Dario , como se entiende. 10.
Templo acabado en el IX. año de Dario , como se entiende. 10.
Templo reedificado en XLVI. años dixeron los Phariseos, *Jo-
annis c. II. 10.*
Tito Livio dexa i confunde años i consulados en su historia. 59.
Tito Livio confessa la incertitud de los tiempos de su histo-
ria. 59.
Tito Livio no alcanzó annales publicos Romanos , contra Joan
Annio. 58.
Tratados intitulados a Philon i Methastenes parecen de escri-
tores Hebreos vulgares. 49.

V

- Valerio Anselmo confunde a Dario Medo con Dario Hystas-
pis. 67. Atribuie a Dario lo que es de Cyro. 68.
Vasos antiguos del templo enviados con Zorobabel. 18.
Vasos nuevos para el templo enviados con Esdras. 20.
Vn mesmo rei por diferentes nombres en la escritura. 27.

X

- Xenophon atribuie mal la conquista de Babylonia a solo Cy-
ro. 73.
Xenophon no pretendió escribir lo cierto de las cosas de Cy-
ro. 74. 75.
Xerxes rei famosissimo incognito a Metasthenes. 42.

Z

- Zanedrin de los setenta seniores. 52.

LAVS DEO.

CAR-

* CARTA
DEL DOCTOR
JUAN DE VERGARA
A GERONYMO ZVRITA.

Mui magnifico señor.

D Espues que el año passado respondi a la letra de v. m. que vino con el librito del doctor Sepulveda, no he querido escribir, por no dar con mi carta sobresalto a nuestro Plinio, que se debe holgar mas en compañía de v. m. que en la de las blattas de nuestra libreria. Requerido he sido dias ha que le recoja, i he lo dissimulado hasta agora que tornan a la platica. V. m. me haga saber, *num semper instes operi, an cesserit hæc occupatio ceteris; nam si hætenus cessatum a te non est, iam nunc libet augurari, racemationem istam tuam longe uberiozem futuram illa ipsa Piniciani nostri vindemia. In primis vero fac, quod non adhuc opus sit apud hostes nostros caussificari de Pliniani postliminii dilatione; nam hanc operam præstabo libens, quoad ea de re in ius trahar, modo ne codicem ante tempus abs te dimittas. De Heliodori ** editione, quam recognoscendam susceperam, nihil adhuc confeci; quip-*

* Esta carta i la siguiente se leen en la pag. 447. i 448. de los *Progressos de la historia en el reino de Aragon, i elogios de Geronymo Zurita* escritos por el doctor Juan Francisco Andres de Vztarroz, añadidos por el doc-

tor Diego Joseph Dormer.

** Esta edicion que dice de Heliodoro, es de su historia Ethiopica, en la qual trabajó con deseo de sacarla a luz su hermano Francisco Vergara, varon no menos docto, i por esso advierte, que solo la ha-

*pe , qui adflictissimam valetudinem vix sustentem , ne-
dum ut literario cuipiam labori par esse queam : itaque
de privilegio impressionis , quod abs te petieram , ni-
hil est quod sollicitus sis hoc tempore. Vale. Toleti XII.
Iulii M. D. XLVIII.*

SERVIDOR DE V. M.

via tomado para reconocerla.
El P. Andres Schotto en su
Bibliotheca de España lit. F.
escribe , que paró este escrito
en la libreria del Duque del In-

fantado D. Inigo Lopez de
Mendoza , i lo mismo assienta
por su relacion D. Nicolas An-
tonio *to. 1. de su Biblioth. lit*
F. fol. 378. col. 2.

RES

RESPUESTA

DE GERONYMO ZURITA.

Mui magnifico señor.

 Ran merced ha sido para mi acordarse v. m. de pedir cuenta de lo que se ha hecho en lo que tomé a cargo de trabajar en el codice de Plinio dessa santa iglesia, pues han passado tantos dias que io no la he dado. Lo que io pretendia, como dixé a v. m. era un Plinio, en que estuviera la leccion deste codice buena, i mala, sin que faltara letra, por ser tan singular exemplar, i tener entendido, que aunque lo principal estaba sacado en limpio por el señor comendador Hernan Nuñez, podian quedar alg unas cosas rezagadas, que puesto que fuesen de menos sustancia, convenia, por lo que se debe a un autor tan excelente como es este, considerarse. En Aranda comenzé a entender en ello, i por estar menos ocupado, tuve lugar de trabajar de manera, que se hizo mas de la tercera parte. Sobrevino que me fue forzoso ir a Monzon, donde estuve passados quatro meses, i despues acá con las ocupaciones i negocios ordinarios no pude continuarlo, i ha muchos dias que no se hace cosa que de provecho sea, i huviera envrdo a v. m. el libro, si huviera persona de quien poderle confiar, porque me parecia caer en mal caso de tenerle, maiormente siendo passado tanto tiempo del termino, dentro del qual me ofreci de volvelle. Esto es lo que se ha hecho, o hablando mas propriamente, dexado de hacer. I puesto que de lo que se ha trabajado io no puedo estar arrepentido, i estimara en grande manera tenerlo acabado, como lo deseaba, *tam maiore me religione, quam quisquam fuit, illius voti obstrictum arbitror, quod non eum librum, ex quo uti eo desi-*

situm est , primo quoque tempore ad te mittendum curarim; sed quum tu pro me spondidisses , & libenter commutata persona te mihi etiam creditoris loco esse ducerem , feci non quod ære diruti solent , ut te sponsorem appellare sinerem , sed quod prudentes angusta fide debitores facere videmus , qui etsi pecuniæ dies venerit , quamvis maxime nomen urgeat , non tamen ante quam petatur , dissolunt. Tu non tua ista benignitate atque faciitate , vel optima nomina non appellando deteriora fecisses , quod usu venire foenerator Alphius verissime dixisse perhibetur. Quare si quem , cui recte committam , invenero , aut Rodericus hic Avalus tantum oneris sibi imponi æquo animo feret , ad te perfectum curabo. Valetudini tuæ fac diligenter inservias , debes hoc , si studia ac litteras amas , studiosis litterarum etiam præstare. Vale. Datis Vallisoleti pridie Kal. Augusti M. D. XLVIII.

SERVIDOR DE V. M. QUE SVS MANOS BESO.

